# İslâm âlimleri Ansiklopedis
## ONYEDİNCİ CİLD

İçindekiler Tablosu

# İslâm âlimleri Ansiklopedis
## ONYEDİNCİ CİLD

**İBRÂHİM HALEBÎ**

Onikinci asır Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, İbrâhim bin Mustafa bin İbrâhim el-Halebî el-Medârî'dir. Künyesi Ebü's-Safâ ve lakabı Bürhânüddîn'dir. Onikinci asrın başlarında Haleb'de dünyâya geldi. Doğum târihi kat'î olarak bilinmemektedir. 1190 (m. 1776) senesi Rebî'ul-âhır ayında İstanbul'da vefât etti. Hâlid bin Zeyd Ebâ Eyyüb-i Ensârî hazretlerinin türbesi civârında medfûndur.

İbrâhim Halebî, önceleri bir san'atla meşgûl iken bir rü'yâ gördü. Rü'yâsını, Haleb'de bulunan Kâdiriyye büyüklerinden Şeyh Sâlih el-Mevâhibî'ye anlattı. O da, rü'yâyı, ilim okumaya yönelmek şeklinde ta'bir etti. Bunun üzerine Halebî, Kâhire'ye gidip, orada yedi sene kaldı. Aklî ilimleri okudu. Haleb'e döndüğünde, kendisine, ilim okumaktan maksadın, naklî ilimleri öğrenmek olduğunu, insanın esas olarak naklî ilimlere ihtiyâcı olduğunu söylediler. Naklî ilimleri de öğrenmeye azmeden İbrâhim Halebî, Şam yoluyla Hicaz'a gitmeye karar verdi. Dımeşk'a geldi. Ebü'l-Mevâhib bin Abdülbâkî, İlyâs el-Kürdî, Muhammed Habbâl, Şihâbüddîn Ahmed el-Gazzî gibi âlimlerden okudu. Ayrıca tasavvuf yolunda, Abdülganî Nablüsî hazretlerinden feyz aldı. Hac yolculuğuna devam ederek, Mekke-i mükerremeye vardı. Orada; Cemâleddîn Abdullah bin Sâlim el-Basrî el-Mekkî, Ebû Tâhir bin İbrâhim Gürânî, Muhammed Hayât es-Sindî ve Muhammed bin Abdullah el-Magribî gibi âlimlerden okuyarak ilmini ilerletti.

Hac farizasını îfâ ettikten sonra Kâhire'ye döndü. Orada bulunan Hanefî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden Seyyid Ali ed-Darîr'in huzûrunda bulunarak, aklî ve naklî ilimlerdeki tahsilini tamamladı. Aynı zamanda, ders verme husûsunda onun mu'îdi ya'nî yardımcısı, ders vekîli oldu. O büyük âlimden çok istifâde etti. Bundan başka; Şeyh Mûsâ el-Hanefî, Şeyh Süleymân el-Mansûrî, Şeyh Sâlim en-Nefrâvî, Ahmed bin Abdülmün'ım ed-Demenhûrî, Ali İmâdî, Muhammed bin Yûsuf, Mensûr el-Menûfî gibi âlimlerin ders ve sohbetlerinde bulundu ve bu âlimlerin çoğundan icâzet aldı.

Tahsilini tamamlayıp, zâhirî ve bâtınî ilimlerde kemâle geldikten sonra, talebelere ders vermeye başlayan İbrâhim Halebî'nin ilk okuttuğu kitap; "Dürr-ül-muhtâr" kitabıdır. Ayrıca Hidâye ve başka kitapları da okuttu. Talebeler onun derslerine daha çok rağbet ederlerdi.

İbrâhim Halebî, ilim ve edebdeki üstünlüğü, akıl ve zekâsının çokluğu ve kendinde topladığı faziletler, güzel sıfatlar ile kısa zamanda tanınıp meşhûr oldu. Şöhreti her tarafa yayıldı, ilim talibleri onun derslerine adetâ alan ederlerdi. Ders verdiği meclis, talebelerle dolup taşar, çok kalabalık olurdu. Bir müddet orada talebe yetiştirdikten sonra Derse'âdet'e (İstanbul'a) gelerek, zamanın sadrâzamı Koca Râgıp Paşa ile görüştü. Sadrâzam onun ilim ve faziletine âşık olduğundan kendisine hoca ta'yin etti. İbrâhim Halebî'yi yanına aldı. Ondan çok ilim öğrendi. Daha sonra onu Mısır kadılığı ile taltif ederek, Mısır'a gitmesini söyledi. O da Mısır'a gitmek üzere eşyâlarını gemiye yüklediği hâlde, nasıl olduysa çıkan ba'zı mâniler sebebiyle gitmekten vazgeçip, İstanbul'da kaldı. O zaman kadıasker olan Şeyhülislâm Abdullah-ı Rûmî İrânî ile buluştu. Onun yanında müfettiş olarak vazîfe yaptı.

Bundan sonra yine ders vermeye devam eden İbrâhim Halebî, aralarında daha sonra şeyhülislâmlık ve kadıaskerlik makamlarına gelecek zâtların da bulunduğu birçok âlime hocalık yaptı. Süleymâniye Medresesi'nde de müderris olarak ders verdi. Ömrünün sonlarına doğru yaşı ilerlemiş ve bünyesi de çok zayıflamış olduğu hâlde, ilme olan aşkının fevkalâde olmasından dolayı gece-gündüz kitap mütâlâa eder ve yazardı. Aynı zamanda Sultan Selîm ve Ayasofya Câmii medreselerinde ders verirdi. İstanbul'da bulunan âlimlerin çoğu, onun derslerinde hazır bulunurlar, ondan istifâde ederlerdi.

Yazdığı kıymetli eserlerden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1- Tuhfet-ül-ahyâr aled-Dürr-ül-muhtâr (Dürr-ül-muhtâr isimli meşhûr esere haşiyedir), 2- El-Hullet-üs-Sâfiyye fî ilm-il-arûz vel-kâfiye, 3- Risâletün fil-arûz, 4- Risâletün fil-mu'ammâ, 5- Risâletün fil-vefk, 6-Şerhu Cevâhir-ül-kelâm, 7- Nazm-üs-sireti.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 112

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 39

3) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 37

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 568

5) İzah-ül-meknûn cild-1, sh. 240, 419

6) Brockelmann Sup-2, sh. 398

**İBRÂHİM HAMZA (İbn-i Hamza)**

Hadîs ve nahiv âlimi. İsmi, İbrâhim bin Muhammed bin Muhammed bin Hüseyn bin Hamza'dır. Seyyiddir. İbn-i Hamza diye meşhûr oldu. 1054 (m. 1644) senesi Zilka'de ayının beşinde, Salı gecesi akşam ile yatsı arasında Dımeşk'da doğdu. 1120 (m. 1708) senesi Safer ayının dokuzunda, Pazartesi günü vefât etti.

İbn-i Hamza, babasının terbiyesinde yetişti. Babası ve ağabeyi Seyyid Abdürrahmân'dan ilim öğrendi. Ayrıca Muhammed Batnînî, Muhammed bin Süleymân Magribî, Şeyh Yahyâ Şâvî Magribî, Şeyh İbrâhim Fettal'dan ilim öğrendi. Fıkıh ve usûl-i fıkıh ilmini; Allâme Haskefî, Muhammed Mehâsinî Dımeşkî, İsmâil Mehâsinî'den, hadîs ilmini; Şeyh Abdülbâkî Hanbelî, Muhammed Ebü'l-Vâhid Hanbelî'den, nahiv ilmini; Necmüddîn Ferâdî'den öğrendi. Şeyh Ahmed Kal'î, Muhammed Belbân Sâlihî, Şeyh Su'ûdî Dımeşkî, Şeyh Abdülkâdir Safverî, Şeyh Ramazan Âtıfî, Ebû Bekr Süleymî Ahmed Hayyât, Kâdı Kemâlüddîn ve daha birçok âlimden de ilim öğrendi. Sahîh-i Müslim ve Sahîh-i Buhârî'yi babasından dinledi. Daha sonra ilim öğrenmek için Anadolu'ya gitti, İstanbul'da; Kastamonulu Mûsâ Efendi, Üsküdar Câmii hatîbi Abdülkâdir Makdisî, Seyyid Abdullah Hicazi ve daha birçok âlimden ilim öğrendi.

İbn-i Hamza, Nakîb-ül-eşrâf (Resûlullah efendimizin mübârek soyundan gelenlerin işleri ile vazîfeli) olarak Mısır'a gitti. Bu sırada Mısır âlimlerinden de istifâde etti. Sonra Dımeşk'daki Mahkemet-ül-bâbül kübrâ nâibliğini üzerine aldı. Birkaç kere nakîblik yaptı. Dımeşk'da Sâlihiyye Medresesi'nde fıkıh ilminde meşhûr "Hidâye" kitabını okuttu. Emcediyye ve Cevziyye medreselerinde ders verdi. Buhârî'nin Câmi'-üs-sahîh'ini üç ay içerisinde Bakırcılar denilen mahalledeki evinde okuttu. Birçok kimse bu dersi dinlemek için geldi.

Dımeşk'da Şâfiîlerin müftîsi olan Şemseddîn Gazzî şöyle anlatır: "İbn-i Hamza'nın evinde verdiği derslerde ben de bulundum. Ondan icâzet aldım. Kendi hattıyla yazdığı icâzetnamesinde hocalarının sayısının seksene ulaştığım gördüm."

İbn-i Hamza 1199 (m. 1785) senesinde hacca gitti. Hac dönüşünde hastalandı. Bir süre sonra vefât etti. İbn-i Hamza vakar sahibi ve çok ibâdet eden bir zât idi.

İbn-i Hamza'nın yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır.

1) Et-Tıbyân vet-ta'rîf fî esbâb-ı vürûd-ül-hadîs, 2-Hâşiyettin alâ şerh-il-elfiye.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 105

2) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 22

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 37

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 68, 207

**İBRÂHİM NAZÎRA EFENDİ**

Osmanlı kadılarından. Doğum tarihi bilinmemektedir. Edirne'de doğdu. 1188 (m. 1774) senesinde vefât etti. Nereye defnedildiği husûsunda ihtilâf vardır. Meşhûr "Hadîkat-ul-cevâmi'" müellifi Hâfız Hüseyn Ayvansarayî'nin "Mecmûa-i vefeyât'ında Edirne'de vefât ettiği yazılıdır. Ba'zı eserlerde ise, eski Zağra'da vefât ettiği bildirilmektedir.

İbrâhim Nazîra Efendi, tahsilini tamamladıktan sonra, bir müddet müderrislikle meşgûl oldu. Daha sonra kadılık vazîfesine ta'yin edildi. Tasavvuf yolunu Hasen Sezai Gülşenî'den öğrendi. Mesleği îcâbı çeşitli yerleri dolaştı. Kâdılık vazîfesinde bulunduğu sıralarda çok sayıda eser yazdı.

İbrâhim Nazîra'nın yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1-Risâlei Ehâdîs-i kudsiyye, 2- Risâle-i Ehâdîs-i erba'în, 3- Letâif-i İmâm-ı a'zam, 4- Terceme-i Kasîde-i Münferice, 5- Terceme-i Risâle-i etvâr-ı Seb'a, 6-Tuhfet-ül-letâif, 7- Câmi'ul-mu'cizât, 8-Şerh-i Gazel-i Niyâzî Mısrî, 9-Terceme-i Câmi'ul-hikâyât, 10-Münc-il-melâl ve Mûsil-ül-kemâl: Bedenî ve ma'nevî ibâdetlerinin işâretlerinden bahseder. 11- Manzûme-i Ahlâkiyye, 12-Behcet-i ebrâr ve lem'ât-ül-esrâr, 13- Tühfet-üz-zevrâ, 14-Risâlet-ül-fünîk, 15-Muhtasar-ı Târih-i Osmânî, 16- Muhtasar-ı Târih-i Edirne, 17-Beyân-ı Hurûfi Tehecci, 18-Mecmûa-i Mekâtib.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 155

**İLYÂS GÜRÂNÎ (Kürdî)**

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi, İlyâs bin İbrâhim bin Dâvûd bin Hıdr el-Gürânî el-Kürdî olup, İran'ın doğusundaki Nişâbûr bölgesinde bulunan, İsferâyin'in Gürân köyündendir. Talebesi Sa'dî bin Abdürrahmân bin Hamza'nın haber verdiğine göre, 1047 (m. 1637) senesinde doğdu. 1138 (m. 1726) senesi Şa'bân ayının onaltısında Salı gecesi Dımeşk'da vefât etti. Bâb-üs-sagîr kabristanında medfûndur.

1070 (m. 1659) senesinden sonra ilim tahsili için Dımeşk'a geldi. Bağdat ve başka yerlerde bulundu. Mustafa Bağdadî, onun kardeşi Mahmûd Bağdadî, Şeyh Tâhir İbni Medlec, Ebüssü'ûd el-Kabâlabî, amcası Şeyh Dâvûd, Tâc-ül-ârifîn el-Bağdâdî, Sa'düddîn-i Bağdadî, Necmüddîn-i Faradî, Abdülkâdir es-Safverî, Şeyh Muhammed Sâlihî, Hayder-i Kürdî, Yûnus el-Mısrî, Muhammed bin Süleymân el-Magribî, Muhammed bin Abdürresûl el-Berzenci gibi birçok âlimden ilim öğrendi. Âlimlerin ders ve sohbetlerinde çok bulunurdu. İlim husûsunda çok gayretli idi. Çok kitap okurdu, ilimde çok yükseldi. Bir taraftan da çok riyâzet ve mücâhede ederek, ya'nî nefsin arzularına muhalefet ederek, batın yolunda yükselmeye gayret etti. Gece-gündüz ilim ve ibâdetle meşgûl olur, yatağa uzanarak, yatıp uyuduğu görülmezdi. O kadar ki, vefât ettiği gece bile yatıp uyumamış, o sıkıntılı hâlde bile ibâdetten geri kalmamıştır. Adetâ nefsini esîr almış idi. Kendisi kullanılmış, sâde elbiseleri giyer, yeni ve gösterişli elbise olursa onu ihtiyâç sahiplerine sadaka olarak verirdi. İnsanların çoğu, onun büyüklüğünü, üstünlüğünü bilirler, kendisine ona göre hürmet ve edeb gösterirlerdi. Çok kerâmetleri görülmüştür.

Önceleri Bâdiriyye denilen yerde ders veren İlyâs Gürânî, 1102 (m. 1690) senesine kadar oradaki vazîfeye devam etti. Daha sonra Kunuvât mahallesinde bulunan Addâs Câmii'ne geçti. Vefâtına kadar orada kaldı. Orada ilim ve edeb âşıklarına çok hizmet etti. Birçok kimse ondan çok istifâde edip, ilim sahibi oldu. Bu kimselerin adedini hesâb etmek imkânsızdır. Derslerine, bulunduğu şehir olan Dımeşk'dan olduğu gibi, başka beldelerden de gelenler olurdu.

İlyâs Gürânî (r.aleyh), kendini, ilme, ibâdete ve Allah yoluna adamış çok yüksek bir zât idi. Hacca gitti. Hacdan sonra bir müddet orada kalarak, daha sonra Dımeşk'a döndü. Ziyâret için, birkaç defa yürüyerek Kudüs'e ve başka mübârek yerlere gidip geldi. Çok ibâdet ederdi. Çok oruç tutar ve çok sadaka verirdi. Hastaları ziyâret eder, cenâzelerde bulunurdu. İlimde o kadar yüksek derece sahibi olmasına rağmen, nerede bir ilim meclisi görse, orada hazır bulunur, istifâde etmeye çalışırdı. Onun bu güzel hâli, başkalarına, hele ilim talebi husûsunda gevşek davrananlara çok güzel misâl ve ibret olur, onları teşvik ederdi.

Devlet erkânı arasında onun sözü makbûl tutulur, onun yardımını alan kimsenin işi mutlaka görülürdü. Böyle olmakla beraber, o devlet erkânı ile görüşmez, onlara pek gidip gelmez, bir içim sularını bile kabûl etmezdi. Onlarla karşılaştığı zaman, va'z ve nasihat ederek, vazîfelerinde dikkat etmeleri îcâbeden husûsları bildirir, bıkmadan, usanmadan bunları tekrar tekrar söylerdi. Duruma göre, ba'zan da sert konuşarak söyler, o kimseler de bütün bunların kendi menfaatleri için olduğunu bildiklerinden, böyle sözlerinden memnun olurlar, seve seve kabûl ederlerdi.

Rivâyet edilir ki: O zamanda Dımeşk'da devlet erkânından Recep Paşa isminde biri vardı. Bu Paşa bir gün İlyâs Gürânî hazretlerini ziyârete gitti. Ondan duâ istedi. O da Paşa'ya buyurdu ki: "Senin için yapacağım duâ kabûl olmaz ve benim duâmın sana fâidesi yoktur. Çünkü, senin hapishânende mazlûmlar var ve onlar sana bedduâ ediyorlar. Bu hâlde bizim

sana yapacağımız duâ kabûl olur mu?” Bu sözler üzerine çok duygulanan Receb Paşa, Gürânî’ye bin dinar vererek kabûl etmesini istedi. Gürânî kabûl etmedi ve; “Sen bu parayı, kendilerinden zulümle aldığın mazlûmlara iade et” buyurdu.

İlyâs Gürânî’nin zâhirî ve bâtınî hâlinde, dînimizin emirlerine tam uyanlara mahsûs dinçlik ve sağlamlık var idi. Vefâtında doksan yaşını geçmiş olduğu hâlde, aklında ve his uzuvlarında herhangi bir zayıflama, değişme hâli olmamıştı.

O zamanda Dımeşk’da bulunan âlim ve evliyânın en büyüklerinden olan Abdülganî Nablüsî hazretleri, İlyâs Gürânî’nin vefâtına çok üzülerek bir şiir yazmış ve şiirin son mısra’ında; “Ve mâte İlyâs et-takî ez-zâhid” (1138) diyerek onun vefâtına târih düşürmüştür.

İlyâs Gürânî, ilmi ile âmil olan âlimlerin ve Allahü teâlânın velî kullarının önde gelenlerinden idi. Sözleri müslümanlar için kat’î sened idi. Haramlarla birlikte şüpheli olan şeylerden de sakınır, kalbi Allahü teâlânın korkusu ile titrerdi. Her işi dînimizin emirlerine uygun idi. Dünyâdan yüz çevirmiş, âhırete yönelmiş hâlde bulunurdu. Ya’nî dünyâ hayâtını, çok kıymetli ve her an geçip gitmekte olan bir sermâye kabûl eder, bu sermâyenin her bir kısmını âhırete yarar işler yapmağa harcederdi. Allahü teâlânın makbûl ve sevgili kullarından olduğu her hâlinden belli idi.

İlyâs Gürânî’nin yazdığı eserlerden ba’zılarının isimleri şöyledir: 1- Câmi’ul-Kasîr İmâm-ı Süyûtî’nin (r.aleyh) “Câmi’us-sagîr” isimli eserinin ihtisarı ya’nî kısaltılmış şeklidir. 2- Haşiyetün alâ Cem’il-cevâmi’, 3-Hâşiyetün alâ şerh-ı Îsâguci lil-Fenârî, 4- Haşiyetün alâ şerhi Kisâlet-ül-vad’ı lil-Usâm, 5- Haşiyetün alâ Akâid-is-Sa’d 6- Haşiyetün alâ şerh-ıs-Senûsiyye lil-Kayrevânî, 7- Haşiyetün alâ şerh-ıl-isti’ârât, 8- Haşiyetün alâ Haşiyeti Molla Yûsuf Karabâğî, 9- Haşiyetün alel-Fıkh-ıl-ekber, 10- Haşiyetün alâ şerhi Avâmil-il-Cürcâniyye li Sa’dullah. Bunlardan başka çeşitli eserlere haşiyeleri ve tasavvufa âit birçok risaleleri vardır. Ayrıca, o kadar çok kitaba ta’likler yapmıştır ki, onların sayısını tesbit etmek mümkün olmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 310

2) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 272

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 226

4) El-A’lâm cild-2, sh. 8

**İMÂDÎ**

Fıkıh âlimi. İsmi, Hamîd bin Ali bin İbrâhim’dir. 1103 (m. 1691) senesinde Dımeşk’da doğdu. Muhakkik, edip, ârif ve kâmil bir zât idi. 1171 (m. 1757) senesinde Dımeşk’da (Şam’da) vefât etti.

İmâdî doğduğu yerde yetişti. Zamanın büyük âlimlerinden ilim öğrendi. İlimde yüksek derecelere kavuştu. Hanbelî müftîsi Şeyh Ebü’l-Mevâhibî’nin, Emeviyye ve Yâguşiyye Câmii’ndeki derslerini dinledi. Ondan icâzet (diploma) aldı. Şeyh Muhammed bin Ali Kâmil’in Emevî Câmii’ndeki vaz’larına ve Sinâniyye Medresesi’ndeki derslerine giderdi. Büyük âlim Abdülganî Nablüsî hazretlerinin Selîmiyye Medresesi’nde verdiği dersleri dinledi. Abdülganî Nablüsî burada, Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî’nin “Fütûhât-ı Mekkiyye”sinden ders verirdi. Ayrıca Şeyh Abdürrahîm Kabili, Şeyh Abdülcelîl Mevâhibî, Ahmed Gazzî, Muhammed Halîlî, Muhammed bin İmâdî’den ilim öğrendi.

İmâdî, 1128 (m. 1716) senesinde Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereye gitti. Bu iki şehirde yaşayan Şeyh Abdullah Basrî, Ahmed Nahlî el-Mekkî, Şeyh Muhammed İskenderî ve Şeyh Tâcüddîn Kal’îden ilim öğrendi.

İmâdî, Dımeşk’a döndükten sonra, Emevî Câmii’nde ders vermeye, talebe yetiştirmeye başladı. 1151 (m. 1724) senesi Ramazân-ı şerîf ayının ortalarında müftî oldu. Ayrıca Süleymâniye Medresesi’nde ders verdi.

İmâdî’nin Dımeşk’da önemli bir yeri vardı. Herkes ona hürmet gösterirdi. İdâreciler ondan çekinir, asla haksızlık ve zulüm yapmazlardı. Osmanlı Devleti ileri gelenleri ile mektuplaşırdı. Heybetli ve vakar sahibi idi. Otuzdört sene müftîlik yaptı.

İmâdî’nin çeşitli ilim dallarına âit yazmış olduğu eserlerden ba’zıları şunlardır: 1- Şerh-ül-İzâh 2- El-Fetâvâ, 3-Ed-Dürr-ül-

müstetâb: Bu eser müellifîn hattı ile yazılmıştır. Dımeşk Arabiyye Kütüphânesi'ndedir. 4- Et-Tafsîl beyn-et-tefsîr vet-te'vîl, 5- Dav'us-sabâh fî tercemeti Ebî Ubeyde bin Cerrah: Yazması Riyad Üniversitesi Kütüphânesi'ndedir. 6- Tercemet-üş-şeyh-ül-Ekber, 7- Risâletün fil-Afyon, 8- Mecmû'ur-resâil, 9- Dîvân-i şi'r, 10- Şerhu beytey er-rakameteyn, 11- Zehr-ur-rebî' fî müsâadet-iş-şefi', 12- Risâletün fî defi tâ'ûn, 13- Misbâh-ül-felâh fî duâ-il-istiftâh, 14- El-Lem'a fî tahrîm-il-müt'a, 15-Teka'ka-uş-şennî fî nikâh-ıl-cinni, 16- El-Halâs min damân-il-ecîr-il-müşterek vel-hâs, 17- El-Metâlib-üs-seniyye lil-fetâvâ-il-aliyye, 18-Salâh-ül-âlem bi iftâ-il-âlim, 19-Akîlet-ül-megânî fî te'addüd-ül-gavânî, 20- El-Ikd-üs-semîn fî tercemet-i sâhib-il-Hidâye Burhânüddîn, 21-Mukâtebât.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) El-A'lâm cild-2, sh. 162

2) Silk-üd-dürer cild-2, sh. 11

**İMÂM-I ŞEHRİYÂRÎ MAHMÛD EFENDİ**

Osmanlı âlimlerinden. Elliüçüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mahmûd'dur. Tophâneli Ahmed (Ağa) Efendi'nin oğludur. Sultan İkinci Mustafa Hân'ın imamlığını yaptığı için, "İmâm-ı Şehriyârî" diye meşhûr olmuştur. İstanbul'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1130 (m. 1717) senesinde İstanbul'da vefât etti.

İlk eğitim ve öğrenimini İstanbul'da gördü. Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri öğrendi. Sultan İkinci Mustafa Hân'ın İmâmı oldu. Bu arada çeşitli medreselerde müderrislik yapıp, ilim öğretmekle meşgûl oldu. Daha sonra kadılık mesleğini seçerek, ilk olarak Edirne kadılığına ta'yin edildi. Daha sonra Yenişehir kadılığı vazîfesinde bulundu. 1118 (m. 1707) senesinde Anadolu kadıaskerliğine getirildi. 1119 (m. 1708) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. 1125 (m. 1713)'de şeyhülislâmlık makamına getirildi. 1 yıl 6 ay 26 gün şeyhülislâmlık yaptıktan sonra, 1126 (m 1714) senesinde bu vazîfeden ayrıldı. Kendi evine çekilip ibâdet ve tâat ile meşgûl iken vefât etti. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 82

2) İlmiye salnamesi sh. 502

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4222

**İMÂM-I SULTÂNÎ MEHMED EFENDİ**

Osmanlı âlimlerinden. Kırkdokuzuncu Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed'dir. Kaynaklarda doğum târihi ve babasının ismiyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır. Ancak Bursalı olduğu bilinmektedir. 1141 (m. 1728)'de Bursa'da vefât etti.

İlk öğrenimini Bursa'da gördükten sonra İstanbul'a geldi. Zamanının âlimlerinden ilim tahsil etti. Sesinin güzelliği ve okuyuşunun düzgünlüğü sebebiyle Pâdişâh Dördüncü Sultan Mehmed'in ilgisini çekerek imamlığına ta'yin edildi. Bu sebeple "İmâm-ı Sultanî" diye meşhûr oldu. Bir müddet sonra Sultan Ahmed Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Daha sonra kadılık mesleğini tercih ederek ilk önce Yenişehir daha sonra İstanbul kadılıkları vazîfesinde bulundu. Bir ara vazîfeden alındıysa da yeniden iade edildi. Daha sonra Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Bu vazîfeden de alındı. 1090 (m. 1679) senesinde tekrar Rumeli kadıaskerliğine getirildi.

Şeyhülislâm Sadreddîn-zâde Sâdık Mehmed Efendi'nin vazîfeden alınması üzerine, 1106 (m. 1695) senesinde şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bu vazîfeyi 2 ay 6 gün müddetle yürüttükten sonra bu vazîfeden ayrıldı. Kendi evine çekilip ibâdet ve tâat ile meşgûl oldu. 1115 (m. 1703) senesinde Şeyhülislâm Erzurumlu Seyyid Feyzullah Efendi'nin yeniçeriler tarafından Edirne'de şehîd edilmesinden sonra, Sultan Üçüncü Ahmed Hân tarafından ikinci defa şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bu vazîfeyi altı ay yedi gün müddetle yürüttü ve aynı sene içinde vazîfeden ayrılarak Bursa'ya gitti. İki şeyhülislâmlığı müddeti toplamı yaklaşık 9 ay kadardır. Bursa'da yirmidört yıl müddetle ilim öğretmekle meşgûl oldu. İlim öğretip talebe yetiştirmekle meşgûl iken orada vefât etti.

İmâm-ı Sultanî Mehmed Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, ilmiyle âmil, zâhid (dünyâya önem vermeyen), Allahü teâlâya ihlâsla ibâdet eden, İslâm dîninin emirlerine sıkı bağlı, haramlardan ve şüphelilerden şiddetle kaçınan bir zât idi. İnsanlara iyiliği emredip kötülüklerden sakındırma husûsunda çok titiz idi. Hak ve hakîkatin anlatılmasında kimseden çekinmezdi. Kaynaklarda eserleriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 78

2) İlmiye salnamesi sh. 496

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4186


**İSHAK HOCASI AHMED EFENDİ**

Osmanlı ulemâsından, aklî ve naklî ilimlerde âlim. Aydın'da Güzelhisar yakınlarında Söbice'de doğdu. Hayreddîn Efendi'nin oğludur. Tahsiline müteakip, Bursa'da Tezkireci İshak Efendi'den himâye gördüğü için, İshak Hocası lakabıyla meşhûr oldu. 1120 (m. 1708) senesinde Bursa'da vefât edip, Şeyh Mehmed Sarbân ve Şeyhülislâm Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi'nin de medfûn olduğu deveciler kabristanına defnedildi.

Memleketinde ilk tahsilini tamamlayan Ahmed Efendi, doğudaki ilim merkezlerini ziyâret için seyahate çıktı. Şirvan'da Hoca Ni'metullah-zâde Efendi'den ilim öğrenip feyz aldı. İlimde kemâle gelip, Şirvan'dan aldığı icâzetle Bursa'ya geldi. Bursa'da ilim ve irfanı ile büyük i'tibâr gören Ahmed Efendi, şehrin zenginlerinden Tezkireci İshak Efendi tarafından himâye edildi. İshak Efendi'nin oğluna husûsi dersler verdi. Şeyhülislâm Minkârî-zâde bir hac dönüşünde Bursa'ya uğradı. Bu esnada Ahmed Efendi, şeyhülislâmla görüşüp ilmî derecesini isbât eyledi. Bunun üzerine kendisine müderrislik verildi. 1098 (m. 1687) târihinde İshak Paşa Medresesi'ne, iki sene sonra Hüdâvendigâr Medresesi'ne müderris oldu. Daha sonra Anadolu muhâsebecisi, 1115 (m. 1705)'de Muradiye Medresesi müderrisi oldu. Bu sırada Bursa'da bulunan Halvetiyye yolunun büyüklerinden Niyazi Mısrî hazretlerinin sohbetleriyle şereflendi. O mübârek zâttan aldığı feyzle kalbini tasfiye ve nefsini tezkiye eyledi. Ya'nî, kötü ahlâktan kalbini temizleyerek, Resûl-i ekrem efendimizin ( aleyhisselâm ) güzel ahlâkıyla a'zâlarını süsledi Her işini Allahü teâlânın rızâsı için, dünyâ menfaati düşünmeden yapar oldu. Herkese iyilik yapar, bütün mahlûkâta karşı çok merhametli davranırdı. İnsanlara ilim öğretmek, ibâdet etmek, kitap yazıp talebe yetiştirmekle meşgûl oldu. Bu hâl üzere iken vefât eyledi. Zamanının şâirleri; "Eyledi Ahmed Efendi Ravzâ-yı Adni makam" ve "Eyleye medreseyi Cennet-i ulyâda makam" (1120) mısra'ları ile târih düşürdüler.

Farsça "Hoca", Türkçe "Ahmedî" mahlasıyla güzel şiirler de yazan, pekçok kıymetli eseri te'lîf, tercüme ve şerheden, bir kısmına haşiye ve açıklamalar yapan Ahmed Efendi'nin başlıca eserleri şunlardır:

1- Tercüme-i Mukaddimet-il-edeb: Mu'tezile fırkası âlimlerinden Zemahşerî'nin mütehassıs olduğu Arab dilinin kaideleri ve faydalarını açıklayan bir eserinin tercümesidir. Osmanlı ulemâsı tarafından çok beğenilen bu tercüme, sonradan İstanbul'da basılmıştır. 2- Manzûme-i akâid: İmân ve i'tikâd bilgilerini anlatan Emâli ve Nûniyye kasideleri gibi manzûm bir eserdir. 3- Muhâdarât ilmine dâir, Sandûkat-ül-me'ârif adlı eseri. 4-Büyük hadîs imamlarından İmâm-ı Muhammed Tirmizi'nin Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) şemâil-i şerîflerine dâir eserini, "Akvem-ül-vesâil fî tercüme-i Şemail" adıyla Türkçeye tercüme etti. 5- Aydınlı Hacı Paşa'nın kelâm ilmine dâir eserinde, Hâşiye-i metni Tevâli'il-envâr fil-kelâm adlı haşiyesini yazdı. 6- Risâle-i irtifa' veya Risâle-i Îsâkî: Mukantarat tahtası ve kullanılış şekillerine dâir İshak Efendi adına yazılmış bir eserdir. 7- Zıll-ü tahdîd-i cihâd, 8- Dâire-i hendese şerhi, 9- Edebiyat ve belagat değeri yüksek mektûplarını topladığı "Münşeât"i, 10) Kâdı Iyâz'ın "Şifâ-i şerîfine ta'likâti, 11) Münâzara ilmine dâir Mîr Ebü'l-Feth'in eserine haşiyesi, 12) Kâdı Beydâvî hazretlerinin Envâr-üt-tenzil adlı tefsîrine ta'likâtı, 13- İmâm-ı Teftâzânî hazretlerinin Tehzîb-ül-mantık adlı eserine ta'lîkâti, 14- Vahdetnâme-i âlem-engîz: 2918 beytlik manzûm bir eserdir, basılmıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 168

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 232

3) Sicilli Osmânî cild-1, sh. 236

4) Mu’cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 218

5) Güldeste-i riyâz-ı irfan sh. 411

**İSMÂİL ACLÛNÎ (Cerrâhî)**

Şam’da yetişen tefsîr, hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, İsmâil bin Muhammed bin Abdülhâdî bin Abdülganî el-Aclûnî ed-Dımeşkî’dir. Cennetle müjdelenen on sahâbîden biri olan, Ebû Ubeyde bin Cerrah hazretlerinin neslindendir. Bunun için Cerrâhî denilmiş ve Cerrâhî nisbetiyle meşhûr olmuştur. Suriye’de Şerî’a nehrinin doğu tarafında, nehre dökülen bir çayın kenarında bulunan Aclûn beldesindendir. 1087 (m. 1676) senesinde orada doğdu. 1162 (m. 1748) senesi Muharrem ayında Dımeşk’da vefât etti. Şeyh Arslan (r.aleyh) türbesinde medfûndur.

Bulunduğu beldede çok küçük yaşlarda Kur’ân-ı kerîmi okumasını öğrenen Aclûnî, kısa bir zamanda da ezberledi. Rivâyet edilir ki: İsmâil Cerrâhî küçüklüğünde Aclûn’da mektebe devam ettiği sırada, bir defasında, rü’yâ âleminde bir kimsenin kendisine, üzerine yeşil çuha işlenmiş beyaz bir kürk giydirdiğini gördü. Bu kürk çok güzel idi. Bu rü’yâ babasına haber verildiğinde babası çok sevinip, oğlunu çağırarak çok duâ etti ve; “Evlâdım! İnşâallah Allahü teâlâ sana yüksek ilim sahibi olmayı nasîb edecek” dedi.

Bundan sonra, ilim öğrenmek aşkı ile Dımeşk’a gelen Cerrâhî, o zamanlar daha onüç yaşında idi. Abdülganî Nablüsî, Şeyh Ebü’l-Mevâhib, Muhammed el-Kâmilî ed-Dımeşkî, İlyâs el-Kürdî, Yûnus el-Mısrî, Abdürrahmân el-Mücelled ed-Dımeşkî, Abdürrahîm el-Kâbilî, Ahmed el-Gazzî, Nûreddîn-i Düsûkî, Abdullah el-Aclûnî gibi Dımeşk âlimlerinden, ayrıca; Abdullah bin Sâlim el-Mekkî, Tâcüddîn-i Kal’î, Yûnus Demirtâşî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Tefsîr, hadîs, fıkıh ve Arabî ilimlerde yükseldi. İlim öğrenmek husûsunda aşkı ve gayreti o kadar çok fazla idi ki; kelâm, tefsîr, hadîs, fıkıh, usûl, kırâat, ferâiz, hesap, Arabî ilimlerin her çeşidi, mantık ve daha başka ilimlere dâir okuduğu kitapların sayılarının fazlalığı sebebiyle, adetleri tesbit edilememiştir.

İlim tahsilini tamamlayıp zamanın büyük âlimlerinden olarak yetişen Cerrâhî, Şam’da Câmi-i Emevî’de ders verirdi. Yanına gelerek ders ve sohbetlerinde bulunup, ilim öğrenenlerin sayısı pekçoktur.

Cerrâhî nisbetiyle meşhûr İsmâil Aclûnî, güzel ahlâk sahibi, gayet yumuşak kalbli, yumuşak huylu pek üstün bir zât idi. Onun temiz kalbinde; kin, nefret ve düşmanlık gibi kötü huy ve düşüncelere asla yer yoktu. Kanâat sahibi olup, fakirlik sıkıntılarına sabrederdi. Çok ibâdet ederdi. Teheccüdü (gecenin üçte ikisi geçtikten sonra namaz kılmayı) hiç kaçırmazdı. Devamlı olarak ders vermeye, ilmî olarak insanlara fâideli olmaya çok gayret ederdi. Lisânından (dilinden) hoşa gitmeyen söz çıktığı görülmezdi. Nûr yüzlü idi. Kendisinde bulunan güzel haslet ve huyları ile hiç değişmedi.

Silk-üd-dürer kitabının müellifi olan Murâdî diyor ki: “Babam, Cerrâhî’den okudu ve icâzet aldı. Babam, 1157 (m. 1744) senesinde hacca gittiğinde o da hacda idi. Mescid-i Nebi’de Ravda-i mutahherada, ya’nî Resûl aleyhisselâmın kabr-i şerîfi ile minberi arasındaki kısımda, Sahîh-i Buhârî kitabını okutuyordu. Babam da o derslerde bulundu ve çok istifâde etti. Dersi, babam tekrar ederdi. Cerrâhî, babamı hem nazm, hem de nesir hâlinde icâzet yazarak me’zun etti.”

İsmâil Cerrâhî’nin yazdığı eserlerden ba’zılarının isimleri şöyledir: 1-Keşf-ül-hafâ; Bu eserinde halk dilinde dolaşan ba’zı hikmetli sözlerin hadîs-i şerîf olup olmadıklarını, hadîs-i şerîf ise rivâyet yollarını bildirmiştir. 2-Fevâid-üd-derârî bi-tercemet-il-İmâm-ı Buhârî, 3- İdâet-ül-bedreyn fî tercemet-iş-Şeyhayn, 4- Tuhfetü ehl-il-Îmân, 5- Nasîhat-ül-ihvân, 6-Fevâid-ül-mücerrede, 7- Ecvibet-ül-muhakkıka anil-esi’üet-ü-müteferrika, 8- Kevâkib-ül-münîre, 9- Erbe’ûne hadîsen, 10-Ikd-ül-cevher-is-semîn, 11-Esn-el-vesâil bi-şerh-iş-şemâil, 12-İstirşâd-ül-müsterşidîn, 13- Ikd-ül-leâlî, 14- İs’âf-üt-tâlibîn bi-tefsîri kitâbullah-il-mübîn, 15- Feth-ül-mevlâ el-Celîl alâ Envâr-it-tenzîl, 16- El-Feyzu vel-cârî bi-şerhi Sahîh-il-Buhârî (son altı eser tamamlanmamış olan eserlerindendir).

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 292

2) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 259

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 220

4) El-A'lâm cild-1, sh. 325

5) Brockelmann sup-2, sh. 422

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 28, 54, 78, 83, 94, 244, 420, cild-2, sh. 54, 107, 110, 146, 175, 205, 210, 213, 359, 392, 652

### İSMÂİL AĞA

Osmanlılar devrinde yetişen âlimlerden. Osmanlı şeyhülislâmlarının ellialtıncısıdır. İsmi İsmâil'dir. İshak isminde bir oğlu olduğu için Ebû İshak künyesiyle tanınır. İsmâil Ağa diye de şöhret bulmuştur. Rumeli kadıaskerlerinden Alâiyyeli (Antalyalı) İbrâhim Efendi'nin oğludur. 1055 (m. 1643) senesinde İstanbul'da doğdu. 1137 (m. 1724) senesinde İstanbul'da vefât etti. Sultan Selîm civarında yaptırdığı İsmâil Ağa Câmii'nin bahçesinde defnedildi.

Çocukluğundan i'tibâren babasından ilim öğrendi. Zamanının diğer âlimlerinden de aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Kadıasker Kara Kadri Efendi'nin hizmetinde bulunup, onun yanında mülâzim (stajyer) oldu. 1084 (m. 1674) senesinde, hâriç rütbesiyle müderris oldu. Mektupçuluk, tezkirecilik, Mahmûd Paşa kadıvekilliği gibi vazîfelerde bulundu. İstanbul kassam kadılığı (Bir kişi vefât ettiği zaman geriye kalan mirasını hak ve adâletle mirasçılara taksim eden kadı) vazîfesini yürüttü. Sultan İkinci Ahmed Hân devrinde Süleymâniye Dâr-ül-hadîs'inde müderrislik yapmaktayken, 1104 (m. 1692) senesinde Haleb kadılığına ta'yin edildi. 1110 (m. 1698) senesinde Bursa, 1116 (m. 1704) senesinde Mekke-i mükerreme pâyesiyle Mısır, 1118 (m. 1706) senesinde Mekke-i mükerreme kadılıklarında vazîfelendirildi. 1120 (m. 1708) senesinde İstanbul kadılığına getirildi.

1122 (m. 1710) senesinde Anadolu, 1123 (m. 1711) senesinde Rumeli kadı-askerliği vazîfelerine yükseltildi. Onsekiz ay vazîfe yaptıktan sonra bu vazîfeden ayrıldı. 1127 (m. 1715) senesinde Rumeli kadıaskerliğine tekrar getirildi. 1128 (m. 1716) senesinde Menteş-zâde Abdürrahîm Efendi'nin vazîfeden ayrılması üzerine şeyhülislâmlık makamına ta'yin edildi. Bu yüksek ve şerefli vazîfeyi doğruluk ve adâletle 1 yıl 4 ay 28 gün yürüttükten sonra, 1130 (m. 1718) senesinde vazîfeden ayrılıp Sinop'a gitti. 1133 (m. 1721) senesinde İstanbul'a gelerek kendi evine çekildi. Ömrünün son zamanlarını Allahü teâlâya ibâdet ve tâatle geçirdi. 1137 (m. 1724) senesinde İstanbul'da vefât etti.

Ebû İshak İsmâil Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, güzel ahlâk ve fazilet sahibi bir zât idi. Cömert ve kerem sahibi idi. Herkese iyi davranırdı. 1136 (m. 1723) senesinde İstanbul'da Fâtih'in Çarşamba semtinde evinin bulunduğu arsa üzerinde İsmâil Ağa Câmii'ni yaptırdı. Bu mescidi iki kat olup eni, boyu ve yüksekliği Kâ'be-i muazzamanın eni, boyu ve yüksekliği kadardır. Bu mescidin yanında bir mekteb, bir dâr-ül-hadîs ve bir şadırvan mevcûttur. Kendi kabri, oğulları altmışbirinci şeyhülislâm İshak Efendi ve altmışyedinci şeyhülislâm Mehmed Es'ad Efendi'nin kabirleri bu mescidin bahçesindedir. "Na'im" mahlasıyla yazdığı şiirleri de vardır. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 85

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1083

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 944

4) İlmiye salnamesi sh. 506

5) Hadîkat-ül-cevâmi' cild-1, sh. 38

### İSMÂİL HAKKI BURSAVÎ

Anadolu'da yetişen büyük velîlerden. İsmi, İsmâil Hakkı bin Mustafa'dır. Babası Mustafa Efendi, aslen İstanbulludur. Mustafa Efendi, 1062 (m. 1650) senesinde İstanbul esîr Hanı'nda çıkan büyük bir yangında evi ve eşyası yandığından maddî sıkıntıya düştü. İstanbul'u terk ederek Trakya'da bulunan Aydos kasabasına yerleşti. İsmâil Hakkı Bursavî, 1063 (m. 1652) senesi Zilka'de ayının başlarında bir Pazartesi günü Aydos'ta doğdu. 1137 (m. 1725) senesinde Bursa'da vefât etti. Bugün İsmâil Hakkı Tekkesi diye anılan Muhammedî Câmii'nin avlusuna defnedildi.

İsmâil Hakkı Efendi üç yaşına girince, babası onu Celvetiyye yolunun büyüklerinden Seyyid Osman Fadlî Efendi’ye götürdü. Osman Fadlî Efendi, elini öpen İsmâil Hakkı’ya; “Sen doğumundan beri, bizim hâlis talebemizsin” dedi. Yedi yaşında annesini kaybeden İsmâil Hakkı, on yaşına gelince, Osman Fadlî Efendi’nin Edirne’de bulunan ilk halîfesi Abdülbâki Efendi’nin terbiyesi altına girdi. Abdülbâkî Efendi’nin yanında yedi sene kalan İsmâil Hakkı Efendi, ondan; sarf, nahiv, mantık, beyân, fıkıh, kelâm, tefsîr ve hadîs dersleri aldı. Fıkıhta “Mültekâ”, kelâmda “Şerhi akâid” adlı eserleri okudu. Okuduğu bütün eserleri kendi el yazısı ile yazdı.

İsmâil Hakkı Efendi, 1085 (m. 1674) senesinde, zamanın büyük âlimi Osman Fadlî’den ilim öğrenmek için, hocası Abdülbâkî Efendi’nin yazdığı bir mektûbu alarak İstanbul’a gitti. Osman Fadlî Efendi ile Atpazarı’nda bulunan Kul Câmii’nde buluştu. Osman Fadlî, onu eskiden tanıdığından hemen kabûl etti. İsmâil Hakkı Efendi bir müddet hocasına hizmet etti ve Allahü teâlânın zikri ile meşgûl oldu. Birgün hocası Osman Fadlî, onu yanına çağırarak; “Senin istidâdın gelmiş” dedi. Sonra Besmele çekip, Fâtiha-i şerîfeyi okudu ve üzerine üfledi. “Seni Bursa’ya halîfe yaptım” buyurdu.

Kendisi şöyle anlatır: “Hocam beni Bursa’ya halîfe olarak ta’yin ettiği zaman “Mutavvel” adlı eseri okuyordum. Hocamın Fâtiha okuyup üzerime üflemesinden sonra, bende başka bir hâl zuhur etti. Hocamın bu duâsından sonra ilâhî feyz ve ma’rifetlere kavuştum. Bundan sonra âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerin tefsîr ve te’villerini yapmaya başladım. Muhyiddîn-i Arabî, Abdülkâdir-i Gaylânî, İbrâhim Edhem, Üftâde ve Azîz Mahmûd Hudâyî hazretlerinden ma’nevî olarak fâidelendim.”

İsmâil Hakkı Efendi, Bursa’ya gittikten sonra bir süre sonra Üsküp şehrine gönderildi. Burada insanlara va’z ve nasîhatta bulunmaya başladı. Bu sırada hocasının şu mektûbu ile talebe yetiştirmeye başladı: “Oğlum Şeyh İsmâil Efendi! Aklen ve dînen, güzel ve beğenilmiş olan şeyleri yapmalarını halka söyle. Kötü ve beğenilmeyen şeyleri yapmaktan onları men et. Kalem sûresinin 48. âyetinde yer alan hitaba hazır ol. Sabırlı ol, şükür edici ol. Gecelerinde ibâdet et. Gündüzleri oruç tut. Muttaki ol. Kötü zanna sebep olacak, töhmet altonda bırakacak yerlerden sakın. Şayet böyle yerlere da’vet olsan bile gitme. Nasıl olursa olsun halkı ilme ve amele da’vet eyle. Onları i’tikâdî ve amelî yönden terbiye eyle. Yanında bulundukları ve bulunmadıkları zaman onlar hakkında iyi konuş. Ne şekilde olursa olsun kendi varlığını ortaya koyma.” On sene Üsküp’de kalan İsmâil Hakkı Efendi, 1096 (m. 1685) senesi Cemâzil-âhır ayının başlarında Tekfur Dağı yoluyla Bursa’ya gitti.

İsmâil Hakkı Efendi, hocasının bir kerâmetini şöyle anlatır: “1096 (m. 1685) senesinde Üsküp’de idim. İstanbul’da bulunan hocam Osman Fadlî’yi ziyârete gitmiştim. Birgün hocamda bir hâl meydana geldi. Bir anda göğsüme top gibi birşey indi. O anda benim Üsküp’den hicret etmem emredildi. Fakat hocam kemâl-i edeblerinden dolayı bunun sırrını söylemedi. Ben hemen Üsküb’e gidip, çoluk-çocuğumu Bursa’ya getirdim, iki sene sonra Üsküp düşmanlar tarafından istilâ edildi. Her taraf yakılıp, yıkıldı ve yağma edildi. Halkın kimi öldürüldü, kimi de perişan oldu. Yine bir ara Bursa’dan hocamı ziyârete gittim. Hocam beni tebessüm ederek karşıladı ve; “Gördüm ki, o zaman bize hakkınızda vâki olan ma’nâ hak imiş. O belâ ve musibetlerden kurtulmanıza vesile oldu” buyurdu.

Din ve dünyâ saadetine sebep olan hocası Osman Fadlî, Kıbrıs’a gönderilince; “Canımız gitti, bedenimiz burada niye durur” diyerek, Magosa’ya gitmek üzere yola çıktı. Magosa’ya vardığı zaman hocası ile birkaç gün sohbet etti. Birgün sohbet esnasında sohbette bulunanları bir cezbe hâli kapladı. İsmâil Hakkı Efendi, o sırada, Azîz Mahmûd Hudâyî hazretlerinin bir ilâhisini ve arkasından bir aşr-ı şerîf okudu. Bunun üzerine hocasının duâsına nail oldu. Osman Fadlî Efendi, İsmâil Hakkı’ya dönerek; “Seni buraya getiren mirasındır. Çünkü senden başka kalbimde uygun bir kimseyi göremedim” dedikten sonra, parmağını İsmâil Hakkı’nın ağzının ortasına koyup; “Bu nefes benden sonra sana nasîb olsun” dedi. İsmâil Hakkı şöyle der: “Hocam böyle buyurduktan sonra bende öyle bir zevk ve hâller hâsıl oldu ki, maksadıma kavuştum.” Yine bir Cum’a günü Osman Fadlî, İsmâil Hakkı’yı yanına çağırdı. Bir tefsîr şerhini uzatıp; “Al şunu, otuzaltı yıllık mahsulümdür. Allahü teâlâ sana daha ziyâdesini ihsân etsin” diye duâ etti. O duâdan sonra İsmâil Hakkı Efendi’de daha yüksek hâller meydana geldi. Seyyid Osman Fadlî şöyle buyurdu: “Allahü teâlâ bana öyle yüksek bir talebe verdi ki, hocam Şeyh Azîz Mahmûd Hüdâyî’ye böyle yüksek bir talebe vermedi.”

İsmâil Hakkı Efendi, hocasının vefâtından sonra Konya, Seydişehir, Söğüt, İznik ve İstanbul yolu ile Bursa’ya geldi Bu

yolculuk sırasında Hazreti Mevlânâ'yı, Sadreddîn Konevi'yi ve Eşref-zâde Abdullah Rûmî'yi ziyâret etti.

Sultan İkinci Mustafa Hân'ın, da'veti üzerine, 1107 (m. 1695) senesinde Edirne'ye gitti. Nemçe seferinde, orduya cihâdın sevâbını ve büyüklüğünü anlatarak, askeri coşturdu. Osmanlı Ordusu önce Belgrad'a vardı. Oradan Tuna'yı geçerek düşmanla çarpıştıktan sonra, kışın bastırması üzerine Edirne'ye geri döndü. Ertesi sene ordu yine Edirne'den ayrılarak Belgrad'a gitti. O sırada Sadrâzam Elmas Mehmed Paşa idi. İsmâil Hakkı Efendi, Elmas Paşa'nın hazır bulunduğu gazâların hepsine katıldı ve birkaç yerinden yara aldı. İsmâil Hakkı Efendi, ordunun zaferlerle geri dönüşünden sonra yaralı olduğu hâlde Bursa'ya döndü ve talebe yetiştirmeye, eser yazmaya devam etti.

Hocası Seyyid Osman Fadlî'nin vefâtından yirmisekiz sene sonra, gördüğü bir rü'yâ üzerine ailesiyle birlikte Şam'a gitti. Şam'da üç sene kadar kaldı. Sonra Allahü teâlânın izni, Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) işâreti üzerine İstanbul'a gitti. Üç sene kadar Üsküdar'da kaldı. Bu sırada otuza yakın eser yazdı.

Kendisi şöyle anlatır: "Üsküdar'da iken bir gece Şeyh Üftâde ve Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin rûh-u şerîfleri gelip yanıma oturdu. Bursa tarafına gitmemi işâret ettiler. Sizi sağ tarafımıza alalım deyip, beni sağ taraflarına aldılar. Azîz Mahmûd Hudâyî bana çok iltifât etti."

İsmâil Hakkı Efendi, 1135 (m. 1722) senesinde Bursa'ya gitti, ilk iş olarak bir dergâh yaptırdı ve ismini "Câmi-i Muhammedi" koydu. Dergâh; mescid, semahâne, çilehâne ve misâfir odalarından meydana gelmiştir. Câminin kitabesi bizzat İsmâil Hakkı Efendi tarafından yazıldı.

Ömrünün son günlerini evine çekilerek, eser yazmakla geçirdi. Yetmişaltı yaşında iken, Hakkın rahmetine kavuştu. Kabri, yaptırdığı Câmi-i Muhammedi'nin mihrabının arkasındadır. Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın yakınlarından Hacı Ali Paşa hem türbesini, hem de Câmi-i şerîfi ta'mir ettirmiştir. Kabrin üstü açıktır. Etrâfında ve üstünde demirden şebeke vardır.

Kendisi şöyle anlatır: "Allahü teâlâ, âdeti ilâhiyyesi üzerine beni bulunduğum dereceden daha yüksek bir dereceye yükseltti. Daha önce sahip olmadığım bir meziyeti kalbime akıtarak, beni ilim ve irfan sahibi eyledi. Allahü teâlânın bu şekilde derecemi yükseltip, bana ilim ve irfan ihsân etmesi yedi senede meydana geldi. Fakat bu feyz ve yüksekliğe kavuşmak başa gelen belâ ve musibetlerin, meşakkatlerin acısını tatmaya bağlı olduğundan, pekçok meşakkat ile karşılaştım. Bir taraftan diğer tarafa, bir memleketten başka memlekete gitmek sûretiyle çok meşakkat ve sıkıntılar çektim. Mihnet ve acı, insanı bulunduğu mertebeden aşağı indirmez. Bilâkis başa gelen belâ ve musibeti kadere rızâ ile karşılamak iyi âkibetlere vesile olur. İlk önce yolculuk yaptığım memleket Üsküp idi. Yedi sene sonra oradan Bursa'ya gittim. Yedi sene sonra Kıbrıs'a gitmem îcâb etti. Yedi sene sonra Harem-i şerîfe gittim. Yedi sene sonra Hicaz'a gittim. Orada çocuklarım vefât etti. Hac yolunda çok sıkıntılar çektim. Hattâ kıymetli kitaplarım ve eşyalarımın hepsi elimden gitti. Bütün bunlar karşısında ilâhi emre boyun eğdim. Yedi sene sonra Ebû Yümn'ün kabrini ziyâret maksadı ile doğum yerim olan Aydos'a gittim. Yedi sene sonra ikinci defa olarak hacca gittim. Yedi sene sonra Bursa'dan Şam'a gitmem emrolundu. Bütün akrabâlarımdan uzak kaldım. İşte birçok musibet ve çilelerle geçirdiğim bu yollar kırk seneyi geçiyor. Allahü teâlâ dilediğini yapar. Kimse O'na bunu niçin böyle yaptın diye soramaz. Karşılaştığım ve çektiğim bu sıkıntılar, tamamen ma'nevî işâretlerle meydana gelmiştir. Güzel âkibet, ancak Allahü teâlânın fermanı üzere meydana gelendir. Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ); "Benim çektiğim sıkıntıyı hiçbir peygamber çekmemiştir" buyurmuştur, insana gelen belâ ve sıkıntılar kalbi aydınlatır. Belâ ve musibet zamanında tecellî-i ilâhî meydâna geldiği için kalb genişler. Bütün bunlardan dolayı en şiddetli meşakkat, peygamberler hakkında meydana gelmiştir. Onlarınkinden daha hafifi evliyâda görülür. Bu i'tibârla büyük zâtlar hep meşakkat ve sıkıntı çekmişlerdir. Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) kendisine çok eziyet ve sıkıntı veren kavmi hakkında; "İlâhî! Kavmime hidâyet eyle. Çünkü onlar bilmiyorlar" buyurarak hidâyetleri için duâ ettiler." İsmâil Hakkı Bursavi buyurdu ki: "Evliyâyı inkâr etmeyip, muhabbet beslemek lâzımdır. Çünkü hadîs-i şerîfte; "Kişi sevdiği ile beraberdir" buyuruldu. Kıyâmet günü bu büyükler sevdiklerine şefaat edeceklerinden, onları sevmemek uygun değildir. Onlara düşman olmak insanın helakine sebeb olur."

"Kelime-i tevhîd ile zikr etmenin faydası: Kelime-i tevhîd; söyliyenin korkusunu ve hayalindeki düşünceleri giderir. Allahü teâlânın diğer isimleri ile yapılan zikrde hayâle gelen

düşünceler tamamen gitmez. Hayâl galip olup, talebe, bir makamın sahibi oldum sanır. Hâlbuki, kavuştuğu makam hayâlidir. Makam, kalbi ve aynî değildir. Ben böyle iddiacılarla karşılaştım, Bunlardan ba'zısı; "Ben hergece mi'râc ederim" diye iddia ederdi. Ba'zıları da; "Bana günah zarar vermez" diyerek, bozuk i'tikâdda idi. Bu düşünceleri hayâlden gelme idi. Bu ise mekr-i ilâhidir, ya'nî Allahü teâlânın aldatarak, ni'met şeklinde gösterdiği musibetlerdir. Evliyâdan Ebû Ali Rodbârî'den; "Bir kimse günah işler ve; "Bana helâldir. Çünkü ben öyle bir dereceye yükseldim ki, günahlar bana zarar vermez bana te'sîr etmez" derse, bu kimse hakkında ne dersiniz?" diye sorulunca, cevaben; "Öyle bir makama kavuştuğunu söyleyen, kavuştu fakat Cehenneme kavuştu. Yoksa Cennete ve Hakka kavuşmadı. Çünkü, haram olan şeylerin helâl olacağı makam yoktur. Haram olan, her makamda haramdır. Her âlim kendi makamına uygun amel işler. Yükselmeye mâni olan işlerin yanına uğramazlar. İşte bir asırdır âlemde hak ve doğru sûretinde, bâtıl olan işleri yapanlar meşhûr oldu" buyurdu.

"Ma'lûm ola ki, Muhammed aleyhisselâmın yoluna girene farz olan, Allahü teâlâdan başka olan şeyleri kalbinden çıkarmaktır. Mesela; bir kimse bir iş için sefere çıktığında, önce vatanını, hısım ve akrabasını terk edip yola devam eder. Eğer kalbinde vatanının, hısım ve akrabasının sevgisi var ve fazla ise sefere rahat rahat gidemez.

Belki yola da çıkamaz. Bir peygamber (aleyhisselâm) gazâya çıkarken, bir işle uğraşan kimseyi gazâya götürmedi. Meşhûr sözdür ki; "Bir evde iki sarıklı olmaz!" Çünkü herbiri bir tarafa çeker. Evin huzûrunun bozulmasına sebeb olur. Nefs ve şeytan kalbe vesvese verince, insanın zâhiri de bozulur ve kötü işler yapmaya başlar. Namazın fâidesine inancı az olan kimse, kaç rek'at kıldığını şaşırır. Ekseriya dini mes'elelerde yanılır. Çünkü kalbi elinde değildir.

Böyle kimselerin zâhirleri de harabdır. Onun için sûretten hakîkate istidlal et. Arkadaşlarından ayrılma, yoksa yolda kalırsın veya dalâlete saparsın! Topluluktan ayrılan helak olur. Tek olarak yola çıkma. Çünkü şeytan arkadaşın olur. Yolun başlangıcında olanlar a'mâ gibidir önünü göremez. Her an bir tehlike ile karşı karşıyadır. Kendisine yol gösterecek birine ihtiyâcı olduğu gibi, tasavvuf yoluna yeni girenin de yol göstericiye o kadar ihtiyâcı vardır.

Gel beri feyz-i ferâvanla (aşırı feyzle) umman olalım,
Dökelim kanlı yaşı inci ile mercan olalım,

Dîde-i sırrımıza sürme, cilayı çekelim,
Açalım gözümüzü şâhid-i Rahmân olalım.

İbn-i Edhem gibi derviş olup âlemde,
Sûreta merd kedâ, ma'nâda sultan olalım,

Maksat menzile ulaşmak ise eğer,
Bırakalım başka yolu, pîr-i virdden olalım.

Mâsivâdan (Allahü teâlâdan başka şeyler) kurtulmak kesin olarak onlardan alâkayı kesmekle olur. Mâsivâdan ilgiyi kesmek çok zor olduğu için, ekseri âlimler inzivâya çekilerek, insanlardan uzaklaşarak ve zühd (Harama düşme korkusu ile mübahların çoğunu terk) ile bunu sağladılar. Onun için Sadreddîn Konevî; "Görünüşte sultanlar gibi olalım. Fakat fakirler gibi yatıp kalkalım. Büyüklerin çoğu böyle idi. Biz dünyâ malını kazığa bağlarız, yoksa kalbimize bağlamayız" buyurdu.

Kâmil bir hocanın elinde terbiye olunan bir insan, kısa bir süre içerisinde maksadına kavuşur. Bunun misali dağlardaki meyvalar ile bahçelerdeki meyvalardır. Ya'nî dağlardaki ağaçların meyvaları terbiye ve bakım vasıtasıyla olmadığı için geç olgunlaşır ve tatlı olmazlar. Fakat bostanlarda bahçıvanların bakımıyla yetişen ağaçların meyvaları hem kısa zamanda olgunlaşır hem de çok lezzetli olur."

Bursalı İsmâil Hakkı hazretlerinin yazmış olduğu şiirlerinden ve ilâhilerinden ba'zıları şunlardır:

Allah Diyelim

Zikr edelim hakkın güzel ismini,
Gelin Allah, Allah diyelim yâ hû!
Koymayalım dilimizden yâdını,
Gelin Allah, Allah diyelim yâ hû!

Hak dilinden zikr edelim her nefes,
Allah diyelim kırılınca bu nefes,
Mâsivâdan, çünkü Allah bize hayırlı,
Gelin Allah, Allah diyelim yâ hû!

Can ve teni burada koyup gidelim,
Sır ile Mevlâya mi’râc edelim.
Zikri yeter, gayri fikri nidelim,
Gelin Allah, Allah diyelim yâ hû!

Var iken gönülde bu endîşe,
Takmayalım adımızı dervişe,
Yetmez mi Hakka, ya bize bu pîşe,
Gelin Allah, Allah diyelim yâ hû!

Seherde

Seherlerde eser bâdı tecellî,
Uyan ey gözlerim vakti seherde.
Açılır gonce-i ihsânı külli,
Uyan ey gözlerim vakt-i seherde.

Tecellî bağına girmek dilersen,
Hakîkat güllerin dermek dilersen,
Cemâl-i Hazreti görmek dilersen,
Uyan ey gözlerim vakt-i seherde.

Hicâb-ı gafleti kaldır aradan,
Görürsün vechi bâki her aradan,
Uyursun sen, uyumaz ol yaradan,
Uyan ey gözlerim vakt-i seherde.

Yuyanlar çeşm-i nerkisten bu hâbı,
Seher vakti görürler mehtabı,
Gözün aç hakkından işit hitabı.
Uyan ey gözlerim vakt-i seherde.

* * * *

Kargalar tuttu bu gülistanı,
Dinlemez kimse bülbülün sesini.

Var iken bağda diken ve çöpler,
Kim bilir kadrini gül ve çiçeğin.

Misk-i anber gelir mesame duhânı,
Var iken bunu neylesin halk ânı.

Kimi derviş, kimi şeyh geçinir,
Hani o hande Hâlid ve hânı?

Hakkıyla Hakka iltica eyle,
Bâz der çünkü bâb râ humânî.

İsmâil Hakkı Bursavî’nin 106 adet eseri vardır. Bunlardan altmış kadarı Türkçe olup, sâde bir üslûp ile yazmıştır. Eserlerinden ba’zıları şunlardır: 1-Tefsîr-i Rûh-ül-Beyân: Kur’ân-ı kerîmin tefsîridir, İsmâil Hakkı hazretleri bu tefsîrinde şöyle buyurur: “Ma’nevî pederim, Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin delâleti ile, birgün rü’yâmda Resûlullah ( aleyhisselâm ) bana lütfedip arkamı sığadılar. Tatlı bir ifâde ile; “Ümmetim için bir tefsîr yaz” diye emir buyurdular. Bunun üzerine Allahü teâlâdan ve Resûlullahın ( aleyhisselâm ) rûhâniyetinden yardım isteyerek üç cildlik bir tefsîr yazdım.” Bu tefsîr hem İstanbul’da hem de Mısır’da basılmıştır. Daha ziyâde bir va’z tefsîridir. 2- Şerh-i Muhammediyye (iki cild), 3- Şerh-i Mesnevî (iki cild), 4- Şerh-i Pendi Attâr, 5- Şerh-i Bostan, 6- Şerh-i Hadîs-i Erba’în, 7- Risale fî ilm-i Hadîs, 8- Kitâb-ül-Kebîr, 9- Kitâb-ün-netice, 10- Şerh-i Mukaddime fî ilm-i Nahv, 11- Şerh-i fıkh-ı Gîydânî, 12- Hüccet-ül-bâliga, 13- Kenz-i Mahfi, 14- Nakd-ül-hâl, 15-Risâlet-ül-câmi’a, 16- Risâle-i Verdiyye, 17- Şerh-i Şuab-il-Îmân, 18- Vesîlet-ül-merâm, 19- Şerh-ül-âdâb, 20- Kitâb-ül-envâr, 21- Sülûk-ül-mülûk, 22- Silsile-i nâme-i Celveti, 23- Kitâb-ül-mir’ât, 24-El-Vâridat-ül-kübrâ, 25- Hutab-ül-hutabâ, 26- Risâle-i Vahdet-i vücûd, 27-Şerhu salât-iş-Şifâ, 28- Esrâr-ül-hac, 29- Şerhu Dîbâce-i kasîde-i İbn-i Fârid, 30- Şerh-ül-mukrî el-Cezerî fî ilm-it-tecvid, 31- El-Vesâyâ fil-Uhûd, 32-Risâlet-ün-nesâyih, 33- Dîvân.

Kitâb-ül-hitâb adlı eserden bir bölüm:

“Bir kimse yapılması vâcib olanı yapmasa veya yapılmaması lâzım geleni yapsa, Allahü teâlânın ta’yin ettiği hududu aştığı için âsî ve günahkâr olur. Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) ümmetinden sünnetini işlemediği için intikam almaz, ümmetinin cezalandırılmasını istemez. Allahü teâlânın emirleri ve yasakları böyle değildir. Allahü teâlânın, insanların aklının alamıyacağı emir ve yasakları çoktur. Bunlar, Allahü teâlânın mekridir. Bu mekrden kurtulmak için Resûlullahdan ( aleyhisselâm ) gelen emir ve yasaklara uymak lâzımdır. Onun için Cüneyd-i Bağdadî (r.aleyh); “Kitâb ve sünnet, İslâmiyet terazisinin iki kefesidir” buyurdu.

Her insanın yanında bir melek bir de şeytan bulunur. Hayırlı düşünce ve ilhamlar melektendir. Kalbe gelen düşünceler dine

muhalif ise, şeytanın iğvasından kalbe üfürdüğü vesveselerindendir. Melekler helâl yola da'vet eder, mübaha da'vet etmez. Şeytan ise harama da da'vet ettiği gibi mübaha da da'vet eder. Çünkü mübah sebebiyle hile yaparak, günah işletmeğe sevk eder."

Rûh-ül-Beyân tefsîrinden ba'zı bölümler:

"Allahü teâlâ, Adem aleyhisselâmı yarattığı zaman, Cebrâil aleyhisselâmı ona şu üç hediye ile gönderdi: Akıl, ilim, haya. Cebrâil aleyhisselâm, Hazreti Adem'e (aleyhisselâm); "Ey Âdem! Bu üç hediyeden dilediğini seç" dedi. Âdem aleyhisselâm aklı seçti. Bunun üzerine Cebrâil aleyhisselâm, ilim ve hayaya yerlerine dönmelerini işâret etti. İlim ve haya; "Biz âlem-i ervahta birdik. Âlem-i ecsâdda (cesetler âlemi) birbirimizden ayrılmamıza asla râzı olmayız. Akıl nerede olursa biz ona tâbi olarak onunla beraber oluruz" deyince, Cebrâil aleyhisselâm; "Yerleşin" emrini verdi. Akıl dimağa, ilim kalbe, haya göze yerleşti."

İbn-i Abbâs ( radıyallahü anh ) şöyle rivâyet etti: "Birgün Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) mescidden çıkıp şeytanla kanlaşınca; "Seni benim mescidimin kapısına kim getirdi?" diye sordu. Şeytan; "Allah getirdi" dedi. Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ); "Niçin getirdi?" diye sorunca, şeytan; "İstediğini bana sorman için" dedi. Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ); "Ey mel'ûn! Ümmetimi cemâat ile namaz kılmaktan neden menediyorsun?" diye suâl etti. Şeytan; "Yâ Muhammed ( aleyhisselâm )! Ümmetin cemâatle namaza başladığı zaman, beni şiddetli bir sıtma tutuyor. Onlar namazlarını bitirip dağılıncaya kadar benden çıkmıyor" dedi. Server-i âlem ( aleyhisselâm ); "Ey mel'ûn! Ümmetimi ilim öğrenmekten ve duâdan niçin menediyorsun?" diye sordu. Şeytan; "Yâ Muhammed ( aleyhisselâm )! Ümmetin duâ ettiği zaman ben kör ve sağır oluyorum. Onlar dağılıncaya kadar bu hâl benden gitmiyor" dedi. Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ); "Ey mel'ûn! Ümmetimi niçin Kur'ân-ı kerîm okumaktan alıkoyuyorsun?" diye suâl edince, şeytan; "Yâ Muhammed ( aleyhisselâm ) Ümmetin Kur'an-ı kerîm okumaya başlayınca ben kurşun gibi eriyorum" dedi. Son olarak Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ); "Ey mel'ûn! Ümmetimi niçin cihâd etmekten alıkoyuyorsun?" diye suâl buyurdu. Seytan; "Yâ Muhammed ( aleyhisselâm )! Ümmetin cihâd için sefere çıktığı zaman, ayaklarıma bukağı vuruluyor. Onlar dönünceye kadar bukağı ayaklarımda kalıyor. Onlar hacca gittikleri zaman zincirlerle bağlanıyorum. Onlar sadaka vermeğe niyet ettiklerinde, başıma bıçaklar konuyor. O bıçaklar beni kesiyor" dedi."

Şöyle anlatılır: Vaktiyle bir velî, hac farizasını yerine getirmek için Mekke-i mükerremeye gitmeye niyet etti. Henüz akıl baliğ olmayan erkek evlâdı ona; "Babacığım nereye gidiyorsun?" diye sordu. Velî; "Beytullaha gidiyorum" dedi. Çocuk o evi gören, evin sahibini de görür sanarak, babasına; "Ey Baba! Beni niçin götürmüyorsun?" deyince, babası; "Oğlum sen hacla mükellef değilsin" dedi. Çocuk ağlayıp ısrar edince, velî zât çocuğunu da hacca götürdü. Mîkâta vardıklarında, ihrama girip, telbiyede bulundular. Harem-i şerîfe girince Beytullah göründü. Çocuk Kâ'be-i şerîfi görür görmez; "Allahü ekber" diyerek, orada rûhunu teslim etti. Babası bu durum karşısında hayretler içinde kaldı. Bu duruma çok üzüldü. Kâ'be-i şerîfden o anda şöyle bir nidâ geldi: "Sen beyti istedin, beyti buldun. Çocuk ise beytin sahibini istedi. O da Allahü teâlâyı buldu.

Allahü teâlânın velî kullarından birisi, İbn-i Sina'ya; "Ömrünü aklî ilimlerle bitirdin. Bununla hangi dereceye ulaştın" diye sordu. O da; "Günün saatlerinden bir vakit buldum ki, o vakitte demir hamur gibi olur" dedi velî zât; "O saati bana bildir" dedi. O vakit gelince İbn-i Sina, velî zâta haber verdi ve eline bir demir parçası alarak parmağını demire soktu. O vakit geçtikten sonra velî zât, İbn-i Sina'ya; "Biraz önce yaptığın gibi demire parmağını sokabilir misin?" dedi. İbn-i Sina; "Hayır! Çünkü o bu vaktin özelliklerindendir. Başka zaman yapılamaz" deyince, velî zât eline bir demir alıp, parmağını soktuktan sonra; "Akıllıya yakışan ömrünü fâni şeylerle harcamamaktır" dedi.

Bir zât, hacca giderken Ahmed-i Nâmıkî Câmî hazretlerinin sohbetlerine katıldı. O meclisin ma'nevî havasını teneffüs etti. Sohbet arasında Ahmed-i Nâmıkî Câmî'nin başının üzerinde kalkan gibi bir nûrun parladığını gördü. Ona olan sevgi ve bağlılığından hac için izin istedi. Ahmed-i Câmi, onun hacca gitmesine müsâade etti. O zât hac farizasını yerine getirdikten sonra tekrar Ahmed-i Nâmıkî Câmî'nin meclisine uğradı. Fakat, bu sefer hacca giderken gördüğü nûru göremedi. Ahmed-i Nâmıkî Câmî'den bunun sebebini sordu. O da; "Sen hacca gitmeden önce iltica ve acizlik içinde idin. Buraya gelip bu meclisden nasîblendin. Himmete kavuştun. Şimdi ise hac farizasını îfa ettikten sonra hacı ünvanını aldın. Bu durum seni gurûrlandırdı. Kendine bir mertebe verdiğin için, bu hâl seni

önce kavuşmuş olduğun ma’nevî dereceden düşürdü. Bu yüzden de o nûru göremez oldun” buyurdu.

Şöyle nakledilir: Îsâ aleyhisselâm, birgün bir yahudi ile beraber yolculuğa çıkmıştı. Yanında üç tane çörek bulunuyordu. Çörekleri yahudiye vererek; “Bunları muhafaza et” dedi. Bir süre sonra yahudi çöreğin birisini yedi. Îsâ aleyhisselâm; “Üçüncüsü nerede?” deyince, yahudi; “İki tane idi” dedi. Yollarına devam ettiler. Yahudi Îsâ aleyhisselâmın mu’cizelerini gördüğü hâlde, suçunu i’tirâf etmedi. Böyle yürürken yolda üç altın dolu kaba rastladılar. Yahudi; “Yâ Îsâ! Bunları paylaştır” dedi. Îsâ aleyhisselâm; “Biri benim, biri senin diğeri de çöreği yiyenin” dedi. Yahudi sevinerek; “Üçüncü çöreği ben yedim” dedi. Îsâ aleyhisselâm; “Ey yahudi! Benim yanımdan ayrıl. Sen Allahü teâlânın kudretini gördüğün hâlde, üçüncü çöreği yediğini söylemedin de, şimdi dünyâ malından olan altın dolu kapları görünce, onlara sahip olabilmek için söyledin” dedi. Altın dolu kapların hepsini yahudinin yanında bırakarak, oradan ayrıldı. Bir süre sonra üç hırsız gelip yahudiyi öldürerek elinden altın kaplarını aldılar. Yemek getirmek için içlerinden birini gönderdiler. Kalan ikisi aralarında anlaşarak; “Giden arkadaşımızı gelince öldürelim” diye karar verdiler. Yemek getirmeye giden de, onları öldürmek ve altın kaplarına sahip olmak için yemeğin içine zehir koydu. Yemeği arkadaşlarına götürünce, diğerleri bir ufak münâkaşa sonunda onu öldürdüler. Diğer ikisi de gelen zehirli yemeği yeyince biraz sonra zehirlenerek öldüler. Îsâ aleyhisselâm dönerken, yahudiyi ve o üç kişiyi ölü olarak görünce hayretler içinde kaldı. Cebrâil aleyhisselâm gelerek ona durumu olduğu gibi anlattı.

Akıllı insana yakışan, dünyâ malının çokluğu ile gurûrlanmamak ve dünyâ malını toplamak için fazla çalışmamaktır. Dünyâ âhıretin tarlasıdır. Âhıret yolculuğuna hazırlanmak için sâlih amel işlemelidir. Dünyâ malının çokluğu ile gurûrlanmak, fakirleri hor ve hakîr görmek ve onlarla alay etmek zenginlere hiç yakışmaz. Zîrâ bu sıfat, kâfirlerin sıfatlarındandır.

Şöyle anlatılır: Hasen-i Basrî, hacca giderken, yolda devesini kaybetti. Devesini ararken bir çocukla karşılaştı. Çocuğa devesini görüp görmediğini sordu. Çocuk da devenin olduğu yeri, ona ta’rîf etti. Hasen-i Basrî deveyi bulunca çocuk ona; “Yâ Şeyh! Sen ne yiyip, ne giyersin?” diye sordu. Hasen-i Basrî de; “Şehvetimi kırmak için arpa ekmeği yiyorum. Nefisimi zelîl etmek ve gurûrumu kırmak için de yün giyiyorum” dedi. Çocuk; “Helâl olduktan sonra istediğini ye ve dilediğini giy” dedi ve tekrar sordu: “Ey Şeyh! Nerede kalıyorsun?” Hasen-i Basrî de; “Kamış evde kalıyorum” diye cevap verince çocuk; “Kendine zulm etme, istediğin evde kal” dedi. Hasen-i Basrî; “Sen çocuk olmasaydın bütün konuştuklarını senden alırdım” dedi. Çocuk gülümsiyerek; “Seni gâfil görüyorum. Zîrâ sana dünyâdan haber verdim, kabûl ettin. Dinden haber verecektim, sözlerimi kabûl etmedin. Şimdi evine dön ve kendini ibâdete ver. Ma’nen yüksel, hac farîzasını yerine getirmek için kendini hazırla. Şimdilik sana hac yoktur” dedi.

Mâlik bin Dinar şöyle anlatır: “Birgün, toprakla oynayıp ba’zan gülen ba’zan ağlayan bir çocuğa rastladım, önce çocuğa selâm vermek istedim. Fakat kibirden selâm vermedim. Hemen nefsime; “Ey nefs! Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ) büyüklere de küçüklere de selâm verirdi” diyerek çocuğa selâm verdim. Çocuk; “Ve aleykümselâm ve rahmetullâhi ve berakâtühû yâ Mâlik bin Dinar” diye cevap verdi. Hayret içinde kalarak çocuğa; “Sen beni hiç görmediğin hâlde nasıl tanıdın?” diye sordum. Çocuk; “Âlem-i melekûtta benim rûhumla senin rûhun karşılaştı. Bizi Allahü teâlâ karşılaştırdı” dedi. Çocuğa; “Akıl ile nefs arasında ne fark var?” diye sorunca, çocuk; “Nefisin seni selâmdan men etti. Aklın ise seni selâm vermeğe teşvik etti” diye cevap verdi. “Sen neden toprakla oynuyorsun?” diye sordum. Çocuk; “Topraktan yaratıldık, yine toprağa karışacağız” dedi. Ben yine; “Seni ba’zan ağlarken ba’zan gülerken görüyorum. Sebebi nedir acaba?” diye sordum. “Rabbimin azâbını hatırladığım zaman ağlıyorum. Rahmetini hatırladığım zaman ise tebessüm ediyorum” dedi. “Ey oğul! Senin hangi günâhın var ki ağlıyorsun?” diye sorunca, çocuk; “Yâ Mâlik! Bunu söyleme. Zîrâ ben anamdan; küçük odun olmadan, büyüklerin tutuşmadığını gördüm” diye cevap verdi.”

Şöyle rivâyet edilir: Hazreti Îsâ (aleyhisselâm) yolculuk esnasında, bir dağ başında Allahü teâlâya ibâdet eden birine rastladı. Onun yanında içmek ve temizlik yapmak için bir pınar ve bakla yetiştirilen bir bahçe vardı. Îsâ aleyhisselâm o zâta selâm verdi. O zât da selâma mukâbelede bulundu. Îsâ aleyhisselâm; “Ne zamandan beri burada Allahü teâlâya ibâdet ediyorsun?” diye sordu. O zât; “Seksen seneden beri Allahü teâlâya ibâdet ediyorum. Şimdiye kadar Allahü teâlâdan bir dilekte bulundum. Allahü teâlâ dileğimi vermedi”

dedi. Îsâ aleyhisselâm o dileğin ne olduğunu sorunca, o zât; “Allahü teâlâdan ma’rifet ve muhabbetinden bir zerre kalbime koymasını istiyorum. Fakat duâmı kabûl buyurmadı. Sen O’nun peygamberisin. Bu dileğimi bana vermesi için Hak teâlâdan ister misin?” deyince, Îsâ aleyhisselâm pınardan abdest alıp iki rek’at namaz kıldı. Allahü teâlâdan o zâtın dileğini yerine getirmesini niyaz etti. Sonra yoluna devam edip gitti. Geri dönerken yine o zâtın bulunduğu yere uğradı. Pınarın kaybolmuş, bahçenin de talan olmuş olduğunu gördü. Bu durum karşısında; “Yâ Rabbî! Ben, bu zât için senden ma’rifet ve muhabbet istedim. Sen ise rûhunu kabzettin. Bunun hikmeti nedir acaba?” diye niyazda bulundu. Allahü teâlâ şöyle vahyetti: “Yâ Îsâ! Sen bilmiyor musun ki, benim ma’rifet ve muhabbetim dünyânın harab olmasındadır. Beni bilen, beni seven hiçbir yerde yerleşmez ve oturmaz.” Yâ Îsâ! Onu görmek istersen şu vadidedir. Git onun durumunu gör.” Îsâ aleyhisselâm gidip onu orada gördü. Abid hiçbir şeyden habersiz, mecnûn olmuş bir hâlde idi. Îsâ aleyhisselâm seslendiği hâlde işitmedi. O zaman Allahü teâlâ; “Yâ Îsâ! izzet ve celâlim hakkı için onu kılıçla kessen duymayacaktır. Zîrâ ben onun kalbine ma’rifet ve muhabbetimi yerleştirdim. Yerleştirdiğim o ma’rifet ve muhabbetim zerreden daha azdır. Onu biraz arttırsaydım o yer ile gök arasında mest olup dolaşırdı” diye vahy etti.

Şöyle anlatılır: “Ebû Mansur bin Zâkir, sâlih ve zâhid bir zât idi. Vefâtı yaklaştığı zaman çok ağladı. “Ölüm ânında niçin ağlıyorsun?” diye sorulduğunda; “Hiç gitmediğim bir yola gideceğim için ağlıyorum” diye cevap verdi. Vefât ettikten dört gün sonra oğlu, Ebû Mansur bin Zâkir’i rü’yâsında gördü ve; “Ey Babacığım! “Allahü teâlâ sana nasıl muâmelede bulundu?” diye sordu. “Ey oğlum! Burada işler zannettiğinden çok daha zor. Rabbim bana; “Ey Mansur! Ben sana yetmiş senelik ömür verdim. Bugün buraya hangi amelin ile geldin?” diye suâl etti. Ben; “Otuz hac ile geldim yâ Rabbî!” dedim. Hak teâlâ; “Onları kabûl etmedim” buyurdu. Ben; “Kendi ellerimle muhtaçlara kırkbin dirhemi sadaka olarak dağıttım” dedim. Allahü teâlâ; “Onları da kabûl etmedim” buyurdu. Ben; “Yâ İlâhî! Kırk harbe katıldım” dedim. Hak teâlâ; “Onları da kabûl etmedim” buyurdu. Ben; “O zaman ben muhakkak helak oldum yâ Rabbî” dedim. Allahü teâlâ; “Bu gibi şeylere bakarak azâb etmek keremimden değildir. Yâ Ebâ Mansur! Hatırlamıyor musun, falan gün müslümanların ayağı kaymasın diye yoldan küçük bir taş parçasını kaldırmıştın. İşte bunun için sana acıdım. Zîrâ ben iyilik yapanların iyiliklerini asla zayi etmem” buyurdu” dedi.”

Ka’b-ül-Ahbâr şöyle anlatır. “Nûh aleyhisselâmın vefâtı yaklaştığı zaman, oğullarından Şam’ı çağırarak, ona şöyle vasıyyette bulundu: “Sana iki şeyi yapmanı, iki şeyi de yapmamanı vasıyyet ediyorum. Vasıyyetimin ilki; “La ilahe illallah” kelimesidir. Zîrâ o yedi kat semâyı aşar. Ona hiçbir şey perde olamaz. Yer ve gökler ve onların içindekilerin hepsi terazinin bir kefesine Kelime-i tevhîd de diğer kefesine konmuş olsa idiz Kelime-i tevhîd ağır gelirdi. İkincisi ise; “Sübhânallahi vel hamdülillahi” kelimesini çok söylemendir. Zîrâ o bütün sevâbları içinde toplar. Yapmanı istemediğim şeylerin ilki; “Allahü teâlâya şirk koşmak, ikincisi ise; “Allahü teâlâdan başkasına güvenip dayanmaktır.”

Şöyle nakledilir: “Fudayl bin Iyâd, talebelerinden birinin vefâtı yaklaşınca, onun yanına giderek, Yâsîn-i şerîf okumaya başladı. Talebe; “Ey Hocam! Bunu bana okuma” deyince, Fudayl bin Iyâd sustu. Sonra o talebeye Kelime-i tevhîdi telkin etti. Talebe; “Ben o mübârek sözü söyliyemiyorum. Çünkü ondan beriyim” diyerek vefât etti. Fudayl bin Iyâd evine dönerek, evden çıkmaksızın kırk gün ağladı.

Sonra rü’yâsında onu Cehenneme götürürlerken gördü ve sordu: “Ey Oğul! Sen talebelerimin en iyilerindendin. Neden Allahü teâlâ senden ma’rifet nûrunu aldı?” Talebe; “Üç şey sebebiyle Allahü teâlâ benden ma’rifet nûrunu aldı. 1- Nemime: Çünkü ben size başka, arkadaşlarıma başka söylerdim. 2- Hased: Ben arkadaşlarıma hased ederdim. 3- İçki: Bir defasında hastalanmıştım. Hastalığımı tedâvi ettirmek için hekime gittim. Hekim bana; “Her sene bir kadeh şarap içeceksin, yoksa iyi olmazsın” dediği için şarap içiyordum” dedi.”

“Sehl bin Abdullah’a biri gelip; “Evime hırsız girdi. Eşyalarımı çaldı” diye şikâyette bulununca; “Sen, Allahü teâlâya şükr et. Şayet hırsız olan İblîs, kalbine girip îmânını çalsaydı, o zaman ne yapacaktın” buyurdu.

“Ebû Ca’fer Bağdadî buyurdu ki: “Altı haslet, altı kişiye yakışmaz: 1-Tamah, âlimlere yakışmaz, 2- Acelecilik, âmirlere yakışmaz, 3- Cimrilik, zenginlere yakışmaz, 4- Kibir, fakirlere yakışmaz, 5- Hafiflik, ihtiyârlara yakışmaz, 6- İnsanları kötülemek, asâletli ve neseb sahibi olanlara yakışmaz.”

“Şöyle rivâyet edilir: “Şeytan, Yahyâ aleyhisselâma gelip; “Sana nasihat etmek istiyorum” dedi. Yahyâ aleyhisselâm; “Yalan söylüyorsun. Sen bana nasihat edemezsin. Sen bana âdemoğlundan haber ver” deyince, şeytân; “Onlar bize göre üç sınıftırlar. Birinci sınıf: Bize göre sınıfların en zorlusudurlar. Biz ona gidip vesvese veririz, onun yanından kandırdık diye ayrılırız. Sonra o tövbe ve istiğfarla Allahü teâlâya sığınır ve ona yaptırmağa çalıştığımız günahı işlemez. Onun yanına vardığımız zaman onu hep tövbe ve istiğfar yaparken buluruz. Biz ona ne günah işletebiliyoruz ne de ondan ümid kesiyoruz. Biz ondan dolayı büyük bir sıkıntı içindeyiz, ikinci sınıf: Bu sınıftaki insanlar bizim elimizdedir. Çocukların elinde, birbirlerine atıp oynadıkları top gibidir. Her türlü isteğimizi onlara yaptırırız. Üçüncü sınıf: Senin gibi peygamberlerdir. Onlara hiçbir günah işletmeye bizim gücümüz yetmez” dedi.

Mensûr bin Ammâr (r.aleyh) anlatır: “Beni, Allah rızâsı için ziyâret eden, ibâdeti, teheccüd namazı ve göz yaşları çok olan bir kardeşim vardı. Birgün onu göremeyince sordum. Hasta olduğunu söylediler. Ben de ziyâret etmek için evine gittim. Evin ortasında onu, dudakları şişmiş, yüzü simsiyah, gözleri masmavi olmuş bir hâlde yatarken gördüm. “Ey kardeşim! Kelime-i tevhîdi çok söyle” dediğim zaman, gözlerini açıp gadabla bana baktı. “Eğer bu mübârek sözü söylemezsen seni yıkamam, kefenlemem ve senin namazını da kılmam” dedim. O da; “Ey kardeşim Mansûr! O kelime ile arama bir perde çekildi” dedi. Ben; “La havle velâ kuvvete illâ billâhil aliyyil azîm de! Senin kıldığın namazların, tuttuğun oruçların ve ibâdetin nerede?” diye sorduğum zaman; “Ey kardeşim! Bunların hepsi Allahü teâlâdan başkası için yapılmıştır. Ben bunları, yaptı desinler diye yapmıştım” dedi.” Vehb bin Münebbih şöyle anlatır: “Şeytan, İsrâiloğullarından bir âbidi, şehvet, gadab ve birçok yollarla kandırmaya çalıştı. Başaramayınca korkutmak istedi. Âbid birgün kırlık bir yere gidip, Allahü teâlâya ibâdet etmeye başlayınca, şeytan yılan sûretinde gelerek onun bacaklarına sarıldı ve bedenine çıkarak başına kadar ulaştı. Secde edeceği sırada hemen secde yerine dolandı. O zât yılanı bir kenara iterek, secde etti. Namazı bittikten sonra, şeytan, âbidin yanına gelerek: “Seni kandırmak için ne kadar çalıştımsa, sana günah işletmeye muvaffak olamadım. Şimdi sana arkadaş olmak istiyorum. Bundan sonra seni kandırmaya çalışmayacağım” deyince, âbid; “Senin arkadaşlığına ihtiyâcım yoktur” dedi. Şeytan; “Ademoğlunu ne ile yoldan çıkarırım onu sormuyor musun?” deyince; “Evet soruyorum” dedi. Şeytan da; “Cimrilik, hiddet ve sarhoşlukla yoldan çıkarırım” dedi”

Şöyle anlatılır: “Vaktiyle büyüklerden bir zât, şeytanı vücûdu zayıflamış, rengi sararmış, ağlarken gördü. O zât; “Senin vücûdunu zayıflatan şey nedir?” diye sorunca; “Allah yolunda koşan at kişnemeleridir. Benim yolumda koşsalardı, benim için daha sevimli olurdu” dedi. O zât yine; “Senin rengini değiştiren şey nedir? diye sordu. Şeytan; “Müslümanların, Allahü teâlâya itaat üzerine birbirlerine yardım etmeleridir. Onlar eğer isyan üzere birbirlerine yardım etselerdi, benim için daha sevimli olurdu” dedi. O zât; “Seni ağlatan, seni böyle üzen şey nedir?” diye sorunca, şeytan; “Hacıların ticari bir gaye ile değil de, yalnız Allahü teâlânın rızâsını ümîd etmek gayesi ile Kâ’be’ye haccetmeye gitmeleridir. Ben onların bu yüzden haclarının kabûl olacağından korkuyorum, işte bu beni çok üzüyor, onun için gözlerimden yaşlar akıyor” dedi.”

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 266

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 219

3) Kitâb-ı Silsile-i İsmâil Hakkı sh. 105

4) Pendi Attâr Şerhi mukaddimesi

5) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 37

6) Kâmûs-ül-a’lâm cild-2, sh. 950

7) Münşeât-i Azîziyye sh. 288

8) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 28

9) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1026

10) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 226

11) Tefsir-i Ruh-ül-Beyân

12) Kitâb-ül-hitâb

13) Lugat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye sh. 173

## İSMÂİL MEHÂSİNÎ

Şam'da yetişen Hanefî mezhebi âlimlerinden. İsmi, İsmâil bin Tâcüddîn bin Ahmed el-Mehâsinî ed-Dımeşki olup, Şam'daki meşhûr Emeviyye Câmii'nin İmâmı ve hatîbi idi. Mehâsinî nisbetiyle meşhûrdur. 1020 (m. 1611) senesinden sonra Dımeşk'da doğdu. 1102 (m. 1691) senesi Cemâzil-âhır ayının onaltısında Perşembe gecesi orada vefât etti. Bâb-üs-sagîr kabristanında medfûndur.

İsmâil Mehâsini'nin babası ticâret ile meşgûl olup, Şam'ın önde gelen tüccârlarından idi. İlk zamanlarında o da babası gibi ticâretle uğraştı. Çok mal ve servet sahibi oldu ise de daha sonra ilim tahsiline yöneldi. Ramazan el-Akkâri gibi meşhûr âlimlerden ilim öğrendi. Âlim aramak ve ilim öğrenmek husûsunda arkadaşı, Ramazan el-Atifî idi. Uzun müddet beraber ilim tahsil ettiler. Mehâsini'nin derecesi yükselip, ilimde çok üstün mertebeler elde edince, daha önce beraber ilim tahsil ettiği Ramazan el-Atifi, ömrünün sonunda onun huzûruna gelerek, derslerinde bulunmuş ve Sahîh-i Buhârî okumuştur.

İsmâil Mehâsini, Emeviyye Câmii'nin imamlık ve hatîblik vazîfesini yürütürken, bir taraftan da orada ders verirdi. Cevheriyye ve başka medreselerde talebe yetiştirdi. O zamanda bulunan ilim ve fazilet sahiplerinin meşhûrlarından, önde gelenlerinden idi. Seyyid Muhammed bin Aclûn, Selîmiyye Medresesi müderrisi iken 1096 (m. 1685) senesinde vefât edince, Şam kadısı Seyyid Mustafa Üsküdari Efendi, Selîmiyye müderrisliğine Mehâsini'yi ta'yin etti. Onun bu ta'yini hilâfet merkezi olan İstanbul'dan yapılmış ve o medresede, Kâdı Beydâvi tefsîrini Tâhâ sûresinin başından i'tibâren okutmaya başlaması için Şam kadısı Mustafa Efendi'ye ferman gelmişti. Mehâsini burada Beydâvî tefsîrini okuturken, oğlu Süleymân Mehâsinî de babasının mu'îdi, yardımcısı idi. Dersi o tekrar ederdi.

Yine aynı şekilde 1085 (m. 1674) senesinde Dımeşk'da Nakib-ül-eşrâf olarak vazîfe yapan İbn-i Hamza ismiyle meşhûr Seyyid Muhammed bin Kemâleddîn el-Hüseyni vefât edince, ondan boşalan Takviyye Medresesi müderrisliğine, o zamanki Şam kadısı Molla Osman er-Rûmi, İsmâil Mehâsini'yi ta'yin etti. Burada da bir müddet vazîfe yapıp, çok talebe yetiştirdi.

İsmâil Mehâsini ilim ve fazilette çok yüksek idi. Bunun için kendisine, "Şeyh-ül-İmâm" denilmiştir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 250

2) El-A'lâm cild-1, sh. 311

## KÂDI-ZÂDE

Anadolu'da yaşayan Osmanlı âlimlerinden. İsmi Ahmed Emîn bin Abdullah olup, 1133 (m. 1720) târihinde doğdu. 1197 (m. 1783) senesinde de vefât etti. "Birgivî Vasıyyetnamesi"ni şerh etti. "Birgivî şerhi" ismiyle meşhûr "Ferâid-ül-Fevâid fî beyân-il-Akâid" kitabını yazdı. İkisi de çok kıymetli kitaplardır.

Ahmed Emîn bin Abdullah, Birgivî Vasiyyetnamesi isimli kitabın şerhinde; "Meyyit için iskat" bahsinde buyuruyor ki:

İskatta bulunan fakirlerin nisaba mâlik olmaması şartdır. Meyyitin akrabasından olsa caizdir. Fakire verirken; "Falancanın şu kadar namazının İskatı için, şunu sana verdim" demesi lâzımdır. Fakir de; "Kabûl etdim" demelidir ve altınları alınca, kendinin mülkü olduğunu bilmesi şarttır. Bilmezse, önceden öğretmelidir. Bu fakir de lütf edip, kendi isteği ile; "Falancanın namazının iskatı için, bedel olarak şunu sana verdim" diyerek başka fakire verir. O fakir de, eline alıp "Kabûl etdim" demelidir. Alınca, kendi mülkü olduğunu bilmelidir. Emânet, ödünç gibi alırsa devr kabûl olmaz. Bu ikinci fakir de; "Aldım, kabûl etdim" dedikden sonra; "Ol vech ile sana verdim" diyerek üçüncü fakire verir. Böylece namaz, oruç, zekât, kurban, sadaka-i fıtr, adak ve kul hakları, hayvan hakları için devr yapmalıdır. Fâsid ve bâtıl alış-veriş de, kul hakları içindedir. Yemîn ve oruç keflaretleri için devr yapmak caiz değildir.

Ondan sonra, altınlar hangi fakirde kalırsa, lütfedip, arzusu ve rızâsı ile, velîye hediye eder. Velî alıp, kabûl etdim der. Eğer, hediye etmezse, kendi malıdır, zor ile alınmaz. Velî bir miktar altım veya kâğıd para veya meyyitin eşyasından bu fakirlere verip, bu sadaka sevâbını da meyyitin rûhuna hediye eder. Borcu olan fakir ve baliğ olmamış çocuk devr yapmağa katılmamalıdır. Çünkü, borçlunun, eline geçen altınlar ile borcunu ödemesi farzdır. Bu farzı yapmayıp, altınları meyyitin keffâreti için yanındaki fakire hediye etmesi caiz olmaz. Devr kabûl olur ise de, kendisi hiç sevâb kazanamaz. Hattâ günaha girer.

Aynı kitabın kıyâmet alâmetleri kısmında buyuruluyor ki: Kıyâmet alâmetleri çokdur. Niceleri görünmüştür. Allahü teâlânın yardımı ile birkaç tanesini bildirelim. Böylece öğrenilmiş, dünyâ hâli ve insanların durumu anlaşılmış olur.

Allahü teâlâ Enbiyâ sûresinin 1. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruyor ki: “İnsanların hesabları yaklaştı, hâlbuki onlar gaflet içinde olduğundan nasihat ve tâatten kaçınıyorlar.” İmâm-ı Buhârî İbn-i Ömer’den “radıyallahü anhümâ” bildirir Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: “Geçmiş ümmetlerin zamanlarına kıyas ile sizin zamanınız, ikindi vaktinden akşama kadar olan vakit gibidir.” Meselâ bütün ümmetlerin ömrü bir gün farz olunsa, ikindi zamanına kadar diğer ümmetlerin zamanları idi. İkindiden akşama kadar ümmet-i Muhammed’in zamanıdır. Akşam vakti kıyâmetin başlangıcıdır. Ertesi sabah kabirden kalkmanın evvelidir.

Kıyâmetin yaklaştığına delîl çokdur. Ba’zıları şunlardır: Cahillik çok olup, ilim az olmak. Câhiller başa geçip, cahillikleri ile insanlara hükmetmek. Hâkimlik, müderrislik ve müftîlik gibi emânetler sahiblerine verilmemek. Âlimlerde zulüm ve fısk olup, ibâdet edenler câhil olmak. Zararından kurtulmak için, insanlara ikram olunmak. Erkek, karısına uyup, anasına-babasına muhalefet ve isyan etmek. Sonra gelenler, önce gelmiş olanlara câhil ve bir şey bilmezlerdi, demek. Emîn, güvenilecek kimseler azalıp, filân mahallede bir emîn kimse var imiş diye söylemek. Filân kimse akıllı ve nâzik kimsedir dediklerinde, aslında o kimsede zerre kadar îmân bulunmamak. Bid’atler çıkıp, sünnet terk olunmak, insanlarda sevgi kalmamak. Doğru söyleyene insanlar kızıp, onu başlarından koğmağa, işinden ayırmaya çalışmak. Gençler fâsık olup, kadınlar işi azıtmak. Emr-i ma’rûf ve nehy-i münker terk olunup, günahla emir olunup, iyilikten nehyolunmak. Dîne âit işler ayıp sayılıp terk olunmak. Günah olan şeyler yapılıp âdet olmak. Âlimleri bırakıp, câhillere uymak.

Âhıret yolundakilere vasıyyet: Burada çok önemli vasıyyetler anlatılır. Şüphesiz hepimiz bu dünyâda misâfiriz. Yolcuyuz, geldik gidiyoruz. Herkes bilir ki, yolcunun azığa ihtiyâcı herkesten daha fazladır. Âhırete âit azık, insan için en önemli maksattır. Çünkü gereği ile amel etmek, bütün müslümanlar için, en önemli ve en lüzumlu şeydir. Kardeşlerime ve evlâdıma, eshâbıma ve bütün müslümanlara vasıyyetim ve nasihatim, Allahü teâlânın emrettiği şeyleri yapsınlar. Üzerlerine farz veya vâcib olanları, uğraşıp yerine getirsinler. Kazaya kalmış namazlarını kılsınlar.

İlmihâlini öğrenmek herkese farz-ı ayndır. Çalışıp bunları öğrenmelidir. Öğrendikleri ile amel etmelidir. Ehl-i sünnet mezhebini ve i’tikâd bilgilerini ehlinden öğrenip i’tikâd etmek, îmânı olan herkese farzdır. Bu ilmi öğrenmelidir. Câhil kalmamalıdır. Çünkü dînin emirlerine uymayan i’tikâdın zararı büyüktür. Özellikle zamanımızda bid’atler yayıldı. Ehl-i sünnet i’tikâdını bilenler azaldı. Cahillik bütün dünyâyı kapladı.

Ehl-i sünnete uygun i’tikâd ettikten sonra, kötü huy ve ahlâklardan sakınacak kadar ilmi, güzel ahlâk ile ahlâklanacak kadar bilgisi olmak, erkek olsun kadın olsun bütün mü’minlere farzdır.

İlmi ile amel eden âlimlerin meclisinde bulunsunlar. Böyle meclislerden ilim öğrenip câhil kalmamalıdır. Şeytanlara uymamalıdır. Ebû Hüreyre ( radıyallahü anh ) buyurdu ki: “Bir saat ilim meclisinde bulunup, dîninde lâzım olanları öğrenmek, bana, Kadr gecesini ihyâ etmekten sevgilidir, İbn-i Mâce’nin Ebû Zer’den bildirdiği hadîs-i şerîfte; “Ey Ebû Zer, sabahleyin ilim meclisinde bulunup Kur’ân-ı kerîmden bir âyet-i kerîme öğrenmen, yüz rek’at namaz kılmaktan hayırlıdır. Sabahleyin gidip üstâddan, din ilimlerinden bir çeşit ilim öğrenmek, onunla amel olunsun veya olunmasın bin rek’at namaz kılmaktan hayırlıdır” buyuruldu. Bir çeşit demek, bir mes’elede olsa demeği içine alır. Amel olunsun veya olunmasın demek, bu mes’ele şu anda sana lâzım olsun veya olmasın demektir.

İlim kadar büyük bir şey yoktur, öğrenmesi ve öğretmesi kadar büyük ibâdet yoktur. Çalışıp, faydalı ilim, sâlih amel ve güzel ahlâk sahibi olmalıdır. Tirmizî, İbn-i Abbâs’dan bildirdi ki: “Resûlullah ( aleyhisselâm ) bir kimseye nasihat edip buyurdu

ki: “Beş şeyden önce beş şeyin kıymetini bil. İhtiyârlık gelmeden önce gençliğin kıymetini bil.” Zîrâ her kemâl gençlikte elde edilir, ilim ve amel gibi. Bedenin kuvveti kemâlde iken, tâat ve ilim kazanılır, ihtiyârlık zamanında zaiflik, hastalık ve dermansızlık bulunduğundan ibâdet için kudreti olmaz, pişmanlıktan başka elinden birşey gelmez. “Hastalıktan önce sıhhatinin kıymetini bil.” Sıhhat ve afiyet zamanını ni’met bilip, ilmi ve ameli çok yap. Çünkü hastalık bunlara mâni olur. “Fakirlikten önce zenginliğin kıymetini bil.” Malın ile iyilik edip, mal ile ibâdet eyle. Böylece âhırette çok sevâb ve ecir bulursun. “Meşgûliyetten önce, boş vaktinin kıymetini bil.” Boş vakitlerinde din ilimlerini öğrenmeğe ve sâlih ameller etmeğe uğraş. Çoluk-çocuk ve diğer işler seni meşgûl etmeden önce, ma’rifet ve kemâle ve sâlih amelleri işlemeğe gayret et. Abdullah bin Abbâs’dan ( radıyallahü anh ) İmâmı Buhârî’nin bildirdiği hadîs-i şerîfte; “İki büyük ni’met vardır ki, onlarda çok kimseler aldanmıştır. O ni’metlerin kıymetini bilmezler. Biri beden sıhhati, diğeri boş vakti olduğu zamandır” buyuruldu. Bu iki ni’met elden çıkınca, bunları ilme ve amele vermediklerine pişman olurlar. Nitekim diğer bir hadîs-i şerîfte; “Cennette bulunanlar, dünyâda iken, ibâdet ve hayırlı bir iş yapmadıkları zamandan başkasına acımazlar” buyuruldu. “Ölümden önce hayâtının kıymetini bil.” Hayâtında, ya’nî hiç fırsat kaçırmadan din ilimlerini öğrenmeğe ve sâlih amel yapmağa çok gayret et. Zîrâ ölüm gelince, insan din ilimlerinden ve sâlih ameller işlemekten kesilir. Mü’minin herbir nefesi öyle kıymetli bir cevherdir ki, onun ile Cennet derecesine kavuşabilir. Âhıretini düşünen akıllı bir kimse, herhalde âhıret derecelerine kavuşmağa ve yüksek mertebelere sâhib olmağa çalışır.

Çocuk Terbiyesi: Oğlanları ve kızları yedi yaşında namaza başlatmalıdır. On yaşına girince namaz kılmazsa dövmelidir. Hadîs-i şerîfte; “Evlâdınıza yedi yaşında iken namaz kılmayı emrediniz. On yaşında döverek kıldırınız” buyurulmuştur. Bunun gibi çocuklarını küçükten ilim meclisine, sâlihlerin sohbetine, cömertliğe ve diğer güzel ahlâklara, sâlih amellere alıştırmalıdır. Böylece daha küçükken huy edinirler, alışırlar ve büyüdükleri zaman da, dünyâda müslümanlar tarafından övülür, Allahü teâlâ katında makbûl olup âhırette sa’îd ve sıddîklarla bulunurlar. Çocuklarını nazlamamalı, şımartmamalı, yüzvermemelidir. Ara sıra azarlamalıdır. Çünkü anne ve baba çocuklarına çok yakınlık gösterirse, her sözlerini kabûl, her istediklerini verirse, büyüyünce küstah, bencil ve kibirli olur”. Her yerden zevkini elde etmeğe çalışır.

Küçük çocuklara süslü elbiseler ve ziynet eşyası ile süs yapmamalıdır. Çünkü büyüdüğü zaman süslü ve kıymetli elbise bulamazsa aza kanâat etmek güçlerine gidip, Allahü teâlânın ihsân ettiği ni’mete aşağılık gözü ile bakar, küfrân-ı ni’met etmiş olur.

Çocuklarını küçükten hocaya verip, hocanın azarlamasını, sıkıştırmasını, çocuğu için ni’met ve fayda bilmelidir. Çocukları gücenip, korkup hocadan kaçarlarsa, kızıp tekrar hocaya göndermelidir. Kendi keyiflerine göre hareket ettirmemelidir. Çocuklarına uyup, hocaya kızıp, alıp başka hocaya verip, çocuklarımızı azarlamasınlar şeklinde düşünerek, çocuklarını korur ve hatırlarını gözetirlerse, çocukları büyüyünce haşin ve kibirli olup, hoca ve ilim kıymeti bilmez olurlar. Ara sıra azarlamalı, gerekirse dövmeli ve böylece çocuğun tabiatında bulunan haşinlik, küstaklık ve diğer kötü huyları gidermeğe gayret etmelidir. Ancak bu yolla tabiatları latif, huyları güzel, sözleri tatlı, hareketleri hoş, amelleri sâlih ve niyetleri iyilik olur. Dünyâ ve âhırette, şeref ve izzet, letâfet ve saadet ni’metlerine kavuşurlar.

Ana-baba terbiyesinin çocuklara etkisi büyüktür. Çocuklar bülûğa erişince evlendirmelidir. Hadîs-i şerîfte; “Sizin kötününüz, bekâr olup evlenmiyeninizdir” buyuruldu. Ne olursa olsun, çocukları dinin emirlerine uygun terbiye etmelidir.

Bunun gibi muallim, talebesini oğulları gibi terbiye etmeli, korumalıdır. Çünkü onlar da ma’nevî oğullarıdır. Abdullah bin Abbâs (r.anhümâ) buyurdu ki: “İnsanlardan en çok sevdiklerim talebelerimdir. İnsanlar arasından gelip, dersimde bulunup, benden ilim öğrenirler. Elimden gelse üzerlerine sinek kondurmazdım” Talebesine kibirlenmeden dâima yumuşaklıkla muâmele etmelidir. Bir hadîs-i şerîfte, “Rıfk ile öğretiniz. Sert ve şiddet göstermeyiniz. Rıfk ile öğreten, sert yapandan hayırlıdır” buyuruldu. Bunun gibi, kendinden ilim öğrenenlere dâima nasihat etmeli, dünyâdan soğutup, âhıret saadetine yol göstermelidir.

Dâima istiğfar etmelidir. Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki “Her hastalığın ilâcı vardır. Günah hastalıklarının ilâcı ancak istiğfardır. İstiğfar etmeğe devam edenleri, Allahü teâlâ dünyâ belâlarından, gam, üzüntü ve elemlerden kurtarır. Ummadığı

yerlerden rızkını verir ve dâima istiğfar edenler, elbette kurtulur. Malında bereket olur. Evlâdı çok, rızkı geniş olur.”

“Elhamdü lillâhi ale’t-tevfîk” sözünü dilinden eksik etmemelidir. Ya’nî bütün hamd ve senalar Allahü teâlâya mahsûstur. Tevfîk üzerine ki, bizi îmâna ve İslama muvaffak edip, tâat ve ibâdet etmeyi bize nasîb eyledi. Fısk ve fücur sahiblerinden etmedi. Câhillerden eylemedi. “Vestagfirullah min külli taksir” sözüne de devam etmelidir. Ya’nî her bir günahdan dolayı Allahü teâlâdan mağfiret isterim. Böyle mübârek duâyı dillerden eksik etmemelidir. İstiğfarın en büyüğü olan Rabbena âtinâ....yi ve buna benzer duâları çok okumalıdır. Gâfil durmamalıdır.

Son nefes ve ölüme dâir vasiyyetler: Burada anlatılacak mes’eleler, rûhu teslim etmek yaklaşıp, âhırete gitmeye hazırlananlara ve rûhu teslim ettikten sonra, ölülere âit vasıyyetler ve emirlerdir. Herkesin bilmesi ve gereği ile amel etmesi vâcibdir.

Hepimiz bu fâni dünyâda misâfiriz, yolcuyuz. Âhıret yolcusuyuz. Kimse bu dünyâda kalmaz. Bu dünyâdan çok kimseler gitti. Adları, nişanları kalmadı. Kimi, sultan olup, ihtişam içinde yaşayıp, bu memleketler ve ülkeler ve bu saltanat benimdir derdi. Onların da hizmetçileri, malları, hazîneleri, memleketleri ve mülkü kendilerine fayda vermedi. Hepsini burada bırakıp, ameli ile gittiler.

Bu dünyâda iki kısım akıllılar, iyilikle anılır. Amel defterleri sevâbla dolu olup, her an rûhları rahmet ve mağfiret ile şad ve mesrûr olur. Bir kısmı, dünyâda Allahü teâlânın kullarına ilim öğretirler. Doğru din kitabı yazarlar. Onların rûhları kıyâmete kadar iyilikle anılır. Sevâblar ile dâima mesrûr olur. Allahü teâlâ onlara rahmet eylesin! Bu âlimlerin şeref ve izzeti başkalarında yoktur. Çünkü bunların adları kitablarda anılır. Rûhları a’lâ-i illiyyînde, yüksek makamlarda, peygamberlerin (aleyhisselâm) meclislerinde bulunur. Onların sohbetlerinin şerefi ile şereflenirler, ilimleri ve yazdıkları kitapları, dünyâda kalıp, îmân sahipleri o kitablardan istifâde edip, her iki dünyânın şeref ve izzetine ve ebedî saadete kavuşurlar. Cennetin yüksek derecelerine ulaşırlar.

Bir kısmı da, bu fânî dünyâda iyi evlâd bırakıp, onların iyi duâları ile sevâbları artar. Adları iyilikle anılır, rûhları şad olur. Yahut mal ve paraları ile hayrat ve iyi işler yapar. Câmi, mescid, medrese ve diğer hayırlı işler gibi işler yapıp giderler. Hayratları durdukça, sevâbları artar. Rûhları hayır duâlarla sürûr içinde olur. Adları iyilikle anılır.

Akıllı olanların, bu geçici dünyâda hayırlı bir eser bırakıp, adlarının iyilikle anılmasını, rûhlarının şad olmasını istemeleri gerekir.

Hastalığım artınca hatırımı sormağa gelen din kardeşlerim, İhlâs sûresini okumayı bana hatırlatsın, telkin etsinler. Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: “Ölüm hastalığında İhlâs sûresini okuyan, mezarda fitne görmez. Kabir sıkmasından emîn olur. Melekler onu, elleri ile getirip sırattan Cennete götürürler.” Bunun gibi, “Yâ Rabbî! ölümün sekerâtı ve zorlukları için bana yardım et” hadîs-i şerîfini telkin etsinler. Resûlullah ( aleyhisselâm ) dünyâdan Cennete gidecekleri zaman böyle duâ ettiler.

Mü’minlerin annesi hazret-i Âişe ( radıyallahü anha ) buyurdu ki: “O esnada, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) yanında bir tas su koydular. Suyu alıp, yüzüne sürerdi ve şöyle duâ ederdi. “Yâ Rabbî! Beni mağfiret et, bana acı ve beni refîk-i a’lâya ulaştır.” Bu duâ O’nun ( aleyhisselâm ) son duâsı oldu. Önceleri âhırete kolaylıkla gidenlere gıbta ederdim. Resûlullahın ( aleyhisselâm ) vefâtını görünce, kolay gidenlere gıbta etmedim.”

Allahü teâlânın rahmetini ve recâya âit âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfleri hatırlatsınlar. Meselâ; “Allahü teâlânın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. O bütün günahları mağfiret eder. Elbette ki O, mağfiret ve merhamet edicidir” âyetleri gibi âyet-i kerîmeleri okuyup, açıklasınlar. Rahmet ve şefâata âit hadîs-i şerîfler ve Eshâb-ı Kirâmın “aleyhimürrıdvân” sözlerinden ve menkıbelerinden anlatıp, îzâh etsinler.

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: “Ölüm zamanında Allahü teâlâya hüsn-ü zan ederek can veriniz”

Âlimlerimiz buyurdu ki: “İnsan gençken, sağlamken korkusu ümidinden çok olmalı, ölüm zamanında ümidi korkusundan çok olup, Allahü teâlâ küçük-büyük bütün günahlarımı af ve mağfiret eder, diye zan ederek rûhunu teslim eylemelidir. Zikr ile meşgûl olup, başka bir şey aklına getirmemelidir.”

Bunun gibi, yanımda bulunan dostların, yapmış olduğum iyilikleri söyleyip; “Senin şöyle şöyle sevâbların vardır. Allahü teâlâ sana rahmet ve mağfiret eder” desinler.

Eğer üzerinde, Allahü teâlânın ve kulların haklarından bir şey yok ise, vasıyyet etmek müstehabdır. Varsa vasıyyet vâcibdir. Acaba zamanımızda hiçbir kimse var mıdır ki, bu iki kısım hakkı hayatta iken yerine getirmiş ve bütün ömründe sâlih ameller yapıp, bu hakların hepsini eda etmiş olsun. Çok kimseler vardır ki, âhırete giderken, dîne uygun olmayan şekilde vasıyyet edip günah işliyerek can verir. Dîne uygun vasıyyetler, burada anlatılanlardır. Hadîs-i şerîflerde geldi ki: "Bir mü'minin vasiyetsiz iki gece geçirmesi helâl değildir." Dîne uygun vasıyyet edip, can veren millet-i Muhammediyye, sünnet-i nebeviyye üzerine can verip, saâdet-i ebediyyeye ve Muhammed aleyhisselâmın şefaatine kavuşur. Vasıyyetsiz giderse, Allah korusun, günah üzere can verip, rûhlar âleminde konuşmasına izin verilmez.

Kelime-i şehâdeti telkin etsinler. Sünnet olan esas telkin budur. Hadîs-i şerîflerde; "Ölümü yaklaşanlarınıza Kelime-i şehâdet telkin ediniz, hatırlatınız" buyuruldu. "Yanımda işitecek kadar söyleyip; "La ilahe illallah Muhammedün resûlullah, Eşhedü en lâ ilahe illallahü vahdehû lâ şerikeleh ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlüh" desinler." Kelime-i şehâdeti söyle diye zorlamasınlar. Bir kere olsun dersem, ne güzel! Demezsem o sekerât ve ağır zamanda söylemek için ısrar etmesinler. Zîrâ sağlam iken her zaman söylediğim Kelime-i şehâdet yeter, ölüm ânı, diğer zamanlara benzemez. O zaman insan neler görür. Ne ağrılar, ne acılar çeker. Ölüm acısı, bin kılıç darbesinden, ya'nî yarasından acıdır.

Kelime-i tevhîdi söyledikten sonra, başka şey konuşursam yeniden Kelime-i tevhîdi telkin etsinler. Söylemezsem o da yetişir. Böylece son sözüm Kelime-i tevhîd olsun. Nitekim hadîs-i şerîfte; "Bir kimsenin son sözü; "Lâ ilahe illallah" olsa, Cennete girer" ve "Can verirken bir mü'min "La ilahe illallah" derse, canı rahat bulur, yüzü nurlu olur. Can verme acısını duymaz. Kendine neş'e ve sürûr verdiren rahmet meleklerini görür. Âhırette ona nûr olur" buyuruldu.

Yanımda bulunan dostlarım, din kardeşlerim, kalb ve dilleri ile bana iyi duâ edip, saadet ve imânla gitmem için Allahü teâlâya yalvarsınlar. Yaptıkları bu duâya, orada bulunan melekler; "Amîn!" derler. Bu zaman duâ ve yalvarma zamanıdır. Boş oturmağa ve durmağa gelmez. Yanımda dünyâ işlerinden konuşmasınlar. Hep Allahü teâlânın rahmetinin genişliğinden ve mağfiretinin bolluğundan, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) şefaatinin çokluğundan konuşsunlar. "Şefaatim, ümmetimden büyük günahlılar içindir" hadîs-i şerîfi gibi.

Tövbe etmeyi hatırlatsınlar, istiğfar etmeyi de söylesinler. Zîrâ hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "Allahü teâlâ, can boğaza varıncaya kadar, mü'minin tövbesini kabûl eder." Yanımda; "Bütün günahlara tövbe ettim, pişman oldum, Allahü teâlâya sığındım, estagfirullahel azîm" desinler. Belki ben de onlara katılır, tövbe ve istiğfar ederim.

Bedenimi temizlemeyi başımı kazımayı, koltuk ve kasık kıllarımı yolmayı ve traş etmeyi, bıyık kırkmayı, sakalım traş olmuşsa, koyuvermeyi, tırnak kesmeyi ve diğer sünnet olan şeyleri hatırlatsınlar. Çünkü bunlar hayatta iken olur. Öldükten sonra yapılmaz. Mü'minlerin sağlığında süsleri olup, öldükten sonra bunlara ihtiyâç yoktur.

Mümkünse gusl ettirsinler, değilse abdest aldırsınlar. Bu da mümkün olmazsa teyemmüm ettirsinler. Şerhi's-sudûr kitabında, ölüm hastalığı zamanında söylemesi faydalı olan sözler kısmında diyor ki: "İmâm-ı Mücâhid ( radıyallahü anh ) buyurdu ki: "İbn-i Abbâs ( radıyallahü anh ) bana nasihat edip; "Sakın abdestsiz uykuya yatma. Zîrâ rûhlar hangi hâlde alınırsa, kıyâmet günü o hâlde dirilir" buyurdu. Yine aynı kitabda şöyle anlatılır: "Hazret-i Enes'den İmâm-ı Taberânî'nin bildirdiği hadîs-i şerîfte; "Can alıcı melek kendisine geldiği zaman abdestli bulunan kimse, şehîdlik mertebesine kavuşur" buyuruldu.

Kıbleye döndürüp, sağ tarafıma yatırsınlar. Çünkü melekler o taraftan gelirler. Yanımda güzel kokulu buhur yaksınlar, yüzümün kıbleye karşı olması ve sağ tarafıma yatmam sünnettir. Çünkü mezarda böyle yatacağım. Sonra gelen büyük âlimler buyurdu ki: "Arkası üzerine yatıp, ayakları kıbleye doğru uzatıp, başı biraz yüksek olmalıdır. Başının yüksek olması yüzünün kıbleye gelmesi içindir. Bu da caizdir ve can vermek bu şekilde daha kolay olur."

Yâsîn sûresini okusunlar. Şerhi's-sudûr kitabının, ölüm hastalığı kısmında yazıyor ki "Resûlullah; "Ölüm hâlinde olanların yanında Yasin okuyunuz" buyurdu.

Ölürken yanıma kadın ve çocuk koymasınlar. Ağlayıp, inleyip feryâd etmesinler. Sâlih din kardeşlerim yanımda bulunsunlar. Kalbleriyle teveccüh edip, bu fakir için selâmet, îmânla gitmek

ve şeytanın şerrinden kurtulmamı dilesinler. Allahü teâlâ hepimizi şeytanın şerrinden emîn edip, îmân ve İslâm, selâmet ve saadet ile can vermemizi nasîb etsin. Yâ Rabbi! Bu duâyı, peygamberlerin efendisi olan Habîbi'nin ( aleyhisselâm ) hürmetine kabûl eyle, âmin!"

Rûhum kabzolunca gözlerimi kapayıp, çenemi bağlasınlar. Çünkü müstehabdır. Bir kaba buhur koyup, üç, beş veya yedi kere etrâfımda döndürsünler, ölüye ikram ve kötü kokuları gidermek için yapılması müstehabdır. Lütfedip güzel kokulardan kullansınlar.

Burada bir miktar nasihat etmek, bilgi vermek icâb ediyor. Can verme ve rûha âit bilgileri tefsîr ve hadîs kitablarını okuyamıyan din kardeşlerim, bu bilgilerden mahrûm kalmasınlar. Âhıret için çalışıp, dünyâya bakıp aldanmasınlar. İlmihâllerini, güzel ahlâkı, sâlih amelleri ve diğer iyi işleri yapmağa çalışsınlar. Burada anlatılan hadîs-i şerîfler ve diğer bilgiler Şerhi's-sudûr kitabından alınmıştır.

Aklı olan herkes, her canlının öleceğini bilir, ölüme hiçbir çâre ve ilâç olmaz. Nitekim şiirde şöyle denilmiştir: "Doktorlara ne oldu ki, hastaların hastalıklarına ilâç edip sıhhatine sebeb olduğu hastalıktan kendileri can verirler, ilâç veren doktorlar, iyileşen hastalar, uzak memleketlerden ilaçları getiren tüccârlar, eczacılar ve ilâç satın alanlar, ölüme çare bulamayıp, canlarını verdiler."

Dünyâda hükümdâr olup hesâbsız hazînelere, askerlere, nice memleketlere ve bütün cihâna hükmedenlerin hiçbiri ölüme çâre bulamayıp, sonunda can vermişler, mezârları bile unutulmuştur. Aklı olan bunların hâllerinden ibret alıp, her çeşit tâat, ibâdet ve iyi işler ile meşgûl olur, çok yapmağa çalışır. Dünyânın geçici süsüne aldanmaz, onu istemez.

Şerhi's-sudûr kitabının, ölüm korkutucusu bölümünde şöyle yazılıdır Peygamberlerden "aleyhimüsselâm" biri, Melekü'l-mevt'e ya'nî can alıcı meleğe; "Senin haber vericilerin var mıdır? insanlar senin geleceğini onlarla anlasınlar, günahlardan sakınıp, ölümden korksunlar" dedi. Melekü'l-mevt dedi ki: "Benim çok habercilerim vardır. Bütün hastalıklar ve ağrılar ve ihtiyârlık benim habercilerimdir. Bir kimse bunlardan ibret almazsa, tövbekâr olmazsa, ona geldiğim zaman; "Sana birbiri arkasından haberciler gelmedi mi? Niçin uyanmadın? Ben bir haberciyim ki, benden sonra sana haberci gelmez" derim."

Aynı kitapta, son nefeste îmânla gitmenin alâmetleri kısmında diyor ki: "Enes'den ( radıyallahü anh ) İmâm-ı Tirmizî ve Hâkim'in bildirdikleri hadîs-i şerîfte; "Allahü teâlâ bir kuluna iyilik yapmak isterse, onu, meşgûl eder" buyuruldu. Ne şekilde meşgûl eder diye sorulunca; "Ölmeden önce sâlih ameller yapmayı tevfîk eder" buyurdu.

Ölüm hâli kısmında der ki: Allahü teâlâ şöyle buyurdu: "Ben bir kuluma âhırette rahmet etmek dilesem, onun günahlarının cezasını ona dünyâda çektiririm. Bedenine hastalık, çoluk-çocuğuna musibet, veririm. Rızkını ve geçimini dar ederim. Bundan sonra yine günahları kalırsa, ölümü ona şiddetli ve zor ederim. Böylece âhırete günahsız olarak gelip, rahmetime ve yüksek derecelere kavuşur. İzzetime yemîn ederim ki, bir kuluma azâb etmeyi dilesem, onun iyiliklerinin karşılığını dünyâda veririm. Bedenini sağlam, rızkını ve geçimini geniş ederim. Çoluk-çocuğuna emniyet ve rahat veririm. Bundan sonra yine iyiliği kalırsa, ölümü ona kolay ederim. Böylece bütün iyiliklerinin karşılığını görüp, âhırete sevâbsız gelir ve yeri Cehennem olur."

Yine aynı kısımda, Nevâdir-ül-Usûl'de bildirir ki: Selmân-ı Fârisî'nin ( radıyallahü anh ) bildirdiği hadîs-i şerîfte; "Ölüm hâlinde olanın üç şeyine bakınız ve dikkat ediniz: Alnı ve yanakları terlerse, gözlerinden yaş akarsa ve burun delikleri şişip açılırsa, ona Allahü teâlânın rahmeti inmiştir. Genç deve gibi harlarsa, yüzünün rengi çok solarsa ve ağzının yanları köpürürse, ona Allahü teâlâdan azâb inmiştir" buyuruldu.

Aynı kitabda, can almağa gelen melekleri ve hâllerini kısaca anlattığı yerde yazıyor ki: Câbir bin Abdullah buyurdu ki: Bir kimse Resûlullaha ( aleyhisselâm ) Allahü teâlânın, Yûnus sûresi 64. âyet-i kerîmesinde buyurulan;

"Dünyâda ve âhırette onlar için müjde vardır" meâlindeki müjdeyi sordu. Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "Dünyâdaki müjde, mü'minlerin güzel rü'yâlar görmesi ve buna sevinmeleri, âhıretteki müjde, ölüm zamanında kendisine; "Allahü teâlâ seni mağfiret etti ve seni mezara kadar götürenleri de mağfiret etti diye verilen müjdedir." İmâm-ı Mücâhid, Allahü teâlânın Fussilet sûresi 30. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Rabbimiz Allahü teâlâdır deyip, sonra

istikamet üzere olurlar" bildirilen müjdeyi, ölüm hâlinde olan müjde diye tefsîr etmiştir.

İmâm-ı Süfyân buyurdu ki: "Îmân sahibi olanlara üç yerde müjde olunur. Ölürken, kabrinden kalkarken ve büyük korku zamanındadır." Bunun gibi müjdeye âit hadîs-i şerîfler çoktur. Hadîs-i şerîfde; "Melekü'l-mevt mü'minin canını almaya geldiği zaman, Rabbin sana selâm etti diye haber verir" buyurdu. Nitekim İbn-i Mes'ûd'dan böyle bildirilmiştir. İbn-i Ebî Şeybe, İbn-i Ebî Hatim, İbn-i Ebiddünyâ ve Hâkim de bu hadîs-i şerîfe sahihdir dediler.

Bunun gibi, İbn-i Mübârek ve İmâm-ı Beyhekî "Şu'ab-ül-Îmân" kitabında, Ebü'ş-Şeyh "Azme" kitabında, Ebü'l-Kâsım bin Mende, "Ahval" kitabında, Muhammed bin Kâb-ı Kurazî'den bildirdiler. Buyurdu ki: Mü'minin canı, hulkuma ya'nî boğazına toplandığı zaman, Melekül-mevt ona selâm verip; "Esselâmü aleyke yâ veliyyallah, Allahü teâlâ sana selâm ediyor" der. Burada anlatılanları bulmak istiyen Şerh-i's-sudûr gibi hadîs kitablarına baksın.

Allahü teâlânın sevgili kullarına ölüm safadır. Çünkü rahat, rahmet, çeşitli kerâmetler, ikramlar, mübârek makamlar, sa'îdlerin, iyilerin rûhları ile görüşmek ölümden sonra olur.

Ölürken, arkadaşları, dostları ve bulunduğu meclisler ona görünür. İlim meclislerinde bulunup, âlimlerle arkadaş olmuş ise, o anda ona süslü ilim meclisleri ve âlimler görünür. Aşağı, kötü kimseler ile arkadaş olup, çirkin toplantılarda bulunmuşsa, öyle aşağı ve çirkin yerler ve şeytanlar görünür. Kirâmen kâtibîn melekleri ona görünür. O kimse, iyi yerlere gidip iyi ve faydalı sözler dinlemiş ise, yanında bulunan Hafaza melekleri derler ki: "Allahü teâlâ sana rahmet etsin. Senden râzı olsun. Seninle beraber iyi meclislerde bulunduk. İyi sözler dinledik. Çok defa ilim ve amel meclislerine gider, bizi iyi yerlere götürürdün. Biz senden hoşnut idik. Allahü teâlâ da senden râzı olsun." O kimse, günah olan toplantılara gidip, kötü sözler dinlemiş ve söylemiş ise, Hafaza melekleri ölüm zamanında ona; "Allahü teâlâ senden râzı olmasın. Biz senden eziyet çekerdik. Hayli zamandır ki, bizi kötü toplantılara götürür, kötü sözler dinletirdin. Allahü teâlâ sana iyilik vermesin. Şimdi ömrün tamam olup senden kurtulduk" derler.

İbn-i Mâce, Ebû Mûsâ'dan bildirdi. O da diyor ki "Resûlullahdan ( aleyhisselâm ) insan ne zaman yanında olanları bilmez, tanımaz?" diye sordum. Buyurdu ki: "Melekü'l-mevt ve diğer melekleri gördüğü zaman, dünyâ halkı onun gözünden kaybolur."

Bir mü'min dünyâdan ayrılıp, âhirete yöneldiği zaman, ona gökten beşyüz kadar rahmet melekleri gelir. Yüzleri beyaz, güneş gibi nurlu. Yanlarında Cennet ipeklerinden ipekler vardır. Cennet kokularından kokular vardır. Gelip, o mü'minin etrâfında tam bir edeble otururlar. Sonra can alıcı melek gelip, başucuna oturur ve der ki: "Ey mutmainne olan nefs, Allahü teâlânın mağfiret ve rızâsına gel. Bedenden çık. Allahü teâlâ senden râzı, sen de ândan râzı olduğun hâlde Cennete ve saâdet-i ebediyyeye kavuş" (Fecr 27-30 meâlindeki âyet-i kerîmeler). Rûh bu müjdeyi işitince, kolaylıkla bedenden çıkar. Melekler onu tutar ve beyaz ipeği ona giydirirler. Cennet kokusu sürüp, miskten daha güzel kokar. Melekler onu alıp, göğe doğru götürürler. Hangi melek topluluğuna uğrasalar hepsi yakınlık gösterip, güzel eda ile konuşurlar. Dünyâ göğüne varınca, gök kapısı açılır. Melekler ona ikram edip, ta'zim ile yakınlık gösterirler. Her gökte bu şekilde ikram görüp, yedinci kat göğe varırlar. Melekler onu Allahü teâlâya arzederler. Allahü teâlâ buyurur ki: "Bu kulumun adını îmân sahiblerinin defterine ve Cennete gireceklerin dîvânına yazınız. İlliyyîndeki kitaba kaydediniz ve yere indirip cesedi yanına götürünüz. Çünkü ben kullarımı topraktan yarattım. Yine toprağa koyarım. Tekrar topraktan çıkarıp mahşere götürürüm." Sonra melekler, hemen rûhu cesedine getirirler. Münker ve nekir gelip: Rabbin kimdir?" derler. O da; "Allahtır" der. "Dînin nedir?" derler "İslâm dînidir" der. "Âhır zamanda gelip, İslâm dînini getiren, kendisine, gökten Kur'ân-ı kerîm inen Peygambere i'tikâdın nasıldır? derler. "O peygamber, Allahü teâlânın resûlüdür. Ben ona îmân ettim" der. "Nereden bildin?" derler. "Kur'ân-ı kerîm okudum, inandım, tasdik ettim" der. Sonra bir ses; "Bu mü'min doğru söyledi, sâdıktır. Cennetten ona sündüs ve istebrak döşekleri getirin, Cennet kaftanları giydirin ve Cennet tarafına doğru yüksek bir kapı açın" der. Ona Cennetten kapı açılır. Güzel kokular ve rahmetler gelip kabri gözün gördüğü kadar büyük olup, içi rahmet, güzel koku ve nûr ile dolar. Bahçeler ve köşkler görünür. Yüzleri güzel, elbiseleri güzel kimseler gelip, güzel arkadaş olurlar. "Siz kimsiniz?" diye onlara sorar. "Biz, senin hâlis olarak sevip işlediğin sâlih amelleriniz" derler. Âlimlerin

ilmi kabrinde nûr olur. Her tarafından gözün görebildiği kadar aydınlanır. Yâ Rabbî! Bu büyük saadet ve kurtuluşu, bu büyük izzet ve şerefi bize ihsân eyle. Kabrimizi geniş ve nurlu eyle. Sâlih amellerimizi bize iyi arkadaş eyle. Çünkü sen, veliyyüttevfîk ve ni'merrefîksin! Amîn!

Bir kâfirin dünyâdan ayrılıp, âhıret yolculuğuna çıkma zamanı geldiğinde, ona gökten azâb melekleri gelir. Siyah ve heybetlidirler. Ağızlarından ve burunlarından ateşler çıkar. Yanlarında eski çul parçaları vardır. Rûhunu ona sararlar. Melekler, o kâfirin etrâfını sarıp dururlar. Sonra can alıcı melek gelir. "Ey habîs nefs! Şimdi cesedinden çık. Allahü teâlânın gazâbına ve azâbına ulaş!" deyip, yüzüne ve arkasına vurarak, gayet eziyet ve şiddetle dışarı çıkarıp, o çul parçasına sarıp, murdar leş gibi, kokarak göğe doğru getirir. Rastladıkları bütün melekler; "Bu murdar habîs rûh kimindir? derler. Alan melekler filân kâfirin oğlunun rûhudur deyip, kötü isimle haber verirler. Onlar da la'net ederler. Dünyâ göğüne varıp kapıyı çalınca, kapı açılmaz. Allahü teâlâ buyurur ki:

"Bu kimse kâfirdir. Adını kâfirler ve Cehennemlikler defterine yazınız." Rûhunu siccîne doğru öyle şiddetli atarlar ki, yedi kat yerin dibine iner. Sonra rûhunu cesedine getirirler. Münker ve Nekir gelip; "Rabbin kimdir?" derler. O ise şaşırıp; "Bilmem" der. "Dînin nedir?" derler. "Bilmem" der. "Âhır zamanda gönderilen Peygamber kimdir? O'na i'tikâdın nasıldır?" derler. "Bilmem" der. Onlar da ona, çeşit çeşit azâb ederler. Gökten bir ses; "O kâfirin kabrine, Cehennem ateşi getirip doldurun, ona Cehennemden bir kapı açın" der. Cehennemin harareti ve ateşi ona hücum edip, kabri ateş dolar. Orada azâb içinde olur. Kabir daralıp, kaburga kemikleri birbirine geçer. Yanına çirkin ve siyah kimseler gelip, kendileri ve elbiseleri pislikten ve leşten fenâ kokar. Onun arkadaşı olup; "Biz senin işlediğin kötü amelleriniz" derler. Nefslerimizin kötülüğünden, amellerimizdeki günahlardan ve kabirde korkmakdan Allahü teâlâya sığınırız.

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "Herkesin gökte iki kapısı vardır. Birinden rızkı iner. Diğerinden iyi ameli yukarı çıkar. Ölünce o kapılar kapanır." Bir mü'min ölünce, namaz kıldığı ve secde ettiği yerler birbirine seslenip; "Filân mü'min vefât etmiş" deyip ağlarlar. Gök de ağlar. Secde ettiği yerler de ağlar. Yer der ki: "Benim üzerimde bu mü'min iyilik ve tâat ederdi. "Gök der ki: "Bu mü'minin tâati benden çıkardı." ibâdet ettiği yerler, kıyâmet günü hüsn-ü hâline şâhidlik yaparlar.

Bir mü'min can verince, diğer mü'minlerin rûhları ona gelip, tanıdıklarından, dostlarından suâl ederler. "Filân kimse nasıldır?" derler. Çocuklarından, evlerinden sorarlar.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 941, 1027

2) Birgivî Vasiyyetnamesi

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 179

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 288


**KARAHİSÂRÎ (Seyyid İbrâhim bin Osman bin Muhammed)**

Osmanlılar devrinde yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Osmanlı devrinin seksendördüncü şeyhülislâmıdır. İsmi; İbrâhim'dir. Ulemâdan Şebinkarahisarlı Osman Efendi'nin oğludur. Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) mübârek soyundandır. Karahisâri diye bilinir. 1113 (m. 1701) senesinde Şebinkarahisar'da doğdu. 1197 (m. 1783) senesinde İstanbul'da vefât etti. Sultan Selîm civarında Beyceğiz mahallesinde defnedildi.

İlk eğitim ve öğrenimini memleketi olan Şebinkarahisar'da gördükten sonra, 1127 (m. 1714) senesinde İstanbul'a geldi. Rumeli kadıaskeri olan amcası Zeynel'âbidîn Efendi'nin hizmetinde bulunup, ondan aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Bu arada Molla Refîuddîn bin Mustafa'dan güzel yazı yazmayı öğrendi. 1130 (m. 1717) senesinde mülâzım (stajyer müderris) oldu. 1137 (m. 1724) senesinde amcası Zeynel'âbidîn Efendi'yle birlikte hac ibâdeti için Mekke-i mükerremeye gitti. Hac ibâdetini yerine getirip sevgili Peygamberimizin ( aleyhisselâm ) kabr-i şerîfini ziyâret etti. Mekke'de mücavir olarak kaldı. Bir müddet Cidde kadı vekîlliği yaptı. Mekke-i mükerremeden dönünce, 1143 (m. 1730)'de müderris olup ba'zı medreselerde ders okuttu. Kadılık mesleğini tercih ettiğinden, 1168 (m. 1754) senesinde Selanik kadılığına ta'yin edildi. 1174 (m. 1760)'de Şam, 1182 (m. 1768)'de İstanbul kadılığı vazîfelerine getirildi. 1183 (m. 1769)'de Nakîb-ül-eşrâflığa (Peygamberimizin ( aleyhisselâm ) soyundan gelenlerin işleriyle ilgilenen kimse) ta'yin edildi. Aynı sene

içinde Anadolu payesi verilerek ikinci defa İstanbul kadılığına getirildi. 1184 (m. 1770) senesinde Anadolu kadıaskeri oldu. 1187 (m. 1773)'de ikinci defa Nakîb-ül-eşrâflığa ve arkasından Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. 1193 (m. 1779) senesinde Reîs-ül-ulemâlığa (Âlimler başkanı) ulaştı. 1196 (m. 1782) senesinde Şeyhülislâm Mehmed Şerîf Efendi'nin vazîfeden alınması üzerine Sultan Birinci Abdülhamîd Hân tarafından şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bu vazîfeyi 8 ay kadar yürüttü. Fakat yaşı sekseni geçmiş olduğundan tutulduğu hastalıktan kurtulamıyarak vefât etti.

Karahisâri Seyyid İbrâhim Efendi; âlim, âmil (ilmiyle amel eden), fâzıl ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. İleri görüşlü ve devlet işlerinde yüksek tecrübe sahibi olduğu için, devlet erkânı, onun parlak fikirlerinden istifâde ederdi. Fertlerin ve toplumun hâlet-i rûhiyesini çok iyi bilir, herkesle iyi geçinirdi. Allahü teâlâya çok ibâdet eder, haram ve şüphelilerden şiddetle kaçınırdı. Güvenilir ve doğru sözlü idi. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 108

2) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 12, 13

3) İlmiye salnamesi sh. 549

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 534


**KONEVÎ İSMÂİL EFENDİ**

Tefsîr ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, İsmâil Vehbî bin Muhammed bin Mustafa el-Konevî olup, künyesi Ebü'l-Fidâ ve lakabı Üsâmüddîn'dir. Konya'da dünyâya gelen İsmâil Efendi'nin doğum târihi kat'î olarak bilinmemektedir. 1195 (m. 1781) senesi Safer ayının onikisinde Dımeşk'da (Şam'da) vefât etti. Sâlihiyye'de, Zülkifl aleyhisselâmın makamının bulunduğu yerin yakınında medfûndur.

İlim tahsiline doğup yetiştiği Konya şehrinde başlayan Konevî İsmâil Efendi; Şeyh Mustafa el-Konevî, Şeyh Halîl Konevî, Muslihuddîn Mustafa el-Mer'aşî, Allâme Abdülkerîm Konevî ve Ebû Abdullah Mahmûd bin Muhammed Antaki gibi âlimlerden ders aldı. İstanbul'a gelerek çeşitli medreselerde ders verdi. ilim erbâbı arasında meşhûr oldu. Alimler içinde derecesi yüksek idi.

Zamanın sultânı olan Üçüncü Mustafa Hân, Konevî İsmâil Efendi'nin ilimdeki üstünlüğünü, derecesinin yüsekliğini öğrenince, onu, İstanbul'da ders veren, talebe okutan âlimlerin reîsi olarak ta'yin etti. Kendisi de onun sohbetlerinden çok hoşlanır, ba'zan derslerinde bulunurdu.

Üçüncü Mustafa Hân'dan sonra sultan olan Birinci Abdülhamîd Hân da, Konevî İsmâil Efendi'yi çok sever, hürmet ve ta'zim gösterirdi. Sultan Mustafa Hân gibi o da Konevî ile sık sık buluşur, derslerinde bulunurdu. Konevî'nin ilmî üstünlüğü, şöhreti böylece daha da yayılıp, her tarafta duyulmaya başlandı. O ilimde sanki bir derya idi. İlim öğretmek ve talebe yetiştirmek husûsunda çok gayretli ve pek mahir idi.

Konevî İsmâil Efendi 1780 senesinde hacca gitmeyi arzu etti ve bu arzusunu Sultan'a bildirdi. Sultân'ın emriyle, onun için husûsî bir kâfile hazırlandı. Kâfile o sene Ramazân-ı şerîf ayında Dımeşk'a vardı. Konevî İsmâil Efendi, orada bulunan âlimlerin büyüklerinden, Molla Es'ad bin Halîl es-Sıddîkî'nin evinde misâfir oldu.

Silk-üd-dürer kitabının sahibi Seyyid Muhammed Halîl Muradî Efendi, kitabında Konevî'yi anlatırken, "Konevî, Şam'a uğradığında kendisiyle buluştum ve az da olsa fâideli sohbetlerini dinledim. Kendisiyle fazla beraber olamadım. Esas onun ilmini talebeleri vasıtasıyla öğrendim. Ya'nî talebelerinin sohbetlerinde bulunarak onun ilminden istifâde ettim" demektedir.

Dımeşk'da (Şam'da) az bir müddet kaldıktan sonra, oradan hacca gidecek olan kâfile de onlara katılıp beraberce hacca gittiler.

Hac dönüşünde Dımeşk yakınlarında hastalanan Konevî'yi, binek üzerinde şehre getirdiler. Bu hastalıktan orada vefât etti ve Sâlihıyye'de Sifh-ı Kasyûn denilen yerde defnedildi.

İsmâil Konevî'nin, Kâdı Beydâvî tefsîrine ve Sadr-üş-şerî'a'ya haşiyeleri, Hâfız-ı Şîrâzî dîvânına ve Hadîs-i erba'în'e şerhi, Dâdiyye ve İlmiyye risaleleri vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 294

2) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 258

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 222

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 142

5) El-A'lâm cild-1, sh. 325

**MAHMÛD HALVETÎ**

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Malımûd Kürdî Kürânî Halveti'dir. Horasan'da, İsferâîn beldelerinden Sakıs köyünde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1195 (m. 1781) senesi Muharrem ayının üçüncü günü Mısır'da vefât etti. Şeyh Süleymân Cemil tarafından gasl edilip Câmi'ul-Ezher'de cenâze namazı kıldırıldı. Hocası Seyyid Mustafa Bekrî'nin, Sahra denilen mevkideki kabri yakınına defnedildi.

Mahmûd Halveti, on hoş yaşında mücâhedeye (nefsini terbiyeye) başladı. Nefsi için ağır mücâhedeler çekti. Gündüzleri oruç tutar, gecelerin tamâmını ibâdetle geçirirdi. Gece ibadetiyle ma'nevî sırlara kavuştu. Çok ibâdet edişiyle şöhret buldu, insanlar onun bu hâlini beğenip, akın akın ziyâretinine koştular.

Mahmûd Halvetî, gündüzleri bir mikdar uyurdu. Çok defa rü'yâsında Hızır aleyhisselâmı görür, birlikte Allahü teâlâyı zikrederlerdi. Uyku ve uyanıklık hâli Allahü teâlâyı hatırlamasına mâni değildi. O'ndan gâfil olmazdı. Bildiği ile amel ederdi. Bu Husûsu; kendisi şöyle anlatır: "İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin "İhya" kitabını okumadan önce, içindeki bütün bilgilerle amel ettiğimi, eseri okuyunca anladım. Kimseden okumadan bu bildilerle amel etmemi ihsân eden Rabbime hamd ederim." Mahmûd Halveti, dünyânın geçici zevklerine hiç düşkün değildi. Aza kanâat ederdi. Evinde has undan yapılmış ekmek varken, o arpa ekmeği yerdi. Ağabeyi onun nefsi ile olan mücâdelesine şaşardı. Derecesini anlayamadığı için de onu ayıplardı. Fakat o buna aldırış etmez, nefsi ile olan mücâdele ve mücâhedesine devam ederdi.

Mahmûd Halvetî onsekiz yaşına girince rü'yâsında Şeyh Muhammed Hafnâvî'yi gördü. Kendisine; "Bu senin hocandır." diye bildirildi. Kalbi o andan sonra ona bağlandı. Allahü teâlâya kavuşturan yolun bilgilerini öğrenmek için Mısır'a gitti. Hocasını buldu ve ona sadâkatle hizmet etti. Tasavvuf bilgilerinde üstün bir dereceye yükseldi. Hocasından icâzet alıp, halvetiyye büyükleri arasına girdi.

Mahmûd Halveti, önceleri Kusayri yolu üzere idi. Ondan aldığı virdleri (vazîfeleri) okurdu. Bir ara hocasına; "Efendim şimdi sizin terbiyenizde yetişiyor ve sizin yolunuz üzerindeyim. Lâkin Kusayrî'nin virdlerini de okuyorum" dedi. Hocası bu virdleri okumasına mâni olmadı. Uzun zaman Hafnâvî'nin sohbetlerine devam etti. Hocası son zamanlarına doğru, kendisinden ders almak isteyenleri Şeyh Mahmûd'a gönderdi. "Şeyh Mahmûd'a gidiniz. O ilim ve edeb ehlidir. Ona tâbi olunuz" buyururdu. Hocasının hocası Şeyh Mustafa Bekrî, Mısır'a gelince, onun sohbetlerine de devam etti. Hakîkat ilmine dâir çok şeyler öğrendi. Onu sever ve çok saygı gösterirdi.

Mübârek bir gecede Mahmûd Halveti, talebelerini toplamış sohbet ediyorlardı. Bu esnada orada bulunanlardan biri yüksek sesle "Allah" diye bağırdı. Daha sonra o kişi Mahmûd Halvetî'ye: "Efendim, gaybtan, "Ey Şeyh Mahmûd! Gecen Allahü teâlâ katında kabûl oldu" diye bir ses duydum" dedi. Mahmûd Halvetî der ki: "Daha sonra ben sabah namazını kıldım ve sonra da uyudum. Rü'yâmda Resûlullahı ( aleyhisselâm ) gördüm. Bana buyurdu ki: "Ey Mahmûd! Gecen, Allahü teâlâ katında kabûl oldu. Elini uzat, sana icâzet vereceğim." Daha sonra elimi tuttular. O mecliste Mustafa Bekrî de vardı. Onun elini de mübârek eliyle tuttu. Elimi iki el arasına aldı ve buyurdu ki: "Seninle Mustafa Bekrî'yi kardeş îlân ediyorum." Daha sonra sevinçle uyandım. O esnada bir haberci gelip, Seyyid Mustafa Bekrî'nin beni çağırdığını haber verdi. Hemen abdest alıp gittim. Hocam Mustafa Bekrî'nin yanına gittiğimde bana; "Bugünki gecikmenin sebebi nedir?" diye sordu. Ben de; "Efendim gece uyuyamadım. Daha sonra uyumuşum. O sebeple geciktim" dedim. O; "Peki bana bildireceğin bir müjdeli haberin var mı?" diye sordu. Ben de; "Müjdeler sizdedir" dedim. "Peki o hâlde gördüğün rü'yâyı anlat bakalım" dedi. O zaman ben şaşırdım. Çünkü gördüğüm rü'yâmı kimseye anlatmamıştım. Bu emir üzerine rü'yâmı aynen anlattım. O zaman bana; "Ey Molla Mahmûd! Rü'yân doğrudur. Benim ve senin için büyük bir müjdedir. Resûlullah (

aleyhisselâm ) kurtuluşa, saadete kavuşturandır. Biz O'nun bereketi sebebiyle kurtuluruz."

Mahmûd Halvetî çok geceler rü'yâsında Resûlullahı ( aleyhisselâm ) görür. O'nunla sohbet ederdi. Görmediği gece az olurdu. Bir gece rü'yâsında kendisine şöyle bir nidâ geldi: "Ey Mahmûd, ben senden ve seni sevenlerden râzıyım" Mahmûd Halveti; "Allahü teâlânın evliyâsını seven Cennete girer. Bu şekilde bildirmem bana emrolundu." buyurdu.

Mahmûd Halvetî'nin ömrü hep nefsi ile mücâdelede geçti. Ayakta duramayacak hâle gelinceye kadar namaz kılardı. Gece namaz kılmayı hiç terketmedi. Gecelerini ibâdetle geçirir pek az uyurdu. Çok kerre geceleri, ağlayarak ve Rabbinden af dilemekle geçirirdi. Ba'zan da Kur'ân-ı kerîm okumakla geçirir, bir âyeti tekrar tekrar okurdu. Yiyeceği, biraz ekmek ve zeytinyağı idi.

Mahmûd Halveti, yalnız veya sevdikleriyle beraber iken de dâima Allahü teâlâyı zikirle meşgûl olurdu. Onu başka bir hâlde gören olmadı. Bir defasında buyurdu ki: "Bedenim çoluk çocuğumla meşgûl iken kalbim onlarla meşgûl değildir. Kalbim ma'nevî âlemlerde, göklerde, arşda gezer."

Mahmûd Halveti, ma'rifetullah sahibi idi. Muhabbet-i ilâhîden dolayı ağlar, yanında bulunanlar ağlama sebebini bilemezlerdi. Talebesi Muhammed Bedîr'den onun kerâmetleri sorulduğunda dedi ki: "Hocam Mahmûd Halvetî'nin ilmi çoktu. Kendisine sorulan mes'elelerin cevaplarını ânında verirdi. Kuvvetli bir hafızası vardı. Bildiği ile amel ederdi. Amel etmediği bir bilgi yoktu. Mutlaka o ilmi kendi nefsinde tatbik ederdi." Onun bu hâlini herkes tasdik etti.

Târih-i Cebertî müellifi şöyle anlatır: "Birgün Yâfiî'nin "Ravd-ür-riyâhin" adlı eserini Mahmûd Halvetî'den dinledim. Mecliste hazır bulunan onun sevdiklerinden birisi bana; "Şimdi bu kitaptaki zâtlar gibi kerâmetleri olanların bir misli bulunur mu?" diye sordu. Hazır bulunanlardan bir başkası ona şöyle cevap verdi: "Böyle zât, Muhammed aleyhisselâm ümmetinde elbette vardır." O zaman Şeyh Mahmûd Halvetî dedi ki: "Bir gece evimde oturmuş, Allahü teâlâyı zikrediyordum. Mevsim yazdı. Hava çok sıcaktı. Çok susadım. Hanımım ve çocuklarım uyuyordu. Şefkatim sebebiyle hanımımı uyandırıp su istemedim. O esnada havada su tecessüm edip göründü. Sanki bir pınar kenarında idim. Su yükselip benim ağzıma damlamaya başladı. Tadını başka bir yerde duymadığım bu sudan "kana kana içtim. Daha sonra kesildi. Hiç bir tarafım ıslanmamıştı. Bu su sebebiyle bir kış gecesindeki gibi üşüdüm. Zikrime devam ettim. Sırtımdaki cübbem de düştü. Elimin zayıflığı sebebiyle de onu kaldırıp sırtıma koyamadım. O zaman hanımımı uyandırmak, hatırıma geldi. Yine şefkat edip uyandırmadım. O anda önüme kor dolu bir mangal kondu. Oradaki hararetten vücûdum ısındı, içimden; "Acaba hayal mi görüyorum?" diye geçti. Yaklaşıp parmağımı dokundurduğumda ateş parmağımı yaktı. Sonra bunun, Allahü teâlânın ihsânı ve ikramı olduğunu anladım. Sonra bu mangal yükselip kayboldu."

Mahmûd Halvetî'nin kerâmetleri çoktur. Konuştuğu sözler dinliyenlerin kalbinde te'sîr meydana getirirdi. Hikmetli konuşurdu. Nasihat eder, dînin emir ve yasaklarını anlatırdı. Orada bulunanların kalplerinden geçen soruların cevaplarını konuşma esnasında, verirdi. Meclisinde kimsenin dedikodusu, gıybeti yapılmazdı. Çok şefkat ve merhamet sahibi idi. Allahü teâlânın yarattıklarına karşı çok şefkat ve merhametli idi. Bilhassa günah ve isyan içinde olanlara çok acırdı. Herkese karşı mütevâzî idi. Fakirlere, yoksullara, düşkünlere, talebelere çok iyilik ve yardım ederdi. Dünyâ malına düşkün değildi. Varlığı ile yokluğunu bir tutardı. Kendisine hediye olarak verilen şeyleri Allahü teâlânın yolunda bulunanlara dağıtırdı. Ömrü boyunca elini dirhem ve dinara sürmedi. Her işinde haram ve helâle dikkat ederdi. Vera' sahibi idi. Dünyâ için birşeye üzülmez, âhıret işlerindeki kusurlarını düşünüp üzülürdü.

Talebesi Seyyid Abdülkâdir onun hakkında dedi ki: "On sene hocam Mahmûd Halvetî'nin hizmetinde bulundum. Onun en küçük bir günah işlediğini görmedim."

Mahmûd Halvetî'nin hikmetli sözler hakkında bir risalesi vardır. Bu risaleyi yazma sebebi, gördüğü bir rü'yâdan dolayı idi. Bir gece rü'yâsında Muhyiddîn-i Arabî hazretlerini gördü. Muhyiddîn-i Arabî, ona bir anahtar verip; "Bununla hazînelerin kapılarını aç" buyurdu. Dilinde Muhyiddîn-i Arabî'nin söylediği sözler ile uyandı. O andan i'tibâren bu risaleyi yazmaya karar verdi. Buyurdu ki: "Bunun bir emr-i ilâhî olduğunu kabûl edip, risalemi hiç tekellüfsüz (zorluk çekmeden) yazdım. Sanki söz ve ma'nâlar kalbimden lisânıma dökülüyordu."

Eserini, talebelerinden, Câmi'ul-Ezher profesörlerinden Şeyhülislâm Seyyid Abdullah Şerkâvî çok güzel bir şekilde şerh edip, içindeki gizli ve ince bilgileri meydana çıkardı. Talebelerinden, Seyyid Abdülkâdir bin Abdüllatîf Râfiî de eseri açıklayıp başına da hocasının hâl tercümesini yazdı.

Bir diğer eseri de; "Es Sülûk li ebnâ-il-mülûk" tür. Kendi el yazısıyladır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Câmi'u kerâmâl-il-evliyâ cild-2, sh. 242

2) Acâib-ül-âsâr cild-3, sh. 238

**MAZHAR-I CÂN-I CÂNÂN**

Evliyânın büyüklerinden. İnsanları Hakka da'vet eden, doğru yolu göstererek hakîkî saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i aliyye" denilen âlim ve velîlerin meşhûrlarındandır. İsmi, Şemseddîn Habîbullah'dır. Babası Mirzâ Can'dır. Onun ismine izafeten Cân-ı Cânân denilmiştir. 1111 (m. 1699) veya 1113 (m. 1701) senesinde Ramazân-ı şerîfin onbirinde Cum'a günü doğdu. 1195 (m. 1781) senesinde Delhi'de şehîd edildi. Kabri, Şah Cihan Câmii yakınındaki Dergâh Câmii'nde olup, oradaki dört kabirden biridir. Talebesi Abdullah-ı Dehlevî'nin de kabri oradadır. Hazreti Ali'nin soyundan olup, seyyiddir. Yirmisekiz batında, soyu Hazreti Ali'ye ulaşır. Ceddi ümerâdan olup, Teymûriyye sultanlarına yakınlıkları vardı. Bütün dedeleri, mürüvvet, adâlet, şecaat, sehâvet (cömertlik) ve dîne son derece bağlı olmalarıyla tanınmış olup, beğenilen ve medhedilen bütün üstün vasıflara sâhib idiler. Ayrıca herbiri, devlet idâresinde mevki ve makam sahibi idiler. Babası Mirzâ Can, mevkî ve makamı terkedip, fakirliği ve kanâati tercih etti. Servetini Allah için fakirlere dağıttı. Kızının nikâhı için ayırdığı yirmibeşbin rub'iyye miktarındaki altını, bir dostunun şiddetli bir sıkıntıda olduğunu işitince, tamamen ona hediye etti. Babası, memleketinde, merhameti, üstün ahlâkı, insanî meziyetlerinin üstünlüğü ile tanınmış bir zât idi. Zamanın mürşid-i kâmillerinden olan Şah Abdürrahmân Kâdiri'nin sohbetinde kemâle gelmiştir.

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri, daha küçük yaşta iken alnında rüşd ve hidâyet nûru parlıyordu. Zekâsının ve fehminin (anlayışının) parlaklığını gören firâset erbâbı, onun yüksek bir fıtrata sâhib olduğunu söylerlerdi. Babası, onun terbiye ve ta'liminde, ilim öğrenmesi husûsunda çok dikkat göstermiştir. Daha küçük yaşta ilim, ma'rifet öğrenmeye ve çeşitli maharetler kazanmağa başlamıştı. Kıymetli ömrünü çocukluğundan i'tibâren gayet iyi değerlendirip, heba etmemiştir. İlim ve ma'rifeti yanında ayrıca çeşitli san'at ve maharetleri öğrenmişti. Kendisi şöyle demiştir: "Çocukluğumda İbrâhim aleyhisselâmı rü'yâmda görüp, çok iltifât ve ihsânlarına kavuştum. Yine çocukluğumda Hazreti Ebû Bekr'i ne zaman hatırlayıp ismini ansam, mübârek sûreti karşıma çıkardı. Rûhâniyetini gözümle görürdüm. Bana çok iltifâtta bulunurdu." Yine şöyle anlatmıştır: "Çocukluğumda idi. Bir kimse babamla konuşuyordu, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinden bahsettiler. Ben o anda İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin rûhâniyetini gördüm. Bana oradan kalkmam için işâret etti. Bu hâli babama söyledim. Babam dedi ki: "Anlaşıldı ki, sen onların yolundan istifâde edeceksin." Allahü teâlâ benim tînetime sünnet-i seniyyeye ittiba' etme hasletini yerleştirmiş."

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin fıtratında bir yükseklik, büyükler yolunda ilerlemeye büyük bir kabiliyet, onları sevmek ve muhabbet gösterme husûsiyeti vardı. Buyurdu ki: "Aşk ve muhabbet, benim tînetimin hamurunun mayasıdır." Zamanın meşhûr âlimlerinden onun hâlini görenler; "Bu çocuk âşıkane bir mîzâca sâhibdir" demişlerdir. Babası ona şöyle demiştir: "Senin dünyâya gelişin benim için çok mübârek oldu. Çünkü senin doğduğun sene, ben dünyâya âit bağlılıkları, dünyâya düşkün olmayı terkedip, kanâati tercih ettim."

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri şöyle anlatmıştır: "Ben onaltı yaşında iken babam vefât etti. Vefât etmeden önce bana şöyle vasıyyet etti: "Bütün vaktini, kemâlâtı, olgunlukları ve üstün dereceleri elde etmek için harca. Kıymetli ömrünü boş şeyler ile geçirme." Babamın vefâtından sonra vasıyyetine uyarak ilim öğrenmeye ve öğrendiğim ilimle amel etmeye başladım. Büyük zâtların sohbetlerine devam ettim. Ben bu hâlde iken çevremdekiler, dedelerimin eskiden beri makam ve mevki sahibleri olması hasebiyle, benim de bir mevkî ve makam sahibi olmamı istediler. Bu iş için beni pâdişâhın sarayına götürdüler. Fakat o gün pâdişâh hasta olduğu için makamında yok idi. Pâdişâhla görüşmem mümkün olmadı. O günün

gecesi bir rü'yâ gördüm. Rü'yâmda evliyânın büyüklerinden bir zât, mezarından kalkıp yanıma geldi ve kendi külahını benim başıma koydu. Rü'yâda gördüğüm o zât, Hâce Kutbüddîn hazretleri idi. Bu rü'yâdan sonra gönlümde makam ve mevkî arzusu hiç kalmadı. Ondan sonra, evliyâ zâtların sohbetine koştum. Onların sohbetine kavuşma şevki, arzusu beni sarmıştı. Nerede büyük bir zâtın olduğunu duysam, hemen onun ziyâretine giderdim. O zamanın en meşhûr âlimlerinden biri de Kelîmullah Çeştî idi. Huzûruna gittim. Hadîs-i şerîf dersi veriyordu. Sıra bir hadîs-i şerîfin izahına gelmişti. O hadîs-i şerîfin izahında şöyle dedi: "Bir gece vakti Resûlullahı ( aleyhisselâm ), cinlerden biri hücum edip yakalamak istedi. Resûlullah ( aleyhisselâm ), Süleymân aleyhisselâmın duâsını okuyup, cinnin tasallutundan kurtuldu." Onun böyle izahı sırasında, böyle bir sözü söylemesinin sebebini düşünerek; "Acaba bundan ne kastediyor" dedim. Kalbimden geçeni anlayıp; "Bu hadîs-i şerîften anlaşılıyor ki, bir talebeye onun hocasından izinsiz başka bir hoca tasarrufta bulunamaz" dedi. (Bu sözüyle onun asıl mürşidinin başka bir zât olacağına işâret etmiştir.)

Bu zâttan sonra Şah Muzaffer Kâdirî'nin ziyâretine gittim. Sohbetini dinlerken orada bulunanlardan biri; "Şimdi, zamanımızda ebdâl ve evtâd denilen evliyâ zâtlar var mıdır?" diye sordu. Bu suâl üzerine; "Allahü teâlânın dostları, sevgili kulları olan evliyâ zâtlar her zaman bulunur. Her kim ebdâl denilen evliyâ zâtlardan birini görmek isterse şu gence baksın!" diyerek beni gösterdi. Ben o sırada henüz tasavvufda yetişmeye başlamamıştım. O zât firâset nûruyla benim hakkımda böyle buyurmuştu. Sonra Şah Gulâm Muhammed Muvahhid'in ziyâretine gittim. Onun dergâhı Cüneyd-i Bağdadî hazretlerinin dergâhı gibi, sabır, kanâat, zühd ve tevekkül dergâhı idi. Daha sonra da Mîr Hâşim Câlîserî'nin sohbetine gittim. Bu zât, hocasının beşbin hatim okuduğunu söylemişti. Mir Hâşim Câlîseri'nin vefâtı yaklaşınca, kendisine Keşmir'de vefât edeceği ilham olunmuş. Bunun üzerine o anda Keşmir'den çok uzak bir yerde olmasına rağmen, kerâmetiyle bir anda Keşmir'e gidip, orada vefât etmiştir. Bu evliyâ zâtlardan başka pekçok büyük zâtın sohbetinde bulundum."

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri, bir mektûbunda şöyle yazmıştır: "Birkaç defa bu fakirin neseb ve hasebini, ya'nî baba ve annelerinin kim olduklarını sormuştunuz. Aslında bu fakirin vücûdu, başlangıçta bir damla su, sonunda ise bir avuç topraktır. Babalarımdan bahsetmek îcâb ederse, şöyle derim: "Yirmisekizinci batında dedemiz hazret-i Ali'ye ulaşmaktadır. Emîr Kemâleddîn ismindeki dedem, 800 (m. 1398) yıllarında Tâif'den Türkistan'a geldi. O memlekette bulunan Kaksalân reîsinin kızıyla evlendi. Kaksalân reîsinin oğlu olmadığı için, o havâlinin idâresi Emîr Kemâleddîn'e ve evlâdına kaldı. Hümâyun Şah, Hindistan'ı Afganlıların elinden alınca, o hânedandan soyu üç vâsıta ile adı geçen emîre ulaşan Mahbûb Hân ve Bâbâ Hân adındaki iki kardeşi de birlikte getirdi. Bu ikisi Ekberî târihlerinde yazılıdır. Bu büyüklerin nesebi ise Timur Hân'a ulaşır. Fakirin nesebi ise, dört vâsıta ile Bâbâ Hân'a ulaşır. Babam, Evrengzîb'in hizmetinde ömrünü tamamladı. Ömrünün sonunda, makam ve me'mûriyeti bırakıp, dünyâdan el çekti. Kadirî yolunun halîfelerinden bir büyüğün hizmet ve huzûru ile şereflenip, kesb-i kemâlât eyledi. 1130 (m. 1717)'de vefât etti.

Bu fakîr 1113 (m. 1701) senesinde dünyâya gelmişim. Babam vefât ettiği zaman, ben onaltı yaşında idim. Bütün varlığımla yüzümü dünyâdan âhırete döndüm. O zamanki ilimleri babamın sağlığında tahsil ettim. Hadîs kitaplarını, Şeyh-ül-muhaddisîn Şeyh Abdullah bin Sâlim Mekkî'nin yetiştirdiği Hacı Muhammed Efdal Siyalkûti'nin huzûrunda, Kur'ân-ı kerîmi, Şeyh-ül-kurrâ Şeyh Abdülhâlık Şevkî'nin talebesi Hâfız Abdürresûl Dehlevî'den okudum. Nakşibendî yolunda mutlak icâzeti, iki vâsıta ile İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî'ye (kuddise sirruh) ulaşan Seyyid nûr Muhamed Bedevânî hazretlerinden aldım ve ömrümün bir kısmı onun hizmet ve huzûrunda geçti. Onun vefâtından sonra, bu yolun diğer büyüklerinden istifâde ettim. Sonunda yine iki vâsıta ile İmâm-ı Rabbânî hazretlerine ulaşan Şeyh-uş-şuyûh Muhammed Âbid hazretlerinin feyz saçan huzûr ve sohbetine kavuştum. Bir zaman hizmetlerinde bulundum. Kadirî, Çeştî ve Sühreverdî yollarında da icâzet aldım. Bugün 1185 (m. 1771) senesidir, bu büyüklerin yolunda otuz yıldır, Allahü teâlâyı isteyen talibleri terbiye ile meşgûlüm. Allahü teâlâ sonumu Habîbinin ( aleyhisselâm ) bereketi ile hayırlı eylesin."

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri, küçük yaşta zâhirî ilimleri öğrendikten sonra tasavvufa yönelip, Seyyid nûr Muhammed Bedevânî'den feyz alarak yükseldi. Dört sene bu hocasının sohbetine devam edip hilâfet aldı. Hocası Seyyid nûr Muhammed'in, vefâtından sonra, altı sene Şeyh Gülşenî ve oniki sene Muhammed Efdal ve Hâfız Sa'dullah'ın, sekiz sene Muhammed Âbid-i Senâmî'nin sohbetlerine devam ederek tasavvufda Müceddidiyye yolunda yüksek derecelere kavuştu.

Ayrıca Kâdiriyye, Ceştiyye, Sühreverdiyye ve Kübreviyye yollarından da icâzet (diploma) aldı. Zâhirî ve bâtınî ilimleri öğrendikten sonra insanları irşâd etmeye başladı. Derslerine ve sohbetlerine âlimler, âmirler, veliler ve halk devam edip ondan feyz aldılar. Mîr Müsliman, Senâullah Pâni-pütî, Gülâm Kâki, Seyyid Alîmullah, Seyyid Abdullah Dehlevî gibi büyük âlimler ve velîler yetiştirdi.

Tasavvufda hocası olan Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretlerine talebe olmasını şöyle anlatmıştır: "Onsekiz yaşında idim. Bir zât bana Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretlerinin büyüklüğünden, kemâlâtından bahsetmişti. Onun üstün vasıflarını işitince, gayr-ı ihtiyârî kalbim ona tutuldu, huzûruna gittim. Mübârek yüzünü görünce ma'rifet sahibi bir zât olduğunu anladım. Sünnet-i seniyyeye son derece bağlı, dînin emirlerine tam uyan, yüksek ahlâk sahibi bir zât idi. Sohbeti kalbe safa veriyor, cana can katıyordu. İyice anlaşılmıştı ki, arayanlar maksada onun huzûrunda kavuşuyor, ölmüş kalb onun huzûrunda dirilip itminana eriyor, Hakka kavuşmak orada müyesser oluyordu. Beni talebeliğe kabûl etmesini arzedince, istihâresiz talebe kabûl etmediği hâlde beni derhal kabûl etti. Feyzleri o kadar bereketli ve te'sîrli idi ki, bir teveccüh ile talebesinin kalbi zikretmeye başlardı. Ona talebe olup feyzlerine kavuşunca gönlüm aydınlandı. Çok iltifâtına kavuştum. Haramlardan sakınmayı çok tenbîh ederdi. Bir talebesi sokakta harama" baksa, sohbeti sırasında, "Sizde günah zulmeti görünüyor!" derdi. Yolda bir fâsıkla, sarhoşla karşılaşsak, huzûruna gidince; "Sizde şarab zulmeti görünüyor" diyerek buyururdu ki: "Fâsık kimseler ile karşılaşmak bâtın nûrunu örter." Allah korusun ya günah işleyip, fâsık olmak nasıl olur. Bunun gibi talebeleri duâ ve zikirle meşgûl olsa, Kelime-i tevhîd söylese, onu da müşâhede ederdi. Huzûruna Kelime-i tevhîd okuduktan sonra gittiğimde; "Bugün Kelime-i tevhîdi çok oku", eğer birgün okumasam; "Bu gün seni nûrlardan uzak görüyorum!" buyururdu.

Kısa zamanda nûr Muhammed Bedevânî hazretlerinin sohbetinde yetiştim. Tasavvuf hâllerine gark olmuştum. Beni öyle bir muhabbet-i ilâhî sarmıştı ki, cezbenin (çekilmenin) çokluğundan uykuyu, istirahatı, yemeyi, içmeyi terk etmiştim. İnsanlardan uzaklaşıp yalnız başıma yalın ayak, baş açık, viranelerde dolaşmaya başladım. Açlığın şiddetinden ağaç yaprağı yemiştim. Vaktim hep kendimden geçmiş bir vaziyette ve murâkabe hâlinde geçiyordu. Asıl maksada kavuşmayı böylece bekledim. Nihâyet o hâle geldim ki; "Rabbini görüyormuş gibi ibâdet et" hadîs-i şerîfinde istenen vasfa ulaştım. Mahviyyet, fenâ ve bekâ hâllerine ulaştım. Büyüklerin ta'rîf ettiği maksada, sırr-ı tevhîde kavuştum... Hocam Seyyid nûr Muhammed Bedevânî'nin sohbetine dört sene devam ettim. Sonra bana icâzet verdi. Bana Ehl-i sünnet i'tikâdı üzere olmamı, sünneti seniyyeye uymamı ve bid'atlerden sakınmamı vasıyyet etti."

Kendisi ilim tahsilini şöyle anlatmıştır: "Fârisî lisanım ve diğer ba'zı bilgileri babamdan, Kur'ân-ı kerîmi, tecvîd ve kırâat ilmini Kâri Abdürresûl'den, aklî ve naklî ilimleri de zamanımızın âlimlerinden öğrendim. Babamın vefâtından sonra da, Hacı Muhammed Efdal'den, tefsîr ve hadîs ilmi öğrendim. Onbeş yaşında iken kendisinden ilim öğrendiğim hocam Hacı Muhammed Efdal, bana bir takke hediye etmişti. Bunun bana öyle bir bereketi oldu ki, zihnim iyice açıldı. Hiçbir şeyi okuyup öğrenmekte zorluk çekmedim. Tahsilimi tamamladıktan sonra, bir müddet de talebelere ders verdim. Bundan sonra tasavvufa yönelme arzusu iyice fazlalaşmıştı. Bir defasında rü'yâmda gaybdan bir ses; "Bizim seninle işimiz var. İnsanların hidâyete kavuşması ve onları hidâyete kavuşturacak yolun yayılması senin sebebinle olacak!" dedi. Bu rü'yâyı da görünce tasavvufa yönelip, bâtın nisbetini elde etmek arzum iyice kesinleşti. Bu maksadıma kavuşmak için Seyyid nûr Muhammed Bedevânî'nin huzûruna gidip, ona talebe oldum. Beni talebeliğe kabûl edip, çok iltifât ve ihsânda bulundu. Benim hâllerime bakıp, bana karşı tevâzu' ile, büyük bir sevgi ve alâka gösterdi. Birgün, ikimiz karşı karşıya otururken; "İki güneş karşı karşıya gelmiş, birinin nûrundan diğeri görülmüyor. Eğer tâliblerin terbiyesine yönelsen âlem nûrlanır" buyurdu. Yine birgün bana; "Sende Allahü teâlâya ve resûlüne karşı muhabbet yüksek derecededir. Bizim yolumuz, senin teveccühlerin ile yayılacak. Sana Şemseddîn Habîbullah ismi verildi" buyurdu ve talebelerinden bir kısmının yetiştirilmesini bana havale etti. Ben hocamın sohbetine devam ederken, havale ettiği o talebeleri de yetiştirdim ve hocamın sohbetine bıraktım. Her ne kadar Resûlullahın ( aleyhisselâm ) zamânında bulunup görmekle şereflenmedik ama, Allahü teâlâya binlerce şükürler olsun ki, Resûlullahın nâiblerinden olan (O'nun yolunu anlatan) hocam Seyyid nûr Muhammed Bedevânî'nin sohbetinde bulunmakla şereflendim. Hayâtın meyvesi, asıl maksat ele geçti. Büyüklerin çok iltifâtına kavuştum. Birgün büyük bir tevâzu' ile benim ayakkabılarımı çevirip, giymem için koydu ve; "Sen, Allahü teâlânın makbûl

kullarındansın" buyurdu. Yine hocalarımdan Hacı Muhammed Efdal; "Sendeki nisbetin kemâlâtından dolayı ayağa kalktım" diyerek, beni görünce ayağa kalktı ve defalarca; "Allahü teâlâ senin gibileri çoğaltsın" buyurdu. Yine hocalarımdan Hâfız Sa'dullah bana iltifâtlarda bulunup; "Sen bizim medâr-ı iftihânmızsın" buyurdu. Bir defasında İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin soyundan olan ve Serhend'e giden bir zâta; "İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin kabrini ziyâret edince, benim selâmımı da söyle" diye tenbîh ettim. O zât gidip döndükten sonra, durumu bana şöyle anlattı: "İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin kabri başına varıp ziyâret ettim ve sizin selâmınızı söyledim. Sizin selâmınızı söyler söylemez, mübârek başını göğsüne kadar mezardan çıkarıp; "Hangi Mirzâ, bizim hangi divânemiz, hangi âşığımız? aleyke ve aleyhisselâm (sanada ona da selâm olsun)" buyurdu. Sizin vâsıtanızla ben de bu saadete kavuştum" dedi."

Hadîs âlimlerinin meşhûrlarından olan Şah Veliyyullah buyurdu ki: "Allahü teâlâ, bize sahih keşfler ihsân eyledi. Bu zamanda, hiç bir yerde Mirzâ Cân-ı Cânân'ın benzeri yoktur. Makamlarda ilerlemek istiyen onun hizmetine gelsin!" Hadîs öğrenmek için kendisine gelenleri, istifâde etmeleri için Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine gönderirdi. Ona yazdığı mektûplarda; "Allahü teâlâ, faziletlerin tecellî yeri olan sizlere uzun zaman selâmet versin ve bütün müslümanları bereketlerinize kavuştur声sun!" derdi.

Yine hadîs âlimlerinin büyüklerinden Hâcı Muhammed Fahir de şöyle demiştir: "Mirzâ Cân-ı Cânân'ın, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) sünnet-i seniyyesine tâbi olma husûsunda büyük bir şânı vardır. Bir gece rü'yâmda şöyle gördüm: Resûlullahın ( aleyhisselâm ) kapılarında eğerlenip donatılmış iyi cins bir binek atı vardı. "Bu at kimindir?" diye sor um. Birisi bana; "Bu Resûlullaha ( aleyhisselâm ) âittir" dedi. Sonra içeri girdim, başka birisi; "O at Mirzâ Cân-ı Cânân'ındır" dedi. Bu rü'yâmı ta'bir edip anladım ki, Mirzâ Cân-ı Cânân'ın yolu, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) sünnet-i seniyyesine uymakdır. Resûlullahın ( aleyhisselâm ) bildirdiği, doğru yolda ilerlemekdir.

Mevlevi Senâullah Sebinhelî şöyle anlatmıştır: Rü'yâmda Peygamber efendimizi görüp; "Hocam Mirzâ Cân-ı Cânân'ın yolu ve hizmetleri makbûl ve mu'teber midir? dedim. "Evet" buyurdu. Hazreti Ebû Bekr de vardı. O da tasdîk etti."

Hâcı Muhammed Efdal'in halîfelerinden Şeyh Muhammed A'zam da şöyle buyurmuştur: "Bu zâtın (ya'nî Mirzâ Cân-ı Cânân'ın) büyük bir şanı vardır. Başka bir kimse onunla kıyas olunamaz." Hâce Mîr Derd de şöyle buyurmuştur: "Mirzâ Cân-ı Cânân'ın eshâbından, talebelerinden her kimi gördüysem, azîzânın (büyüklerin) nispetinden büyük pay almış, derecelere, hâllere ve makamlara kavuşmuş buldum." Şeyh Abdüladl Zebîrî hazretleri de şöyle buyurmuştur: "Bugün Mirzâ Cân-ı Cânân'ın huzûrunda Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için toplanan taliblerin toplanması gibi bir cemâat hiçbir yerde yoktur. O, zamanımızda İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî hazretlerinin vekîlidir."

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri buyurdu ki: "Allahü teâlâ bize akl-ı kâmil, isâbeti re'yi beliğ ihsân etti. Saltanat işlerinin idâresi ve memleketin nizâmı husûsunda, herkesin hâline uygun en güzel usûlü öğrenmiş idim. Bunun için zamanın meşhûr ümerâsı, alacakları silahları ve diğer mühim şeyleri bizden sorarlar ve bizden aldıkları cevâba göre hareket ederlerdi." Yine şöyle buyurmuştur: "Muhterem babamın bereketli terbiyesiyle yetiştikten sonra bende öyle bir hâl hâsıl oldu ki, bir bakışla herkesin ne olduğunu tanırdım. Onun âdemiyyet cevherini ve kalbindekini anlardım. Bulunduğum yolun (tarikatın) nûruyla insanların saadet veya şekavet ehli olduğunu, alınlarından okurdum."

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri kemâl derecede zühd ve tevekkül sahibi idi. Dünyâdan ve dünyâya düşkün olanlardan son derece sakınırdı. Kendisine verilmek istenen hediyeleri kabûl etmezdi. Kabûl ettiği çok nâdir olurdu. Zamanın pâdişâhı Muhammed Şah, veziri Kameruddîn Hân ile Mirzâ Cân-ı Cânân'a haber gönderip, şöyle dedi. "Allahü teâlâ bize öyle bir mülk verdi ki, hatırlarından her ne geçerse hediye olarak göndeririz, yeter ki istesinler." Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri bu teklif üzerine şu cevâbı verdi: "Allahü teâlâ Kur'ân-ı Kerimde; "... Onlara şöyle de; dünyânın metâı pek azdır..." (Nisâ-77) buyurarak dünyânın yedi iklimindeki mal ve mülkün az birşey olduğunu bildirdi. Az bir şey olan bu yedi iklimden biri de Hindistan olup, o da senin elinde bulunmaktadır. Bunun kıymeti nedir ki? Büyüklerin himmetinin esâsı ise, ondan uzak durmaktır." Yine o havalenin ümerâsından biri, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri için bir dergâh yaptırdı ve bütün dervişlerin ihtiyâcını da karşılıyacağını bildirerek kabûl etmeleri için arzetti. Fakat Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri kabûl etmedi ve; "Bizim için her yer birdir. Allahü teâlânın indinde herkesin

rızkı takdîr edilmiştir. Vakti gelince herkes rızkına kavuşur. Dervişlerin hazînesi sabır ve kanâat olup, bu kâfidir” buyurdu.

Nevvâb Hân Firûzcenk, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerini, soğuğu şiddetli bir kış gününde, üzerinde eski bir elbiseyle gördü. Bu hâlini görünce ağladı. Yanında bulunan adamlarından birine; “Biz ne bedbaht insanız ki büyüklerimizden bir zât hediye kabûl etmiyor ve ona hizmet etmekle şereflenemiyoruz” dedi. Bu hâdise üzerine Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri; “Biz, zenginlerden birşey kabûl etmemeğe, almamağa kararlıyız. Hayat güneşimiz batmaya yüz tuttu, ömür bitmek üzere. Şimdiye kadar kabûl etmedik” buyurdu. Sonra Nevvâb Nizâmülmülk, otuzbin rub’iyye para hediye etmek istedi. Kabûl buyurmadı ve; “Biz sizin servetinizin yiyicisi değiliz, onu fakirlere dağıtınız” dedi. Yine Afgan serdârlarından biri, eşrefi denilen üçyüz altın göndermişti. Bunu da kabûl buyurmayıp; “Her ne kadar hediyeyi kabûl etmek lazımsa da, mutlaka kabûl etmek lâzım olduğuna dâir bir emir yokdur. Bize kendi talebelerimiz, ihlâs ve ihtiyâtla, haram karışmaması için dikkat ederek hazırladıkları hediyeleri getiriyorlar, onları bile kabûl etmiyoruz. Kaldı ki, ümerânın ve zenginlerin hediye edeceği şeylerin tam helâlden hazırlanmış olduğu şüpheli olanları hiç kabûl etmeyiz. Onda insanların hakkı vardır. Kıyâmet günü onun hesabını vermek zordur. İmâm-ı Tirmizî’nin (r.aleyh) Ebû Berze’den (r.aleyh) getirerek yazdığı hadîs-i şerîfde Peygamberimiz ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: “Kıyâmet günü herkes, dört suâle cevap vermedikçe hesapdan kurtulamıyacaktır: Ömrünü nasıl geçirdi. İlmi ile nasıl amel etti. Malını nereden nasıl kazandı ve nerelere harcadı. Cismini, bedenini nerede yordu, hırpaladı.” Bunun içi çok dikkat etmek lâzımdır” buyurdu.

Mazhar-ı Cân-ı Cânân’a yine ümerâdan biri Hindistan’ın meşhûr meyvesi olan “Enbe”den (Hint kirazı) bir hediye göndermişti ve kabûl etmesi için de çok yalvarmıştı. Bunun üzerine iki tâne “Enbe” alıp gerisini iâde etmişti ve “Bu fakirin gönlü, bunları kabul etmek istemiyor” buyurdu. Biraz sonru huzûruna bir bahçe sahibi gelip “Falan emîr, size gönderdiği enbeleri bizden zulüm ile alıp size hediye etti” dedi. Bunun üzerine mazlûmun hakkının verilmesini ve himâye edilmesini söyledi. Sonra da; “Sübhânallah, onun getirdiği bu yiyecek bizim bâtınımıza zararlı oldu” buyurdu. Ondan sonra da malı şüpheli olan kimselerin ikrâmını hiç kabûl etmedi. Yine bu hâdise üzerine şöyle buyurdu: “Yiyeceklerin en zararlısı kazançları şüpheli olan zenginlerin ikram ettiği yiyeceklerdir. Hattâ fakirlerin ikrâmları da şüphelidir. Çünkü onlar da, bu yemekleri hazırlamak için, kazançları şüpheli olan zenginlerden borç alıyorlar.”

Bir defâsında bir iftar vaktinde yemek yerken, gâfil birine âit olan bir ekmeği talebeleri paylaşmışlar, bir parça da Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine vermişlerdi. O gece teravih namazından sonra yenilen o ekmek sebebiyle, bâtınlarına te’sîr edip zarar verdiğini belirterek; “Bu zarardan ancak namaz kılmak ve okunan Kur’ân-ı kerîm’i dinlemekle kurtuldum” buyurdu. Talebesi Abdullah-ı Dehlevî hazretleri bu söz üzerine: “Şüpheli bir lokma, onların mübârek bâtınlarında nûr deryâlarında böyle bir değişmeye, zarara sebeb olursa, bizim hâlimize ne denir.” buyurmuştur. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri bu husûsta şöyle buyurmuştur: “Yenilen lokmalar insanı muvaffakiyete kavuşturmalı ve tâatın nûrunu arttırmalıdır. Fakirliği zenginliğe tercih etmeli, sabır ve kanâatı seçmeli. Teslimiyeti ve rızâyı seciye hâline getirmelidir. Resûlullahın “Allahım! Âl-i Muhammed’in rızkını kâfi gelecek kadar kıl” buyurduğu duâsına uygun olarak, insân için lâzım olan şeyleri kâfi gelecek kadar istemelidir.

Eshâb-ı Kirâm da böyle duâ ederdi. İsrâfa düşürecek kadar zengin; sıkıntıya, borca düşürecek kadar da fakir olmamalıdır. İnsanların çoğu bu hâlden düşmüştür. Bu hâlde iken ölüm gelip yakalamaktadır. Kulluk vazîfesini yerine getirip, ölüme hazır beklemeli, gönlü başka arzulara bağlamamalıdır. Ölüm, ilâhî bir hediyedir. Allahü teâlâya kavuşmak ve Resûlullahın ( aleyhisselâm ) dîdârını, mübârek yüzünü görmektir.”

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri hocalarına büyük bir muhabbet ve ihlâs ile bağlı idi. Bilhassa İmâm-ı Rabbânî hazretlerine derin bir muhabbeti vardı. “Her neye kavuşmuşsam, hocalarıma olan muhabbetim sebebiyle kavuştum. Kulun amelleri nedir ki, Allahü teâlânın rızâsına kavuştursun! Fakat Allahü teâlânın rızâsına kavuşmuş ve makbûl kullarından olan zâtları sevmek, onlara muhabbet beslemek, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için en kuvvetli vâsıtadır” buyurdu.

Menkıbeleri ve kerâmetleri:

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri şöyle anlatmıştır: “Bir defa cihanın süsü, kâinatın Serverini ( aleyhisselâm ) rü’yâda

görmekle şereflendim. Yanyana uzanmış yatıyorduk. O kadar yakındık ki, mübârek nefesi yüzüme geliyordu. Bu esnada susadım. Serhend büyüğünün oğulları, ya'nî İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin evlâdı da orada idiler. Resûlullah, onlardan birine su getirmesini emir buyurdu. Fakîr; "Yâ Resûlallah, onlar benim pîrimin evlâdıdır" diye arzettim. "Onlar bizim sözümüzü tutarlar" buyurdu. Onlardan bir azîz, kalkıp su getirdi. Kana kana içtim. Sonra; "Yâ Resûlallah, hazretiniz Müceddîd-i elf-i sânî hakkında ne buyurursunuz?" diye arzettim. "Ümmetimde onun bir benzeri başka kim vardır?" buyurdu. "Yâ Resûlallah! İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Mektûbât'ı, mübârek nazarlarınızdan geçti mi?" dedim. Buyurdu ki: "Eğer ondan hatırladığın bir yer varsa oku." Ben de, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin ba'zı mektûplarında geçen ve Allahü teâlâ için; "O, verâ-ül-verâ sonra yine verâ-ül-verâ'dır, (ya'nî Allahü teâlâ ötelerin ötesidir. Akıl neyi düşünür ve neyi tasavvur ederse O değildir)" buyurduğunu okudum. Resûlullah ( aleyhisselâm ) bunu çok beğendi ve; "Tekrar oku" buyurdu. Ben de tekrar okudum. Bu ifâdeleri çok güzel buldu. Bu hâl epey bir müddet devam etti. Sabah olunca büyüklerden bir zât erkenden gelip bana dedi ki: "Ben bu gece rü'yâmda sizin bir rü'yâ gördüğünüzü gördüm. O rü'yâyı bana anlat" Ben ona gördüğüm rü'yâyı anlattım. Çok beğenip, hayret etti. Ben gördüğüm bu rü'yâda, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) mübârek nefesinin ve sohbetinin bereketiyle kendimi tamamen nûr ve huzûr içinde buldum. Uyanık iken ele geçen şeylerden daha çok bereketli olan bu rü'yânın bereketiyle günlerce acıkmadım ve susamadım."

Birgün Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin talebelerinden biri huzûruna gelip; "Efendim! Kardeşim, Azîmâbad'a gitmişti. Sevenlerinizdendir. Bir iftiraya uğrayıp haksız yere hapsedilmiş. Kurtulması için duâ ve teveccühde bulunmanızı istirhâm ederiz" dedi. Bunun üzerine Mazhar-ı Cân-ı Cânân bir mektûp yazıp, kardeşine ulaştırması için ona verdi ve; "Bu eline geçtikten bir saat sonra hapisten kurtulur" buyurdu. O talebe mektûbu kardeşine ulaştırınca, işâret edildiği gibi hapisten kurtuldu.

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri, büyük günah işlemiş bir kadının kabri yanına oturmuştu. Kabre teveccüh eyledi. "Bu mezarda Cehennem ateşi var. Kadının imanlı olmasında şüphe ediyorum. Rûhuna hatm-i tehlîl (Yetmişbin Kelime-i tevhîd) sevâbı bağışlıyacağım. İmânı varsa affolur" buyurdu. Hatm-i tehlîlin sevâbını bağışladıktan sonra; "Elhamdülillah, imânı varmış. Kelime-i tayyibe, te'sîrini gösterip azâbdan kurtuldu" buyurdu. Hadîs-i şerîfde; "Bir kimse, kendisi için veya başkası için yetmiş bin adet Kelime-i tevhîd okursa, günahları affolur" buyuruldu.

Seyyid Gulâm Ali (Abdullah-ı Dehlevî) hazretleri anlatır: "Birgün Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetinde bulunuyordum. İhtiyâr bir adam gelip; "Şeyhin şöhreti Rahmânî mi, yoksa değil mi? Onu anlamağa geldim" dedi. Bu küstahça söz karşısında, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri son derece müteessir oldu ve öfkelenerek o ihtiyâra, keskin ve dik dik baktı. O esnada ihtiyâr yere düşüp çırpınmağa başladı. Sonra; "Tövbe ettim. Allah için beni affet" diye yalvarmağa başladı. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri, Allahü teâlânın ismi araya girince, kalktı ve ihtiyârın kolundan tutarak kaldırdı, ihtiyâr hemen düzeldi."

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerini sevenlerden bir zât, birgün murâkabeden sonra, mübârek eteğini tutup; "Kızımın bir oğlu olacağını bana müjdelemezsen eteğini elimden bırakmam" dedi. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri biraz murâkabeden sonra; "Gönlün hoş olsun! Cenâb-ı Hak senin kızına bir erkek çocuk ihsân eyledi" buyurdu. Hakîkaten bu adamın kızının dokuz ay sonra bir erkek çocuğu oldu.

Birgün yağmur yağmıştı. Soğuk ve şiddetli de bir rüzgâr esiyordu. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri üşüdü. "Yâ Rabbî; üzerimize değil etrâfımıza yağsın!" buyurdu. Üzerlerindeki bulut etrâfa doğru açıldı, dağıldı. Duâsının bereketi ile üzerlerine yağmadı.

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri talebeleri ile birlikte bir yolculuğa çıkmıştı. Yanlarında azık olarak hiç bir yiyecek yoktu. Gittikleri yerde de misâfir kalabilecekleri bir tanıdıkları bulunmuyordu. Talebeleri bu durumu bildiklerinden merak edip; "Bakalım hâlimiz ne olur?" diyerek yola devam ettiler. Her yemek vakti geldiğinde, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin kerâmeti ile gaybdan önlerine sofra kuruluyordu. Sofra üzerinde çeşit çeşit ve gayet nefis yemekler bulunuyordu. Bu nefis yemekleri yiyip yolculuğa devam ettiler. Talebeleri hayatlarında öyle güzel ve çeşitli yemekler yememişlerdi. Bu hâl seferlerinden dönünceye kadar devam etti.

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri bir defasında birisine gücendi ve; “Sıddîk-ı ekbere ( radıyallahü anh ) kadar bütün meşâyıhın, ondan yüz çevirdiklerini gördüm” buyurdu. Ve o adam üç gün sonra öldü.

Bir kimse, ölüsünün azâbda olduğunu rü’yâda görüp, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine mağfiret olunması için duâ etmesini istirhâm etti. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri de duâ edip; “Allahü teâlâ, ölünün günahlarını mağfiret eyledi” diye de ona müjde verdi. O kimse tekrar ölüsünü rü’yâda gördü ve ölüsü kendisine; “Hazret-i Mazhar’ın duâsı bereketi ile, azâbdan kurtuldum” dedi.

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri, ekseriya, talebelerine yüksek müjdeler verirdi. Ba’zı eksik kimseler bunu inkâr ettiler. Bu inkârlarını keşfedip onlara; “Bana inanmıyorsanız, eski evliyâdan hakem seçiniz. Gelsin ve sözlerimin doğruluğunu ondan dinleyiniz” buyurdu. Onlar, en büyük hakem Resûlullahdır ( aleyhisselâm ) dediler. Peki buyurdu. Sonra teveccüh etti ve Fâtiha okudu. O münkirler de murâkabe ettiler. Murâkabe esnasında Resûlullahı gördüler. Kendilerine; “Mazhar’ın müjdeleri doğrudur” buyurup inkâr edenlerini men eyledi.

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin bir komşusu vardı. Onu severdi. Ölüm hâline gelmişti. Şefkatinin çokluğundan; “Yâ Rabbî, onun ayrılığına dayanamam, ona en kısa zamanda şifâ ver” dedi. Hemen şifâ buldu. Sanki hiç hasta olmamıştı.

Vefâtı: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri, şehid olarak vefât etti. Vefâtından birkaç gün önce, bu fâni dünyâdan gitme zamanının geldiği ve Allahü teâlâya kavuşacağı için bambaşka bir aşk ve şevk içinde idi. O günlerde ibâdet ve tâatlarını daha da artırmıştı. Bir taraftan da talebeleri ve sevenleri akın akın onun sohbetine geliyorlardı. Sohbetleri ve murâkabeleri büyük bir huzûr hâli içinde geçiyordu. Sohbetleri sırasında huzûrunda toplananlar yüz kişiden ziyâde olurdu. Sohbetinde bulunanlar bereketlere ve feyzlere kavuşurlardı. Vefâtının yaklaştığı günlerde talebelerinden Molla Nesîm, memleketine gidip dönmek üzere izin istediğinde, bu talebesine; “Artık seninle bir daha görüşeceğimiz ma’lûm değildir!” buyurdu. Bu sözleriyle vefât edeceğine işâret etmişti. Bunu işiten talebeleri ağlaşmaya başlayıp gözyaşlarını tutamadılar. Yine vefâtının yaklaştığı günlerde talebelerinden Molla Abdürrezzâk’a yazdığı bir mektûpda; “Ömrüm seksen yaşını geçti. Ecelim yaklaştı. Bize hayır duâda bulun!” diye yazmıştı. Bu sıralarda talebelerinden diğerlerine yazdığı mektûplarında da aynı şekilde işâret etmiştir.

Yine vefâtının yaklaştığı günlerde kavuştuğu ni’metleri dile getirerek ve şükrederek şöyle buyurdu: “Kalbimden her ne geçtiyse ve her ne ni’mete kavuşmak istediysem, Allahü teâlâ onları bana ihsân etti. Beni İslâm-ı hakiki ile şereflendirdi ve çok ilim ihsân etti. Sâlih amel üzere istikâmet verdi. Büyüklerin tasavvuf yolunda bildirdiği şeylerin hepsini verip keşf, tasarruf ve kerâmet ihsân etti. Beni dünyâya düşkün olmaktan ve dünyâya düşkün olanlardan da uzak eyledi. Ancak Allahü teâlâya yaklaşmakda, yüksek derece olan şehitlik derecesine kavuşamadım. Hocalarımın, mürşidlerimin çoğu şehitlik şerbetini içmekle şereflendiler. Şu anda ben yaşlandım, vücûdum zayıf düştü. Cihâd edecek ve böylece şehitliğe kavuşacak gücüm, takatim kalmadı. Ölümü sevmeyen, istemiyenlere şaşılır, ölüm Allahü teâlâya kavuşmaya sebeptir. Ölüm, Resûlullahı ( aleyhisselâm ) ziyâret etmeye, evliyâya kavuşmaya, onların mübârek yüzlerini görerek mesrûr olmaya sebeptir. Ölüm; Resûlullah ( aleyhisselâm ), Halîlürrahmân İbrâhim aleyhisselâm, Emîr-ülmü’minîn Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk, İmâm-ı Hasen, Cüneyd-i Bağdadî, Şâh-ı Nakşîbend Bahâeddîn Buhârî ve Müceddîd-i elf-i sâni İmâm-ı Rabbânî hazretleri ile görüşmeye, onlara kavuşmaya vesiledir. Kalbimde bu büyüklere karşı husûsi bir muhabbet vardır. Onlar zâhirî ve batınî şehâdete kavuştular, en yüksek mertebelere ulaştılar.”

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri böylece, şehitlik derecesine kavuşmayı çok arzu ettiğini dile getirmişti. Ömrünün son günlerini yaşadığı sıralarda huzûruna gelip gidenler iyice artmıştı. 1195 (m. 1781) senesinin Muharrem ayının yedisinde Çarşamba gecesi kapısının önünde pekçok kimse toplanmıştı. Bunlar arasından üç kişi ısrarla içeri girmek istiyorlardı. Nihâyet izin alıp içeri girdiler. Bunlar Moğol ve Mecûsî idiler. Huzûruna girince, Mazhar-ı Cân-ı Cânân sen misin dediler. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri de; “Evet benim” buyurdu. Meğer bunlar Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine kastedip, öldürmek üzere gelmişlerdi. İçlerinden biri üzerine hücum edip hançer vurmaya başladılar. Vurulan hançer darbesi kalbine yakın bir yere isâbet etmiş, ağır yaralanmış ve yere yıkılmıştı. Durumdan haberdâr olan Nevvâb Necef Hân sabah erkenden frenk bir tabib gönderdi. Tabibe; “Çabuk gidip bu mübârek zâtı tedâvi et, onu yaralayanlar da yakalanınca kısas yapılsın”

dedi. Frenk tabib gidip Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin yarasına baktı ve geri dönüp kasten Nevvâb Necef Hân'a; "İyileşip kurtulur, başka tabib göndermeye lüzum yok" dedi. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri bu yaralı haliyle üç gün daha yaşadı. Yaralarından devamlı kan aktı. Üçüncü gün, Cum'a günü idi. Öğle vakti ellerini açıp Fâtiha-i şerîfi okudu. İkindi vaktinde; "Günün bitmesine kaç saat vardır? buyurdu. Dört saat vardır dediler. O gün hem Cum'a, hem de aşure günü idi. Akşam olunca üç defa derin nefes aldı ve şehid olarak vefât etti. Vefâtında ebced hesabında târih olarak meâlen: "Allaha ve Peygambere itaat edenler, işte bunlar Allahın kendilerine ni'met verdiği, Peygamberlerle, sıddıklarla, şehîdlerle ve iyi kimselerle beraberdirler. Bunlarsa ne güzel birer arkadaş!" buyurulan Nisa sûresi 69. âyet-i kerîmesinden; "Ülâike ma'allezîne en'amellahü aleyhim" kısmı söylendi. Yine Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) bir hadîs-i şerîfinde; "Medhe şayan olarak yaşadı ve şehid olarak öldü" ma'nâsında; "Âşe hamiden mâte şehîden" buyurduğu kısım ile ebced hesabına göre vefât târihi söylendi.

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin şehid olarak vefât etmesinden sonra, sevenleri, onun büyük bir kayıb olduğunu ifâde eden rü'yâlar görmüşlerdir.

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri, İslâmiyetin yayılması ve insanların hakiki saadete kavuşmaları için çok üstün hizmetler yapmıştır. Her biri üstün birer cevher olan kıymetli zâtlar yetiştirmiş ve onları insanlara rehberlik yapmakla vazîfelendirmiştir. Talebeleri de bulundukları yerlerde insanlara İslâmiyeti öğretmişler, îmânlarının vicdânileşmesini sağlamışlardır. Böylece her biri bulunduğu yerde İslâmiyete uyulmasına, güzel ahlâkın yayılmasına ve insanların birbirlerine karşı iyi muâmelede bulunmalarını sağlamışlardır. Onları tanıyıp seven insanlar, onlar vasıtasıyla temiz bir hayat yaşamak ve saadete kavuşmakla şereflenmişlerdir.

Talebeleri: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin yetiştirdiği talebelerden elli tanesi, tasavvufda "Makâmât-ı Ahmediyye" denilen yüksek dereceye ulaşmıştır. En meşhûr talebeleri şu zâtlardır.

1-Abdullah-i Dehlevî: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin en başta gelen halifesi olup seyyiddir. Tasavvuf ilminin mütehassıslarından olup, müslümanların gözbebeğidir. Sohbetine gelen sâdık kimselerin kalblerine bir teveccüh ederek feyz ve bereketle doldururdu. Binlerce âşıkı, bir bakışta cezbelere ve vâridat-ı ilâhiyyeye kavuştururdu. Hocası Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin hayâtını, kerâmetlerini ve nasihatlerini ve tasavvufu anlatan, "Makâmât-ı Mazhariyye" kitabını yazmıştır. Kabri, hocası Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri ile yanyanadır.

2-Seyyid Mir Müslimân: Tasavvufda yetişmiş büyük bir zât olup, zâhirî ve bâtınî ilimlerde âlim ve mürşid-i kâmil idi.

3-Senâullah Osmanî Pâni-pütî: Yedi yaşında Kur'ân-ı kerîmi ezberlemişti. Büyük bir âlim ve meşhûr bir mürşid-i kâmil idi. Aklî ve naklî ilimlerde derin âlim idi. Bilhassa usûl ve fıkıh ilminde çok yüksek derecede olup, ictihâd derecesine yükselmiş idi. Dehlî'de Şah Veliyyullah Dehlevî'den hadîs ilmini öğrenip kemâle geldi. Önce Mevlânâ Muhammed Âbid-i Semâmî'nin, bunun vefâtından sonra da Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin teveccühleri ile büyük velî oldu. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetinde yetişip icâzet aldıktan sonra, vatanı olan Pâni-püt şehrine gidip, vefâtına kadar orada kadılık vazîfesi yaptı. Otuzdan fazla kitap yazmıştır. "Tefsîr-i Mazhari" ismindeki tefsîri on cild olup, çok kıymetlidir. Tasavvufda "İrşâd-üt-tâlibîn" kitabı ve fıkha dâir yazdığı eseri de çok kıymetlidir. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri bu talebesi hakkında; "Kıyâmet günü, bana, ne getirdin denilince, Senâullah-ı Pâni-pütî'yi getirdim, diyeceğim" buyurmuştur.

4-Mevlevî Fadlullah: Zâhirî ilimlerde derin âlim idi. Senâullah-ı Pâni-pütî hazretlerinin kardeşidir. Tasavvufda Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetiyle kemâle ermiştir. Tasavvuf hâllerinde yüksek derecede idi. Kardeşi Senâullah-ı Pâni-pütî vefât edince çok üzülmüştü. Bunun üzerine kardeşi Senâullah-ı Pâni-putî hazretleri ona rü'yâsında şöyle buyurmuştur: "Ey kardeşim bu kadar gam ve elem nedir? Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Biliniz ki, Allahın velîleri için hiçbir korku yoktur ve onlar mahzûn da olmayacaklardır." (Yûnus-62) buyurulmuştur. Bize burada rahatlık ve hesaba gelmez ni'metler ihsân olundu."

5-Mevlevî Ahmedullah: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin meşhûr talebelerinden olup, Senâullah-ı Pâni-püti hazretlerinin oğludur. Zâhir ilimlerini babasından, tasavvuf ilmini Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinden öğrenip kemâle gelmişti. Bilhassa kırâat ilminde derin âlim idi. Hergün yirmibir cüz Kur'ân-ı kerîm

okurdu. Devamlı zikir, murâkabe ve tasavvuf hâlleri ile meşgûl idi.

6-Şeyh Muhammed Murâd: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin ilk talebelerinden olup, dört sene hergün sohbetinde bulunmuştur. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin talebeleri arasından tasavvufda yüksek derecelere kavuşanlardandır. Onun hakkında hocası Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri şöyle buyurmuştur: "Benim talebelerim arasında nisbetinin yüksekliği bakımından onun gibisi yoktur. Bütün kemâlâtı, olgunlukları kendinde toplamıştır." Mevlevi Naîmullah onun hakkında; "O, duâsı makbûl bir zât idi. Bu, tecrübe ile sabittir" demiştir. Abdüllah-i Dehlevî hazretleri de şöyle buyurmuştur: "Duânın kabûl olunması için üç şart vardır. Bunlar, helâl lokma yemek, doğru sözlü olmak ve ihlâslı olmak. O, bu üç şarta da sâhib idi. Onun gibi olmak herkese nasîb değildir. Allahü teâlâ ona selâmet versin."

7-Şeyh Abdürrahmân: Şeyh Muhammed Murâd'ın kardeşidir. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetlerinde kemâle ermiştir. Senâullah-ı Pâni-püti hazretleri onu medhedip; "Görüldükleri zaman Allahü teâlâ hatırlanır" hadîs-i şerîfi onun hâli ve vasfı idi" buyurmuştur.

8-Mîr Alîmullah Kenkûî: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin ilk talebelerinden ve halîfelerinin büyüklerindendir. Tasavvufda yüksek derecelere ve hâllere kavuşmuştur. Allahü teâlânın aşkı ile kendinden geçmiş bir hâlde olup, ağlayıp göz yaşı dökmek onun hâllerinden idi.

9-Şeyh Murâdullah Ârif Gulâm Kâkî: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin en meşhûr talebelerinden ve halîfelerinden olup, ilimde ve amelde yüksek bir şânı vardı. İnsanları irşâd ile vazîfelendirilmiş olup, pek çok kimse onun sohbetinde yetişip, kemâl derecelerine ermiştir. Hocasından önce vefât etmiştir.

10-Şeyh Muhammed ihsân: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin eski talebelerinden ve halîfelerindendir. Gençliğinde talebe olmakla şereflenmiştir. Rü'yâsında Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerini sütlaç yerken görmüştü. Kalan kısmını da ona vermişti. Bu rü'yâ üzerine huzûruna gelip talebesi olmuştur. Şevkinin ve aşkının çokluğundan kendinden geçmiş ve cezbe hâlinde idi. Tasavvufdaki şevki ve aşkı onu o hâle sokmuştu ki, hararetinden soğuk kış günlerinde bile ince bir elbise giyerdi. Allahü teâlânın ismi yanında zikredilince, takat getiremeyip kendinden geçerek bağırırdı. Bir defasında zikir ve murâkabe yaparken de melekleri görmüş ve aşk ile feryâd etmiştir. Birgün birisi onun yanında Senâullah-ı Pâni-pütî'nin; "İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin sinesinden ırmak gibi bir nûr akardı ki kalblerden zulmeti temizlerdi" dediğini bildirdi. Bu sözü duyar duymaz aşkından feryâd edip yere yıkılmıştır.

11-Şeyh Gulâm Hasen: Şeyh Muhammed İhsân'ın kardeşi olup, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin meşhûr talebelerindendir. Vaktini hep zikir ile geçirirdi.

12-Şeyh Muhammed Münîr: Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker hazretlerinin torunlarından olup, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin halîfelerinin meşhûrlarındandır. Önce Çeştiyye yolunda yetişmiş, sonra da Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin talebesi olup, Nakşibendiyye yolunda kemâl derecelere kavuşmuştur. Kuvvetli hür nisbete ve yüksek hâllere sahih idi. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetlerine devam ettiği sıralarda, göğüs hastalığına tutularak vefât etmiştir. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri, onun vefâtından dolayı çok üzülmüştür. Senâullah Sebnelî'ye yazdığı bir mektûpda bu üzüntüsünü şöyle bildirmiştir "Şeyh Muhammed Münir bizim dostlarımızın seçilmişlerinden idi. Zilhicce ayının ondokuzunda vefât etti. Bundan dolayı çok üzgünüm. Ancak benim de vefâtım yaklaştığı için bununla teselli buluyorum."

13- Hâce İbadullah: Hâce Nakşibend hazretlerinin soyundan olup, önce Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri'nin halifesi Şeyh Muhammed Münir'e talebe oldu. Onun vefâtından sonra da Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetlerine devam ederek tasavvufda yetişti.

14- Hâce Cemâleddîn: Bu zât da önce Şeyh Muhammed Münir'in sohbetinde bulundu. Onun vefâtından sonra Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetinde yetişti.

15- Mevlânâ Kalender Bahş: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin en meşhûr talebelerinden ve halîfelerindendir. Aklî ve naklî ilimleri öğrendikten sonra, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin huzûruna gelerek tasavvufda yetişip icâzet ile şereflendi. İnsanlara doğru yolu göstermek ile vazîfelendirildi Ayrıca tıp ilminde de âlim idi. Tıp ilmi ile insanların bedenlerini, tasavvuf ilmi ile de kalblerini tedâvi eder idi. Kur'ân-ı kerîmi

ezberlemiş olup, Hâfız idi. Sesi çok güzel olup, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine ve talebelerine teravih namazı kıldırırdı. Kur'ân-ı kerîmi tertil üzere gayet hoş okurdu. Onun kırâati, Mazhar-ı Can-ı Cânân hazretlerinin çok hoşuna giderdi. Yüksek derecede bir ihlâsa sâhib olup, Mazhar-ı Cân-ı Cânân'ın has talebelerinden idi. Talebelere ilim öğretmek ve tasavvufda yetiştirmekle meşgûl idi. İrşâd ile vazîfelendirildikten sonra, her sene memleketinden Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerini ziyârete giderdi. Mazhar-ı Câîn-ı Cânân hazretlerinin vefâtına kadar böyle devam etti.

16- Mir Naîmullah: Mazhar-ı Can-ı Cânân hazretlerinin halifelerinin büyüklerindendir. Önce Hâcı Muhammed Efdal'in sohbetinde bulundu. Bundan sonra Şeyh Muhammed A'zam'ın sohbetine devam etti. Daha sonra da Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetine devam ederek kemâle erdi. Tasavvufda yetişip icâzet ile şereflendikten sonra irşâd ile vazîfelendirildi. Yüksek bir edebe ve üstün bir ahlâka sahib idi. Hocası Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine derin bir muhabbeti vardı. Talebelere zâhirî ilimleri öğretmekle ve onları tasavvufda yetiştirmekle meşgûl olmuştur. Hâfız idi. Kırâat ilmini Kâri Abdülgaffûr'dan öğrenmiştir. Ramazân-ı şerîfde, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine ve eshâbına teravih namazı kıldırdı. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri onun Kur'ân-ı kerîm okuyuşunu dinlemekten çok zevk alırdı. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri buyurdu ki: "Mevlevi Kalender Bahş ve Seyyid Naimullah'dan hiç incinmedim. Çünkü onlar güzel ahlâk sahibidirler." Bu talebesi de Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinden önce vefât etti.

17- Mevlânâ Senâullah Sebnehlî: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin halifelerinin büyüklerindendir. Önce zâhirî ilimleri öğrendi. Şah Veliyyullah Dehlevî'den tefsîr ve hadîs ilmini öğrendi. Tasavvuf ilmini önce Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin halîfelerinden olan Hâce Mûsâ Hân'dan öğrendi. Sonra bu hocasının emri ile Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin hizmetine gitti. Onun sohbetinde yetişip icâzet ile şereflendi. Tasavvufta yetişip, kemâle erdikden sonra, Sebnehel'de zâhirî ilimleri öğretmekle ve tasavvufda talebe yetiştirmekle vazîfelendirildi. İlmi ile amel eden, sabır, istikâmet, yüksek ahlâk sahibi bir zât idi. Bu talebesi bir defasında Peygamber efendimizi ( aleyhisselâm ) rü'yâsında görmüştü. Peygamber efendimiz ona rü'yâsında bir günlük masrafı için bir rub'iyye vermiştir. Bu rü'yâsı üzerine şöyle anlatmıştır: "Bu rü'yâyı gördükten sonra, zenginlerden biri hergün bir rub'iyye tahsis etti ve hergün günlük ihtiyâcım için o parayı bana verdi."

18- Seyyid Ahmed Ali: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin hizmetinde bulunup, talebe yetiştirmek üzere icâzetle şereflenen talebelerindendir. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin hizmetinde yetişip, tasavvufda yüksek dereceye gelmişti. Kalbi nisbetin cezbelerine kapılmıştı. Tasavvuf hâllerinden olan kararsızlık ve kendinden geçme hâlinde idi. Bu hâli sebebiyle uykuyu, yemeyi, içmeyi terk etmişti.

19- Mir Abdülbâkî: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin seçkin talebelerinden olup, hem zâhirî hem de bâtınî ilimlerde âlim idi. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri mühim işlerde onun istihâre yapmasını emir buyururdu. İstihâreleri isâbetli idi. Dört defa Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) kabr-i şerîfini ziyârete gitmiştir.

20- Halife Muhammed Cemil: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin yüksek halîfelerindendir. Daha küçük yaşta babasıyla Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin huzûruna gelip iltifâtlarına kavuşmuştur. Önce zâhirî ilimleri ve tıb ilmini öğrendi. Allahü teâlâ ona çok ilim öğrenmek nasîb etti. Sonra Mahzar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinden tasavvuf ilmini öğrenip, kemâle erdi. Kendisi şöyle demiştir: "Asıl maksada kavuşmak için pekçok kimsenin yanına gittim. Maksada kavuşma çârelerini aradım. Hiç bir yerde bulamadım. Ancak Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin huzûrunda maksada kavuştum. İcâzet ve hilâfetle şereflendim." Dînin emirlerine uyma husûsunda çok dikkatli, insanların sıkıntılarına katlanan, temkin ve istikâmet üzere olan bir zât idi. Tasavvufda kemâle erdikten sonra irşâd vazîfesi yapmıştır. Tıb ilmini de bildiği için, bu ilimle insanların beden hastalıklarını, tasavvuf ilmi ile de kalb hastalıklarını tedâvi etmiştir. Bu talebesi de Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri hayatta iken vefât etmiştir.

21-Hazret-i Şâh Behîk: İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin torunlarındandır. Dedelerinin yoluna, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine talebe olmak sûretiyle kavuştu ve bu yolda yetişip yükseldi. Tasavvufda kemâle erdiken sonra icâzet ile şereflendi. Sünnet-i seniyyeye uyma husûsunda ve tasavvufda, yüksek derecede büyük bir zât idi. Şah Behîk hazretleri vefât ettikden sonra, bir defasında Hind kâfirleri Serhend'deki'müslüman mezarlarını yakıp, yıkıyorlardı. Askerlerden biri de, Şah Behîk hazretlerinin kabri yanına

yaklaşıp harâb etmeye teşebbüs etmişti. Bu sırada Şah Behîk hazretleri, kabrinde gözükerek, kabrini yıkmak üzere gelen askere şiddetli bir darbe vurdu. Asker hemen düşüp öldü. Bu hâli gören küffâr askeri can korkusu ile kaçıp oradan uzaklaştılar. Bir daha da müslümanların mezarlarına dokunamadılar.

22- Mevlevi Abdülhak: Şah Behîk hazretlerinin kardeşi olup, bu zât da İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin torunlarındandır. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine talebe olup, tasavvufda “Fenâ-i kalb” denilen makama ulaşmış idi. Üstün hâllere kavuşmuştu. Talebelere ilim öğretmekte iken genç yaşta vefât eti.

23- Şah Muhammed Sâlim: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin ileri gelen halîfelerindendir. On sene sohbetinde bulunmuştur. Tasavvufda” yetişip üstün derecelere kavuşmuş, icâzet ve hilâfetle şereflenmiştir. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri bu talebesine yazdığı bir mektûpda şöyle buyurmuştur: “Biz afiyet üzereyiz. Dînin emirlerine uy ve tasavvuf ile meşgûl ol. İnsanlara karşı mütevâzi olup, hoş muâmelede bulun. Nefsin kemâle ermesi; kendini bırakıp Allahü teâlâya itaat etmesi ve teslim olmasıyladır. Âlimler ve fakirler ile sohbet et. Zamanın sıkıntılarına karşı sabırlı ol. Dünyâ mü’minler için zindandır. Rahat edecek zaman âhırettedir. Allahü teâlânın ni’metlerine şükret. Eğer bir kimse tasavvufda yetişmek için sana gelirse ona hizmetçi ol. Büyük bir muhabbet hâsıl oluncaya kadar ondan hizmet bekleme. Kendini sıkıntıya sokma. Her nerede olursan ol Allahü teâlâyı unutma, istikâmet üzere bulun. Bu yolun büyüklerine karşı muhabbet besle. Vesselâm.”

24- Şah Rahmetullah: Bu zât da halîfelerindendir. Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için çok çalışmış ve gayret göstermiş bir zâtdır. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetine kavuşmadan önce, nerede bir tasavvuf ehli duysa yanına gitmiştir. Bir müddet Şah Veliyyullah Dehlevî’nin derslerine devam ettikden sonra, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin huzûruna gitmiştir. Tasavvufda yetişip icâzet ve hilâfet ile şereflenmiştir.

25- Muhammed Şah: Önce Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin halîfelerinden Sûfî Abdürrahmân’ın sohbetinde bulunmuştur. Sonra Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin hizmetinde bulunarak tasavvufda yetişmiş ve icâzetle şereflenmiştir.

26- Mîr Mübîn Hân: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin, sohbetinde yetiştirdiği ve tasavvufda talebe yetiştirmek üzere icâzet verdiği meşhûr talebelerindendir. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri bu talebesi hakkında; “Mîr Mübîn, velî kulların büyüklerindendir” buyurmuştur. Melekleri ve rûhları açıkça görürdü. Mîr Mübîn Hân’ın talebelerinden olan Pîr Muhammed şöyle anlatmıştır: “Soğuk bir günde gusl abdesti almak üzere bir göle girmiştim. Ben göle girince gölün dışına kurtlar toplandı. Yüzme de bilmiyordum. Hemen Mîr Mübîn hazretlerine teveccüh edip, yardımıma yetişmesi için duâ ettim. Mîr Mübîn hazretleri elinde bir sopa ile gözüküverdi. Kurtları oradan uzaklaştırdı. Beni kurtardı.”

27- Mîr Muhammed Mu’în Hân: Mir Mübin Hân’ın kardeşi olup, Mazhar-ı Cân-ı Cânân’ın hizmetinde yetişip, tasavvufda yükselmiştir. Hocasına karşı derin bir muhabbeti vardı. Bu husûsda çoklarını geçmiştir. Edeb ve güzel ahlâk timsali idi.

28- Mîr Ali Asgar Mîr Mekhûr: Mîr Mübîn Hân’ın akrabası olup, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetinde kemâle gelip, icâzetle şereflendi. Mürşid-âbâd denilen bölgede insanları irşâd ile vazîfelendirildi. Orada pekçok talebe yetiştirmiştir. Helâl lokma yemek için ticâretle meşgûl olurdu. Ticâretle meşgûl olmasına rağmen, kalbi dünyâ ile hiç meşgûl değildi.

29- Muhammed Hasen Arab: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin çok kıymetli bir talebesi idi. Hergün binlerce defa Kelime-i tevhîd söyler, İhlâs sûresini okur ve istiğfar ederdi. Devamlı oruç tutardı. Geceleri uyumaz, vaktini ibâdet ve tâatle geçirirdi. Gündüzleri de hocasının sohbetinde bulunup hizmet ederdi. Çok oruç tutması ve çok zikretmesi bereketiyle keşfleri son derece doğru idi. Üç senede tasavvufda yetişip, yüksek derecelere kavuştu. Hilâfet ile şereflenip, kendi memleketinde insanları irşâd etmekle görevlendirildi. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri bu talebesi hakkında şöyle buyurmuştur: “Bize bütün ömrü boyunca Allahü teâlâyı arayan ve Allah yolunun mücâhidi olan bir kişi geldi. O da Muhammed Hasen Arab’dır.”

30- Muhammed Kaim Keşmirî: önce Hâce Mûsâ’nın sohbetinde bulunmuştur. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetine kavuşmadan önce çok yer dolaşmış pekçok zâtın sohbetinde bulunmuştur. Geceleri, devamlı ibâdet ve tâatle,

gündüzleri de oruç tutarak geçirmiştir. Nefsini ıslah etmek için çok mücâhede yapmıştır. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerini tanıyıp, sohbetine kavuşunca, onun feyzleriyle üç senede kemâle ermiştir.

İcâzet verilip tasavvufda talebe yetiştirmekle vazîfelendirilmiştir. Bir ara Hâce Mûsâ Hân'ı ziyâret için Buhârâ'ya gitmişti. Vardığında Hâce Mûsâ Hân'ı ölüm hastalığında buldu. O Buhârâ'da iken, Hâce Mûsâ Hân vefât etti. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin onun üzerinde yüksek teveccühlerini gördü. Buhârâ'da çok iyi bir kabûl görmesine, oradaki insanların kendisinin Buhârâ'da kalmasını çok arzu etmelerine rağmen, hocası Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine olan derin muhabbeti sebebiyle orada duramadı. Bir defasında şöyle bir rü'yâ gördü, rü'yâsında Medîne-i münevverede bir bahçe gördü. O bahçeden bir nehir, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin bahçesine akıyordu. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin bahçesinde bu nehrin suyu ile ağaçlar yetişiyor ve güller açıyordu. Bu rü'yâsı sebebiyle Peygamber efendimizin kabr-i şerîfini ve Kâ'be-i muazzamayı ziyâret arzusu çok artmıştı. Nihâyet hacca gitti ve; "Benim iki oğlum var, birini Kâ'be'ye, birini de Mescid-i Nebî'ye ( aleyhisselâm ) hizmetçi olarak bırakacağım" diye vasıyyet etti.

31- Hâfız Muhammed: önce Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin talebesi Hâce Mûsâ Hân'ın sohbetinde bulundu. Bir ara tasavvufda "Kabz" denilen hâle düşüp, hâlleri bağlandı. Bir türlü "Bast" (yayılma, açılma) hâline dönemedi ve tasavvufda "Fenâ-i nefs" denilen, nefsi ıslah hâline kavuşamadı. Bu hâlde iken rü'yâda Hâce Nakşibend hazretlerini gördü. Hâce Nakşibend hazretleri ona buyurdu ki: "Oğulcağızım bu gayretin daha nedir ki, henüz azdır. Kalbinin düşüncelerden temizlenmesi ve nefsinin ıslah edilmesinin bir zamanı vardır." Bundan bir müddet sonra Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetine kavuştu. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri ona; "Senin "Kabz" (tutulma) hâlinin kaldırılma zamanı geldi" buyurarak, onun kalbine teveccühte bulundu. Senelerce kavuşamadığı ni'mete, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin bir iltifâtı ile kavuştu. Kalbi feyz ve ma'rifetle doldu.

32- Mevlevi Kutbüddîn: Zâhirî ilimlerde âlim olup, tasavvufda yetişmek üzere önce yedi sene Hâce Mûsâ Hân'ın sohbetinde bulundu. Daha sonra Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetlerine devam ederek, tasavvufda yüksek derecelere ulaşıp kemâle erdi.

33- Mevlevi Gulâm Yahyâ: Âlim, hafız, çok zekî ve faziletli idi. Önceleri Kâdiriyye yolunun büyüklerinden olan bir zâttan feyz almıştı. Daha sonra Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine talebe olup, beş sene hizmetinde bulundu. Tasavvufda yetişip kemâle erdi. Kendi memleketinde, tasavvufda talebe yetiştirmek üzere vazîfe verildi. Memleketinde çok iyi kabûl gördü ve talebe yetiştirdi.

34- Mevlevi Gulâm Muhyiddîn: Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin torunlarından olup, seyyid idi. Aklî ve naklî ilimlerde âlim ve hafız idi. Hadîs ilminde de derin âlim idi. Zâhid, âbid ve mâsivâdan yüz çevirmiş idi. Zamanının âlimlerinden birçok zâtın sohbetinde bulunmuşdu. Ancak tasavvufda bütün makamlara kavuşamamıştı. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin huzûruna gelip, talebe olmayı arzedince, ona Dehlî'de bulunan âlimlerin sohbetine bir müddet daha devam etmesini söyledi. Böylece iki sene daha oradaki âlimlerin sohbetine devam etti. Sonra Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetine gelip, altı sene hizmetinde bulunarak tasavvufda kemâle erdi. Talebe yetiştirmek üzere icâzet ile şereflendi.

35- Mevlevi Naîmullah Behrâyçî: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin halifelerinin meşhûrlarından olup, aklî ve naklî ilimlerde âlim idi. Zâhirî ilimleri tahsil ettiği sırada, bâtınî ilimlerde de ya'nî tasavvuf ilminde de yükselmeyi arzu ediyordu. Bu sırada bir rü'yâ gördü. Rü'yâsında tasavvuf ilminde de yetişip kemâle ereceği müjdelendi. Bunun ancak yetişmiş ve yetiştirebilen bir mürşid-i kâmilin sohbetinde bulunmaya bağlı olduğu ve henüz kendisi için o vaktin gelmemiş olduğu söylendi. Zâhirî ilimlerin tahsilini tamamladıktan sonra, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin halifesi Muhammed Cemil vasıtasıyla Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerini tanıyıp, sohbetine kavuştu. Dört sene sohbetine devam' ederek tasavvufda yetişip kemâle erdi. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri, ona icâzet ve hilâfet verip, kendi vatanında insanları irşâd etmekle vazîfelendirdi. Vatanına gidip bu vazîfe ile meşgûl oldu. Pekçok kimse onun vasıtasıyla hidâyete erdi. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri, sohbetlerine dört sene devam eden bu talebesine şöyle buyurmuştur: "Senin bizim sohbetimize dört sene devam etmen, başkalarının oniki sene

devam etmesine bedeldir. Senin sohbetinin nûru, âlemi aydınlatacak. Sana her iki cihanın fütuhatı ihsân olunacak.”

36- Mevlevi Kelîmullah Nebkâlî: Halîfelerinin meşhûrlarındandır. Tasavvufda yetiştikden sonra icâzetle şereflenip, kendi memleketinde irşâd ile vazîfelendirildi. Kendisi şöyle anlatmıştır: “Benim bu büyükleri sevmeme ve Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine talebe olmama İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Mektûbât’ını çok okumak sebep oldu.” Yine şöyle anlatmıştır: “Bir rü’yâ görmüştüm. Deniz üzerinde bir gemi içinde idim. Birden bire şiddetli bir rüzgâr esmeye başladı. Sahile ulaşmam mümkün değildi. Çok korktum ne yapacağımı şaşırdım. Bu sırada kulağıma gaybdan bir ses geldi “İmam-ı Rabbanî, sana yardıma geliyor!” dedi. Bundan sonra rüzgâr sâkinleşti. Bindiğim gemi batmaktan kurtuldu. Birkaç gün bu rü’yânın te’sîri üzerimde devam etti.”

37- Mir Rûhulemîn: Sûnî-püt kasabasındandır. Önce Kadirî yolundaki bir zâttan feyz alıp, tasavvufda hâllere kavuştu. Bu ilk hâllerini şöyle anlatmıştır: “Allahü teâlânın ismini zikretmekle öyle bir mertebe ve öyle bir hâl beni istilâ etti ki, her nereye baksam Allahü teâlânın ism-i şerîfini görürdüm. Bir defasında kıble yönünde, bir duvar üzerinde Kâ’be-i muazzamayı açıkça gördüm. Evliyânın rûhlarını da baş gözü ile görürdüm. Fakat henüz kalbimde tam bir itminan hâsıl olmamıştı. Ne zaman ki Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetine kavuştum, o zaman kalbimde itminan hâsıl oldu. Asıl maksada onun sohbetinde kavuştum.” ömrünün sonuna doğru Kur’ân-ı kerîmi ezberlemeye başladı. Henüz tamamlayamadan vefât etti. Bir hadîs-i şerîfte, Kur’ân-ı kerîmi ezberlemekte iken tamamlayamadan vefât edenlere, melek bir elma vereceği, onu koklarken Kur’ân-ı kerîmi tamâmen ezberlemiş olacağı bildirilmiştir. Mîr Rûhulemîn’in oğlu Mîr Gulâm Hüseyn de, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin talebelerinden idi. Babası vefât edince bir rü’yâ görmüştür ve bu rü’yâsını şöyle anlatmıştır: “Büyüklerden vefât etmiş olan bir zâtı rü’yâmda gördüm. Ondan babamın hâlini sordum. “Babam, bizim civarımızda Kur’ân-ı kerîm okutmaktadır” dedi.”

38- Şah Muhammed Şefi’: önce azîz bir zâtın, sonra da Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetinde bulunarak tasavvufda kemâle erdi.

39- Muhammed Vâsıl: önce onsekiz sene bir âlimin sohbetine devam etti. Bu hocasının vefâtından sonra, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetine gidip, tasavvufda kemâle erdi. Vefât edince, Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin kabri yanına defnedildi.

40- Muhammed Hüseyn: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetinde senelerce bulunup kemâle ermiştir. Tasavvuf hâllerine dalmış olup, âşikâne şiirler okurdu.

41- Şeyh Gulâm Hüseyn Tehânîseri: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin seçkin eshâbındandır. Fıkıh ilminde de âlim idi. Önce, Şeyh Gulâm Kadir Şah Kâdirî’nin sohbetinde bulundu. Muhammed Mîr ile yedi sene sohbet etti. Şeyhü’ş-şuyûh Muhammed Abid’i görmüştür. Çok zikreder, günde binlerce Kelime-i tevhîd söylerdi. Daha sonra Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetinde bulunarak kemâle erdi. Ömrünü Allahü teâlânın ismini zikretmekle ve Resûlullaha ( aleyhisselâm ) tâbi olmakla geçirip, vakitlerini kıymetlendirirdi.

42- Mevlevi Abdülkerîm: Püreb’li olup, önce zâhirî ilim tahsiline başlayıp, bu tahsilini tamamladıktan sonra, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetine giderek tasavvufda yetişti. Kendisine icâzet verilip, memleketinde irşâd ile vazîfelendirildi.

43- Mevlevi Abdülhakîm: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetinde yetişmiş bir zât olup, mâsivâyı ya’nî Allahü teâlâdan başka herşeyi terketmiştir.

44- Nevvâb irşâd Hân: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin seçkin talebelerinden olup, güzel ahlâk ile vasıflanmış idi. Hocası Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine karşı derin bir muhabbeti ve üstün bağlılığı vardı. Tasavvufda kemâle erdikten sonra, insanlara doğru yolu anlatmak ile vazîfelendirilmiştir.

45- Gulâm Mustafa Hân: önce Şah Veliyyullah Dehlevî’nin derslerinde ve sohbetinde bulunmuştur. Sonra da Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinden feyz alarak tasavvufda yetişti. İnsanlara hak ve hakîkati anlatmakla vazîfelendirildi.

46- nûr Muhammed Kandehâri: Din ilminde âlim bir zât olup, tasavvufda da yetişip icâzet almıştı. Ancak kavuşmayı arzu ettiği yüksek derecelere Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetinde bulunduktan sonra kavuştu. Kendisi şöyle demiştir: “Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri vasıtasıyla bu yola kavuştum. Muhammed Ma’sûm hazretlerinin ve Hâce

Nakşibend hazretlerinin rûhâniyetlerinden yeni bir nisbete ulaştım.”

47- Molla Nesîm: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin halîfelerinin büyüklerindendir. Onun sohbetinde, tasavvufun bütün derecelerine kavuşup, kemâle gelmiştir. Hocası Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine karşı tam bir ihlâs ile bağlılığı ve derin bir muhabbeti vardı. Hiç bir işini hocasına sormadan yapmazdı. Talebelere ilim öğretmek ve onları tasavvufda yetiştirmekle meşgûl olup, hoş bir ömür geçirmiştir. Memleketinden, her sene hocasını ziyârete gelirdi.

48- Molla Abdürrezzâk: Fıkıh ve usûl ilminde derin âlim idi. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin hizmetinde bulunup, tasavvufda yetişti. Tasavvufda talebe yetiştirmek üzere icâzet verildi. Ömrünü, zâhirî ve bâtınî ilimleri öğretmek ve ibâdetle geçirdi.

49- Molla Celîl: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetinde kemâle erip, tasavvufda talebe yetiştirmek üzere icâzet verildi. Tasavvufda yetişmek arzusu ile huzûruna gelenlerin kalblerini feyz ile doldururdu.

50- Molla Abdullah: ilimde ve edebde üstün bir zât idi. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin bereketli sohbetinde kemâle ermiştir. İcâzetle şereflendiken sonra kendi memleketine gidip, irşâd ile meşgûl oldu. Molla nûr Muhammed ile de sohbet etmiştir.

51- Molla Teymûr: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetinde bulunarak tasavvufda kemâl derecelere kavuşmuş ve irşâd vazîfesi yapmak üzere icâzet verilmiştir. Molla nûr Muhammed ile sohbet etmiş ve Molla Nesîm’in sohbetlerinde de bulunmuştur. Memleketinde insanlara doğru yolu anlatmak ile meşgûl olmuş, pekçok kimse onun vasıtasıyla tasavvufta yetişmiştir. Ayrıca Eshâb-ı Kirâm düşmanlarından pekçok kimse, onun vasıtasıyla bozuk i’tikâdlarını terkedip, Ehl-i sünnet olmakla şereflenmişlerdir. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin bu talebelerinden başka; Molla Evliyâ, Molla İbrâhim, Şah Lütfullah, Molla Seyfeddîn, Muhammed Hân, Hâce Muhammed Ömer, Hâce Yûnus, Şeyh Kutbuddîn, Şeyh Muhammed Emîn, Şeyh Gulâm Hüseyn gibi pek çok talebesi vardır.

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri, mübârek zevcesini de tasavvufda yetiştirip kemâle ulaştırmıştır. Zevcesine, sâliha kadınlara doğru yolu anlatmak, tasavvufda yetiştirmek üzere icâzet vermiştir. Hanımı, rü’yâsında Peygamber efendimizi ( aleyhisselâm ) ve İmâm-ı Rabbânî hazretlerini görerek feyzlerine kavuşmuştur.

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin seksenyedi mektûbu ve melfûzâtı “Kelimât-ı tayyibe” denilen kitabı vardır. Mektûplarından ba’zıları şunlardır:

“Allahü teâlâya hamd, Resûlüne salâtü selâm ederim. Kayyûm-i Rabbanî Müceddîd-i elf-i sânî ile Mahbûb-i Sübhâni Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî (r.anhümâ)’den hangisinin daha üstün olduğunu sual ettiğiniz mektûbunuzu okudum.

Kardeşim, üstünlük iki kısımdır: Cüz’î ve külli. Anlaşılıyorki, suâliniz, cüz’î üstünlük için değildir. Külli olan üstünlüğün esâsı ise, Allahü teâlâya yakınlığın daha fazla olmasına bağlıdır. Bu ise bâtına, kalbe âid bir iştir. Aklın burada bir işi yoktur. Belki menkıbelerin azlığı ve çokluğu cevap vermeye kolaylık sağlar ama kesinlik ifâde etmez. Kitabdan, sünnetten ve icmâ’dan bir delîl göstermek, ancak asr-ı saadet ve birinci asır içindir. Siz de biliyorsunuz ki, bu iki büyük o zamandan çok sonra dünyâyı şereflendirmişlerdir. O hâlde dînin üç aslı ve delîli bu husûsta bize cevap olmuyor.

Keşf ise, hatâ ihtimâli taşıyabilir. Muhalife de huccet değildir. Hocalarına muhabbetin aşırılığını taşıyan talebelerin sözlerine de i’tibâr olunmaz.

Bunun gibi bu iki büyüğün üstünlüklerini ve kemâlâtını kuşatacak ve ikisinden birinin diğerinden üstün olduğuna hükmedecek bir keşf sahibi de görünmüyor ve bilinmiyor. O hâlde en sağlam yol, bunu Allahü teâlânın ilmine bırakmak ve bilinmesinde bir fâide bulunmayan, bu husûsta susmaktır. İkisinin de çok büyük ve üstün olduğunu söylemek yeter. Edebi gözetip, bu konuda susmak ve konuşmamak daha iyidir. Bu mes’ele, dinde bilinmesi zarurî şeylerden değildir ki, konuşmak zarurî olsun. Hazret-i Müceddid’e olan büyük muhabbet ve eşsiz aşkımızdan da burada bahsetmek münâsib olmaz. Çünkü söz akıl sahasının dışına çıkıyor. Şiir:

Ne ileri gitmeli, ne de geri kalmalı,<br>
Adımı, gereğinden ileri atmamalı.

Âlem, bütün ezelî cemâlin aynasıdır,
Seyretmeli, fakat konuşmamalı.” (7. mektûp)

“Kardeşim, zamanımız talebesinin zaîfliğinden, evliyâdan keşf ve kerâmet istediklerinden ve birinci asrı göz önünde tutmadıklarından bahseden mektûbunuz geldi. Biliniz ki, başka şeyhlere meyli olan sefihleri, akılsız kimseleri talebe edinmeye lüzum yoktur. Akıllı ve muhlis kimselerden, bu işe tâlib olanları kabûl etmelidir. Üzülmeyiniz. Allahü teâlâ hakîkî hakimdir. Âl-i İmrân sûresi 31. âyetinde meâlen; “Ey Habîbim! Onlara de ki, eğer Allahı seviyorsanız, bana tâbi olunuz. Allah da sizi sever” buyurulması, bütün yollardaki sâliklerin, talebelerin maksadı olan Allahü teâlânın sevgisini ve rızâsını kazanmağı, Peygamber efendimize ( aleyhisselâm ) tâbi olmaya bağlı kıldı. O mütehassıs doktor, kulları gaflet ve günâh hastalıklarından kurtarmak için, ilâç ve perhiz yerinde olan emir ve yasakları gönderdi. Bu reçeteyi tatbik edip, uygun ilaçları alan, perhize riâyet eden sıhhat ve şifâ bulur. Kaçınan kendini ziyan ve telef etmiş olur.

Bu reçetenin bir sûreti, bir de hakîkati vardır. Sûreti ile avam müslümanları hareket eder. Bu da, i’tikâdını düzelttikten sonra kitab ve sünnete uygun olarak amel edip, emir ve yasaklara uymakla olur. Karşılığı da Cennetin ni’metleri ve Cehennemden kurtulmaktır. Hakîkati ise havassâ, seçkinlere mahsûs olup, kalblerin nûrlanması, parlaması ve nefslerin tezkiyesi, temizlenmesidir. Bunda bildirilmiş olan sûret bulunmakla beraber, riyâzet ve mücâhedeler de vardır. Burada ele geçen, tecellî ve keşflerdir. Sûrete îmân ve İslâm, hakîkate ise ihsân denir. Nitekim Hadîs-i şerîfde; “İhsân; Rabbine, onu görür gibi ibâdet etmendir” buyuruldu. Hakikatsiz sûret, derideki hastalıklara çâre bulmada, çıban ve yaralar üzerine konulan merhem ve ilâçlar gibidir. Yarayı iyileştirir, çıbanı geçirir. Elbette faydasız değildir. Hakîkatin ise, sûretsiz hiç faydası yoktur. Belki o hakîkat değil, mekr-i ilâhîdir. Bundan Allahü teâlâya sığınırız.

Hakîkat, temizlemek, ya’nî hastalıklı, mikroplu, bozuk maddeleri çıkarıp atmak gibidir. Çünkü yerinde kalırlarsa, yine hasta edebilirler. Tam sıhhate kavuşmak, küllî şifâ bulmak, bu iki tedâvinin birlikte yapılmasıyla olur. Bu açıklamadan, Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) tedâvisinin, Eshâb-ı Kirâmın tabiatlarında nasıl sıhhat ve şifâ te’sîrleri yaptığı kolaylıkla anlaşılabilir. Muhakkak ki, o tedâvi ve ilâç, Allahü teâlâyı çok sevmek, bütün gayretiyle Resûlullaha tâbi olmak, tâat ve ibâdetlerden lezzet duymak ve günahları çirkin görüp, nefret etmekten başkası değildi. Bu da onlarda kalblerin huzûru ve nefslerin temizlenmesi te’sîrini yapıyordu. Resûl-i ekremin ( aleyhisselâm ) bereketli sohbeti ve İslâmiyet reçetesinin tatbiki ile, bu mertebelere pek kısa zamanda, belki bir anda kavuşuyorlardı. Onlar, daha sonraki asırlarda söylenen zevk ve mevâcidlerden ziyâde, sûret ve hakîkate son derece riâyet ve ihtimâm gösterip, hakîkati koruyan sûreti muhafaza edip, keşf ve kerâmete i’tinâ göstermediler. Bunları kemâlin, olgunluğun îcâb ve şartlarından saymadılar.

O hâlde, tam sıhhate kavuşmak ya’nî Muhammedi nisbet isteyen bir tâlib, Resûlullahın sünnetine uymayı, bütün riyâzet ve mücâhedelerden üstün ve buna âid olan nûr ve bereketleri, bütün feyzlerden efdal bilmelidir. Bütün zevk ve mevâcidlere, bâtın cem’iyyeti ve devamlı huzûr yanında değer vermemeli ve bu öz ve hakîkatlerin elde edilmesine sebep olan büyüğü, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) vekîli bilmeli, ona canla başla hizmet edip, bu yolda, çocuklar gibi, ele geçen ceviz-meviz gibi şeylerle, tatlı olsa da, yetinmemelidir.

Hadîs-i şerîfi ve fıkıh bilgilerini öğreniniz. Âlimlerin sohbetine devam ediniz. Amellerinizi Allahü teâlânın habîbi olan Peygamber efendimize ( aleyhisselâm ) ittıbâ’, uymak niyetiyle yapınız.” (21. mektûp)

Yine şöyle buyurdu: “Namaz kılarken Allahü teâlâyı görmek mümkün değil ise de, görür gibi bir hâl hâsıl olmaktadır.”

Büyük halifesi Abdüllah-ı Dehlevî hazretleri “Mektûbât” kitabının sekizinci mektûbunda şöyle buyuruyor: “Bâtındaki nisbetin, ya’nî kalbindeki bağlılığın artmasına çalış! Allah ismini, ba’zan Kelime-i tehlîli çok zikrederek, ba’zan salevât okuyarak, Kur’ân-ı kerîm okuyarak, Allahü teâlâya yaklaşmağa uğraş! Bu çalışmalarda gevşeklik olursa, bu fakirin rûhaniyetine teveccüh ediniz! Yâhud Mirzâ Mazhar-ı Cân-ı Cânân’ın kabrine geliniz. Ona teveccüh edince; çok terakkî edilir. Ondan hâsıl olan fâide, bin dirinin fâidesinden daha çoktur. Gavs-üs-sakaleyn Abdülkâdir-i Geylânî ve Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn-i Buhârî hazretleri ile de murâkabe ediniz!”

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri buyurdu ki: “Her kim ki dünyâya düşkün olanlar arasına karışırsa, sohbetin bereketlerine ve tasavvufun nûrlarına kavuşamaz! Bir kimse

dünyâya düşkün olanlar arasına ihtiyâç olduğu kadar karışır ve hâlis niyetle ve bâtınî nisbetini muhafaza ederek aralarında bulunursa zararı yokdur."

"Dünyâ mel'ûndur ve dünyâda olan şeylerden Allah için yapılmayanlar da mel'ûndur. Allahü teâlânın sevgisi ile dünyâ sevgisi bir araya gelmez. Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için mâsivâyı ya'nî Allahü teâlâdan başka herşeyi ve bütün maksatları terketmek lâzımdır."

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin kendi eshâbına, talebelerine nasîhatları şöyledir:

"Takvânın ve vera'ın (haramlardan ve şüpheli şeylerden sakınmanın) yolu, Resûlullaha ( aleyhisselâm ) mütâbeat, uymak ve onun bildirdiklerini candan kabûl etmektir. Kendi hâlinizi, kitab ve sünnette bildirilen husûslar ile karşılaştırınız. Eğer hâliniz, kitab ve sünnette bildirilen husûslara ya'nî dînin emirlerine uygun ise makbûldür. Uygun değilse merdûddur, reddedilecekdir. Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdı üzere olmak lâzımdır."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1034

2) Makâmât-ı Mazhariyye sh. 20 vd.

3) Hadâik-ül-verdiyye sh. 201

4) İrgâm-ül-merîd sh. 58

5) Hadîkat-ül-evliyâ sh. 118

6) Reşehât zeyli sh. 83

7) Câmi'u kerâmât-il-evliya cild-1, sh. 129

8) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 343

9) Hadîkat Ün-nediyye sh. 16

10) Rehber Ansiklopedisi cild-11, sh. 295

**MEHMED ATÂULLAH EFENDİ**

Osmanlılar zamanında yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Elliikinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mehmed Atâullah'dır. Kâdı İbrâhim Efendi'nin oğludur. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 1127 (m. 1715) senesinde Bolu'da vefât etti.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsiline yöneldi. İstanbul'a gelip zamanının âlimlerinden ilim öğrendi. Birçok Kıymetli bilgileri edindikten sonra, şeyhülislâm Minkâri-zâde Yahyâ fendi'nin hizmetinde bulunup, onun yanında mülâzim (stajyer) oldu. Tahsilini tamamlayıp müderrislik diplomasını aldıktan sonra, birçok medreselerde müderrislik yapıp talebe yetiştirdi. Kadılık mesleğine yöneldi. 1097 (m. 1685) senesinde Yenişehir, 1102 (m. 1690) senesinde Şam kadılıklarında vazîfelendirildi. Sonra da vazîfeden ayrıldı. Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin tavsiyesiyle, 1107 (m. 1695) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. Bu vazîfede gösterdiği üstün başarı üzerine 1115 (m. 1703) senesinde Anadolu kadıaskerliğine nakledildi. Sultan Üçüncü Ahmed Hân'ın tahta geçişinden sonra, 1118 (m. 1706) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. Bir müddet sonra bu vazîfeden ayrıldı. 1124 (m. 1712) senesinde ikinci defa Rumeli kadıaskerliğine getirildi. 1125 (m. 1713) senesinde şeyhülislâmlık makamına yükseltildi. İki ay yedi gün kadar bu makamda kaldıktan sonra bu vazîfeden ayrıldı. Rumelihisarı'ndaki evinde istirahata çekildi. Daha sonra Sinop'a gitti. Bu sırada Şeyhülislâm Ebe-zâde Abdullah Efendi de Trabzon'a gidiyordu. İkisinin de bulunduğu gemi Karadeniz Ereğlisi yakınlarında fırtınaya tutulup battı. Ebe-zâde Abdullah Efendi, boğularak şehid oldu. Mehmed Atâullah Efendi, kurtularak Bolu'ya gitti. Bolu'da ikâmet etmekte iken vefât etti. Muhammed Atâullah Efendi aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, fıkıh ilminde özel ihtisas sahibi, ağır başlı, vakar sahibi bir zât idi. Fıkıh ilmine tam vâkıf olan Mehmed Atâullah Efendi'nin; "Fetâvâ-i Atâiyye" isimli kendi fetvâlarının ve Minkâri-zâde Efendi'nin fetvâlarının toplandığı bir eseri vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 81-82

2) İlmiye salnamesi sh. 501

**MEHMED EMÎN TOKÂDÎ**

Evliyânın meşhûrlarından. İsmi; Mehmed Emîn bin Hasen bin Ömer Nakkaş Tokâdî'dir. Azîz Mahmûd Ermevî dervişlerinden bir zâtın oğludur. Lakabı Cemâleddîn, künyesi Ebu'l-Emâne ve Ebû Mansûr'dur. 1075 (m. 1664) senesinde Tokat'da doğdu. 1158 (m. 1745) senesinde İstanbul'da 83 yaşında vefât etti. Kabri Unkapanı'na inen cadde ile Zeyrek yokuşunun kesiştiği tepe üzerinde, Soğukkuyu Pîri Paşa Medresesi kabristanındadır. İstanbul'da medfûn bulunan evliyânın en büyüklerindendir. Kendisini vesile ederek, kabri başında yapılan duâ müstecâbdır, makbûldür. Tanıyıp sevenler kabrini ziyâret ederek feyz almakta, murâdlarına kavuşmaktadırlar.

Mehmed Emîn Tokadî hazretleri, evliyânın meşhûrlarından Ebu'l-Berekât Şeyh Ahmed Yekdest hazretlerinin halîfesidir. Ahmed Yekdest de (rahmetullahi aleyh), Îmâm-ı Rabbanî hazretlerinin üçüncü oğlu Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma'sûm Fârûkî hazretlerinin halifesi olup, onun yetiştirdiği yedibin mürşid-i kâmilden biridir. Mehmed Emîn Efendi, ilim tahsiline memleketinde başlayıp, bir müddet ilim öğrendikten sonra, 1110 (m. 1698) senesinde İstanbul'a geldi. Şeyhülislâm Mirzâ-zâde Şeyh Muhammed Efendi'den uzun müddet ders alıp, ondan ilim öğrendi ve çok iyi yetişti. Daha sonra Mekke'de Ahmed Yekdest Cüryânî hazretlerinden tasavvuf ilmini öğrenip, tasavvufda talebe yetiştirebilecek duruma geldi. İkinci Hicaz seferinde, hadîs âlimlerinden Ahmed Nahlî'den hadîs ilmini öğrenip icâzet aldı. Ayrıca İstanbul'a ilk geldiğinde, ilim tahsili sırasında, hat ya'nî yazı san'atını Yedikule'li hattât Abdullah Efendi'den öğrendi. Değişik hat çeşitlerinde maharet sahibi idi.

Mehmed Emîn Tokadî hazretleri, İstanbul'a ilk geldiğinde, birkaç ay Pîrî Paşa Medresesi'nde ikâmet etti. Bu sırada Başrûznâmeci (Günlük gelir ve masrafların defterini tutan, ayniyat kaydı âmiri) Ali Efendi adında bir zâtın oğluna ders vermeye başladı. Ayrıca kendisine Reîs-ül-küttâb (Hâriciye vekîli) makamının yazı işlerinde kâtiplik vazîfesi de verildi. Bu vazîfede iken Başrûznâmeci Ali Efendi, kendi evinde bir yer ayırıp, kalması için da'vet etti. Bunun üzerine Rûznâmeci Ali Efendi'nin evinde kalmaya başladı. Hem kaldığı bu evde, hem de Şehzâde Câmii'nde talebelere ders vermeğe başladı, İstanbul'da bulunan meşhûr ailelere mensûb kimseler de onun derslerine devam etti. Ali İzzet Paşa ve Yeğen Muhammed Paşa bunlardandır. Etrâfında çok talebe toplandı. Üstün ve olgun hâllerini görenler, ona; "Ârif-i muhlisi" lakabını verdiler.

Kâtiplik vazîfesine ve talebelere ders vermeye bir müddet devam ettikten sonra, Başrûznâmeci Ali Efendi'nin, 1114 (m. 1702) senesinde vazîfeli olarak Edirne'ye gönderilmesi üzerine, onunla birlikte Edirne'ye gitti. Orada ileri gelen birçok kimseyle görüşüp sohbet etti. Edirne'de bulundukları sırada, ders vermekte olduğu Başrûznâmeci Ali Efendi'nin oğlu vefât etti. Bunun üzerine ders vermekten vazgeçerek, bulunduğu vazîfeden de ayrılıp, hacca gitmeğe karar verdi. Karar verdiği günün sabahı, Edirne'de Saraçhâne yakınındaki çalıştığı dâiresine gitmek üzere evden çıkmıştı. Yolu meşhûr Kadirî şeyhi ve büyük bir zât olan Kasab-zâde Şeyh Muhammed Efendi'nin dergâhının önünden geçiyordu. Oraya yaklaşınca, Şeyh Muhammed Efendi'nin oğlu Abdülkâdir Efendi'nin, dergâhın önünde beklediğini gördü. Abdülkâdir Efendi, yanına yaklaşıp; "Babam sizi dergâhda bekliyor, buyursun bir kahve içelim diyor" dedi. Bu da'vet üzerine Şeyh Muhammed Efendi'nin yanına gidip elini öptü. O da; "Safa geldiniz Hacı Emîn Efendi" dedi. Sonra da elinden tutup odasına götürdü. Oturup sohbete başladıkları sırada, Mehmed Emîn Efendi; "Elhamdülillah bizi hacc-ı şerîf ile müjdelediniz" deyince, Şeyh Muhammed Efendi; "Evet, siz bu gece hacca gitmeye niyet ettiniz biz de tebrik ettik" deyip sohbete başladı. Sohbet sırasında Mehmed Emîn Efendi'ye, fıtraten yüksek bir kabiliyete sahip olduğunu ve çok büyük ni'metlere kavuşacağını müjdeledi. Mekke'ye varınca, orada bulunan ve evliyânın büyüklerinden olan Ahmed Yekdest Cüryânî'nin huzûruna gitmesini, kendisinin de selâmını ve hürmetlerini arzederek, onun talebesi olmasını tavsiye etti.

Mehmed Emîn Efendi, bu zâtın yanından ayrıldıktan sonra, Başrûznâmeci Ali Efendi'ye de gidip hacca gideceğini söyledi. Ali Efendi memnun olup, ona yolda harcaması için bir miktar para verdi. Muhammed Emîn Efendi, bundan sonra birkaç gün içinde bütün dostlarıyla vedâlaşıp, İstanbul'a gitmek üzere yola çıktı. İstanbul'a ulaşınca, hacıları götürecek olan gemiye bindi. On günde Kâhire'ye vardı. Oradan da bir kâfile ile Mekke'ye hareket etti. Mehmed Emîn Efendi'nin, hayâtının önemli bir safhası, Mekke'ye bu ilk gidişi ile başladı. Çünkü,

orada madde ve ma’nâ ilimlerinde yükselmiş, büyük rehber ve zamanının en kıymetli âlimlerinden biri olan Ahmed Yekdest Cüryânî’yi tanıyıp, ona talebe oldu. Onun derslerine ve sohbetine üç yıl devam edip, kemâle ulaştı. Bu husûsta o zâttan icâzet (diploma) aldı.

Hayâtında önemli bir dönüm noktası olan bu hocasıyla tanışmasını bizzat kendisi şöyle anlatmıştır: “Mekke’ye varınca, ilk gün, Kâ’be’yi tavaf ve ziyâretle geçti. Ertesi gün sabah namazını Harem-i şerîfde (Kâ’be’nin yanında) kıldıktan sonra dışarı çıkacağım sırada, Harem-i şerîfin bir köşesinde otuz kadar kimsenin bir halka hâlinde oturmakta olduklarını gördüm. Niçin böyle halka olmuşlar acaba, ders için hocalarını mı bekliyorlar diyerek yanlarına yaklaşıp oturdum. Baktım ki, hepsi başlarını eğmiş, edeble oturuyorlar. Ben de oturup başımı eğerek bekledim. Bir ara başımı kaldırıp baktığımda, halkanın ortasında duran bir zâtı karşımda gördüm. Dikkatle bana bakıyordu. Bakışlarından ve heybetinden ürperip başımı eğip gözlerimi yumdum. Bir müddet daha öyle durduktan sonra yine gözlerimi dikkatle bana bakmakta olduğunu gördüm. Daha sonra o zât ellerini kaldırıp duâ etti. Duâdan sonra Fâtiha okundu ve herkes kalkıp dağılmağa başladı. Ben de kalkıp giderken o mübârek zât bana doğru yaklaştı, yanıma gelip selâm verdi ve; “Hoş geldin Emîn Efendi” dedi. Hâlimi hatırımı sordu. Sonra beni yanına alıp, Harem-i şerîfin yakınında bulunan evine götürdü. İçeri girip oturduktan biraz sonra hizmetçisi sofrayı kurdu. Sofrada sıcak bir ekmek ve fincan içinde içecek birşey vardı. O mübârek zât ellerini ekmeğe uzatınca, bir elinin bileğinden kesik olduğunu gördüm. Hemen Edirne’deki Şeyh Muhammed Efendi’nin tavsiyesi aklıma geldi ve bahsettiğin bu mübârek zât olduğunu anladım. Fakat o anda selâmını söylemeyi unutmuşum. Yemekten sonra yolculuğumdan, geçip geldiğim yerlerden sorup cevap aldıktan sonra; “Edirne’de size emânet edilen şeyi unuttunuz” buyurdu. Hemen Edirne’deki Şeyh Muhammed Efendi’nin selâmını hatırladım ve söyledim. O da muhabbet ve sürûr içinde selâmı aldı. Artık beni talebeliğe kabûl edip, ders vermeye başladı ve Allahü teâlânın ismini zikretmemi söyledi. Sonra da şu beyti okudu:

“Pes est cihl sal în magnâ muhakkık şud be Hâkânî,
Ki yek dem zikr-i Hak bâyed bih ez mülk-i Süleymânî.”

Bu beyti okuduktan sonra bana tercüme etmemi emretti. Düşünmeden bir anda şöyle söyledim:

“Otuz kırk yıl geçince eylemiş tahkîk Hâkânî,
Ki birdem Hakkı zikretmek değer mülk-ü Süleymânî.”

Bundan sonra ifâdeye gelmeyen hâllere ve ni’metlere kavuştum. Ben Fârisî bildiğim için, ekseriyetle Fârisî kelimelerle konuşurdu. Tatar Ahmed Efendi adında bir zât, benden iki sene önce huzûruna gelmiş olup ona hizmet etmekteydi. Ben huzûruna kavuşunca, Tatar Ahmed Efendi’yi Medine’de bulunan ve orada insanlara rehberlik yapan talebesi Abdürrahîm Buhârî’nin hizmetine gönderdi. Daha sonra benim İstanbul’a döneceğim sırada, Tatar Ahmed Efendi’yi tekrar Mekke’ye çağırıp, icâzet ve hilâfet verip, Anadolu’ya insanları irşâd için gönderdi.

Hicri 1114 (m. 1702) senesi hac mevsiminden, 1117 (m. 1705) senesi hac mevsimine kadar (üç sene), Ahmed Yekdest Cüryânî hazretlerinin hizmetinde, derslerinde ve sohbetlerinde bulundum. Nihâyet hicri 1117 (m. 1705) senesinde hacıların dönmesi sırasında, hocamın izni üzerine İstanbul’a dönüş hazırlığını yaptım. Vedalaşmak üzere huzûruna vardığımda; “Mısır üzerinden mi, Şam’dan mı gideceksiniz” buyurdu. “Efendim bir arkadaşım var. Beraberce Şam hacılarıyla dönmeye niyet ettik” dedim. Bunun üzerine; “Otur bakalım karşıma, gözlerini yum, hangi kâfile ile gitmeniz takdîr olunmuştur” buyurdu. Karşısına geçip gözlerimi yumarak oturdum. Birden kendimi Cebel-i nûr (Hıra Dağı) üzerinde, Mekke’ye karşı oturuyor buldum. Dağ üzerinden Mekke’yi seyrediyordum. Baktım ki, bir kâfile Mekke’den çıkmağa başlayıp Şam tarafına yöneldi. Kâfile yol alıp kısa bir moladan sonra yola devam etti. Bu manzarayı gördüğüm sırada hocam; “Kâfilenin başına bak” buyurdu. Baktım bir şehir göründü. “Bu gördüğün şehir Şam’dır” dedi. Kâfile Şam’a ulaştı. “Sen kâfile içinde var mısın?” buyurdu. “Yokum” dedim. Yine; “Mekke’ye bak” buyurunca, Mekke tarafına baktım. Gördüm ki başka bir kâfile Mekke’den çıkıp ilerledi. Kendimi kâfile içerisinde tanıdığım bir arkadaşımla beraber gördüm. Paçalarımı sığayıp, omuzuma bir tüfek almışım ve yanımdaki arkadaşla sohbet ederek yol alıyoruz. Ben bu hâli seyrederken hocam; “Kendini görebildin mi?” buyurunca; “Evet efendim” dedim. “Kâfilenin baş tarafına bak” buyurdu. Ben de baktım Mısır göründü. Yanımda gördüğüm arkadaşım Mısır’a girmek üzere idi. Bu sırada “Aç gözünü” buyurması üzerine, gözlerimi açtığımda kendimi huzûrunda oturuyor buldum. “Şimdi git, sana yolculukta arkadaş olacak o gördüğün kişiyi bul. Yolculuğunuz Mısır tarafınadır” buyurdu. Huzûrundan çıkıp

Harem-i şerîfe giderken, yolda benimle yol arkadaşlığı yapacak olan o kişiye rastladım. Selâm verip elinden tuttum. Beraberce Harem-i şerîfe girip bir kenara çekilerek sohbet etmeye başladık. Sonra onun da Hocam Ahmed Yekdest Cüryânî'nin talebelerinden olduğunu öğrendim. Nihâyet yolculuğumuz husûsunda da görüşüp, Mısır'a gidecek olan kâfile yola çıkmadan yol hazırlığımızı tamamladık. Yolculuğumuzdan birgün önce, hocam Ahmed Yekdest hazretlerinin huzûruna tekrar gittim. Bu sırada; "İstanbul'a varınca nerede kalacaksın" buyurdu. "Efendim, ma'lûmunuz kendi evim yoktur. Siz, nerede kalmamı emrederseniz orada kalacağım" dedim. Bana bir mektûp uzatıp; "Al bunu, İstanbul'da Hâcegân-ı dîvân-ı hümâyûndan Hüseyn Paşazâde Kumul Muhammed Bey vardır. Varınca bu mektûbu ona verirsin. Seni onun sohbetine havale eyledik. Ne buyurursa ona itaat et. Ona teslimiyetin bize teslimiyettir" buyurdu. Bu sırada öyle bir nazar ve iltifât etti ki, o âna kadar kavuştuğum derecelerin ve ni'metlerin binlerce üstünde derecelere kavuştum. O anda nasîb olan müşâhedeler, makamlar, ifâde edilemeyecek kadar fazla idi. Mektûbu aldıktan sonra da; "İnşâallah birkaç sene sonra buraya tekrar gelirsiniz. Fakat bizi bulamazsınız. Bizde olan emânetinizi (yazılı icâzeti), Medîne-i münevverede bulunan Hâce Abdürrahîm'e verdik. Onunla görüşünce sana teslim eder" buyurdu.

Ertesi gün kâfile Mısır'a hareket etmek üzere iken tekrar hocamın huzûruna gidip vedâlaştım. Bana çok duâ edip ikiyüz altın harçlık verdi. Sonra da vedalaşmak üzere dost ve arkadaşlarımın yanına gittim. Beni yolcu etmek ve vedalaşmak için otuz kişi kadar toplanmıştı. Onlardan da ayrılırken bana bir anahtar ve bir liste verip; "Bu, size hediyemiz olan eşyaların ve paraların listesi ve içine koyduğumuz kutunun anahtarıdır. Kutuyu size Mısır'da teslim etmek üzere kervancı başına verdik ve taşıma ücretini de ödedik" dediler. Nihâyet vedâlaşıp yola çıktık. Epey bir yolculuktan sonra Mısır'a vardık. Mısır'da kervancıbaşı; "Efendim bu kutuda size âit olan emânetler var, listenizi çıkarın kontrol edelim ve teslim alınız" dedi. Kontrol edip teslim aldıktan sonra, Mekke'deki dostlarıma verilmek üzere, noksansız aldığımı bildiren bir mektûp yazmamı rica etti. Ben de yazıp kervanabaşına verdim. Bana teslim edilen bu hediyeler içinde öd, anber gibi güzel kokulardan başka, bir kese içinde (o zamanın parasıyla) bin kuruşluk altın, ikibin kuruşluk değerde çeşitli eşyalar vardı. Bunları kimin hediye ettiği belli değildi. Ancak listede dostlarınızın size hediyeleridir yazılı idi.

Mısır'a vardıktan sonra Kâhire'de birkaç ay kaldım. Bu sırada Ezher Medresesi'nde ve diğer yerlerde bulunan birçok âlim ve meşhûr kimselerle görüşüp sohbet ettik. Kâhire'de geçirdiğim günlerde, görüşüp sohbet ettiğim kimselerle mütâlâa ettiğimiz ilmî mes'eleleri yazmak istemiştim. Ancak İstanbul'a gitmem gerektiğinden bu iş için fırsat bulamadım, İstanbul'a gitmekte olan bir kalyona (yelkenli gemi) binip yola çıktım. Kısa zamanda İstanbul'a ulaştım.

İstanbul'a varınca, dostlarımdan Aksaray civarında oturan Kafesdâr Abdülbâkî Efendi'nin evine gittim. Onunla oturup sohbet ettik. O gece orada kaldım. Hocam Ahmed Yekdest hazretlerinin emri üzerine Hüseyn Paşa-zâde Muhammed Efendi'nin yanına gideceğimden evini sorup öğrendim. Bir sabah vakti gelip kaldığı yeri buldum. Binaya girip yukarı çıkarak hazine dâiresini sordum. Beni bir odaya da'vet edip, oturttular. Nereden geldiğimi sorduklarında, Mekke'den geldiğimi ve Muhammed Efendi'ye bir mektûp getirdiğimi söyledim. Hemen hazinedar kalkıp dışarı çıktı ve biraz sonra da gelip; "İsminiz Muhammed Emîn midir?" deyince; "Evet" dedim. Buyurun deyip, beni Muhammed Efendi'nin yanına götürdü. Ben içeri girince, ayağa kalkıp beni kucakladı ve gözlerimden öptü. Ben de mektûbu verdim. Bana yer gösterip oturmamı söyledi. Mektûbu sevinçle alıp okuduktan sonra, hazinedarlarından birini çağırıp; "Emîn Efendi kardeşimize kalacağı yeri gösterin" buyurdu. Hazinedar bana onun odasının yanında bir oda gösterip; "Buyurun" dedi. İçeri girdiğimizde gördüm ki, oda döşenmiş, hazırlanmıştı. Yanımdaki kişi oradaki malzemeyi bir bir gösterip; "Burada istirahat edersiniz, efendimizin emridir" diyerek dışarı çıktı. Ben bir müddet istirahat edip, dinlendikten sonra yemeğe çağırdılar. Sonra namaz kılmağa çıktım. Bu hâl üzere üç gün geçtikten sonra, biri odama gelip; "Emîn Efendi, misâfirliğiniz tamâm oldu. Bugün hocamız Muhammed Efendi sohbete çıkacak. Size de onun huzûrunda parmaklıkların yanına bir minder hazırlanacak, oraya buyurur oturursunuz" dedi. Muhammed Efendi sohbete çıktıkça ben de yanına oturuyor sohbetinde bulunuyordum. Çok kimse gelip sohbetini dinliyordu. Birkaç gün böyle geçti. Yalnız kaldığımızda da bana tasavvufun inceliklerine âit bilgiler anlatırdı. Bir müşkilim ve bir suâlim olunca, ben sormadan bir menkıbe anlatır: anlattıkları ile derhal müşkilim ve suâlim hallolurdu."

Mehmed Emîn Tokâdî hazretleri, hocası Ahmed Yekdest hazretlerinin sohbetlerinde yetişip, tasavvufda kemâl derecelere ulaştıktan sonra İstanbul'a dönünce, İstanbul'da beş sene daha kaldı. Bu sırada Nakşibendî, Kadirî, Şâzili, Şettârî yollarında yetişmiş bulunuyordu. İstanbul'da kaldığı bu beş sene müddetince Şehzâde Câmii'nde ve Sultan Mahmûd Câmii'nde talebelere ders verdi. Nakşibendiyye yolunun büyüklerinden Mevlânâ Hâce Ziyâuddîn, Halvetî büyüklerinden Mevlânâ Şeyh Îsâ-yı Mahvî ve Sünbüliyye meşhûrlarından Seyyid Nûreddîn Sünbülî ile sohbet etti. Daha sonra Muhammed Kumul Efendi ile Kudüs'e gitti. Bu seferini de şöyle anlatmıştır:

"1122 (m. 1710) senesinde Muhammed Efendi, Habeş eyâletine, sonra da Kudüs-ü şerîf vâliliğine ta'yin edildi. Ben de onunla beraber gittim. Yanında kâtiplik yaptım. Kudüs'de bulunan âlimler ve muhaddisler ile görüşüp ilmî mütâlâalar yaptım. Orada bulunan muhaddislerden Şeyh Ahmed Nahlî Mekkî'den hadîs ilmine dâir icâzet aldım. Bundan başka tasavvuf ehli olan büyük zâtlarla görüşüp, sohbetlerinde bulunarak istifâde ettim. Kudüs'te bir sene kaldıktan sonra, Muhammed Efendi'nin Mekke-i mükerremede su yollarını ta'mir ve onarma vazîfesi ile Mekke'ye ta'yin edilmesi üzerine, ben de yine kâtiplik vazîfesiyle beraberinde Mekke-i mükerremeye gittim. (Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerinin bu ikinci gidişinde Mekke'deki hocası Ahmed Yekdest hazretleri vefât edeli dört sene olmuştu.)

Mekke'ye giderken Medine'ye uğradık. Hocam Ahmed Yekdest hazretlerinin vasıyyetine uyarak Medine'de ikâmet eden Şeyh Abdürrahîm Buhârî hazretlerinin yanına gittim. Görüşüp konuştuktan sonra beni Resûlullahın ( aleyhisselâm ) Kabr-i şerîfini ziyârete götürdü. Ziyâret sırasında koynundan bir kâğıt çıkarıp okuduktan sonra, bana vererek tebrik etti. O sırada yanımızda bulunan bir zât da beni tebrik etti. Bana verdiği bu icâzet, sebebiyle beni kucaklayıp öptü. Ertesi gün tekrar Resûlullahın ( aleyhisselâm ) kabr-i şerîfini ziyârete gittim. Ziyâret sırasında kendimden geçip, yere çöktüm. Bir süre böyle kaldıktan sonra gözlerimi açtığımda, yanımda duran birini gördüm. Bana selâm verip; "Ağa sizi bekliyor buyurun" dedi. "Ağa kimdir?" dedim. "Şeyh-ül-harem, ağa hazretleridir" dedi. Yanına gittiğimde gördüm ki, birgün önceki ziyâretimizde yanıma gelip beni tebrik eden zâttır. Bana dedi ki; "Siz ziyâret sırasında kendinizden geçince, bu hizmetçiyi gönderip, "Yanında bekle, eğer düşecek olursa tut yavaşça yere oturt" dedim. Hamdolsun düşmediniz" dedi.

Bu zâtla oturup sohbet ettikten sonra, hocam Ahmed Yekdest hazretlerinin talebelerinden olduğunu öğrendim. Sonra kalkıp beraberce, tekrar Resûlullahın ( aleyhisselâm ) kabr-i şerîfini ziyârete gittik. Ziyâret edip, birbirimizi unutmamak üzere âhıret kardeşi olduk."

Mehmed Emîn Efendi'nin âhıret kardeşi olduğu bu zât o zaman Şeyh-ül-harem vazîfesi ile orada bulunan, Dâr-us-se'âde ağası (İstanbul vâlisi) Beşîr Ağa idi. Mehmed Emîn Tokâdî hazretleri Peyamber efendimizin kabr-i şerîfini ziyârete giderken, yolda ve ziyâreti sırasında gayet hoş na'tlar (Resûlullaha ( aleyhisselâm ) medhiye) söyledi. Bu defa altı sene devam eden bu seyahati sırasında, ayrıca Şeyh Ahmed el-Benâî Dimyâtî'den, Mevlânâ Hüseyn Alemî er-Rufâî'den de hadîs rivâyeti icâzeti aldı. Remle şehrinde Kutb-ül-ebdâl Şeyh Cum'a hazretleri ile de sohbette bulundu. 1129 (m. 1717) senesinde Hicaz'dan İstanbul'a döndü. İstanbul'a dönünce Muhammed Kumul Efendi'nin evinde üç sene daha ikâmet etti. Bundan sonra Muhammed Kumul Efendi'nin vefâtı üzerine Filyokuşu'nda bir ev kiraladı ve evlenip orada oturdu. İlim ve ma'rifet yaymaya devam etti. Bir ara Ebû Eyyûb Ensârî hazretlerinin türbesinde türbedarlık yaptı. Bu sırada âlim, fâdıl ve sâlih zâtlar onun sohbetine koştular. Bundan sonra da Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) türbesinde, Ravda-i mutahherada hizmet etme vazîfesi verildi. Bu vazîfeye ta'yin edilince, kavuştuğu ni'mete şükrederek şu şiiri söylemiştir:

"Çûn oldun bende-i çâr-ü-bekşi-yi Sultan-ı kevneyn,
Der vâlâsı ferrâşını Mevlâ eylemez haşir.

O Sultân-ı cihanın beldesini kimse incitmez,
Kapusu bendesi oldun Emînâ bâtın-ü zâhir."

Şiirin ma'nâsı: (iki cihan sultânının türbesinde bekçi ve hizmetçi oldun, Onun yüksek kapısının süpürgecisini, Mevlâ mahrûm eylemez, zarara uğratmaz. Cihanın sultânı olan Resûlullahın hizmetçisini kimse incitmez. Ey Emîn (sana müjdeler olsun) Resûlullahın ( aleyhisselâm ) kapısında zâhiren ve bâtınen hizmetçi olmakla şereflendin.)

Hicaz'dan İstanbul'a dönüşlerini de şöyle anlatmıştır: "1129 (m. 1717) senesinde, Muhammed Kumul Efendi'nin İstanbul'a

çağırılması üzerine İstanbul'a döndük. 1139 (m. 1726) senesinde Muhammed Kumul Efendi başrûznâmeci iken vefât etti. Fındıklı'da deniz sahilinde bulunan Molla Çelebi Câmii'nin yanında, Şeyhülislâm Sadreddîn-zâde Muhammed Sâdık Efendi'nin kabrinin bulunduğu etrâfı çevrili yere defnedildi. Mekke-i mükerremede bir gün gâib namazı kılındığını görenler sorduklarında; "Haremeyn-i şerîfeyne büyük hizmetleri görülen Muhammed Kumul Bey İstanbul'da vefât etti. Onun namazıdır" demişler. O gün tesbit edildiğinde İstanbul'da cenâze namazının kılındığı tam vakte rastladığı anlaşılmıştır.

Muhammed Kumul Efendi vefâtından önce, hasta bulunduğu sırada bana şöyle vasıyyette bulundu: "Şu birkaç cilt kitabı Dâr-us-se'âde ağası (İstanbul vâlisi) Beşir Ağa'ya götür. Bizim duâ ettiğimizi söyle. Bunlar Medînei münevvereye gönderilecek. Bunların konulacağı yeri onlar bilirler. Gönderip bizi duâdan unutmasınlar" dedi. Birkaç gün sonra vefât etti. Vasıyyetleri üzerine o kitapları alıp, vâlilerin toplantı günü olan Çarşamba günü huzûrlarına vardım. Kalkıp kucaklaşarak, yanlarına oturmamı söyledi. Hâl hatır sorduktan sonra, İstanbul'da bulunup, ziyâretlerine fazla gidemediğim için üzüldüğünü söyledi. Merhum Muhammed Kumul Efendi'nin selâmını söyleyip kitapları arzettiğimde, büyük bir üzüntü ve ağlama ile kitapların yerine gönderilmesi için emir verdi. Mecliste bulunanlara beni tanıtıp, âhıret kardeşimizdir dedi veda edip kalktığımda, hizmetçilerine şöyle emretti: "Bize gelenler dünyevî bir iş için gelirler. Bu zâtı iyi tanıyın. Geldiği zaman misâfir var diye bekletmeyin. Zîrâ bunlar bizi Allah rızâsı için ziyârete gelirler" dedi. Koynuma bir kese koydu. Sonra içinde yüz altın olduğunu gördüm. Evime dönüp kendi hâlim ile meşgûl iken, ba'zı dostlar ısrar ederek evlenmemi istediler. Merhum Muhammed Kumul Efendi'nin mahallesi olan Filyokuşu'nda evlendim ve ders vermek, ilim öğretmek ile vakit geçirdim."

Bunları, Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerinin talebelerinden Seyyid Yahyâ Efendi, bizzat kendisinden dinleyip, Seyyid Hasîb Efendi'ye anlatmıştır. O da işittiklerini aynen bir risale hâlinde yazarak nakletmiştir.

Menkıbeleri ve kerâmetleri: Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerinin talebelerinin en üstünlerinden olan Seyyid Yahyâ Efendi, O'na talebe oluşunu şöyle anlatmıştır: "1140 (m. 1727) senesinde onaltı yaşında iken babam vefât etti. Ben yetim, kimsesiz ve fakir kaldım. Semtimizde oturan Kâtib-zâde Mustafa Efendi'den hat (yazı) dersi almaya başladım. Sülüs yazıyı öğreniyordum. Koca Mustafa Paşa dergâhına gitmek âdetim olduğundan, yine bir Cum'a günü ezandan yarım saat önce oraya gittim. Şadırvanda abdest tazeleyip etrâfı seyretmeye başladım. Bu esnada mübârek yüzlü bir ihtiyâr geldi. Koynunda yazı cüzdanı vardı. Kollarını sığadı, şadırvandan abdest almaya başladı. Ben de abdest havlumu hazırlayıp, abdest alınca kurulanması için tuttum. Alıp sildikten, sonra bana duâ etti. "Evlâdım kimsin, kimden hat dersi alıyorsun?" diye sorunca, bir miktar konuştuk. Bu sırada ezan vakti yaklaşmıştı. "Evlâdım sana bir şey söyliyeceğim, kabûl eder misin?" dedi. Ben de; "Başüstüne efendim" dedim. "İnşâallah önümüzdeki Pazartesi günü seni, Ayasofya Câmii'nin Meyyit kapısı karşısındaki berber dükkanında, öğle namazından sonra beklerim. Senin din ve dünyân için hayırlı sözlerim vardır" dedi. Sonra veda edip namaz için câmiye girdi.

Pazartesi günü olunca, büyük bir heves ve heyacanla söylenilen yere gittim. Bahsettiği berber dükkanına birkaç adım kala, o görüştüğüm zât berber dükkanından çıkıp yanıma geldi. "Oğlum, senin sahibin, hocan varmış, İnşâallah en kısa zamanda bizden daha üstününe kavuşursun. Kusura bakma sana zahmet oldu. Buraya kadar geldin" dedi. Bunun üzerine ben de elini öpüp geri döndüm.

Aradan bir ay ve birkaç hafta geçti. Bir Salı günü, hat dersi aldığım Kâtib-zâde Mustafa Efendi'den hat ta'limi için derse gittim, içerdeki talebelerin çokluğundan oturacak yer kalmamıştı. Hoca Efendi hat dersi vermekle meşgûl iken, bir ara yanındaki pencereden dışarı baktı. Halîfesi Eniştezâde Ali Efendi'ye; "Emîn Efendi hazretleri geliyor karşılayın!" dedi. Onlar da derhal aşağıya inip karşıladılar. Hürmetle merdivenden çıkarıp odaya getirdiler. İçeri girince hoca efendi elini öptü. Çok kalabalık olduğu için gelen zât, ocağın yanına oturdu. Ben tam karşısına denk geldim. Herkese dikkatle baktıktan sonra, bana da dikkatle bakıp; "Molla Yahyâ gel çubuğumu doldur" buyurdu. Hemen kalkıp elindeki bastonun içinden tütün çubuğunu çıkarıp doldurdum, ellerine verdim. Tekrar yerime oturdum. Sonra kahve geldi kalkıp kahveyi de alıp ikram ettim. Yine yerime oturdum. Hepimiz dikkatle sohbetini dinliyorduk. Sohbet sırasında, Sultan Süleymân Hân'ın İstanbul'a getirdiği lezzetli suyun akıtılması için binlerce kuyu kazdırmasına rağmen muvaffak olunamadığına üzülüp, herkesten himmet ve duâ talebiyle kıyâfet değiştirip

dolaştığından bahsolundu. Sultan Süleymân Hân'a, bir zât, ancak bir âşık-ı sâdıkın duâsını almakla bu işin mümkün olacağını, o âşık-ı sâdıkın murâdını yerine getirirse, kendi muradı da yerine geleceğini söylemiş. O da bunu yapıp, âşık-ı sâdık olan zâtın duâsını alarak çok hayra sebep olmuştur diye anlattılar. Sonra sohbete devam etti. Sohbet sırasında küçük-büyük herkes ağladı.

Sonra bana yine önceki gibi; "Gel çelebi çubuğu bastona yerleştir" buyurdu. Ben de çubuğu bastona yerleştirip mübârek elini öperken elimi öyle bir sıktı ki, bu esnada vücûdumda bir ürperme olup, kalbim dahî yanmaya başladı. Bir saat kadar kalbimin çarpması, yanması devam etti. Bu tasarrufunu nice zaman sonra anladım. Kapıdan uğurladıktan sonra, hoca efendi bana; "Bu zât kimdir bilir misin" dedi. Hayır bilmem diyerek öğrenmek istedim. "Bu zât Tokatlı Mehmed Emîn Efendi'dir. Allahın evliyâ kullarından olduğunda kimsenin şüphesi yoktur. Hattâ sana (hiç görmediği ve tanımadığı hâlde) isminle hitâb edip hizmetinde bulundurmasının bir hikmeti olduğuna alâmettir. İnşâallah neticesini görürsün" diyerek beni müjdeledi. İnşâallah deyip safa ile evime gittim. Anneme o mecliste olanları anlatıp; "Bu gün evliyâullahdan bir zâtı gördüm ve hizmetinde bulundum" dedim. Bundan sonra günlerce gönlüm açık ve sürûr içinde dolaştım.

Aradan bir iki ay geçmişti. Birgün semtimizden Bâyezîd'e giderken, yolda Mehmed Emîn Efendi'ye rastladım. Hemen koşup elini öptüm. Hâlimi-hatırımı sorduktan sonra; "Meşke (yazı yazmaya) gidiyor musun, hocana selâm söyle" buyurup yanımdan, ayrıldı. Benim kalbimde yine önceki gibi bir huzûr ve safa peyda olup, bir iki gün böyle devam etti. Bu hâdiseden sonra da aradan bir ay geçti. Bir sabah erkenden çıkıp, mahallemizde bir berber dükkanına girdim. Oturur oturmaz ak sakallı ve burma sarıklı bir zât içeri girip selâm verdi. Yanıma oturup hatırımı sorduktan sonra; "Bir dostunuz size selâm eder ve sizi isterler. Buyurun gidelim!" dedi. "O dostum kim? Sen kimsin?" demek hatırıma gelmedi. O anda içime bir şevk, bir arzu düşüp, hemen kalkıp o zâtla yola çıktım. Zeyrek'de, Çini hamamın önüne gelince, bana; "Siz hamama girip guslediniz, ben sizi kapıda beklerim" dedi. Yine sebebini sormak hatırıma gelmedi. Hamama girip bir müddet sonra çıktım. Tekrar yola devam ettik. Zeyrek ardında, Filyokuşu'nda bir kapıyı çaldı. Bir hizmetçi çıkıp kapıyı açtı. Biz de içeri girdik.

İçeri girdiğimizde, bir zât seccade üzerinde kıbleye karşı oturuyordu. Beni getiren zât karşısına varıp, elini öpünce ben de varıp elini öpmek için elimi uzattım. O anda mübârek gözlerini açıp; "Geldiniz mi?" dediğinde, huzûrunda bulunduğum zâtın, hat dersi aldığım hoca efendinin evinde gördüğüm Muhammed Emîn Efendi olduğunu gördüm. Sevinçle elini öpüp huzûruna oturdum. Beni da'vet eden zâta da; "Gel Hacı Halîl, sen de otur" buyurdu. O da gelip oturunca, ona duâ edip buyurdu ki: "Hacı Halîl Efendi! Bu çocuğu hocasında gördüğüm gündenberi Resûlullahdan ( aleyhisselâm ) bize vermelerini rica ederim. Allahü teâlâya hamd olsun, kabûl ve ihsân buyurup verdiler. Telef olmadı." Ben o sırada bu sözleri anlayamamıştım. Sonra bunu defalarca dostlarıma anlattığımda anlıyabildik.

Muhammed Emîn Efendi ile beraber yemek yedik. Yemekten sonra ikindi vaktine kadar kaldık. "Senin evinde kimin var?" buyurdu. Cevâbımda; "Efendim, bir sene önce babam vefât etti. Bir annem ve altı yaşında bir erkek kardeşim var" dedim. Bize izin verip; "Yarın sabah gene gel" buyurdu. Elini öpüp ayrıldım. Eve varınca anneme bu hâdiseyi anlattım. Memnun olup; "Hak teâlâ seni yetim ve kimsesiz bırakmaz. Sana bir ata ihsân eylemiş, İnşâallah terbiyeleriyle nasîblenirsin" diye duâ etti.

Ertesi gün annemden izin isteyip huzûrlarına vardım. Annemin bana yaptığı duâyı söyleyip hürmetlerini arzedince, o da ağlayıp vâlidemin duâsının kabûl olunması için duâ buyurdular. İlk günkü gibi ikindiden sonra yanlarından ayrıldım. Hergün sabah erken gelip, ikindiden sonra ayrılıyordum. Böylece aradan kırk gün geçti. Sonra sarf ve nahiv okumaya başlatıp ezberlettiler. O derece hizmetlerine ülfet eyledim (alıştım) ki, sanki on senedir hizmetlerindeymişim gibi idim.

Meclislerinde ekseriyetle bana Reşehât kitabını okutup, dinlerdi. Ba'zan da okunan yerleri açıklar, îzâh ederdi. Ben okurken, ekseriyetle kendisinde istiğrak (kendinden geçme) hâli vâki olurdu. Bu hâl uzayınca, uykuları bastırdı diyerek okumayı keserdim. Derhal gözlerini açıp; "Oku! niçin kesdin?" buyururdu. Bu hâl üzere Reşehât Kitabını yetmiş-seksen defa başından sonuna kadar okuyup bitirdik. Böylece çok yerini ezberlemiştim. Birgün Cum'a namazını kılmak üzere evden çıkıp, beraberce Ayasofya Câmii'ne gittik. Namaz vakti yaklaşmış olduğundan Câmi'ye girdik. Namazı kıldıktan sonra,

Câmi'nin Meyyit Kapısı tarafından dışarı çıkıp, hizasındaki berber dükkanına girdik. Dükkanda bulunanlar ayağa kalkıp elini öptüler. Gördüm ki, beni Koca Mustafa Paşa dergâhında görüp, bu berber dükkanına da'vet eden, kalb gözü açık, ihtiyâr zât da oradaydı. O da derhal kalkıp Mehmed Emîn Efendi ile kucaklaşıp müsâfeha yaptı. Herkes oturdukdan sonra daha önce o berber dükkanına çağıran zâta hitaben, beni gösterip; "Azîzim bu genci kapar mıydınız?" buyurdu. O zât da; "Estağfirullah Sultânım! Bu fakîr onu sâhibsiz zannedip, zayi olmasın diye kabûle niyet etmiştim. İstihâreden sonra hâli malûm olunca el çektim. Affınızı ümîd ederim" deyip, elini öptü.

Oradan ayrılıp giderken, yolda; "Efendim, bugün dükkanda latife buyurduğunuz pîr hazretleri kimdir?" diye sordum. Seni Koca Mustafa Paşa dergahında görüp, talebeliğe kabûl için da'vet eden zâttır. Nakşibendiyyenin büyüklerinden Heykel Hüseyn Efendi nâmıyla bilinen zâttır. Edirnevî Arab-zâde Ali Muhammed Efendi'nin talebesidir. Onlar da İskenderî Karaca Ahmed civarında medfûndur. Komşunuz olan bey, 1117 (m. 1705) târihinde vefât eden Ebu Abdüs-Seyyid Muhammed Semerkandî'nin talebesidir. O da Mekke-i mükerremede medfûn ve Muhammed Ma'sûm hazretlerinin talebesi olan Ahmed Yekdest Cüryânî hazretlerinin talebesidir. Bu fakîr, Mekke-i mükerremede Ahmed Yekdest hazretlerinin hizmetinde iken bu tarafta vefât etmiş, görüşmemiz mümkün olmadı" buyurdu) senede bir kere benimle birlikte İskenderiyye'ye teşrîf edip, kabirlerini ziyâret ederek, baş ucunda murâkabe ederdi.

Mehmed Emîn Efendi'ye talebe olmamdan iki ay sonra hocam ahbablarıyla birlikte bizim eve teşrîf etmeye başladı. Bizde bir hafta veya on gün kalıp tekrar evlerine dönerdi. Ben dâima yanında bulunur, hiç ayrılmazdım. Kendilerine mahsûs hizmetlerini görürdüm. Bizim evde veya kendi evlerinde iken, yanında benden başka kimse yatmazdı. Akşam yemeğini takiben birkaç saat istirahat ettikten sonra abdest alır, önce yatsı namazını  daha sonra da teheccüd namazını kılardı. Beni uyandırır, ben de derhal kahvesini pişirir, tütün çubuğunu doldururdum. Sonra da huzûrlarında otururdum. Sabah namazı vaktine kadar sohbet eder, müşkillerimizi hallederdi. Eğer arkadaşlarımızdan evde bulunanlar olursa, onlar da gelip sohbetini dinlerdi. Ekseriyetle tarika-i aliyye-i Nakşibendiyyeden bahsolunurdu. Hep İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin ve oğlu Muhammed Ma'sûm hazretlerinin altı cildlik Mektûbât'ından anlatırdı. Buyurdu ki: "Mekke-i mükerremede iken, okuyup mütâlâa ederek, hoş vakit geçirdiğim bu altı ciltlik Mektûbât'tan bir nüshasının, Şeyh Muhammed Murâd hazretlerinin kütüphânesinde mevcût olduğunu işittim. Fakat elde edemedim. İnşâallah sen bir nüshasını bulup tercümesine vesile olursun." Vefâtından bir iki sene sonra Mektûbât'ın tamâmını elde edip, 1163 (m. 1750) senesinde, arkadaşlarımızdan Müstakim-zâde Sa'düddîn Süleymân Efendi'ye vererek, tercüme edilmesini istedim. 1165 (m. 1752) senesinde tercümeyi tamamladı. Süleymân Efendi'nin yaptığı bu tercümeye; mübârek ve üstün bir zât olan Şeyh Abdullah Kasgârî, hadîs âlimi (Sahîn-i Buhârî'yi ve Sahih-i Müslim'i şerheden) Ebû Abdullah Şeyh Yûsuf Efendi-zâde, Îsâ-zâde Şeyh Muhammed Sâlih Sehâvî Halvetî ve Hâce Muhammed Râsim Efendi takrizler yazdılar."

Meşhûr Osmanlı âlimlerinden Müstakim-zâde Süleymân Sa'düddîn Efendi, Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerinin en meşhûr talebelerindendi. Müstakim-zâde Süleymân Efendi, Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerine talebe olmasını şöyle anlatmıştır:

"... Şeyhülislâm Hâmid Efendi Medresesi'nin müderrisi, Hâcegân yolunun büyüklerinden ihtiyâr ve mübârek bir zât idi. Bu zât haftada iki gün medresede ders verirdi. Ondan, "Akâid-i Molla Celâl"i okuyordum. Böylece derse devam ediyordum. Birgün ders sırasında, mübârek bir zât dershâneye geldi. Bu zâtı sâdece şahsen tanıyordum. Bu mübârek zât bize ders veren hoca ile ahbablığı olduğundan, ba'zan medreseye gelirmiş. O içeri girince, bize ders veren hoca ona hürmet göstererek, dersi kesip, te'hîr etti. Sözü o zâta bıraktı. Gelen zât da sohbete başladı. Sohbet sırasında bana iltifât göstererek, tasavvufî bahislerden ve dînin emirlerine uyma husûsunda öyle şeyler anlattı ki, dinleyenler çok istifâde ettiler. Ben sohbet sırasında gözyaşlarını tutamayıp ağlamaya başladım. Nihâyet gelen o mübârek zât sohbetini bitirip, gitmek üzere kalktı ve hürmetle uğurlandı. Ben bu zâta tutulup, hayran oldum, ondan istifâde etmek için kim olduğunu öğrenmek istedim. Dediler ki: "Bu zât Şeyh Mehmed Emin Tokâdî'dir. Çok yüksek bir zâttır." Meğer Mehmed Emîn Tokâdî hazretleri bizim dersânemize gelmeden biraz önce, kendi evinde toplananlara sohbet etmiş ve onlara şöyle demiş: "Hayli zamandır ortalıkta dolaşan bir av vardır. Onu saadet tuzağına düşürmek niyetindeyiz!" Bu sözü söyleyip bizim medresemize gelerek sohbet ettikten sonra, evindeki cemâat

dağılmadan tekrar evine dönmüş. Ben böylece onu tanıyıp iltifâtına mazhar olduktan sonra huzûruna gitmeyi çok arzu ediyordum. Nihâyet 1149 (m. 1736) senesinde Rebî'ül-evvel ayında bir Pazar günü seher vaktinde evine gittim. Kapıyı çalmadan kapıda beni karşılayıp, içeri kabûl etti. Bana çok iltifât gösterip, talebeliğe kabûl etti. Böylece Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerine talebe oldum. Bir sene sohbetine gelip gitmek sûretiyle, feyzinden istifâde ederek edeb öğrendim. Bana hâlimi gizlememi emretti. Sonra ikinci seneden i'tibâren altı sene müddetle bana ilim öğretti. Buhârî'yi şerîfi okuttuğu sırada da bana icâzet verdi. Müstakim-zâde Süleymân Sa'düddîn Efendi vasıtasıyla, pekçok kimse Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerini tanıyıp sohbetine kavuşmuştur. Pekçok eser yazmış olan Müstakim-zâde Süleymân Sa'düddîn Efendi'nin kabri, hocasının kabri ile aynı yerde olup, ayak ucundadır. Hocasının kabir taşındaki ibâreyi o yazmış ve bu yazı mezar taşı üzerine nakşedilmiştir.

Mehmed Emîn Tokadî hazretlerinin talebesi Seyyid Yahyâ Efendi'den naklen, talebesi Seyyid Hasîb Efendi şöyle anlatmıştır: "Bursa'da bulunan Şeyh İsmâil Hakkı Bursevî hazretleri, vefâtına yakın bir zamanda, talebelerinden; İvaz Mehmed Paşa'yı, Yeğen Mehmed Paşa'yı ve el-Hâc Ahmed Paşa'yı Mehmed Emîn Tokadî hazretlerine gönderip, tasavvufta yetiştirilmesini rica etmişti. Mehmed Emîn Tokâdî (rahmetullahi aleyh) bu ricayı kabûl edip, gönderdiği bu üç talebeyle alâkadar oldu. Bunlardan Yeğen Mehmed Paşa, çeşitli vazîfelerde bulunduktan sonra, 1150 (m. 1737) senesinde Nemçe (Avusturya) seferini yapmakla görevlendirildi. Yeğen Mehmed Paşa bu sırada Sultan Birinci Mahmûd Hân'ın vezîr-i a'zamı idi.

Yeğen Mehmed Paşa, İstanbul'dan hareket etmeden önce, Aksaray civarında oturmakta olan kızının evini Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerine tahsis edip, oraya da'vet etti. Mehmed Emîn Tokâdî de kabûl edip, oraya teşrîf etti. Burada ikâmet ettiği sırada Yeğen Mehmed Paşa sık sık ziyâretine gidip, sohbetinde bulunurdu. Huzûruna girerken pâdişâhın huzûruna girer gibi edeb ve hürmet gösterirdi. Mehmed Emîn Efendi, ona latife yollu takılırdı. Fakat o dâima edeb ve hürmetle huzûrunda dururdu. Yeğen Mehmed Paşa, çıkacağı Avusturya seferi ile ilgili yaptığı hazırlıkları anlatıp duâ isterdi. Mehmed Emîn Efendi de, gözyaşı dökerek zafere kavuşması için duâ ederdi.

Yeğen Mehmed Paşa, sefer devam ettiği müddetçe, Mehmed Emîn Efendi'nin, tahsis ettiği evde ikâmet etmesini arzu ediyordu. Sefer için ordunun hazırlanıp, Dâvûd Paşa semtine hareket edeceği sırada, tekrar ziyâretine gelmişti. Mehmed Emîn Efendi, sefer başlayınca kendi evine döneceğini söyledi. Bunun üzerine Yeğen Mehmed Paşa pek ziyâde üzülüp, tahsis ettiği bu evde kalmasını ve sefer boyunca duâ etmesini, böylece zafere kavuşacağını çok ümid ettiğini söyledi. Hattâ, tahsis ettiği bu evden ayrıldıklarını duyduğu yerde, vazîfesinden istifâ edip, seferden de vazgeçeceğini söyledi. Bunun üzerine Mehmed Emîn Efendi, Vezîr-i a'zam Yeğen Mehmed Paşa'yı kucaklayıp bağrına bastı. Bir müddet böylece tuttu. Sonra ağlayarak zafer kazanmaları için duâ etti. Fâtiha-ı şerîf okudu. Bundan sonra biraz daha sohbet ettiler. Sohbet sırasında Yeğen Mehmed Paşa'ya; "Bizi eve da'vet edip getirmeni sana kim tavsiye etti?" dedi. O da; "İşlerin çokluğu sebebiyle benim hatırıma böyle birşey gelmemişti. Fakat Dâr-us-se'âde ağası (İstanbul vâlisi) Beşîr Ağa birâderiniz (âhıret kardeşiniz) hatırlattı" dedi. Yeğen Mehmed Paşa, çok sevdiği hocası Mehmed Emîn Efendi'nin duâsını alarak, Avusturya seferine çıkmak üzere evden ayrıldı.

Osmanlı ordusu, Vezîr-i a'zam Yeğen Mehmed Paşa komutasında Avusturya seferine çıktıktan sonra, Mehmed Emîn Efendi, ordunun zafere ulaşması için çok duâ etti. Hattâ geceleri uyumayıp zafer için duâ edip yalvardı. Bu hâl yirmi günden fazla devam etti. Bu sebeple tedâviye ihtiyâç duyacak derecede rahatsızlandı. Talebesi Seyyid Yahyâ diyor ki "Bir sabah huzûruna gittiğimde, hastalanmış olduğunu gördüm. Benden ilâç istedi, te'min ettim, ilâcı kullandı. Sonra beraberce, talebelerinden Kafesdar Abdulbâkî Efendi'nin evine gittik. Bu talebesi, Mehmed Emîn Efendi'nin neş'eli hâlini görünce bana dedi ki: "Hamdolsun İslâm askeri mansur ve muzaffer olmuştur. İnşâallah birkaç güne kadar fütuhat haberi gelir!" Sonra dostlara ziyâfet ve sadakalar verdi. Dört gün sonra Tatarlar, Ada kalesinin İslâm ordusu tarafından fethedildiği haberini getirdiler. Bundan sonra, İslâm askeri İstanbul'a geldi. Herkes birbirinin gazâsını tebrik etti. Yeğen Mehmed Paşa, Mehmed Emîn Efendi'nin ziyâretine geldi. Ağlayarak mübârek ayaklarına kapandı. Her ikisi de bir müddet ağladılar. Paşa, Efendi'nin âdetini bildiğinden, seferde olanları anlattı. Koynundan iki atlas kese altın çıkarıp, seferde iken fakirlere vermek üzere adadığını bildirdi ve fakirlere dağıtmalarını rica etti. Mehmed Emîn Efendi de onların bu

adağını övdü ve netice verdiğini bildirdi. Kendilerinin hâlleri ve meşgûl olmaları dolayısı ile, bunu bizzat kendisinin dağıtmalarının daha çabuk ve kolay olacağını söyledi. "Haftada iki gün tebdîl-i kıyâfetle (kıyâfet değiştirerek) çık. Her çıktığında cebini doldur. Yedikule civarından başla. Orada çok fakir evi vardır. Kapılarını çal. Kim çıkarsa saymadan eline ne gelirse ver. Ve böyle, kapı çalarak devâm et. İnşâallah iki haftada dağıtırsın. Şimdi biz versek, hâlimizce vermemiz îcâb eder. Geç verilir. Çok versek halk alışır. Hep umarlar. Böyle hareket bize yakışmaz" buyurarak, keseleri zorla yine Paşa'ya verdi. Mehmed Emîn Tokâdî hazretleri birkaç gün sonra kendi evine döndü." Hattat Muhammed Râsim Efendi şöyle anlatmıştır: "Cennetmekân Üçüncü Ahmed Hân'ın vefâtından sonra, şöyle bir rü'yâ gördüm. Geniş bir sahrada orduyu hümâyûn kurulmuştu. Bir tepe üzerinde de sultanlara mahsûs bir çadır, çadırın etrâfında ise büyük bir kalabalık vardı. Kalabalıktan bir kişiye yaklaşıp; "Bu ordunun kumandanı kimdir?" diye sordum. O da; "Âhır zaman Peygamberi Muhammed aleyhisselâmdır" dedi. Cehenneme götürülecek ba'zı kimseler bu büyük çadıra götürülüyor, buradan şefaat edilirse Cehennemden kurtuluyordu. Yine birisine; "Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) nerede bulunuyor?" diye sorduğumda; "Tepedeki büyük çadırda" dedi. Hemen çadırın yanına koştum. Çadırın kapısına vardığımda, Mehmed Emîn Tokadî hazretlerini çadırın kapısında gördüm. Şefaat istiyenleri çadırın içine götürüp, getiriyordu. Çok şaşırdım. Biz bu zâtı anlayamamışız diye çok üzüldüm. O anda elleri bağlı birini çadırın kapısına doğru getirdiklerini gördüm. "Bu kimdir?" diye sorduğumda, Sultan Ahmed'dir dediler. Sonra çadıra yaklaşıp, Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerine teslim ettiler. O da önüne düşüp çadırın içine girdiler, içeride Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) kendisine iltifât buyurdu. Çadırdan çıktıklarında Mehmed Emîn Tokâdî hazretleri; "Şefaat buyurulup affolundun, müjde olsun!" diye bağırdı. Dışarda sultanlara mahsûs süslü bir at duruyordu. Mehmed Emîn Tokâdî hazretleri, sultânı ta'zim ve hürmetle çadırdan çıkarıp, bekleyen süslü ata bindirdi. Etrâftakilerin tebrikleri arasında, süratle oradan uzaklaştı.

Bu rü'yâyı gördükten sonra ertesi gün talebelere hat dersi veriyordum. Mehmed Emîn Efendi ba'zı günler teşrîf ederdi. O gün de dershânemize teşrîf etti. Hemen karşılayıp elini öptüm. Bu sırada bana; "Hoca Efendi, akşamki seyrâna ne dersin?" buyurdu. O gece gördüğüm rü'yâyı hatırlayıp ağlayarak ellerine kapandım. Mehmed Emîn Efendi de ağladı. Sonra şükredip bana şöyle buyurdu: "Ben hayatta iken bu gibi ilâhî sırları yayarak, bizim hâlimizi teşhir etmene rızâm yoktur. Vefâtımdan sonra anlatmanda bir mahzur yoktur." Vefâtına kadar bunu kimseye anlatmadım. Vefâtından sonra güzel vasıflarını ve üstünlüğünü yâd etmek bakımından yeri geldikçe nakleder oldum."

Seyyid Yahyâ Efendi şöyle anlatmıştır: "Sultan Bâyezîd Hân Câmi-i şerîfi avlusunda, oyma ustalarından Kefeli-zâde İbrâhim Halebî adında bir zâtın dükkanında, ilim-irfân sahibi, kıymeli zâtlar toplanıp sohbet ederlerdi. Arasıra Mehmed Emîn Efendi de öğle namazından sonra o dükkana teşrîf eder, dostları ile çok kıymetli sohbeti olurdu. Birgün yine böyle hoş bir sohbet sırasında medhedilen iyi vasıflı bir kadı (hâkim) o dükkana geldi. Kadıasker, bu kadıya, bir mes'eleden dolayı dargın olduğu için, bir makama ta'yin edilmesi gerektiği hâlde ona; "Ben kadıasker olduğum müddetçe, sana kadılık vazîfesi vermem!" diyerek yemîn ettiğini ağlayarak anlattı. Dükkanda bulunanlar bu hâdiseye çok üzüldü. Mehmed Emîn Efendi, yarım saat kadar başını eğip, gözleri kapalı bir vaziyette murâkabeye daldı. Sonra hakîkati gören gözlerini açıp, yardım talebi için gelen kadıya verilmek üzere, dükkan sahibi olan oyma ustası Kefeli-zâde İbrâhim Halebî'ye bir duâ ta'rîf edip yazmasını söyledi. O da yazdı. Bunu alıp mağdur olan kadıya verdi. Üzerinde taşımasını söyledi. Sonra; "Doğruca kadıasker efendiye git" buyurup, kadıyı gönderdi. İki-üç saat sonra kadı, sevinçle o dükkana tekrar geldi. Mehmed Emîn Efendi'ye büyük bir hürmetle memnuniyetle durumunu arzetti. Kendisine ne yaptığı sorulunca; "Kadıaskerin makamına girdim. Beni görünce birdenbire değişiverdi. Feryâd ederek; "Kâtibi çağırın" dedi. Kâtip gelince; "Aman bir bak! Bu kadının ta'yin edilmesi için münâsib bir yer var mı?" dedi. Kâtip, kayıtları kontrol ettikten sonra; "Bir yer var ama şimdilik dolu" dedi. Kadıasker, kâtibe; "Olsun, hemen ta'yin edelim, benim şu anda çektiğim sıkıntıyı ve tutulduğum ağırlığı bilmezsin!" dedi. Böylece ta'yinim derhal yapıldı" diye anlattı. Mehmed Emîn Efendi yazdırıp verdiği duâyı o kadıdan geri alıp, Kefeli-zâde İbrâhim Halebî'ye vererek silmesini söyledi. O da alıp sildi. Kefeli-zâde İbrâhim Halebî şöyle demiştir: "Ben bu hâdiseden sonra Mehmed Emîn Efendi'nin ta'rîf ettiği duâyı tekrar yazmak için belki bin defa denedim. Bir türlü yazamadım. Anladım ki, o hâdise Mehmed Emîn Efendi'nin kerâmetlerindendir."

Talebesi Seyyid Yahyâ Efendi anlatır: “Mehmed Emîn Efendi’nin her ay onbeş kuruşluk geliri vardı. Bunu alıp her ay huzûruna getirirdim.

Koynunda bezden bir kese vardı. Keseyi çıkarmadan ağzını açar, ben de parayı içine kordum. Bundan başka o keseye hiç para konmadığı hâlde her ay o keseden iki-üçyüz kuruştan fazla para sarfeder, fakirlere saymadan sadaka dağıtırdı. Ben buna defalarca şahit olmuştum. Hatta birgün kese eskidi, değiştirelim buyurup, keseyi çıkarıp bana verdi. İçinde yedi-sekiz kuruş kadar para vardı. Bunları yeni bir keseye koyup verdim. Eski kesenin içine de beş kuruş koyup bana verdi. Ay başına onbeş yirmi gün vardı. O ayda koynundaki keseden yüzelli kuruş para sarfolundu. Ben buna hayret ederdim. Arkadaşlarımızdan da çoğu bunu bilmekte oldukları hâlde, asla kendisine soramazdık ve ifşa etmezdik...”

Mehmed Emîn Efendi, hâl ve şânlarını halktan son derece gizler, talebelerini de bu tarzda yetiştirirdi. Ömrünün sonlarında arkadaşları merhum Tatar Ahmed Efendi, 1156 (m. 1743) senesinde vefât edince, fetvâ makamında bulunan eski şeyhülislâm Seyyid Mustafa Efendi, Tatar Ahmed Efendi’den boşalan dergâha, Mehmed Emîn Efendi’yi ta’yin ettirdiler. Berât-ı şerîfi de, kendi mektûpçuları Hamza-zâde Abdullah Efendi ile gönderdiler. Bunun üzerine Mehmed Emîn Efendi, büyük bir kırgınlık ile doğru şeyhülislâm efendinin huzûruna gidip; “Sultânım, ma’lûmunuz ben meşihat erbâbından değilim. İnâyet buyurun, şeyhlere âit alâmetlerden ne nişanım varsa, müstehak olmadığım hâlde tevcih etmişlerdir. Boşalan bir mederese varsa beni oraya müderris ta’yin etmeyi ihsân buyurunuz” gibi özür beyân ederek, o dergâha gitmek istemedi ise de, şeyhülislâm; “Emîn Efendi kardeşim, biz sizi biliriz ve pîrdaşımızsınız. Ömürlerimiz sonuna yaklaştı, hâlinizi gizliyorsunuz. Mızrak çuvala sığmaz, gizlenme konağını geceli otuz yıl oldu. Fayda yoktur, tevcih (ta’yin) pâdişâhındır. Kabûl etmemiz lâzım. Kabûl etmemek ülu’l-emre itaat etmemek demek olur” deyince; “Efendim; evimde oturmak şartıyla kabûl ederim. Böylece müsâade buyurulur ise emir sizindir” diye berâtı kabûl etti. Sonra ağlayarak şeyhülislâmla vedâlaştı. Gerçekten tekkeye taşınmayıp evlerinde kaldılar. O sırada küçük kardeşleri İstanbul’a çoluk-çocuğu ile gelmişlerdi. Ev buluncaya kadar dergâha yerleştiler. Bir hafta sonra küçük kardeşleri vefât edince, çoluk-çocuğu dergâhda kaldı.

Bu dergâhda, senede bir kere mevlid-i şerîf okunması, dergâhın vakfiyesinde yazılı idi. Mevlid okunmasından bir iki ay önce dergâha gelmeleri, zikrden sonra seccâde-i meşihatta (şeyhe mahsûs seccadede) duâ buyurmaları için, gerek dostları ve gerekse talebe ve bendegânlarından çok sayıda kimse, niyaz ve ısrar ettiklerinde; “İnşâallah giderim, ancak posta oturmam. Haddim olmayan şeyi yapmam için bana boş yere ısrarda bulunmayın” buyurdu.

Mevlid-i şerîf okunma vakti geldiğinde, dostlardan çok kimseler dergâha toplandılar. Mehmed Emîn Efendi, dost ve talebelerinin ileri gelenlerinden ba’zıları ile beraber tekkeye geldik. Mehmed Emîn Efendi’nin duâ edeceğini duyunca, halktan da çok kimse kendisini bekliyorlardı. Mehmed Emîn Efendi teşrîf ettiklerinde önce odada bir miktar dinlendikten sonra, abdest tazelemek için kalktı. Döndüklerinde câmiye girip, safların arasında bir yere oturdu. Öğle namazının sünnetini kılıp etrâfı seyrederken, yanlarında bulunan biri; Efendim, bu tekkenin şeyhi Tokatlı Emîn Efendi bugün geldi mi? Zîrâ geleceklerini duydum. Evliyâullahdan imişler” diye kendilerinden sorunca, cevâbında; “İşittiğiniz gibi değildir, eğer gelirse size ben göstereyim” buyurdular. Gözlerini yumup mevlid-i şerîfi dinlemekle meşgûl oldular. Mevlid-i şerîf bitince, orada bulunan âlim zâtlardan birine duâyı yapmasını söyleyip, kendileri yerlerinden kalkarak, evlerine gittiler.

Mehmed Emîn Efendi, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) mihmândârı Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretlerinin türbesinde türbedâr olarak vazîfe almıştı. Fakat ziyâretçilerin hâllerini beğenmeyip, birkaç ay sonra bu vazîfeden ayrıldı.

Bir defa Kâ’be’de Rükn-i Yemânî’de yaslanmışken, bir kerre Mısır’da ve bir kerre de İstanbul’da Fâtih Câmii civarında Hızır aleyhisselâm ile görüşmüştür. Yüzüğünde “Emîn-i sırr-ı Hak ârif Muhammed” yazılı idi.

Vefâtı: Seyyid Yahyâ Efendi şöyle anlatır: “Babam yeniçeriler ocağına mensûb olduğundan, Mora yarımadasının fethi târihi olan 1127 (m. 1715)’de kapıkulu talebelerine katıldım. Sonra da İslâm askerinin Belgrad’dan dönüşünde İstanbul’da kâtiplik vazîfesi yapmama izin vermeleri üzerine, sabah hocam Mehmed Emîn Efendi’nin huzûrundan ayrılıp, Ağakapısı’na gidip, ikindiden sonra dönüyordum. Bu hâl üzere devam etmekteyken, 1158 (m. 1745) senesi Recep ayında hocam Mehmed Emîn Efendi’nin göğsünde küçük bir sivilce çıkıp,

rahatsızlanmasına sebep oldu. Bunun üzerine bizim eve teşrîf edip, bir hafta müddetle dostlarımızla kaldı. Göğsünde çıkan sivilceye ba'zı merhemler sürerek tedâvi etmeye çalıştık. Fakat gün geçtikçe ağırlaştı. Sonra kendi evlerine döndüğünde, bir sivilce de omuzlarında çıktı. Tabibleri getirip gösterdiğimizde, o sivilcenin şirpençe olduğu anlaşıldı, ihtimâmla, dikkatle tedâvi etmeye başladık. Aradan kırk elli gün geçti. Fakat bir türlü iyileşme alâmeti göremedik. Nihâyet bu hâlde iken vefât etti.

Vefâtını işiten büyük zâtlar toplandı. Aksaray'da Kovacı Dede mahallesinde oturan ve Mehmed Emîn Efendi'nin talebesi olan Baklalı Câmii İmâmı el-Hâc Muhammed Efendi o gece bir rü'yâ görmüş. Mehmed Emîn Efendi, ona rü'yâsında; "Yarın gel benim cenâzemi yıka" buyurmuş. Sabahleyin hocalarının evine gelip durumu görünce, rü'yâsını anlattı. Himmet-zâde merhum Abdüssamed Efendi'nin dâmâdı Ordu şeyhi Abdülhalîm Efendi, cenâzesini yıkamak için gelmişti. Baklalı Câmii İmâmı Muhammed Efendi bu vazîfenin kendisine verildiğini söyleyince, Abdülhalîm Efendi gasl işini bırakıp su dökme hizmetini yaptı. Abdülhalîm Efendi ile, el-Hâc Muhammed Efendi cenâzesini yıkayıp kefenlediler. Sonra Fâtih Sultan Mehmed Hân Câmii'nde cenâze namazı kılınıp, evinin yakınında Pîrî Paşa Medresesi önünde ki kabristana defnedildi. Mezar taşına yazıyı, Müstakim-zâde Sa'deddîn Süleymân Efendi kaleme aldı. Eğrikapılı Hâce Muhammed Efendi hattıyla taşa yazıldı.

Mehmed Emîn Efendi, İstanbul'a ilk geldiğinde bir ay Pîrî Paşa Medresesi'nde kalmıştı ve orayı sevmişti. Ne zaman bu medresenin önündeki mezarlığın yanından geçse durup, orada medfûn bulunanların rûhuna Fâtiha-i şerîfe okurdu. Yanındakilere de; "Burada her zaman böyle duâ ediniz" derdi. Vefât edince kendisi de oraya defnedildi.

Mezar taşı üzerindeki yazı şöyledir:

"Gülsitân-ı Nakşibendî'den tîğı ecel.
Bir gül-i sâdberki Kat' ilti hezâr âh-u enîn.

Ya'nî Tokâdî Efendi ol Muhammed nâmdâş,
Ârif'-i billah -Emîn-i sırr-ı Rabb-il-âlemîn.

Mürşid-i râh-ı hidâyet Hâcegânın erşedi.
Vâkıf-ı sırr-ı ledün. İlm-ül-yakîn hakk-ül-yakîn.

Mürg-ı rehber olduğu ahrâra pes ma'lûm idi,
Zât-ı Ma'sûm-ül-irâde, zülcenâhayn-ı zemîn.

Siyyemâ bâğ-ı hadîs-i Ahmed'in Nahli idi,
Yek bin dest kerâmetle olup hil'at güzîn

Eyleyüp habs-i nefes gavvâs-ı bahr-ı lâ yezâl,
Buldu dürr-i vaslı irdi asla fer'ınden Emîn.

Esdikâdan, pençe-i şîr-i ecel dûr eyledi,
Ola Sıddîk'ın karini Şîr-i Hak'la hem nişîn."

"Peyk-i vahdet, sırr-ı pâkinden okur târihini,
Oldu Lâhûte revân, Allah deyûp rûh-ı Emîn."

Bu son beyt ile ebced hesabına göre vefât târihi, (1158) gösterilmiştir.

Mehmed Emîn Efendi'nin alnı açık ve nurlu, kaşları yay gibi ve araları açık, gözleri iri, parlak ve ela idi. Burnu düzgün ve doğru, yanakları ne etli ne de zayıf idi. Bıyıkları ile kaşları aynı idi. Sakalı yuvarlak ve beyaz idi. Uzuvları düzgün, yürüyüşü Resûlüllahın ( aleyhisselâm ) sünnetine uygun idi. Konuşması tatlı ve te'sîrli, sesi gür olup, Dâvûdî idi. Şefkati çok, yetişmiş ve yetiştiren büyük bir mürşid-i kâmil idi. Son derece mütevâzi davranır ve hâllerini dâima gizlerdi. Talebeleri ile yakından ilgilenir, müşkillerini çözüp, tesellî ve ferahlık verirdi. Meclisinde herkesin anlayışına göre konuşur, her ilmin, her fennin hakîkat ve inceliklerinden de bahsederdi. Kıymetli tefsîr kitaplarından söz açınca, kitaba bakmadan ibâreyi aynen okurdu. Buhârî ve Müslim kitaplarındaki hadîs-i şerîfleri de böylece ezberden okurdu.

İbâdet vetâatlarını son derece gizlemeğe çalışır, giyinişinde, kıyâfetinde husûsî bir elbise veya kıyâfet giymeyip, bu husûsta halkın giydiklerini tercin ederdi.

Her sene vasıyyetini yazmak âdeti idi. Vasıyyeti şöyledir: "Bismillâhirrahmânirrahîm. Elhamdülillâhi vahdehû, vessalâtü alâ menlâ nebiyye ba'dehû şefî'inâ Muhammed sallallahü teâlâ aleyhi ve alâ âlihi ve sahbihi ve alâ cemî'il enbiyâ-i vel-mürselîn. Estegfirullahel-azîm ellezî lâ ilahe illâ hüverrahmânürrahîm, el-Hayyül kayyûm ellezî lâ yemütü ve etûbü ileyhi Âmentü billahi ve melâiketihî ve kütübihî ve rusulihî vel-yevmilâhiri ve bil-kaderi hayrihî ve şerrihî minellahı teâlâ velba'sü ba'del mevti. Eşhedü en lâ ilahe illallah ve

eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlüh. Âlâ hâzihiş-şehâdeti Nûhyî ve aleyhâ Nemûtü ve aleyhâ neb'asü inşâallâhü teâlâ, radîtü billahi Rabben ve bil-İslâmi dînen ve bi-Muhammedin sallallahü aleyhi vesellem nebiyyen ve resûlen, bil-Kur'ân-ı imamen ve bil Kâ'beti kıbleten ve bissalâti, ves-savmi, vel-haccı, vez-zekâti ve kelimet-iş-şehâdeti farîzaten ve bil mü'minîne ıhvânen, ves-Sıddîkı, vel-Fârûkî ve Zinnûreyn, vel-Murtezâ eimmetün rıdvânullahi teâlâ aleyhim ecma'în ve sallallahü alâ Şefî-i zünûbinâ Muhammedin ve âlihî ve sahbihi't-tayyibîn, tâhirîn ve alâ cemî'il-enbiyâ-i vel-mürselîn ve alâ âlihim ve eshâbihim ve radıyallahü teâlâ an eshâbi Resûlillahi ecma'în. Ve a'nil eimmetil erba'zıt-il-müctehidîn veş-şühedâ-i ves-sâlihin. Vel-evliyâ-i ve etkiyâ-i vez-zâkirine ve an sâdâtinâ eshâb-in-Nebeviyye an eimmet-it-tarîkati ecma'în. Bu hakîr-üt-taksîr fil asl medîne-i Tokat'ta (Tokat şehrinde) tevellüd etmiştir ve hâlen Mahmiye-i İstanbul'da elli seneye varıyor ki, tavattun itmişum (yerleşmişim), İ'tikâdda mezhebim, Ebû Mansûr Mâturîdî'dir ki Ehl-i sünnet vel-cemâat mezhebidir. Amelde mezhebim Hazreti İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe Kûfî mezhebidir. İsmi meşhûrum, Muhammed Emîn, künyem Ebû Mansûr ve Ebu'l-Emâne'dir. Pederim Sükkân-i medîne-i Tokat'tan Hasen bin Ömer'dir. Ehibbâ ve eshâbıma vasıyyetim oldur ki, bu abd-i pür kusuru hatırdan çıkarmayıp, hediye-i tilâvet-i Kur'ân'dan ve duâ-yı hayırdan unutmayalar ve yüz kuruş etyep (helâl) malımdan techîz ve tekfinime ve yirmi iki kuruş iskât-i salâtıma sarf ideler... ve ehlime vasıyyetim budur ki, dostlarım ahvâline râzı olup, mahkeme-i kazaya varmayıp, rızâlaşalar ve mücâdele ve muhâseme itmeyeler. Cümlenin ma'lûmudur ki, dünyâ fâni, âhıret bakîdir.

Zikrullaha ziyâde sa'y ve ihtimâm idüp çalışalar ki, muttali' cem-i se'âdet oldur. Ve bu hakîr hakkında nâs iki nev'i üzerindedir, ya bilirler ya bilmezler. Bilenler hayr ile yâd idüp iyü şehâdet iderler. Veya bed gûylük idüp, hakkımda bed gûy ve nâ ma'kûl söz söylerler. Onlar ki bilüp, hayr ile yâd iderler, evliyâullahdandır. Zîrâ bu fakiri kendi sıfatları ile sıfatlayıp hayır ile yâd ederler. Onlar dahî benim katımda velîdir. Şol kimseler hakkımda tâ lâyık söz söyleyeler. Ve dahî sâhib-i firâset ve sâhib-i keşfdirler ki, Hak teâlâ onları benim hâlime muttali itmiştir. Onlar dahî evliyâullahtan olduğu ma'lûmdur. Cümleye tayyib hatır ile helâl ettim, ilâ yevm-il-kıyâme, kimsede hakkım yokdur. Mürüvvet, kerem ve inâyet oldur ki, bilen ve bilmeyen dostlar dahî, âhıret hakkını helâl edüp, duâ-yı hayırdan unutmayıp, hayr ile şehâdet ide. Velâ havle velâ kuvvete illâ billahil aliyyil azîm ve sallallahü alâ Muhammedin ve alâ âlihî ve sahbihî ve sellem ve alâ cemî'il enbiyâ-i vel-mürselîn."

**Eserleri:** Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerinin; Arapça, Türkçe ve Farsça eserleri vardır. Eserlerinden bir kısmı şunlardır: 1-İrşâd-üs-sâlikîn, 2-Risâlet-ül-etvâr, 3-Şerh-ı Kasîde-i Askalânî, 4- Tuhfet-üt-tullâb, 5- Hulâsa-i tarîkat, 6-Risâle-i rûhiyye, 7-Sıyânet-i dervişân fî bahsi devrân-ı Sûfîyân, 8-Suâl-cevâb, 9-Metâli'ul-meserrât tercümesi, 10- İbn-i Hacer Askalânî'nin, "Savâ'ik-ı muhrika" adlı eserinin tercümesi, 11-İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin "Risâle-i emânet" tercümesi, 12-Risâle-i sülûk, 13-Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretlerinin; "Ân hayâlâtî ki dâm-ı evliyâest" mısra'ı ile başlayan beytini de şerh etmiş, açıklamıştır.

Mehmed Emîn Efendi, talebelerinden birine yazdığı bir mektûpda şöyle buyurdu:

"Bu âleme niçin gelindiğini, asıl maksadın Allahü teâlâya kulluk olduğunu bilmelidir. Can bedende iken ma'rifetullahı isteyip, dünyâ ve âhıret se'âdetine mazhar olmalıdır."

"Dünyâ dostu, mal dostu, güzellik dostu ve diğer şeylerin dostu çoktur. Allah dostu, İksir-i a'zam (her derde deva) gibi nâdir bulunan çok kıymetli bir şeydir."

"Bir nefesde iki ni'met vardır. Bunun için her nefese iki şükür lâzımdır. Yirmidört saatte, her saate bin nefes ve her nefese iki şükür olmak üzere kırksekizbin şükür olur. Bir insan bütün işlerini bıraksa, şükür şükür diyerek Allahü teâlâya hamd ve şükretse yine şükrün hakkını eda edemez. Ma'lum oldu ki, Allahü teâlâya şükrün binde birini eda edemez."

Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerinin yazmış olduğu bir risaleden ba'zı bölümler:

"Önce şunu iyi bilmelidir Mü'minlere önce lâzım olan, Ehl-i sünnet ve cemâat âlimlerinin bildirdikleri şekilde i'tikâd etmekdir. Çünkü doğru i'tikâd, herkes için temeldir. Temel olmayınca bina olmaz. Doğru i'tikâd herşeyden önce geldiği için, önce ondan bahsediyoruz. Ehl-i sünnet ve cemâat; Eshâb-ı Kirâm, Tabiîn ve Tebe-i tabiîn efendilerimiz, müctehid imamlar ve kıyâmete kadar onlara tam olarak tâbi olanlardır.

Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiği i’tikâd şöyledir: Allahü teâlâ vardır, birdir, kadîmdir. A’raz, cisim ve cevher değildir. Hey’et ve keyfiyyet ile vasfolunamaz. Zamandan ve mekândan münezzehtir. Hiçbirşey ona benzemez. O’nun ilminin ve kudretinin hânemde hiçbirşey yoktur. O zâtı ile kâimdir. Ezelî sıfatları vardır. Bunlar; Hayat, ilim Semî’, Basar, irâde, Kudret, Kelâm, Tekvîn’dir. Âlem, bütün parçaları ve sıfatları ile yok iken sonradan yaratılmıştır. Onu Allahü teâlâ yaratmıştır. Allahü teâlâdan başka yaratıcı yoktur. Kulların küfür ve îmân, tâat ve isyan üzere bulunmalarının ve bütün fiilerinin yaratıcısı Allahü teâlâdır. Bu fiillerin kullarda meydana gelmesi, Allahü teâlânın takdîri iledir. Kulların ihtiyârî fiilleri (kendi istekleri ile yaptıkları) işleri vardır. Kendi istekleri ile yaptıkları bu işler, eğer iyi olursa mükâfat görürler, eğer kötü işler yaparlarsa azâb görürler.

Allahü teâlânın beğendiği işler, dünyâda medhe, âhırette sevâba vesile olurlar. Kötü işler de, dünyâda zemme ve âhırette azâba sebeb olurlar. Kul, gücü ve takatinin üstünde olan şeylerle mükellef değildir. Sevâb, Allahü teâlânın fadlı ve lütfudur. Azâb ise, O’nun adâletindendir. Allahü teâlâ yaratıcıdır. Dalâleti de vardır. Dilediği kimse için ise hidâyeti yaratır.

Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ), uyanık iken, bedeni ile, Mescid-i haramdan Mescid-i aksâya, sonra semâya, oradan Allahü teâlânın dilediği yerlere götürülmesi (mi’râcı) haktır. Âlemde bulunanların rûhlarını ölüm meleği olan Azrail aleyhisselâmın alması haktır.

Amelleri yazan Kirâmen kâtibîn melekleri haktır, vardır. Kabirde kâfirlerin ve ba’zı günahkâr mü’minlerin azâb görmeleri, dünyâda iken ibâdet ve tâat üzere bulunmuş olan mü’minlerin ni’met içerisinde bulunmaları haktır. Kabirde Münker ve Nekir denen meleklerin suâl sorması haktır, öldükten sonra dirilme haktır. Amellerin tartılması, mîzan, amel defterlerinin verilmesi, amellerinden dolayı hesaba çekilmek, kevser havzı ve sırat köprüsü haktır. Peygamberlerin ve Allahü teâlânın seçtiği ve beğendiği kimselerin, büyük günah sahiplerine ve başkalarına şefaatleri haktır. Cennet ve Cehennem haktır. Şimdi mevcûtturlar, bakîdirler. Onlar ve içindekiler asla yok olmazlar.

Allahü teâlâ kendisine şirk koşanı asla affeylemez. Şirkin dışında, büyük ve küçük günahlardan dilediğini af ve mağfiret eder. Küçük günahlardan dolayı bir kuluna azâb edebilir. Eğer küçük günâhı işleyen tövbe etmemiş ise, dilerse o küçük günâhı affedebilir. Allahü teâlâ lütuf ve keremi ile duâları kabûl eder. Kullarının ihtiyâçlarını giderir.

Îmân ile İslâm birdir. Resûl-i ekremin ( aleyhisselâm ) Allahü teâlâdan haber verdiği şeylerin hepsini, kalb ile tasdik, dil ile de söylemektir, îmânın hakîkatında artma ve eksilme olmaz. Artma, iyi amellerin çoğalmasıyla îmânın meyvelerinin ve nûrlarının artmasıdır.

Resûlullahın ( aleyhisselâm ) Allahü teâlâdan bütün bildirdiklerini kalb ile tasdîk edip, dil ile de ikrâr eden kimsenin; “Ben elbette mü’minim” demesi sahihtir. Fakat; “Ben inşâallah mü’minim” derse te’vil olunur. Böyle söylemek te’vil olursa da söylemek münâsib değildir.

Annesinden ve babasından görerek îmân eden kimsenin îmânı, eğer şek ve şüphe bulunmuyorsa sahihtir. Allahü teâlâ insanlara, yine insan olan Peygamberler (aleyhimüsselâm) gönderdi. Onlar, îmân edip sâlih amel işleyenleri, sevâb ve Cennetle müjdelediler. Kâfirleri ve günah işleyenleri, azâb ve Cehennem ile korkuttular. İnsanlara, dünyâ ve dinlerine âit işlerden muhtaç oldukları şeyleri bildirdiler. Allahü teâlâ, peygamberlerini mu’cizelerle takviye eyledi. İlk peygamber Âdem aleyhisselâm, son peygamber Muhammed aleyhisselâmdır. Peygamberlerin en üstünü, Muhammed aleyhisselâmdır.

Melekler, Allahü teâlânın kullarıdır. Emredileni yaparlar. Günah işlemezler. Günah işlemekten korunmuşlardır. Erkeklik-dişilik, yeme-içme ve bunlarla alâkalı şeyler onlarda yoktur. İnsanların peygamberleri, meleklerin büyüklerinden, meleklerin büyükleri de, insanların sâlih olanlarından, insanların sâlih olanları, meleklerin avamından üstündürler.

Evliyânın kerâmetleri haktır. Velînin kerâmeti, ümmeti olduğu peygamberin mu’cizesidir. Velî, peygamberin derecesine ulaşamaz. Kuldan, Allahü teâlânın emirlerini yerine getirip, yasaklarından sakınmak ile, mükellefiyeti hiçbir şekilde düşmez.

Evliyânın en üstünü Ebu Bekr-i Sıddîk’tır. Sonra Ömer-ül-Fârûk, sonra Osman Zinnûreyn, sonra Ali el-Mürtezâ’dır. Halifelikleri bu tertip üzeredir. Eshâb-ı Kirâmdan birisini

hayrdan ve iyilikten başka birşey ile anmak, bahsetmek caiz değildir.

Dirilerin, ölüler için yaptıkları duânın ve verdikleri sadakanın, ölülere fâidesi vardır. Faziletli günler ve faziletli yerler vardır. Sihir ve göz değmesi vardır.

Müctehid, ictihâdında hatâ edebilir. Müctehid ictihâdında isâbet ederse, iki, hatâ ederse birsevâb kazanır. Müctehidin ictihâdında yaptığı hatâ affolunur. Bir kimsenin Cennetlik olduğuna şehâdet edilmez. Fakat Resûlullahın ( aleyhisselâm ) Cennetle müjdeledikleri bundan hâriçtir. Onlar için Cennetliktir diye şehâdette bulunulur. Meselâ, Aşere-i mübeşşere böyledir. Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) onları Cennetle müjdelemiştir. Onların mübârek isimleri şöyledir: Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer, Hazreti Osman, Hazreti Ali, Hazreti Talha, Hazreti Zübeyr, Hazreti Sa'd, Hazreti Sa'îd. Hazreti Abdürrahmân, Hazreti Ebû Ubeyde (rıdvânullahi aleyhim ecmaîn).

Deccâl'in çıkması, Îsâ aleyhisselâmın gökten inmesi, güneşin batıdan doğması, Dabbet-ül-ard'ın çıkması haktır.

Kâhin ve müneccim gibi, bilici denen kimselere birşey sormak caiz değildir. Allahü teâlânın katında makbûl olan din, İslâmiyettir Allahım! Bizi lütfunla ve kereminle İslâm üzere dirilt, İslâm üzere öldür, Müslümanlar arasında haşr eyle.

Mehmed Emîn Tokadî hazretlerinin bir şiiri:

Ey iden da'vâyı suhandânî.
Dinle imdi eğer suhandânî.

Hak teâlâ seni mükerrem itdi,
Sana virdi emânet canı.

Cümle mahlûkâtdan mükerremsin,
Nutkuna verdi emr-i fermanı.

Nefsini bil, odur zulm-ü-cühûl,
Sen seni bilme, ânı bil ânı,

**"Men arefe"** sırrına olup ârif,
Eyle tahsîl hakk-u irfânı.

Cânu dilden ibâdete sa'y it.
Âlemin tâ ki olsun canı.

**"Yebne Âdem"** hadîsi natıkdır,
Halk-ı eşyaya ey kerem kani.

Ne içün halk olundu mevcûdat,
Anla bu râzî (sırrı) ey canımın canı.

Hilkatı cümlenin senin içündür.
Anla bu sırrı, ker tû insanî.

Herbiri hizmette sa'îddir,
Anlamasa bunu tû hayvanî.

Emr-i Rabbânî'ye itaat kıl:
Kuşûne (kulağına) koyma kavl-i şeytânı.

**"Nahnü akrabu"** buyurdu, çün Allah,
Sen ba'îd itme kendine anı.

Sırr-ı tevhîd'i fehmedip ey yâr.
Kesrete düşme itme tuğyanı.

Hem dahi dâim eyle nefy-i vücûd.
Anlayasın rumuzu merdânı.

Ma'nâ-yı "**Küntü kenz"**i hıfz eyle.
Olasın âlemin suhandânî.

Nedir bil hakîkat ma'nâ.
Bilesin tâ tarîk-ı merdânî.

Mehmed Emîn Tokadî hazretlerinin sevgili Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm için yazdığı bir na't şöyledir:

"Yarattı Hak senin çün cism-ü canı yâ Resûlallah,
Sen oldun âlemin rûhu revanı yâ Resûlallah,

Sana dünyâda rü'yeti hâs mi'râc itdikte,
Kelim aldı cevâbı, **"Lenterânî"** yâ Resûlallah,

Münevver itdi ey bedr-i risâlet mihr-ü-mâh âsâ,
Yüzün nûru zemin-ü-âsumânı yâ Resûlallah,

Olan rûhsâ-ı hâk dergâhın zâhirde bâtında,
Bulur feyz-i hayât-ı câvidânı yâ Resûlallah.

Kapundan gayrı melce' var mı muhtacın Emîn'e,
Şefaatle sevindir bî kesânî yâ Resûlallah."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1078

2) Sefînet-ül-evliyâ sh. 34

3) Tuhfe-i hattâtîn sh. 9, 10, 11, 400

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 36

5) Hadîkat-ül-cevâmi' cild-1, sh. 46, 137

6) Risâle-i sülûk (Mehmed Emîn Tokadî) Atıf Efendi Kütübhânesi No: 283 Varak 19-a, b, 20-a 35-a, b

7) Tezkire-i Sâlim sh. 97

8) Tezkire-i Şu'arây-ı Amid sh. 98

9) Risale (Mehmet Emîn Tokâdî) Süleymâniye Kütübhânesi Es'ad Efendi bölümü No: 3430

10) Risale, Mehmed Emîn Tokâdî'nin menâkıbı (Seyyid Yahyâ Efendi)

11) Rehber Ansiklopedisi cild-16, sh. 298

**MEHMED SA'ÎD EFENDİ (Halîl Efendi-zâde)**

Osmanlı âlimlerinden. Altmışsekizinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mehmed Sa'îddir. İki defa Anadolu kadıaskerliği yapmış, Birgili Kara Halîl Efendi'nin oğludur. İstanbul'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1168 (m. 1754) senesinde Bursa'da vefât etti. Emîr Sultan türbesi bitişiğindeki kabristana defnedildi.

İlk tahsilini babasından gördükten sonra, zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Yüksek ilmî dereceye ulaşıp, müderrislik rü'ûsunu (diplomasını) aldıktan sonra, Yenişehir kadılığına ta'yin edildi. 1141 (m. 1728) senesinde Bursa kadılığına nakledildi. 1148 (m. 1735)'de İstanbul kadılığına getirildi. İstanbul halkının takdîrini kazandı. Bu vazîfede dört yıl kaldı. 1152 (m. 1739) senesinde Anadolu kadıaskerliğine ve 1161 (m. 1748) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseldi. O güne kadar yaptığı bütün vazîfelerinde üstün başarı gösteren Mehmed Sa'îd Efendi, 1162 (m. 1749) senesinde Sultan Birinci Mahmûd Hân tarafından şeyhülislâmlık makamına ta'yin edildi. 9 ay 22 gün bu vazîfede kaldıktan sonra, 1163 (m. 1750) senesinde vazîfeden alınıp Bursa'ya gönderildi. Orada eser yazmakla ve Allahü teâlâya ibâdet etmekle meşgûl iken vefât etti.

Halîl Efendi-zâde Mehmed Sa'îd Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, kalemi kuvvetli, faziletli ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Hak bildiğini söylemekten çekinmezdi ve sert mizaçlı idi. Kâdılık ve şeyhülislâmlık yaptığı zamanlarda doğruluk ve adâletten ayrılmadı. Allahü teâlânın dîninin emirlerine bağlanmak ve yasaklarından kaçınmakta çok dikkatli idi.

Bursa'da bulunduğu sırada ilmî eserleri incelemiş ve "Aynî Târihi"ni Türkçeye tercüme etmiştir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 97

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2056

3) İlmiye salnamesi sh. 525

**MEHMED SÂLİH EFENDİ**

Osmanlı âlimlerinden. Yetmişüçüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed Sâlih'dir. Kırımlı Abdullah Efendi-zâde Yahyâ Efendi'nin oğludur. Evliyânın büyüklerinden Hüsâmeddîn Uşşâkî Efendi soyundandır. Doğum yeri ve târihi kesin olarak bilinmemektedir. 1175 (m. 1761) senesinde İstanbul'da vefât etti. Râziye Kadın Dâmâdı Kadıasker Mehmed Efendi Medresesi civarındaki kabristana defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsiline yöneldi. İlk eğitim ve öğrenimini Kırım Yenişehiri'nde gördükten sonra İstanbul'a geldi. Elliyedinci şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi'nin hizmetinde bulunup, ondan aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Bu arada Uşşâkiyye yolu büyüklerinin sohbetlerinde bulunup, ma'nevî feyz aldı. Daha sonra Yenişehirli Abdullah Efendi'nin kızıyla evlendi. Sultan İkinci Mustafa Hân'ın baş imamlığını yaptı.

İlimde yüksek dereceye ulaştıktan sonra, Haremeyn müfettişliğine ta'yin edildi. Daha sonra sırasıyla; Haleb, Şam ve Medine-i münevvere kadılığı vazîfelerinde bulundu. 3159 (m. 1746) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. 1163 (m. 1749) senesinde Anadolu kadı-askerliğine yükseltildi. Aynı sene içinde tekrar İstanbul kadılığına getirildi. 1167 (m. 1753) senesinde ikinci defa Anadolu kadıaskerliğine getirildiyse de, 1170 (m. 1757.) senesinde tekrar İstanbul kadılığına getirildi. 1171 (m. 1758) senesinde Dâmâd-zâde Feyzullah Efendi'nin vazîfeden ayrılmasıyla şeyhülislâmlık makamına getirildi, 1 yıl 5 ay 5 gün bu vazîfede kaldıktan sonra, Sultan Üçüncü Mustafa Hân tarafından vazîfeden alındı. Kanlıca'daki evine çekilip, ibâdet, tâat ve ilmî eserleri mütâlâa ile meşgûl iken vefât etti.

Mehmed Sâlih Efendi, âlim ve faziletli bir zât idi. Tatlı dilli, güler yüzlü, hoş sohbet ve hâlim-selîm idi. Allahü teâlâdan çok korkardı. Temiz i'tikâdlı ve haya sahibi idi. Çok nükteli ve akıcı konuşurdu. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 100

2) İlmiye salnamesi sh. 531

**MENTEŞÎ-ZÂDE ABDÜRRAHÎM BURSÂVÎ EFENDİ**

Osmanlılar zamanında yetişen tefsîr ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Ellibeşinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Abdürrahîm olup, aslen Bursa'lıdır. Bursa mahkeme başkâtibi Kurt Mehmed Efendi'nin oğludur. Menteşî-zâde diye meşhûr olmuştur. Doğum târihi bilinmemektedir. Bursa'da doğdu. 1129 (m. 1717) senesinde Edirne'de vefât etti. Oradaki Zehr-i mâr Mescidi bahçesine defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren Bursa'da ilim öğrendi. Daha sonra İstanbul'a gelip, Minkârî-zâde Yahyâ Efendi'nin hizmetinde ve ilim meclislerinde bulundu. Ondan ilim tahsil edip, çok istifâde etti ve akranları arasında yüksek derece sahibi oldu. Minkâri-zâde Yahyâ Efendi'nin yanında mülâzim (stajyer) oldu. Daha sonra müderris oldu. Bir müddet müderrislik yaptıktan sonra, kadılık mesleğini tercih edip, ilk olarak Yenişehir kadılığında vazîfelendirildi. 1105 (m. 1693) senesinde Edirne kadılığına nakledildi. Bu vazîfeden ayrılıp on sene devlet hizmetinden uzak kaldı. On sene sonra Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'nin tavsiye ve teşvikiyle Üsküdar kadılığına ta'yin edildi. Üç ay sonra Mısır mevleviyyetine gönderildi. 1117 (m. 1705) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. 1120 (m. 1708) senesinde Anadolu, 1123 (m. 1711) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. Bir müddet sonra bu vazîfeden ayrıldı. 1125 (m. 1713) senesinde ikinci ve 1127 (m. 1715) senesinde de üçüncü defa Rumeli kadıaskerliğine getirildi. 1127 (m. 1715) senesinde şeyhülislâmlık makamına yükseltildi. Bu yüksek ve şerefli vazîfeyi 1 yıl 8 ay müddetle doğruluk ve adâlet üzere yürüttü. 1128 (m. 1716) senesinde ihtiyârlık ve hastalığı sebebiyle bu vazîfeden ayrıldı. Edirne'de istirahat edip, ibâdetle meşgûl olduğu sırada vefât etti.

Menteşî-zâde Abdürrahîm Efendi, âlim ve fakîh bir zât idi. Güzel ahlâklı ve herkes tarafından sevilirdi. Fıkıh ilminde özel ihtisas sahibi olup, kıymetli fetvâlarının toplandığı, "Fetâvâ-i Abdürrahîm" veya "Abdürrahîm Efendi fetvâları" adlı eseri vardır. "Cerîdet-ül-ferâiz" ve "Ta'likâtü alel-Beyzâvî" adlı eserleri de kıymetlidir. Bu eserleri hâricinde başka haşiye ve risaleleri de vardır. Özel kütüphânesini Fâtih Câmii'ne vakfetmiştir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 84

2) İlmiye salnamesi sh. 504

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3075

**MİRZÂ MUSTAFA EFENDİ**

Osmanlı âlimlerinden. Ellidördüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mustafa'dır. Kadıasker Abdürraûf Efendi'nin oğludur. Mirzâ Mustafa Efendi diye meşhûr olmuştur. 1040 (m. 1630) senesinde İstanbul'da doğdu. 1130 (m. 1718) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kalenderhâne yakınında evinin bitişiğindeki mektebin bahçesinde medfûndur.

Çocukluğundan i'tibâren, babasından, Mirzâ Mehmed Efendi'den ve zamanının diğer âlimlerinden ilim öğrendi. Pâdişâh Sultan İbrâhim Hân zamanında, saray vazîfelileri arasına girdi. İlimde yükseldikten sonra, Şeyhülislâm Minkâri-zâde Yahyâ Efendi'nin hizmetine bulunup, ilim tahsil etti. Onun yanında mülâzim (stajyer) olarak çalışıp müderris oldu.

Hâriç rütbesiyle ba'zı medreselerde müderrislik yaptı. Minkârî-zâde Yahyâ Efendi'nin dâmâdı Mustafa Efendi Anadolu kadıaskeri olunca, onun tezkirecilik (kâtiplik) vazîfesini yürüttü. Sadrâzam Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa'nın Kanije zaferinden sonra, Mirzâ Mustafa Efendi'ye mevleviyyet vazîfesi verildi. 1086 (m. 1675) senesinde Yenişehir, 1092 (m. 1681) senesinde Mısır, 1097 (m. 1685) senesinde Mekke-i mükerreme ve hemen sonra da İstanbul kadılıklarında vazîfelendirildi. Bir ara bu vazîfeden ayrıldı. 1099 (m. 1687) senesinde tekrar İstanbul kadılığına ta'yin edildi. 1101 (m. 1689) senesinde bu vazîfeden ayrılıp Kıbrıs'a gitti. Daha sonra tekrar İstanbul'a döndü.

1106 (m. 1694) senesinde Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Sultan İkinci Mustafa Hân zamanında vazîfeden ayrılıp Sinop'a gitti. 1115 (m. 1703) senesinde Sultan Üçüncü Ahmed Hân pâdişâh olunca, İstanbul'a döndü. Beş sene sonra 1120 (m. 1708) senesinde, üçüncü defa Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Sonra yine vazîfeden ayrıldı. Evine çekilip ibâdet ve tâatle meşgûl iken, 1126 (m. 1714) senesinde şeyhülislâmlık makamına getirildi. 6 ay 13 gün müddetle bu vazîfeyi yürüttükten sonra bu vazîfeden ayrılıp Trabzon'a gitti. Bir müddet sonra İstanbul'a döndü. Emîrgan'daki evinde istirahat edip, ibâdetle meşgûl olduğu sırada doksan yaşında vefât etti.

Âlim, fâzıl ve güzel ahlâk sahibi olan Mirzâ Mustafa Efendi'nin, "Nebe' cüzü Haşiyesi", Türkçe "Eşrât-ü Saat Risalesi" ve "Şah Hüseyn Haşiyesi" adlı eserleri vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 83, 84

2) İlmiye salnamesi sh. 503

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4510


**MİRZÂ-ZÂDE MEHMED SA'ÎD EFENDİ**

Osmanlı âlimlerinden. Yetmişikinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed Sa'îd'dir. Elliikinci şeyhülislâm Mirzâ Mustafa Efendi'nin torunu, ellisekizinci şeyhülislâm Mirzâ-zâde Şeyh Mehmed Efendi'nin oğludur. Mirzâ-zâde diye şöhret bulmuştur. 1122 (m. 1710) senesinde İstanbul'da doğdu. 1188 (m. 1774) senesinde İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'da, Karacaahmed kabristanında, babasının yanına defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsiline başladı. Babasından ve zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri öğrendi. Müderrislik diplomasını aldı. Birçok medreselerde müderrislik yaptıktan sonra en son, "Hâmise-i Süleymâniye" ünvanına ulaştı. Bu rütbede beş sene kalıp, ilim tedrisiyle meşgûl oldu. 1145 (m. 1732) senesinde İzmir, 1156 (m. 1743) senesinde Bursa kadılığına ta'yin edildi. Bu arada Mekke-i mükerreme payesine de nail oldu. 1161 (m. 1748) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. 1171 (m. 1757) senesinde Anadolu, 1173 (m. 1759) senesinde Rumeli kadıaskeri oldu. Bir ara bu vazîfeden ayrıldı. 1175 (m. 1761) senesinde Nakîb-ül-eşrâflık vazîfesiyle taltif edildi. 1176 (m. 1762) senesinde tekrar Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Bu iki vazîfeyi birlikte yürütürken, 1178 (m. 1764) senesinde Rumeli kadıaskerliği ve Nakîb-ül-eşrâflık vazîfelerinden istifâ ederek ayrıldı. 1181 (m. 1767) senesinde tekrar Nakîb-ül-eşrâflığa ve üçüncü defa Rumeli kadı-askerliğine getirildi. 1183 (m. 1769) senesinde Sultan Üçüncü Mustafa Hân tarafından, Pîrî-zâde Osman Sâhib Efendi'nin vefâtıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına yükseltildi. Üçbuçuk sene müddetle bu şerefli ve yüksek vazîfeyi doğruluk ve adâlet üzere yürüttükten sonra, 1187 (m. 1773) senesinde ihtiyârlığı ve hastalığı sebebiyle bu vazîfeden istifâ edip, Üsküdar'daki evinde istirahata çekildi, istirahat edip, ibâdetle meşgûl olduğu sırada vefât etti.

Mirzâ-zâde Mehmed Sa'îd Efendi, ilim, irfan ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Vazifesine ehil, yaptığı işi Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için yapardı. Nâzik yaradılışlı olup, insanlara iyilik ve hüsnü muâmele ederdi. Adâlet ve doğruluktan ayrılmazdı. Bir konu üzerinde düşünmeden ve araştırma yapmadan konuşmazdı. Ancak ömrü, zayıflık ve hastalıkla geçtiği için ziyâretlere gidemezdi. Pâdişâhın ve şeyhülislâmın bulunması gereken toplantı ve bayramlaşmalara dahî gidemeyip, af dilerdi. İlmiye teşkilâtında ba'zı düzenleme ve yenilikler yapmak istemiş ise de, istediği başarıya ulaşamamıştı. Kaynaklarda eseri hakkında bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 103, 104

2) İlmiye salnamesi sh. 538

3) Kâmûs-ül-A'lâm cild-6, sh. 4510

## MİRZÂ-ZÂDE ŞEYH MEHMED EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Ellisekizinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed olup, ellidördüncü şeyhülislâm Mirzâ Mustafa Efendi'nin oğludur. Mirzâ-zâde diye bilinir. Doğum târihi bilinmemektedir. İstanbul'da doğdu. 1146 (m. 1733) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kabri, Kalenderhâne yakınında, evinin bitişiğindeki okulun bahçesinde medfûn bulunan babasının kabrinin yanındadır.

Küçük yaştan i'tibâren babasının yanında öğrenim gördü. Zamanındaki âlimlerin tedris halkasında bulunup aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. İlimde ilerleyip müderrislik diplomasını aldı. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra, Süleymâniye Medresesi müderrisliğine ulaştı. Bu arada Şeyhülislâm Ebû Sa'îd-zâde Feyzullah Efendi'nin kızıyla evlendi Kâdılık mesleğini tercih edip, ilk olarak İzmir, daha sonra Edirne kadılıklarında vazîfelendirildi. Çok geçmeden İstanbul kadılığına getirildi. 1125 (m. 1713) senesinde Anadolu kadıaskerliğine yükseltildi. 1128 (m. 1716) senesinde bu vazîfeden ayrıldı. Daha sonra Pirvâdî kadılığına gönderildi. Bir müddet geçtikten sonra tekrar Rumeli kadıaskerliğine getirildi. 1143 (m. 1730) senesinde meydana gelen Patrona Halîl isyanıyla ilgili olarak, sarayda toplanan ulemâ meclisinde hazır bulundu. Vazifeden ayrılan Yenişehirli Abdullah Efendi'nin yerine şeyhülislâmlık makamına getirilmesi teklif edildi. Kabûl etmek istemediyse de, Sadrâzam Dâmâd İbrâhim Paşa ve Rumeli kadıaskeri Seyyid Abdullah Efendi'nin ısrarları üzerine, Sultan Üçüncü Ahmed Hân tarafından 1143 (m. 1730) senesinde şeyhülislâmlık makamına getirildi. Aynı sene içinde Üçüncü Ahmed Hân tahttan inip yerine Sultan Birinci Malımûd Hân geçince şeyhülislâmlık makamında kaldı. Bu yüksek ve şerefli vazîfeyi yedi ay 17 gün yaptıktan sonra, 1143 (m. 1731) senesinde ihtiyârlığı ve rahatsızlığı sebebiyle istifâ etti. Üsküdar'daki Sultantepesi üzerindeki çiftliğinde istirahata çekildi. Evinde Allahü teâlâya ibâdet ve tâat etmekle meşgûl iken vefât etti. Mirzâ-zâde Şeyh Mehmed Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, âbid (çok ibâdet eden), güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Her işinde Allahü teâlânın rızâsını gözetir, haramlardan ve şüphelilerden şiddetle kaçınırdı. Kâdılık ve şeyhülislâmlığı müddetince, doğruluk ve adâletten ayrılmadı. İnsanlara hizmet etmeyi Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için vesile bilirdi. Hak bildiğini söylemekten çekinmezdi. Geceleri seher vaktine kadar namaz kılıp ibâdet eder, her üç günde bir defa Kur'ân-ı kerîmi hatmederdi. Eserleri hakkında kaynaklarda bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 88

2) İlmiye salnamesi sh. 510

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4510

## MOLLA OSMAN EFENDİ

Anadolu'da yaşayan evliyâdan. Erzurumlu İbrâhim Hakkı hazretlerinin babasıdır. 1081 (m. 1670) senesinde Hasankale'de doğdu. Karaşeyhoğlu Seyyid İbrâhim Efendi'den; sarf, nahiv, fıkıh, ferâiz, hadîs, tefsîr ve akâid ilimlerini öğrendi. Derviş Efendi lakabıyla meşhûr oldu. İsmâil Fakîrullah hazretlerinin sohbetine kavuşarak tasavvufta yetişti. ma'rifetler sahibi oldu. 1132 (m. 1719) senesinde Receb ayının ortasında Tillo'da vefât eyledi. Erzurum'un doğusunda

Hasankale kasabasında, misâfire ikramlarda bulunan, fakirlere yardım eden, âlimlere hürmet gösteren, vezirler ve kumandanlar arasında rey sahibi olan Dursun Mehmed oğlu Molla Bekir'in 1081 (m. 1670) senesi Rebî'ül-evvel ayı dördüne rastlayan Pazartesi günü bir oğlu oldu. İsmini Osman koydular. Bir oğlu olduğuna çok sevinen Molla Bekîr Efendi, Allahü teâlâya hamdü senalar edip, şükür secdesine kapandı ve akîka kurbanları keserek, Hasankale halkına ziyâfetler verdi. Oğlu Osman'ı, okuyarak âlim olması için, Hasankale halkından kerâmetler sahibi Karaşeyhoğlu Seyyid İbrâhim hazretlerine gönderdi. Yirmi yaşına kadar ondan tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerini öğrenen Osman Efendi, herkesin takdîr ettiği bir âlim oldu. Cenâb-ı Hakkın vergisi olarak yaratılışından güzel ahlâklı olan Osman'a, Derviş Efendi lakabını taktılar.

Derviş Osman Efendi'ye, annesinin vefâtından sonra babası, Hasankale yakınında Fendiği köyünden Seyyid Dede Mahmûd'un kızı Seyyide Hanîfe hâtunu nikâh etti.

Molla Bekîr çok cömert idi. Bu sebeple misâfiri hiç eksik olmazdı. Hattâ misâfir gelmediği zaman geç vakitlere kadar yemek yemeden bekler, gelmez ise sabaha kadar aç beklerdi. Bir sonbahar akşamı, Zekeriyyâ isminde Özbek'li bir misâfir gelmişti. Zamanın velîlerinden olan Zekeriyyâ Efendi Molla Bekîr Efendi'nin evinde hastalandı. Molla Bekîr, sâlih bir müslümanın derdleriyle uğraşmaktan kazanacağı sevâbları düşünerek, oğlu Osman Efendi'yi onun hizmetine verdi. Osman Efendi, zevk ile altı ay Zekeriyyâ Efendi'ye hizmet etti. Zekeriyyâ Efendi, bir gece odasında heyecanla sağa sola koşturarak garip hareketler yaptı. Uzun süren bu koşturmasından sonra; "Elhamdülillah yangın söndü" dedi. Zekeriyyâ Efendi'yi hayretle seyreden Derviş Osman, bu söze bir ma'nâ veremiyerek; "Efendim, hangi yangın söndü?" diye sordu. O da; "Biraz önce İstanbul'da büyük bir yangın çıkmıştı. Evleri yanan ba'zı yetimler zamanın evliyâsından yardım istediler. Biz de yangını söndürmek için vazîfelendirildik. Hamdolsun şimdi söndü, fakat çok ev yanıp kül oldu" buyurdu. Hakîkaten bir müddet sonra İstanbul'dan gelen bir kimse bu yangını anlattı. Aynı güne rastlıyordu.

Zekeriyyâ Efendi birgün, Derviş Osman'a; "Bize altı aydır hizmet edip, çok ikramlarda bulundunuz. Bu hizmetiniz çok makbûle geçti, çok sevâblar kazandınız. Şimdi sıra bizde. Şu anda hacet kapıları açıktır. Dileyiniz. Her ne dilerseniz cenâb-ı Hak ihsân eder" buyurdu. Derviş Osman bu söze çok heyecanlandı ve; "Muradım, îmân ile ölerek, âhırete gitmek ve Cennet-i a'laya kavuşmaktır" dedi. Zekeriyyâ Efendi; "Daha çok, daha kıymetli şeyler iste. Allahü teâlâ büyük dereceler isteyeni sever" deyince, Osman Efendi ağlayarak; "Cennette Allahü teâlânın Cemâliyle müşerref olmak isterim" dedi. O da; "Allahü teâlâ kalb gözünü açsın ve o arzuna kavuştursun!" buyurdu. O anda Derviş Osman'ın gönül gözü açılarak melekler âlemini seyretmeye başladı. Zekeriyyâ Efendi, Derviş Osman'a günde onbin defa Kelime-i tevhîd söylemesini tavsiye ederek, oradan ayrıldı. Derviş Osman, büyük bir aşk ile hergün onbin defa Kelime-i tevhîdi söyleyerek, kalb aynasını cilalamaya başladı.

Bu sırada babası Molla Bekîr, çıkan Osmanlı Rus savaşında Kırım'a gitti. Kefe'ye geldiklerinde de şehîd oldu. Ondan sonra evin bütün işleri Derviş Osman'a kaldı. Ticâret ve zirâat işleri, hizmetçilerle uğraşmak, gelen gidenle iglilenmek, kardeşlerinin feryâd-ı figânını susturmak ve muhterem babasının ölüm hasreti, onun zikir, fikir ve huzûruna mâni oldu. Kalbinin dağıldığına çok üzülen Derviş Efendi, çok ağlayıp inledi. Üzüntü ve keder denizine daldı. Onu teselli edecek bir rehberi de yoktu. Yakınlarda kendisini yetiştirecek, derdine derman olacak bir rehlıer bulamayınca üzüntüsü daha da arttı. Bütün vücûdunu ma'nevî bir soğukluk kapladı. Artık büsbütün dünyâ hayâtından usanmıştı. 1115 (m. 1703) senesi Muharrem'in birinci Cum'a gecesi, kalb hastalığından kurtulmak düşüncesiyle istihâre namazı kılıp, uzun uzun, ağlayarak duâ etti. O gece rüyasında, dünyâyı terk etmek ve kendini Allahü teâlâya kavuşturacak bir evliyâyı arayıp bulmak lâzım geldiği bildirildi. Uyanınca bu emri yerine getirmek için karârını verdi. O sabah güneş doğarken bir oğlu dünyâya geldi. İsmini İbrâhim Hakkı koydu. Oğlunun olmasına ziyadesiyle sevinen Derviş Osman Efendi adetâ hastalıktan kurtuldu.

Osman Efendi, oğlunun doğumundan sonra rü'yâda emredilen vazîfeyi yapmak üzere Erzurum'a geldi. Erzurum'da Gümrükçü Derviş Bey, kendi oğlunu yetiştirmek üzere bir hoca arıyordu. Osman Efendi'yi görünce ona dolgun ücretle ders vermesi için teklifte bulundu. Fakat Osman Efendi kabûl etmedi. Habib Efendi isminde tasavvuf ehli muhterem bir zâtın yanına gitti. Bir velî kul olan Habib Efendi, Derviş Osman Efendi'ye çok izzet ve ikramlarda bulundu. Onu Mehdî mahallesinde yaptırdığı câmiye İmâm yapmak istedi. Fakat Osman Efendi, derd ve gam ateşiyle eriyip, kendini

yetiştirecek bir rehber bulmak arzusuyla yanıp kavrulmuş, sabrı, rahatı kalmamıştı. Aklı fikri hep rü'yâsında verilen emirde idi. O sırada Lala Paşa Câmii'ne özbekli Zekeriyyâ Efendi vâ'iz olarak gelmişti. Bunu işiten Derviş Osman Efendi, hemen yanına gidip durumunu bildirdi ve kendisini yetiştirmesi için yalvardı. Zekeriyyâ Efendi, onu güleryüzle karşılayıp iltifâtlarda bulundu. O gece istihâre namazı kılıp, cenâb-ı Hakka yalvaran Zekeriyyâ Efendi, ertesi günü Osman Efendi'ye; "Ey kardeşim! Biz seni kabûl ederdik. Lâkin bizden önce seni sultânımız almıştır. Sana müjdeler olsun ki, senin sahibin çok büyüktür. O öyle bir yetiştiricidir ki, bu zamanda pek nâdir bulunur. Altı senedenberi senin gelmeni beklemektedir. Her hâlde iki seneye varmaz görüşmeniz vâki olacaktır. Sen onun hasretiyle yanmaya devam et ve bunun kıymetini bil. Allahü teâlâya tevekkül eyle sonun selâmettir" buyurdu.

Derviş Osman Efendi, bu müjdeyi alınca çok sevindi, İki sene daha beklemeye karar verip tekrar evine döndü. Eve dönüsünün ikinci senesinde hanımı Hanîfe Hâtun vefât etti. Yedi yaşındaki oğlu İbrâhim Hakkı'yı amcalarına emânet edip, tekrar bir rehber bulmak üzere yola çıktı. Eyyûb Efendi isminde bir velî ile arkadaş olup, diyar diyar dolaşarak, va'd olunan zâtı araştırmaya başladılar, önce Bitlis'e gittiler, Eyyûb Efendi daha önce burada Molla Muhammed Arvâsî hazretlerinin sohbetinde ve hizmetinde bulunmuş, ondan ilim öğrenmişti. Osman Efendi, Bitlis'in güzelliğine hayran kaldı. Akarsularını, meyve ağaçlarını, güzel evlerini görünce hayret edip, arkadaşı Eyyûb Efendi'ye; "Burası Cennet midir?" diye sormaktan kendini alamadı. Orada bir hafta kaldıktan sonra, Eyyûb Efendi'yle, vefât eden Molla Muhammed Arvâsî hazretlerinin Müks'deki kabr-i şerîfini ziyârete gittiler. Burada da bir hafta kalıp, Hicaz'a gitmek niyetiyle Siirt'e doğru yola çıktılar. Hizan'dan Siirt'e giden kervanda ihtiyâr bir kimse ile tanıştılar. Dertlerini anlatıp sohbet ettiler. O ihtiyâr kimse bunlara, "Siirt'in Tillo kasabasında Şeyh İsmâil Fakîrullah hazretleri vardır. Allahü teâlânın çok sevdiği evliyâsındandır. Onu ziyâret etmeden, duâsını almadan bir yere gitmeyin!" dedi. Bu habere çok sevinen iki arkadaş, o ihtiyâr kimseye; "Siz önden gidip, bizi ziyâretine kabûl buyurmasını söyleyebilir misiniz?" diyerek rica ettiler. O zât kabûl edip Tillo'ya gitti, İsmâil Fakîrullah'ın huzûruna çıkıp; "Yarın iki Erzurumlu ziyâretinize gelmek isterler" deyince, o da; "Evet, senelerdir onları bekliyorum, içlerinden biri tekrar Erzurum'a dönecek, diğeri ise bizim hizmetimizde kalacaktır" buyurdu.

Ertesi günü Derviş Osman Efendi ile Eyyûb Efendi, on sene aramaya karar verdikleri, fakat ongün içinde kavuşacakları zâtın huzûruna gittiler. Eyyûb Efendi, İsmâil Fakîrullah hazretlerini daha görür görmez büyüklüğünü ma'rifet nûruyla anladı ve şükür secdesine kapandı. İsmâil Fakîrullah ise; "Ey Molla Eyyûb! Bu senin haccındır" diyerek müjde verdi. Fakat Derviş Osman Efendi, bu zâtın büyüklüğünü ilk anda anlayamadı. Onun kafasında hep Kâ'be-i muazzama vardı. Aradığını orada bulacağını zannediyordu. Ziyâretten sonra tekrar Siirt'e gitti. Üçgün sonra Tillo'da kalan arkadaşı Eyyûb Efendi'nin yanına geldi. Eyyûb Efendi ona; "Kardeşim Osman Efendi! On sene arayarak bulmak istediğimiz zâtın, bu olduğuna inandım. Onun kıymetini bilip, burada kalacağım. Bu Ramazân-ı şerîfi, câmide i'tikâf ederek geçireceğim. Bu arada mübârek hocamın cemâl-i şerîfini görüp, sohbetiyle bereketlenmeyi kendime murâd edindim" deyince, Osman Efendi de arkadaşının bu hâline imrenip câmide i'tikâfa çekildi. Osman Efendi'nin kalbindeki hastalık hergeçen gün azalmaya, İsmâil Fakîrullah hazretlerine olan muhabbeti ve hayranlığı çoğalmaya başladı. Yavaş yavaş, vücûdu sıhhat, gönlü rahata kavuştu. Hergeçen saniye kalbinden gaflet ve gam gidip, yerine sürûr ve huzûr doldu. Bayram geldiğinde, aradığı mübârek zâtın İsmâil Fakîrullah hazretleri olduğuna kanâat getirdi. Bundan sonra onun en büyük hizmetçisi olmaya gayret gösterdi. Bayramdan sonra arkadaşı Eyyûb Efendi Erzurum'a gitti. Osman Efendi, hocasına hizmeti canına minnet bildi. Sekiz seneden beri aradığı rehberini bulmanın verdiği zevk ile, hocasının buyurduğu her emri anında yapmağa başladı. Gam ateşlerini söndürüp her hastalıktan şifâ buldu. Pekçok imtihanlardan geçti. Sonunda ma'rifet devletine kavuşarak, evliyâlık mertebelelerinden pay sahibi oldu. Hocasının mübârek teveccühleri ile çok yüksek derecelere kavuştu. Evliyânın havassı denilen seçilmişlerden oldu. Karşısındaki kimsenin kalbinden geçenleri bilmek, kabirdekinin hâllerini müşâhede edip görmek, kuşlar ve canavarlarla konuşmak gibi şeyler, artık onun için normal olan hâller arasında idi.

Derviş Osman Efendi'nin İsmâil Fakîrullah hazretlerinin hizmetine girip, tasavvuf ilmi tahsil etmesinin ikinci senesinde, Hasankale'de bulunan dokuz yaşındaki oğlu İbrâhim Hakkı'yı, amcası Ali, Tillo'ya getirdi. İbrâhim Hakkı hazretleri, ma'rifetnâme ismindeki kitabında buyurdu ki: "Ben dokuz

yaşında idim. Ali “amcam beni babamın yanına götürdü. Bir ikindi vaktinde Tillo’ya girdik. Dergâha vardığımızda babam ile hocası namaz kılıyorlardı, ilk bakışta İsmâil Fakîrullah hazretlerinin mübârek yüzü, bana pederimden daha yakın geldi. O anda yüzünün cezbesi gönlümü aldı, aklım onun güzelliğine, duruşundakı heybete ve olgunluğa hayran kaldı, gönlümü ona kaptırdım. Babam beni kendi odasına götürdü. Şefkat ile ilim öğretip, lütuf ile terbiye etmeye başladı. Astronomi ilmini, babamdan bir hafta sonra talebeliğe kabûl edilen büyük âlim Molla Muhammed Sıhrânî hazretlerinden öğrenmeye başladım. Kış mevsimine girmiştik. Bir ikindi namazından sonra, odamıza babam ile mübârek hocamız teşrîf edecekti. O sırada da dergâhın ocağında meşe yanıyor, közleri kıpkırmızı kızarıyordu. Merhamet menbâı olan hocamız bu küçük talebesine şefkat göstererek babama; “Osman Efendi! Molla İbrâhim üşümesin, hücresine biraz köz götür” buyurdu. Babam derhal emrine uyarak ocağın yanına gitti. Paltosunun eteğini yere yayıp iki elini ateşin içine soktu. Közü alıp paltonun üzerine koyacağı sırada mübârek hocamız bu hâli gördü ve; “Osman Efendi. Közleri elinle değil, kürek ile götür” buyurdu. Babam; “Başüstüne efendim” diyerek elini ateşten çekti. Kürek ile köz alıp odamıza geldiler. Bu hâdiseye hayret etmiştim. Mübârek hocamız odamızdan ayrıldıktan sonra babama: “Babacığım! Sizin eliniz ateşte yanmaz mı ki, öyle ateşin içine sokup közleri avuçladınız?” diye sordum. Babam; “Bundan beş sene önce evimizde misâfir kalan evliyâ-ı Kirâmdan Zekeriyyâ Efendi’nin bu fakire duâsından sonra, Allahü teâlâ bize çok ihsânlarda bulundu. Vücûdumuzu ateş yakmaz oldu” buyurdu. Ben de; “İnşâallah, Rabbimiz bize de öyle ihsânlarda bulunur” dedim. Bu isteğime çok sevindi ve; “Diğer insanların vücûdu, kuru ağaçtan yapılmış boş testi gibi olup, ateşe atılınca cayır cayır yanar. Fakat Allahü teâlânın seçtiği evliyâ kullarının vücûdu ise, buz gibi su ile dolu bir sürahiye benzer, ateşe atılınca, ateşi söndürür” buyurdu. Sonra babama; “Madem ki elinizi ateş yakmıyor, niçin kürek ile ateşi almanız emrolundu?” diye sordum. Bunun üzerine babam da; “Mübârek hocamız, ateşi elime alırken senin gördüğünü anladı da onun için kürek ile almamı emrettiler. Çünkü, başkalarının yapamıyacakları olağanüstü işleri yaparak başkalarına göstermek, bu yolda edebe uygun değildir. Evliyânın kerâmetini gizlemesi, göstermemesi emredilmiştir. Hocamız bu sebeple ateşi elimle değil, kürekle almamı işâret buyurmuşdur” dedi.”

Yine İbrâhim Hakkı hazretleri anlattı: “Tillo’ya gelişimizin yedinci senesî idi. Bir yaz günü, Sıhranlı Şeyh Ali Efendi isminde mübârek bir zât, elliiki talebesiyle hacdan geldi. Öğleye yakın hocamız İsmâil Fakîrullah hazretlerinin huzûruna girdiler. Ali Efendi içeriye girince selâm vermedi, konuşmadı, el öpmedi, müsâfeha yapmadı. Edeb ile bir köşeye oturdu. Başını önüne eğmiş olduğu hâlde öğle namazına kadar huzûrda kaldı. Namazdan sonra da Allaha ısmarladık demeden, selâm vermeden huzûrdan ayrıldı ve bizim kaldığımız odaya geldi. Yine selâm vermeden, konuşmadan, başını önüne eğip oturdu, ikindiye kadar babam ile murâkabe yaptılar. Akşam iftarında, her yemekten birer lokma veya bir kaşık aldı. Babam, Ali Efendi’ye çok hürmet gösterdi ve hizmet etti. Gece babam ile sabaha kadar murâkabe edip, iç âlemlerine daldılar. O geceyi de böyle ihyâ ettiler. Sabahleyin yine hocamızın huzûru ile şereflendi. Yine sessizce oturdu, dinledi ve bir müddet sonra ayağa kalktı. Hocamız da ayağa kalktı ve ona duâ etti. Hacı Ali Efendi el öpüp konuşmadan dışarı çıktı. Biz de Ali Efendi’ye hürmet edip elini öptük, atına bindirerek, Tillo’dan çıkıncaya kadar arkasından gidip onu uğurladık. Orada bizimle vedâlaştı ve talebeleriyle memleketine gitti. Eve gelince babama; “Efendim! Bu nasıl misâfirdir ki, herkesten çok izzet ve hürmet bulmuştur?” dedim. Babam da; “Bu misâfir diğerlerine benzemez. Kâmil, olgun bir velî olup, gönül sahibidir. Muhterem hocamızın hâl ve şânına yakın bir derecesi vardır. Zîrâ dedi ki: “Uzun zamandan beri âlemi dolaşırım. Çok memleketler gezdim. Elli seneden beri pekçok evliyâyı ziyâret ettim. Zâhirde bilinmeyen evliyâ ile ma’nevî meclislerde görüştüm. Ancak bu mübârek zâtın, cümlesinden üstün derecelere sahip Gavs-ı a’zam makamında olduğunu müşâhede ettim. Bu muhterem hocamızın vücûd-ı şerîfini Allahü teâlânın aşkı yakmıştır. Buraya gelip İsmâil Fakîrullah hazretlerinin mübârek yüzünü gördüğümde, kendimi onun gönül aynasında buldum, işte benim seyahatim tamam oldu ve muradıma kavuştum.” Babama “Bu hiç konuşmayan misâfir, bunları size ne zaman söyledi?” diye sordum. Cevâbında; “Biz kalblerimizle konuştuk. Hattâ bundan başka daha pekçok hikmetler üzerinde uzun uzun sohbet ettik” dedi.”

Oğlu İbrâhim Hakkı hazretleri anlattı:

“İsmâil Fakîrullah hazretlerinin hizmetçilerinin başı ve evlâdı gibi olan babam Derviş Osman Efendi, artık elliiki yaşına girmişti. Bu fâni dünyânın fenâlığından kurtulmak ve bir an

önce Allahü teâlâya kavuşmak arzusuyla yanmağa başlamıştı. Birgün kendi dostlarından Molla Ziyâd ismindeki bir İmâm, babamı yalnız gördüğü birgün; “Osman Efendi kardeşim! Yıllardır İsmâil Fakîrullah hazretlerinin yanında hizmet etmekle şerefleniyorsun. Öyle ki, seni oğlundan daha üstün tutmaktadır. Hâl böyle iken, hâlâ maksadına kavuşamadın mı?” diye sordu. Babam da; “Henüz muradımın nihâyetine kavuşamadım. Sana söz veriyorum ki, maksadıma kavuştuğum zaman sana haber veririm. Yatakta olsan dahî kaldırırım” dedi. Babamın bu sözünden on gün geçmişti ki, babam rahatsızlandı. Bu İmâm, babama beş gün beş gece hizmet etti. Babam yemek yiyemeden, su içmeden ateşler içinde beş gün yattı. 1132 (m. 1719) senesi Receb ayının ortalarında, elliiki yaşında iken Hakkın rahmetine kavuştu.”

Babasının vefâtını İbrâhim Hakkı hazretleri şöyle anlattı: “Benim çok sevdiğim babam ve anam, dert ortağım, üzüntülerimin gidericisi, hücredaşım, gurbet yoldaşım Derviş Osman Efendi, Cum’a gecesi sabaha yakın dünyâdan âhırete göçtü. Hak yolunda can verip Allahü teâlâya kavuştu. Maksadı hâsıl olarak, rahmet deryasına daldı. Bu yetim, o gece başka misâfir odasında yattı. Sabahleyin kalkıp, hasta babamı görmek istediğimde, oradakiler bana; “Git önce namazını kıl, sonra gel. Hasta şimdi rahatladı” dediler. Bu söz üzerine mescide gittim. Herkes burnunu tutuyordu. Hepsinin nezle olduğunu sandım. Namazdan sonra odamıza geldiğimde babamın vefât ettiğini gördüm. Benim de rahatım gitti, gönül evim zulmetle doldu. Bir anda babamın ayrılık hasretiyle virânelerdeki kuşlara döndüm, öyle feryâd etmek istedim ki, sesim göklere çıkacaktı. Ben bu hâlde iken, o merhamet kaynağı mübârek hocam geldi. Benden o üzüntü ve elemi aldı. Ben de kalkıp kendi kendime; “Şimdi ayıptır, sabredeyim. Hocam gittikten sonra nasıl ağlıyacağımı ben bilirim” dedim. Mübârek hocamız herkese selâm verip, garip oğlu Derviş Osman Efendi’nin başı ucunda oturdu. Şehîd olan rûhuna bir fâtiha okuyup sevâbını bağışladı ve murâkabeye daldı. Ben hocamın karşısında, babamın da ayak ucunda idim. Bir anda Allahü teâlânın inâyeti erişti, ihsânlarına kavuştum. Vefât eden babam, mübârek başını kaldırdı. Kimya te’sîri olan nazarıyla yüzüme bakıp tebessüm ederek ta’ziyede bulundu. O anda mübârek göğsünden şimşek gibi bir nûr parladı. Kalbim titredi, üzüntü ve elem gidip, yerine sürûr ve lezzet doldu. Babamı bu hâlde görünce bayramlıklarını giymiş bir çocuk gibi sevindim. Üzüntülü duran dostlar bu sevincime bir ma’nâ veremeyip hayret ettiler. Allahü teâlânın ihsânı ve mübârek hocamızın himmeti, bereketi ile olan bu hâdiseyi oradakiler görememişti. Hocamız oradan ayrıldıktan sonra, merhum babamın yüzünü açıp baktım. Gülmüş bir hâli vardı. Yüzü nurlu, bedeni sıcak ve yumuşak idi. Sanki uyuyordu. Cenâze namazına üç kasaba, çevre köyler ve bütün Siirt halkı geldi. Namazını hocamız kıldırdı. Onun vefâtına benden başka herkes çok üzüldü. Çünkü babam Derviş Osman Efendi’yi tanıyan herkes çok severdi.

Definden ve telkinden sonra, İmâm Molla Ziyâd uzun müddet uykusuz kaldığından, hemen gidip evinde uykuya dalmış. Biraz sonra uykudan neş’eyle fırlayıp kalkmış. Çoluk-çocuğu onun böyle ani kalkmasına şaşırıp sebebini sormuşlar. O da ağlıyarak; “Onbeş gün önce merhum Osman Efendi ile sözleşmiştik. Maksadına kavuştuğunu bana bildirecekti. “Uykuda olsan da seni kaldırırım” diye söz vermişti. Şimdi sözünü tutmak için neş’e ile geldi. Beni kuşağımdan tutarak; “Ne yatarsın, kalk! Ben muradıma erdim” deyip beni sevindirdi” demiş. Sonra da abdest alıp, hemen hocamın huzûruna geldi. Bu hâdiseyi başından sonuna kadar anlattığımda, hocam; “Ey Molla Ziyâd! Merhum oğlum Osman Efendi, halîm selim, kendi hâlinde olup, sıdk ile cenâb-ı Hakka teslim olmuş idi. Hayatta iken kemâle gelip, evliyânın seçilmişleri arasına girdi. Himmetinin yüksekliğinden (bir işin yapılmasında arzusunun çokluğundan) ehass-ı havvâs ismi verilen daha seçilmiş evliyâ ile beraber olmağı istemişti. İnşâallahü teâlâ onların zümresine varmıştır.” buyurdu.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Ma’rifetnâme sh. 513

**MUHAMMED GAZZÎ**

Dımeşk’da yetişen Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Abdürrahmân bin Zeynel’âbidîn bin Ali bin Zekeriyyâ bin Muhammed el-Gazzî el-Âmiri el-Kureşî ed-Dımeşkî olup, künyesi Ebü’l-Me’âlî, lakabı Şemsüddîn’dir. Dımeşk’da Şafiî müftîsi idi. 1096 (m. 1685) senesi Şa’bân ayının onsekizinde, Cum’a gecesi yatsı ezanından sonra,

Dımeşk'da dünyâya geldi. Daha yedi yaşına basmadan annesi vefât etti. O da babasının yanında yetişti. 1167 (m. 1753) senesi Muharrem ayının onyedisinde, Perşembe günü güneşin batmasından az evvel vefât etti. Dımeşk'da Bâb-ül-Ferâdîs denilen yerin dışında Merac-üd-dehdâh türbesine defnolundu.

Küçüklüğünden i'tibâren Allahü teâlâ tarafından kendisine çok kuvvetli bir anlayış kabiliyeti ihsân edilen Muhammed Gazzî, daha çocuk yaşında beş vakit namazını aksatmadan kılardı. Kur'ân-ı kerîmi okumayı, Hâfız Muhammed bin İbrâhim'den öğrendi. Hatim edince ya'nî hocasının huzûrunda Kur'ân-ı kerîmi baştan sona kadar bir defa okuyunca, tecvîd ilimlerini okumaya başladı. Bundan sonra hat (güzel yazı yazmak) öğrendi. İlim tahsili ile meşgûl oldu. Babasından, Abdürrahmân el-Mücelled, Şeyh Halîl Düsûkî, Seyyid Nûreddîn Düsûkî, Osman bin Hamûde, Ebü'l-Mevâhib el-Hanbelî, Osman bin Muhammed eş-Şem'a, Şeyh Abdülcelîl bin Ebi'l-Mevâhib, İlyâs el-Gürânî el-Kürdî, Abdürrahîm el-Kâbilî el-Hindî, İbn'il-Meyyit Muhammed Dimyâtî, Muhammed Halîlî, Ebû Tâhir İbn'ül-Üstâd, Muhammed bin İbrâhim el-İmâdî, amcası Abdülkerîm Gazzî, Seyyid Şerîf İbrâhim bin Muhammed el-Hüseynî ve daha birçok âlimden ders aldı. Hocalarının huzûrunda meşhûr altı hadîs kitabını ve başka kıymetli eserleri okudu. Hocalarının çoğundan icâzet aldı. Hadîs, fıkıh, kırâat, nahiv, usûl, me'ânî, beyân, mantık ve daha başka ilimlerde âlim oldu.

1121 (m. 1709) senesinde büyük âlim ve velî Abdülganî Nablüsî hazretlerine dâmâd oldu. Bundan sonra o büyük zâtın Sâlihiyye mahallesinde bulunan evine yerleşti. Abdülganî Nablüsî'den, Mugn-il-Lebîb ve başka kıymetli ve yüksek ilimlere dâir olan eserleri okumaya başladı. Muhyiddîn-i Arabî'nin Fütûhât-ı Mekkiyye, İmâm-ı Süyûtî'nin Câmi'us-sagîr, Şeyh Halebî'nin Sîret-ün-nebeviyye gibi eserlerini okudu. Onun huzûrunda, İbn-i Fârıd Dîvânı'nın şerhini dinledi.

Bizzat Abdülganî Nablüsî'nin lisânından (ağzından) üç ayda Sahîh-i Buhârî'nin tamâmını dinledi. Böylece yetişerek, ilimde çok yüksek mertebelere, üstün derecelere ulaşıp, sanki bir derya hâline gelince, 1022 (m. 1710) senesinde Sâlihiyye'de bulunan Ömeriyye Medresesi'nde ders vermeye başladı. Kış günlerinde Dımeşk'in merkezinde bulunan kendi evine gelir, Câmi-i Emevî'de ders verirdi.

1155 (m. 1742) senesi Receb ayının sonunda, Şâmiyyet-il-Berrâniyye Medresesi müderrisliğine ve Şafiî mezhebinde olanlara fetvâ vermek vazîfesine ta'yin edilen Şemsüddîn-i Gazzî, orada "Minhâc" isimli eseri okutmaya başladı. Daha sonra Câmi-i Emevî'de hadîs dersleri vermesi istenince oraya dönerek, Yahyâ aleyhisselâmın kabr-i şerîfinin yanında, başından başlıyarak Sahîh-i Buhârî'yi okutmaya başladı. Bu arada, "Dîvân-ül-İslâm" ismini verdiği târihe âit eserini te'lîf etti. Bu kitabında âlimleri, meşhûr şahsiyetleri ve sultanları topladı. Naklî ilimlerle birlikte; târih, edebiyat, neseb (soy) ilimlerinde ve geçmiş meşhûr kimselerin hâl tercümelerini bilmekte çok ileride idi. Şiir söylemekte de çok kabiliyetli idi. Birçok fazileti kendinde toplamış idi. Kendisinden ilim saçılıyor, etrâfına fazilet kokuları yayılıyordu, ilim deryasının dalgıcı idi. Parlak yıldız misâli idi.

Şemsüddîn-i Gazzî'nin yukarıda geçen "Dîvân-ül-İslâm"dan başka: Terâcimü li-ba'di ricâl-il-hadîs, Letâif-ül-minneti fî fevâid-i hizmet-is-sünneti, Dîvân (şiirler), Teşnîf-ül-mesâmi' bi terâcimi ricali Cem'ul-cevâmi' ve Tezkiretü üli'l-elbâb isimleri eserleri vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 140

2) Silk-üd-dürer cild-4, sh. 53

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 329

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 489 cild-2, sh. 40

5) El-A'lâm cild-6, sh. 197

6) Brockelmann Sup-2, sh. 422


## MUHAMMED HÂCI EFDAL

Hindistan'da yetişen büyük âlim ve velî. İsmi, Hâcı Muhammed Efdal olup, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin, kendilerinden ilim ve feyz aldığı dört büyük hocasından ilkidir. Doğum ve vefât târihleri ile hâl tercümesi hakkında fazla ma'lûmât bulunmamakta ise de, onikinci asrın ortalarında

vefât ettiği bilinmektedir. Kabri, Hâce Muhammed Bâki-billah hazretlerinin bitişiğindedir.

Müceddidiyye yoluna âit feyz ve ma'rifetleri, bâtını kemâlâtı Muhammed Huccetullah'dan aldı. Muhammed Huccetullah, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin İmâm-ı Muhammed Ma'sûm'dan olan torunudur. On yıl müddetle o mübârek zâtın huzûrunda, sohbetlerinde bulunarak çok istifâde etti. Bundan sonra oniki yıl müddetle Şeyh Abdülehad hazretlerinden feyz aldı. Şeyh Abdülehad da, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin, Hazîn-ür-rahme Muhammed Sa'îd-i Fârûkî'den torunudur.

Bu iki büyük zâttan aldığı feyz ve nûrlar ile, tasavvufî kemâlâta, yüksek olgunluklara kavuşan Hacı Muhammed Efdal bu yolda çok yükselerek ilerledi. Muhammed Huccetullah ve Şeyh Abdülehad, Hacı Muhammed Efdal'e; "Bu yolun büyüklerinden kalbimize akıtılan bütün ilim ve ma'rifetleri sizin kalbinize yerleştirdik" buyurmuşlardır.

Hâcı Muhammed Efdal, derin âlim, faziletler sahibi, olgun ve yüksek bir velî idi. Tasavvuf ilimlerinin mütehassısı idi. Allahü teâlânın aşkı ve bu yolun büyüklerinin muhabbeti ile kendinden geçmiş hâlde bulunurdu. Öyle bir tevâzu ve gönül kırıklığına ve edebe sahip idi ki, kendisini, değil evliyânın büyüklerinden, tasavvuf ehlinden bile saymazdı. Hattâ yakınlarından tasavvuf ehli kimselere; "Sizlere derin ve keskin bir basiret ve ma'nevî makamları tanıma hâli ihsân buyurmuştur. Bizim hâlimize bir bakın ki, amellerimizin bozukluğundan, ma'nevî hiçbir kazancımız kalmamıştır" buyururdu. Hâlbuki, aslında kendisi bu bilgi ve ma'rifetlerin mütehassısı, kaynağı idi. Nitekim, İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu hâl ile alâkalı olarak; "Kalbin, bâtının hâlini bilememek anlıyamamak, tasavvufta, tecellî-i zatî denilen çok yüksek bir makama kavuşmuş olmanın alâmetidir" buyurmuştur.

Hâcı Muhammed Efdal hazretleri, Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereyi ziyâreti sırasında, ilâhî lütuflara ve Resûlullah efendimizin ma'nevî ihsân ve feyzlerine mazhar olup, çok yüksek makamlara ulaştı. Böylece, Allahü teâlânın rızâsına, muhabbetine kavuşmak isteyenlerin mercii, sığınağı oldu. Birçok kimseyi, zâhir ve bâtın nûru ile terbiye ederek yetiştirdi. Derin hadîs âlimi Şah Veliyyullah-ı Dehievî, hadîs ilmini ondan okudu ve icâzet aldı.

Dünyâ malında zerre kadar gönlü ve gözü olmayan Hacı Muhammed Efdal kendisine hediye olarak gelen paraları, ilmî ve fennî kitapları satın alarak vakfetmeye harcardı. Böylece, Allah rızâsı için vakfettiği, insanların istifâdesine sunduğu kitapların adedi, birkaç bini bulmuştur.

Hâcı Muhammed Efdal hazretleri buyurdu ki: "Ne kadar şaşılır ki, insanların birçoğu, Allahü teâlânın kelâmı olarak Kur'ân-ı kerîmin mübârek harflerini, zarurî lâzım olan tecvîd bilgisine uygun olarak okumağa ve bunu öğrenmeye gayret etmiyorlar. Bu bilgi nihâyet birkaç günde öğrenilebilir. Ama kırâatin (okumanın) sahih olması için bu bilgi mutlaka lâzımdır. Namazın sahih olması için de kırâatin sahih olması mutlaka lâzımdır."

"Kalbin gafletten kurtulup, Allahü teâlâyı zikretmeye başlaması, hakîkî İslâm âlimlerinden bir velînin teveccühü ile olur. Bu saadet, Allahü teâlânın muhabbetini kazandıran sermâyedir."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Makâmât-ı Mazharıyye sh. 13

**MUHAMMED HAFNÂVÎ**

Evliyânın büyüklerinden. İsmi Muhammed bin Sâlim Hafnâvî Halveti'dir. Künyesi Ebü'l-Mekârim olup, lakabı Şemsüddîn'dir. Mısır'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1181 (m. 1767) senesinde Mısır'da vefât etti.

Muhammed Hafnâvî, otuz yaşından sonra tasavvuf yoluna girdi. Mukrî' lakabıyla bilinen Şeyh Ahmed Şâzilî Magribî'den ilim ve edeb öğrendi. Hocasının verdiği günlük vazîfeleri yerine getirirdi. 1133 (m. 1721) senesinde Şam'dan Mısır'a gelen Seyyid Mustafa Bekrî ile görüştü. Tanışmasına, onun talebelerinden Seyyid Abdullah Selfîtî vesîle oldu. Huzûruna varınca selâm verip edeble oturdu. Seyyid Bekrî de ona dikkatlice nazar etti. Aralarında konuşma olmadan bir müddet bakıştılar. Aralarında bir muhabbet bağı husule geldi. Kalpleri birbirine bağlandı. Seyyid Bekrî, kendisine bir talebe geldiğinde önce ona istihâre yapmasını emrederdi. Muhammed Hafnâvî'ye birşey buyurmadı. Bu hâli ona

sevdiğine, onu talebe olarak kabûl ettiğine ve kalblerinin birbirlerine iyice bağlandığına alâmet idi. Daha sonra Seyyid Bekrî'nin sohbetlerinde yetişti. Verdiği dersleri yaptı. Nefsiyle mücâdele etti. Onun ıslâhına çalıştı. Bir gece rü'yâsında Seyyid Bekrî ile Şeyh Ahmed Şâzilî'yi birlikte gördü. Birbirleriyle kendisi hakkında konuşuyorlardı. Daha sonra bu rü'yâsını Seyyid Bekrî'ye anlattı. O da; "Bu senin bize bağlanmana alâmettir. Bu bâtını bir yakınlıktır. Nasıl ki Selmân-i Fârisî ve Süheyb-i Rûmî ehl-i beytten sayıldılar. Sizin de bizimle yakınlığınız buna benzer" buyurdu.

Muhammed Hafnâvî, Seyyid Mustafa Bekrî'nin en üstün talebelerinden oldu. Zamanının büyükleri arasına girdi. Çok kerâmetleri görüldü. Talebelerinden Allâme Şeyh Hasen Şemmet-ül-Mısrî, onun kerâmetlerini ihtivâ eden bir eser yazdı. Kitabın altıncı bölümünde onun kerâmetlerini bildirdi. Üstün hâllerinden ve kerâmetlerinden ba'zıları şunlardır:

"Hocam Muhammed Hafnâvî gönülden geçen şeyleri bilirdi. Birgün kalbimden bir şey geçirdim. Sonra da huzûruna vardım. Hocam bana içimden geçenleri söyleyiverdi. Yaptığım fakat kimsenin bilmediği işlerden de haber verirdi. Birgün beni eve gönderdi ve; "Benden önce eve git" buyurdu. Giderken yolda arkadaşlarımla karşılaştım. Onlar bana "Hazret-i Hüseyn'in kabrini ziyârete gidelim dediler. Ben de hocamın sözünü söyledim. O zaman; "Hocan biraz gecikir. O eve gelmeden önce ziyâretimizi yapar döneriz" dediler. Onlara uyup Hüseynî Mescidi'ne gittik. Orada ziyâretimizi yaptık. Sonra Hocamızın evine döndük. Onun henüz eve dönmediğini öğrenince sevindim. Bu sebebten de Allahü teâlâya hamd ettim. Daha sonra hocam eve geldi. Kapıyı açtım. Hocam neş'eyle bana nazar ederek; "Nerede idin?" buyurdu. Ben de; "Burada idim efendim" dedim. O tekrar "Doğruluk en güzelidir, nerede idin?" buyurdu. O zaman başımdan geçenleri anlattım. Bana "Hocana karşı yalan söylemekten çok sakın" buyurdu. O zamandan beri yalandan çok korkarım.

Birgün onun arka tarafında bulunuyordum, içimden; "Önünde dursaydım yüzünü görmekle şereflenirdim" diye geçti. O zaman bana döndüler ve; "Peki karşımda dur. Her ne kadar sen beni görmesen de ben seni görüyordum" buyurdular.

Birgün arkadaşım Şeyh Hasen ile dünyâ işleri ve kimya ilminden konuştuk. Bu işlerle meşgûl olmaya söz verdik. Sonra da Hocamız Hafnâvî'nin huzûruna gittik. Kimyâ ilmî ve dünyâ işlerinden bahsettiler. Dünyânın çok aşağı birşey olduğunu, gönül bağlamaya değmediğini beyân buyurup, şu ma'nâdaki beyti okudular: "Mecnûn'a; Leylâ'dan bahsedilse ve ona Leylâ'ya kavuşmak mı yoksa dünyâ ve içindekilerine kavuşmak mı istersin dense, mecnûn der ki "Leylâm'ın nalınından bir toz tanesi bana herşeyden daha sevgili, belâ ve dertlere karşı şifâ vericidir."

Muhammed Hafnâvî Mısır'daki bir zât için; "Önce emirlik sonra da kendisine bir sancak verilecek. Sonra de Hac için emir olacak" buyurdu. Dediği gibi oldu.

Birgün huzûrunda idim. İçimden Allahü teâlâya temcîd ve ta'zim edeyim diye geçti. Sonra da nasıl temcîd ve ta'zîm edeyim diye sordum. O zaman gayet açık olarak; "Yâ Rabbâhü, Yâ Mucîbe men deâhü" diye söyle buyurdu.

Hicaz'lı bir zât, Anadolu'dan gelirken Mısır'a uğradı. Muhammed Hafnâvî'yi ziyâret etti ve görüşürlerken; "Efendim vatanıma dönmek istiyorum. Hac vaktine yetişmek arzumdur. Vakitde çok darlaştı" diye arzetti. Hafnâvî de: "İnşâallah kırk gün sonra evine ve hac vaktine kavuşursun" buyurdu. O zât hazırlığını yapıp sefer için yola koyuldu. O zât daha sonra Mısır'a geldi. Doğruca Hafnâvî'yi ziyârette bulundu. Ona; "Efendim geçen gelişimde buyurduğunuz gün sayısını hatırımda tuttum. Sizden ayrılıp evime kavuştuğumda tam buyurduğunuz günde geldiğimi anladım" dedi.

Birgün huzûruna vardığımda çok sıkıntılı ve üzüntülü hâli vardı. Sebebini sorduğumda; "Hacıların şu anda büyük bir tehlike karşısında olduğunu hissediyorum, içlerinde talebelerimden ba'zıları da bulunuyor" dedi. Aradan bir zaman geçti. Biz o vakti tesbit ettik. Daha sonra hacılardan haber aldığımızda, tam o günlerde bir tehlike ile karşılaştıklarını, sonra yollarını değiştirince, kurtulduklarını söylediler.

Bir defasında hocası Seyyid Mustafa Bekrî onu imtihan etti. Ona; "Söyle bakalım bu gece gönlümden geçen ve yapmak istediğim şey nedir?" diye sordu. Hafnâvî hiç düşünmeden söyleyiverdi. O da; "Doğru söyledin. Hakîkaten içimden geçen o idi" buyurdu.

Muhammed Hafnâvî, birgün âlim bir zâtla yolda giderken, karşılarına kendisinin velî olduğunu iddia eden birisi çıktı ve; "Siz ikiniz önümüzdeki Cum'a gününde vefât edersiniz" dedi.

O zaman Hafnâvî; “Yemîn ederim ki sen yalancısın” buyurdu. Yanındaki âlim, o adamın sözleri te’sîrinde kalıp ölümden korktu ve; “Efendim ona yalancı demeyiniz, doğru olabilir” dedi. Hafnâvî o zaman; “Bu Cum’a geçtiği gibi sonraki Cum’alar da geçecek. Hâlâ bu adamın söylediğine inanıyor musun?” dedi. Hakîkaten Cum’alar gelip geçti. O zaman Hafnâvî bu âlime; “Bu adam yalancının biridir. Sözümüze hâlâ inanmadın mı?” buyurdu. O âlim; “Şimdi inandım” dedi. Hafnâvî: “O kendisinin velî olduğunu iddia eden, fakat aslında işleri eşkiyalık olan biridir. Allahü teâlânın farz kıldıklarını yerine getirmez. Ne oruç tutar, ne namaz kılar. Sözleri onun dinden çıkmış bir zavallı olduğunu gösteriyor” buyurdu.

Birgün Muhammed Hafnâvî’nin arkasında sabah namazını eda ettikten sonra kandil söndü. Orada bulunan birkaç kişi kandili yakmak için kalktı. Hafnâvî onlara oturmalarını işâret etti ve kendisi namazdan sonra okuduğu zikrine devam etti. Bir taraftan da kandile bakıyordu. Uzun zaman bakmaya devam etti. Bir müddet sonra kandil parlak ışıkla yanmaya başladı. Her tarafı gündüz gibi aydınlattı.

Şeyh Ali Miyehî anlatır: “Seyyid Abdürrahmân Ayderûsî, Kâhire’ye geldiğinde, Muhammed Hafnâvî’yi ziyâret etti. Aralarındaki muhabbet bağı çok kuvvetli idi. Ayderûsî’nin evime teşrîflerini çok arzu ederdim. Fakat kendimi çok aşağı gördüğümden, benim gibi aşağı bir kimsenin evine böyle mübârek bir zâtı da’vet etmekten haya ediyordum. Nihâyet bu arzumu Hafnâvî’ye arzettim. Buyurdu ki: “İnşâallah o sana gelecek. Arzu ederse fakirler yemeği olan serîd (tirid)den yer. Onu çağırma, kendine de fazla ikramda bulunma.” Ben de sözüne uydum. Hicaz’a sefer arzumdan da vazgeçtim. Çok geçmeden Ayderûsî evime teşrîf etti. Ona; “Efendim size sâdece serîd (tirid) hazırlayacağım” dedim. “Olur” buyurup bizimle sohbete başladı. Üstâd Hafnâvî’nin faziletlerinden bahsetti. Ayderûsî bir ara; “Şimdi onun Malta adasındaki çok garip bir hâdisesini anlatayım” deyip şunları anlattı: “Malta’daki müslümanlardan bir esîr orada bir mescide uğradı. İçerideki zikri işitip, onlara; “Hangi zâtın bildirdiği vazîfeleri okuyorsunuz?” dedi. Onlar da; “Şeyh Hafnâvî’nin” dediler. O kişi o zaman; “Yâ Rabbî! Bu zât için senden istiyorum. Eğer bu zât evliyâ ise esîrlikten kurtulmamı nasîb et” diye yalvardı. Akşam olduğunda esîri yine zindana kapadılar. Esîr o gece bir rü’yâ gördü. Rü’yâsında bir zât kendisine eğerli ve sefere hazır bir at getirdi. “Buna bin ve sür” buyurdu. O da ona binip sürdü. Deniz kenarına kadar geldi. İskenderiyye’ye gitmek üzere bir gemi bulup, atı ile birlikte ona bindi. Gemi, İskenderiyye limanına vardı. Adadaki esîr zât karaya çıktı. O esnada uykudan uyandı ve kendisini İskenderiyye’de buldu. Boynunda zindanda taktıkları zincir bukağı yoktu. Doğruca Şeyh Muhammed Hafnâvî’nin huzûruna gidip, başından geçenleri haber verdi. O da tebessüm buyurdu.

Şeyh Hasen Adevî dedi ki: Muhammed Hafnâvî’nin aynı zamanda çeşitli yerlerde görüldüğünü çok kimseler bildirdi. Kim kendisini vesile edip yardım istese, Allahü teâlânın izniyle hemen onun yardımına koşardı. Şeyh Hasen Sebînî ve talebeleri onun bu hâlinden haber verdiler.

Muhammed Hafnâvî ne zaman aç olarak uyusa, uykusunda önüne nefis yemekler getirilir, o da onları yer ve uyandığında da doymuş olduğunu hissederdi. Bu hâli Muhammed aleyhisselâmın husûsiyetlerinden biri idi. Resûlullah ( aleyhisselâm ) bir hadîs-i şerîflerinde “Rabbim beni yedirir ve içirir” buyurdu.

Şeyh Hasen Mısrî anlatır: Birgün sırtımda meşhûr Keşmir şalı olduğu hâlde, Kâhire’nin bir caddesinde yürüyordum. Şalı düşünmeden Ezher Câmii’ne girdim. O zaman bir haberci gelip, beni Muhammed Hafnâvî’nin çağırdığını söyledi. Ben de oraya gitmek için yola koyuldum. Giderken şalım hatırıma geldi. Sırtımda yoktu. Aradım, bulamadım. Yanımdaki haberciye de şalımı bulamadığımı söyledim. Bu hâl ile Hafnâvî’nin huzûruna vardım. Beni gülerek karşıladı, içimden; “Eğer siz Allahü teâlânın sevgili bir kulu iseniz, şalımı bulursunuz” diye geçti. O zaman, o; “Sübhânallah! Şimdiye kadar kerâmetlere inanmamışsın. Lâkin şu an bile bereket ve kerâmetler zuhur ediyor. İnşâallah anlarsın” buyurdu. O zaman yanımdaki arkadaşıma gizlice; “Şimdi şalım muhakkak bulundu” dedim. O; “Bu nasıl oldu?” dedi. Ben de; “Zîrâ Hafnâvî’nin senin için kerâmet var sözünü söylemesiyle bulunduğuna inandım. Şimdi bunu gizli tutuyorum” dedim. Daha sonra huzûrundan çıkıp Ezher Câmii’ne gittim. Oraya varınca bana; “Buraya birisi gelip sizi sordu. Sizin onda şalınız varmış. Şu adrese gidip onu alacakmışsınız” dediler. Ben de doğruca oraya gittim. O zâtı buldum. Şalımı bana teslim etti. Sonra Muhammed Hafnâvî’nin huzûruna gittim. Bana; “Şalına kavuştun mu?” buyurdu. Ben de; “Evet efendim” dedim. Bana tebessüm ettiler.

Bir geminin yelkeni deniz ortasında yırtıldı. Gemi olduğu yerde dönmeye başladı. Gemidekiler bir gün bir gece böyle kaldılar. Çok sıkıntılı oldu. Tayfalardan birisi rü'yasında Hafnâvî'yi gördü. Hafnâvî ona; "Yırtık falan yerdedir." diyerek yerini ta'rîf etti. O zaman tayfa uyandı. Rü'yâsını gidip kaptana anlattı. Beraberce gidip oraya baktılar. Buyurulduğu gibi idi. Orasını ta'mir edince geminin dönmesi durdu. Bu defa gemiyi sürükliyecek rüzgâr kesildi. Gemide, Hafnâvî'yi sevenlerden birisi vardı. O gece rü'yâda ona; "Sabahleyin inşâallah sefer müyesser olur. Rüzgâr eser" buyurdular. O kişi sabahleyin rü'yâsını kaptana anlattı. Kaptan rüzgârın eseceğine pek ihtimâl vermedi. O da; "Sen hareket emri ver. Rüzgâr eser" dedi. Az sonra da Allahü teâlâ onlara çok tatlı, tam arzu ettikleri bir rüzgâr gönderdi.

Zâlim bir vâli, Hafnâvî'nin bir talebesinin elindeki kıymetli yüzüğü elde etmek istedi. Adamını o talebeye gönderip, onu istetti. Talebe, korkusundan vermek zorunda kaldı. Yalnız o adama; "Falan yerdeki Hocam Hafnâvî'ye uğra "Senin talebelerinden birisinin bir yüzüğü varmış. Vâli bunun haberini almış. O yüzüğü almam için beni gönderdi, işte yüzüğü aldım, gidiyorum" de" diye tenbîh etti. Vâlinin adamı denileni yaptı. Hafnâvî o esnada sofrada yemekte idi. Celallenip ayağa kalktı ve; "Sanki neye muhtaç ki onun yüzüğünü elinden alıyor. Bu zulümdür. Biz bu işi, Allahü teâlânın sevgili kullarına havale ettik" buyurdu. Çok geçmeden vâli Mısır'dan kovuldu. Cezasını gördü.

Nil nehrinin suları ba'zı seneler azalırdı. İnsanlar bu sebebten kuraklık sıkıntısı çekerlerdi. Yine böyle bir senede, sevdikleri Muhammed Hafnâvî'ye gelip durumu arzettiler. O da Fâtiha-i şerîfeyi okudu. O gece nehrin suları Allahü teâlânın izniyle çoğaldı. İnsanlar kuraklık sıkıntısından kurtuldular.

Muhammed Hafnâvî, Seyyid Ahmed Bedevî için tertiplenen bir mevlid cemiyetinde idi. Sevenlerinden birisi, tam onsekiz senedir konuşamıyordu. Yakınları onu alıp Hafnâvî'ye getirdiler. "Muradımız bunun konuşması için himmetinizi istemektir" diyerek duâ talebinde bulundular. O da; "Bu öyle bir şeydir ki, ancak Allahü teâlânın kudretiyle olur" buyurdu. Onlar duâ istemekte ısrar ettiler. O zaman Hafnâvî dayanamayıp; "O hâlde şimdi doğruca Seyyid Ahmed Bedevî'nin kabrine gidiniz. Gece orada kalsın ve uyusun. Sabahleyin bana getirin" buyurdu. Sabahleyin onu getirdiler. Hafnâvî, konuşamayan kişiye; "Şimdi Lâ ilahe illallah kelime-i tayyibesini söyle" diye üç defa buyurdu. Allahü teâlânın izni ve keremi ile o kişi konuşmaya başladı. Daha sonra da bu hâlini herkese göstererek huzûrdan ayrıldı.

Hafnâvî'nin bir talebesi çok hastalandı. Ayağa hiç kalkamıyordu. Hocasına haber gönderip durumunu arzetti. Hafnâvî bunun üzerine hasta talebesinin yanına gitti. Oraya gidince talebe sanki hiçbir rahatsızlığı yokmuş gibi ayağa kalktı.

Şeyh Hasen anlatır: İkinci defa Kâhire'ye gelişimde, rüzgâr olmadığı için gemi yola çıkamadı. Gemiden inip Mısır'daki Muhammed Hafnâvî'nin huzûruna gittim. Orada günlerce kaldım. Bir ara ona; "Efendim duâ buyurun da Allahü teâlâ rüzgâr göndersin. Gemiler yerine ulaşsın" dedim. Birkaç gün geçmeden yine aynı şeyi söyledim. O zaman; "İnşâallah bu gece kuzeyden rüzgâr eser" buyurdu. Hakîkaten o gece rüzgâr esti. Gemiler yerine ulaştı. Bu zamanda rüzgâr esmesine bütün denizciler şaştılar. Harikulade bir iş olduğunu söylediler.

Nil nehrinde gemiyle gidiyorduk. Çok sıcak bir gündü. Güneşin harareti dayanılmayacak gibi idi. Bizimle birlikte olanlardan biri, kalkıp bizi güneşin hararetinden koruyacak bir gölgelik yapmak istedi. Ona; "Otur gölgelik yapma. Denizi seyredelim. Hocamız kerâmet ehlidir. Onun bereketi ile Allahü teâlâ güneşin önünde bulut yaratır" dedim. Az sonra bir bulut gelip gölgelik yaptı. Rahat bir şekilde yerimize ulaştık.

Çok yağmurlu bir günde Ezher Câmii'ne gidiyordum. Arkadaşlarım bana; "Nereye gidiyorsun. Yağmur bardaktan dökülür gibi yağıyor?" dediler. Ben de Ezher Camii'ne gittiğimi söyledim ve inşâallah hocamıza Allahü teâlâ kerâmet ihsân eder, gidip gelinceye kadar yağmur yağmaz dedim. Çok geçmeden yağmur dindi. Rahatça gidip geldim.

Şeyh Muhammed Münir anlatır: "Bir zaman Muhammed Hafnâvî'yi ziyâret için Kâhire'ye gittim. Talebeleri beni onun huzûruna götürdüler. Sohbetlerini dinledim. Onun yanında kaldım. Nihâyet geri dönmek için izin istedim. İzin verince yanından ayrıldım. Bulak'a geldim. Daha sonra onun yanında birşey unuttuğum hatırıma geldi. Bir talebemi ona gönderdim. Talebem oraya varınca Hafnâvî onu kapıda karşılayıp niye geldiğini sormuş. O da unuttuğum şeyi söylemiş ve onu almış. Daha sonra Hafnâvî ona oruçlu olup olmadığını sormuş. O da

oruçlu olduğunu söylemiş. O zaman Hafnâvî ona; “Yavrum bilhassa bu günlerde oruç sana meşakkatli olur. Üstelik sen misâfirsin. Orucun da nafiledir. Sen iftar et öyle git” demiş. Talebem onun sözüne ehemmiyet vermeden yola koyulmuş. Yolda hıyar satan birini görmüş. Ondan bir miktar hıyar almış. Oruçlu olduğunu unutup yolda giderken yemeğe başlamış. O esnada kendisini çölde bulmuş. Şaşkınlıkla “Sübnânallah, sanki Tih çölündeyim, buraları da neresidir? Ben neredeyim? Bulak şehri nerede kaldı? diye hayretler içine düşmüş. Birisi ile karşılaşıp ona Bulak yolunu sormuş. O da böyle bir şehir bilmediğini söyleyince bir başkasına sormuş aynı cevâbı almış. Korkudan ve o yerlerin meşakkatinden çok bîtâb hâle düşmüş. Daha sonra bu hâlinin sebebi kendisi olduğunu anlayarak, Hafnâvî benim orucumu açarak gitmemi söylemişti. Onu dinlemedim. Emrine karşı geldim. Günah işledim. Ey Hafnâvî hazretleri imdâdıma yetiş. Ben ne yaparım? diyerek ağlamaya başlamış. Kesin olarak söz verip; “Bundan sonra Allahü teâlânın sevgili kullarına muhalefet etmeyeceğim” demiş. O anda kendini hıyar aldığı zâtın karşısında görmüş. Talebem sonra da Bulak şehrine geldi. Gecikme sebebini sorduğumda başından geçen hâdiseyi bana böylece bildirdi.”

Yine Şeyh Münir anlatır: Her sene Seyyid Ahmed Bedevî’nin mevlidinde bulunurdum. Yine önceki âdetim üzere mevlide geldim. O sene kıtlık senesi idi. Yiyecek-içecek az bulunuyordu. Seyyid Ahmed Bedevî’nin talebeleri, sevenleri ve yolunda olanlardan çok kimse mevlide gelmişti. Bunlara azık nasıl yeter diye düşündüm. Doğruca Muhammed Hafnâvî’ye gittim ve durumu arz ettim. O bana; “Şimdi git. Eski âdetin üzere elinde ne varsa hiçbir şeyi eksiltmeden sofranı kur. Hazırlığını bitirince bana haber ver” buyurdu. Dediğini yaptım. Haber verdim. Hafnâvî oraya geldi. Sofranın üst tarafına oturdu, insanlar grup grup gelip sofraya oturdular. Her bir grup yiyip içti ve doyarak gitti. Orada yemedik içmedik kimse kalmadı. Her mevlid zamanında böyle yaptık. Yiyecek ve içecekler arttı.

Hac yolculuğu konaklarının birinde Seyyid İsmâil isminde Hindistan’lı bir zât ile tanıştım. Gemiyle Kâhire’ye gidiyordum. Beni görünce önce selâm verdi. Açık bir şekilde ismimi söyledi. Bu hâli ile onun âriflerden bir zât olduğunu anladım. Bana; “Gece rü’yâmda Resûlullahı gördüm. Bana sizin geminizi kastederek; “Gemi batacak” buyurdu. Sonra da; “O gemide Şeyh Hafnâvî’nin evlâdından biri var” buyurdu. Ben de; “Yâ Resûlallah ( aleyhisselâm )! şeyh Hafnâvî hâl sahibi bir zâttır. Onun evlâdının olduğu gemi nasıl batar?” dedim. Resûlullah bana; “O kurtulacak ve selâmetle menziline ulaşacak” buyurdu” dedi. Bu zât akılları hayran bırakan sözler söyledi. Onun evliyâdan olduğuna kanâat getirdim. Hiç su içmiyordu. Susadığında yanındaki hububattan alıyordu. Bu dağlarda yalnız başına yaşayan bir zât olduğunu haber verdi. O gecenin sabahında hakîkaten gemi battı. O gemiden ben kurtuldum. O zâtın haber verdiği şekilde Süveyş’e vardım. Süveyş’e vardığımda yanımda ba’zı sevdiklerimin muhafaza için verdikleri emânet eşyaları vardı. Haksız yere vergi alanlardan korumam için bana vermişlerdi. Kontrol yerine vardığımızda, Hocam Hafnâvî’ye iltica edip yalvardım, bir Fâtiha okudum ve “Efendim bu zâlimlerin gözlerinden bizleri koru” dedim. Daha sonra oradan geçtik. Onlardan kimse bize birşey sormadı. Bizde olan şeylerden de birşey istemediler.

Bir zaman birkaç arkadaşımla seyahate çıkmış gidiyorduk. Yolda mola verdik. Oraya ba’zı kimseler geldi. Bize; “Yol tehlikelidir, biz sizleri koruruz, sizinle beraber gelmek istiyoruz. Üstelik silâhlarımız var” dediler.

Onlara biz de silâhlıyız deyince, silâhlarımızı sordular. O zaman onlara; “Bizim silâhımız hocamız Hafnâvî’dir” dedik. Onlar bu cevâbımıza güldüler ve alay ettiler. Onlara; “Biz şimdi yola çıkıyoruz. Sizin himâyenize ihtiyâcımız yok. Bakalım sizin silâhlarınız size fayda verecek mi görürüz” diyerek oradan ayrıldık. Onları orada bıraktık. Selâmetle hiçbir tehlike ile karşılaşmadan Süveyş’e vardık. Daha sonra o kimselerin helak olduklarını, mallarının alındığını pek azının kurtulduğu haberini aldık.

Muhammed Hafnâvî çok heybetli bir zât idi. İnsanların eziyet ve sıkıntılarına sabrederdi. Ba’zan da sert olarak nazar ederdi. Böyle nazar ettiği kimselerin çeşitli cezalara uğradıkları görüldü.

Şeyh Ahmed Fevî, rü’yâsında Resûlullahı gördü. Resûlullah kendisine; “Allahü teâlâ, Hafnâvî’ye zamanındaki sevdiklerine şefaat etme izni verdi” buyurdu. Hasen Şemme der ki: “Kâhire’ye geldiğimde bu menkıbeyi duydum. Bunu bir türlü kabûl edemiyordum. Hocası Seyyid Bekrî de onun asrında yaşamış idi. O gece bir rü’yâ gördüm. Sanki kıyâmet kopmuş idi. İnsanlar mahşer yerinde toplanmıştı. O zaman Allahü teâlâ insanları hesaba çekiyordu. Hocamın başında bir tâc vardı. Hocası Seyyid Bekrî ve sevdikleri de arkasında duruyordu.

Sanki ondan şefaat bekliyorlardı. Koşarak ona gittim. Ellerine sarıldım. Bana; "Asrımda yaşamış sevdiklerimize bak. Şimdi git onları arkamda bir saf yap" buyurdu. Çok kalabalık idiler. Bir yardımcı ile buyurduğunu yaptım. Daha sonra günün korku ve telaşıyla huzûruna gittim ve ağlamaya başladım. Bana niçin ağladığımı sordu. Sonra beni göğsüne bastırdı ve yeşil cübbesiyle örttü. Sonra da; "Korkma, üzülme. Biz bu kapıdan gireriz" buyurup, Cennet kapısını işâret etti."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 208

**MUHAMMED HALÎLÎ**

Evliyânın büyüklerinden. Hadîs ve fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Muhammed Şerefüddîn Halîlî olup, lakabı Şemsüddîn'dir. Halîl İbrâhim (aleyhisselâm) beldesinde (Urfa'da) doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1147 (m. 1734) senesi Kudüs'de vefât etti. Belediye Medresesi bahçesine defnedildi.

Halîlî'nin gençlik zamanı alış-veriş ve çalışarak geçimini te'min ile geçti. Şeyh Hüseyn Gazâlî'nin derslerini ta'kib etti. Hocasının işâretiyle Mısır'a gidip, Şemsüddîn Kaysî'ye talebe oldu. Şemsüddîn Kaysî zamanının kutbu idi. Onun ders ve sohbetleriyle ilim ve edebde üstün bir dereceye yükseldi.

Halîlî, birçok âlimden ilim öğrendi. Arzulu olması ve çok çalışması sebebiyle ilimde üstün bir dereceye yükseldi. Bütün hocalarından icâzet (diploma) aldı. Hocaları icâzetleri kendi elleriyle yazdılar. Muhammed Halîlî, amelde Şafiî ve i'tikâdda Eş'âri mezhebinde idi. Meşrebi Kadirî idi. Hızır aleyhisselâm ile görüşürdü.

Hızır aleyhisselâm birgün ona; "Ey Muhammed Halîlî! Sen Beyt-ül-makdîs'e yerleş ve orada ikâmet et! Seninle birlikte orada kırk kişi olacağız" buyurdu. O da bu işâret üzerine Kudüs'e yerleşti. Orada aklî ve naklî ilimlerde ders vermeye başladı. Va'z ve nasîhatleriyle insanlara hak olan doğru yolu anlattı. Va'z ve nasihatleri çok te'sîrli olup, katı kalpleri yumuşatırdı. Sadaka vermeğe çok önem verirdi. İyilikleri öğretmek ve kötülüklerden sakındırmakla tanındı. Sünnete çok bağlı idi. İslâmiyetin bütün emirlerini önce kendisi yapmaya çalışırdı. Fakirleri çok sever, yardım ederdi. Mescid-i Aksâ'yı çok ziyâret etti. Çok mütevâzi idi. Konuştuğunda herkes tarafından zevkle dinlenirdi. Duâsı makbûl bir zât idi. Duâsının kabûl olması ile tanındı.

Muhammed Halîlî'nin bulunduğu beldede eşkiyalar türemişti. Halk kendisinden duâ istedi. O da duâ edince, o zâlim kimseler cezâlarını gördüler.

Muhammed Halîlî, Hazreti Mûsâ'nın (aleyhisselâm) kabrini ziyâret ederdi. Kabri yanında Buhârî isimli hadîs-i şerîf kitabını tekrar tekrar okurdu. Kendisi anlatır: "Bir gece Mûsâ Kelîmullah'ın (aleyhisselâm) kabri şerîfini ziyârete gittim. Yanımda salevât-ı şerîfe kitabı olan Delâil-ül-Hayrât vardı. Onu baştan sona kadar okudum. "Esselâtü vesselâmü alâ Resûlullah" diyerek bitirdim. Tekrar okumak istedim, lâkin aklıma sonunda; "Es-Salâtü vesselâmü alâ Mûsâ ve ahîhi Hârûn" demek geldi. Okudum ve sonunda bu şekilde söyledim. O zaman Mûsâ aleyhisselâm kabrinden fasih bir dille şöyle seslendi; "Asabe-i neseb, Asabe-i velâdan önce gelir." Hemen bundaki muradı anladım. Mûsâ aleyhisselâm bana; "Sizler Muhammed'in (aleyhisselâm) ümmetisiniz. Bu Asabe-i nesebdir. Zîrâ Resûlullah ( aleyhisselâm ) ümmetim benim asabemdir. Başkası Asabe-i velâ gibidir. Biz öncekiler asabe-i velâ gibiyiz. Salevât-ı şerîfeyi; "Es-Salâtü vesselâmü alâ Resûlullah" diyerek oku değiştirme" buyurdu. Bundan sonra buyurduğu şekilde okudum. Muhammed Halîlî der ki: "Bu hâdiseden iki şeyi iyice öğrendim: Birisi Mûsâ aleyhisselâmın Resûlullaha ( aleyhisselâm ) karşı edebini, ikincisi de peygamberlerin kabirlerinde diri olmalarını."

Nasûh isminde bir vezir, Halîl İbrâhim aleyhisselâm beldesine gelip halka eziyet etmek istedi. Bir kısım insanlar, aralarında Şeyh Hasen Gazâlî olduğu halde, birlikte Muhammed Halîlî'ye geldiler. Durumu arzedip duâ istediler. O gece içlerinden biri rü'yâsında, Resûlullahdan ( aleyhisselâm ) bir mektûp geldiğini gördü. Mektûpta şöyle yazılı idi: "Bu mektûp, Allahü teâlânın kulu ve resûlü olan Muhammed bin Abdullah'dan büyük Ceddi'ne (İbrâhim aleyhisselâma) gönderilmiştir. Bu kederi kaldır." Bu geceden sonra vezir Nasûh'un, muhasarayı ve zulmü bıraktığı görüldü.

Muhammed Halîlî'ye kimse muhalefet etmezdi. Çünkü herkes duâlarının kabûl olduğunu bilirdi. İnsanlar arasında ahlâkı en

güzel olanı idi. Vefâtına kadar bu güzel hâlini hiç bırakmadı. Zamanının bereketi, zîneti, seçilmişlerin önderi idi. Zamanında onun gibisi görülmedi.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Fahr-ül-ebrâr, 2- El-fetâvâ-ül-Halîliyye (iki cild).

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 222

2) Silk-üd-dürer cild-4, sh. 94

3) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 207

**MUHAMMED HUCCETULLAH**

Hindistan'da yaşıyan evliyânın en büyüklerinden, İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî Ahmed Fârûkî Serhendî hazretlerinin torunu ve Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma'sûm Fârûkî hazretlerinin de ikinci oğludur.

1034 (m. 1624) senesinde dedesi İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin vefât ettiği yıl doğdu. İsmi Muhammed Nakşibend olup, lakabı Huccetullah'tır. Tasavvufta Hullet ismi verilen pek yüksek makamların sahibi idi. 1115 (m. 1703) senesinde Muharrem ayının yirmidokuzuncu gecesi vefât eyledi.

Muhammed Huccetullah, dedesinin vefâtına yakın dünyâya geldi. O doğacağına yakın babası Muhammed Ma'sûm'a, İmâm-ı Rabbânî hazretleri buyurdu ki; "Bu yakınlarda doğacak oğlun, yüksek ma'rifetlere ve sırlara kavuşacak, zamanının anlamaktan âciz olacakları bir insân-ı kâmil olacaktır." Hakîkaten kısa bir süre sonra doğan çocuğa, Şâh-ı Nakşibend Muhammed Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin ismini verdiler. Muhammed Nakşibend'i babası küçük yaştan i'tibâren iyi bir tahsile tâbi tuttu. Tefsîr, hadîs, fıkıh, bunun yanısıra zamanın fen ilimlerini en mükemmel şekliyle öğretti. Genç yaşta büyük bir âlim olan Muhammed Nakşibend, mübârek babasının kıymetli sohbetiyle, bereketli teveccühleri ile, kalb ilimlerinde yüksek ma'rifet sahibi oldu. Evliyâlıkta en büyük derecelere kavuştu. Hullet ismi verilen makamının sahibi olup, lakabına Huccetullah dediler. Muhterem babası Muhammed Ma'sûm hazretlerine yazdığı bir mektûpta bu durumu şöyle anlatmaktadır.

"Âlemin ve âlemdekilerin ma'nevî yüzlerini kendisine çevirdikleri yüksek babacığım! Şu iki-üç gün içerisinde Allahü teâlânın bu fakire ihsân ve hibe ettiği hâllerden hangisini yazayım. Yazılacak cinsten değiller ve bir parça olsun yazı ile beyân olunamazlar. Bilhassa bu yakınlarda Hullet makamının inceliklerinden ve esrârından o kadar bildirildi ki, anlatabilmek, îzâh dâiresinin dışında kalır. Bunun yanısıra yüksek ilhamlar da ihsân olundu. Dün ikindi namazından sonra kendi hâlime teveccüh eyledim. Örtülüp açıklanmaması lâzım gelen sırlara kavuştum. Çok acâib hâllere şahit oldum."

Muhammed Nakşibend hazretleri, seksenbir yaşında vefât edip, hakîkî âleme göç ederek sevdiklerine kavuştu. Üç oğlu vardı. Herbiri de evliyâlıkta yüksek dereceler sahibi idi. Bunlar; Ebu Ali, Muhammed ve Mûsâ Kâzım'dır.

Muhammed Nakşibend hazretleri, sağlığında zamanın devlet reîslerine, beylere, vâlilere, âlimlere ve sâlihlere nasihat eder, uzak yerde olanlarına da mektûplar yazarak dînin emirlerini bildirirdi. Bu yazdığı mektûplar toplanmış iki cild olmuştur. Birinci cildde yüzyirmisekiz, ikinci cildde altmışsekiz mektûp vardır. İki cild bir arada 1383 (m. 1963) senesinde Pakistan'ın Haydarâbâd şehrinde basılmıştır.

Bu mektûplardan ba'zıları aşağıdadır:

"Allahü teâlâ meâlen buyurdu ki: "Allah katında sizin en iyiniz, Allahdan ençok korkanınızdır." (Hucurât-13) Peyamber efendimiz de ( aleyhisselâm ); "Kapılardan kovulmuş, saçı sakalı karışmış çok insanlar vardır ki, onlar yemîn etseler, Allahü teâlâ onları, yemînlerinde doğru çıkarır" buyurdu. Bu hadîs-i şerîfi İmâm Müslim bildirmektedir. Bu fakîr, zamanın halîfesi ve pâdişâhının yüksek makamına arz ederim ki, gönderdiğiniz lütufkâr mektûbunuz bizi şereflendirdi. Bunun teşekküründen kendimi âciz ve eksik gördüm.

Ben kim oluyorum ki, o temiz hatırdan geçerim,
Kapının toprağı tacım, lutfeylediniz efendim.

Başka ne arz edeyim, günah ve kusurlarımı nasıl sayayım. Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ); "İsyan ve günah, Allahü teâlânın gadabına, kızmasına sebeb olur" buyurdu. Allahü teâlânın kızmasını ve gadabını az görmemeli, O'nun

hatırlanmasından ve heybetinden titremeli, erimelidir. O'nun heybetinden yer ve gök erise yeridir. O'nun dehşetinden Arş ve Kürsî yarılsa yeridir. Herkese, amelinden sorulacağı o günün şiddetinden, ülül-azm sahibleri bile titrer ve Allahü teâlânın heybetinden dağlar ağlar. O'nun azamet, kibriyâ ve kahrından, Arş-ı azîm dahî feryâd edip, inler. Allahü teâlâ, Haşr sûresi 21. âyetinde meâlen; "Eğer biz bu Kur'ân-ı kerîmi bir dağın üzerine indirseydik, muhakkak ki o dağı, Allah korkusundan, baş eğmiş, parçalanmış görürdün" buyurdu.

Ölüm yaklaştı. Kabir ve kıyâmet hâlleri görünmeye başladı. Bunun çâresi nedir? O'nu zikretmeden, anmadan yaşamamalıdır. Sevdiklerimiz ve dostlar gittiler, toprağa karıştılar. Kendi hesapları ile başbaşa kaldılar. Biz de gidiciyiz ve toprak altında kalıcıyız, İki heybetli meleğe cevap vermek zorundayız. Hadîs-i şerîfde; "Kabir, ya Cennet bahçelerinden bir bahçe, yâhud Cehennem çukurlarından bir çukurdur" buyuruldu. Yolu bilmek, tanımak lâzımdır. Şimdi iş vaktidir. Yemek, içmek, yatmak zamanı değildir. O hâlde, ey basiret sahibleri ibret alınız. Hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: "Ölüyü defnedip, yakınları onu bırakıp dönünce, o elbette ayakkabılarının seslerini işitir. Sevdikleri onu toprak altında bırakır giderler. O bunu hisseder. Fakat yapacak bir şeyi yoktur." Heyhat, sonucunda herkesi ve herşeyi bırakıp gideceklerdir. O hâlde bugün niçin onlar bırakılmıyor ve Allahü teâlânın emirlerine dönülmüyor. Âyet-i kerîmede meâlen; "Allah de, onları bırak" (En'âm-91) buyuruldu. Bu ve şu bağlarını kesip atmalıdır. Hadîs-i şerîfde; "Dünyâ ile âhıret birbirinin zıddıdır. Birbirine uymaz. Birini râzı edersen, öteki gücenir." buyuruldu. Dünyâya iki defa gelmek yoktur ki, birincisinde kaçırdıklarını ikincide telâfi eylesin. Beyt:

Korkarım ki yâr bize nâ âşinâ kalır,
Ve kıyâmete kadar bu elem bizde kalır.

Yine İmâm Ahmed, Tirmizî ve İbn-i Mâce'nin bildirdiği hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: "Allahü teâlâya yemîn ederim ki, benim bildiğimi siz bilseydiniz, az güler, çok ağlardınız. Hanımlarınızın yatağında bulunmaktan zevk almazdınız. Allaha yaklaşma yolları arardınız" Bu üzülmek, ağlamak ve inlemek, binlerce sevinmek, neş'elenmek ve rahatlıktan iyidir. Beyt:

Seni sevmekten muradım derd ve gamı tatmaktır,
Yoksa dünyâda ni'met ve fırsat pek fazladır,

Ne güzel demişlerdir:

Bu seferden bir şey götürenler,
Kuru dudak, yaşlı kirpik götürdüler.

Azîz efendim, çok zamandan beri sizden haber alamadım. Allahü teâlâ selâmet versin. Selâmeti, kurtuluşu, tâat ve hakkı anmada biliniz. İş zamanı bugündür. Yârın muâmele, Hesablaşma, Cebbar olan Allahü teâlâ iledir. Kulluk zamanı şimdidir. Yârın mahcubiyet zamanıdır. Çeşit çeşit azâblar öndedir. Buna inanan nasıl rahat ve korkusuz durur. Rahatlık, Rahmânı anmadadır. Cennete girmenin sebebi budur. "Allahü teâlâyı zikretmek deva ve şifâdır. "Dünyâ bir saattir, bizden istenen onda tâattir." "Dünyâ bir gündür, bizden istenen onda oruçlu olmaktır." Tevfîk Allahdandır. Bizim nefsimiz belâmızdır. Allahü teâlâyı anmak ise en iyi ve en tatlıdır."

Allahü teâlâya hamd olsun. Seçtiği kullara selâm olsun. Mektûbunuzla şereflendik ikramlarınız da geldi. Duâ etmemize sebeb oldu. Hadîs-i şerîfde; "Duâ kapılarının kendisine açıldığı kimseye (ya'nî duâ nasîb olan kimseye) kabûl kapıları ve Cennet, yahut rahmet kapıları da açılır" buyuruldu. O hâlde duâda kusur etmemelidir. Kapalı kapıları duâ anahtarı ile açmalıdır. İhtiyâçlarını Allahü teâlâdan yalvararak ve O'na sığınarak istemeli, âhıret kurtuluşunu onlarda görmelidir. Hadîs-i şerîfde buyuruldu ki; "Allahü teâlâdan istemeyene, Allahü teâlâ kızar." Yine buyuruldu ki: "Kazayı ancak duâ geri çevirir, ömrü ancak iyilik uzatır, Allah katında afiyet istemekten daha sevgili bir istek yoktur." O hâlde çok istemeli, rahmet-i Rahmâna kavuşmak için çok duâ etmelidir.

Hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: "Duâ mü'minin silâhıdır, dînin direğidir. Göklerin ve yerin nûrudur. Herşeyi Hak teâlâdan istemelidir. Ayakkabının bağı, yemeğin tuzu bile olsa."

Duânın kabûl olması için olan şart ve edebler: Yemekte ve giymekte haramdan sakınmak, Allaha karşı ihlâslı olmak. Duâdan önce namaz veya benzeri sâlih bir amel işlemek, abdestli olmak, temiz olmak, kıbleye karşı diz çöküp oturmak, duâ ederken Allahü teâlâya hamd-ü sena etmek, Resûlullaha ( aleyhisselâm ) salevât-ı şerîfe getirmek, iki elini uzatıp, omuzları hizasına kaldırmak, elinde eldiven olmamak, isterken Allahü teâlânın isimleri ve sıfatları ile istemek, meselâ; yâ Rabb-el-âlemîn, yâ Ekram-el-ekramîn, yâ Erhamerrâhimîn... gibi. Avuç içleri açık olmak, edeb üzere bulunmak, hudû' ve

huşû' hâlinde olmak. Kendini eksik, kusurlu, zavallı ve kırık bilmektir.

Duânın kabûl zamanları ise; Kadr gecesi, Arefe günü, Ramazân-ı şerîf ayı, Cum'a günü, gecenin ilk üçte biri, gece yarısından sonra, gecenin son üçte biri, gecenin ortası ve seher vakitleridir. Bunlardan en önemlisi Cum'a saatidir.

Ezan okunurken onu dinleyip yapılan duâ kabûl olunur. Secdede, Kur'ân-ı kerîm okuduktan sonra, Kur'ân-ı kerîmin hatminde (bilhassa hatmi okuyanın duâsı makbûldür), Zemzem suyu içerken, ölünün yanında, kuş öterken, sohbet meclislerinde, yağmur yağarken, Kâ'be'yi gördüğü zaman, iki mübârek Allah lâfzı arası duâ kabûl yerleridir. Oturduğu yerin de temiz olması lâzımdır. Kâ'be'yi tavaf ederken, Hacer-i esved ile Kâ'be'nin kapısı arası olan Mültezem'in yanı, Altın oluğun altı ve Zemzem kuyusu yanı, Safa ve Merve tepeleri, Sa'y edilen yerler, Safa ile Merve arasında gidip gelirken, Arafat'la Minâ arasında bulunan Müzdelife, Arafat, Minâ, taş atmaya gelirken ve taş atarken, haccın menâsikinde, Resûlullahın mübârek Ravda'sının yanında da duâlar müstecâbdır, makbûldür. Fâcir ve fâsık olsa da, mazlûmun duâsı makbûldür. Babanın, âdil pâdişâhın, sâlih ve velîlerin duâları müstecâbdır.

Allahü teâlâya duâ ederken, peygamberlerini ve sâlih kullarını da vesile etmelidir. Duâ ederken sesini yükseltmemeli, kendisinin günahkâr, kusurlu olduğunu i'tirâf etmeli, samimî kalb ile, ciddî olarak, isteyerek ve gönül huzûru ile duâ etmelidir. Ettiği duânın ma'nâsını bilmelidir. Yakınındakilere, ya'nî komşularına da duâ etmelidir. Duâyı tekrar tekrar etmeli, duâ ederken ve dinlerken sık sık âmîn demelidir. Olmayacak şey için duâ etmemelidir. Duâdan sonra iki elini yüzüne sürmelidir. Duânın kabûlünde acele etmemelidir. Duâ ettim, kabûl edilmedi dememelidir. Sonra kabûl edilebilir. Yâhud kabûlü bir şeye bağlanır. Yâhud bir belâyı gidermiş olur. Bu sayılanlar duânın kabûl kısımlarıdır.

Çocukların da ana-babasına duâları, misâfirin duâsı, oruçlunun iftar vaktindeki duâsı, müslümanın müslümana gıyabında, ya'nî arkasından yaptığı duâ makbûldür. Allahü teâlânın İsm-i a'zamı ile yapılan duâ kabûl olunur. Bu şekilde duâ edenin duâsını, Allahü teâlâ ânında kabûl eder. Bu da, Enbiyâ sûresi 87. âyet-i kerîmesinin; "La ilahe illâ ente sübhâneke innî küntü min-ez-zâlimîn" kısmıdır. Bu husûsta başka diyenler de olmuştur. Ama burada bu kadar yazmak yetişir.

Yâ Rabbî! Duâlarımızı kabûl eyle. Sen herşeyi işitirsin, bilirsin.

Ayrıca küçük ve büyük günahlar hakkında ve bir takım nasihatleri bildiren bir risale yazdım. Büyük Câmi'de, Şeyh Mustafa huzûrunuza takdim edecektir. İnşâallah okursunuz."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Umdet-ül-makâmât sh. 343

## MUHAMMED İSMÂİL

Hindistan da yaşayan evliyânın büyüklerinden. Muhammed Ma'sûm hazretlerinin torunu olup, Muhammed Sibgatullah'ın ikinci oğludur. İmâm-ül-Ârifîn ya'nî zamanındaki bütün velîlerin İmâmı, önderi idi. On ikinci asrın başlarında vefât etti.

Muhammed İsmâil, küçük yaşta, yüksek dedesi Urvet-ül-vüskâ Muhammed Masum hazretlerinden ilim öğrenip, bulunmaz sohbetleri ile şereflendi. Onun teveccühlerini kazanarak, daha çocuk iken, evliyâlıkta yüksek hâllere kavuştu. Dedesinin 1079 (m. 1668) senesinde vefâtından sonra, babası Muhammed Sibgatullah hazretlerinin derslerine ve sohbetlerine devam etmeye başladı. Âleme ışık tutan "Kayyûm-u âlem" olan mübârek babasının teveccühleri ile olgunlaştı, kemâle geldi. Tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimler ile, zamanın fen ilimlerinde büyük âlim oldu. Tasavvufda pek yüksek derecelere kavuşup, şaşkınlık sahrasında kalanlara rehber, yolunu şaşıranlara önder, nefsine ve şeytana aldananlara sığınak oldu. Yetiştirdiği talebeler, âlemi nûrlandıran birer hidâyet yıldızları gibi idi.

Muhammed İsmâil hazretleri de baba ve dedeleri gibi talebelerini pek güzel terbiye ederdi. Mübârek sözleri yaralı kalblere merhem olurdu. Güzel huyları, sıfatları yazılacak, anlatılacak kelimelerden çok üstündür. Kalb hâllerini anlatmak ise imkânsızdır. Dünyâya hiç meyletmezdi. Haramlardan şiddetle kaçar, mübahların dahî şüpheli korkusuyla fazlasını terkederdi. Âlimler onun meâlen; "Allahü teâlânın indinde en iyiniz, takvâsı en çok olanınızdır" (Hucurât-13) âyet-i kerîmesi

ile medh olunanlardan olduğunu bildirdi. Nitekim gençliğinde başından geçen şu hâdise onun takvâ sahibi olduğunun en açık delîlidir “Gençti. Fevkalâde güzel bir yüze ve vücûda sahip idi. O memleketin ileri gelenlerinden birinin hanımı, kendisine tutuldu, âşık oldu. Sabrı ve irâdesi kalmadı. Binbir yalan ve hîle ile Muhammed Sibgatullah hazretlerine; “Evimizde bir hasta var. Oğlunuzu, Kur’ân-ı kerîm okumak üzere göndermenizi istirhâm ediyorum” diyerek haber gönderdi. Kadının, Kur’ân-ı kerîm okuma isteğine ve bu yalvarmasına dayanamayan babası, oğlunun gitmesi için izin verdi. Eve vardıklarında durumu anlayan Muhammed İsmâil, ikinci katın açık olan penceresinden aşağı atladı. Fakat yaralandı. Acılarına aldırmayarak orayı sür’atle terkedip, babasının huzûruna geldi. Durumu olduğu gibi anlatınca, babası oğlunun haramlardan bu kadar çok korkmasına sevindi, cenâb-ı Hakka şükür secdesine kapandı.”

Muhammed İsmâil hazretleri, talebelerini yetiştirmek için gecesini gündüzüne katar, bütün gücüyle çalışırdı. Yetiştirdiği talebeler içinde en büyüğü, zamanın kutb-ül-aktâbı, oğlu Gulâm Muhammed Ma’sûm hazretleridir, öyle bir oğul ki; dedelerinin makamına kavuşmuş, İmâm-ı Rabbânî ve İmâm-ı Muhammed Ma’sûm hazretlerinin esrârına vâkıf olmuştur.

Babası Sibgatullah hayatta iken Muhammed İsmâil’i diğer oğullarından ve halîfelerinden üstün tutardı. Herkesten çok onu severdi. Bunun için hepsinden çok feyze kavuştu. Çünkü bu yolda feyz almak, üstada kendisini sevdirmesine bağlıdır. Her talebe, hocasını sevdiği kadar feyze kavuşur. Babası icâzet vererek, bir kısım talebelerin yetiştirilmesi için ona vazîfe vermişti. Muhammed İsmâil, vazîfeli olarak gittiği yerde babasıyla mektûplaşır, ona kendisinin ve talebelerinin durumlarını bildirirdi. Babasından gelen bir mektûp şöyledir:

“Allahü teâlâya hamd olsun. Sevdiği, seçtiği kullarına selâmlar olsun. Gözümün nûru oğlumun mektûbu geldi. Allahü teâlâya hamd olsun ki, afiyettesiniz ve uzakta kalmış dostlarınızı unutmamışsınız. Kabil’e gittiğinizi ve oradaki dostların yakın alâkasını yazıyorsunuz. Allahü teâlâ oradaki dostlarımıza hayırlar ihsân eylesin. Ba’zı talebelerinizin garip evliyâlık hâllerini ve beyânlarını yazıyorsunuz. Bunları okumakla sevincimizi arttırdınız. Eğer tam istikâmette olduklarını ve hâllerinin şüpheden kurtulduklarını Anlarsanız, talebe yetiştirmek üzere icâzet veriniz. Size vekîl olan icâzet verdikleriniz ve diğer bizi sevenlerin hepsi, sizin teveccühleriniz altında bulunsunlar. Bu husûsta bu fakirden birşey beklemesinler. Bizim rızâmız böyledir.

Tasavvufta yüksek evliyâların seçilmişlerine mahsûs olan makamlardan soruyorsunuz. Ümidli olunuz. Bu fakîr sizden hiçbirşey esirgemiş değilim, esirgemiyeceğim de. İnşâallah bu yüksek makama yakında kavuşursunuz. Bilmeseniz de zararı yoktur. Çünkü birşeyin hâsıl olması başkadır, bilinmesi başkadır. Aralarında büyük fark vardır. Bugünlerde bu fakîr, çok iyiyim. Mescide yürüyerek gidip gelebiliyorum. Fakat bir bacağımda ve dizimde biraz hâlsizlik, kuvvetsizlik vardır. Rabbimiz, inşâallah onu da geçirir. Mektûplarınızı bekliyorum. Vesselâm.”

Muhammed İsmâil hazretleri yetmiş yaşından çok yaşadı ve onikinci asrın başlarında vefât etti.

Muhammed İsmâil’in oğullarından biri, Muhammed Sibgatullah’tır ki, evliyâlıkta pekyüksek makamlara kavuşmuştu. Onun halîfesi Mâverâünnehr’e, Anadolu’ya, Bulgaristan’a dağılmıştı. Mezârı, Peşâver’de Abdürrahîm Hân’ın bahçesindedir. İkinci oğlu Gulâm Muhammed Ma’sûm’dur ki, evliyâlıkta, makamların en yükseklerinden olan kutb-ül-aktâb makamında idi. Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma’sûm hazretleri, büyük oğlu Muhammed Sıbgatullah’a buyurmuştu ki: “Senin neslinden çok yüksek bir oğul dünyâya gelecek, ister senin oğlun olsun ister torunun. Dünyâya gelince ona benim ismimi veriniz ve onun benim kavuştuğum makamların sahibi olduğunu biliniz. Onun feyz ve bereketi, kıyâmete kadar evlâdına ve onun yolunda olanlara devam edecektir. Bu yolumuzu o kuvvetlendirecektir.” Daha doğmadan bu müjdelere kavuşan Gulâm Muhammed Ma’sûm hazretleri büyüyünce hakîkaten buyurulduğu gibi oldu. Bütün cihan onun feyz ve bereketi ile doldu, insanlara rüşd ve hidâyet, onun vâsıtası ile geldi.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Umdet-ül-makâmât sh. 394

**MUHAMMED SİBGATULLAH (Kayyûm-i zaman)**

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma'sûm-i Fârûkî hazretlerinin büyük oğlu, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin de torunudur. İsmi, Muhammed Sibgatullah'dır. Yüksek dedeleri İmâm-ı Rabbânî'nin sağlığında, 1033 (m. 1624) senesi Rebî'ul-âhır ayının onibirinci günü Serhend şehrinde dünyâya geldi. Kayyûm-i zaman ismiyle meşhûrdur. 1122 (m. 1710) senesi Rebî'ul-âhır ayının dokuzunda Cum'a günü vefât etti.

Muhammed Sibgatullah'ın doğduğu sırada, İmâm-ı Rabbânî (rahmetullahi aleyh), vaktin sultânı ile birlikte Hindistan'ın büyük şehirlerinden olan Ecmîr'de bulunuyordu, İmâm-ı Ma'sûm da babalarını ziyâret maksadıyla Ecmîr'e gitmişti. Bu çocuğun doğumundan sonra temiz annesi, evliyâlık bahçesinin yeni açmış gülü misâli olan bu çocuğunun isminin konulmasını, yüksek dedesinin ve babasının tasvîbine bıraktı. İmâm-ı Rabbânî ve İmâm-ı Ma'sûm, Ecmîr'den dönerken yolda bu oğullarının doğum haberi geldi. Her ikisi de bu habere çok sevindiler. Çünkü husûsi hâllerinin vârisi olacak cevher dünyâya gelmiş bulunuyordu. Beyt:

Senin gelişinden gül gibi açtım,
Her tarafa bahar kokusu saçtım.

İmâm-ı Rabbânî ve İmâm-ı Ma'sûm Serhend'e geldiklerinde hemen bu çocuklarını görmek istediler. İmâm-ı Rabbânî hazretleri onu görür görmez; "Esselâmü aleyküm Molla Sibgatullah" buyurdu. Sonra mübârek yüzünü, o çocuğun kulağına yaklaştırıp, o mes'ûd kulağına, kimsenin duymadığı gizli gizli birşeyler söyledi. Husûsi sırları, kendilerine mahsûs ilim ve ma'rifetleri müjdeledi. Ne büyük bir saadettir ki, dili süt emmeye henüz alışmadan, kulağı Müceddid'in ya'nî İmâm-ı Rabbânî'nin bereketli iltifâtlarına, gizli esrârına kavuşmuş oluyordu.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, bu çocuğun babasına ya'nî İmâm-ı Ma'sûm'a hitaben; "Senin bu oğlunda asâletten bir sıfat buldum" buyurdu. Zîrâ İmâm-ı Rabbânî'ye göre asâlet olmayınca, kayyûmluk, kutbluk bulunması çok zordu. Bu çocukta asâletten pay görünce, ma'nevî firâset ile, onun evliyâlık yolunda yüksek derece sahibi olacağını ve Kayyûm-i zaman olacağını anladılar. Bu, Allahü teâlânın çok büyük bir ihsânıdır. Dilediğine nasîb eder. Mısra';

"Gül bahçemi gör de baharımı anla."

Muhammed Sibgatullah, daha beş-altı aylık iken şiddetli bir hastalığa yakalandı. Doktorlar çâre bulmaktan âciz kalıp, ölecek zannettiler. Nihâyet nabzının atması bile hissedilemez oldu. Babası ve annesi techiz ve tekfin işine (cenâze kaldırma hazırlıklarına) başladılar. Bu durum İmâm-ı Rabbânî'nin mübârek kulağına ulaşınca, hemen bu hasta torununun yanına geldi. Çocuğun o güzel yüzünden örtüyü kaldırıp mübârek eliyle temiz yüzüne dokundu ve tebessüm ederek; "Baba! Annene-babana yaptığın bu naz yetişir. Onları üzdüğün yeter. Haydi artık kalk. Onlar da sıkıntıdan kurtulup rahat bir yemek yesinler ve rahatça uyusunlar" buyurdu. Bu söz üzerine, ölüm derecesinde hasta olmasına rağmen, çocuk hemen gözünü açtı. Ağlayarak hareket etmeye başladı ve tamamen iyileşti. Sanki hiç hasta olmamış gibi idi. Sonra, Müceddîd-i elf-i sânî İmâm-ı Rabbânî, oğlu Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma'sûm'a hitâb edip; "İnsanlar bu çocuğun yaşamasından ümidi kesmişler. Ben ise bu evlâdımı, iyileşmiş uzun ömürlü olarak yaşamış, yetişip kemâle gelmiş, sakalları beyazlamış, büyük bir velî olmuş, huzûrunda binlerce insan oturmuş, herkes bunun nûrundan istifâde ediyor görüyorum" buyurdular.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, kendi sağlığında bir yaşından büyük olmayan bu torunu hakkında öyle yüksek işâret ve alâmetler bildirdi ki, hepsini yazmak imkânsızdır. Nitekim; "Senenin bereketi baharından belli olur" denilmiştir. O yüce zâtın ya'nî yüksek dedesinin eşsiz teveccüh ve nazarlarına kavuşup, çok büyük müjdelere mazhar oldu. Bundan sonra babası İmâm-ı Ma'sûm'un huzûrunda yetişti. Zâhirî ve bâtınî ilimlerin ve kalbe âit ince ma'rifetlerin tamâmını ondan öğrendi. İmâm-ı Ma'sûm hazretleri, bu yüksek oğluna, diğer talebeleri ve hattâ diğer oğulları arasında husûsen iltifât eder, onda bulunan yüksekliği bildiği için, onu daha çok severdi. Bu hâli bildirmek için birgün bu oğluna şöyle buyurdu: "Siz benim oğullarım arasında Eshâb-ı Kirâma benzersiniz. Ya'nî siz, babam Müceddîd-i elf-i sani'yi görmüş, zamanında bulunmuşsunuz. Diğerleri böyle değildir. Bu farkı az görme ki, Eshâb-ı Kirâmdan (aleyhimürrıdvân) biri, Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) sohbetinde bir defa bulunmakla öyle yüksek derecelere kavuşmuştur ki, Eshâb-ı Kirâmdan olmayan en büyük velî bile onların en aşağısının derecesine kavuşamadı. Bu velî zât ister Uveys-i Karnî olsun, ister Ömer-i Mervânî olsun (k.sirruhümâ)." Çünkü Müceddîd-i elf-i sânî'nin Peygamber efendimize olan bağlılığı son derece olduğundan,

onun sohbeti, Resûl aleyhisselâmın yüksek sohbetinden pay almıştı. O'na benziyordu. Nitekim tam uyanın, uyduğu kimsenin bütün kemâlâtından nasîbi vardır.

Yine İmâm-ı Muhammed Ma'sûm hazretleri, başka bir defasında şöyle buyurdu: "Melâike-i Kirâmın büyüklerinden, üstünlerinden bir melek-i mukarreb insan şekline girip yeryüzüne gelseydi, oğlum Muhammed Sibgatullah'ın şeklinde gelirdi."

Muhammed Sibgatullah hazretleri zâhirî ve bâtınî ilimlerdeki tahsilini ve evliyâlık yolundaki derecelerini tamamlayarak yetiştikten sonra, yüksek babasının emir ve işâretiyle talebe yetiştirmeğe başladı. En küçük kardeşleri olan Muhammed Sıddîk, babalarının şöyle buyurduğunu nakleder: "Oğlum Muhammed Sibgatullah'ın talebeleri ile kendi talebelerim arasında hiç fark görmüyorum. Diğer oğullarım böyle değildir. Vasıtalı veya vasıtasız olarak bir fark vardır."

Bu söz, hazret-i Kayyûm-i zaman'ın ma'nevî irtibât ve bağlılığının kemâlini, tam olduğunu göstermektedir. Babalarıyla arasında olan bu tam münâsebet, bağlılık diğerlerinde böyle değildir. Çünkü Kayyûm-i zaman da, babası gibi asâletten bir pay almıştır. Bunun için diğerleri arasında seçilmiş, mümtaz olmuş, farklı bir hâle gelmiştir.

Bir Ramazân-ı şerîfde Muhammed Sibgatullah hazretleri, evlerinin bitişiğinde bulunan bir mescidde Kur'ân-ı kerîm okuyordu. Hatim yaklaştığı sırada babasının bulunduğu yere gelerek, kalan sûreleri orada bitirdi. Maksadı hatmin bereketini, babası Urvet-ül-vüskâ'nın bereketi ile birleştirmek ve birçok ma'nevî hâllere sahip olmak, kavuşmak idi. Velhâsıl, arzu ettiği şekilde yaptı. Son birkaç sûreyi Urvet-ül-vüskâ'nın yanında okudu. Bunları dinlerken, mecliste olanların hepsi kendisinden geçti, nûr ve huzûra daldılar. Hatim bitince Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma'sûm hazretleri, Kayyûm-i zaman'a hitaben buyurdu ki: "Siz okurken öyle bir sırra muttali' oldum ki, o sır anlatılacak gibi değil. "Gözlerin görmediği, kulakların işitmediği" sözüne uygundur. Örtülmesi, anlatılmaması îcâbeden sırlardan olduğunu söyleyebilirim. Parlaklığı yerin dibinden tâ Arş'a kadar uzanan pek süslü, çok kıymetli bir tacın sizin başınızda parladığını gördüm. Bunun, oğlum Muhammed Sibgatullah'ın (ya'nî senin) Kur'ân-ı kerîm okuması sebebiyle olduğu anlaşıldı..."

Hâce Muhammed Sıddîk-ı Peşâverî, Urvet-ül-vüskâ İmâm-ı Muhammed Ma'sûm hazretlerinin en yüksek halîfelerinden idi. Bu zât şöyle anlatır: "Bir defasında mübârek hocamı ziyârete gitmiştim. Bu esnada hocamın bütün oğullarının takvâ ve vera'da anlatılamıyacak kadar ileride olduklarını, her birinin dînimizin emirlerine uygun amel etmekte, tasavvuf yolunda başkalarını yetiştirip ma'nevî olarak terbiye etmekte, ilim ve edeb âşıklarına rehberlik etmekte çok yüksek derecede bulunduklarını gördüm. Hepsinin Allahü teâlâya yakınlıklarının aynı olduğunu düşündüm. Bu esnada kalbime; "Acaba aralarında hiç fark var mıdır? Varsa hangisi daha yüksektir?" düşüncesi geldi. Ne kadar uğraştı isem de, bu düşünceden kurtulamadım. Bu düşünceyi aklımdan çıkaramıyordum. Bu hâli hocama arzetmeyi düşündüm. Nihâyet düşüncelerimi kendisine arzettim. Tebessüm eyledi ve; "Hâce! Bu manânın halli, siz Peşâver'e vardıktan bir gece sonra olacaktır" buyurdu.

Bu fakîr birkaç gün sonra Serhend'den ayrılıp Peşâver yoluna koyuldum. Peşâver'e geldiğimde gayet sevinçli ve neş'eli idim. Zîrâ, o gece, yüksek üstadımın bereketi ile uzun zamandır süregelen ve beni rahatsız edip, kalbimi meşgûl eden bir suâlim cevaplandırılacaktı. Akşam oldu. Karanlık bastırdı. Ben heyecanla bekliyordum. Yatsı namazından sonra uyumuşum. Rü'yâmda Peygamber efendimizi ( aleyhisselâm ) ziyâretle şereflendim. Dört halîfesi ile birlikte yanıma geldiler. Urvet-ül-vüskâ'yı da oğullarıyla birlikte, Resûl aleyhisselâm efendimizin huzûrlarında, büyük bir hürmet ve edeb ile ellerini bağlamış olarak beklediklerini gördüm. Bu esnada Resûlullah efendimiz, bu hizmetçisine hitâb ederek buyurdular ki: "Urvet-ül-vüskâ'nın oğullarının kendine nisbeti (bağlılığı), dört halîfenin bana olan nisbeti gibidir." işâret parmaklarını halîfelerine doğru uzattılar ve sonra Ebû Bekr-i Sıddîk'ı ( radıyallahü anh ) göstererek; "Büyüğü-büyüktür" buyurdular.

Hazret-i Kayyûm-i zaman Muhammed Sibgatullah, Urvet-ül-vüskâ'nın oğullarının en büyüğü idi. Böyle olunca talebelerinin ve halîfelerinin de en büyüğü idi. Ben bunu bizzat Resûlullah efendimizin işâret ve bildirmeleri ile anlamış oldum ve kalbimi meşgûl eden o düşünce ve suâlim cevaplanmış oldu."

Urvet-ül-vüskâ, bu yüksek oğlu hakkında buyurdu ki: "Kayyûm-i zaman'ın hâli, bağlılığının çokluğundan, kendisine bağlananların fazlalığından, arayanların, sevenlerinin ziyâdeliğinden öyle oldu ki, dünyâ ve içindekileri geride bıraktı.

Yalnız âhırete çalışmağa ve yalnız hakiki matlûba gönlünü vermeye öyle daldı ki, evliyânın çoğu buna kavuşamamıştır. Evliyânın çoklarının derecesi ile onun derecesi arasında hayli mesafe vardır.

Yine Urvet-ül-vüskâ hazretleri, vefâtına yakın zamanda da Kayyûm-i zaman'ın hâlini şöyle medhetmiştir: "Sizin emsalsiz hâliniz, dâima makbûlümüz ve mahbûbumuzdur. Ya'nî kabûlümüz ve sevdiğimizdir. Gevşeme ve değişme, bu emsalsiz hâlinize yol bulamaz."

Kayyûm-i zaman Muhammed Sıbgatullah hazretleri, hâllerini çok gizlerdi. Evliyâlık yolunda üstün makamlara, çok yüksek derecelere ulaşmış olduğu hâlde, bunları izhâr etmeyi, açığa çıkarmayı istemezdi. Hattâ talebelerinden ba'zıları; "Efendimiz! Bu kadar sırlar ve varidat ya'nî ma'nevî hâller içerisinde bulunduğunuz hâlde, bunları bu kadar örtmenizdeki, gizlemenizdeki sebep nedir?" diye arzettiler. Cevâbında buyurdu ki: "Söylenmesi ve yazılması doğru ve lâzım olanlar, hazret-i Müceddîd-i elf-i sânî ve Urvet-ül-vüskâ (yüksek dedem ve babam) tarafından söylenmiş ve yazılmışlardır. Bu zamanda onların söyleyip yazdıklarından daha iyi söz söyleyecek kimse yoktur."

Hâllerini o kadar gizler ve bu husûsta o kadar titiz davranırdı ki, yüksek hâllere kavuştuğunu kendisine müjdeleyen babasının mektûplarını kimseye göstermez ve kimsenin bilmesini istemezdi. Urvet-ül-vüskâ'nın Mektûbât'ında, onun adına yazılmış olan mektûplar, kendisine varmadan evvel kopyesi alınan mektûplardır. Yoksa kendisine ulaşan mektûpları, o mektûplarda kendisi için yer alan yüksek müjdeleri açıklamamıştır. Hâllerini bu kadar sakladığı ve bu kadar örttüğü hâlde, yine de kendisinden görülen kerâmet ve tasarruflar, Müceddid'in (ya'nî mübârek dedesinin) yolunda kimsede görülmemiştir.

Urvet-ül-vüskâ İmâm-ı Ma'sûm hazretleri, büyük oğlu Kayyûm-i zaman için, hattâ bütün oğulları için çok müjdeler verdi. Bir defasında buyurdu ki: "Oğullarımın hepsi Muhammedi meşrebdirler. Hepsi de mahbûbiyyet makamı ile tebrik edilip, müjdelenirler. Burada da Kayyûm-i zaman'ın husûsî durumu ve asâleti vardır. Kayyûm-i zaman derecesinde olabilmek için ise asâlet muhakkak lâzımdır. Bunun için diğer kardeşleri arasında mümtazdır, seçilmiştir. Kayyûmiyyet sıfatına sahip olması sebebiyle diğerlerinden ayrıldı. Onlardan farklı ve çok yüksek olmak üzere başka sırlara ve hâllere kavuştu."

İmâm-ı Muhammed Ma'sûm'un altı oğlu vardı. Hepsi de babalarına uymakta en yüksek derecede idiler. İttibâ' ya'nî uyma derecelerinden hiçbirinde ondan ayrılmamışlardır. Tam uyanın, uyduğu zâtın bütün üstünlüklerinden büyük payı olur. Kayyûmiyyet makamı da babalarına mahsûs bir makam idi. Oğullarının her biri de tam uymaları sebebiyle böylece kayyûmluk kemâlâtına, yüksekliklerine kavuşmuşlar ve bunu kendilerinde müşâhede eylemişlerdir. Bunun için hepsini kayyûm bilmek ve söylemek lâzımdır. Ama asâleten bu kayyûmluk makamı, delîller, işâretler ve müjdelerle Kayyûm-i zaman Muhammed Sibgatullah'a mahsûstur.

Hazret-i Kayyûm-i zaman'ın gündüz ve gecedeki bütün amelleri tamamen sünnete, ya'nî dînimizin her emrine tam uygun idi. Bir sünneti yerine getirememek endişesi, gözünde gönlünde dağ gibi görünürdü. Yemekte, içmekte, oturmakta, kalkmakta, seferde (yolculuk hâlinde), hazerde (ikâmet hâlinde), giyinmede, her zaman okunması îcâbeden duâlarda ve diğer duâlarda, dil ile ve kalb ile yapılan zikrlerde, oruç, namaz, hac, umre, zekât, güzel ahlâk, ihsân, tevekkül, hilm (yumuşaklık), ilim, cömertlik, iyilik yapmak, sabır, tahammül ve diğer güzel huylarda pek ileride idi. Bu güzel huyların îcâblarını yerine getirmekte o kadar dikkatli idi ki, kıl ucu kadar gevşeklik ve ayrılık kat'iyyen görülmezdi. Gündüz ve gece yaptıklarından, inceden inceye kendini hesaba çekerdi. İhlâs ile ibâdet etmekte ve her edebe riâyet etmekte pek ileride idi. Bununla beraber niyetlerini ve amellerini, kâmil olmaktan uzak, ayıblı ve kusurlu görürdü. Bunun için pişman olur, istiğfar ederdi. Hiçbir zaman iyi bir amel yapabildiğini düşünmez, kendini ve amellerini çok kusurlu görürdü. Bu sebepledir ki, dâima mahzûn ve üzüntülü dururdu. "Amel et ve istiğfar et" kelâmını kendine düstur edinmişti. Dînimizin emirlerine uygun görünmeyen keşf ve kerâmetlere kıymet vermez, i'tibâr etmezdi.

Kayyûm-i zaman hazretleri, zamanının irşâd kutbu ve kayyûmu olduğu gibi, evliyâlık yolunda çok üstün derece ve makam olan Gavsıyyet ve Ferdiyyet makamlarının da sahibi idi. Gavsiyyet makamı, kendisine, cinlerin ve insanların üstadı, Gavs-üs-sekaleyn Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî tarafından ma'nevî bir şekilde ihsân edilmiş idi.

Mübârek yüzünde öyle bir nûr vardı ki, güzel yüzünü bir kat daha güzelleştiriyor ve yüzüne bakanlara, lisân-ı hâl ile; “Bu görünen, insanlar gibi insan değil, bir güzel melektir” dedirtiyordu.

Kayyûm-i zaman hazretleri, ömrünün sonlarına doğru Kur’ân-ı kerîmi çok yavaş sesle okurdu. Kendisine çok bağlı olan talebelerinden biri, müsâid bir vakitte; “Böyle düşük sesle okumanızın hikmeti nedir?” diye arzetti. Bir müddet sustu ve sonra; “Hazret-i Urvet-ül-vüskâ (ya’nî babam) ömrünün sonuna doğru böyle okurdu” buyurdu. Başka bir defasında talebelerinden birisi yine bu husûsun sebebini suâl ettiğinde cevaben buyurdu ki: “Okurken bütün mevcûdat beraber okuyorlar ve bu fakiri yüksek sesle okumaya bırakmıyorlar.”

Kayyûm-i zaman’ın yakın talebelerinden Mirzâ Muhammed Kâbilî’nin (rahmetullahi aleyh) hanımı vefât etmişti. Kayyûm-i zaman, ta’ziye (başsağlığı) için Mirzâ’nın evine gitti. Mirzâ Muhammed, hanımının Kayyûm-i zaman’a olan muhabbet ve bağlılığının fazlalığından bahsetti ve; “Eğer kabûl buyurursanız ve zahmet olmazsa, kabri hemen şuracıktadır. Beraber gitsek çok memnun olurdum” diye arzetti. O da kabûl edip kabri ziyâret ettiler. Kayyûm-i zaman o hanımın mağfiret olunması için duâ etti. Sonra murâkabeye daldı. Duâ ve murâkabe esnasında yüzünde bir ferahlık ve neş’e göründü. Ziyâretten sonra beraberce dönerlerken, Mirzâ; “Efendim, duâ re murâkabe esnasında mübârek yüzünüzde neş’e ve sevinç alâmetleri gördüm. Acaba hikmeti neydi?” diye suâl etti. Kayyûm-i zaman hazretleri bura cevap olarak buyurdu ki: “O esnada bana ilham olundu ve hattâ söyleyen sesi duydum. Şöyle buyuruluyordu: “Seni ve kıyâmete kadar vasıtalı ve vasıtasız olarak seni tevessül edenleri (seni vâsıta ederek bana yalvaranları) mağfiret eyledim. Bu hanım da onlardandır.” Allahü teâlânın nihâyetsiz inâyetinin (ihsânının) bu fakire geldiğini gördüm ve bu hanımın, umûmun yanında husûsî olarak zikredildiğini duydum. Bunun için Allahü teâlâya çok şükreyledim. Yüzümdeki neş’e ve sevinç alâmeti bu sebeple idi.”

Daha evvel, bu ilhama İmâm-ı Rabbânî ve oğlu İmâm-ı Ma’sûm kavuşmuşlar idi. Onlardan sonra bu oğulları da bu ilhamla şereflendi. Eşsiz dedesi ve yüksek babası, bu ihsânı bu evlâtlarına da ihsân eylediler. Onları tevessül edenlere ve yüksek yollarında bulunanlara müjdeler olsun.

Muhammed Sibgatullah hazretleri, bir sefere çıktığında yolda hastalandı, bir eli de kırıldı. Yol üzerinde bir eve misâfir oldu. O evin avlusunda hurma ağaçları vardı ve o ağaçların altında oturuluyordu. Kayyûm-i zaman sandalyede değil yerde oturdu. Herkes istirahate çekildikten sonra o, rahatsızlığından ve kolunun kırık olmasından bütün gece uyumadı. Yere düşen hurmaları ve hurma yapraklarını hürmetle alıp edeble yüksekçe bir yere koydu. Sabah olunca ev sahibi onun uyumadığını, yere düşen hurma ve hurma yapraklarını toplamakla ve yüksek bir yere koymakla meşgûl olduğunu, görünce bu hâlinin sebebini sordu. Ona cevaben buyurdu ki: “Hadîs-i şerîfte; “Halanız olan hurmaya saygı gösteriniz. Çünkü bu ağaç Âdem aleyhisselâmın çamurundan kalan artıktan yaratılmıştır” buyuruldu. Emre uyarak hurmayı azîz tutmak, ona saygılı olmak îcâbediyor.”

Muhammed Sibgatullah’ın (rahmetullahi aleyh) takvâ ve edebde bu kadar ileride olduğuna dâir başka misâller pekçoktur. Bu takvâsı sebebiyle, Allahü teâlâ onun mübârek varlığını Kayyûm-i zaman eyledi. Âlemin ve âlemde bulunanların kıyâmlarını (ayakta durmalarını, varlıklarını devam ettirmelerini) ona havale etti. Allahü teâlâ dedesine ve babasına mahsûs olan Kayyûmluk makamını diğer kardeşleri arasında ona ihsân etti.

Umdet-ül-makâmât kitabının sahibi olan Hâce Muhammed Fadlullah, Muhammed Sibgatullah’ın torunu olan Gulâm Muhammed Ma’sûm’un torununun torunudur. Kitabında diyor ki: “Allahü teâlâya hamdolsun ki, beni onu sevenlerden ve evlâdından eyledi. Kuvvetli ümidim ve büyük ricam; Allahü teâlânın beni, zâhiren onun soyundan getirdiği gibi, kalbe âit hâllerinden de tam pay ihsân etmesidir. O, duâları kabûl edicidir.”

Daha yaşı çok genç iken, babası İmâm-ı Ma’sûm hacca gidiyordu. Yanlarında talebelerinden bir kısmı ile Muhammed Sibgatullah da vardı. Muhammed Sibgatullah’ın yaşı çok genç olduğu için, kâfilede bulunanların ekmek ve su ihtiyâçlarını te’min etmek vazîfesi ona verilmişti. Birgün diğer hizmetçilerin başı, Muhammed Sibgatullah’a gelerek arzetti ki: “Etrâfta çalı, çırpı, odun görünmüyor. Hamur hazır, fakat ateş olmadığı için pişirip ekmek yapamıyoruz. Hamur olduğu gibi duruyor. Arkadaşların ise yemek zamanı yaklaşıyor. Bu duruma bir çâre bulunuz.” Bu söz üzerine Muhammed Sibgatullah; “Hamuru buraya getirin” buyurdu. Hamuru getirdiler. Hamuru

eline aldı. “Kimse gelmesin. Ben şu tümseğin arkasında pişirip getireyim” dedi ve gitti. Hemen başını açtı. Bir parça hamur alıp başına koydu. Çabucak pişiverdi. Böylece bütün hamuru ekmek yapıyordu. Arkadaşlarından biri, gideyim bakayım, ekmeği ne ile pişiriyor deyip, yanına geldi. Vaziyeti gördü. O da başını kapadı ve hâlini örtmek istedi. Az bir hamur kalmıştı. Ekmeklerle ve az hamurla babasının yanına gelip; “Odun kâfi gelmedi, hepsini pişiremedim, efendim” deyince, kerâmetler hazînesi yüksek babası tebessüm ederek; “Şu arkadaş gelmeseydi, odun yetişecekti değil mi?” buyurdu.

Mirzâ Muhammed Efdal Kâbilî şöyle anlatır: “Kayyûm-i zaman Muhammed Sibgatullah, Kabil’de bulunduğu günlerin birinde, oğullarına haber vermesi için bir hizmetçiyi Serhend’e gönderdi. Gidecek olan hizmetçi, kendisinden yol parası istedi. O sırada Muhammed Sibgatullah’ın elinde bir kerpiç bulunuyordu. Kerpici hizmetçiye verdi. Kerpiç bir anda altın oluverdi. Orada bulunan; Mir Zarif, Mir Gulâm Hüseyn, Mirzâ Muhammed Mes’ûd ve daha birçok zât bu hâdiseye şâhid olduk. Hizmetçi, elinde bulunan altını paraya çevirmek istiyordu. Orada olanlar bu altını satın almakta tereddüt ettiler. Fakat, Mîr Gulâm Hüseyn hepimizden atîk davrandı ve altını hizmetçiden satın alıp, teberrüken sakladı.”

Hazret-i Kayyûm-i zaman’ın hizmetçilerinden biri yolculuğa çıkmıştı. Yolculuk esnasında yol arkadaşlarını kaybetti. Yolunu şaşırıp bir dağ başına geldi. Orası hiç bilmediği, tanımadığı bir yerdi. Her taraf öyle yeşil, öyle güzel idi ki, sanki hazân rüzgârları bu yapraklara hiç dokunmamıştı. Burada dört mevsim birleşmiş, hepsi bahar gibi olmuştu. Rengârenk güller, boy boy sünbüller, deste deste, demet demet açmış, her taraf güzelliklerle donanmış, boş bir yer kalmamıştı. O talebe orada kalıp, uzun zaman oranın Cennet bahçesi misâli gönül açıcı güzelliklerinin seyrine daldı. Bir müddet sonra, yolunu kaybettiğini, buraya yanlışlıkla geldiğini hatırladı. Üstelik etrâfta hiç insan görünmüyordu. Bir insan ile karşılaşır konuşurum ümidiyle etrâfta dolaşmaya başladı. İnsan bulunduğuna dâir bir işâret bulunmadığı gibi, hep de vahşî Hayvanlar ve yırtıcı kuşlar ile karşılaşıyordu. Vücûdunda bir ürperti meydana geldi. İyice korkmaya başladı. Her tarafı iyice aradı. Ama kimseyi bulamayınca, ümidi iyice azaldı. Korkusu da iyice şiddetlendi. Artık o güzel bahçeyi, canını almak isteyen bir belâ gibi görüyordu.

Bu sırada gönüllerin sultânı olan hocası Kayyûm-i zaman’ı hatırladı. Kalbi ile ondan yardım ve imdâd istedi. Tam o anda hocasını karşısında buldu. Kayyûm-i zaman orada, bu talebesine; “Gözlerini kapat!” diye emretti. O da kapattı. Bir anda kulağına kâfile arkadaşlarının sesleri gelmeye başladı. Gözlerini açtığında kâfilenin yanında idi ve kendisini oraya getiren hocası da ortada yoktu. Allahü teâlânın izni ve hocasının kerâmeti ile bir anda oraya geldiğini anladı.

Kayyûm-i zaman, Emk beldesinde, o memleketin kadısının evinde misâfir olarak bulunuyordu. O sırada kadı evde yoktu. Ramazân-ı şerîf ayı idi. Teravih namazı kılıyorlardı. Aniden şehirde bir gürültü ve büyük bir karışıklık meydana geldi. Bu karışıldık ve kavga sesleri, şehrin kadısının evine ya’nî Kayyûm-i zaman’ın bulunduğu yere doğru yaklaşıyordu. Bin kişi kadar olduğu tahmin edilen kalabalığın, Emk kadısının evini yağma etmeye geldikleri anlaşıldı. Kadının ailesi ve yakınları bu hâli haber alınca, çok korkup üzüldüler ve ağlamaya başladılar.

Bu kalabalık eve yaklaştıklarında durakladılar ve gerilemeye başladılar. Birbirine girdiler. Birçoğunun başının kesildiği görüldü. O memleketi terkedip gidinceye kadar karışık hâlleri devam etti. Ortalık yatışınca onlara bu gerilemelerinin ve hezimetlerinin sebebi sorulduğunda, dediler ki: “Kadının evine yaklaştığımızda, beyaz sakallı, heybetli bir zât gördük. Elinde öyle bir kılıç vardı ki, kime sallasa başını gövdesinden ayırıyordu. Bu hâli görünce can korkusundan geri çekildik. Çoğumuz da o keskin kılıçtan kurtulamayıp telef oldu.

Kılıç sallayan zâtı iyice ta’rîf ettiklerinde, Kayyûm-i zaman’ı gördükleri anlaşıldı. Hâlbuki, kendisi o sırada, bütün düşüncelerden arınmış olarak namaz kılıyordu. Onun bu kerâmeti, o memlekette ve havâlisinde en çok anlatılan kerâmetidir.

Muhammed Sibgatullah hazretlerinin talebelerinin ve halîfelerinin önde gelenlerinden ma’rifetler sahibi Sûfî Muhammed Refi’ı Kâbilî şöyle anlatır: “Bir deniz yolculuğunda idim. Bir ara denize düştüm. Boğulacak hâle gelmiştim. O sırada hocamı hatırladım. Kendisinden yardım istedim. Tam o anda Kayyûm-i zaman hazretlerinin mübârek elini gördüm. Beni tuttu. Sahile çıkardı ve sonra kayboldu. Normal olarak, bulunduğu yer ile aramızdaki mesafe çok fazla idi. Kerâmet olarak hâlimi anladı ve beni kurtardı.”

Sûfî Abdüllatîf isminde bir zât şöyle anlatır: “Kayyûm-i zaman hazretleri Kabil’e teşrîf etmişti. Huşti köprüsünün yanında, Mirzâ Muhammed Âdil ismindeki bir zâtın evinde kalıyordu. Ayaklarında nikris denilen rahatsızlık vardı. Bu sebeble doktorlar soğuk su içmesini yasaklamışlardı. Bu yüzden yanında bulunanlar kendisine buzlu su getirmezlerdi. Kayyûm-i zaman (r.aleyh) birgün bu fakire buyurdu ki: “Ba’zı pınarlar vardır ki, suyu kardan daha soğuk olur. Bu yakınlarda böyle bir pınar biliyor musun?” “Buralarda öyle bir pınar yoktur efendim” diye arzettim. “Görmeden cevap vermeyin, kalkın, arayın” buyurdu. Bu yakınlarda böyle bir pınarın bulunmadığını bildiğim hâlde emirlerine uyarak talebelerinden bir kısmı ile çıktık. Daha kapıdan çıkar çıkmaz bir pınar göründü. Duvarın dibinde su kaynıyordu. Oraya yaklaştığımda öyle bir su gördüm ki, hakkında; “Sütten daha beyaz, baldan daha tatlı ve kardan daha soğuk” sözü söylenebilirdi. Bu duruma oradan gelip geçenler de şaşırdı. Önce o sudan ben içtim. Sonra kabı doldurup huzûruna getirdim. Buralarda böyle bir suyun bulunmadığını, bu hâlin, kendilerinin tasarruf ve himmetleriyle olduğunu arzettim. Sevindi ve Allahü teâlâya şükreyledi. O pınara, “Nûr pınarı” ismini verdi. O pınar, o güzel haliyle epey müddet durdu.”

Kayyûm-i zaman hazretlerini sevenlerden bir zât ağır bir hastalığa yakalanmış idi. Bir akşam şifâya kavuşabilmek niyetiyle duâ istemek üzere onun huzûruna geldi. Kayyûm-i zaman o sırada yemek yiyordu. Hasta içeri girdiği zaman daha bir şey söylemeden, Kayyûm-i zaman ona; “Bu yemeklerin hangisinden yemek istersin?” dedi. O da; “Hepsinden yemek isterim. Hepsini seviyorum. Ama ne yapayım ki, perhiz ediyorum” dedi. O hastayı muayene edip, ilâç veren doktor da Kayyûm-i zaman’ın sevdiklerinden idi ve o sırada orada bulunuyordu. Kayyûm-i zaman, doktora dönerek; “Bu yemekler ona zarar verir mi?” dedi. Doktor, “Efendim, tıb bilgimize göre, bu yemekler bu hastaya zehir gibi gelir. Ya’nî hastayı zehirler, öldürür” diye arzetti. Bunun üzerine hastaya dönüp; “Bu yemeklerden yeyiniz. Sizin şifânız bunlardadır” buyurdu. Hasta da tam bir iştah ile ve hocasının sözüne sığınarak o çeşit çeşit yemeklerden doyuncaya kadar yedi ve Allahü teâlânın izni ile hemen orada sıhhate kavuştu.

Kayyûm-i zaman Muhammed Sibgatullah hazretlerinden hilâfet almakla şereflenenlerden Hâfız Ciyû diye tanınmış Hâfız Nizâm-ı Kâbilî şöyle anlatır: “Bir zamanlar hasta idim. Şiddetli sıtma hastalığına yakalanmıştım. Mübârek hocam beni ziyârete geldi. Oğlum, hocama ikram için üzüm ve kavun getirip, önüne koydu. O sırada beni muayene edip hastalığımla alâkalanan doktor da yanımda idi. Kayyûm-i zaman doktora; “Bu yemişler, Hâfız Ciyû için nasıldır?” diye sordu. Doktor; “Çok zararlıdır efendim. Zehirlenme yapar” dedi. Hocam, kendi eliyle birkaç dilim kavun ve bir iki salkım üzüm ayırarak bana verdi. Doktor hayretle bakıyor, müdâhele de edemiyordu. Hocam onları verdikten sonra; “Hâfız! Allahü teâlâ zehiri ilâç yapmaya kâdirdir. Yiyiniz!” buyurdu. Verilen şeyleri şifâ niyeti ile yedim. Daha yer yemez hastalığımdan eser kalmadı. Bu hâl hocamın tasarruf ve himmeti ile olmuş ve orada bulunanlar da buna şâhid olmuşlardı.”

Bir zamanlar Hindistan’da büyük bir kıtlık vâki oldu ve uzun zaman devam etti. Aynı zamanda veba salgını da başgösterdi. Birçok kimse duâ etmesi için huzûruna gelip; “Bu belâ ne zaman geçecektir. Bu kıtlık ve bu veba salgınından insanlar ne zaman kurtulacaktır?” diye arzettiler. “Sabrediniz!” buyurdu. Her ne zaman gökte bir bulut görülse, insanlar Kayyûm-i zaman’ın huzûruna gelirler; “Havada bir başkalık var. Acaba yağmur yağacak mı ki?” derler, onun ağzından bir cevap beklerlerdi. Bunlara cevap olarak ba’zan; “Bu bulut yağmur vermeden geçer” der, ba’zan da; “Bu bulutta yağmur yok” derdi.

Birgün buyurdu ki: “Bakınız! Gökyüzünde bir bulut görülüyor,” Oradakiler baktılar ve önceki bulutlara göre bunda da yağmur yok zannettiler. Buyurdu ki: “Bu, her tarafı yağmur ile dolduracak bir buluttur.” Böyle derdemez o bulut büyüdü, büyüdü, her tarafa yayıldı. Gök gürültüsünün ardından rüzgâr ile birlikte şimşek çakmaya ve gayet şiddetli yağmur yağmaya başladı. Üç gün üç gece öyle devam eti. Yağmur, Hindistan’ın her tarafına aynı şekilde yağdı. Allahü teâlânın ihsânı ve bu yağmur sebebi ile, kıtlık ve veba kalmadı. Sanki Hindistan yeni baştan tazelenmiş gibi oldu.

Kayyûm-i zaman hazretlerinin kıymetli oğlu Meyan Şeyh Ehlullah, sıtma hastalığına yakalanmıştı. Bir sene geçtiği hâlde, iyileşemedi. Doktorlar bir çâre bulamayacaklarını i’tirâf ettiler. Bu hastalık devam ederken, bir gün Kayyûm-i zaman talebelerine buyurdu ki: “Oğlum Şeyh Ehlullah’ın hastalığı çok uzadı. Çok zayıf düştü. Hastalığı gittikçe de artıyor. Hastalığı kendime çekmem ve bundan sonraki ağrılarını benim yüklenmem îcâb ediyor.” Bunu söyler söylemez oğlu tam

sıhhate kavuştu. Kendisi ise iki sene kadar bu sıtma hastalığından hasta yattı. Sonra kendisi de iyileşti.

Rivâyet edilir ki, bir bedbaht kimse, Kayyûm-i zaman hazretlerinin talebelerinden iken ayrılıp, başka yerlere gitti. Kayyûm-i zaman'a, bu talebesinin kendisinden ayrılıp başka yere, başka yola gittiği haber verilince; "Bizden ne götürdü? Ne yaptıysa kendine yaptı" buyurdu. Hakîkaten o ayrılıp giden kimse hemen aklını kaçırdı. Eline kelepçe vurup hapishâneye attılar. O zavallı kimse, helak ve perişan oldu.

Kayyûm-i zaman Muhammed Sibgatullah hazretleri zamanında, Hüsrev Bek isminde hırsızlık ve dolandırıcılıkta meşhûr olmuş bir kimse vardı. Bu, güçlü kuvvetli olup, çok cesur ve yiğit idi. Hırsızlık ve yankesicilikte zamanın meşhûru idi. Bulunduğu yerin civarında bulunan köylerde tek bir ev yoktu ki, onun eziyet ve cefâsından kurtulmuş olsun. Oralarda ulaşmadığı yer yoktu. Bir ara Kayyûm-i zaman hazretleri Meyve Hâtun isimli bir köye gitmişti. Bu meşhûr Hüsrev Bek de orada idi ve Kayyûm-i zaman'ın ziyâretine gitti. Birkaç gün sohbette bulundu. Geceleri, arkadaşları ile beraber Ya'kûb Türkmân köyünde kalırdı. O günlerde köyün yakınındaki kervansaraya büyük bir kervan gelmişti. Kervanda, Belh şehrinin büyük tüccârları vardı.

Bu meşhûr hırsız, kervanın kervansaraya geldiğini haber alınca ve bilhassa kervandaki tüccârların mallarının çokluğunu ve bu arada çok kıymetli bir atın da bulunduğunu öğrenince, gece arkadaşları ile beraber kervansaraya doğru yola çıktılar. Kervansaray gayet muhkem idi. Hırsızların reîsi olan Hüsrev Bek kimseye sezdirmeden kervansaraya girdi. Arkadaşlarını da dışarıda bıraktı. Kendisi ise doğruca o çok kıymetli atın bulunduğu yere gitti. Atı çözecekken at kişnedi. Kişnemeyi duyan atın sahibi kalkıp atın yanına geldi. Hırsız da yakalanmamak için, görünmeyecek şekilde kendini yere attı. O kuytu yerde gizlenirken atın dizgininin daha sağlam olması için sahibi bir çivi daha çakdı. Çaktığı çivi hırsızın eline geldi. Hırsız bütün ızdırâbına rağmen yakalanmamak için sesini çıkarmadı. Böylece eli duvara mıhlanmış olan hırsız için, artık kaçıp kurtulmak ihtimâli de kalmamıştı. Orada sabaha kadar çok büyük sıkıntılar çekti. Buna rağmen, bağırmıyor, soğukkanlılığını muhafaza etmeye çalışıyordu. Fakat çok daralmıştı. Yaptığı işin kötülüğünü anladı. Adetâ, kendi kendinden nefret etmeye başladı." Bu belâdan kurtulursam ertesi gün Kayyûm-i zaman'ın huzûruna gideceğim. Tövbe edip talebelerinden olacağım" diye düşündü. Tam bir acizlik içinde ve büyük bir samimiyetle böyle düşündüğü için, o anda Kayyûm-i zaman'ı yanında gördü. Kayyûm-i zaman o çiviyi çıkardı. "Hadi git. Seni kurtardık" dedi ve gözden kayboldu: Hüsrev Bek büyük bir ferahlık hissetti ve kervansaraya girdiği yerden dışarı çıktı. Arkadaşları ise hâlâ onu bekliyorlardı. Arkadaşlarına başından geçenleri anlatan Hüsrev Bek; "Ben Kayyûm-i zaman'ın huzûruna gidip hırsızlıktan tövbe edeceğim ve kabûl buyurursa talebeleri arasına gireceğim" dedi. Arkadaşları da; "Hırsızlıkta bizim reîsimiz olduğun gibi, tövbede de reîsimiz olursun" diyerek hepsi tövbe ettiklerini bildirdiler.

Böylece bu hırsızların başı olan Hüsrev Bek ve bütün arkadaşları Kayyûm-i zaman'ın huzûruna gelip tövbe ettiler. Onun muhlis talebelerinden oldular. O ana kadar çaldıkları malları mümkün olduğu kadar yerlerine sahiplerine ulaştırdılar, yahut helâllaştılar.

Bundan sonra bu büyükler yolunda ilerlemeye başlayıp, kısa zamanda yüksek dereceler, kemâl mertebeler elde eden Hüsrev Bek, hocası Kayyûm-i zaman hazretlerinden hilâfet ve icâzet aldı. Hocası ona; "Fakîrullah" ismini verdi. Çok gayret gösterdi. Birçok kimse onun vesilesiyle bu büyükler yoluna girdi. O diyarda bulunan insanlar, zamanımıza kadar onun menkıbe ve faziletlerini anlatmaktadırlar. Nitekim hadîs-i şerîfte; "Câhiliye zamanında seçkin olanlarınız, İslâmda da seçkinleriniz olur" buyurulmuştur.

Kayyûm-i zaman hazretlerinin muhlis talebelerinden olan Gülendâm isimli bir zât şöyle anlatır: "Şeytan bana çok musallat olur, lüzumsuz hayal ve düşüncelerle beni meşgûl eder, kötü işler yapmam için bana yol gösterirdi. Bir gece bu düşüncelere dalmış iken, kalbime; "Sen Kayyûm-i zaman'ın yüksek kapısına ulaşanlardansın. Ne için hâlini o dergâhta hizmet görenlere açmıyorsun. Açarsan bu belâdan kurtulursun" diye bir ses geldi. Bir gece teheccüd namazı vaktinde hocamı yalnız bulup, hâlimi arzeyledim. "Şeytan, sizden ümidini kesti" buyurdu. O günden bu güne kadar seneler geçti de bir daha bana musallat olmadı. Hiçbir şekilde, hiçbir işime karışmadı. Hattâ o zamandan beri ihtilâm bile olmadım."

Rivâyet edilir ki, Serhend'den ayrı bir şehirde, Kayyûm-i zaman'ın çok sevdiği kıymetli bir talebesi vardı. Bu talebe

hocasına olan muhabbet ve bağlılığı sebebiyle, memleketinden ayrılıp Serhend'e gelerek yerleşti. Çoluk-çocuğunu da getirdi. Böylece hocasına daha yakın oldu. Onun mübârek kalbinden feyz aldı. Çok kimseye nasîb olmayan yüksek nisbete kavuştu.

Birgün bir talebenin hanımı şiddetli bir hastalığa tutuldu. Ölmek üzere idi. Talebe, Kayyûm-i zaman'ın huzûruna gelip, bu hastanın şifâ bulması için duâ buyurmasını arzetti. Kayyûm-i zaman buyurdu ki: "Hiç üzülme! Hastalığı geçecek, sıhhate kavuşacaktır." Talebe sevinip hastasının yanına döndü. Fakat bir müddet sonra hastanın durumu ağırlaştı. Artık ümîd kesilmişti. Bir gece can vermek üzere idi. Rûhunu can alıcı meleğe teslim edip, gözleri, elleri ve ayakları ölülerdeki gibi oldu. Bu hâli gören o talebe, üzülerek, ağlayarak hocasının huzûruna geldi ve hastasının Hakkın rahmetine kavuştuğunu söyleyip; "Mağfireti için duâ buyurunuz efendim" dedi. O sırada Kayyûm-i zaman hazretleri teheccüd namazı için kalkmıştı. Bu talebesine buyurdu ki: "O hasta ölmemiştir." Talebe; "Efendim. Elleri ve ayakları düz ve hareketsiz duruyor. Gözleri de kapandı. Vefât ettiğini iyice anladıktan sonra huzûrunuza geldim" dedi. Kayyûm-i zaman yine; "Mümkün değil ölmemiştir" dedi ve yiyecek bir şeyler verip; "Gidin. Ne yapıp yapın. Ağzını açın ve bu yemeği ağzına koyun. Yaşadığından hiç şüphe etmeyin" buyurdu. O talebe şaşkın bir vaziyette bildirileni yapmak üzere evine döndü. Hastanın yatağının yanına geldi. Ağzını zorla açtı. Hocasından getirdiği yiyecek şeylerden ağzına koydu. Daha ağzına koyar-koymaz, yemek o hanımın ağzında oynamaya, hareket etmeye başladı. Yemeği yuttu ve o ölü hâli geçip yaşama emareleri görülmeye başladı. Birden tam sıhhate kavuştu ve aç olduğunu bildirip çorba istedi.

Kayyûm-i zaman'ın bu kerâmet ve tasarrufu sebebiyle çok kimsenin onun yüksekliğine olan i'tikâdları ve ona bağlılıkları arttı. Birçok kimsenin dilinde; "Kayyûm-i zaman hazretleri, Allahü teâlânın izni ile ölüleri diriltiyor. Allahü teâlâ ona bu kerâmeti ihsân etti" sözleri dolaşmaya başladı, Îsâ aleyhisselâm da Allahü teâlânın izniyle ölüleri diriltirdi. Nitekim hadîs-i şerîfde; "Ümmetimin âlimleri, Benî İsrâil'in peygamberleri gibidir" buyurulmuştur.

Kayyûm-i zaman'ın talebelerinden birisi huzûruna gelip; "Efendim! Bizim bahçede bir ağaç var. Meyve vermiyor" diye arzetti. O talebeye buyurdu ki: "Asamı (bastonumu) al. O ağacın gövdesine dokundur. İnşâallahü teâlâ meyve vereceğini ümîd ediyorum. Hem de çok lezzetli meyveler verecektir." O talebe diyor ki: "Asayı alıp ağaca dokundurdum. Allahü teâlâ hocamın o asasının bereketi ile o ağaca o kadar meyve ihsân etti ki, bütün şehirde darb-ı mesel hâlini aldı. Herkes ondan bahseder oldu.

Kayyûm-i zaman'ın halîfelerinden Sûfî Abdüllatîf-i Kâbilî şöyle anlatır: "Üstadım Kayyûm-i zaman Muhammed Sibgatullah hazretlerini çok görmek istiyordum. Birgün bu arzum şiddetlendi. Kalbim yanıyor, yerimde duramıyordum. Ben Kabil'de, o ise, irşâd diyarı olan mübârek Serhend şehrinde idi. Yüksek babası Urvet-ül-vüskâ, Hâce Muhammed Hanîf-i Kâbilî'nin da'veti üzerine bir anda Serhend'den Kabil'e gelip, yine bir anda geri dönmüştü. Birden aklıma bu hâdise geldi. Hocam Muhammed Sibgatullah ki her husûsta babasına uymuştu ve onun kemâlâtına kavuşmuştu. O hâlde Allahü teâlânın izni ile o da bir anda gelebilirdi. Bu zavallı âşığı mübârek yüzü ile şereflendirir ve bu arzu ateşime bir çâre bulurdu. Bu lütuf onun kerîmliğinden, iyilik ve ihsânından beklenir, ümîd olunur diye düşündüm. Bu düşünceler içinde çarşıya doğru gidiyordum. Aniden, karşımdan bana doğru yaklaştığını ve yüz yüze geldiğimizi gördüm. Hemen ellerine kapandım. Bir müddet beraber kaldık. Daha sonra gözümden kayboluverdi. Beyt:

"Baba nûr, oğul nur" sözü meşhûrdur,
Bunun için derler "Nûrun alâ nur".

Kayyûm-i zaman hazretlerinin talebelerinden birinin, devamlı kız çocuğu oluyordu. Hiç erkek çocuğu yoktu. Erkek çocuğu olmasını da çok istiyordu. Bunun için hocası Kayyûm-i zaman'a gelerek hâlini arzetti ve; "Eğer hazretiniz bana duâ buyurursanız, Allahü teâlâ duânız bereketiyle fakire bir erkek çocuk verir" dedi. O da duâ edip; "İnşâallah bu seferki çocuğunuz erkek olacaktır" buyurdu. Hakîkaten buyurduğu gibi oldu ve o talebenin bir erkek çocuğu doğdu.

Ma'den-i cevâhir kitabında anlatıldığına göre, Kayyûm-i zaman zamanında evliyâlık yolunda bulunmak arzusunda olan bir kimse, bu yüksek Müceddidiyye yoluna girmeden evvel, Kübreviyye yoluna girmişti. Fakat, kalbinde hiçbir açılma olmadı. Bir ilerleme hissetmedi. Kendi kendine; "Acaba bu büyük devlet, geçmiş büyük velîlere mi mahsûs idi de, şimdi netice vermiyor. Anka kuşu gibi ele geçmez oldu" diye

düşündü. Bu kararsız hâlde iken evliyânın tâcı olan Kayyûm-i zaman'ın mübârek yüzünü görmekle şereflendi. Onun hâli kendisine o kadar te'sîrli oldu ki, hemen atından inip, Kayyûm-i zaman'ın ellerine sarıldı. Bir müddet beraber gitti ve sohbetinde bulundu. Yüksek teveccühlerine kavuştu. Derhal gönlünde açılma ve ilerleme hâsıl olduğunu hissetti. Bu yüksek zât hakkındaki i'tikâdı yüzlerce misli arttı. İlk asırdaki lezzetleri bu son zamanda hissetmeye başladı ve; "Ümmetim yağmur gibidir. Evvelkileri mi, sonrakileri mi hayırlıdır, bilinemez" hadîs-i şerîfinin ma'nâsı zuhur eyledi. Beyt:

O mes'ûd insanlar ki, ma'nâya erişirler,
Kalblere hükmetmeyi bir anda öğrenirler.

Bir defasında Kayyûm-i zaman'ın yanına ihtiyâç sahibi bir kimse geldi. O anda ona verecek bir şeyi yoktu. Orada atılmış vaziyette duran bir taşa dikkatle bakınca taş altın oluverdi. O altını alıp orada bekleyen ihtiyâç sahibi kimseye verdi. O kimse de çok sevinerek ve çok duâ ederek gitti.

Berekât-ı Ma'sûmî kitabının yazarı olan Sefer Ahmed (r.aleyh) şöyle anlatır: "Birgün bu fakîr, Kayyûm-i zaman'ın huzûrunda idim. Kendisine hizmet etmekle şerefleniyordum. O esnada çok müşâhede ve hâllere kavuştum. Dekken beldesine gidince gönlüme; "Acaba bir daha hocamın yüksek huzûrunda bulunabilecek miyim?" Sohbet ve hizmetle şereflenebilecek miyim? Yoksa bir daha göremiyecek miyim?" gibi düşünceler geldi. O anda hocamı karşımda gördüm. Bana; "Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr buyuruyor ki" diye başlayıp o yüksek velînin şu meâldeki beytini okudu:

"Dünyâda ismimizden başka birşey kalmadı
Varlık sabahımızda akşamdan başka kalmadı.

Bir kuş ki düşmüş idi, şu varlık tuzağına,
Uçup gitti, tuzaktan başka bir şey kalmadı.

Fakir, bu şiirden vefâtının yaklaşmış olduğunu anladım. Çünkü, sırları, gizli hâlleri, rumuz ve işâretlerle anlatmak, bildirmek âdeti idi."

Serhendliler ile kâfirler arasında bir harb olmuştu. Kayyûm-i zaman cihâda gitmek istedi ise de yaşı çok ilerlemiş olduğundan gelmemesini rica ettiler. Muharebenin her iki tarafta da şiddetlendiği, kılıçların, okların, silâhların ölüm saçtığı bir gece idi. Kayyûm-i zaman merak edip durumu öğrenmek için muharebenin yapıldığı yere doğru gitmişti. Bir ara ayakları kayıp yere düştü. Hizmetçiler yetişip kendisini kaldırdıkları zaman vücûdunda kılıç yarasına benzer bir yara gördüler. Anlaşıldı ki harbeden müslümanlar arasına gitmiş ve orada yaralanmıştı. Daha sonra, böyle mi olduğu kendisine suâl edilmiş, o ise ses çıkarmamıştı. Yaptığı güzel ve fâideli bir işi hiç söylemezdi. Bu yarayı muharebe meydanında almış olduğu anlaşıldı. Kâfirlerin pek' kalabalık oldukları bu harbde, müslümanların imdâdına yetişmiş ve kâfirlerin yenilmesine yardımcı olmuştu.

Kayyûm-i zaman Muhammed Sibgatullah hazretleri, bu yara ile altı ay yattı. Acı ve ızdıraplar çekti. Sonra şehîdlik mertebesi ile Allahü teâlâya kavuştu. Bundan sonra şehirdeki cemiyet, hattâ dünyâdaki cemiyet bozuldu. Ya'nî o öyle yüksek, öyle üstün idi ki, vefâtı ile meydana gelen boşluk, duyulan hüzün her tarafta anlaşılır, hissedilir oldu. Vefâtı 1122 (m. 1710) senesi Rebî'ul-âhır ayının dokuzunda Cum'a günü ikindi vaktinde vâki oldu. Vefâtında seksendokuz yaşında idi. Onu çok sevenler, vefât târihini bildirmek için ebced hesabı ile 1122'yi gösteren çok şiirler ve mısra'lar söylemişler, yazmışlardır. Bunlardan birkaç misâl şöyledir:

An âyet-i rahmet bûd: O rahmet âyeti idi. (1122)

Fadl-ı Rabbî: Rabbimin ihsânı. (1122) Hâce-i Nakşibend (1122)

Ah yâ Rab İmâm-ı âlem reft: Ah yâ Rabbî! Âlemin İmâmı öldü. (1122)

Kayyûm-i Ma'sûm reft. (1122)

Ferzendi Mahbûb-u Müceddid-i elf-i sânî: Müceddîd-i elf-i sânî (İmâm-ı Rabbânî hazretleri)'nin sevgili evlâdı. (1122)

Ân a'zam-i evliyâ bûd; O evliyânın en büyüğü idi. (1122)

Kayyûm-i zaman hazretleri vefât ettiği gün ikindi namazını kılmış, namazdan sonra Resûlullah efendimize ( aleyhisselâm ) yüz salevât-ı şerîfe okumuş idi. Bundan sonra rûhunu teslim etti.

Seksen yaşına yaklaştığında; "Allahü teâlâ, seksen yaşındakileri Cehennemden âzâd eyler" buyurdu. Seksen yaşını geçtikten sonra Allahü teâlânın rahmetinden daha fazla

ümitlendi. Dâima hamd eder ve şehîd olarak ölmeyi taleb ederdi. Bunun için Allahü teâlâ ona şehîdlik mertebesini ihsân etti. Cenâze namazında çok büyük kalabalık vardı. Yüksek babası İmâm-ı Ma’sûm’un türbesinde medfûndur.

Kayyûm-i zaman’ın; Şeyh Ebü’l-Kâsım, Muhammed İsmâil, Şeyhullah ve Rahmetullah isimlerinde dört oğlu olup, oğullarının herbiri babalarından icâzet ve hilâfet almış, olgun ve yüksek velî zâtlar idi. Kayyûm-i zaman’ın oğullarından başka birçok halîfeleri de vardı. Ba’zılarının isimleri şöyledir: 1-Ma’den-i cevâhir ve Berekât-ı Ma’sûmî kitaplarının müellifi Meyan Sefer Ahmed, 2- Şeyh Zeynel’âbidîn. Meyan Fakîrullah Burhânpûrî ismi ile meşhûrdur. 3- Mîr Azîz, 4- Mîr Muhammed Ganî, 5- Ebû Nasr Sultanpûrî, 6-Muhammed Refî’ı Kâbilî, 7-Abdüllatîf-i Kâbilî, 8- Şeyh Fakîrullah. Ya’kûb Türkmân köyünden olup, önceki adı Hüsrev Bek idi, 9- Hâfız Muhammed Nizâm, Kâbilî, 10- Sûfî Elif-i Belhî, 11- Sûfî Muhammed Kâbilî.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 204

2) Umdet-ül-makâmât sh. 342

3) Hadâik-ül-verdiyye sh. 197


## MUHAMMED SIDDÎK

Hindistan da yaşayan evliyânın en büyüklerinden. Ahmed-i Fârûkî Serhendî hazretlerinin torunu, Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma’sûm Fârûkî hazretlerinin de en küçük oğludur. 1059 (m. 1649) senesinde Serhend’de dünyâya geldi. Babasının mübârek teveccühleri altında yetişti. Zamanındaki ilimleri öğrenerek büyük bir âlim oldu. Tasavvuf yolunda yüksek derecelere kavuşarak zamanın kutublarından oldu. 1131 (m. 1719) senesinde vefât etti.

Muhammed Sıddîk kardeşlerinin en küçüğü idi. Muhterem babasının ihtiyârlığı zamanında dünyâya geldiği için, babasının ve annesinin çok sevgilisi idi. Babası Muhammed Ma’sûm hazretleri, diğer oğullarına müjdelediği bütün kemâlâtı buna da müjdeledi. Muhammed Sıddîk, küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimleri ve zamanının fen ilimlerini öğrendi. On sekiz yaşında iken büyük bir âlim oldu. Bu arada babasının teveccühleri ile kalb ilimlerinde de en yüksek derecelere çıktı. “Vilâyet-i Ahmediyye” ismi verilen üstün makamın sahibi oldu. Bu makama kavuşmadan önce rü’yâda Peygamber efendimizi ( aleyhisselâm ) görerek Vilâyet-i Ahmediyye makamı ile şerefleneceğinin müjdesini almıştı.

Muhammed Sıddîk hazretlerinin mübârek yüzü, kaşları, gözleri ve burnu babasına çok benzerdi. Ömrünün çoğu hastalık ile geçti. Bir anda birkaç çeşit hastalık vücûdunda olduğu hâlde, o hiç şikâyet etmez, hâline şükr ve sabrederdi. İbâdet edebilecek kadar yer, yiyeceklerin pekçoğundan perhiz ederdi. Buyururdu ki; “Hastalık sebebiyle yaptığım bu perhizler aynı zamanda kalbimi temizledi.”

Ömrünün sonuna doğru saltanat merkezi olan Delhi’ye gitti. Zamanın pâdişâhı Muhammed Ferruh onun talebesi olmakla şereflenmişti.

Muhammed Sıddîk hazretlerinin, Muhammed Mehdî ve Muhammed Abdülbâkî isminde iki oğlu vardı.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Umdet-ül-makâmât sh. 394


## MUHAMMED TÂCÎ

Lübnan’da bulunan Ba’lebek şehrinde yetişmiş olan Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Abdürrahmân bin Tâcüddîn el-Ba’lî olup, Tâcî nisbesiyle de tanınır. 1072 (m. 1661) senesinde doğdu. 1114 (m. 1702) senesinde şehîd oldu.

Gençliğinde babasından okuyarak ilim tahsiline başlayan Muhammed Tâcî, bundan sonra; İbrâhim Fettâl, Müftî İsmâil Hâik, Abdülganî Nablüsî, Abdülkâdir el-Ömerî, Abdülkâdir et-Ta’lebî, Ebüssü’ûd Kevâkibî, Alâüddîn-i Haskefî, Abdülkerîm Kâbilî, Abdürrahîm Kâbilî, İlyas Kürdî, İbrâhim Gürânî, Ebü’l-

Mevâhib el-Hanbelî, Zeynel'âbidîn es-Sıddîkî ve Silk-üd-dürer kitabının sahibi Muhammed Murâdî'nin dedesi Seyyid Murad Buhârî gibi birçok âlimden ilim öğrendi. Bu âlimlerin çoğundan icâzet aldı. İlim ve evliyâlıkda yetişip, kemâle geldikten sonra, doğup büyüdüğü Ba'lebek şehrinin müftîsi oldu.

Hocalarından Seyyid Murâd Buhârî, Ba'lebek'e geldiği zaman, ona çok tavsiyelerde bulundu. Daha sonra hayvanına binip ayrılacağı sırada orada bulunanlara; "Ey Ba'lebekliler! Vallahi, Arab diyarında sizin müftînizden daha faziletli bir müftî yoktur. Ona bağlanınız. Ona çok yardımcı olunuz" buyurdu.

Muhammed Tâcî, hacca gittiği zaman, Kâ'be-i muazzama yanında Ahmed en-Nahlî el-Mekkî'den ders okudu. Kendisi ilimde yüksek derece sahibi olduğu hâlde, nerede bir ilim ehli, ilim sahibi bulunduğunu haber alsa, derhal o zâtın sohbetine koşardı. Hac esnasında ayrıca; Sa'dullah Lâhorî, Muhammed Rasâsî, Abdullah-ı Bosnevî, Şeyh Sâlih el-Matârî gibi âlimlerle de görüşüp, onların da sohbetlerinde bulundu. Hacdan sonra Dımeşk'da kaldı. Bir müddet Emeviyye Câmii'nde müderris olarak vazîfe yaptı. Fazilet sahibi birçok zât onun derslerine devam edip, ilim ve faziletinden istifâde etti. Bu arada ondan, Dımeşk müftîsi Şihâbüddîn el-İmâdî'nin yardımcısı olması istendi. O da kabûl edip, orada da bir müddet vazîfe yaptıktan sonra ayrılıp Ba'lebek'e döndü. Tekrar oranın müftîsi oldu. Ayrıca ders de verirdi. Her taraftan gelen suâllere cevaplar verirdi. Fetvâlarını toplayarak, "Fetâvâ-i Tâcîyye" ismindeki fetvâ kitabını te'lîf etti.

Babası ilim erbâbı olan bu evlâdını çok severdi. Sağlığında, bütün malının üçte birini bu oğluna vermiş idi. Daha sonra, bulunduğu beldeden ayrılıp, muhacir olarak Trablusşam taraflarına gitmeye ve orada yerleşmeye niyet etti. Buna niyet ettiği gecenin sabahında, sabah namazından sonra Sahîh-i Buhârî'den bir kısım okumak için ev halkı ile beraber oturmuşlardı. Henüz okumaya başlamamıştı ki, kapı hafifçe aralandı. Kapının aralığından bir tüfek görüldü. Tüfeğin patlamasıyla, tüfekten çıkan merminin Muhammed Tâcî'nin kalbine saplanması bir oldu. Tâcî, can havliyle; "Yâ Latif diye bağırdı. Böylece son sözü, Esmâ-i hüsnâ denilen, Allahü teâlânın doksandokuz ism-i şerîfinden biri olan bu güzel kelimeyi (ismi) söylemek oldu. Katilinin kim olduğu bulunamadı.

Kendilerine ulemâ-i muhakkikin denilen büyük âlimlerin önde gelenlerinden olan Muhammed Tâcî, başta fıkıh olmak üzere, aklî ve naklî ilimlerde çok ileride idi. İlim ve fazilette, bulunduğu memlekette zamanının bir tanesi idi.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 137

2) El-A'lâm cild-6, sh. 196

3) Silk-üd-dürer cild-4, sh. 52

4) Brockelmann Sup-2, sh. 434

**MUHAMMED TAFLÂTÎ**

Hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi Muhammed bin Muhammed bin Tayyib Taflâtî'dir. Fas taraflarında doğdu. Doğum târihi belli değildir. 1191 (m. 1777) senesi Zilka'de ayında Kudüs'de vefât etti.

Muhammed Taflâtî, sekiz yaşında iken kırâate uygun olarak Kur'ân-ı kerîmi, ayrıca babasının yanında muhtelif ilimlere dâir metinleri ezberledi ve Ecrûmiyye adlı kırâat kitabını okudu. Şeyh Muhammed Sa'dî Cezâirî'den "Sünûsiyye" isimli kitabı okudu. Büluğ çağına girmeden talebelere Sünûsiyye kitabını ders olarak okuttu. İlim tahsil etmek için Batı Trablus'a gitti. Trablus'tan deniz yoluyla Mısır'a giden Muhammed Taflâtî, burada iki sene dokuz ay ilimle meşgûl oldu. Mısır'ın ileri gelen âlimlerinden ders aldı. Annesini ziyârete giderken Fransızlar tarafından esîr edildi.

Fransızlar, Muhammed Taflâtî'yi Malta adasına götürdüler. Malta, o zaman İslâmiyetin ve müslümanların düşmanlığını yapanların bulunduğu mühim bir merkez idi. Muhammed Taflâtî, orada bulunduğu zaman hıristiyan papazlarla uzun münâzaralarda bulundu. Papazların bir tanesi Arabçayı ve mantık ilmini çok iyi biliyordu. O ve diğer papazlar, Muhammed Taflâtî ile yaptıkları münâzara sonunda susmak zorunda kaldılar. Yapılan münâzaralar Hazreti Îsâ'nın (aleyhisselâm) ilâh olup olmadığı hakkında idi. Muhammed Taflâtî, Hazreti Îsâ'nın ilâh olmadığını, onun sâdece Allahü

teâlânın kulu ve peygamberi olduğunu, papazlar ise Hazreti Îsâ'nın ilâh olduğunu söylüyorlardı. Papazların ileri gelenlerinden biri, Muhammed Taflâtî'ye şöyle dedi. "Ey Muhammedi! Îsâ'nın (aleyhisselâm) hakîkati, ilâhın hakîkati ile birleşip tek bir hakîkat olmuştur." Bunun üzerine Muhammed Taflâtî; "Eğer mes'ele dediğin gibi olsa idi. İlâh ve Îsâ'nın (aleyhisselâm) hakîkatlarının birleşmelerinden önce, şu üç ihtimalden birisinden başkası tasavvur edilemezdi. Ya ikisi de kadîm, yahut ikisi de hadîs (sonradan var olan), veya birisi kadîm diğeri hadîs olurdu. Hâlbuki bütün bu ihtimaller bâtıldır. O zaman bu ihtimallere göre düşünülen birleşme de hükümsüz olur. Meselâ birinci ihtimâle; ya'nî hakîkatların birleşmesinden önce ikisinin de kadîm olmalarına gelince, böyle düşünmek kat'î olarak her ikisinin de hadîs olduklarına götürür. Çünkü birkaç şeyden meydana gelmek, sonradan var olanların temel husûsiyetlerindendir. Hadîs ya'nî sonradan var olan şey ilâh olamaz, ikinci ihtimâlin, ya'nî her ikisinin de hadîs olması da bâtıldır. Çünkü ilâhın hadîs olması muhaldir (mümkün değildir). Üçüncü ihtimâle gelince, bu da bâtıldır. Böyle düşünmek de imkansızdır. Çünkü bu ihtimâlde, kadîm olan ilâhın terkibden sonra hadîs olması, hadîs olanın da kadîm olması lâzım gelir. Böyle bir durum ise hakîkatlerin değiştiklerini söylemek demek olur ki, böyle bir şey bâtıldır. Hem sonra bu üçüncü ihtimâlden iki zıd şeyin, ilâh ile ilâh olmayanın, ilâhın yarattığı bir şeyin birleşmesi hâli ortaya çıkar ki, böyle iki zıddın birleşmesini hiçbir akıl sahibi söylememiştir" dedi. Papazlar bu sözler karşısında verecek cevap bulamayıp, şaşırıp kalınca, ileri gelenlerinden ve en bilgili olanı; "Bu pek ince ve derin bir mes'ele olup, bizim akıllarımız bunu anlıyamaz" dedi. Bunun üzerine Muhammed Taflâtî; "Bunlar bizde sonda değil başlangıçta öğrenilen bilgilerdir." dedikten sonra papazların ileri gelenine; "Doğru söyle! Îsâ aleyhisselâm puta (hâşâ) tapınır mıydı?" diye sorunca, papaz; "Hayır, Hazreti Îsâ haça tapmaz idi. Ancak haç, Hazreti Îsâ'dan sonra ortaya çıkmıştır. Fakat biz ilâhın benzerine tapıyoruz" dedi.

Muhammed Taflâtî; "Doğru söyle! Allahü teâlâ başkasına benzer mi?" diye sorunca, papaz; "Hayır benzemez" dedi. Bunun üzerine Muhammed Taflâtî; "Öyleyse şu haçı katran ve ziftle yakmak gerekir" dedi.

Muhammed Taflâtî ile o papaz arasında daha başka münâzaralar oldu. Papazın, İslâmiyet, Kur'ân-ı kerîm ve muhtelif mevzûlardaki yanlış fikirlerine sağlam ve delîlli cevaplar verdi.

Muhammed Taflâtî'nin yaşı o sırada 19 idi. Papaz ona; "Sen bu kadar bilgiyi nereden öğrendin" diye sordu. Muhammed Taflâtî ona; "Senin bana sorduğun bütün suâller, bizim başlangıçta öğrendiğimiz bilgilerdir. Eğer sana derin, ince ve yüksek bilgilerden bahsetmiş olsaydım, hayretler içinde kalırdın" dedi. Papaz, onunla münâzarayı bırakmak zorunda kaldı. Ondan sonra Muhammed Taflâtî'nin şöhreti papazlar ve Malta'nın ileri gelenleri arasında yayıldı. Nereye gitse ona hürmet ve ikramda bulunuyorlardı. Muhammed Taflâtî, bir gece esîrlikten kurtulacağına dâir bir rü'yâ gördü. Ertesi gün bir gemi ile İskenderiyye'ye gitme imkânı buldu. Oradan Mısır'a geçti. Mısır'da kaldığı sürece birkaç kere Hicaz'a gitti, ilim öğrenmek için; Yemen", Amman, Basra, Haleb ve Dımeşk'a gitti. En sonunda Kudüs'e yerleşti. Kudüs'de Hanefî mezhebi kadılığı yaptı. İlmî seferleri sırasında ve Mısır'da, Şemsüddîn Muhammed bin Sâlim Hafnî, Yûsuf Hafnî, Şeyh Ahmed Mevlevi, Şeyh Muhammed Belîdî, Şeyh Ahmed Cevherî, Şeyh Ahmed İşbilî, Şeyh Ahmed Dimenhûri ve daha birçok âlimden ders aldı. Muhammed Taflâtî'nin manzûm, nesir ve muhtelif ilimlere dâir seksene yakın kitap ve risaleleri vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 227

2) Silk-üd-dürer cild-4, sh. 102

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 241

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 231, 257

**MUHİBBÎ**

Fıkıh, târih ve edebiyat âlimi. İsmi, Muhammed Emîn bin Fadlullah bin Muhibbullah bin Muhammed'dir. 1061 (m. 1651) senesinde Şam'da doğdu. 1111 (m. 1699) senesi Cemâzil-evvel ayının onsekizinde Şam'da vefât etti. Evliyânın büyüklerinden olan Ebû Şâme'nin kabrinin karşısında bulunan Zehebiyye türbesine defnedildi.

Muhibbî, babasının terbiyesinde yetişti. Daha sonra ilim öğrenmek için çeşitli yerlere gitti. Allâme İbrâhim Fettâl, Şeyh

Ramazan Atifî, Şeyh Abdülganî Nablüsi, Dımeşk müftîsi Şeyh Alâüddîn Haskefî, Şeyh Abdülkâdir Ömerî bin Abdülhâdî, Şeyh Necmüddîn Faradî, Şeyh Mahmûd Basîr Sâlihî ve Şeyh Abdülhayy Askerî'den ilim öğrendi. Şeyh Muhammed Abbasî Halveti'den Halvetiyye yolunun inceliklerini, edebini öğrendi. Şeyh Yahyâ bin Şâvî ve Şeyh Muhammed bin Süleymân Magribî'den icâzet aldı. Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevverede; Hasen Acimî Mekkî, Ahmed Nahlî Mekkî, İbrâhim Hıyârî ve daha başka âlimlerin derslerinde bulundu. Birçok ilimde mütehassıs oldu.

Muhibbî, Vişne-zâde İzzeti Mehmed Efendi ile beraber İstanbul'a gitti. Vişne-zâde'nin vefâtına kadar yanında kalan Muhibbî, sonra Şam'a döndü. Çeşitli yerlerde kadı nâibliği yapan Muhibbî, daha sonra Şam Emîniyye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Vefâtına kadar bu görevde kaldı.

Muhibbî yirmi yaşından sonra kıymetli eserler yazdı. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Hulâsat-ül-eser fî terâcim-i ehl-il-karn-il-hâdî aşer Altıbin âlim ve şâirin hâl tercümelerini anlatan bu eser, 1284 (m. 1867) senesinde Kâhire'de dört cild hâlinde basılmıştır. 2- Nefhat-ür-reyhâne, 3-Ed-dürr-ül-mersûf fis-sıfatı vel-mevsûfi, 4- Kâmûs üzerine bir haşiye. Buna Namus ismini verdi. 5- Kitâb-ı emâli, 6-Dîvân-ı şi'r.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Târih-i Adâb-il-lugat-il-Arab cild-3, sh. 318

2) Silk-üd-dürer cild-4, sh. 86

3) Brockelmann Gal-2, sh. 294


**MURÂDÎ HÜSEYN EFENDİ**

Hanefî mezlıebi fıkıh âlimi ve evliyânın büyüklerinden. İsmi Hüseyn bin Muhammed bin Muhammed Murâdî'dir. Seyyiddir. 1138 (m. 1725) senesinde Dımeşk'da (Şam'da) doğdu. 1188 (m. 1774) senesi Ramazân-ı şerîf ayında Cum'a günü Dımeşk'da vefât etti. O gün Saruca çarşısında bulunan evinin yanındaki kabristanlığa defnedildi.

Hüseyn Murâdî daha küçük yaşta iken Kur'ân-ı kerîmi öğrendi. Bir müddet sonra başta babası olmak üzere, birçok âlimden ilim öğrendi. Babası onu çok iyi terbiye etti ve ona Nakşibendiyye ve diğer Ehl-i sünnet ve cemaattan olan tarikatlarda talebe yetiştirmesi için icâzet verdi. Hüseyn Murâdî babasının duâlarının çok fâidesini gördü. Ayrıca kayınpederi Ebü'n-Necâ Ahmed Şihâbüddîn Menini, Ebü'l-Berekât Mustafa bin Muhammed Eyyûbî ve daha birçok âlimlerden ilim öğrendi. Babası ve kardeşi ile beraber hacca, daha sonra babası ile birlikte İstanbul'a gitti. Sultan Mahmûd Hân ile görüştü. Sultan Mahmûd Hân ona iltifâtta bulundu. Bu sırada İstanbul'da bulunan âlimler, velîler ve devlet erkânı ile görüştü. Bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra Dımeşk'a geri döndü.

Hüseyn Murâdî "Silk-üd-dürer" müellifi Seyyid Muhammed Halîl'in babası ile çok sık beraber olurdu. Ona babası gibi muâmele ederdi. Onu görünce elini öperdi. Yanında edeble bulunurdu. O da Hüseyn Murâdî'ye hürmet ederdi.

Hüseyn Murâdî güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Kızmaz ve asla kin tutmazdı. Kimseyi kötülemezdi. Kendine kötülük edene iyilik ederdi. Hiç kimşeye asık yüzlü olmazdı. Çok tevâzu sahibi idi. İnsanlara yumuşak muâmele ederdi. Fakirlerle beraber aynı sofrada yemek yer, onlarla sohbet ederdi. Onlarla sohbet etmekten zevk alırdı. Velîler hakkında güzel i'tikâd sahibi idi. İlim ve fazilet ehlini severdi. Onlara karşı lâzım gelen hürmet ve ikramı yapardı. Çok ibâdet ederdi. Geceleri teheccüd namazı kılardı.

Silk-üd-dürer müellifînin babası vefât edince, Şam halkı, Hüseyn Murâdî'nin Hanefî'lerin müftîsi olmasını istedi. Bu istek, yetkili devlet mercilerine ulaştırıldı. Hattâ bunun için bir kişi İstanbul'a gönderildi. İstanbul'dan Hüseyn Murâdî'nin Hanefîlerin müftîsi olduğuna ve onun bir medreseye müderris olarak ta'yin edildiğine dâir gerekli evrak, sultan tarafından gönderildi. Daha sonra Kudüs kadılığı da verildi. Hüseyn Murâdî bu vazîfeleri çok güzel bir şekilde yürüttü. Hakdan asla ta'viz vermedi. Verdiği fetvâlar her tarafa yayıldı. Muhtelif memleketlerde bulunan âlimler onunla görüşmek için Dımeşk'a gelirlerdi. Âlimler, Hüseyn Murâdî'ye çok hürmet ettiler ve ondan istifâde ettiler. Müşkil mes'elelerde, şehir, kasaba ve köylerin işlerinin tanzim edilmesi, halkın işlerinin ayarlanması, fakirlerin hakkının korunması, haksızlığa uğratılmaması husûsunda ona müracaat edildi. Hüseyn

Murâdî’nin bu yüksek derecesi, zamanın sultânı Birinci Abdülhamîd Hân’a haber verilince, bundan çok memnun oldu. Ona duâ etti.

Sultan Abdülhamîd Hân ona, Dımeşk’ın îmârı ile ilgili lâzım gelen hizmetleri yapması, yapılacak zulüm ve haksızlıklara mâni olması husûsunda bir mektûp yazdı. Ayrıca onbin dinar gönderdi. Hüseyn Murâdî bu hizmetlerine vefât edinceye kadar devam etti.

Silk-üd-dürer müellifi onun hakkında şöyle demektedir: “Hüseyn Murâdî’nin nasîhatlarından ve beni terbiye etmesinden çok istifâde ettim. Beni çok sever, çocuklarına tercih ederdi. Bana çok kıymet verirdi. Ondan baba ve anne sevgisi gördüm. Duâlarının çok fâidesini gördüm. Vefât ettiği zaman çok üzüldüm. “İthâf-ül-ahlâf bi evsâf-il-eslâf adlı eserimde onun hakkında geniş bilgi verdim.”

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Silk-üd-dürer cild-2, sh. 70

**MURÂD-I MÜNZÂVÎ**

İstanbul’da medfûn bulunan en büyük üç evliyâdan biri. İsmi, Murâd bin Ali bin Dâvûd Hüseynî Özbekî Buhârî Keşmîrî’dir. 1054 (m. 1644) senesinde Buhârâ’da doğdu. 1132 (m. 1719) senesi Rebî’ul-âhır ayının onikisinde, Salı gecesi İstanbul’da vefât etti. Cenâze namazı Eyyûb Sultan Câmii’nde büyük bir kalabalık tarafından kılınıp, Edirnekapı dışında, Münzâvî Câmii karşısında, Birinci Sultan Mahmûd Hân’ın şeyhülislâmlarından Ahmed Ebü’l-Hayr Efendi tarafından yaptırılan medresenin dershânesine defnedildi.

Murâd-i Münzâvî’nin babası Semerkand beldesinin Nakîb-ül-eşrâfi (seyyid ve şerîflerin işleriyle ilgilenen makam) idi. Henüz üç yaşında iken ayakları felç oldu. Kötürüm bir hâlde kaldı. Fakat ayakları sağlam olanlardan daha çok dünyâyı dolaştı. Tahsil yaşına gelince; ilim, fazilet ve kemâl elde etmeye başladı. Keşmir’e gitti. İlim tahsîline devam edip, din ve fen bilgilerinde olgunlaştı. Sevenlerinin yardımı ile Kâ’be-i muazzamayı ve Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) kabr-i şerîfini ziyâret etti. Sonra Hindistan’a gitti. Aklî ve naklî ilimleri, maddî ve ma’nevî kemâlâti kendisinde toplayan, yüzkırkbin talebesini vilâyet (evliyâlık) makamına kavuşturan, yedibin kimseye mürşidlik icâzeti (diploması) veren ve Silsile-i aliyye büyüklerinden olan Muhammed Ma’sûm Fârûkî hazretlerine talebe oldu. Bir müddet onun yanında kaldı. Sohbetleri ve bereketli nazarları ile kemâle geldi. İcâzet (diploma) aldı. Mürşid-i kâmil (yetişmiş ve insanları yetiştirebilen zât) olarak tekrar Hicaz’a geldi. Hicaz’da üç sene kaldı. Sonra Bağdat’a gitti. Burada büyük zâtları ziyâret etti. Sonra İsfehân’dan Buhârâ’ya gitti. Belh ve Semerkand’daki tasavvuf büyüklerinin sohbetlerinde bulundu. Tekrar Bağdat’a gitti. Oradan üçüncü defa hacca gitti. Sonra Mısır ve Kâhire’ye buradanda Şam’a geçti. Şam çok hoşlarına gittiği için, uzun müddet burada ikâmet etti ve burada evlendi. Şam’da çok kimseler ziyâretine gelip kendisinden ilim ve edeb öğrendiler. Şam halkı kendisini çok sever ve çok hürmet ederlerdi. Şöhreti her yere yayıldı. Sultan Mustafa Hân ona Şam’da bir köy verdi. Bu köy hâlâ onun adıyla meşhûrdur. Murâd-i Münzâvî’nin bereketiyle zâlimler ıslah olup, Şam halkı da pek çok zulümden korunmuş oldu. Her türlü günah işleyenlerin barındığı bir evi zulmetten kurtarıp, Muradı Medresesi diye anılan bir ilim yuvası hâline getirdi. Ayrıca Saruca sokakta da bir medrese yaptırdı. Bu medreselerde okuyan talebelerin ihtiyâçları için vakıflar yaptırdı. 1092 (m. 1681) senesinde otuzsekiz yaşında iken İstanbul’a teşrîf etti. Eyyûb Sultan semtinde, Eyyûb Sultan hazretlerinin kabri civârında ikâmet etti. Bu arada dördüncü defa hacca gitti. Hac dönüşü Şam’a gelip, orada bir seneye yakın kaldıktan sonra, beşinci defa Hicaz’a gitti. Bir sene kadar Mekke-i mükerremede kaldı. Taliblere ilim ve edeb öğretti. 1120 (m. 1708) senesinde ikinci defa İstanbul’u şereflendirdi. Bu defa Yavuz Selîm’de, Bıçaklı Efendi menzilinde ikâmet etti. Halk akın akın sohbetine koştu. Murâd-i Münzâvî bir ara Bursa’ya gitti. Bir müddet Bursa’da ikâmetten sonra, tekrar İstanbul’a döndü. Eyyûb’de, Reîs-ül-etibbâ Nûh Efendi yalısında kaldı. Eyyûb Sultan ile Edirnekapı arasında Nişancı Mustafa Paşa caddesindeki Şeyh Murâd dergâhında İstanbul halkına yıllarca ilim ve edep öğretti. Kerâmetleri her tarafa yayıldı. Huzûruna gelenler ne kadar münkir (inkarcı) olsalar, mutlaka onun feyz ve bereketine kavuşur, başka bir hâl kazanırlardı.

Muhibbî, İbn-i Abdülhâdî diye bilinen Şeyh Muhammed bin Ahmed Ömeri’nin hayâtını anlatırken şöyle der: “İbn-i Abdülhâdî vefât ettiği gün, büyük âlim Murâd-i Münzâvî, Katife

denilen yerde bulunuyordu. Arkadaşları ile beraber münâsib bir saatte Şam'a gitmeyi kararlaştırdılar. Ancak bir müddet sonra yola çıkacakları zaman kendisine yolların korkulu ve tehlikeli olduğu, arkadaşsız yola çıkmanın mümkün olmayacağı söylendi. O ise; "Mühim birşey oldu. Mutlaka ona yetişmem lâzım" dedi. Süratli giden bir ata binerek yola koyuldu. Biz de onun peşine takıldık. Ona, Düme denilen yerde ancak yetişebildik. Burada bize Şeyh Muhammed Abdülhâdî'nin vefât ettiğini haber verdiler. Şam'a vardığımızda Murâd-i Münzâvî atından inmeden doğruca Emevî Câmii'ne gitti. İbn-i Abdülhâdî'nin cenâze namazına yetişti."

Âriflerden Mustafa Bekrî (rahmetullahi aleyh), "Süyûf-ül-Haddâd" kitabında şöyle anlatır: "Murâd-i Münzâvî (r.aleyh) ile birkaç kere görüştüm. Onun simasında (yüzünde) Allah adamlarının (evliyânın) alâmetlerini gördüm. Sâlihleri görmek büyük saadettir. Murâd-i Münzâvî, Muhammed Ma'sûm'un mümtaz (seçilmiş) bir talebesidir. Şeyh Abdülkerîm Kattân bana, Murâd-i Münzâvî'nin Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) sünnet-i seniyyesine olan bağlılığından çok bahseder, onunla görüşmeye teşvik ederdi. Hattâ Murâd-i Münzâvî'yi bir gece rü'yâmda üç defa gördüm."

Muhyiddîn-i Arabî'nin kabrinin hizmetçisi Şeyh İbrâhim Ekrem de bana; (Mustafa Bekrî'ye); Murâd-i Münzâvî'nin her hâlinde, Kitab (Kur'ân-ı kerîm) ve sünnete uyduğundan, titizlik ve dikkatinden, güzel ahlâk ve yaşayışından bahsederdi.

Şeyh Hasen Dağıstânî de şöyle anlatır: "Murâd-i Münzâvî hazretleri uykudan uyandığında ve hizmetçisi abdest alacağı suyu geciktirdiği zamanlarda hemen oracıkta toprakla teyemmüm etmek sûretiyle abdest alır asla abdestsiz kalmazdı."

Mustafa Bekrî (rahmetullahi aleyh), aynı eserinde şöyle der: "Sohbetinde bulunduğum evliyâdan birisi de Hocam Molla Abdürrahîm Hindî'dir. Molla Abdürrahîm, Murâd-i Münzâvî'ye çok hürmet ederdi. On'a çok bağlı idi. Hattâ, onun ilim ve ameldeki makamına hayrandı. Molla Abdürrahîm yüksek hâller, dereceler sâhibi idi. Bu sebeble, Murâd-i Münzâvî'nin derecesini herkesten daha iyi biliyordu. Çünkü, o, gözünden ma'nevî perdelerin kaldırıldığı bir zât idi."

Yine şöyle anlatır: "Şam'ın ileri gelenlerinden birisi, Murâd-i Münzâvî'yi da'vet etti ve ayrıca gelirken Molla Abdürrahîm'i de beraberinde getirmesini söyledi. Bunun üzerine Murâd-i Münzâvî ona; "Siz da'vet sâhibisiniz da'veti siz yapınız" buyurdu. Da'vet sahibi Molla Abdürrahîm'e gidip;

"Şeyh Murâd-i Münzâvî yarın bizim eve teşrîf etmenizi istiyor" dedi. Ertesi gün Murâd-i Münzâvî ve Molla Abdürrahîm, Şam'ın ileri gelenlerinden olan da'vet sahibinin evine gittiler. Bir müddet orada kaldıktan sonra, Molla Abdürrahîm hoşuna gitmeyen bir şeyden dolayı evine döndü ve; "Keşke Şeyh Murâd-i Münzâvî, ev sahibine beni çağırttırmasaydı" dedi. Bir ara uyudu. Bu sırada rü'yâsında Murâd-i Münzâvî'yi gördü. Huzûruna varıp selâm verdi. Münzâvî ona dönüp; "Sizin bize ihtiyâcınız yok" deyip, onun hâlini beğenmediğini ifâde eden bir tavır takındı. (Çünkü uyumazdan önce Murâd-i Münzâvî'ye niçin kendisini çağırttığı için sitem etmişti.) Molla Abdürrahîm heyecanla uykudan uyandı. Hemen Murâd-i Münzâvî'nin evine gitti. Murâd-i Münzâvî onu görünce: "Geldin mi?" buyurdu. O da; "Evet efendim" deyip özür diledi. Murâd-i Münzâvî'nin elini öptü. Bu sırada büyük ni'metlere ve hâllere kavuştu. Murâd-i Münzâvî'nin kapısından bir daha ayrılmadı."

Muhammed Bedîrî Dimyâtî şöyle anlattı: "Bir kerre Murâd-i Münzâvî'yi ziyâret etmiştim. Huzûruna varınca Allahü teâlânın vergisi olan ilimlerin diğer ilimlere olan üstünlüğünü uzun uzun anlattı."

Mustafa Bekrî şöyle dedi: "Bana da Bedîrî anlattı: "Murâd-i Münzâvî'ye buğzeden (kötüleyen) birisi ile görüşmüştüm. Bana ona buğzetmeyi îcâbettiren bir şey anlatmıştı. Ben de ona muvafakat etmiştim. O şahsa da Murâd-i Münzâvî'nin yanına çok gittiğimi, bundan sonra onun yanına gitmiyeceğimi söyledim. Ertesi gün beni seven aile dostlarımdan birisi geldi ve; "Haydi Murâd-i Münzâvî'nin ziyâretine gidelim" dedi. Onu kırmayıp teklifini kabûl ettim. Fakat içimden de bu teklifi çabucak kabûl etmeme hayret ettim. Yine kendi kendime; "Hani sen onun ziyâretine gitmeyeceğine söz vermiştin ya" dedim. Bu sırada nefsimin çok mahcûb olduğunu gördüm. Buna rağmen Murâd-i Münzâvî'yi ziyârete gittim. Ancak her zamanki gidişlerimde hemen huzûruna girerdim. Fakat bu sefer bana: "Biraz bekle, Münzâvî'nin bir mazereti var" kabilinden sözler söylediler. Bunun üzerine oturup kendi kendimi kınamaya; "Böyle eşiklerde oturup beklemeye niçin râzı oluyorsun. Hem sen bir daha ziyârete gelmiyeceğine karar vermemiş miydin?" demeye başladım. Bir saat sonra

bana ve arkadaşıma izin verildi. Onunla beraber Murâd-ı Münzâvî'nin huzûruna girdik.

Beni yakınına çağırdı ve selâm verdi. Sonra arkadaşıma döndü ve şöyle dedi: "Dün şöyle bir şey oldu. İnsanlardan birisinin yanına başka birisi geldi. İkisi beraber birisine dil uzattılar. Birisi; "O şöyledir" dedi. Diğeri onu tasdik etti" diyerek birgün önce olan şeyleri bir bir saydı. Dünkü zemmettiğimiz (kötülediğimiz) hâli aynen anlattı. Sonra bana döndü; "Bu anlattıklarım oldu mu?" buyurdu. Ben de; "Evet efendim" diyerek özür diledim. "Hayır olmadı" diye inkâr etmedim. Sonra; "Şimdi zemden (kötülemekten) vazgeçtim. Dünkü zem hâlimiz geçici bir şey idi. Şimdi o hâl geçti. Şeytan aramıza girdi. Allahü teâlâ onu sizin vesilenizle def eyledi" dedim. Sonra da tasavvuf yoluna dâir bilgiler öğrendim. Bana lüzumlu bilgileri yazdı. Murâd-i Münzâvî'nin pek yüksek hâlleri vardı."

Murâd-ı Münzâvî'nin (r.aleyh) kabrini ziyâret edenler, orada rûhanî bir zevk ve lezzet duyarlar. Celveti büyüklerinden İsmâil Hakkı Bursevî hazretleri Ahîdnâme'sinde; "İlâhî aşk sahiplerine, Murâd-i Münzâvî'nin kabrini ziyâret etmek lâzımdır. Bereketi görülen makamlardandır" buyurmuştur.

Murâd-ı Münzâvî dergâhının bânisi (yaptıranı) Şeyhülislâm Minkâri-zâde Yahyâ Efendi'nin dâmâdı Çankırılı Mustafa Efendi idi. Burası medrese olmak üzere bina edildi. Vakfeden zâtın oğlu da Ebü'l-Hayr Ahmed Efendi olup, 1144 (m. 1731) senesi Şa'bân ayı sonlarında şeyhülislâm oldu. 1154 (m. 1741) senesi Zilhicce ayında vefât edince, dergâhta pederi yanına defnolundu. Sultan Mahmûd Hân'ın şeyhülislâmlarından olan Ebü'l-Hayr Ahmed Efendi, Murâd-i Münzâvî vefât ettiğinde, onu medresenin dershânesine defnettirdi. Medreseyi de dergâha tebdil ettirdi. Sonraları Murâd-i Münzâvî'nin mübârek türbesi yıkılmak üzere iken, 1402 (m. 1982) senesinde ta'mirine başlandı, fakat henüz bitirilmedi.

Murâd-i Münzâvî'nin eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- El-Müfredât-il-Kur'âniyye tefsîri: Çok kıymetli olup, tefsîrler, Arabî, Fârisî ve Türkçe bir aradadır. 2- Silsilet-üz-zeheb fis-sülûki vel-edeb. 3- Risale fit-tasavvuf.

Murâd-i Münzâvî hazretleri tasavvufla ilgili eserinde buyurdu ki:

"Allahü teâlâ insanın yüreğine rûh âleminden bir gönül ya'nî kalb yerleştirmiştir. Bu gönülün; bilmek, tanımak, istemek, sevmek gibi husûsiyetleri vardır. Meselâ bu gönüle birbirine zıt iki şeyin sevgisi sığmaz. Bu gönüle: kendisini yaratanı bilmek, O'nu sevmek, rızâsına kavuşmayı arzu etmek, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmanın yolu olan Resûlullaha ( aleyhisselâm ) her bakımdan tâbi olmak, O'ndan başka herşeyden alâkayı kesmek, bu geçici dünyâda kalb huzûru içinde vakti Allahü teâlâya ibâdetle geçirmek ve Allahü teâlânın rızâsına muvafık şekilde konuşmak lâyıktır.

Böyle bir gönüle sahip olmayan bir kimse, insan sûretinde bir mahlûktur. Böyle bir se'âdetten mahrûm olan kimse, kat'î olarak hastadır. Bunun ilâcı ise, gafletten uyanıp pişman olmak, af ve mağfiret etmesi için Allahü teâlâya yalvarmak, kabûlünü, tevfîkini ve yardımını istemek, üzerinde bulunan Allahü teâlânın ve kulların haklarını Ödemek, hak sahiplerini râzı etmektir. Eğer o anda bu hakları ödemek gücüne sahip değilse, bunları gücü yettiği zaman ödemeye kat'î karar vermeli, sünnet-i seniyyeye uyup, işlerinde azîmetlere (nefse zor gelen şeylere) sarılmalı, bid'at ve ruhsatlardan sakınmak ya'nî her işinde ve her hâlinde Resûl-i ekreme ( aleyhisselâm ) ve onun Eshâb-ı kirâmına tâbi olmalıdır.

İ'tikâdda ehl-i hak, ya'nî Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdı üzere bulunup, bilinmesi zarurî olan fıkıh bilgilerini öğrenerek onlara uygun amel etmelidir.

Kalbinde Allahü teâlânın rızâsından başka birşey bulunmaması için doğruluk ve ihlâsta kemâl sahibi kimseler ile konuşmalı, onların sohbetinde bulunmalı, dilde ve gönülde dâima Allahü teâlâyı anmalı, bunda asla gevşeklik göstermemelidir. Allahü teâlâdan başka herşeyi unutmalıdır. Allahü teâlâdan başkası hatıra geldikçe istiğfar okumak, mâsivâdan kurtarması için Allahü teâlâya yalvarmalıdır. Bu şekilde kalb huzûruna kavuşmaya çalışmalı, zorlama ile de olsa mâsivâyı (Allahtan başka herşeyi) unutmaya gayret etmelidir. Zâhirde halk ile bâtında Hak ile bulunmalı, böylece gönülde Allahü teâlânın rızâsından başkası kalmamalı, mâsivâyı tamamen unutmalı, nefsi de benlik dâvâsından kurtarıp, kalb huzûru ve rahatlığı ile kulluğa dâir bütün vazîfeleri yapmalıdır. Böylece Allahü teâlânın lütuf ve ihsânı ile fâni-fillah ve bâkî-billah olunur ve Allahü teâlânın pekçok feyz ve ma'rifetlerine kavuşulur.

Bu mertebeye erişebilmek için, nefy ve isbâtı kendisinde bulunduran Kelime-i tayyibeyi ya'nî "La ilahe illallah Muhammedün resûlullah"ı çok söylemelidir. Ma'nâsı; hak olan ma'bûd yalnız Allahü teâlânın zât-ı pâkidir. O'nun rızâsından başka hakîkî bir maksûd yoktur. Muhammed aleyhisselâm Allahü teâlânın resûlüdür. O'na tâbi olmak vâcibdir. İşte bu Kelime-i tayyibe ile bahsedilen se'âdete kavuşulur."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12 sh. 214

2) Silk-üd-dürer cild-4, sh. 129

3) El-A'lâm cild-7, sh. 199

4) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 205

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 424

6) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 530

7) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 55

8) Brockelmann Sup-2, sh. 663

9) Hadîkat-ül-cevâmi' cild-1, sh. 282

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1049


**MUSTAFA BEKRÎ**

Evliyânın büyüklerinden. İsmi Mustafa bin Ali bin Kemâlüddîn bin Abdülkâdir Muhyiddîn Sıddîki Bekrî'dir. Soyu Hazreti Ebû Bekr'e ulaşır. 1099 (m. 1688) senesi Zilka'de ayında Kudüs'de doğdu. 1162 (m. 1749) senesi Rebî'ul-evvel ayının üçünde Pazartesi gecesi yatsı namazından sonra Kâhire'de vefât etti. Karafe-i kübrâ denilen yere defnedildi. Mustafa Bekrî henüz altı aylık iken babasını kaybetti. Bunun üzerine amcası Alımed bin Kemâlüddîn'in yanında büyüdü. İlk olarak, Abdürrahmân bin Muhyiddîn Selîmî ve Muhammed İbni Mevâhib'den ilim tahsîl etti. Muhammed İbni İbrâhim ile ders müzâkeresi yaptılar. Hâfız İbni Hacer'in Sahîh-i Buhârî şerhini okudu. Büyük âlim Abdülganî Nablüsî hazretlerinin derslerini ta'kib ederek, ileri gelen talebelerinden oldu. Allahü teâlânın tevfîki ve yüksek kabiliyeti ile az zamanda birçok ilim tahsil ederek, tefsîr ve hadîs ilimlerinde çok derin bilgilere sahip oldu. Abdülganî Nablüsî hazretlerinden, Muhyiddîn-i Arabî'nin "Tedbîrât-ı ilâhiyye" ve "Fütûhât-ı Mekkiyye" adlı eserlerinin ba'zı bölümlerini okudu. Tasavvuf yolunu, Halvetiyye yolunun büyüklerinden Şeyh Abdüllatîf Halebî'den öğrendi.

Mustafa Bekrî, hac farizasını yerine getirdikten sonra Mısır'a gitti. Burada Hacı Baba diye meşhûr olan Şeyh Mustafa ile görüştü ve ona talebe oldu. Onun yanından "Erbe'în" denilen riyâzetini tamamladı. Hocasının emri ile Şam'a gitti ve burada insanlara doğru yolu göstermeye başladı.

Mustafa Bekrî, hocası Abdüllatîf Halebî'den hilâfet alınca, ma'nevî yüksekliğin verdiği aşkın te'sîri ile inzivâ hayatını tercih etti. Devamlı Allahü teâlânın zikri ile meşgûl oldu. Nefsinin arzu ve isteklerine karşı mücâdele etti. Tasavvuf yolunda talebe yetiştirme izni aldığı zaman çok gençti. Hocası vefât ettikten sonra, hocasının yerine geçti. 1122 (m. 1710) senesi Muharrem ayının ondokuzunda Perşembe günü Beyt-i Makdis'e gitti. Burada insanlara doğru yolu anlattı. Buradan Yafa'ya gitti. Burada Necmüddîn İbni Hayruddîn-i Remli ile görüştü. Ondan İmâm-ı Mâlik hazretlerinin Muvatta' ismindeki eserinin bir bölümünü okudu. Bu kitabın tamâmını ders olarak okutmak ve hadîs-i şerîf rivâyet etmek için izin aldı. Daha sonra Şam'a dönerek, insanlara va'z ve nasihatte bulunmaya başladı. 1126 (m. 1714) senesinde Şam'a ve oradan Halep yoluyla Bağdat'a gitti. Bağdat'da Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin kabrini ziyâret etti. Mübârek rûhundan feyz aldı.

Mustafa Bekrî, ilim öğrenmek ve büyük zâtların kabirlerini ziyâret etmek için birçok beldelere gitti. Bu ziyâretleri sırasında İstanbul'a da gelen Mustafa Bekrî, 1129 (m. 1717) senesi Muharrem ayının onikisinde İstanbul'dan ayrılarak Şam'a gitti. Orada bulunan Hocası Abdülkâdir Nablüsî ile görüştü. 1145 (m. 1732) senesinde ikinci defa hacca gitti. Dönüşte Kudüs'e uğradı. Daha sonra çeşitli yerlere seyahatler yapan Mustafa Bekrî, en sonunda Kâhire'ye yerleşti ve burada vefât etti.

Sefînet-ül-evliyâ kitabının müellifi onun hakkında şöyle demektedir: "Çok sayıda zâtın hayatını yazdım. Mustafa Bekrî hazretleri kadar çok seyahat etmiş olan bir zâta rastlamadım. Eşine az rastlanan bir zâttır. İlim ve irfan bakımından çok yüksek derecelere sahiptir. Yaptığı çok sayıda seyahatlere

rağmen pekçok eser yazdı. Birkaç eserini mütâlâa ettim. Eserlerin herbirisi derya idi. Mustafa Bekrî hazretlerinin halîfelerinin sayısı yirmi kadardır. Her biri yüksek derecelere kavuşmuştur.”

Yûsuf Nebhânî de şöyle demektedir: “Mustafa Bekrî’nin çok sayıda eserini gördüm. Bu eserlerinden, kendi el yazısı ile yazdığı “Elmakâmât-ür-rûmiyye” ismindeki eserine rastladım. Üzerinde, Eşmûnî haşiyesinin sahibi Yûsuf Hafnî’nin el yazısı ile yazılmış bir takrizi vardı. Mustafa Bekrî, bütün eserlerini Mescid-i Aksa civarındaki Ebüssü’ûd oğulları dergâhına vakfetmiştir. Şimdi bu kitapların çoğu zayi olmuştur.”

Mustafa Bekrî hazretlerinin yazmış olduğu eserlerden ba’zıları şunlardır: 1- Elfiyetün fit-tasavvuf, 2-El-Vird-üs-seheri, 3- El-Fark-ül-mü’zin bit-tarebi fil-farkı beynel-Acem vel-Arab, 4-Sebîl-ün-necâ vel-ilticâ fit-tevessül bi hurûf-il-hicâ, 5-Es-Süyûf-ül-haddâd fir-reddi ala ehl-iz-zandika vel-ilhâd, 6- Şerhun ala hizb-il-İmâm eş-Şa’rânî, 7- Şerhun alâ kasîdet-il-İmâm Ebû Hâmid Gazâlî, 8-Şerhu kasîdet-it-tâiyye li İbn-i Fârıd, 9-El-Cevâb-üş-Şâfi vel-lübâb-ül-kâfi, 10-Keşf-üs-sadâ, 11- El-Hullet-ül-fâniyye, 12- El-Hediyyet-un-nediyye lil-ümmet-il-Muhammediyye.

Es-Süyûf-ül-haddâd fir-reddi ehl-iz-zandika vel-ilhâd adlı eserinden ba’zı bölümler:

“Efendim ve büyüğüm Hamalı Ali bin Alvân, “Misbâh-ül-hidâye ve miftâh-ül-hidâye” ismindeki kitabında şöyle buyurmaktadır: “Âlim olan kimse, dînî ilimleri öğrettikten sonra talebelerini ahlâk ilmini öğrenmeye teşvik etsin. Yoksa ilimsiz, amelsiz tasavvuf zındıklıktır. Biz bunun böyle olduğuna şâhid olduk. Hakîkî mürşid-i kâmil, talebelerini, ilk önce dînin emirlerini bilip tatbik etmeye, devamlı zikr ve mücâhede ile nefsi ve kalbi temizlemeye da’vet eder. Bunlar elde edildikten sonra hakîkat tecellî ederse, bu nûr üstüne nûr olur.

Abdestsiz uyuduğum zaman kendimde bir yorgunluk hissediyor, harabe yerlerde, sıkıntılı işler içerisinde görüyordum. Sünnet-i seniyyeye muvafık uyursam, kendimde bir genişlik ve sevinç hissediyordum, kendimi temiz yerlerde görüyordum. Hattâ fazla uyku hâli veya şiddetli soğuk gibi sebeblerle abdest almaktan âciz olursam teyemmüm yapıyordum. Abdestli olduğum zaman kendimde bir zindelik görürdüm. Abdestsiz olup, abdest almadığım zaman içimde bir darlık ve burukluk hissediyordum.

Geceyi ibâdetle geçiremediğim zaman, o gün içimde bir değişiklik görürdüm. Allahü teâlâ ile meşgûliyetim, O’nu anıp hatırlamam, gaflet hâlimden daha fazla olunca, kalbimde hâsıl olan genişlik ve rahatı anlatamam. Yatsı namazından önce, uyku ve ağırlık hâli meydana gelince, yüzüme yumuşak bir şeyle vurulduğunu hissederdim. Bundan dolayı uyanırdım. Bu ve benzerleri Allahü teâlânın kuluna olan lütuf ve ihsânıdır. Haram olan şeyin, kalbimde meydana getirdiği zulmeti hissederdim. Çünkü haram olan şey kalbde karanlık bir perde meydana getirir. Bundan ise ancak; nefsin arzu ve isteklerine mâni olmak, kalbi Allahü teâlâyı anmakla meşgûl etmek, kalbde Allah korkusu ateşini yakmak ve kalbi parlatan ilâhî muhabbetle kurtulmak mümkündür. Tasavvuf yolunda bulunanların ekserisi, kalblerinde böyle kötü bir hâl hissettikleri zaman istiğfar etmişlerdir. Nitekim Hazreti Ebû Bekr böyle yapmıştır.

Yine biz, bizde gıybet veya birisine eziyet ve sıkıntı vermek gibi hoş olmayan bir durum meydana geldiği zaman kalb ahvâlimizin değiştiğine, kalbimizin burkulduğuna, kalbimizde bir darlık ve donukluk meydana geldiğine şâhid oluruz. Günahın büyüklüğüne göre bizde meydana gelen sıkıntı ve musibet de o derecede büyük olur. Bütün bu hâller, hemen tövbe ve istiğfara sarıldığımız, günahımızı i’tirâf ettiğimiz, günahda ısrar etmediğimiz hâlde meydana gelirdi. Fakat bu, Allahü teâlânın kuluna lütuf ve ihsânıdır. Çünkü Allahü teâlâ böyle yapmakla, o kulunu uyarmakta, o kulunun günahtan dönmesine, günahları, kalblerini öldürdüğü ve kapladığı kimselere aldanmamasına vesile olur. Kalbleri günahları sebebiyle ölen kimseler, işledikleri günahlar yüzünden kalblerinde herhangi bir değişiklik göremezler. İşledikleri günahların kötülüğünü hissetmezler. Nitekim hadîs-i şerîfte; “Kul bir günah işlediği zaman kalbine siyah bir nokta konur. O kul, bu günahtan vazgeçtiği, Allahü teâlâdan af ve mağfiret istediği, tövbe ettiği zaman kalbi parlar. Eğer o günaha tekrar dönerse, o siyah nokta artar, onun kalbini kaplar. Böyle bir kimse Allahü teâlânın (meâlen); “Hayır (onların zannettikleri gibi değil)! Doğrusu onların kazandıkları günahlar, kalblerini kaplamıştır” (Mutaffif-14) buyurduğu kimselerdir” buyuruldu.

Yine şartlarına ve edeblerine uygun olarak namaz kıldığımız zaman, kalbde büyük bir nûr görürüz. Ancak namazda sağa

sola dönüldüğünde bu nûr sönük olur. Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) şöyle buyurdu: “Bir kul namazda sağa sola döndüğünde Allahü teâlâ ona; “Nereye dönüyorsun Ey Âdemoğlu? Ben senin için, döndüğün şeyden daha hayırlıyım” buyurur.”

Hulâsa İslâmiyetin emrettiği amellerden herhangi birisini, âdabına uygun yapan kimsenin kalbinde öyle bir nûr ve sevinç olur ki, kendisinde kalb huzûru ve Allahü teâlâya yakınlık bulur. Allahü teâlâ o nûr sebebiyle, kalbindeki ma’nevî perdeleri kaldırır. Bir kimse dinde riâyet edilmesi gereken husûslara riâyet etmez de, bununla beraber kavuştuğunu iddia ederse, o kimse bu iddiasında kendini haklı görmektedir. Ancak kavuştuğu şey Cehennemdir. Eğer bu kimse birşeyler elde ettiğini söylerse, hayvanî sıfatları elde etmiştir. İslâm dînine yapışmak, en nefis kokulardan daha hoş ve lezzetlidir. Kalbinin, Allahü teâlânın rızâsı ve emirleri husûsunda dağınık ve perişan olmasından çok sakınmalı ve korkmalıdır. İşte İslâm dîninin emir ve yasaklarına uymadan, onun âdabını gözetmeden, hakîkate kavuştuğunu söylemek küfürdür, öyleyse farzların ve nafilelerin şartlarına ve edeplerine riâyet etmek sûretiyle Allahü teâlânın sağlam ipine yapışmalıdır. Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) getirdiği doğru yolun dışında, şaşkınlık ve perişanlık vardır.

Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin kabrine gittim. Türbenin içerisine vardığım zaman, Muhyiddîn-i Arabî hazretlerini oturur vaziyette gördüm. Huzûruna vardım. Bana tebessüm ediyordu. Onun kitaplarını çok mütâlâa ettim ve çok faydalandım. Çok gecelerim Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin mescidinde geçti. Mescidin kapısından girerken, ma’nevî bir elbise giydiğimi, çıkarken bu elbiseyi çıkardığımı hissediyordum.

Nakşibendiyye yolunu, zâhirî olarak Muhammed Ebû Sa’îd Hindî, bâtınî olarak Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinden aldım. Bir ara kalbim, Nakşibendiyye yolu ile meşgûldü. Birgün rü’yâmda kendimi bir cemâatin içinde buldum. Çoğunu tanıyordum. Hepsi de sâlih kimselerdi. Fakat bir kısmını tanımıyordum. Sonra onlar dağıldılar. Soluma döndüğüm zaman, orada uyuyan birisinin olduğunu gördüm. O anda, o zâtın Bâyezîd-i Bistâmî olduğu söylendi. O zaman kendi kendime, ondan Nakşibendiyye yolunun inceliklerini öğrenmeden ayrılmam dedim. Bir müddet sonra Bâyezîd-i Bistâmî uykudan uyandı. Fakat ben ona birşey söylemeye cesâret edemedim. Sonunda yerinden kalktı. Birisi gelip onun hizmetinde bulundu, abdest suyunu getirdi. Bâyezîd-i Bistâmî abdestini aldı. Ben ise devamlı ona bakıyordum. Abdestini bitirip yerine oturunca yanına gittim. Ellerini öptüm. Ondan Nakşibendiyye yolunu öğretmesini istedim. “Nakşibendiyye yolunu Abdülganî anlatmadı mı?” dedi. Ben; “Evet, o bana Nakşibendiyye yolunu anlattı. Bu husûsta bana izin verdi. Fakat ben bilfiil icâzet istiyorum” deyince, ellerini bana uzattı. Ona bîat ettim. Sonra bana zikr telkin etti. Sonra oradan ayrıldım.

Biraz sonra, akrabâlarından birisini bana gönderdi. Ben geri dönüp yanına geldiğimde, tahtırevana binmiş olduğunu gördüm. Bana tahtırevanın bir tarafını işâret etti. Sonra Bana; “Senin bu yolda kemâle erişmen yakındır” buyurdu. Sonra ben onun telkin ettiği zikirle meşgûl oldum. Aradan bir müddet geçtikten sonra; “Kemâle kavuşman tamam oldu” buyurdu. İçinde bulunduğum odadan çıktı. O anda uyandım.”

Muhyiddîn-i Arabî hazretlerini, bir Cum’a günü ziyâret etmek nasîb oldu. Kabr-i şerîfi, Şam’a yaklaşık dört saat mesafede yüksek bir tepe üzerinde bulunuyordu. Buraya giderken yanımda Şeyh Abdürrahmân Semmân var idi. Bana şöyle anlattı: “Bir kerre Muhyiddîn-i Arabî hazretlerini yalnız olarak ziyârete gitmiştim. Bu sırada onu mihrabda, ayakta namaz kılarken gördüm. Yanına varmaya cesâret edemedim. Bacaklarımda titreme meydana geldi.” Sonra birlikte çeşitli zâtların kabirlerini ziyâret ettik. Bu ziyâretimizde pekçok ma’nevî feyz ve bereketlere kavuştuk.

Dört büyük zât vardır ki, kabirlerinde hayatta oldukları zamanki gibi tasarrufta bulunurlar. Bunlar; Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî, Ma’rûf-i Kerhî, Menbicli Ukayl, Harranlı Hayat bin Kays’dır. Yine şu dört zât, anadan kör ve alaca hastalığına tutulmuş olanları, Allahü teâlânın izni ile iyileştirirler. Bunlar, Abdülkâdir-i Geylânî, Şeyh Bekâ bin Batû, Ebû Sa’îd Kalyûbî, Ali bin Heyti (kuddise sirruhum).”

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 271

2) Silk-üd-dürer cild-4, sh. 190

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 446

4) El-A’lâm cild-7, sh. 239

5) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 254

6) Sefînet-ül-evliyâ cild-4 Sh. 122

7) Acâib-ül-âsâr cild-1, sh. 246

8) Târih-i Cebertî cild-1, sh. 246

**MUSTAFA MA'NEVÎ EFENDİ**

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Karabaşvelî'nin oğlu ve halîfesidir. Babasından ve başka âlimlerden zâhirî ilimleri tahsil etti. Tasavvuf yolunda, babasının yanında kemâle geldi. Doğum târihi ve yeri kesin olarak bilinmemektedir 1102 (m. 1690) senesi Safer avında Sokullu Mehmed Paşa dergâhına hoca olarak ta'yin edildi. Beş sene burada halkı doğru yola sevk etmek için va'z ve nasîhatta bulundu. Sonra Ordu-yu Hümâyûn'a ta'yin edildi. Orada da va'z ve nasîhatarına devam etti. 1114 (m. 1702) senesinde İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'daki Nasûhî dergâhında bulunan kabristana defnedildi.

Mustafa Ma'nevî Efendi, ârif ve kâmil bir zât idi. Doğru sözü söylemekten asla çekinmezdi. Güzel manzûmeleri vardır. Muhyiddîn-i Arabî'nin "Füsûs" adlı eserine şerh yazdı. Müretteb bir dîvânı vardır. Şiirlerinden ba'zıları:

Na't-ı şerîf:

Hamd lillah, kim tulû' etti yine Şems-i duhâ,
Rahmeten lil-âlemîn geldi, Muhammed Mustafâ,

Gül cemâli berk urûb doğdu yine bedr-i dücâ,
Rahmeten lil-âlemîn geldi, Muhammed Mustafâ.

**"Küntü kenzen"** mahzeninden **"lî me'allah"** mazharî,
Zât-ı pâkin enveridir, enveridir, enveri.

Ma'neviyâ! İns-ü-cinni rehberidir, rehberi,
Rahmeten lil-âlemîn geldi, Muhammed Mustafâ.

Selâm eyle:

Sabâ! Vakt-i seher ol zülfü cânâne selâm eyle,
Yolun uğrarsa kuş! Arş-ı Rahmâna selâm eyle,
Seherde bülbül! Şeydây-ı tahrik eyledim bildim,
iden ol galgale feryâd-u efgâne selâm eyle.

Bütün eşcâr ve evrak zikr eder Allalu her dâim,
Bütün eşcâr ve evrak bağ ve bostâne selâm eyle,
Nesîm-i subh eser derler seher vaktinde her dâim,
Dolaşıp dağ ve sahra cümle kâinata selâm eyle.

Medine şehrine var Ravda-i pâke sürüp yüzler,
Varıp, ol hâk-i pây-ı rûh-ı sultâna selâm eyle.
Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali ile Hasen ve Hüseyn,
Cenâb-ı Fâtıma ol binti cânâne selâm eyle.

Süheyb-i Rûm, Ammâr İbni Yâsir, Hamze ve Abbâs,
Bütün ahbâb ile ervâh-ı ihvana selâm eyle.
Bakî' ehline bir bir irüşüb bütün cümle,
Varıp herbirine benden fakirane selâm eyle.

Azîzim Hazret-i pîrim, efendim hâkine yüz sür,
Derûnî iştiyâk ile o cânâne selâm eyle.
Varıp ol Kâ'betullahı ziyâret kıl, tavaf eyle,
Safa ve Merve'de sa'y eyle, kurbâna selâm eyle.

Erişip, İbn-i Abbâs kabrini bir hoş ziyâret kıl,
Bütün Eshâba, İbn-i Ammi sultâna selâm eyle.
Oradan uğra Bağdad'a sürüp ol hâke hem yüzler,
Dahî ol kutb-ül-aktâba Şeyh Geylâne selâm eyle.

Eşiğine yüzünü sür feda kıl canla başı,
Ol Abdülkâdiri'nin sen Asitânine selâm eyle.
Eriş Mûsâ-ı Kâzım hem eimme zümresine hep,
Ferîd-ud-dehr olan ol ismi Nu'mân'a selâm eyle.

Cemî-i müctehidler mâ takaddem ve mâ teehhar hep,
Kubûrin kıl ziyâret ehl-i irfâne selâm eyle.
Bilâd-ı ehl-i İslâmın cemisini ol devvâr,
Ledünnî ehline hep, pâdişâhâne selâm eyle.

Tarîk-ı Nakşibendî Hâcegân serçeşme-i aktâb,
O pîr-i ekreme, o bahr-ı ummana selâm eyle.
Dolaşıp rûm diyârını hep ziyâret eyle onları,
Gelip Şam-ı şerîfe bahr-ı Kur'ân'a selâm eyle.

Bilâl ile nice Eshâb ve ehlullah makbûrdur,
Dahî Şeyh Arabî, hem Şeyh Arslan'a selâm eyle.
Varıp kırklar makamına husûsen hazreti Yahya,
Ânın ol ravda-i pâkine ridâne selâm eyle.

Demişler onda yetmişbin kadar var enbiyâ cümia,
Salât eyle selâm et, cümle yeksâne selâm eyle.
Cemî enbiyânın merkad-i pâkine bir bir vâr,
Mübârek rûhlarına pek garîbâne selâm eyle.

Umûmun merkadi ma'lûm değildir, şüphesiz hakka,
Umûmun rûhu pâkine habîbâne selâm eyle.
Husûsan Şam içinde garga-i rahmet onlardan,
Ne denlî var ise, hep ehl-i îmâne selâm eyle.

Erişip Tûr-i Sînâya münevver kabr-i Mûsâ'ya,
Sürüp akdâmına yüzler, kelîmâne selâm eyle.
Ne küllü var ise hep enbiyâ ve evliyâ cümia.
Zebur, İncîl, Tevrat ve ehl-i Kur'ân'a selâm eyle,

Ve **"Onlardan bir kısmını kıssa ettik"** dedi ki, ol hazret-i Mevlâ,
Ki Ya'kûb, Yûsuf ve Dâvûd ve Süleymâne selâm eyle.
Varıp ol Sahretullah'a kurandan cümle ervahı.
Hem İbrâhim" evlâdı şeyh ve şübbâna selâm eyle.

Makâm-ı enbiyâ ve evliyâyı hep ziyâret kıl,
Hulûs-ı ışk ile her ân kerîmâne selâm eyle.
Yemen şehrine var Veysî'yi ziyâret eyle canım,
Karin köyündedir, ona ferâvâne selâm eyle.

Odur ser çeşme-i aktâb-i âlem ârif-i billah,
Yemende el mesim-i feyz-ı Rahmâne selâm eyle,
Habeş iklimini devr et, Cezayir semtine uğra,
Velî Dede denilen dürr-i mercâne selâm eyle.

Cemî-i Rûm, Acem, Fars ve Buhârâ kalmasın devr et,
Diyâr-ı Şam'a gel erbâb-ı Havrân'a selâm eyle.
Husûsile diyâr-ı Kerbelâ'da ışk ile devr et,
Kamuya şad hezâr hakkân hazînâne selâm eyle.

Şehîd-i Kerbelâ'nın rûh-ı pâkinden meded iste,
Mecazî olmasın vallah hakîkâne selâm evle.
Dolaşıp hassaten gel Konya şehrine husûs ile,
O sultân-us-selâtîn nûr-i Yezdâne selâm eyle.

Habîb, Dâvûd-i Tâî, Şeyh Cüneyd'e Merkezi ışka,
Erişip Bâyezîde, Şeyh Ekvâne selâm eyle.
Ki Necmüddîn Kübrâ'ya varıb candan ziyâret kıl,
Dolaşıp Aksaray'ı arz-ı Ken'ân'e selâm eyle.

Varıp Kastamonu şehrine mahsûs-i muhabbetle,
Cenâb-ı Gavs-ı a'zam pîr-i Şa'bân'a selâm eyle.
Ânın dergâhı âlisindeki erbâb-ı tevhide,
Hulûs ile muhabbetler feridâne selâm eyle.

Erişip Hacı Bektâş-ı âsitânına muhabbetle,
Balım Sultan'a ol meczubu Rahmân'a selâm eyle.
Husûsan Hacı Bayram Velî'ye arz-ı ta'zîm et,
Huzûru evliyâda ehl-i divâne selâm eyle.

Var ondan hazret-i Eşref Emîr Sultan'a yüzler sür,
Dolaşıp Bursa şehrini şerîfâne selâm eyle.
Mükerrem şeyh hazret-i Mısrî-i Niyazi'ye,
Keremler ile billâh kerîmâne selâm eyle.

Diye kim yâ hazret-i Mısrî sana yüzbin selâm olsun,
Kemâl-i hasret ve ışk ile sûzâne selâm eyle.
Dahî ol Şeyh-i Üftâde huzûruna se'âdetle,
Kamu hep asfiyâya ehl-i îkâna selâm eyle.

Erişip Üsküdar'a hazret-i pîr-i Şeyh Hüdâî'ye,
Olan ol suffe-i sadrından mihmâne selâm eyle.
Yüz sür türbesine ışk ile eyle tahiyyâtı,
Ol sultân-ı meşâyıhtır, halîlâne selâm eyle.

Oradan Rumeli'ne geç Ebû Eyyûb-el-Ensârî,
Huzûru akdesine var edîbâne selâm eyle.
Alemdar-ı Resûli kibriyâdır şüphesiz hakka,
Şehâdet şerbetin içmiş şehîdâne selâm eyle.

Sa'îd'ul-Hudrî ve Câbir, sürüp yüz türabına,
Kemâl-i ışk ve şevk ile Saîdâne selâm eyle.
Yatur-ı Eyyûb Nişancası'nda bir nûr-i hidâyet kim,
Mükerrem Şeyh Nûrî, nûr-i subhâne selâm eyle,

Dolaşıp şehr-i İstanbul içinde cümle sükkânı,
Olan aktâb ve eşrafa hazînâne selâm eyle.
Dahî ol Hacı Evhad Şeyh-i merhum kuddisesirruh,
Hüseyn'dir ism-i pâki şeyhi pîrâne selâm eyle.

Husûsan hazret-i Umm-i Sinân, nâm-ı pîr-i pür feyze,
Edîb-i nükte pîrâye o sultâna selâm eyle.
Varıp Sünbül Sinân Halvetî'nin dergâhına,
Kemâl-i hürmet ve şevkiyle ol cana selâm eyle.

Cemîan şark ile garb-ı dolaş hiç kalmasın kimse,
Bütün erbâb-ı tevhîde şuyûhâne selâm eyle.
Gidip Cennet sarayına görüş İdris ile onda,
Bütün erbâb-ı Cennete bizi ilhak ede Allah.

Keremler ile Hûrî gılmâna selâm eyle,
Benim maksûdum Âlemde yegâne hazret-i Allah,
İlâhî, Ma'nevî'ye sen rahîmâne selâm eyle.
Bütün erbâb-ı Cennete bizi ilhak ede Allah.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-4, sh. 19

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 165

**NÂBÎ**

Osmanlı Devleti zamanında yetişen şâir ve velî. İsmi Yûsuf'dur. Nâbî, evliyâlar ve enbiyâlar şehri olarak bilinen Rûha (Urfa)'da, 1052 (m. 1642) senesinde doğdu. 1124 (m. 1712) senesi Rebî'ül-evvel ayının üçünde Cumartesi günü vefât etti. Üsküdar'daki Karacaahmed kabristanına defnedildi. Kabri Sultan İkinci Mahmûd ve Sultan İkinci Abdülhamîd Hân devirlerinde ta'mir edildi.

Nâbî'nin yirmibeş yaşına kadar olan hayatı hakkındaki bilgiler rivâyetlere dayanmaktadır. Çocukluğunda Arapça ve Farsçayı, anadili Türkçe ile birlikte en iyi şekilde kaynağından öğrendi. Daha sonra Ya'kûb Halîfe isimli bir Kadirî şeyhine talebe oldu. Şeyh Ya'kûb Halîfe, talebesi Yûsuf Nâbî'yi, ilk önceleri, bir kuzusuna bakmakla vazîfelendirdi. Kısa bir süre sonra çobanlıktan usanan Nâbî, kendi kendine nefs muhâsebesi yaptığı sırada; "Ben bu yola Hakkı bulmak ve Hakkı bulmamda rehber olması için hocama baş vurdum. Hocam benden safını bulamadı ki, ders vereceğine, zikr yaptıracağına, bana hep kuzusunu otlattırıyor. Bu iş ne zamana kadar sürecek?" diye düşündü. Bu düşüncesi hocasına Allahü teâlânın izniyle ma'lûm oldu. Hocası derhal Nâbî'yi yanına çağırdı. Feyz saçan gözlerini öğrencisinin gözlerine dikerek; "Senin bir talebe gibi eğitilmeye ihtiyâcın yok. Sen ilimden nasîbini doğuştan almışsın. Çobanlık yaptırarak, seni denemek istedim. Seni ilmin deryası olan İstanbul'a göndermek istiyorum. Gitmek ister misin?" dedi. Hiç beklemediği durum karşısında şaşıran Nâbî; ilmi fazlası ile öğrenmiş yılların talebeleri dururken, benim gibi üç günlük bir talebenin yüzmeyi bilmeden ilim deryasına dalması nasıl olur?" deyince, Ya'kûb Halîfe; "Sâdece şöyle olur" diyerek ilim nûru gözlerini Nâbî'nin gözlerine birleştirdi. Nâbî o anda ilmin birçok mertebelerini aşarak kemâle erdi.

Yakınlarının da teşvikiyle İstanbul'a giden Nâbî, önceleri aradığını bulamadı. O sıralarda vezir olan Mûsâhip Mustafa Paşa'ya;

Bir garîbim cenâbına geldim,
Bin ümid ile bâbına geldim,
Kereminden zamâne sîr oldu,
Fakr devrinde bir fakîr oldu

diyerek takdim ettiği bu şiirle dikkatleri çekti. Mustafa Paşa, onu Dîvân kâtibliğine ta'yin etti. Yûsuf Nâbî, 1082 (m. 1671) senesinde yapılan Lehistan seferinde bulundu. Kameniçe'nin zaptı dolayısı ile yazdığı bir şiir, sultan tarafından beğenilerek, şehrin kapısına işlendi. Mustafa Paşa'nın tavsiyesiyle yazmış olduğu Kameniçe Fetihnamesi sayesinde, sultânın teveccühünü kazanarak, takdîr ve iltifâtına mazhar oldu.

Nâbî, 1089 (m. 1678) senesinde sultandan izin alarak, hacca gitmek için yola çıktı. Hac kâfilesi Osmanlı devlet ricalinden meydana geliyordu. Hicaz yollarında, Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) aşkından dolayı, Yûsuf Nâbî hiç uyumadı. Medine'ye yaklaştıkları bir gece, kâfiledeki bir devlet büyüğünün ayaklarını kıbleye doğru uzatarak uyuduğunu gören Nâbî, yetkiliyi uyandıracak bir sesle şu na'tı söyledi:

Sakın terk-i edebden, kûy-i mahbûb-i Huda'dır bu!
Nazargâh-i ilâhîdir, Makâm-ı Mustafâ'dır bu.

Habîb-i Kibriyânın hâb-gâhıdır fazîletde,

Tefevvuk-kerde-i arş-ı cenâb-ı Kibriya'dır bu.

Bu hâkin pertevinden oldu deycûr-i adem zâil,
İmâdın açdı mevcûdat dü çeşmin tûtiyâdır bu.

Felekde mâh-ı nev Bâb'-üs-selâmın sîne-çâkidir,
Bunun kandili cevzâ Matla-ı nûr-i ziyadır bu.

Mürâât-ı edeb şartıyla gir Nâbî bu dergâha,
Mutâf-ı kudsiyâdır bûse-gâh-ı enbiyâdır bu.

Na'tın açıklaması şöyledir: "Edebi terketmekten sakın. Zîrâ burası Allahü teâlânın sevgilisi olan Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) bulunduğu yerdir. Bu yer, Hak teâlânın nazar evi, Resûl-i ekremin ( aleyhisselâm ) makamıdır. Burası cenâb-ı Hakkın sevgilisinin istirahat ettikleri yerdir. Fazilet yönünden düşünülürse, Allahü teâlânın arşının en üstündedir. Bu mübârek yerin mukaddes toprağının parlaklığından yokluk karanlıkları sona erdi.

Yaradılmışlar, iki gözünü körlükten açtı. Zîrâ burası kör gözlere şifâ veren sürmedir. Gökyüzündeki yeni ay, O'nun kapısının yüreği yaralı âşığıdır. Gökyüzündeki oğlak yıldızı bile O peygamberin nûrundan doğmaktadır. Ey Nâbî, bu dergâha edebin şartlarına riâyet ederek gir. Zîrâ burası, büyük meleklerin etrâfında pervane olduğu ve peygamberlerin hürmetle eğilerek öptüğü tavaf yeridir."

O yüksek rütbeli kişi, bu mısra'ların ne ma'nâya geldiğini anladı. Hemen ayaklarını toplayarak doğruldu ve; "Ne zaman yazdın bunu? Senden ve benden başka duyan oldu mu?" dedi. Yûsuf Nâbî'de; "Daha önceden söylememiştim. Şu anda sizi bu durumda uzanmış görünce elimde olmayarak yüksek sesle söylemeye başladım. İkimizden başka bilen yok" dedi. Bu sözler üzerine o kişi, rahat bir nefes alarak; "Madem ki bu şiiri burada söyledin, burada kalsın, ikimizden başkası duyarsa, senin için iyi olmaz" diye ikâz etti. Yûsuf Nâbî hiç ses çıkarmadı. Kâfile yoluna devam ederek sabah ezanına yakın Mescid-i Nebi'ye vardı. Mescid-i Nebî'deki minarelerden müezzinler Ezân-ı Muhammedî'den evvel Nâbî'nin, "Sakın terk-i edebden..." diye başlayan na'tını okuyorlardı. Nâbî ve o yüksek rütbeli kişi hayretten dona kaldılar Sabah namazını kıldıktan sonra, Nâbî ve öbür zât namaz kıldıkları câminin müezzinini buldular. Nâbî müezzine; "Allah aşkına, Peygamber aşkına ne olursun söyle! Ezandan önce okuduğun na'tı kimden, nereden ve nasıl öğrendin?" diye sordu.
"Müezzin gayet sakin bir şekilde şu cevâbı verdi: "Resûl-i ekrem (ş.a.v.) bu gece Mescid-i Nebî'deki bütün müezzinlerin rü'yâsını şereflendirerek buyurdu ki: "Ümmetimden Nâbî isimli biri beni ziyârete geliyor. Bana olan aşkı herşeyin üstündedir. Bugün sabah ezanından önce, onun benim için söylediği bu şiiri okuyarak, Medine'ye girişini kutlayın." Biz de Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) emirlerini yerine getirdik." Nâbî ağlayarak; "Sâhiden Nâbî mi dedi? O iki cihanın Peygamberi, Nâbî gibi bir zavallıyı günahkârı ümmetinden saymak lütfunu gösterdi mi?" dedi. "Evet" cevâbını alınca da, sevincinden kendinden geçti.

Hac farizasını eda ettikten sonra İstanbul'a dönen Nâbî, Muhasip Mustafa Paşa'ya kethüda oldu. Mustafa Paşa'nın vefâtına kadar yanında kaldı. Sonra Baltacı Mehmed Paşa'nın yanında Haleb'e gitti. Baltacı Mehmed Paşa tekrar sadrâzam olunca, İstanbul'a dönerken Nâbî'yi de yanına aldı.

Nâbî, kendi isteği ile önce Darphâne emînliğine, sonra da Anadolu muhâsebeciliği ve mukâbele-i süvari reîsliğine ta'yin edildi. Vazifesinden artan zamanlarında şiir ve çeşitli eserler yazdı. Nâbî Efendi, şiirlerinde iyiyi ve doğruyu vermeye çalışmıştır. O, bir düşünce ve hikmet şâiridir. Şahsî duyguları, gönül arzularını aşmış, hakîkî bir müslümanın hayâtını hem yaşamış, hem de şiirlerinde yaşatmıştır. Fânî dünyânın ahvâline aldanmamak, kimseye haksızlık, zulmetmemek, hep müşfik, merhametli olmak, gurûr ve kibirden sakınmak, şiirlerindeki nasihatlerinden en çok rastlananlarıdır. Dili sâde, söyleyişi düzgün, rahat ve çekicidir. En güçlü şiirlerini gazel tarzında vermekle beraber, rubâî, kıt'a, kasîde ve mesnevî de yazmıştır.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Türkçe "Dîvân"ı: Şiirlerinin bir kısmının toplandığı bir eserdir. Bulak'da ve İstanbul'da basılmıştır. 2- Farsça Dîvânçe, 3- Tercüme-i Hadîs-i erba'în, 4- Hayriyye: Onikinci asrın (m. onyedinci) en mühim, en güzel, en ustaca, bizde ve Avrupa'da en çok tanınmış mesnevîsi olan bu eser, ahlâki mesnevî sahasında, Türk edebiyatında, çocuğa hitâp eden ilk eser ünvanını kazanmıştır. Yedi yaşındaki oğlu Ebü'l-Hayr Mehmed Çelebi'ye hitâb eden bir üslubla yazılmıştır. Oğluna, hayatta gitmesi gerektiği yolu göstermek, muvaffakiyetin sırlarını ve İslâm ahlâkını öğretmek

maksadıyla nasîhatlar vererek, her devirde hüküm süren husûsiyetleri dile getirmiştir. Nâbî'ye göre, iyi bir insan olmanın ilkşartı, her işte ve mevzûda her zaman Allahü teâlâyı hatırlamaktır. 5-Hayrâbâd, 6-Sûrnâme, 7- Fetihnâme-i Kameniçe, 8-Münşeât, 9- Tuhfet-ül-Haremeyn, 10-Zeyl-i Siyer-i Veysî.

Hayriyye'den ba'zı bölümler:

Ey nihâl-i çemen-ârâ-yi edeb
Nûr-bahşâ-yi dil ü dîde-i eb.

Sa'y kıl ilm-i şerîfe şeb-ü rûz
Kalma hayvan-sıfat ol ilm-âmûz.

İlme sa'y eylememekden hazer et
İlm ü sa'y ikisi birdir nazar et.

Sıfat-ı hazret-i Mevlâdır ilm
Cümle evsâfdan a'lâdır ilm.

Taleb-i ilme çalış ol a'lem
Farzdır dedi. Resûl-i ekrem.

Dahî emr eyledi ol sâhib-i ilm
"Mehdden lahde dek ol tâlib-i ilm."
Bula gör öyle Medine'ye vusul
Ki kapusu ola dâmâd-ı Resûl.

İlm bir lûcce-i bî-sâhildir
Anda âlim geçinen câhildir.

Cehle Hak mevt dedi ilme hayât
Olma hem-hâl-i gürûh-ı emvât.

Olma mahrûm-ı hayât-ı ebedî
İlm ile fark edegör nîk ü bedî.

İlmin envâ'ı ile ol hâli
Belki lâzım gele istimali.

Bilmek elbette değil mi ahsen
Sorsalar ben ânı bilmem demeden.

Hazretin nâsa budur telkini
"Utlubü'l-ilme velev bi's-sîni"
Etme ar öğren oku ehlinden
Herşeyin ilmi güzel, cehlinden.

Ger reaya ve gerek sâhib-i tâc
Lâbüd olur ulemâya muhtaç.

"Ey edeb ve terbiye çimenini süsleyen fidan! Ey babasının gözüne ve gönlüne nûr bağışlayan oğul! Gece ve gündüz mukaddes ilme çalış. Hayvan gibi kalmamak için ilim öğren, ilim öğrenmekten çekinme. İlim ile çalışma birdir. İlim, Allahü teâlânın sıfatıdır. İlim, bu vasıfların en yükseğidir, ilim öğrenmeye çalış ve âlim ol. Çünkü Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "İlim öğrenmek her müslümana farzdır." Yine o ilim sahibi buyurdu ki; "Beşikten mezara kadar ilim öğrenin." Peygamberimiz ( aleyhisselâm ); "İlmin şehri benim, kapısı Ali'dir." buyurdu. Sen de bu şehre ulaş, onlarla beraber ol. İlim sâhilsiz bir denizdir. Bu denizde âlim geçinen ise câhildir. Allahü teâlâ; "Cehâlete ölüm, ilme de hayat" dedi. Sen ölüler zümresinden olma. Ebedî hayattan mahrûm olma. İyi ile kötüyü, ilim ile fark etmeğe çalış. İlimler neyi gerektiriyorsa öğren ve hâlini de ona göre düzelt; belki birgün lâzım olur da kullanırsın. Sordukları zaman; "Ben onu bilmem" demekten, bilmek daha iyi değil midir? Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) insanlara emirleri şudur "İlim Çin'de de olsa, onu elde etmeğe bakınız." Utanma, ehlinden oku, öğren. Çünkü, herşeyin ilmi cehlinden daha güzeldir, ister halk olsun, ister pâdişâh olsun, âlimlere herkes muhtaçtır.

Güzel Huy:

Ey ser-âmed-i gûher-i bahr-i hayât,
Nüsha-i münteheb-i hüsn-i sıfat.

Hüsn-i ahlâka değil erzânî,
Çîn-i ebru girih-i pîşânî.

Verir âyin-i kalbe işrâk,
Vüs'at-i meşreb ü tıyb-i ahlâk.

Hande rûluk eser-i rahmetdir,
Turş-rûluk sebeb-i nefretdir.

Hûy-i bed âdet-i bed meşreb-i bed,
Eder erbâbını merdûd-i ebed.

Etme erbâb-ı tekebbürle suhan,
Ol gürîzân mütekebbirlerden.

Hem-nişîn olmak olursa nâ-çâr,
Sen ana eyle tevâzu' izhâr.

Ukalâ gerçi şekerler yediler,
Sana kibr edene kibr et dediler.

Likigavgâya çıkar bir yanı,
Sen tevâzu'la savuşdur anı.

Tutalım çarha erişmiş câhın,
Yine ednâ kulusun Allahın.

Unf ile halkı "kapundan sürme,
Kimseye dâmen ü dest öptürme.

Ne kadar câhın olursa âlî,
Dâmenin buseden olsun hâli.

Halka ver rıfk ü tevâzu'la selâm,
Zor ile eyleme teklîf-i kıyâm.

Sana ta'zim olunursa ne güzel,
Etmeyen câhil ile etme cedel.

Sende amade ise şerm ü edeb,
Olur elbette mürââta sebeb.

Şermdir gâje-i rûyi îmân,
Bî-hayâlık iki âlemde yaman.

Hüsn-i hulk ile gözet âdabı,
Gör haya içre olan şâdâbı.

Keşf-i râz eyleme bigânelere,
Verme yol meclise dîvânelere.

Herkesi mahrem-i esrâr etme,
Sırrını zîver-i bâzâr etme.

Herkesin kavlini sâdık sanma,
Cümlesin lîki münâfık sanma.

Kimsenin medhine mağrur olma,
Kesr-ı nefs eylemeden dûr olma.

Olur âlûde-i çirkâb-ı riya,
Yüzüne karşı olan medh ü sena.

Varma gayrın evine bî-da'vet,
Ola amma o da ehl-i hirfet.

Vardığın meclis ola ehl-i reşâd,
Olmaya encümen-i fisk ü fesâd.

Olma meclisde ne pür-gû ne hamûş,
Vakt ile gah zeban ol gehi gûş.

Olur insanda zeban bir, iki gûş,
Sen dahî söyle bir, ol iki hamûş.

Kimseye verme huşunetle cevâb,
Lütf ile izzet ile eyle hitâb.

Kimsenin aybını urma yüzüne.
Gûşunu bâb-ı kabûl et sözüne.

Eyleme kimseyi ta'a techîl,
Etme mahlûk-ı Hudâyı tahcîl.

Hele n'eylersen et ey rûh-ı revân,
Olma hâtır-şiken ü tûnd-zebân.

Açıklaması: "Ey hayat denizinin en değerli incisinin başta bulunanı ve güzel sıfatların seçilmiş nüshası oğul! Güzel ahlâkta, çatık kaşlı ve çatık alınlı olmak uygun değildir. Kalb aynasını güzel ahlâk parıl parıl parlatır. Güler yüzlü olmak rahmet eseridir. Asık suratlı olmak ise nefretin sebebidir. Kötü huy, kötü âdet ve kötü gidiş; sahibini dâima kovulmuşlardan eder.

Kibirli insanlarla konuşma onlardan kaç, kibirlilerden dâima kaçıcı ol, şayet böyle insan ile beraber bulunmaya mecbûr

kalırsan, sen ona tevâzu göstermeye bak. “Akıllılar şeker gibi tatlı söylediler” ve; “Sana kibir satana karşı, sen de kibirli ol” dedilerse de, bunun bir yanı kavgadır. Sen bunu tevâzu ile savuştur.

Diyelim ki, makamın göklere ermiş, fakat sen yine, Allahü teâlânın en bayağı bir kulu olduğunu unutma. Halkı hiddet ve şiddet ile kapından kovma ve kimseye el etek öptürme. Makam ve i’tibârın ne kadar yüksek olursa da, yine eteğini kimse öpmesin.

İnsanlara yumuşaklıkla ve alçak gönüllülükle selâm ver. Zorla onlara senin için ayağa kalkma ve saygı külfetini yükleme. Sana hürmet ederlerse ne güzel, fakat sana hürmet etmeyen câhille de münâkaşa etme. Eğer sende haya ve edeb varsa, elbette herkes sana saygı gösterir. İmân yüzünün süsü hayadır. Hayâsızlık iki âlemde de çok kötüdür. Güzel huylu ol. Güzel ahlâk ile edebleri gözet. Haya içinde ne kadar güzellik ve tazelik vardır, gör. Başkalarına sırrını açma ve kendini bilmezleri meclisine kabûl etme. Herkesi sırdaş edinme ve sırrını ağızlardan ağızlara dolaştırma. Herkesin sözünü doğru sanıp kanma. Ama herkesi de münâfık sanma. Kimsenin methiyle gurûrlanma. Dâima kendi nefsini ayaklar altına al. İnsanın yüzüne karşı yapılan medh ve övgüler riya pisliğine bulaşmıştır.

Başkasının evine da’vet edilmeden gitme. Da’vet eden kimse de gönül ehli olmalıdır. Gittiğin meclis doğru yolda olanların toplandığı bir yer olmalı, fısk ve fesat cemiyeti olmamalıdır.

Bir mecliste ne fazla konuş, ne de sus. Zamanı gelince konuş ve dinle. İnsanda, dil bir, kulak ikidir. Sen, bir söyle iki dinle. Kimseye sertlik ve kabalıkla cevap verme. İyilik ve saygı ile insanlara hitâb et. Kimsenin ayıbını yüzüne vurma. Kulağını insanların doğru sözüne kabûl kapısı yap.

Kimsenin bilgisizliğini asla ortaya çıkarma. Allahü teâlânın yarattığı bir kulu utandırma ve küçük düşürme.

Ey canımın canı, bilhassa ne yaparsan yap, gönül kırma, sert sözlü de olma.

Nemmâmlık:

Ey sebak-hân-i Kitab-ı ülfet,
Edeb-âmûz-ı rüsûm-i sohbet.

Etme zinhar sakın nakl-i kelâm,
Olma pâ-zeng-i kelâm-ı nemmâm.

Satma ber-kâide-i dellâli,
Kîse-i gûşe giren akvâli.

Bezmden bezme götürme suhanı,
Eyle sandûk-ı emânet deheni.

Hâce-i mes’ele-âmûz-i edeb,
Dedi, meclisler emânettir hep.

Boğazı boş ne sek-serler olur,
Ki suhan nakline sür’atle solur.

Tâ yetiştirmiyecek oturamaz,
Haberin söylemedikçe duramaz.

Nefsine iki nefes cebredemez,
Saded açılmağa da sabredemez.

Ne işitmişse ânı nakl eyler,
Birazın da kîsesinden söyler.

Âhıretde hod işi vaveyla,
Katl’den fitne eşedd dedi Huda.

Kırk konak azl ile nasbın haberi,
Nâil-i zevk eder ol derideri,

Kendi aklında olan güm-hıredân,
İstimâ’ından olurlar şâdân,

Geçinip zulmlerince ukalâ,
Biri birinden ederler ihfâ.

Yine ümmîdim odur ki Allah,
Seni bu gaileden ede agâh.

Şerr ile olmayasın âlûde,
Dü cihanda olasın asude.

Açıklaması: Ey arkadaşlık kitabından ders okuyan, sohbet usûllerinin güzel edebini öğrenen oğul! Sakın bir meclisten başka bir meclise söz götürme. Koğucuların, arabozucuların sözüne ulak olma. Tellâl misâli sen de kulak kesene giren sözleri satma. Meclisten meclise söz götürme, ağzını emânet sandığı yap.

Edebin nasıl olacağını öğreten Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ); “Meclislerde söylenen sözler hep emânettir” buyurdu. Boşboğaz nice köpek başlılar (akılsızlar) vardır ki, soluk soluğa söz taşımak için fırsat bekler. O sözü yetiştirmedikçe oturamaz. O haberi vermedikçe duramaz. Nefsini iki nefes (birazcık) olsun zorlayıp, o mes’elenin ortaya çıkmasını bekleyemez.

Ne duymuş ise onu götürür! Anlatırken biraz da kendisi uydurur. Bunların işi âhırette ağlayıp sızlamadır. Çünkü Allahü teâlâ; “Fitne, adam öldürmekten daha kötüdür” buyurdu. Kırk konaklık bir yere azl veya ta’yin haberini ulaştırmak, o nemmâmı ne zevklere kavuşturur. Kendini akıllı sanan aklını kaybetmişler de, onları dinlemekten zevk duyarlar. Kendi zanlarınca akıllı geçinip, birbirinden bu haberi gizlerler.

Yine ümidim odur ki, seni bu dertten, sıkıntıdan Allahü teâlâ uyandırır. Kötülüğe bulaşmayasın, böyle olursan, iki cihanda da rahat ve neş’eli olursun.

Gazel:

Bâğ-ı dehrin hem hazânın hem baharın görmüşüz,
Biz neşâtı da gamın da rûzigârın görmüşüz.

Çok da mağrur olma kim meyhâne-i ikbâlde,
Biz hezârân mest-i mağrurun humarın görmüşüz.

Top-ı âh-ı inkisara pây-dâr olmaz yine,
Kişver-i câhın nice sengîn hisârın görmüşüz.

Bir hurûşiyle eder bin hâne-i ikbâli pest,
Ehl-i derdin seyl-i eşk-i inkisârın görmüşüz.

Bir hadeng-i cân-güdâz-ı âhdır sermâyesi,
Biz bu meydânın nice çâbük-süvârin görmüşüz.

Kâse-i deryûze tebdîl olur câm-ı murâd,
Biz bu bezmin Nâbîyâ çok bâde-hârın görmüşüz.

Açıklaması: Biz, dünyâ bağının hem sonbaharını, hem de baharını gördük. Neş’eyi ve gam zamanını da gördük geçirdik.

Baht açıklığı meyhânesinde pek mağrur olma. Çünkü, binlerce gurûr sarhoşunun, sonunda baş ağrısı çektiğini gördük.

Biz mevki-makam ülkesinin pekçok sağlam sanılan hisarının, kalbi kırık olanların; “Âh!” topu karşısında ayakta duramayıp yıkıldığını da gördük.

Kalbi kırıkların bedduâ gözyaşları selinin bir kabarması ve dert sahiplerinin bir acıklı bağırışı binlerce ikbâl evini yıkmıştır. Biz bunu da gördük.

Mazlûmun sermâyesi can eritici bir; “Âh!” okudur. Fakat biz bu meydanda (dünyâda) bu okla vurulan nice hızlı ata binici süvari gördük.

Hırs kadehi birgün dilenci çanağına döner. Ey Nâbî biz bu dünyâ meclisinde pekçok eğlenenler de gördük, onların hiçbiri isteklerine kavuşamadılar.

Nâbî’nin yazmış olduğu ba’zı beytler:

Âlem-i peste nüzûlün sebebin idrâk et,
Anla dolâb ile delvin amelin câh üzre.

Alçak gönüllü olmanın sebebini düşün ve anlamaya gayret et. Bir kuyu üzerinde dönen bostan dolabına bak. Onun kovaları aşağıya, dibe kadar iniyor, fakat su dolup yukarıya yükseliyor, insanlar da, tevâzu sayesinde, maddî, ma’nevî ni’metlere kavuşurlar.

Tohum olmayınca hâk-nişîn bulmaz irtifa
Olmaz cihanda kimse azîz, olmadan zelîl.

Tohum, toprağın içine girmeden (toprakla bir olmadan) toprak üstüne boy atıp yükselemez. Bunun gibi insanoğlu da tevâzu ile aşağıya inmedikçe, lâyık olduğu makam ve mevkîye ulaşamaz.

Lâzım gelirdi serv ü çenârda mî vedar,
Fazl ü hünerde medhâli olsa kıyâfetin.

Eğer fazilet ve hüner sahibi olmakta kılık ve kıyâfetin, görünüş ve azametin bir te'sîri olsaydı, servi ve çınar ağaçları da meyveli birer ağaç olurdu.

Tenbe-hâk-i acz olan şebnem gîbî üftâdenin,
Cümleden evvel yeten hurşîd olur imdâdına.

Toprağa düşen bir çiy damlasının imdâdına güneş yetişip, nasıl onu tekrar buğu hâline getirerek semâlara çıkarıyorsa, alçak gönüllülük gösteren insanların da imdâdına Allahü teâlâ yetişir.


1) Kâmûs-ul-a'lâm cild-6, sh. 4534

2) Hayriyye

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1052

4) Rehber Ansiklopedisi cild-13, sh. 11


**NABLÜSÎ (Abdülganî bin İsmâil)**

Osmanlılar devrinde yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimi ve kerâmetler sahibi bir velî. İsmi, Abdülganî bin İsmâil bin Abdülganî bin İsmâil bin Ahmed bin İbrâhim en-Nablüsî ed-Dımeşkî'dir. 1050 (m. 1640) senesi Zilhicce ayının beşinde Şam'da dünyâya geldi. Oniki yaşında iken babası vefât etti. Yetim olarak büyüdü. Zamanının en büyük âlimlerinden ilim tahsil etti. Edebiyat, fıkıh, tefsîr, hadîs ilimlerinde ve tasavvufta çok derin âiim olarak yetişti. Kadirî ve Nakşibendî yollarına intisâb etti, bağlandı. Yirmi yaşında ders okutmaya ve kitap yazmaya başladı. İstanbul, Mısır ve Hicaz'da ders verdi. Çeşitli ilimlerde ikiyüzden fazla değerli kitap yazdı. İmâm-ı Birgivî'nin "Tarîkat-ı Muhammediyye" kitabının şerhi olan, "Hadîkat-ün-Nediyye" kitabı çok kıymetli olup, meşhûrdur. Şam matbaasında ilk basılan eser onun "Evrâd" kitabıdır. "Keşf-ün-nûr an eshâb-il-kubûr" kitabında, evliyânın öldükten sonra da kerâmet sahibi olduklarını ve rûhlarından istifâde edileceğini çok güzel anlatmaktadır. "Hülâsat-üt-tahkîk" kitabı, mezheblerin birleştirilemeyeceğini isbât etmektedir. Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin eserlerini gayet dikkatle okumuştur. Zamanındaki ba'zı velîler ile görüşerek, zâhir ve bâtınını nûrlandırmıştı. 1143 (m. 1731) senesi, Şa'bân ayının yirmidördüncü günü Şam'da vefât edip, oraya defnedildi.

Abdülganî Nablüsî'nin annesi hâmile iken, babası İsmâil bin Abdülganî İstanbul'a gitmişti. O zaman, Şam'da bulunan evliyâdan Şeyh Mahmûd adında bir zât, İsmâil bin Abdülganî'nin hanımına bir dirhem gümüş hediye gönderip, bir erkek çocuğu olacağını müjdeledi ve; "Bu çocuğun ismini Abdülganî koysun. Çünkü o Allahü teâlânın ihsânına ve iltifâtına kavuşacaktır" diye haber verdi.

Şeyh Mahmûd, bu çocuğun doğumundan günlerce önce vefât etti. Doğduktan sonra, ona bu zâtın söylediği isim kondu. Babası, küçük yaşta iken ona Kur'ân-ı kerîmi okutup öğretti. 1062 (m. 1652) senesinde babası vefât etmesine rağmen, ilim tahsiline ara vermedi. Fıkıh ve usûl-i fıkıh ilimlerini; Hanefî âlimi Şeyh Ahmed-i Ka'î'den, nahiv, me'ânî, beyân ve sarf ilimlerini; Şam'da oturan Şeyh Mahmûd-i Kürdî'den, hadîs ve ona âit ıstılâhları; Hanbelî mezhebi âlimlerinden Abdülbâkî'den tesfsîr ve nahvi; Şeyh Mahmûd-ı Mehâsinî'den okudu. Bütün bu hocaları, ona icâzet (diploma) verdiler. Ayrıca Necmüddîn-i Gazzî'nin dersine de devam edip, ondan da icâzet aldı. Bunlardan başka; Şeyh Muhammed bin Ahmed el-Üstüvânî, Şeyh İbrâlüm bin Mensûr el-Fettâl, Şeyh Abdülkâdir bin Mustafa es-Safûrî, Şam'da Nakib-ül-eşrâf Seyyid Muhammed bin Kemâleddîn el-Hüseynî el-Hasenî bin Hamza, Şeyh Muhammed el-Aysâvi, Hüseyn bin İskender er-Rûmî, "Şerh-ut-Tenvîr" kitabının müellifi Şeyh Kemâleddîn-i Aradî ve Muhammed bin Berekât el-Kevâfî gibi pekçok âlimden ders alıp, ilim tahsil etti. Mısır'da, Şeyh Ali Şebrâmelisî de ona icâzet vermişti. Tasavvufta, Kâdiriyye yolunu Seyyid Abdürrezzâk el-Hamevî el-Geylânî'den, Nakşibendiyye yolunu da, Şeyh Saîd el-Belhî'den ta'lîm eyledi. Bu iki yolun feyz ve ma'rifetlerine kavuştu. Evliyâlıkta yüksek derecelere erişti.

Resûlullah efendimizi ( aleyhisselâm ) medheden, öven çok güzel bir şiir yazdığında, ba'zıları bu şiirin kendisine âit olmadığını iddia edip, ona şerh yazmasını teklif ettiler. O da bu teklifi kabûl edip, bir ay içinde bu şiirine bir cild hâlinde çok

güzel şerh yazdı. Bundan başka bir şiir daha yazdı. Böyle olan meşgûliyeti bir müddet devam etti.

Abdülganî Nablüsî hazretleri sabahleyin erkenden Câmi-i Emevî'ye gidip, çeşitli dersler okutur ve ikindiden sonra da, Câmi-i Sagîr'de devam ederdi. Sonra da, İmâm-ı Nevevî'nin, Hadîs-i Erba'în, Ezkâr-in-Neveviyye ve başka eserleri okuturdu. Sonradan bu hâlini terk ederek yedi sene müddetle, Şam'daki Emeviyye Câmii yakınında bulunan evinden dışarı çıkmadı. Evinde, Muhyiddîn-i Arabî'nin ve Afîfüddîn-i Tilmsânî'nin tasavvufla ilgili eserlerini tetkik ve mütâlâa etti. Bu yüksek zâtların feyz ve bereketlerine kavuştu. Devamlı ibâdet ve istiğfar ile meşgûl olunca, kendisini yüksek hâller kapladı. Şaşılacak hâller içinde kaldı. Ledünnî ma'rifetlere erişti. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde çok yükseldi. Rabbinin ihsânları, yağmur gibi üzerine yağdırıldı. Kalb gözü açıldı. Şamlılardan onun bu hâlini çekemeyenler, aleyhinde uygunsuz sözler söylemeye başlayınca, tekrar ortaya çıkıp, kendisine müracaat edenlere kapısını açtı. Yeniden ilim öğretmeye, va'z ve nasîhata, insanlara doğru olanı anlatmaya başladı. İkbâli ve şöhreti o kadar yükseldi ki, onun kapısı, feyz ve bereketlerine kavuşmak isteyenlerle dolup taştı. Uzaktan ve yakından, bölük bölük insanlar ona geldiler. Herkes ondan ilim öğrenmeye ve makbûl olan duâsından istifâde etmeye çalışıyordu. İlim talebeleri ve tasavvuf yolcuları, onun evini sığınak yapmışlardı.

Abdülganî Nablüsî, 1075 (m. 1664) senesinde İstanbul'a gelip, bir müddet burada kaldı ve ders okuttu. 25 yaşlarında iken Bağdat'a gittiği ve orada da kaldığı kaynaklarda zikredilmektedir. Daha bu yaşlarında, tasavvufta yüksek derecelere kavuşması, onu çok meşhûr etti. Gerek zamanının meşhûr evliyâsını tanımak ve sohbetlerinde bulunmak, gerekse önceki evliyânın kabirlerini ve mukaddes makamları bulup ziyâret etmek maksadı ile, birçok yerlere gidip, bilhassa kendi memleketi dâhilinde çok seyahatler yapmışmıştır. 1100 (m. 1688) senesinde Bikâ'ya, bir sene sonra Lübnan'a, Kudüs'e ve Halîlurrahmân'a, 1105 (m. 1693) senesinde Mısır'a, 1108 (m. 1696) senesinde Hicaz ve 1112 (m. 1700) senesinde Trablus'a gitti. 1114 (m. 1702) senesinde yeniden Şam'a gelerek, eski yeri olan Sâlihıyye'ye yerleşti. Bu ziyâretlerini ve seyahatlerini kitap hâlinde yazdı.

Nablüsî, 1119 (m. 1707) senesinde, Şam'daki Selîmiyye Câmi-i şerîfinde, Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin mezarı yanında, Beydâvî tefsîrini okutmaya başlamıştı. O, kendisini güzel ahlâk, beğenilen sıfatlar ve huylar ile süslemişti. Herkese iyilik etmek için elinden geleni yapardı. Torunlarından Kemâlüddîn Muhammed el-Gazzî el-Âmirî, tercüme-i hâlini anlatan müstakil bir kitap yazmıştır.

Yûsuf-i Nebhânî, "Câmi'u kerâmât-il-evliyâ" adındaki eserinde diyor ki: "Abdülganî hazretleri, Hanefî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden, ma'rifet sahibi evliyânın meşhûrlarındandır. Çok hârika ve kerâmetler sahibidir. En büyük kerâmeti, sayılamayacak kadar çok kitap yazmasıdır. Eserlerinin hepsi de güzeldir. Hayatında ve vefâtından sonra çok kerâmetleri görülmüştür. O, zamanının kutb-ı aktâbı idi."

**Eserleri:** İslâm âleminde en çok kitap yazanlardandır. Kitaplarından yüzseksenden ziyâdesinin ismi, "Kâmûs-ül-a'lâm"ın dördüncü cildinin 3081-3083. sahifelerinde, "Silk-üd-dürer", "Câmi'u kerâmât", "Esmâ-ül-müellifîn" ve "İzâh-ül-meknûn" kitaplarında yazılıdır. Başlıcaları şunlardır: 1- Tahrir-ül-hâvî bi-şerh-i tefsîr-il-Beydâvî: Üç cildlik bir eserdir. 2- Bevâtın-ül-Kur'ân ve mevâün-ül-irfân: Manzûm bir tefsîrdir. 5000 beyt kadardır. 3- Kenz-ül-hakk-ü-mübîn fî ehâdîs-il-mürselîn, 4-Hadîkat-ün-nediyye şerh-ut-tarikat-il-Muhammediyye: Birinci cildi İstanbul'da Hakîkat Kitabevi tarafından neşredilmiştir. 5- Zehâir-ül-mevârîs fi'd-delâleti alâ mevâdı'ıl-ehâdîs, 6- Cevâhir-ün-nüsûs fî hall-i kelimât-il-füsûs liş-Şeyh Muhyiddîn ibn-il-Arabî, 7- Keşf-us-sirr-ıl-gâmid fî şerh-i Dîvân-ı İbn-i Fârıd, 8-Zehr-ül-hadîka fî tercemet-i ricâl-it-tarîka, 9- Humret-ül-hıssîn ve renet-ül-elhân, 10- Şerhu risâleti Şeyh Arslân, 11- Tahrîk-ül-Oklîd fî feth-ı bâb-ıt-tevhîd, 12- Lem'ân-ül-berk-in-necdî şerh-u tecelliyât-ı Mahmûd Efendi, 13- El-Me'ârif-ül-gaybiyye fî şerhi ayniyyet-il-cîliyye, 14- İtlâk-ül-kuyûd şerhu Mir'ât-il-vücûd, 15- Zıll-ül-memdûd fî ma'nâ vahdet-il-vücûd, 16- Râihat-ül-Cennet, 17- Feth-ül-muîn-ül-mübdî şerhu manzûmet-i Sa'dî Efendi, 18- Def-ul-ihtilâf min kelâm-il-Kâdî, vel-Keşşâf, 19- İzâh-ül-maksûd min ma'nâ vahdet-il-vücûd, 20- Kitâb-ül-vücûd-il-hak vel-hitâb-is-sıdk, 21- Nihâyet-üs-sû fî hılyet-ir-Resûl ( aleyhisselâm ), 22- Miftâh-ül-ma'ıyye fî şerhı risâlet-in-Nakşibendiyye, 23- Bakıyyet-ullahi hayrun ba'del-fenâi fis-seyr, 24-Mecâlis-uş-Şâmiyye fî mevâ'ızı ehl-il-bilâd-ir-Rûmiyye, 25- Tevfîk-ur-rütbe fî tahkîk-ıl-hutbe, 26- Tulû'us-sabâh alâ hutbet-il-misbâh, 27- El-Cevâb-üt-tâm an hakîkat-il-kelâm, 28- Tahkîk-ül-intisâr fî ittifâk-ıl-Eş'arî vel-Mâtüridî alel-ihtiyâr, 29- Kitâb-ül-cevâb anil-es'ilet-il-mieti vel-ihdâ ves-sittîn: 161 mes'elenin cevâbı. 30- Bürhân-

üs-sübût fî türbeti Hârût ve Mârût, 31-Lem’ân-ül-envâr, 32-Tahkîk-üz-zevkı ver-reşf fî ma’nâ’l-muhâlefeti beyne ehl-il-keşf, 33- Ravd-ül-enâm fî beyân-il-icâzeti fil-menâm, 34-Safvet-ül-asfiyâ fî beyân-il-fazîleti beyn-el-enbiyâ, 35-Kevâkib-üs-sâri fî hakîkat-il-cüz’-il-ihtiyâri, 36-Envâr-üs-sülûk fî esrâr-il-mülûk, 37-Ref-ür-reyb an hazret-il-gayb, 38-Tahrikü silsilet-il-vedâd fî mes’elet-i halk-ı efâl-il-ıbâd, 39- Zebîd-ül-fâide fil-cevâbi anil-ebyât-il-vâride, 40- En-Nazar-ül-müşerrefî fî ma’nâ kavl-iş-şeyh Ömer, 41- Es-Sırr-ül-muhtebî fî darîh-ı İbn-il-Arabî 42- El-makâm-ül-esmâ fî imtizâc-il-esmâ, 43-Katrat-üs-semâ ve nazrat-ül-ulemâ, 44-El-Fütûhât-ül-medeniyye-fil-hadarât-il-Muhammediyye, 45- El-Feth-ül-mekkî vel-lemh-ül-melikî, 46- El-Cevâb-ül-mu’temed an süâlât-ı ehl-is-Safd, 47-Lem’at-ün-nûr-ül-mudiyye, 48-El-Hâmil fil-mülk vel-Mahmûl fil-felek fî ahlâk-ın-nübüvveti ver-risâleti vel-hilâfeti vel-mülk, 49- En-Nefehât-ül-münteşire fil-cevâbi anil-es’ilet-il-aşere, 50- El-Kavl-ül-ebyen fî şerh-ı akîdet-i ehl-i Medyen, 51-Keşf-ün-nûr an eshâb-il-kubûr İstanbul’da Hakîkat Kitabevi tarafından neşredilmiştir. 52- Bezl-ül-ihsân fî tahkîk-ı ma’n-el-insân, 53- El-Kavl-ül-Âsım fî kırâet-i Hafs: Bu eserini, “Kaf’ kâfiyesi üzerine nazm hâlinde yazmış ve bu nazmı şerh etmiştir. 54- Sarf-ül-ınân ilâ kırâat-i Hafs bin Süleymân, 55- El-Cevâb-ül-mensûr vel-manzûm an süâl-il-mefhûm, 56- Kitâbü ilm-il-melâha fî ilm-il-felâha, 57- Ta’tir-ül-enâm fî ta’bîr-il-menâm, 58-El-Kavl-üs-sedîd fî cevâz-i halef-il-va’id ver-reddü aler-recül-il-anîd, 59- Redd-üt-ta’nîfi alel-mu’annif, 60-Hediyyet-ül-fakîr ve tehiyyet-ül-vezîr, 61-Kalâid-ül-ferâid fî mevâid-il-fevâid: Fıkıh bâblarına uyarak Hanefî mezhebi fıkhı anlatılmaktadır. 62- Kitâbü rey’-ıl-ifâdât fî rub’ıl-ibâdât, 63-Kitâb-ül-metâlib-il-vefiyye Şerh-ül-ferâid-is-seniyye, 64-Dîvân-ül-hakâik ve meydân-ür-rakâik, 65-Dîvân-ül-medâih-ın-Nebeviyye, 66- Dîvân-ül-gazeliyyât, 67-Humrat-ü Bâbil gınâ-ül-belâbil, 68-Gays-ül-kabûl Hemâ, 69-Reful-kisâ an ibâret-il-Beydâvî fî sûret-in-Nisâ, 70-Cem’ul-eşkâl ve nef’ul-eşkâl, 71-El-Ikd-ün-nazîm fil-kader-il-azîm, 72-Özr-ül-eimme fî nush-il-ümme, 73-Cem’ul-esrâr fî men’ıl-eşrâr, 74-Cevâbü sü’âlin verede min taraf-i batrik-in-nasârâ, 75-Feth-ül-kebîr, 76-Keşf-üs-setr, 77-Reful-iştibâh, 78-Bast-üz-zirâ’ayn, 79-Hakk-ül-yakîn ve hidâyet-ül-müttekîn, 80-İrşâd-ül-mütemelli fî teblîg-i gayr-il-musallî. 81-Keyfiyet-ül-müstefid fî ilm-it-tecvîd, 82-Sadh-ul-hamâme fî şürût-ıl-İmâme, 83-Tuhfet-ün-nâsik fî beyân-il-menâsik, 84-Bugyet-ül-müktefi fî cevâz-il-huffil-Hanefî, 85-Er-Redd-ül-vefî, 86-Hilyet-üz-zeheb-il-İbrîz fî rıhlet-i Ba’lebek vel-Bikâ’il-azîz, 87-Verenet-ün-nesîm ve gânet-ür-rahîm, 88-Feth-ul-infilâk, 89-El-Hazret-ül-ünsiyye fi’r-rihlet-il-kudsiyye, 90-Redd-ül-metîn alâ müntekıs-ıl-Ârif-i Muhyiddîn, 91-El-Hakîkatü vel-mecâz fî rihlet-i bilâd-iş-Şâm ve Mısr vel-Hicâz, 92-Vesâil-üt-tahkîk fî fedâil-it-tedkîk: ilmî mektûplardır. 93-İzâh-ud-delâlât fî simâ’-ıl-âlât, 94-Temyîz-ül-ıbâd fî seken-il-bilâd, 95-Refuz-zarûre, 96-Risâletün fil-hassi alel-cihâd, 97-Ref us-sütûr, 98-El-İbtihâc fî menâsik-il-hac, 99-Ecvibet-ül-ünsiyye anil-es’ilet-il-kudsiyye, 100-Tatbîb-ün-nüfûs fî hükm-il-mekâdim ver-ruûs, 101-El-Gays-ül-münbecis fî hükm-il-masbûg bin-necs, 102-İşrâk-ül-me’âlim fî ahkâm-il-mezâlim, 103-Eş-Şemsü alâ cenâh-ıt-tâir 104- El-Keşfü vet-tibyân, 105-En-Ni’am-üs-Sevâbiğ, 106-Sür’at-ül-intibâh li-mes’elet-il-iştibâh, 107-Tuhfet-ur-râki’ıs-sâcid fî cevâzi-il-i’tikâf fî fenâ-il-mesâcid, 108-Hülâsat-üt-tahkîk fî beyânı hükm-it-taklîd vet-telfîk, 109-İbânet-ün-nass fî mes’elet-i kass, 110-Es-Sulhü beyn-el-ihvân fî hükmi ibâheti şürb-id-duhân: Bu eserinde tütünün mübah olduğunu delîllerle isbât etmektedir. Bu kitap Süleymâniye ve Nûr-u Osmaniye kütüphânelerinde vardır.

“Hadîkat-ün-Nediyye” kitabında buyuruluyor ki:

“Günahlardan sakınmayan müslümanların ibâdetleri sahih olsa da, kabûl olmaz. Çünkü hadîs-i şerîfde; “Bid’at sahiblerinin ibâdetleri kabûl olmaz” buyuruldu. Küfürden sonra günahların en büyüğü bid’at sahibi olmak, ya’nî Ehl-i sünnet i’tikâdından ayrılmaktır.”

“Hür kadının, zevci veya ebedi mahrem akrabasından biri yanında bulunmadan, yalnız veya başka kadınlarla yahut, âkil, baliğ ve sâlih olmayan mahremi ile üç günlük yola gitmesi haramdır. Bir veya iki erkeğin sefere gitmesi mekrûhtur. Üç erkeğin gitmesi mekrûh olmaz. Dört erkeğin gitmesi ve içlerinden birini emîr (başkan) seçmeleri sünnettir.”

“Üzerinde İslâm harfleriyle yazılmış bir yazı, hattâ bif harf bulunan kâğıdı, örtüyü, seccadeyi yere koymak yere sermek tahrîmen mekrûhdur. Bunları her ne için olursa olsun kullanmak ve yere sermek, hakaret etmek olur. Hakaret etmek için sermek veya kullanmak küfür olur. Duvara yazmak, yazıyı asmak caiz olur denildi. Buradan anlaşılıyor ki, üzerinde Kâ’be, câmi resmi veya yazı bulunan seccâdeleri namaz kılmak için yere sermek caiz değildir. Bunları zînet (süs) için duvara asmak caiz olur.”

“Sünnet iki türlüdür Sünnet-i hüdâ ve sünnet-i zevâid. Sünnet-i hüdâ, câmide i’tikâf etmek, ezan ve ikâmet okumak, cemâat ile namaz kılmak gibidir. Bunlar, İslâm dîninin şiarıdır. Bu ümmete mahsûsdurlar. Beş vakit namazdan üçünün revâtib, ya’nî müekked sünnetleri de böyledir. Sünnet-i zevâid, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) giyim, yemek, içmek, oturmak, barınmak, yatmak ve yürümekteki âdetleri ve iyi işlere sağdan başlamak, sağ eli ile yiyip içmek gibidir.”

“Namaz vakti daraldığı zaman farzdan evvelki sünneti kılmak, farzın kazaya kalmasına sebep olursa, bu sünneti kılmak haram olur. Farz olmayan birşeyi yapmak için, farzı terk etmek caiz değildir.”

“And vererek, meselâ; “Allah aşkına” diyerek bir kimseden dünyâlık şey istemek caiz değildir. Hadîs-i şerîfte, bunların mel’ûn oldukları bildirildi.”

“Birinin evine, odasına, bahçesine girileceği zaman izin istemek vâcibdir. Kapıya vurarak, zili çalarak veya seslenerek, meselâ selâm vererek izin istemeden içeri girmemelidir. Ana-baba, çocuğunun; çocuk, bunların odasına gireceği zaman da izin istemelidir. İzin üç defa istenir. Birincisinde izin verilmezse, bir dakika kadar sonra, ikinci defa istemeli, yine verilmezse, üçüncü defa istemelidir. Yine izin verilmezse, (dört rek’at namaz kılacak kadar beklemiş ise) içeri girmemeli, gitmelidir. Kapı aralanırsa, aradığı kimseyi sormadan önce, kendini tanıtmalıdır. İçeri girmeğe rızâsı olduğu bilinen kimsenin yanına izin almadan girilebilir.”

“Kur’ân-ı kerîmdeki duâları okurken değiştirmek, Kur’ân-ı kerîmi kasten değiştirmek olur. Âlimlerimiz sözbirliği ile bildiriyor ki, Kur’ân-ı kerîmde bulunmayan bir harfi ekleyen veya bir harfini değiştiren imansız olur.”

“Fitneye sebep olacak nasihati yapmamalıdır. Gücü, kuvveti, selâhiyeti olan nasihat etmez ise “Müdâhene” olur, haram olur. Gücü yettiği hâlde, fitne çıkarmamak için nasihat etmezse, “Müdârâ” denir, caiz olur. Hattâ müstehâb olur. Güç kullanmak, hükümet adamlarının vazîfesidir. Alay edenlere, zarar yapacaklara nasihat verilmez. Nasihat, birinin yüzüne karşı olmamalı, umûmî olarak, ortada söylenmelidir. Hiç kimse ile münâkaşa etmemelidir. Resûlullaha ( aleyhisselâm ) biri geldi. Onu uzaktan görünce; “Kabilesinin en kötüsüdür” buyurdu. Odaya girince, gülerek karşılayıp, iltifat eyledi. Gidince, hazret-i Âişe, sebebini sordu. “İnsanların en kötüsü, zararından kurtulmak için yanına yaklaşılmayan kimsedir” buyurdu. O, müslümanların başında bulunan bir münâfık idi. Müslümanları onun şerrinden korumak için müdârâ buyurdu. Fıskı, fuhşu, zulmü açık, ya’nî herkes arasında yayılmış olanı başkalarına söylemek gıybet olmıyacağı ve şerrinden korunmak için müdârâ caiz olduğu buradan anlaşılmaktadır. Hadîs-i şerîfde; “İnsanlara müdârâ için gönderildim” buyuruldu. Dîni ve dünyâyı korumak için dünyalık vermeğe “Müdârâ” denir. Dünyalık ele geçirmek için dîni vermeğe “Müdâhene” denir.”

“Hadîs-i şerîfde; “La ilahe illallah ehline kâfir demeyiniz! Bunlara kâfir diyenin kendisi kâfir olur” buyuruldu. Bu hadîs-i şerîf; “La ilahe illallah ehli” ya’nî, “Ehl-i kıble” olan kimse, icmâ’ ile zarurî olarak bildirilmemiş inanılacak şeylerden şüpheli nassları (âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfleri) yanlış te’vîl ederek, Ehl-i sünnetin doğru yolundan ayrılınca veya başka bir büyük günah işleyince kâfifr olmaz demektir. Fakat, Ehl-i sünnetten ayrılan kimse, tevâtür ile zarurî olarak öğrenilen din bilgilerinden birine inanmazsa, buna “La ilahe illallah ehli” denmez. Böyle kimse imansız olur.”

“Buhârî’nin Ebû Hüreyre’den ( radıyallahü anh ) haber verdiği hadîs-i şerîfde; “Allahü teâlâ; kulum farzları yapmakla bana yaklaştığı gibi başka şeyle yaklaşamaz. Kulum nafile ibâdetleri yapınca, onu çok severim. Öyle olur ki; benimle işitir, benimle görür, benimle herşeyi tutar, benimle yürür, benden her ne isterse veririm. Bana sığınınca, onu korurum buyurdu” denilmektedir. Bu hadîs-i şerîf gösteriyor ki; farzlarla birlikte nafile ibâdetleri yapan, Allahü teâlânın sevgisini kazanır. Bunların duâları kabûl olur. Allahü teâlâ ile işitir, görür, yürür demekten, âlimler çeşitli şeyler anlamışlardır. Ebû Osman Hayri Nişâbûrî buyuruyor ki: “Bu hadîs-i şerîf, onun görmek, işitmek, tutmak gibi her çeşit istediklerini, hemen ihsân ederim demektir.” “İşlerinizde sıkıştığınız zaman, kabirde olanlardan yardım isteyiniz!” hadîs-i şerîfi de, Allahü teâlânın, sevdiği kullarına, ölü iken de bu kuvveti vermiş olduğunu göstermektedir.”

“Başkasının malını ondan izinsiz, zorla almağa, “Gasb etmek” denir. Gasb, haram olduğu gibi, gasb edilen malı kullanmak da haramdır. Başkasının malını izinsiz alıp, kullanıp, sonra geri vermek, malda ayıp ve kusur hâsıl olmasa bile, haram olur. Kendisine vedîa olarak emânet bırakılan veya gasb ettiği

malı, parayı ticârette veya başka yerde kullanıp da bundan kazanç sağlamak caiz değildir. Kazandığı şey haram olur. Bunu fakire sadaka vermesi lâzım olur. Birinin malını, parasını şaka olarak da alıp saklamak haramdır. Çünkü, böylece, başkasını üzmüş oluyor. Başkasına eziyet vermek haramdır."

"Babanın çocuklarına ilim, edeb ve san'at öğretmesi farzdır. Önce, Kur'ân-ı kerîm okumasını öğretmelidir. Sonra îmânın ve İslâmın şartlarını öğretmelidir. Ananın, babanın, okutmak ve terbiye etmek için çocuklarını zorlaması lâzımdır. Kadın, çocuğunun okumasına, ahlâkına ehemmiyet vermezse, kötü yetiştirirse, erkeğin; "Ben râzı değilim. Günâhı senin olsun!" demesi, kendisini kurtarmaz. Kadına hâkim olması, kötülüğe mâni olması lâzımdır. Kadın inâd ederek, fitne çıkarsa veya erkekden gizli yaparsa, erkek günahtan kurtulur.

Anaya, babaya itaat ve ihsân etmelidir. Tâat olan, mübah olan ve günah olmayan şeylerdeki emirlerini yapmalıdır. Zevcenin de, zevcinin günalı olan emirlerini yapmaması lâzımdır. Her me'mûr ve ast için de böyledir. Hiç kimsenin günah işlemek için verdiği emir yapılmaz. Mübah olan işler için verdikleri emirleri yapmak, vâcib değil ise de caizdir. Tâat olan işlerdeki emirlerini yapmak vâcibdir. Yapması caiz olmayan emirlerine karşı isyan etmemeli yumuşak, tatlı cevap vermeli, fakat yapmamalıdır. Ana, baba, en kötü günâhı, hattâ küfrü bile emir etse veya kendileri kâfir ise, onlara karşı gelmek, üzmek yine caiz olmaz. Ana-baba âciz ve fakir iseler, gayr-i müslim olsalar bile, nafakalarını vermek çocuğa vâcibdir. Dedeler, nineler de ana-baba gibidir. Ana baba ve yakın akrabayı ziyâret etmek vâcibdir. Terk etmek büyük günahtır. Hiç olmazsa selâm göndererek, tatlı mektûp yazarak bu günahlardan kurtulmalıdır. Selâmın, mektûbun ve sözle, para ile yardımın miktarı ve zamanı yoktur. Lüzum ve imkânı kadar yapılır. Zî-rahm-i mahrem olmayanlara bunlar vâcib değildir. Bunlar önce anaya, sonra babaya, sonra evlâda, sonra ecdada, ya'nî dedelere, sonra ceddâda ya'nî büyük annelere sonra erkek ve kız kardeşlere, amcalara, halalara, dayılara ve teyzelere yapılır. Bunlardan sonra, mümkün olursa, zî-rahm-i mahrem olmayan amca oğluna, amca kızına ve hala, dayı ve teyze çocuklarına, sonra nikah sebebi ile akraba olanlara, sonra komşulara yardım ve ihsân etmek çok sevâbtır. Ana-baba uygunsuz, hattâ gayr-ı müslim kimseler de olsalar, hizmet etmek, ihsânda bulunmak evlâda vâcibdir. Fakat küfre teşvik ederlerse ziyâretlerine bile gidilmez."

"Akraba ile ilişiği kesmek büyük günahdır. Erkek olsun kadın olsun, zî-rahm-i mahrem (nikâh düşmeyen) akrabayı ziyâret etmek vâcibdir. Amca kızı gibi nikah düşen yakın akrabayı ve yakın olmayan akrabayı ziyâret vâcib değildir. Fakat bunlara da hediye, selâm yollamak müstehâbdır."

"Kesb: yaşamak için lâzım olan malları helâlden kazanmağa çalışmak demektir. Kendine evlâdına, ıyâline ve borçlarını ödemeğe lâzım olanları kesb etmek farzdır. Bunun için çalışan sevâb kazanır. Özürsüz terk edene azab yapılacaktır. Kendilerine nafaka verilmesi vâcib olanlara "Iyâl" denir. Borç ödemek farzdır. Ödeyemeden vefât edenin, ödemek niyeti varsa günahlı olmaz. Hadîs-i şerîfde: "Beş vakit namazı kıldıktan sonra, çalışıp helâl kazanmak, her müslümana farzdır" buyuruldu. Peygamberlerin "aleyhimüsselâm" hepsi, çalışıp kazanmışlardır. Çalışmayıp câmide oturarak, Allaha tevekkül ediyorum diyene inanmamalıdır. Bu, çalışmayı terk ettiği için, günah işlemektedir. Sâlih değil, fâsıktır. Bunun kalbi Allahü teâlâya değil, kulların mallarına bağlıdır. Önce sebebe yapışmak, sonra bu sebebin te'sirini Allahü teâlâdan beklemek emrolundu. Muhtaç olduğu malı kazandıktan sonra, fazla çalışmayıp, ibâdet etmek caizdir. Bunun için, çalışmayıp ibâdet edene sû-i zan ve tecessüs etmemelidir. Çünkü ikisi de haramdır. İhtiyâçtan fazla çalışıp, kazandıklarını senelerce saklamak mübahdır. Saklamayıp hayra, hasenata sarf etmek müstehâbdır. Nafile ibâdetlerden daha sevâbdır. Hadîs-i şerîfde; "İnsanların iyisi, insanlara faydası olanlardır" buyuruldu. Öğünmek, kibirlenmek için, ihtiyâçtan fazla kazanmak haramdır." Görülüyor ki, ehlinin ve ıyâlinin nafakalarını ve borçlarını ödemek için çalışıp, helâl kazanmak, nafile ibâdetleri yapmaktan kat kat daha sevâpdır. Hadîs-i şerîfte; "Eshâbım için fakirlik saadettir. Âhir zamanındaki ümmetim için zenginlik saadettir" buyuruldu."

"Zarûret olmadan birşey istemek haram olduğu gibi, ücretsiz olarak başkasına iş gördürmek de haramdır. Başkasının çocuğuna, kölesine iş gördürmek ise daha büyük günahdır. Müslim'de, Abdullah İbni Abbâs diyor ki: Çocuklarla oynuyordum. Ansızın Resûlullah geldi. Kapı arkasına saklandım. Yanıma gelip, avucu ile sırtımı okşadı. "Git bana Muâviye'yi çağır" buyurdu. Bu hadîs-i şerîfe göre çocukların, haram olmayan oyunları oynaması ve çocuğa birisini çağırmak için güvenilmesi ve ufak işlerin yaptırılması caizdir. Kendi küçük oğlunu ve kızını ve torunlarını bir işde kullanmak,

fakir olana veya çocuğu yetiştirmek için olursa caizdir. Çocuğun, babasına hizmet etmesi vâcibdir."

Yine Hadika kitabında buyuruluyor ki:

"İmâm-ı Mubammed Şeybâni'ye, mütehassıs olduğu tasavvuf bilgisinde niye bir kitap yazmadığını sorduklarında; "Zühd ve takvâ, ancak, bütün işlerde İslâmiyete uymakla, bâtıl, fâsid ve mekrûh sözleşmelerden sakınmakla elde edilebilir. Bunlar da, fıkıh kitaplarından öğrenilir. Alış-veriş ve başka sözleşmeleri yapacak kimsenin, bunların sahîh ve helâl olması şartlarını öğrenmesi lâzımdır. Bunun için, bu işlerin ilmihâlini öğrenmek her mükellefe farz-ı ayndır. Bu farzın yerine getirilmesi için, bey' ve şirâ kitabını yazdım" buyurdu.

"Ehl-i sünnet i'tikâdını, farzları ve haramları öğrenmek farzdır. Bunları öğretmek, kendine lâzım olandan başka fıkıh bilgilerini öğrenmek ve Kur'ân-ı kerîmin tefsîrini ve hadîs ilmini öğrenmek farz-ı kifâyedir. Fıkıh bilgileri, Kur'ân-ı kerîmden ve hadîs-i şerîflerden öğrenilmesi farz olan bilgilerdir. Fıkıh kitabı okuyan mukallidler, âyetten ve hadîsden hüküm çıkarmak ihtiyâcından kurtulur. Farz-ı kifâye olanları bilen, yapan var iken, bunları öğrenmek müstehâb olur. Bunları yapmak nafile ibâdet olur. Yalnız, cenâze namazı böyle değildir. Velî kılınca, başkalarının tekrar kılması caiz olmaz. Namaz kılacak kadar Kur'ân-ı kerîm ezberleyen kimsenin, boş zamanlarında daha çok ezberlemesi, nafile namaz kılmasından daha çok sevâb olur. İbâdetlerinde ve günlük işlerinde lâzım olan fıkıh bilgilerini öğrenmesi ise, bundan daha çok sevâb olur. Lüzumundan fazla fıkıh bilgilerini öğrenmek de, nafile ibâdetlerden daha sevâbdır. Lüzumundan fazla fıkıh bilgisi öğrenirken, tasavvuf bilgilerini ve hakimlerin ya'nî Allahü teâlâya ârif olanların sözlerini ve hâl tercümelerini öğrenmesi de müstehâb olur. Bunları okumak, kalbde ihlâsı arttırır. Derin âlimler, fıkıh bilgilerini, âyet-i kerîmelerden ve hadîs-i şerîflerden çıkarmışlardır. Bunlar, ancak fıkıh kitaplarından ve fıkıh âlimlerinden öğrenilir."

Yine Hadîka'da âlimlerin ilim sahiplerinin kıymetleri hakkında buyuruldu ki:

"Âyet-i kerîmelerde meâlen buyuruldu ki: "Ey müslümanlar, bilmediklerinizi zikr sahiplerinden sorunuz." (Nahl-43, Enbiyâ-7) Zikr, ilim demektir. Bu âyet-i kerîme, bilmeyenlerin âlimleri bulup, onlardan sorup öğrenmelerini emretmektedir.

"Müteşâbih âyetlerin ma'nâlarını ancak ilim sahipleri anlar" (Âl-i İmrân-7)

"Allahü teâlânın var ve bir olduğunu ilim sahipleri anlar ve bildirirler." (Âl-i İmrân-18)

"İlim sahipleri onlara; "Size yazıklar olsun! îmân edip amel-i sâlih işleyenlere, Allahü teâlânın vereceği serâblar dünyâ ni'metlerinden daha iyidir" dediler." (Kasas-80)

"İlim ve îmân sahipleri; "Dünyâda iken inkâr ettiğiniz kıyâmet günü, işte bu gündür" diyeceklerdir." (Rûm-56)

"İlim sahipleri Kur'ân-ı kerîmin Allah kelâmı olduğunu anlar." (Hac-54)

"Kur'ân-ı kerîm, ilim sahiplerinin kalblerine yerleşmiştir." (Ankebût-50)

"İlim sahipleri Kur'ân-ı kerîmin Allah kelâmı olduğunu ve Allahü teâlânın rızâsına kavuşturduğunu bilirler." (Sebe'-6)

"İlim sahiplerine Cennette yüksek dereceler verilecektir." (Mücâdele-11)

"Allahü teâlâdan ancak ilim sahipleri korkar." (Fâtır-27)

"En kıymetliniz Allahü teâlâdan çok korkanınızdır." (Hucurât-14)

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Allahü teâlâ ve melekler ve her canlı, insanlara iyilik öğretene duâ ederler."

"Kıyâmet günü, önce peygamberler, sonra âlimler, sonra şehîdler, şefaat edeceklerdir."

"Ey insanlar, biliniz ki, ilim âlimden işiterek öğrenilir."

"İlim öğreniniz! ilim öğrenmek ibâdettir, ilim öğretene ve öğrenene cihâd sevâbı vardır. İlim öğretmek, sadaka vermek gibidir. Âlimden ilim öğrenmek, teheccüd namazı kılmak gibidir."

"Hülâsa" adındaki fetvâ kitabında diyor ki: "Fıkıh kitabı okumak, geceleri namaz kılmaktan daha sevâbdır." Çünkü

farzları, haramları, âlimlerden veya yazmış oldukları kitaplardan öğrenmek farzdır. Kendisi yapmak ve başkalarına öğretmek için fıkh kitapları okumak, tesbîh namazı kılmaktan daha sevâbdır. Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

“İlim öğrenmek, bütün nafile ibâdetlerden daha sevâbdır. Çünkü, kendine de, öğreteceği kimselere de fâidesi vardır.”

“Başkalarına öğretmek için öğrenen kimseye, sıddîklar sevâbı verilir.” İslâm bilgileri, ancak üstâddan ve kitapdan öğrenilir, İslâm kitaplarına ve rehbere lüzum yoktur diyenler, yalancıdır, zındıktır. Müslümanları aldatmakta, felâkete sürüklemektedir. Din kitaplarındaki bilgiler, Kur’ân-ı kerîmden ve hadîs-i şerîflerden çıkarılmıştır.”

“İbâdetleri iktisad üzere, ya’nî ne az, ne de pek aşırı olmayarak orta miktarda yapmak lâzımdır. Allahü teâlâ, Bekâra sûresinin 185. âyetinde meâlen; “Allahü teâlâ sizin için kolaylık istiyor. Güç işleri yapmanızı inlemiyor” buyuruldu. Bunun için, ağır hastanın ve yolcunun oruç tutmamasına izin verdi. Bize ağır ve sıkıntılı işler yapmayı emretmedi. İnsan iki işten birini yapmak durumunda kalırsa, bunlardan hafif ve kolay olanını yapması daha doğrudur. Peygamberimiz ( aleyhisselâm ), birinin mescidde saatlerce namaz kıldığını işitti. Mescide gelip, bunu omuzlarından tutarak; “Allahü teâlâ bu ümmetden kolay işler yapmasını istiyor. Güç işleri beğenmiyor” buyurdu. Allahü teâlâ, bu ümmete kolay şeyleri emretti, İslâm ahkâmına uymak pek kolaydır.

Mâide sûresinin 90. âyetinde meâlen; “Ey mü’minler! Allahü teâlânın size helâl ettiği tayyib, ya’nî güzel şeyleri, kendinize haram etmeyiniz! Helâllere haram demeyiniz! Allahü teâlâ, helâl ettiği şeylere haram diyenleri sevmez!” buyurdu.

Hadîs-i şerîfte; “Allahü teâlâ, emrettiği şeyleri yapmanızı sevdiği gibi, izin verdiği şeyleri yapmanızı da sever” buyuruldu. Zarûret olduğu zaman, haram işlemeğe ve farzı terk etmeğe, ruhsat, izin verilmiştir. Ya’nî zarûret sebebiyle terk ettiği için azâb yapılmaz. Zarûret zamanında da, dînin emirlerini yapmağa azîmet denir. Ba’zan, azîmet olanı yapmak daha iyidir. Meselâ, ölüm ile korkutulan kimsenin, îmânını gizlememesi böyledir, öldürülürse, şehid olur. Ba’zan ruhsat olanı yapmak, daha iyi olur. Yolcunun oruç tutmaması böyledir. Yolcu, orucu tutarak hastalanır, ölürse, günâha girer.”

“Muhtâr kitabının şerhi olan ihtiyâr kitabında diyor ki: “Farzları yapamayacak kadar zayıflatan riyâzet, ya’nî az yemek caiz değildir. Kendinin ve çoluk-çocuğunun nafakasını kazanacak ve borçlarını ödeyecek kadar, çalışıp kazanmak farzdır. Bu niyet ile çalışan kimse, borcunu ödeyemeden ölürse, azâb çekmez. Hadîs-i şerîfde; “Her erkeğin çalışıp kazanması farzdır” buyuruldu. Bundan fazlası için çalışmamak caizdir. Âdem aleyhisselâm buğday eker ve ekmek yapardı. Nûh aleyhisselâm neccâr, marangoz idi. İbrâhim aleyhisselâm kumaş tüccârı idi. Dâvûd aleyhisselâm, önce koyun güderdi. Sonra ticâret yaptı. Sonra cihâd yaptı. Asker idi. Ebû Bekr-i Sıddîk, kumaş tüccârı idi.

Ömer-ül-Fârûk, kösele dikerdi. Osmân-ı Zinnûreyn gıda maddeleri ithalâtçısı idi. Hazreti Ali işçilik ve cihâd yapardı. Çoluk-çocuğunun bir yıllık nafakasını toplayacak kadar çalışmak, mübahdır. Müslümanlara yardım için, cihâd etmek için fazla çalışıp kazanmak müstehâbdır, iyidir. Hadîs-i şerîfde; “İnsanların en iyisi, insanlara fâideli olandır” buyuruldu.”

“Gösteriş için, övünmek için kazanmak tahrimen mekrûhtur. Mültekâ kitabında ise açıkça haramdır denildi. Çalışmak rızkı arttırmaz. Rızkı veren, Allahü teâlâdır. Çalışmak, sebebe yapışmaktır. Sebeplere yapışmak sünnettir.

Çalışan insan beş türlü olur: Birincisi, rızkın yalnız çalışmaktan geldiğine inanır. Kâfirler böyledir, ikincisi, rızkın Allahdan geldiğine ve çalışmanın sebebe yapışmak olduğuna inanır. Çalışırken, Allahü teâlâya âsî olmaz. Haram işlemez. Hâlis, sâlih mü’minler böyledir. Üçüncüsü, rızkın Allahdan geldiğine inanır ise de, çalışırken Allahü teâlâya âsî olur. Fâsık mü’minler böyledir. Dördüncüsü, rızkın hem Allahdan hem de çalışmaktan geldiğini sanır. Müşrikler böyledir. Beşincisi, rızkın yalnız Allahdan geldiğini bilir. Fakat rızkı verir mi vermez mi bilmez. Münâfıklar böyledir.

Tâtârhâniyye fetvâ kitabında diyor ki: Câmide, evde kapanıp, hep ibâdet etmek ve yiyip, içip, evlenmek, gezmek gibi eğlenceleri ve helâl kazanmağı terketmek, tahrimen mekrûhtur.

“Âlimler; “İbâdetlerde aşırı gitmemeli, kendini sıkıntıya düşürmemeli” buyurdu. Bu sözleri, bütün ümmet için farz, vâcib veya sünnet olan şeylerdedir. Her müslümanın böyle

yapması lâzımdır. Tasavvufcuların çektikleri sıkıntılar ise, nafile ibâdettir. Herkesin yapması lâzım değildir. Kur'ân-ı kerîmde Tegâbün sûresi 16. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Gücünüz yettiği kadar, Allahdan korkunuz!" buyuruldu. Allahü teâlâ, Peygamberine;

"Mekke dağlarını altın yapayım ister misin?" buyurunca, bu altınları Allah yolunda ve düşmanlarla cihâd için kullanmayı düşünmedi, istemedi. Güçlük çekmeği arzu eyledi. Tebük gazvesinde ise; "Bu orduya lâzım olanları getirene Cenneti müjdeliyorum" buyurarak, Eshâbından yardım istedi.

Resûlullahın uzun günler orucunu bozmadığı ve açlıktın mübârek karnına taş bağladığı kitaplarda yazılıdır. Mübârek ayakları şişinceye kadar geceleri çok namaz kıldığı da bildirilmiştir. Mübârek zevceleri de, böyle çok ibâdet yaparlardı. Fakat, ümmetine çok merhamet ettiği için, onların böyle sıkıntı çekmelerini istemezdi. Ümmetine ruhsat ile emrederdi. Kendisi azîmet ile ibâdet yapardı. Din demek, yalnız emir demek değildir. Ruhsat ile azîmetin ikisi de dindir. "Allahü teâlânın helâl ettiklerini, kendinize haram etmeyiniz!" meâlindeki Mâide sûresi 87. âyet-i kerîmesi; (ruhsat, izin verilen şeyleri inkâr etmeyiniz! Bunları haram etmeyip de, terk eder, çekinirseniz zühd olur, iyi olur. Yapması ise, günah olmaz) demektir. Hadîs-i şerîfde; "Sünnetimi kabûl etmeyen benden değildir!" buyuruldu ki, ruhsat, izin verdiğim şeyleri kabûl etmeyip, kendine sıkıntı veren benden değildir demektir.

Tasavvuf büyükleri, ruhsat ve azîmetten, ikincisini seçmişlerdir. Ruhsat ile amel etmeği de inkâr etmemişlerdir. Herkese ruhsat ile amel etmeği emretmişlerdir. Resûlullah da ( aleyhisselâm ) böyle yapardı. Tasavvuf demek, Kitaba ve sünnete uymak, bid'atlerden sakınmak, tasavvuf büyüklerine saygılı olmak, herkese merhametli olmak ve ruhsat olan ameli terk etmektir. Ehl-i sünnet âlimleri, azîmet ve vera' ile hareket ettiklerinden, bir haram işlememek için, yetmiş helâli terk ederlerdi. Ebû Bekr-i Sıddîk buyurdu ki: "Biz bir harama düşmek korkusundan, yetmiş helâli terk ederdik."

Resûlullah ( aleyhisselâm ). Hazreti Ebû Hüreyre'ye; "Vera' üzere ol ki, insanların en âbidi olursun!" buyurdu. Bundan anlaşılıyor ki, din demek, yalnız ruhsat, her işte orta yol demek değildir. Azîmet, zühd ve vera'da dindendir.

Riyâzetin, açlık çekmenin tahrimen mekrûh olması, buna dayanamayanlar, bedenine ve aklına zarar verecek olanlar içindir. Çünkü, kendini tehlikeye düşürmek haramdır. Rûhanî kuvvetleri, bu tehlikeyi önleyenler için riyâzet çekmek caiz ve fâideli olur.

Rehberin yol göstericinin lâzım olduğu buradan da anlaşılmaktadır. Kâmil olan rehber, talebenin sıhhatini, mizacını, rûhunun kuvvetini anlar. Ona uygun olan miktarda, riyâzet etmeği emreyler. Onu tehlikeden korur. Kâmil olan rehber, hem beden, hem rûh ve hem de din mütehassısıdır. Resûlullah efendimizin vârisi vekîlidir. Kâmil olan rehberin emri ile yetişenlerde hiçbir zarar ve tehlikeye düşen görülmemiştir. Hepsi yükselmiş, olgunlaşmıştır. Tasavvuf yolunda ilerlerken, İslâmiyete uymakta hiç gevşeklik göstermemişlerdir. Farzı terk etmeğe sebep olan şeyi yapmak haramdır. Rehber bundan korur. Nafile ibâdetleri izinle yapmak, bunun için lâzımdır.

Resûlullah ( aleyhisselâm ) ümmetine çok merhametli idi. Mi'râc gecesi, elli vakit namazın beş vakte inmesini diledi. Ümmetine sıkı emirler gelmesine yol açmaması için, eshâbının sıkıntılı riyâzetler yapmalarına izin vermezdi. O'nun, ümmetine çok fâideli olacak ibâdetleri bildirmeyeceği ve yapılmalarını önleyeceği düşünülemez. Herşeyin en iyisini, en fâidelisini söylemiş, yapmış ve yaptırmıştır. Ruhsat ile amel, aşırı ve noksan olmaksızın kulluk etmek, bütün ümmeti için fâideli olacağından, bunları açıkça yapmış ve emreylemiştir. Eshâbının yükseklerine ise, gizli bilgiler ve ibâdetler öğretmiştir. Kur'ân-ı kerîmde Bekâra sûresi 282. âyetinde meâlen; "Allahdan korkunuz! Böylece, size çok şeyler öğretir" buyuruldu. Bu (çok şeyler), ilâhî ma'rifetler, gizli bilgilerdir. Hadîs-i şerîfde; "İlmin, inceleri ve gizlileri vardır. Bunları ancak Allah adamları bilir. Bildiklerini söylerlerse, câhiller bunlara inanmazlar" buyuruldu.

İmâm-ı Kastalâni'nin "Mevâhib" kitabında yazılı olan mi'râc hadîsinde; "Rabbim bana başka başka üç ilim bildirdi. Birinci ilmi kimseye bildirme dedi. Çünkü, bu ilmi benden başka hiç kimse anlayamaz. İkinci ilmi, dilediğine bildirebilirsin dedi. Üçüncü ilmi, ümmetinin hepsine bildir dedi." Görülüyor ki, Resûlullah ( aleyhisselâm ) Allahü teâlânın bana bildirdiği ilim, yalnız ümmetin hepsine bildirilmesi emr olunan ilimdir buyurmadı. Hak olan başka iki ilim daha bulunduğunu haber verdi. Resûlullahm, dilediğine bildirmesi için izin verilen, ikinci

ilim “Vilâyet ilmi” ya’nî tasavvuf ilmidir. Bu ilim, İslâmiyetin bâtınını ve hakîkatini bildirmektedir. Bu ilim, ancak takvâ ile elde edilir. Âyet-i kerîmede, Hızır aleyhisselâm için; “Ona bizden ilim verildi” buyuruldu. Bu âyet-i kerîme, vilâyet ilmini bildirmektedir. Herkese bildirilmesi emrolunan İslâmiyet bilgileri, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) mübârek sözlerinden ve hareketlerinden alınmış olduğu gibi, vilâyet ma’rifetleri de, onun mübârek kalbinden çıkıp, kalblere akmaktadır. Bunun içindir ki, Ebû Hüreyre ( radıyallahü anh ); “Resûlullahdan iki ilim aldım. Birisini sizlere bildirdim, ikincisini bildirmiş olsam, anlayamaz, beni öldürürsünüz” dedi. Birincisi, “İlm-i zâhir”dir. İkincisi, “İlm-i batın”dır. Bunu ancak, evliyâ ve sıddîklar bilir.

Tasavvufcular, bâtın ilmine kavuşmak için, riyâzetler çekiyor, mücâhedeler yapıyorlar, İlm-i zâhirde, sahte ve yalancı ilim adamları olduğu gibi, sahte ve bozuk kimseler, tasavvufcu kılığına girmişler, bu mübârek yolu, dünyâ çıkarlarına âlet etmişlerdir. Bu yalancılardan sakınmak, tuzaklarına düşmemek için, onları tanımak lâzımdır. Bunun için de, İslâmiyeti iyi öğrenmek lâzımdır. Doğru ile yanlışı ayıran biricik ölçü, İslâmiyettir. İslâmiyete uyan bir kimse, tasavvuf yolunda da çalışırsa çok iyidir. Fakat, bu yolda ilerlemek için, kâmil olan rehberin, yol gösterici olgun velînin kontrolü lazımdır. Kâmil olan rehber, kalb ve rûh mütehassısıdır. Talibin kalbindeki hastalığı anlayarak, ona uygun olan riyâzeti ve zikri seçer, yaptırır. Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde; Bekâra sûresi 10, Mâide sûresi-52, Enfâl sûresi-49, Tevbe sûresi-125, Hac sûresi-53, Ahzâb sûresi 12, 32 ve 60. ve daha birçok âyet-i kerîmelerde meâlen; “Kalblerinde hastalık vardır” buyuruyor. Bu hastalığın tedâvisi, Resûlullahın sohbeti ile oluyordu. Başkaca bir riyâzete, sıkıntıya lüzum kalmıyordu. Eshâb-ı Kirâmın hepsi, o sohbetin bereketi ile, Resûlullahın mübârek kalbinden feyz aldılar. Tasavvufun en yüksek derecelerine kavuştular. Kendilerinden sonra gelen evliyânın hepsinden daha yüksek oldular. Onlardan sonra gelenler, Resûlullahın sohbetine kavuşamadıkları için, riyâzetler, sıkıntılar çekerek, kalb hastalıklarından kurtulmağa çalışmışlardır. İlm-i bâtın, ilm-i zâhirden ayrılmaz. Her ikisine kavuşanlara, “Ulemâ-i râsihîn” denir. Resûlullaha ( aleyhisselâm ) vâris olan ulemâ, yalnız bunlardır. Riyâzet, sıkıntı çekerek, kalblerini tedâvi edenler, ilm-i bâtına kavuşunca, riyâzeti bırakırlar. Yalnız farzları, sünnetleri yaparlar. Eshâb-ı Kirâm gibi batınları ile de, kalbleri ile de, ibâdet ederler. Pazarda alış-veriş etmeleri, onların bâtın ibâdetlerine zarar vermez. Allahü teâlâyı bir ân unutmazlar. Kur’ân-ı kerîmde, bunlar övüldü. Nûr sûresi-37. âyetinde meâlen; “... Alış-verişleri, Allahı unutturmaz!” buyuruldu. Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm), riyâzet çekmeden bu dereceye kolayca ve az zamanda yükseldiler. Hazret-i Ömer, ilk sohbetinde yükseldi. Eshâb-ı Kirâma riyâzet çekmeleri için izin verilseydi, din âlimleri, mezheb imamları, onların riyâzetlerini kitaplarına yazarak, bütün müslümanların böyle yapmaları lâzım olurdu.”

“Hadîs âlimlerinden Muhammed bin Abdullah Hâkim Nişâbûrî’nin “Müstedrek” kitabında Bildirdiği hâdîs-i şerîfde; “Deccâl zamanında bulunan mü’minlerin gıdası, meleklerin gıdası gibi, tesbih ve takdis etmek olur. Allahü teâlâ, o zaman tesbih ve takdis edenlerin açlığını giderir” buyuruldu. Bu da gösteriyor ki, Allahü teâlâ, dilediği kullarına öyle hâl verir ki, yemeğe, içmeğe ihtiyâçları kalmaz. Deccâl zamanında, bütün mü’minlere bu hâli ihsân edecektir. Deccâlin fitnelerinden biri şudur ki, uğradığı şehirlere; “Bana ibâdet ediniz, bana uyunuz!” diyecek. Ona uyarlarsa, göğe emrederek yağmur yağacak, yere emrederek ekin çıkacaktır. Ona uymazlarsa, emredip, hiç yağmur yağmayacak ve yerden ot bitmeyecektir. Herkes aç kalacaktır. Hadîs-i şerîf, bu fitnenin mü’minlere zarar vermeyeceğini bildiriyor. Mü’minler tesbîh okuyarak, açlık duymayacaklardır.

Zühd, sabır, riyâzet, açlık gibi sıkıntı çekmenin İslâmiyete uymadığını zannetmemelidir. Çünkü İslâmiyet, bedene eziyet ve zarar veren şeyleri yasak etmiştir. Bu riyâzetler, tasavvufculara zarar vermemektedir. Bunlar da, İslâmiyetin her hükmü gibi, Resûlullahdan gelen İslâm dininden bir parçadırlar. Bu işleri ve bunları yapan evliyâyı inkâr etmek, dînin bir parçasını inkârdır.

Tasavvufcular riyâzet yapıyor diyerek, bunları peygamberlerden (aleyhisselâm), hattâ Eshâb-ı Kirâmdan (r.anhüm) daha üstün sanmamalı ve daha üstün tutmamalıdır. Evliyânın hiçbirine de dil uzatmamalıdır. Evliyânın büyüklüğünü anlayamadığı için, kusuru kendinde bilmelidir. Hadîs-i şerîfde; “Kendi ayıblarını, kusurlarını düşünmekten, başkalarının ayıblarını araştırmayana müjdeler olsun!” buyuruldu. Sehl bin Abdullah Tüsterî buyurdu ki: “Günahların en kötüsü, müslümana kötü gözle bakmaktır. İnsanların çoğu, bunu günahdan saymazlar. Tövbesini hiç yapmazlar.” Bir kimse, evliyânın hepsine hüsn-i zan edip, övse, yalnız bir velîyi, dînimize uygun bir sebep göstermeden kötülese, o

hüsn-i zanlarının hiç fâidesi olmaz. Evliyânın hepsini tasdik etmeyen kimse, velî olamaz. Allahü teâlânın bir velîsini, kötü gözle bakarak inciten kimse, dînin bir parçasını kötülemiş olur. Ebü'l-Mevâhib Şâzilî buyurdu ki:

"Zamanındaki evliyâya saygılı olmayan,
Evliyâ defterinden silinir hemân."

Muhyiddîn-i Arabî (r.aleyh) buyurdu ki: "Evliyâya ve ilmi ile âmil olanlara düşmanlık küfür olduğunu, büyüklerin çoğu bildirmiştir." Abdülvehhâb-i Şa'rânî'nin üstadı, Aliyyülhavvâs buyurdu ki: "Evliyâdan ve ulemâdan birine düşman olandan uzaklaşmak lâzımdır". Velîye ve âlime karşı gelmek, dalâlettir. Kendini helak etmektir.

Allahü teâlânın velîleri, ilmi ile âmil olan âlimlerdir. Bunlardan ölü veya diri olan birisini dil veya kalb ile inkâr etmek, açık bir küfürdür. İnkâr edenin imansız olacağını bütün müslümanlar sözbirliği ile bildirmişlerdir. Müslümanların bütün mezheblerine göre imansız olurlar. Çünkü bu, dîn-i İslâmı inkâr etmektir. İnkâr eden, câhil ve ahmak olduğu için, bu inkârının, çirkinliğini, bozukluğunu anlamamaktadır. Bâtıl ve bid'at olan ve kendine göre çirkin olan birşeyi inkâr ettiğini zannetmektedir. Velînin işini ve sözünü böyle sanarak, bu tehlikeye düşmekte, ona fâsık veya kâfir, zındık demektedir. Hâlbuki, Allahın velîsi, bu câhilin kötülediği şeylerden çok uzaktır. Sözleri ve işleri İslâmiyete uygundur. Tâat ve kurbettir. O câhil ise, inâd etmekte, evliyânın ilimlerini, sıddîkların ma'rifetlerini anlamamaktadır. Kalbi ölmüş, hakîkati göremiyor. Küfür, dalâlet ve zındıklık çukuruna kendisi batmıştır. Tevhîd ehli olduğunu, tâat yaptığını, insanlara ilm ve feyz verdiğini sanıyor. Kıyâmet günü küfrünün cezasını bulacak, zulmlerinin, iftiralarının azâblarını çekecektir. Dünyâda kendine ve benzerlerine kâfir demiyor. Çünkü, hepsi inkârda ortaktırlar. Kendilerini müslüman sanıyorlar. Hâlbuki, müslümanlar, bunların imansız olduklarını bilmektedir. Çünkü müslümanlar, Allahın evliyâsına ve onların doğru hâllerine inanıyorlar. İnkâr edenlerin anlamamaları, bilmemeleri özür olmaz. Çünkü, dînini bilmemek özür değildir. Bunların evliyâyı bilmemeleri, yahudilerin, hıristiyanların ve mecûsilerin ve putlara tapanların, Muhammed aleyhisselâmın hak dînini bilmemeleri gibidir. Onların bilmemeleri özür olmadığı gibi, bunların bilmemesi de özür olmaz.

Evliyâ ve peygamberler, ne kadar yüksek olurlarsa olsunlar, Allaha kul olmaktan kurtulamazlar. Hârika, kerâmet hâsıl olmasında, kulların hiç te'sîri olmadığı gibi, âdet üzere yaratılmakta olan şeylerde de, te'sîrleri yoktur. Herşeyi, yalnız Allahü teâlâ yaratmaktadır. Evliyânın ve peygamberlerin, hiçbirşeyin yaratılmasında te'sîrleri olmaz. Fakat Allahü teâlâ, evliyâsını ve peygamberlerini, başka kullarından üstün tutmuş, başkalarına vermediği ni'metlerini, bunlara ihsân etmiştir. Allahü teâlâ, her insanın istekli işlerini, insanların istemelerinden sonra, dilerse yaratmaktadır. İnsanların istediği şeyleri, O istemezse yaratmaz. İnsanların istedikleri ba'zı şeyleri, O da hep istemekte ve hep yaratmaktadır. Meselâ, insan kolunu kaldırmak, gözünü kırpmak isteyince, o da hemen istemekte ve hemen onun kolunu kaldırmaktadır. İstememesi pek nâdirdir, insanların ba'zı isteklerini ise, O nadiren istemekte ve yapmakta ve çok zaman istemeyip yapmamakta, ya'nî yaratmamaktadır. Dünyâdaki isteklerimizin çoğu böyledir. Fakat bu da, insandan insana değişmekte olduğu hergün görülmektedir, işte Allahü teâlâ, evliyâsının ve peygamberlerin isteklerinin çoğunu, kol kaldırmak ve göz kırpmak gibi, hemen dilemekte ve yaratmaktadır. Bu onlara karşı, Allahü teâlânın bir ihsânıdır. Burada, evliyânın birbirlerine göre farkları olduğu gibi, hiçbir velî, hiçbir peygamber derecesine varamaz. Hiçbiri dünyâya değer vermedikleri için, Allahü teâlâdan dünyâ için birşey istemezler. Dünyâdan her istedikleri de âhıret için ve Allah içindir."

"İlm-i zâhirden birkaç şey öğrenip, ilm-i bâtından birşey bilmeyenler, tasavvuf kitaplarını okuyunca, âriflerin sözlerini küfür ve dalâlet sanıyorlar. Anlamadıkları ma'rifet bilgilerine inanmıyorlar. Böylece Muhyiddîn-i Arabî. Ömer bin Fârıd, Abdülkâdir-i Geylânî, Celâleddîn-i Rûmî, Seyyid Ahmed-i Bedevî, Ahmet Ticânî, Abdülvehhâb-i Şa'rânî ve Şerefüddîn-i Busayrî gibi tasavvuf büyüklerini beğenmiyorlar. Batın ilimlerine inanmıyorlar. Batın bilgilerine inanmayan ise, Muhammed aleyhisselâmın dîninin sırlarına inanmamış olur. Böyle kimseye bid'at ve dalâlet ehli, ya'nî sapık denir. İmânlı görünür ise de, münâfık gibidir. İmâm-ı Süyûtî'nin ve Hatîb'in bildirdikleri hadîs-i şerîfde; "Din bilgisi iki kısımdır: Biri kalbde olan fâideli bilgilerdir, ikincisi, dil ile anlatılan zâhir bilgilerdir" buyuruldu. Yine Süyûtî'nin ve Deylemî'nin, bildirdikleri hadîs-i şerîfde; "Bâtın bilgileri, Allahü teâlânın sırlarından bir sırdır. Onun hükümlerinden bir hükümdür. Dilediği kulunun kalbine verir" buyuruldu. İmâm-ı Mâlik buyurdu ki: "İlm-i zâhire mâlik

olan, ilm-i bâtına kavuşabilir. Zâhir bilgisi olan kimse, ilmi ile amel ederse, Allahü teâlâ, ona batın bilgisi ihsân eder.” Ali bin Muhammed Vefâ’nın ârifane sözlerine şaşırıp kalan İmâm-ı Ömer Bülkînî, bunları nereden öğrendin deyince; “Allahdan korkunuz! Allahü teâlâ, kendinden korkanlara bilmediklerini öğretir” meâlindeki Bekâra sûresinin 282. âyet-i kerîmesini okudu. Ebû Tâlib-i Mekkî buyurdu ki: “İlm-i zâhir ile ilm-i batın, birbirlerinden ayrılmazlar. Beden ile kalbin bırlikte bulunması gibidirler. Bâtın ilimleri, ârifin kalbinden kalblere akar. Zâhir ilmleri, âlimin sözünden öğrenilir. Kulaklara kadar gidip, kalblere girmez.” Hadîs-i şerîfde; “Âlimler peygamberlerin vârisleridir” buyuruldu. Bu âlimler, yalnız zâhirî ilim sahibi olanlar değildir. Bu âlimler, bildikleri ile amel eden, takvâ sahibi olan, peygamberlerdeki ilimlerin hepsine kavuşan hakîkî âlimlerdir. Zâhirî ilim sahiplerinin niyetleri hâlis olmadığı ve şehvetlerinin pençesinden kurtulmadıkları için, ilmin nûru kalblerine girmez. Beyinlerine işlemez. Bunların kalblerini, beyinlerini Cehennem ateşi temizleyecektir. İmâm-ı Münâvî, İmâm-ı Gazâlî’den haber veriyor ki: Âhıret bilgisi iki türlüdür. Biri keşf ile hâsıl olur. Buna; “İlm-i mükâşefe” ve “İlm-i bâtın” denir. Bütün ilimler, bu ilme kavuşmak için sebepler, vesilelerdir, ikincisi; “İlm-i muâmele”dir.

Âriflerden çoğuna göre, ilm-i bâtından nasîbi olmayanın imansız gitmesinden korkulur. Bundan nasîb almanın en aşağısı, bu ilme inanmaktır. Bid’at veya kibir bulunan kimseye bâtın ilmi nasîb olmaz. Dünyâya düşkün olan ve hep nefsinin isteklerine uyan da, çok şey öğrense de, batın bilgisinden hiçbirşeye kavuşamaz. Batın bilgisi, temizlenmiş kalblerde hâsıl olan bir nûrdur. Peygamberimiz ( aleyhisselâm ); “Öyle ilimler vardır ki, çok gizlidirler. Bunları, ancak ma’rifet sahipleri bilir” buyurdu. Bu hadîs-i şerîf, batın ilmlerini göstermektedir. İmâm-ı Mâlik’in ilm-i bâtına kavuşturur dediği zâhir bilgisi, onun zamanındaki, kendisi ile amel olunan ilimdir. Şimdi, dünyalığa kavuşmak, şöhret sâhibi olmak için öğrenilen şeyler değildir. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını doğru yapabilmek için, herkese lâzım olan ilm-i hâl bilgileri az zamanda ve kolayca öğrenilebilir. Bununla amel edince, ilm-i batın hâsıl olabilir.

Batın ilimlerine kavuşmamış olan din adamları, bilmedikleri ilimlere inanmıyorlar. Bâtın ilmi olarak anladıkları ve söyledikleri de, kendi gibi bir câhilden işittikleri veya batın âlimlerinin kitaplarından okuyup ezberledikleri şeylerdir. Paslı kalbleri açılmamış, rahmânî nûra kavuşmamışlardır. Kendilerini batın âlimi sanan bu câhiller, akıllarının esîridirler. O büyüklerin bildirdiklerini, kısa akılları ile ölçerek yanlış anlamaktadırlar. Kur’ân-ı kerîmi ve hadîs-i şerîfleri de böyle yanlış anlıyorlar. Bozuk, zararlı tefsîr kitapları yazarak müslümanları felâkete sürüklüyorlar. Nûr sûresinin; “Allahü teâlâ bir kimseye nûr vermezse, o münevver olamaz!” meâlindeki 40. âyet-i kerîmesi bunları göstermektedir.

Allahü teâlâya kavuşmak, Allahü teâlâya yaklaşmak, Allahü teâlâyı tanımak, Allahü teâlâyı sevmek, feyz almak, nûrlanmak, ârif olmak, ilm-i batın sâhibi olmak gibi şeyler, hep kalb ile olur. Bunlara akıl eremez, anlıyamaz. Allahü teâlâ, herşeye kavuşmak için bir sebep yaratmıştır. Birşeye kavuşabilmek için, o şeyin sebebine yapışmak lâzımdır. Bildirdiğimiz şeylere kavuşmanın sebebi, kalbi mâsivâ’dan ya’nî Allahü teâlâdan ve O’nun râzı olduklarından başka olan herşeyin sevgisinden temizlemektir. Mahlûkların varlığını, sevgisini kalbden çıkarmaktır. Buna; “Fenâ-i kalbi” denir. Kalb, Allahdan başka herşeyi tam unutursa, yukarda bildirdiğimiz şeyler, kendiliğinden kalbe dolar. Kalb, görülmeyen, tutulmayan bir şeydir. Ya’nî madde değildir. Yer kaplamaz. Yürek dediğimiz et parçası ile ilgisi vardır. Aklın, dimağ (beyin) ile olan ilgisi gibidir. Bir şişeye hava sokmak için uğraşmak lâzım değildir. Sıvıyı boşaltmak lâzımdır. Şişedeki sıvı boşaltılınca, hava kendiliğinden girer. Kalb de böyledir. Mahlûkların sevgisi, hattâ düşünceleri kalbden çıkarılınca, Allah sevgisi, feyz, nûr, ma’rifet, kendiliğinden kalbe gelir. Kalbi mahlûklardan temizlemeğe sebep de, Ehl-i sünnet i’tikâdı, haramlardan sakınmak, farzları ve nafile ibâdetleri yapmaktır. Nafile ibâdetlerden, te’sîri en çok ve sür’atli olanı, zikr yapmak ve Allahü teâlânın velîlerinden biri ile beraber bulunmaktır.”

“Cemâat rahmettir. Ya’nî müslümanların hak üzerinde birleşmeleri, Allahü teâlânın, merhamet etmesine sebep olur. Tefrika (bölünmek) ise azâbdır. Ya’nî, müslümanların topluluğundan ayrılmak, Allahü teâlânın azâb yapmasına sebep olur. Demek ki, her müslümanın doğru yolda olanlara katılması lâzımdır. İmânı doğru olanlar az olsa dahî, bunlara katılmalı, bunlar gibi inanmalıdır. Doğru yol, Eshâb-ı Kirâmın yoludur. Bu yolda olanlara; “Ehl-i sünnet ve cemâat” denir. Eshâb-ı Kirâmdan sonra ortaya çıkan bâtıl, bozuk kimselerin çok olması, insanı şaşırtmamalıdır. İmâm-ı Beyhekî buyuruyor ki “Müslümanlar bozulduğu zaman, bunlardan önce olanların doğru yoluna sarılmalısın! Bir kişi kalsan bile, o yoldan

ayrılmamalısın!” Necmüddîn-i Gazzî buyuruyor ki: “Ehl-i sünnet ve cemâat” demek, Resûlullahın ve Eshâb-ı Kirâmın gittikleri doğru yolda bulunan âlimler demektir. “Sivâd-i a’zam” ya’nî İslâm âlimlerinin çoğu böyle idiler. Hak olan cemâat, yetmişüç fırka içinde, Cehennemden kurtulacağı bildirilmiş olan fırka-i nâciye bunlardır. Kur’ân-ı kerîmde; “Parçalanmayınız!” buyuruldu. Bu âyet-i kerîme, i’tikâdda, inanılacak bilgilerde parçalanmayınız demektir. Âlimlerin çoğu, meselâ Abdullah İbni Mes’ûd, böyle olduğunu bildirmiştir. Ya’nî nefslerinize ve bozuk düşüncelerinize uyarak, doğru îmândan ayrılmayınız demektir. Bu âyet-i kerîme, fıkıh bilgilerinde ayrılmayınız demek değildir. Âyet-i kerîme, bozgunculuk olan ayrılmağı yasaklamaktadır. Bu ise, akâiddeki, inanılacak şeylerdeki ayrılıktır. Ahkâmda, amellerde olan ictihâd bilgilerindeki ayrılık böyle değildir.

Çünkü bu ayrılık, hakları, farzları, amellerdeki, ibâdetlerdeki ince bilgileri ortaya koymuştur. Eshâb-ı Kirâm da, günlük işleri açıklayan bilgilerde birbirlerinden ayrılmışlardı. Fakat, i’tikâd bilgilerinde de ayrılıkları yoktu. Hadîs-i şerîfde; “Ümmetimin ayrılığı rahmettir” buyuruldu. Dört mezhebin amel, iş bilgilerinde ayrılması böyledir. Şimdi dört mezheb olması, Allahü teâlânın hidâyeti ve rahmetidir. Hepsi sevâb kazanmıştır. Kıyâmete kadar, bu mezheblerde olanların ibâdetlerine verilen sevâbların bir misli de, bunların mezheblerinin İmâmlarına verilmektedir. Âlimlerin amel, iş bilgilerinde çeşitli ihtisas kollarına ayrılmaları da böyledir. Böylece; bir kısmı hadîs, ba’zısı tefsîr, birçoğu da fıkıh ve Arabî ilimlerde yetişmişlerdir. Arabî bilgilerde birçok âlim yetişmişdir. Tasavvufcuların riyâzet çekmekte ve talibleri yetiştirmekte, ayrı yol tutmaları da, ya’nî çeşitli yolların meydana gelmesi de, bu hadîs-i şerîfe uygun olmaktadır. Necmeddîn-i Kübrâ; “İnsanları Allahü teâlâya kavuşturan yollar, insanların sayısı kadardır” buyurdu. Bu söz de, talibleri yetiştirmek yolunu bildiriyor. Yoksa, i’tikâdlarında hiçbir ayrılık yoktur. Bütün evliyânın i’tikâdları, îmânları birdir. Hepsi, Ehl-i sünnet ve cemâat i’tikâdındadır. San’at sahiblerinin çeşitli iş kollarına ayrılmaları da öyle rahmettir. Fakat, i’tikâdda ayrılmak, parçalanmak, böyle değildir. Çünkü, Resûlullah ( aleyhisselâm ) “Cemâat rahmettir. Ayrılık azâbdır” buyurdu.

“Resûlullah ( aleyhisselâm ); “Kişi, sevdiği ile beraber olur” buyurdu. Müslim kitabında bildirildiği üzere, bir kimse, Resûlullaha kıyâmeti sorunca; “Kıyâmet için ne hazırlık yaptın?” buyurdu. O kimse; Allahın ve Resûlünün sevgisini hazırladım deyince; “Sevdiklerinle beraber olursun” buyurdu. İmâm-ı Nevevî, bu hadîs-i şerîfi açıklarken; “Bu hadîs-i şerîf, Allahü teâlâyı ve O’nun Resûlünü ve sâlihlerin ve hayr sahiblerinin dirilerini ve ölülerini sevmenin kıymetini, fâidesini bildiriyor” dedi. Allahü teâlâyı ve O’nun Peygamberini sevmek demek, emirlerini yapmak, yasaklarından sakınmak, bunlara karşı edebli, saygılı olmak demektir. Sâlihleri severek onlardan fâidelenmek için, onların yaptıklarını yapmak lâzım değildir. Çünkü, onların yaptıklarını yaparsa, o da, onlardan olur. Hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: “Bir kimse, bir cemâati sever. Fakat onlardan olmaz.” Onlarla beraber olmak, onların derecesine yükselmek demek değildir. Hadîs-i şerîfde; “Bir cemâati seven kimse, onların arasında haşr olunur” buyuruldu. Ebû Zer ( radıyallahü anh ); “Yâ Resûlallah! Bir kimse, bir cemâati sevse, fakat onların yaptıklarını yapmasa, nasıl olur? dedikte; “Yâ Ebâ Zer! Sevdiklerinle beraber olursun” buyurdu. Fakat, Hasen-i Basrî (r.aleyh) buyuruyor ki: “Bu hadîs-i şerîfler seni yanıltmasın! Sen iyilere, ancak onların iyi amellerini yapmakla kavuşabilirsin! Yahudiler ve hıristiyanlar, peygamberlerini sevdiklerini söylüyorlar ise de, onlar gibi olmadıkları için, onların yanına gidemiyeceklerdir.” İmâm-ı Gazâlî bunun için; “Onların iyi amellerinden birkaçını veya hepsini yapmadıkça, yalnız sevmekle, onların yanına kavuşulamaz” dedi. Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, bir cemâati seven kimse, üç nevî olabilir: Onların bütün amellerini ve ahlâkını edinmiştir. Yâhud hiçbirini edinmemiştir. Yâhud da, birkaçını yapar. Başkalarını yapmayıp, bunların tersini yapar. Hepsini yapabilen, onlardan olur. Onlarla olur. Onlara olan sevgisi, onu da tam onlar gibi yapmıştır. Muhabbetin en yüksek tabakasına erişmiştir. Elbet onlardan olur. Sevdiklerine hiç uymayan, onlara hiç benzemeyen kimse, onlardan hiç olamaz. Sevdiklerinin birkaç ameline uyan kimseye gelince, îmânda uymamış ise, onlardan olamaz. Onları seviyorum demesi hiç doğru değildir. Onun kalbinde, onlara sevgi değil, düşmanlık vardır. Din düşmanlığından daha büyük düşmanlık olmaz. Yahudilerin ve hıristiyanların, peygamberleri seviyoruz demeleri böyledir. Kişi, sevdikleri gibi inanıp, tâat ve ibâdetlerde, onlara tam uymazsa, beğenmediği için uymamış ise, seviyorum demesinin yine fâidesi olmaz. Onlarla birlikte olamaz. Gücü yetmediği, nefsine hâkim olamadığı için, hepsine uyamamış ise, onlarla birlikte olmasına mâni olmaz. Hadîs-i şerîfler, bu ikinci kısmı bildirmektedir. Bir cemâati seven, fakat tam onlar gibi olmayan kimseye karşı söylenmiştir. Ebû Zer hadîsi, bunu açıkça bildirmektedir. Bu

hadîs-i şerîf, müslümanları çok sevindirmektedir. 183 (m. 799) senesinde Kûfe'de vefât etmiş olan Muhammed bin Semmâk, son nefesinde; "Yâ Rabbî! Sana hep isyan ettim. Fakat, sana itaat edenleri hep sevdim. Beni bu sevgime bağışla!" diyerek duâ etti."

"Resûlullah ( aleyhisselâm ); "Kişi, sevdiği, ile birlikte olur" buyurdu. Selef-i sâlihîni, ya'nî Ehl-i sünnet âlimlerini sevsek, onlar gibi olmasak bile, bu hadîs-i şerîfdeki müjdeye kavuşuruz. Allahü teâlânın sevdiklerinin ve Allahü teâlâyı sevenlerin dirilerini ve ölülerini seven kimse, büyük saadete, iyiliklere kavuşur. Onları sevmek, meselâ onların düşmanlarına karşı ve onları kötüleyen câhillere karşı, onları savunmak, övmektir. Dünyâya düşkün olanların en kötüleri, Allahü teâlânın sevdiklerini, evliyâyı kötüleyenlerdir. Dünyâya düşkün olmak, bütün kötülüklere yol açar. Hased, hırsızlık, rüşvet, kibir gibi haramlara sebep olur. Câhil din adamlarının kibirli olmaları, hep dünyâya düşkün olmalarından ileri gelmektedir. Muhyiddîn-i Arabî'nin kalbinin açılması, bâtın ilimlerine kavuşması, tasavvuf büyüklerini sevdiği, onları savunduğu için olduğunu, kendisi bildirmektedir. Rûh-ül-kuds kitabında diyor ki: "Elhamdülillah! Câhil din adamlarına karşı, tasavvufcuları hep savundum, ölünceye kadar da savunacağım. Bunun için, kalb bilgilerine kavuşturuldum. Onlara saldıran, isimlerini söyleyerek kötüleyen, kendisinin câhil olduğunu ortaya koyar. Bunun sonu felâket olur."

Muhyiddîn-i Arabî, Vasıyyet-i Yûsufiyye kitabını açıklarken diyor ki: "Resûlullahı rü'yâda gördüm. Bana; "Allahü teâlânın bu ni'metine nasıl kavuştuğunu biliyor musun?" buyurdu. "Hayır bilmiyorum" dedim. "Ehlullah olduğunu söyleyenlere, saygı gösterdiğin için kavuştun!" buyurdu.

Kendi kusurlarını araştırıp düzeltmeğe çalışan kimse, başkalarının ayıblarını görmeğe vakit bulamaz. Hep, kendinden daha iyi olan müslümanları görür. Ya'nî her gördüğü müslümanı kendinden daha iyi bulur. Velî olduğunu söyleyen kimsenin doğru söylediğine inanır. Başkalarının kötülüklerini araştıran, kendi kusurlarını görmeyen ise, velîye inanmaz.

Necmüddîn-i Gazzî, Hüsn-üt-tenebbüh kitabında diyor ki; "Sâlihleri sevmek, sohbetlerinde bulunmak, ziyâretlerine gitmek, onlarla bereketlenmek lâzımdır. Evliyâ bunlardır." Şah Şuca' Kirmanî buyuruyor ki: "Evliyâyı sevmekten daha kıymetli ibâdet olmaz. Evliyâyı sevmek, Allahü teâlâyı sevmeğe yol açar. Allahü teâlâyı seveni, Allahü teâlâ da sever."

Ebû Osman Hayrî diyor ki: "Evliyânın sohbetine kavuşan kimse, Allahü teâlâya kavuşturan yolu bulur." Yahyâ bin Mu'âz diyor ki: "Evliyânın sohbetine kavuşan sâdık bir kimse, herşeyi unutur. Allahü teâlâ ile olur. Böyle olmazsa, Allahü teâlâya hiç kavuşamaz."

Muhammed bin Irak, Sefînet-ül-Irâkıyye kitabında diyor ki: Fıkıh âlimlerinden Muhammed bin Hüseyn Becli, Resûlullahı ( aleyhisselâm ) rü'yâda görüp, hangi amelin en iyi olduğunu suâl etti. Resûl aleyhisselâm; "Evliyâullahdan olan bir velînin yanında bulunmaktır" buyurdu. Diri iken bulamazsak deyince: "Diri iken de, ölü iken de onu sevmek, düşünmek böyledir" buyurdu.

İmâm-ı Birgivî hazretleri duâ ederken; "Ey yardımcıların en iyisi! Ey ümidsizlerin sığınağı! Yâ Erhamerrâhimîn! Ey günahları örten merhameti bol Allahım! Habîbin, sevgili Peygamberin hürmeti için ve bütün peygamberlerin, meleklerin, Peygamberinin Eshâbının ve Tabiînin hürmetleri için, günâhı çok olan bizlere acı! Suçlarımızı affeyle" derdi. Allahü teâlâya, Peygamberi ve O'nun Eshâbı ve Tabiînin hürmeti için duâ etmek, duânın kabûl olması için bunları vesile etmek caizdir, meşrûdur. Onların şefaatini istemek olup, Ehl-i sünnet âlimleri caiz olduğunu bildirmiştir. Mu'tezile, buna inanmadı. Vesîle ederk yapılan duâ, o velînin kerâmeti olarak kabûl olur. Bu da, öldükten sonra da, kerâmetin bulunduğunu göstermektedir. Bid'at ehli olan sapıklar, buna inanmıyor.

İmâm-ı Münâvî, Câmi'us-sagîr'i açıklarken buyuruyor ki: "İmâm-ı Sübkî; "Duâ ederken, Resûlullahı vesile yapmak, O'nu şefaatçi yapmak, O'ndan yardım istemek güzel olur. Selef-i sâlihînden ve sonra gelen âlimlerden hiç kimse buna karşı çıkmadı. Yalnız İbn-i Teymiyye bunu inkâr ederek, doğru yoldan ayrıldı. Kendinden önce gelenlerden, kimsenin söylemediği bir yola saptı. Ehl-i İslâm arasında sapıklığı ile nâm aldı" buyurdu. Âlimlerimiz, Resûlullaha mahsûs olan üstünlükleri bildirirlerken, duâ ederken, Resûlullahı vâsıta kılmak caiz olur. Başkalarını vâsıta etmek böyle değildir dediler. Fakat, İmâm-ı Kuşeyrî diyor ki: "Ma'rûf-i Kerhî talebesine, duâ ederken beni vâsıta ediniz! Ben, Allahü teâlâ ile aranızda vâsıtayım demiştir. Çünkü evliyâ, Resûlullahın

vârisleridir. Vâris olan, vârisi olduğu zâtın bütün üstünlüklerine kavuşur."

Yine Hadîka kitabında 153. sahifeden başlayarak yazılanların özeti şöyledir:

Edille-i şer'iyye: "Edille-i şer'iyye ya'nî din bilgilerinin kaynağı dörttür. Kitâb, sünnet, kıyâs ve icmâ'. Kıyâs ile icmâ', Kitabdan ve sünnetten çıkmıştır. Şu hâlde, din bilgisinin ana kaynağı Kitâb (Kur'ân-ı kerîm) ve sünnettir. Bu ikisinden alınmayan her bilgi, her iş, bid'attir. Bid'at olan inanışlar, bilgiler ve işler, sapıklıktır. İnsanı felâkete götürür. Meselâ, tasavvufcu, tarikatçı olduğunu söyleyen kimseler, bir münkeri, ya'nî icmâ' ile bildirilenlere uymayan birşeyi yapınca; "Biz bâtın bilgilerini biliyoruz. Bu iş bize helâldir. Siz kitaptan öğreniyorsunuz. Biz ise, Muhammed aleyhisselâmdan sorup anlıyoruz. O'nun sözüne güvenmezsek, Allahdan sorup öğreniyoruz. Şeyhimiz himmeti bizi ma'rifetullaha kavuşturuyor. Kitaptan, üstâddan birşey öğrenmeğe ihtiyâcımız yoktur. Allah bilgilerine kavuşmak için kitap okumamak, mektebe gitmemek lâzımdır. Bizim yolumuz bozuk olsaydı, nûrlar, peygamberler, rûhlar, bize görünmezlerdi. Biz yanılırsak, haram işlersek, rü'yâda bize bildirilir, doğruları öğretilir, ilim adamlarının kötü gördükleri şeyler, bize rü'yâda kötülenmedi, iyi bildiğimiz için yapıyoruz" diyorlar. Bu gibi saçma sözler, zındıklıktır, sapıklıktır, İslâmiyet ile alay etmektir. Kur'ân-ı kerîme ve hadîs-i şerîflere hakaret etmek, güvenmemektir. Bunlarda yanlış ve zamana uymayan şey bulunduğunu söylemektir. Böyle bozuk sözlere inanmamalıdır.

Ehl-i sünnet âlimleri buyuruyor ki, ilhâm vâsıtası ile ahkâm anlaşılamaz. Ya'nî, Allahü teâlânın, velîlerin kalblerine verdiği bilgiler, helâl ve haramlar için delîl, sened, olamazlar. Resûlullahın ( aleyhisselâm ) mübârek kalbine gelen ilham, her müslüman için seneddir. Herkesin bunlara uyması lâzımdır. Evliyânın ilhamı İslâmiyete uygun ise, yalnız kendisine seneddir. Başkalarına sened olamaz. İlham, Kitabın ve sünnetin ma'nâlarını anlamağa yardım eder. İlhâm, sâlih mü'minlerde olur. Bid'at sahiplerinin ve fâsıkların kalblerine şeytanın vesveseleri gelir. Kalbe gelen bilgilere ilm-i ledünnî denir. Bu ilim, rûhanî veya şeytanî olur. Birincisine "İlham", ikincisine "Vesvese" denir, İlhâm, Kitaba ve sünnete uygun olur. Vesvese, bunlara uygun olmaz. Rü'yâ da, ilm-i ledünnî gibi, Rahmânî veya şeytanî olur. Resûlullah ( aleyhisselâm ), peygamber olduğu bildirilmeden önce, altı ay, rü'yâ ile amel eyledi. Tasavvuf büyüklerinden yüksek veli Cüneyd-i Bağdadî hazretleri; "İnsanları Allahü teâlânın sevgisine kavuşturacak yol, yalnız Muhammed aleyhisselâmın yoludur. Bunda başka olan, dinler, mezhebler tarîkatler, rü'yalar çıkmaz sokaktır, insanı saadete kavuşturmazlar. Kur'ân-ı kerîmin ahkâmını öğrenmeyen ve hadîs-i şerîflere uymayan kimse, câhil ve gâfildir. Buna uymamalıdır. Bizim ilmimiz, mezhebimiz, Kitâb ile sünnettir" buyurdu. Muhyiddîn-i Arabî hazretleri buyuruyor ki: "Bir velî, İslâmiyete uydukça, ilerler, ilhamları artar. Fakat, velilere gelen ilhamlar, Kitâb ve sünnetin üstüne çıkamaz."

Cüneyd-i Bağdâdî'nin dayısı ve üstadı olan Sırrî-yi Sekatî hazretleri; "Tasavvufun üç ma'nâsı vardır. Birincisinde, sûfinin kalbinde Allahü teâlâya olan ma'rifeti, vera'ının nûrunu söndürmez. Kalbinde olan ma'rifet nûru ile, maddenin ve enerjilerinin hakîkatlerini, özlerini anlar ve Allahü teâlânın isimlerinin, sıfatlarının tecellîlerine kavuşur. Bedeninde olan vera' nûru ile, İslâmiyetin ince bilgilerini anlar. Her işi, İslâm ahkâmına uygun olur. İkinci ma'nâsına göre, sûfînin kalbinde, Kitaba ve sünnete uymayan ilim bulunmaz. Uygun olup olmadığını, zâhir ve batın bilgilerinde derin âlim olup, tasavvuf büyüklerinin kullandıkları kelimeleri anlayanlar ayırabilir. Tasavvufun üçüncü ma'nâsına göre, sûfînin kerâmetleri, İslâm bilgilerinin hiçbirine aykırı olmaz. İslâm ahkâmına uymayan şeyler, kerâmet olmaz. Bunlara "İstidrâc" denir" buyurdu. Evliyânın, sözlerinin, işlerinin İslâm ahkâmına uygun olup olmadığını her ilim sahibi anlayamaz. Tasavvuf bilgilerini iyi bilmek ve tasavvuf büyüklerinin sözlerinin ma'nâsını iyi anlamak lâzımdır. Meselâ, Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri; "Sübhânî mâ a'zama şânî" buyurdu. Yalnız zâhirî bilgileri olanlar bu sözü; (Mahlûklardaki kusurlar bende yoktur. Benim şânım çok büyüktür) demek sanır. Muhyiddîn-i Arabî hazretleri, bu söz için; "Allahü teâlânın büyüklüğünü, hiç kusurlu olmadığını en iyi olarak bildirmektedir" dedi. "Tenzihin tenzihidir" buyurdu. Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri, bu sözü ile İslâmiyete uygun olan birşeyi anlatmak istemiştir. Sekr ya'nî tasavvuf sarhoşluğu hâlinde olduğundan başka kelime bulamamış, ince bilgilerini, herkesin anlayamıyacağı kelimelerle bildirmiştir.

Yine bu büyük veli, Bistâm şehrinde, talebelerini alarak, bir velîyi görmeğe gittiler. Zühdü, takvâsı dillerde dolaşan o kimsenin yanına gidince, kıble tarafına tükürdüğünü gördü. Selâm vermeyip, yanından uzaklaştı ve; "Bu adam, Resûlullaha karşı lâzım olan edeblerden birini gözetmedi. Velî

olmak için, lazım olan edebleri de gözetemez” dedi. Kıbleye karşı edebsizlik, kötü birşeydir. Allahü teâlâ, namazı kıbleye karşı kılmağı emretmiştir. Kıbleye karşı abdest bozmak yasak edilmiştir. Ehl-i sünnet âlimleri, yatarken ve otururken kıbleye karşı ayak uzatmağa mekrûh dedi. Allahü teâlâ Kâ’be’yi tavaf etmeği ve tavâfda temiz olmağı emreyledi. Muhyiddîn-i Arabî hazretleri buyuruyor ki: “Duâlarının kabûl olduğunu söyleyen bir kimse, İslâmın edeblerinden bir edebi gözetmezse, çok kerâmetleri görülse de, ona inanılmaz.” Yine Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri buyurdu ki: “Bir kimse, velî olduğunu söylerse, hattâ havada oturursa, ibâdetleri yapmasına ve haramlardan sakınmasına ve İslâmiyete uymasına bakmadan sözüne inanmayınız.

Zünnûn-i Mısrî hazretleri buyuruyor ki: “Allahü teâlâyı sevmenin alâmeti bütün ahlâkta ve bütün işlerde O’nun sevgili peygamberi Muhammed aleyhisselâma uymaktır.”

Kerâmet: Evliyânın kerâmetleri hakdır, doğrudur. Ehl-i sünnet i’tikâdında olan ve İslâmiyete uyduğu görülen kimselere, Allahü teâlânın âdeti dışında, (ya’nî fizik, kimya ve fizyoloji kânunları dışında) ikram ettiği, ihsân ettiği şeylere “Kerâmet” denir. Bir velî, kerâmet sahibi olduğunu söylemez. Kerâmet göstermesini dilemez. Kerâmet, velînin ölüsünde de, dirisinde de hâsıl olur. Peygamberler ölünce, peygamberlikten ayrılmadıkları gibi, velîler de ölünce, evliyâlık derecesinden düşmezler. Velîler, Allahü teâlâya ve sıfatlarına ârifdirler. Kur’ân-ı kerîmde, birçok velîlerin kerâmetleri bildirilmektedir, Îsâ aleyhisselâm babasız dünyâya gelince, hazret-i Meryem’de görülen kerâmetler bunlardandır. Zekeriyyâ aleyhisselâm hazret-i Meryem’in odasına geldiği zaman, yanında yiyecek olduğunu görür; “Bunu nereden aldın” derdi. Çünkü, onun yanına, Zekeriyyâ aleyhisselâmdan başka kimse girmezdi. O da; “Allahü teâlâ yarattı” cevâbını verirdi. Eshâb-ı Kehf’in kerâmetleri de, Kur’ân-ı kerîmde bildirilmektedir. Mağarada senelerce aç ve susuz kaldılar. Âsaf bin Berhıyâ’nın, Belkıs’ın tahtını Süleymân aleyhisselâma getirmesi de, Kur’ân-ı kerîmde bildiriliyor. Eshâb-ı kirâmın ve Tabiînin binlerce kerâmetleri, kitaplarda yazılıdır ve dillerde dolaşmaktadır. Ehl-i sünnet düşmanlarının kerâmetlere inanmamasına, pek de şaşmamalıdır. Çünkü, kendilerinde kerâmet hiç hâsıl olmadığı gibi, hocalarından, büyük bildiklerinden de böyle şeyler görüldüğünü duymuyorlardı. (İmâm-ı Necmüddîn Ömer Nesefî’den, kerâmeti sorduklarında; “Allahü teâlânın, evliyâsına, ya’nî sevdiği kullarına, âdetini bozarak, ihsânda bulunması. Ehl-i sünnete göre caizdir” buyurduğu, İbn-i Âbidîn’de, mürted bahsi sonunda da yazılıdır.)

Yine İbn-i Âbidîn’de, evliyânın az zamanda uzak yerlere gittikleri yazılıdır. İbn-i Hacer-i Heytemî hazretlerinin fetvâlarında diyor ki: “Bir velî, bulunduğu yerde akşam namazını kıldıktan sonra, garba doğru, kerâmet olarak, az zamanda çok uzağa gitse, gittiği yerde güneş batmamış olsa, burada güneş batınca, akşam namazını tekrar kılması lâzım olmadığını söyleyenler çoktur. Şemseddîn Remlî ise, lâzım olur buyurdu.” İhtiyâç olduğu zaman, yiyecek, içecek ve giyecek, hemen hâsıl olması da çok görülmüştür. Resûlullahın ( aleyhisselâm ) amcaoğlu Hazreti Ca’fer Tayyâr’ın havada uçtuğu târih kitaplarına geçmiştir. Lokmân-ı Serahsî’nin ve benzerlerinin uçtukları da meşhûrdur. Su üstünde yürümek, ağaç, taş ve hayvanlarla konuşmak da çok görülmüştür. Allahü teâlânın, böyle âdetinin ve kânunlarının dışında yaptığı şeyler, peygamberlerde hâsıl olursa, mu’cize denir. Peygamberlerin diri olması şart değildir. Pegyamberler öldükten sonra da, Allahü teâlâ bunlara mu’cize ihsân eder. Bunun gibi, velîler öldükten sonra da, Allahü teâlâ bunlara kerâmet vermektedir. Hiçbir velî, hiçbir nebinin derecesine yükselemez. Herhangi bir peygamber (aleyhisselâm) bütün velîlerin hepsinden daha yüksektir. Velîler, dereceleri ne kadar yüksek olursa olsun, İslâmiyetten ayrılamazlar. Ya’nî, Allahü teâlânın emirlerine ve yasaklarına uymaları ve dereceleri ne kadar yükselirse yükselsin buna devam etmeleri lâzımdır.

Velîlerin en yükseği Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk’dır. Bundan sonra, en yükseği Hazreti Ömer-ül-Fârûk’dur. Onun müslüman olmasından önce, müslümanlar gizli ibâdet ederlerdi. Hazreti Ömer müslüman olunca; “Bugünden sonra artık gizli ibâdet olunmaz” dedi. İslâmiyette, açıkça ilk ibâdet eden, Ömer-ül-Fârûk’dur. Bu ikisinden sonra velîlerin en yükseği, hazret-i Osmân-ı Zinnûreyn’dir. Resûlullahın Rukayye ve Ümm-i Gülsüm adındaki iki mübârek kızı ile ard arda evlendiği için, (iki nûr sahibi) ma’nâsına gelen “Zinnûreyn” adı ile şereflenmiştir. Bu iki zevcesi ölünce, Resûlullah ( aleyhisselâm ); “Bekâr bir üçüncü kızım daha olsaydı, onu da Osman’a verirdim” buyurdu. Bundan sonra, evliyânın en üstünü, hazret-i Aliyy-ül-mürtezâ’dır. Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) Tebûk gazâsına giderken, hazret-i Ali’yi, Medine’de, Ehl-i beytini korumak için, kendi yerine vekîl bırakmağa râzı oldu ve; “Sen, bana Hârûn’un Mûsâ’ya olduğu

gibisin. Şu kadar var ki, benden sonra, hiç peygamber gelmeyecektir" buyurmuştu. Bunun için, kendisine "Mürtezâ" denildi. Resûlullahdan sonra bu dördünün hilâfeti, üstünlükleri sırasına göre oldu. Bunlardan sonra, evliyânın en üstünleri Eshâb-ı Kirâmın hepsidir (radıyallahü anhüm ecmaîn). Eshâb-ı Kirâmın isimlerini ve aralarında olan muharebeleri söylerken, kalbimizin ve dilimizin onlara karşı saygılı ve iyi olması lâzımdır. Çünkü onların birbirleri ile muharebeleri, ictihâd ayrılığı idi. Onların bu işlerine de sevâb vardır. Yanılanlarına bir sevâb, doğru olanlarına, iki sevâb verildi. Aşere-i mübeşşere denilen on kişinin Cennetlik olduklarına inanırız. Bunların Cennete gideceklerini, Resûlullah haber verdi. Bunlar, Dört halîfe (Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk, Hazreti Ömer, Hazreti Osman ve Hazreti Ali), Talhâ bin Ubeydullah, Zübeyr bin Avvâm, Sa'd bin Ebî Vakkâs, Saîd bin Zeyd, Ebû Ubeyde bin Cerrah ve Abdurrahmân bin Avf'dır (r.anhüm). Resûlullahın mübârek kızı Hazreti Fâtıma-tüz-Zehrâ ile bunun iki oğlu, Hazreti Hasen ile Hazreti Hüseyn'in ve Hadîce-tül Kübrâ ve Âişe-i Sıddîk'a'nın da Cennetlik olduklarına inanırız. Bunlardan başka, hiç kimsenin ismini söyleyerek Cennetlik olduğunu kesinlikle söyleyemeyiz. Başka âlimlerin, velilerin Cennete gideceklerini, çok zan ederiz. Fakat, kesin söyleyemeyiz. Eshâb-ı Kirâmdan sonra, evliyânın en üstünü Tabiînin üstünleridir. Onlardan sonra Tebe-i tabiînin üstünleridir. "Rıdvânullahi teâlâ aleyhim ecmaîn."

Yine Hadîka'da sünnet-i seniyyeye yapışmak ile ilgili olarak buyuruluyor ki;

Sünnet-i seniyyeye yapışılmasının ehemmiyetini bildiren âyet-i kerîmeler Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde Âl-i İmrân sûresi 31. âyet-i kerîmesinde meâlen buyurdu ki: "Ey sevgili Peygamberim ( aleyhisselâm )! Onlara de ki; eğer Allahü teâlâyı seviyorsanız ve Allahü teâlânın da, sizi sevmesini istiyorsanız, bana tâbi olunuz. Allahü teâlâ bana tâbi olanları sever." Ya'nî emirlerine itaat ettiğiniz ve Allahü teâlâyı sevdiğiniz iddiasında sâdık iseniz bana tâbi olunuz. Çünkü, bana tâbi olmak, Allahü teâlânın sevgisinden ve O'na itaatten dolayıdır. Eğer bana tâbi olursanız, Allahü teâlâ sizi sever ve günahlarınızı af ve mağfiret eder. Sizden meydana gelen günahları affetmek sûretiyle sizden râzı olur ve kalblerinizdeki perdeleri kaldırır. Sizi kendisine yaklaştırır. Allahü teâlâ Gafûr'dur, Rahîm'dir. Ya'nî sevdiği, râzı olduğu kulunun günahlarını af ve mağfiret eder. Fadlı ve keremi ile ona merhamet eder.

Bu âyet-i kerîme nâzil olunca, hâinlerin, münâfıkların reîsi olan Abdullah bin Übey bin Selûl, arkadaşlarına; "Muhammed ( aleyhisselâm ) kendisine itaat edilmesinin Allahü teâlâya itaat edilmesi gibi olduğunu söylüyor. Hıristiyanların Îsâ bin Meryem'i (aleyhisselâm) sevdiği gibi bizim de kendisini sevmemizi istiyor" demişti. Bunun üzerine; "Onlara; "Allahü teâlâya ve Resûlüne itaat ediniz" de! Eğer (Allaha ve Resûlüne itâattan) yüz çevirirseniz, muhakkak ki Allahü teâlâ kâfirleri sevmez" meâlindeki Âl-i İmrân sûresi 32. âyet-i kerîmesi nâzil oldu. Ya'nî Allahü teâlâya itaat, O'nun Resûlüne itaat etmeye bağlıdır. Allahü teâlâya itaat, O'nun Resûlüne itaat etmekle olur.

İmâm-ı Şafiî hazretleri buyurdu ki: "Resûlullah ( aleyhisselâm ) tarafından bildirilen emir ve nehiyler (yasaklar), Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde bildirdiği emir ve nehiyler gibidir."

Allahü teâlâ Âl-i İmrân sûresinin 164. âyet-i kerîmesinde meâlen buyurdu ki: "Allahü teâlâ mü'minlere lütuf ve ihsânda bulundu. Çünkü, (vahiyden hiçbir şey duymamışlar iken) içlerinden, aralarından onlara âyetlerimi okuyan, onları kötü i'tikâd ve huylardan temizleyen, Kitabı (Kur'ân-ı kerîmi) ve Hikmeti (sünneti) öğreten bir peygamber gönderdi. Hâlbuki onlar bundan önce apaçık bir sapıklık (cehâlet) içerisinde idiler. Doğru yolu kaybetmişlerdi. Kör bir durumda idiler, iyiliği bilmezler, kötülüğü kötü görmezlerdi. İşte onlar bu durumda iken peygamber göndermek sûretiyle, onları doğru yola hidâyet etti, ulaştırdı."

Nisa sûresi 69. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: "Allahü teâlâya ve Resûlüne ( aleyhisselâm ) itaat edenler (var ya), işte bunlar, Allahü teâlânın kendilerine ni'met verdiği peygamberler, sıddîklar, şehîdler ve sâlihlerle beraberdirler. Bunlar ise ne güzel arkadaş (tırlar)."

Bu âyet-i kerîme, Resûlullah efendimizin âzâdlısı Sevbân ( radıyallahü anh ) hakkında nâzil oldu. Şöyle ki: Sevbân, Peygamber efendimizi ( aleyhisselâm ) çok severdi. O'ndan ayrı kalmaya hiç tahammül edemezdi. Birgün Resûl aleyhisselâmın huzûruna girdi. Rengi değişmişti. Şiddetli bir üzüntüsü olduğu anlaşılıyordu. Resûlullah ( aleyhisselâm ) ona bu hâlinin sebebini sorunca şöyle arzetti: "Yâ Resûlallah! Hasta değilim. Bir yerimde ağrı yok. Fakat sizi göremeyince kendimde şiddetli bir yalnızlık hissediyorum. Sizi görmedikçe bu sıkıntıdan kurtulamıyorum. Sonra âhiret hatırıma geldikçe,

orada sizi görememekten de korkuyorum. Çünkü siz diğer peygamberlerle (aleyhimüsselâm) birlikte İlliyyîne (Cennetteki çok yüksek derecelere) yükseltilirsiniz. Sizin dereceniz pek yüksek olduğundan, ben Cennete girmiş olsam bile yine sizinle beraber olamam ve sizi göremem. Cennete giremezsem zâten hiç göremem. Bu büyük acıya ise nasıl tahammül ederim?" Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu. Ayetin nüzûl sebebi hakkında başka rivâyetler de olup, bunlardan ba'zısı şöyledir:

Eshâb-ı Kirâmdan birisi, "Yâ Resûlallah! Siz âhırette (Cennette) en yüksek derecelerde bulunacaksınız. Biz ise Cennete girmiş olsak bile aşağı derecelerde bulunuruz. O hâlde sizi nasıl göreceğiz?" diye arzetti. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu.

Vâhidî'nin anlattığına göre, Ensârdan ba'zıları gelerek; "Yâ Resûlallah! Siz Cennette en yüksek derecelerde bulunursunuz. Göremeyince bizler sizi çok özleriz. O zaman ne yaparız?" diye arzettiler. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu.

Yine Rivâyet edildiğine göre, Ensârdan bir zât ağlayarak, Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) huzûruna geldi. Resûl aleyhisselâm ona; "Niçin ağlıyorsun?" diye sorunca, o zât şöyle cevap verdi: "Yâ Resûlallah! Allahü teâlâya yemîn ederim ki, ben sizi canımdan, çoluk-çocuğumdan ve malımdan daha çok seviyorum. Çoluk-çocuğum arasında bulunurken sizi hatırlayınca hemen hasretiniz gönlümü dağlıyor. Göremeyince deli gibi oluyorum. Hem siz Cennette diğer peygamberlerle birlikte en yüksek derecelerde bulunursunuz. Bizler, Cennete girsek bile aşağı derecelerde bulunuruz. O zaman biz sizleri göremeyiz." Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu.

Müellif, ya'nî Abdülganî Nablüsî hazretleri buyuruyor ki: "Ya'nî Allahü teâlâya ve Resûlüne ( aleyhisselâm ) itaat edenler, onları (peygamberler, sıddîklar, şehîdler ve sâlihleri) görürler, onları ziyâret ederler, onlarla beraber bulunurlar. Bunun için Allahü teâlâya ve O'nun Resûlüne ( aleyhisselâm ) itaat edenler, dereceleri pek yükseklerde olan peygamberleri göremiyecekleri vehmine kapılmasınlar."

Hâzin tefsîrinde buyuruluyor ki: "Her kim, emirlerine uymak ve yasaklarından sakınmak sûretiyle, O'nun Resûlüne uyarsa, böyle kimseler, Allahü teâlânın kendilerine dünyâda hidâyet, âhırette ise Cennete girmekle ihsânda bulunduğu kimselerdir. Bunlar Cennette peygamberler ile beraberdirler, onları görürler, onlarla beraber oturup kalkarlar. Fakat onların derecelerinde olmazlar. Derecelerinde olmak ayrı şey, dereceleri farklı olup, görüşmek, buluşmak daha ayrı şeylerdir.

Sıddîklar: Peygamberlerden sonra onlara tâbi olmakta en ileride olanlar, peygamberlerin sünnetlerine tam uyan ve bu şekilde vefât edenlerdir.

Sâlihler: Hayır husûsunda içleri ve dışları bir olanlardır.

Nisa sûresi 115. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: "Hidâyet yolunu öğrendikten sonra, Peygambere uymayıp, mü'minlerin yolundan ayrılanı saptığı yola sürükleriz ve çok fenâ olan Cehenneme sokarız ki, o ne kötü bir dönüş yeridir."

Beydâvî tefsîri, âyet-i kerîmede geçen "mü'minlerin yolu" lafzını, mü'minlerin üzerinde bulundukları i'tikâd ve amel diye tefsîr etmiştir.

Hâzin tefsîri, "Mü'minlerin yolundan ayrılan..." lafzını; mü'minlerin üzerinde bulundukları îmândan başkasına uyarsa, putlara ibâdet ederse... diye tefsîr etmiştir.

Bid'atların zararları: İrbâd bin Sâriye ( radıyallahü anh ) şöyle rivâyet etti: Birgün Resûlullah ( aleyhisselâm ) bize namaz kıldırdı. Namaz bittikten sonra bize döndü. Beliğ bir nasîhatta bulundu. Bu nasihatten kalbimiz ürperdi. Bu sırada orada hazır bulunan sahabeden birisi arzetti ki: "Yâ Resûlallah! Yapağınız bu nasihat, kavminin arasından artık ayrılan, onlarla vedalaşan ve kendisinden sonra doğru yoldan ayrılmamaları için onlara lâzım olan nasihatleri yapan bir kimsenin nasihati gibidir. O hâlde bize ne tavsiye edersiniz, diye suâl etti. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) şöyle buyurdu: "(Ey mü'minler!) Size Allahü teâlâdan korkmanızı tavsiye ederim. Ya'nî, iş, söz ve sükûtlarınız husûsunda Allahü teâlâdan korkunuz."

"Şühpesiz ki dinde, kıyâmete kadar benim ve Hulefâ-i râşidînin üzerinde bulunduğumuz i'tikâd ve diğer husûslara muhalif olarak ortaya çıkarılan herşey bid'attir." (Ya'nî din kemâle erdikten sonra sanki kemâle ermemiş, tamamlanmamış ve eksikmiş gibi güya bu eksikliği gidermek için, dinde yapılan yenilikler veya Resûlullahdan (

aleyhisselâm ) sonra nefsin arzu ve isteklerine göre ortaya çıkarılan şeylerdir.)

“Her bid’at dalâlettir. (O bid’atin sahibi o bid’at sebebiyle doğru yolu kaybeder.) Her bid’at sahibi Cehennemdedir.”

Câbir (radıyallahü anh) şöyle anlatır: “Resûlullah ( aleyhisselâm ) Cum’a’larda, bayramlarda veya başka zamanlarda dînî ve dünyevî fâidelere dâir hitâb buyurup, Allahü teâlânın emirlerini anlatırlarken, heybetli olurlar, mübârek seslerini yükseltirler pek te’sîrli konuşurlardı. Sanki, başında bulunduğu büyük bir orduyu, sabah ve akşam; “Düşman size bir baskın yapabilir. Bu sebeple böyle bir baskın için hazır olunuz” diye korkutan, îkâz eden bir kumandan gibi konuşurlardı.”

Mübârek sohbetlerinde; “Ben ve kıyâmet şu ikisi gibi (yakın) olduğu hâlde gönderildim” buyurup, şehâdet ve orta parmakları arasını bir miktar ayırarak gösterirlerdi. “En hayırlı söz, Allahü teâlânın Kitabı; en doğru yol, Muhammed aleyhisselâmın yoludur. İşlerin (fiil, söz, hâl ve i’tikâdların) en kötüsü, dinde sonradan meydana çıkarılan (bid’atlar)’dır” buyurdu.

Taberânî’deki bir hadîs-i şerîfte; “Bid’at sahibi bid’atinden vazgeçinceye kadar, Allahü teâlâ tövbesini kabûl etmez” buyuruldu. Her günahtan sonra tövbe etmek lâzımdır. Tövbenin doğru olması için, üç şart vardır: Günaha son vermek, yaptığına pişman olmak ve bir daha hiç yapmamağa azmetmek, karar vermek. Eğer kul hakkı da Varsa, hakkını ödeyip, helâllaşmak da lâzımdır. Bid’at sahibi demek, bir bid’ati meydana çıkaran veya çıkmış bir bid’ati yapan demektir. Bid’at demek, dinde bulunmayan bir inanışı, bir işi, bir sözü veya ahlâkı, sonradan ortaya çıkarmak veya dinde sonradan ortaya çıkmış böyle bir bozukluğu yaymak ve bundan sevâb beklemek demektir.

İbn-i Mâce’nin bildirdiği hadîs-i şerîfte; “Bid’at sahibi bid’atinden vazgeçmedikçe, Allahü teâlâ onun hiçbir ibâdetini kabûl etmez” buyuruldu. Dinden olan bir inanışı, ibâdeti, sözü veya bir huyu değiştiren bir kimsenin, dinde reformcunun, doğru olan ibâdetleri dahî kabûl olmaz. Ya’nî ibâdetin fâidelerinden mahrûm kalır. Bu bid’atten vazgeçmesi lâzımdır.

Yine İbn-i Mâce’nin bildirdiği hadîs-i şerîfte; “Bir bid’at, küfre yol açmasa bile bunu ortaya çıkaranın orucu, haccı, umresi, cihâdı, tövbesi ve hiçbir iyiliği kabûl olmaz. Bu kimsenin, yağdan kıl çıkar gibi, müslümanlıktan çıkması kolay olur” buyuruldu. Şartlarına uygun olan farzları ve nafileleri sahîh olur, borçtan kurtulur ise de, kabûl olmaz. Ya’nî bunlara sevâb verilmez. Bid’ati küfrüne yol açarsa, ya’nî küfre sebep olan bir söz söyler, bir şey kullanır, bir iş yaparsa, îmânı giderek, ibâdetleri sahih de olmaz. Bid’at sahibi, bid’atini iyi ve sevâb bilir. Bunun için dinden kolay çıkar. Bid’at işleyen, bunu ibâdet sanmakta sevâb beklemektedir. Günah işleyen ise, günahını suç bilmekte, Rabbinden utanmakta, azâbından korkmaktadır. Bid’atler, büyük günahdır. Fakat her günah bid’at değildir.

Bid’at Arabça bir kelimedir, önceden olmayıp sonradan ortaya çıkarılan herşey demektir. Bu bakımdan, kelimenin lügat ta’rîfine göre hem âdette, hem de ibâdette yapılan değişiklikler, reformlar bid’at olur. Âdet demek, karşılık olarak kıyâmetde sevâb beklenilmeyen, yalnız dünyâ fâidesini düşünerek yapılan şey demektir. İbâdet, âdetin tersi olup, kıyâmette karşılığında sevâb beklenen şeydir. Eshâb-ı Kirâm ve Tabiîn zamanlarında bulunmayıp da, sonradan meydana çıkan herşey bid’at olunca, âlimler bu bid’atleri, kısımlara ayırmışlar, bunlardan haram ve mekrûh olmayanlara Bid’at-i hasene demişlerdir. (Hattâ İmâm-ı Rabbânî hazretleri haram ve mekrûh olmayanlara, birinci asırda aslı bulunanlara bid’at ismini bulaştırmadı. Bunlara sünnet-i hasene dedi. Mevlid okumak, minare, türbe yapmak böyledir.)

Fakat dinde bid’at demek, Eshâb-ı Kirâm ve Tabiîn zamanından sonra, Resûlullahın izni olmadan, dinde yapılan eklemeler ve noksanlıklar, ya’nî ibâdet olarak yapılan sevâb olduğu düşünülen değişiklikler demektir. Dinde reform da, dinde bid’at demektir. Âdetlerde yapılan değişiklikler, bu bid’atin dışında kalmaktadır. Hadîs-i şerîflerde kötü olduğu bildirilen, dindeki bid’atlerdir. Ya’nî dinde reformlar, ibâdetlerde yapılan değişikliklerdir. Bunlar ibâdetlere yardımcı değildirler. Hepsi ibâdetleri değiştirmekte, bozmaktadırlar.

Dinde reformlar (yenilikler) ikiye ayrılır: İ’tikâdda ve ibâdet olan işlerde bid’atlerdir. İ’tikâdda olan reformlar, ya ictihâd ile yapılır, ya’nî âyet-i kerîmelerden ve hadîs-i şerîflerden çıkanlır, yahut, akıl ile, düşünce ile beğenilerek yapılır, îctihâd yapabilmek için derin âlim, ya’nî müctehid olmak lâzımdır. Müctehid, i’tikâd bilgilerinde ictihâd yaparken yanılırsa,

affolmaz. Suçlu olur. Yanlış anladığı inanılacak şey, dinde açıkça bildirilmiş ve câhillerin bile işitip bildiği, yayılmış bilgilerden ise, bu müctehid ve buna inananlar îmândan çıkar. İmânsız olduğu anlaşılan bir kimse, bu küfründen tövbe etmedikçe, mü'min ve müslüman olduğunu söylese ve bütün ömrünü ibâdetle geçirse de, küfürden kurtulamaz. Açık bildirilmiş fakat herkesin işitmemiş olduğu bilgilerden veya açık bildirilmemiş bilgilerden ise, kâfir olmazlar. Bid'at sahibi, dalâlet ehli ya'nî sapık olurlar. Bu yanlış inanışları adam öldürmek ve zinâ gibi büyük günahlardan da daha büyük günahdır. Yetmişiki türlü bid'at fırkası bulunacağı ve sapık inanışları sebebi ile hepsinin Cehenneme gidecekleri, hadîs-i şerîflerde bildirilmiştir. Müctehid olmayan din adamlarının, kendilerini müctehid sanarak, âyet-i kerîmelere ve hadîs-i şerîflere ma'nâlar vermeğe kalkışmalarıyla veya kendi görüşleri ile söyledikleri i'tikâd bilgisi, açık bildirilmemiş veya herkesin işitmediği bilgilerden olsa bile, yanlış olursa, böyle yanlış inananlar kâfir olur. Meselâ, Resûlullahın mi'râca çıktığına ve kabir suâline, ictihâd yolu ile inanmayan bir müctehid, bid'at sahibi, ya'nî sapık olur. Kendi aklı, görüşü ile inanmayan, müctehid olmayan bir din adamı ise, din bilgilerine kıymet vermemiş olacağından îmândan çıkmış olur.

İ'tikâddaki ictihâdlarında yanılmamış olan İslâm âlimlerine ve bunlar gibi doğru inanan müslümanlara Ehl-i sünnet veya sünnî denir.

Yetmişiki bid'at ehlinin ibâdetleri sahîh olsa da, kabûl olmaz, ibâdetlerinde, ictihâd ile yapacakları bid'atleri de ayrıca suç olur.

Ehl-i sünnet âlimlerinin, ibâdetlerde ictihâd ile buldukları bilgiler bid'at değildir. Bu bilgileri bulurken yanılmaları suç olmaz. Dört mezhebin imamları, bu bilgileri, İslâmiyetin sahibinin izni ile, İslâmiyetin bildirdiği delîllerden, senedlerden çıkarmışlardır. Bu bilgiler, İslâmiyeti değiştirmiş değil, İslâmiyete yardımcı olmuşlardır. Kur'ân-ı kerîmde ve hadîs-i şerîflerde açık bildirilmiş şeylerde ictihâd yapılmaz. Bunlar, olduğu gibi kabûl edilir. Açık bildirilmemiş bir işi gösteren delîli ararken yanılmak suç olmaz. Fakat bir delîlden çıkarılmayıp, akla uyarak yapılan ibâdetler, bid'at olur, sapıklık olur. Böyle reformlar, bir müekked sünnetin ortadan kalkmasına sebep olursa, günâhı daha çok olur.

Resûlullahın ibâdet olarak yaptığı ve arasıra bıraktığı şeylere sünnet-i hüdâ veya müekked sünnet denir. Bunları arasıra yapmayanlara azâb bildirilmedi. Hiç terk etmediği ve terk edenlere azâb yapılacağını bildirdiklerine vâcib denir. Arasıra yaptığı ibâdetlere müekked olmayan sünnet veya müstehâb denir. Âdet olarak yaptıklarına sünnet-i zevâid veya edeb denir.

Âdetlerde değişiklik yapmak, bid'at değil ise de vera' sahiblerinin bunları da yapmaması iyi olur. Hadîs-i şerîfde; "Benim sünnetime ve benden sonra, Hulefâ-i râşidînin sünnetlerine sarılınız!" buyuruldu. Sünnet sözü, yalnız olarak söylenildiği zaman, İslâmiyetin bildirdiği herşey demektir. Bu dînin sahibi olan Resûl (aleyhisselâm) âdetlerde birşey bildirmedi. Çünkü Resûlullah ( aleyhisselâm ) insanlara dinlerini bildirmek için geldi. Dünyâda muhtaç oldukları şeylerin yapılmasını öğretmek için gelmedi. Hadîs-i şerîfde; "Dünyâ işlerinizi yapmasını siz daha iyi bilirsiniz!" buyuruldu. Dünyânıza fâideli olan şeyleri bulup yapmanız için benim bildirmeme lüzum yoktur demektir. Dînî vazîfelerinizi, ibâdetlerinizi bilemezsiniz. Onları benden öğreniniz demektir. Bunun için âdetler, İslâmiyetin dışında kalmaktadır, İslâmiyetin dışında olan şeylerde yapılan değişiklikler bid'at olmaz.

Minare, mekteb, kitap gibi sonradan yapılmış olan şeyler bid'at ya'nî dinde reform değildir. Bunlar dîne yardımcı şeylerdir. İslâmiyet bunlara izin vermiş, hattâ emretmiştir. Böyle şeylere sünnet-i hasene denir. İslâmiyetin yasak ettiği şeyleri meydana çıkarmağa sünnet-i seyyie denir. Bid'atler, ya'nî dinde reformlar, sünnet-i seyyiedir. Sünnet-i hasene ya'nî dine yardımcı şeylerin sadr-ı evvelde ya'nî Eshâb-ı Kirâmın ve Tâbiîn-i izamın zamânlarında yapılmaması, onların bu fâideli şeylere ihtiyâçları olmadığı içindi. Onlar, kâfirlerle cihâd ediyor, memleketler alıyor, İslâmiyeti dünyâya yayıyorlardı. Onların zamânlarında bid'at sahibleri çıkmamış veya çoğalmamıştı. Kıyâmete kadar sünnet-i hasene meydana çıkarmak caizdir ve sevâbdır.

İbâdetde bir bid'ati yapmak, bir sünneti terk etmekden daha fenâdır.

Bid'at işlemek haramdır. Sünneti özürsüz terk etmek mekrûhdur. Bir sünneti özürsüz terk etmeği sevâb sanırsa, sünneti terk etmesi de bid'at olur. Bir inanışın, bir işin veya bir sözün sünnet veya bid'at olduğu bilinemediği zaman, bunu

yapmamak lâzım olur. Çünkü, bid'ati terk etmek lâzımdır. Sünneti yapmak lâzım değildir. Lâzım olmayan şey yapılmazsa kaza olunamaz. Bunun için namazların kılınmamış sünnetleri kaza olunmaz. Allahü teâlânın haram ettiği şeylerden bir zerresini yapmamak, insanların ve cinnin bütün ibâdetlerinden daha sevâbtır. Bunun için güçlük olan yerde vâcib de terk edilir. Fakat haram işlenemez denildi. Meselâ başkasının yanında taharetlenilmez.

Ebû Hüreyre'nin ( radıyallahü anh ) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde, Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "Girmek istemiyen müstesna, ümmetimin hepsi Cennete girer." Bunun üzerine orada hazır bulunan bir sahabi ( radıyallahü anh ). Cennete girmek istemeyen kimsenin hâline taaccüp ederek: "Cennete kim girmek istemez, ki? Herkesin arzusu Cennete girmektir" diye arzedince, Peygamber efendimiz; "Zâhirî ve batınî olarak emrettiğim ve nehyettiğim işlerde bana itaat eden kimse, ebedi kalıcı olarak Cennete girer. (Bu husûslarda) bana itaat etmeyen ise Cennete girmekten imtina etmiş, girmek istememiş olur" buyurdu.

Bir hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: "Ümmetim arasına fesâd yayıldığı zaman, sünnetime yapışan için yüz şehîd sevabı vardır!" Ya'ni nefse, bid'atlara ve kendi aklına uyarak İslâmiyetin hududu dışına taşıldığı zaman, benim sünnetime uyana, kıyâmet günü yüz sehîd sevâbı verilecektir. Çünkü, fesâd zamanında İslamiyete uymak, din düşmanlarıyla harb etmek gibi güç olacaktır.

Bir hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: "İslâm dîni garîb olarak başladı. Son zamanlarda da garîb olacaktır. Bu garîb insanlara müjdeler olsun! Bunlar, insanların bozduğu sünnetimi düzeltirler." Ya'nî İslamiyetin başlangıcında, insanların çoğu, müslümanlığı bilmedikleri, onu yadırgadıkları gibi, âhır zamanda da, dîni bilenler azalır. Bunlar, benden sonra bozulmuş olan sünnetimi ıslâh ederler. Bunun için, emr-i ma'rûf ve nehy-i anil münker yaparlar. Sünnete, ya'nî İslâmiyete uymakta başkalarına örnek olurlar. İslâm bilgilerini doğru olarak yazıp, kitaplarını yaymağa çalışırlar. Bunları dinleyenler az, karşı gelenler çok olur. O zamanda, sevenleri çok olan din adamı, doğru arasına eğrileri, hoşa giden sözleri karıştıran kimsedir. Çünkü yalnız doğruyu söyleyenin düşmanları çok olur.

İmâm-ı Kastalânî hazretleri, Mevâhib-ül-ledünniyye kitabında buyuruyor ki: "Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) sünnet-i seniyyesini sevmek ve O'nun mübârek sözleri olduğu için hadîs-i şerîfleri okumayı istemek, O'nu sevmenin alâmetlerindendir. Çünkü îmânın tadı kalbine girmiş olan bir kimse Allahü teâlânın veya Resûlullahın ( aleyhisselâm ) kelâmından bir harf işittiği zaman, rûhu ve kalbi ondan zevk alır. Bu mübârek kelime o kimseyi zerrelerine kadar kuşatır. Onun vücûdundaki her kıl bir kulak, her zerre bir göz olur. Böylece o kimsenin kalbi nûrlanır, sırrı parlar."

Hadîs-i şerîfde; "Beni seven, Cennette benimle beraber olur" buyuruldu. Ya'nî Resûlullahın ( aleyhisselâm ) sevgisi o kimseyi Allahü teâlânın rızâsına ve ebedî ni'metlere kavuşturur. Yine hadîs-i şerîfde; "Kişi sevdiği ile beraberdir" buyurulmuştur. Ancak seven ile sevilen kimselerin dereceleri ve âhıretteki mükâfatları eşit olmaz. Bunlar herbirinin durumuna göre farklıdır. Ancak Resûlullahı ( aleyhisselâm ) seven, O'nun derecesine muttali" olur. O'nu görür ve ziyâret ederse de yine herbiri kendi derecesindedir.

İmâm-ı Nevevî hazretleri Sahîh-i Müslim şerhinde bu hadîs-i şerîfi açıklarken; "Allahü teâlâyı, Resûlullahı ( aleyhisselâm ), sâlihleri hayatta ve vefât etmiş olan hayırlı kimseleri sevmenin faziletine işâret vardır. Allahü teâlâyı ve O'nun Resûlünü ( aleyhisselâm ) sevmenin en üstün derecesi, onların emirlerine uyup yasaklarından sakınmak, İslâmiyetin bildirdiği edebler ile edeblenmektir" buyurmaktadır.

İlim öğrenmenin ehemmiyeti: Dinde öğrenilmesi îcâbeden, mutlaka, zarurî lâzım olan bilgiler vardır. Burada maksat, sâdece bu bilgilerin öğrenilmesi değil, asıl olan onlarla emel etmektir. Bu bilgileri öğrenmek, namaza göre abdest durumundadır. Namaz abdestsiz olmadığı gibi, namazın, diğer ibâdet ve işlerin düzgün olarak yapılması da bu ibâdet ve işleri anlatan ilmi öğrenmeden mümkün olmaz.

Bilinmesi emrolunan bilgiler öyledir ki, Allahü teâlânın emirlerini yapmakla mükellef olan bir kimse bu bilgileri öğrenmezse, kulluk vazîfelerini yerine getiremez. Böylece âsî ve günahkâr olur.

Ta'lîm-ül-müte'allimîn kitabında şöyle anlatır: "Erkek olsun, kadın olsun her müslümana, mukim iken olsun, yolcu iken olsun her zaman karşılaştığı ve yapması îcâbeden şeylere

dâir bilgileri öğrenmesi lâzımdır. Meselâ her müslümanın günde beş vakit namaz kılması farz-ı ayndır. Bu sebeple en az namaz sahih olacak kadar, namaza âit bilgileri (meselâ gusl, abdest, bunlarda kullanılabilecek suların vasıfları, namazın şartları, rükünleri, namazda okuyacak kadar Kur'ân-ı kerîm ezberlemek gibi) öğrenmek elbette farzdır. Bir ibâdeti yaparken o ibâdetin farzlarını öğrenmek farz olduğu gibi, vâciblerini öğrenmek de vâcibdir. Demek oluyor ki, bir ibâdetin yapılabilmesi için, farz olan bilgileri öğrenmek farz, vâcib olan bilgileri öğrenmek de vâcibdir. Ya'nî farzı yerine getirmeye vesile olan bilgileri öğrenmek farz, vacibi yerine getirmeye vesile olan bilgileri öğrenmek ise vâcibdir.

Bunun gibi, bir sünneti ve müstehâbı yapabilmeye vesile olan bilgileri öğrenmek ve bilmek de sünnet ve müstehâb olmaktadır. Oruç ve zekât gibi diğer ibâdetlere âit bilgileri öğrenmek de böyledir. Bu hâl ibâdetler husûsunda böyle olduğu gibi, ticâret ve san'atta da böyledir. Ya'nî bir müslüman, nafakasını helâlden kazanabilmek, kimseye muhtaç olmamak, kendinin ve çoluk-çocuğunun saadet ve rahatlarını te'min etmek için bir san'atta, ticârette, bir iş kolunda çalışırken, bu çalışmasında harama düşmemek için lâzım olan husûsları öğrenmesi farzdır. Meselâ, bakkâllık yapacak bir kimsenin bu işe başlamadan evvel, bey' ve şirâ ya'nî alış-veriş ilmini çok iyi öğrenmesi lâzımdır. Aksi hâlde harama düşmekten kurtulamaz. Hâlbuki, daha evvelden, alış-veriş ilminden, kendine lâzım olan kadarını bilmesi farz idi. Şimdi ise, alış-veriş onun mesleği, işi olmuş, bu iş için lâzım olan alış-veriş ilminin her kısmı ile muâmele etmek durumunda kalmıştır. Bu ilmi iyi bilmiyenin ise haramdan kurtulamıyacağı meydandadır.

İbn-i Allân el-Mekkî es-Sıddîkî (r.aleyh) buyurdu ki: "Kim olursa olsun, insanların hemen tamâmına yakını, yaptığı işin beğenilip takdîr edilmesini ister ve kendisi de yaptığı işi beğenir. Bu insanın tabiatinde vardır. Kalb hastalıklarından (ucb, kendini ve ibâdetini beğenme gibi zararlı huylardan) kurtulup, saadete ermek, ancak büyük âlim ve velîlerin yoluna girmekle, onları çok severek onlar gibi olmaya çalışmakla mümkündür. Şimdi onları bulup, kendilerinden öğrenmek çok zor hattâ imkânsız olduğuna göre, onların Allah rızâsı için yazdıkları eserleri okumak ve tatbik etmek de aynı maksadı hâsıl eder."

Yine her müslümanın, kötü huylardan kurtulup, iyi huylara sahip olabilmesi, bu iyi huyların kalbe iyice yerleşmesi için; kalbin hâllerini, iyi huyları, bunların zıddı olan kötü ahlâkı ve kötü ahlâktan kurtulmak çârelerini çok iyi bilmesi ve bu husûsta çok dikkatli ve uyanık olması lâzımdır. Meselâ, cömerdlik, tevâzu, iffet ve ihlâs gibi güzel huylara sâhib olmak ve bunların kalbde yerleşmesi için, bu güzel huyların zıddı olan, cimrilik, kibir, hayâsızlık ve riya gibi kötü huy ve düşünceleri bilmek ve bunların zararlarından çok sakınmak lâzımdır. Kötü huylardan kurtulup, iyi huylarla bezenmek için, kötü huyları iyi bilip, zararlarından çok sakınmak lâzımdır. Bunun için;

"Kötülüğü öğendim, kötü olmak için değil,
Kötülüğü bilmeyen, düşer içine, iyi bil!"

demişlerdir.

Bunun gibi, bir kimsenin kalbinde, sâlihlere meyil, muhabbet ve onlar gibi olabilmek arzu ve düşüncelerinin yerleşebilmesi ve bu arzunun şiddetlenip o insanın hâl ve hareketlerinde kendini gösterebilmesi için, o insanın, sâlihlerin kıymetini, üstünlüklerini, âsî ve fâsık kimselerin ise kötülük ve zararlarını iyi bilmesi lâzımdır. Âsî ve fâsıkların kötü ve zararlı olduklarını bilmeyen, anlamayan kimsenin gözünde, sâlihlerin, iyi kimselerin başka kimselerden bir farkı olmaz. Dolayısıyla o kimsenin sâlihleri sevmesi, onlar gibi olmaya gayret etmesi de düşünülemez. Çünkü o zavallı kimsenin gözünde, sâlihlerin kıymetini anlayacak basiret ve gönlünde onların üstünlüğünü anlayacak bir hâssa, duygu yoktur.

Ebü'l-Hasen Şâzilî (rahmetullahi aleyh) buyurdu ki: "Bizim bildiğimiz ve bildirdiğimiz bilgilerden haberi olmayan zavallılar, büyük günahlara ısrar ederek (devam ettikleri hâlde) vefât ederler." Çünkü onlar, iyiliğin kıymetini kötülüğün zararını, ya'nî bunları anlamaya yarayan bilgileri öğrenmemişler, böylece nefslerinin hevâ ve arzularına tâbi olarak günahlara dalmışlar ve ömürleri bu gaflet ve cahillik içinde geçip gitmiştir.

Bir müslümanın, Allahü teâlânın yapılmasını açıkça emrettiği bir farzı yapabilmesi için, yapması îcâbeden, kul olarak vazîfesi olan bu farzın ne olduğunu, nasıl yapılacağını öğrenmesi de farzdır. Yine Allahü teâlânın yapılmasını açıkça men ve yasak ettiği birşey karşısında, müslümanın o isten sakınabilmesi için o şeyin haram olduğunu, yapmaması

îcâbettiğini öğrenmesi ve bu bilgisini tatbik etmesi, ya'nî emir ve yasaklara riâyet etmesi farzdır.

Kelâm ilmini, Ehl-i sünnet ve cemâat âlimlerinin bildirdikleri i'tikâdı öğrenecek ve bunları akıl ile, nakil ile isbât edecek ve sapıklara, dinsizlere anlatacak kadar okumak farz-ı ayn olup, bundan fazlasını öğrenmek, ancak din âlimlerine lâzımdır. Baskalarına caiz değildir. Dîne yardım etmek için fazla öğrenmek farz-ı kifâye ise de, bunu ancak, Allah rızâsı için çalışan, zekî din adamının öğrenmesi caizdir. Başkaları öğrenirse, bâtıl yollara kayar.

İmâm-ı Şafiî (r.aleyh) buyurdu ki: "İlm-i kelâm ile uğraşıp sapıtmak yanında, büyük günah işlemek hafif kalır." İmâm-ı Şafiî'nin zamanındaki ilm-i kelâm için böyle denilince, şimdiki din câhillerinin kısa görüşleri ve hayâlleri ile yazdıkları din kitaplarına okumanın yasaklık derecesini ve zararlarını artık düşünmelidir. İmâm-ı Şafiî yine buyurdu ki: "Ehl-i sünnet i'tikâdını iyi öğrenmeden önce ilm-i kelâm ile uğraşmanın zararı bilinmiş olsaydı, kelâm ilmi ile uğraşmakdan, arslandan kaçar gibi kaçınılırdı." Şimdi, kendi aklı, kendi görüşü ile kelâm ilmi kitapları yazanlar çoğaldı. Bunların kitapları yanlışlarla doludur. İmâm-ı Ebû Yûsuf; "Kelâm ilmi ile uğraşanların İmâm olması caiz değildir" buyurdu. Bezzâziyye fetvâsında; "lim-i kelâm ile uğraşanların çoğu zındık olur" buyuruldu. Fıkıh ilmi ile uğraşmak, ya'nî farzları ve haramları öğrenmek ise, her müslümana farz-ı ayndır. Fazlasını öğrenmek de farz-ı kifâye olup, çok sevâbdır. Hiç zararı yoktur.

**İ**lim öğrenmekte niyet düzgünlüğü: Bostân-ül-ârifîn kitabında diyor ki: "Bir kimse, ilim öğrenirken nefsinin arzu ve istekleri ve mal sevgisi gibi husûslardan dolayı niyetini düzeltmeye gücü yetmezse, ihlâs elde edemese bile bu şekilde ilim öğrenmeye devam etmesi, ilmi büsbütün terketmekten daha efdaldir. Bu şekilde devam edince, öğrendiği fâideli ilim geç de olsa onda ihlâs meydana getirir ve niyetini düzeltir."

Ba'zı büyük zâtlar, ilme başladıkları sırada sâlih ve hâlis niyetlerinin bulunmadığını, fakat daha sonra hâlis niyetin kendiliğinden hâsıl olduğunu, bundan sonra, ilme, sırf Allah rızâsı için devam ettiklerini bildirmişlerdir. Bunlardan Süfyân-ı Sevrî hazretleri buyurdu ki: "Biz ilme başladığımızda tam hâlis bir niyetle başlamamıştık. Fakat ilim, Allah rızâsından başkasını kabûl etmedi."

Burada Allahü teâlânın rızâsından başkasını istemeyen ilimden murâd, zâhirî ve bâtınî günahlardan meneden ilimlerdir. Çünkü günahlarda, Allahü teâlâdan başkasının rızâsını istemek vardır. Nasihatler, Allahü teâlânın rızâsını kazanmayı teşvik eden ve günahlardan meneden ilimler, Allahü teâlânın râzı olduğu ilimlerdir. Ekseriyetle bu bilgileri öğrenen kimsenin niyeti zaman içerisinde düzgün olur.

Fıkıh ilminden lüzumu kadar nasîbini alan, öğrenen kimsenin, tasavvuf bilgilerinden nasîb almak için de gayret etmesi gerekir. Çünkü, kalbin hastalıkları olan kötü huyları ve bunların ilâçlarını ve iyi huyları elde etmek yolları, tasavvuf bilgileri, hâlleri ile elde edilir. Eshâb-ı Kirâmın, evliyânın, âriflerin hâl tercümelerini, güzel hâllerini ve hikmetli sözlerini, husûsiyetlerini okuyup, öğrenmek de lâzımdır. Bunlardan istifâde edip, rûhâniyetlerinden feyz alabilmek için onları çok sevmek, kalbini onlara bağlamak lâzımdır. O büyüklerin ilimlerini, amellerini vera' ve takvâlarını okuyup, imkân nisbetinde bu husûslarda onlara uymak, onları nümûne edinmek pek fâidelidir.

Bir kimse fıkıh ilmini öğrenir de tasavvuf ilminden ve o büyüklerin hikmetli hâl ve sözlerinden habersiz olursa, kalbi katılaşır ve ona nasihat fâide vermez olur. Basireti (kalb gözü) görmez olur. Böyle bir kimse, dünyâ hayâtının görünüşüne aldanır ve şeytanın vesveseleri ona musallat olur.

Hak için yumuşamayan katı kalb, Allahü teâlâdan, O'nun lütuf ve ihsânlarından uzaktır.

Başkalarına ilim öğretmek: Bir kimse fıkıh ilmi tahsil eder, bu ilmi başkalarına da okutacak hâle gelir, ihlâs ile ibâdet yapar, devamlı ibâdetle meşgûl olması sebebiyle başkalarına fıkıh ilmi öğretmekten uzak kalırsa, şayet o beldede insanlara ilim öğretecek başka bir âlim yoksa, o ibâdetle meşgûl olan zât bu ilmi başkalarına öğretmediği için mes'ûl olur. Şayet, insanlara ilim yönünden fâideli olacak ikinci veya daha çok âlim zâtlar var ise bu durumda mes'ûl olmaz. Bununla beraber; "Başkasının ibâdetinin sahih olmasına sebep ve yardımcı olan bir ibâdet, (meselâ bilmeyenlere namaz, abdest, gusül bilgileri öğretmek), kişinin, fâidesi sâdece kendisine olan bir ibâdeti yapmasından üstündür" buyurulmuştur. Çünkü insanların hayrı ençok olanı, insanlara hayır işleri öğretmek sûretiyle fâideli olandır.

Başkasına fâideli olacak bir ibâdet yapmak iki kısımdır:

1- Uhrevî olan, başkasının âhıretine fâideli olan bir ibâdet yapmak:

Böyle bir ibâdet birçok işlerden çok daha üstündür. Çünkü başkalarının âhıretine fâideli olacak iş, peygamberlerin (aleyhisselâm) işidir. Peygamberler (aleyhisselâm) insanlara önce îmânı, doğru olan i'tikâdı, bundan sonra dînin amelle alâkalı emir ve yasaklarını öğretiyorlar. Güzel ahlâk bildirip buna uymaya teşvik ediyorlar, kötü huylardan da sakındırıyorlardı.

Peygamberler (aleyhisselâm) peygamber olmaları i'tibârı ile başka kimselerden kat'î olarak üstün, yüksek ve seçilmiş zâtlar oldukları gibi, ümmetlerinin âhıretlerine fâide veren işler yapmaları ya'nî onlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirip, onların dünyâ ve âhıret saadetlerine vesile oldukları için ayrıca çok kıymetli ve üstündürler.

Abdullah İbni Mes'ûd'un (r.anhümâ) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte; "Her kim ki, insanlara öğretmek (onların âhıretlerine fâideli olmak) niyetiyle (fâideli) ilimden bir mes'eleyi tam olarak öğrenirse, Allahü teâlâ ona yetmiş sıddîk sevâbı verir" buyuruldu.

Bu hadîs-i şerîf, yapılan işten ecr ve sevâb hâsıl olabilmesi için, niyetin düzgün ve hâlis olması lâzım olduğunu ve bir mes'eleyi başka bir kimseye öğretmek isteyen kimsenin, o mes'eleyi tam olarak bilmesi îcâbettiğini göstermektedir.

Başkalarına birşey öğretmek isteyen kimsenin, ilmin bütün mes'elelerini bilmesi lâzım ve hattâ belki de mümkün değildir. İyi bildiği bir mes'eleyi öğretir. Meselâ namaz, ilimden bir mes'eledir. Namazın şartlarından ba'zılarını (hadesten ve necâsetten taharet, gibi) iyi öğrenen bir kimse, başkasına namazı öğretmeye kalkarsa bu uygun değildir. Evvelâ kendisi, namazın diğer şartlarını ve rükünlerini (namazın içindeki farzları) de iyice öğrenmesi lâzımdır.

Bu sebeple Tecnîs kitabında diyor ki: "Bir kimse, hem kendisi amel etmek, hem de başkalarına öğretmek sûretiyle insanlara fâideli olmak niyetiyle ilim öğrense, başka bir kimse de sâdece amel etmek niyetiyle ilim öğrense, bu iki kimseden üstün ve efdal olanı birincisidir. Çünkü onun fâidesi hem kendisine hem de başkalarınadır.

2- Başkalarına fâideli olacak ibâdetlerin ikinci kısmı, başkalarının dünyâda fâidelenmelerine vesîle olacak ibâdet (iş)tir. Meselâ, zekât ve sadaka böyle ibâdetlerdendir. Bunları alan kimse dünyâda fâidelenir. İhtiyâçlarını giderir. Veren kimse ise onun ecr ve mükâfatını âhırette görür.

Başkalarına hayırlı işlerinde vesîle olmak, yollarda bulunan pislik, taş diken gibi gelip geçeni rahatsız eden eziyet veren şeyleri temizlemek, yerde görülen bir ekmek parçasını hemen alıp bir hayvana vermek, veya en azından ayak basılmayan bir yere koymak da çok faziletli ve insanlara fâideli işlerdendir.

Peygamberlerin günah işlemekten ma'sûm olmaları: Bütün peygamberler (aleyhisselâm) peygamber olduğunun kendilerine bildirilmesinden önce olsun, sonra olsun, büyük ve küçük günah işlemekten, dînî ve dünyevî husûslarda yalan söylemekten berî ya'nî uzaktır. Onlar Allahü teâlânın katında, en sevilen, en hayırlı, en seçkin kimselerdir. İnsanları hayra, saadete, kurtuluşa da'vet eden mübârek zâtlardır. Allahü teâlâ onları, böyle yaratmış, her türlü uygunsuz hâlden muhafaza etmiştir.

Abdülganî Nablüsî hazretlerinin yazdığı Keşf-ün-nûr min eshâb-il-kubûr kitabından ba'zı kısımlar:

Kerâmet hakkında buyuruluyor ki:

"Allahü teâlâ velî kullarına kerâmetler ihsân etmiştir. Kerâmet, evliyâ denilen insanlarda Allahü teâlânın yarattığı, âdet ve fen bilgileri dışında olan şeylerdir. Allahü teâlâ, kendi kudreti ile ve irâdesi ile, ya'nî dilediği zaman, bu şeyleri, bu kullarında yaratmaktadır. Kulun kudretini de Allahü teâlâ yaratmaktadır. Bu şeylerin yaratılmasında kulun kudretinin ve irâdesinin te'sîri yoktur. Kulun irâde ve kudreti, kerâmetlerin yaratılmasına ancak sebep olmaktadır. Kul, istediği zaman, kendi kuvveti ile kerâmet yapar diyen kimse ve böyle inanan kimse kâfir olur.

Kendisinde kerâmet hâsıl olan velî, bu kerâmetin yalnız Allahü teâlânın dileği ile ve kudreti ile yaratıldığını, kendi dileğinin ve kudretinin hiçbir te'sîri olmadığını bilmektedir. Bunun gibi, kendi bedenindeki, görmek, işitmek, tad almak, sertlik, sıcaklık duymak, düşünmek, ezberlemek, hatırlamak gibi duygularının, iç ve dış organlarının hareketlerinin, hâsılı bütün işlerinin hep Allahü teâlânın dilemesi ile ve kudreti ile ve yaratması ile olduğunu her an bilmektedir. Evliyâlık da, bu demektir. Ya'nî

böyle olduğunu her an bilen ve inanan kimse, Allaha yakîn olmuş, velî olmuştur. Bu bilgisi, her an bütün varlığını kaplamaktadır. Allahü teâlâ, velisine ba'zan gaflet verir. Bu bilgisini unutturur. Bu zaman, veliliği kalmaz ise de, önceki zamanlarında velî olduğu için, böyle zamanlarında da, kendisine velî denilir. Bunun gibi, îmânı olan insana mü'min denildiği için, uyku zamanında gaflet hâlinde olduğu zaman da kendisine mü'min denilmektedir. Bu gaflet zamanı, evliyânın aşağı hâlleridir.

Allahü teâlânın emrettiği farzların hepsini yapan ve ayrıca Muhammed aleyhisselâmın ibâdetlerini, yaşayışını, hâllerini, ya'nî nafile ibâdetleri de yapan bir müslüman, Allaha yaklaşır, velî olur. Duyguları ve hareketleri kendisinden değil, Allahü teâlâdan olduğu meydana çıkar. Böyle olduğunu bildiren hadîs-i şerîf tasavvuf kitaplarında yazılıdır.

Âriflere göre, velî olmak için, kendisinin "Mevt-i ihtiyâri" denilen bir mevt ile ölü olduğunu bilmek lâzımdır. Velîlerde kerâmetin hâsıl olması için, böyle ölü olmaları lâzımdır. Böyle olduğunu anlayan kimse, meyyitte kerâmet olmaz diyebilir mi? Câhiller, gâfiller, kendi işlerini kendi irâdeleri ile ve kudretleri ile yaptıklarını sanırlar. Herşeyi Allahü teâlânın yarattığını unuturlar.

Evliyânın, öldükten sonra da kerâmet sâhibi olduklarını fıkıh kitapları da bildirmektedir. Hanefî mezhebinde kabir üzerine basmak, oturmak, orada uyumak, abdest bozmak mekrûhtur. Çünkü bunlar ihânet, hakaret etmektir. Hadîs-i şerîfde; "Kabir üzerine basmaktansa, ateşe basmağı tercih ederim" buyuruldu. Bu sözler, insana öldükten sonra da saygı göstermek lâzım olduğunu bildiriyor. Ya'nî dînimiz, ölülerin muhterem olduklarını bildiriyor. Kerâmetin âdet hâricî yapılan iş demek olduğunu yukarıda bildirmiştik. İnsanın yeryüzünde yürümesi, oturması âdet olduğu için, mü'minin kabri üzerine basılmaması, oturulmaması, ona kerâmet ya'nî ikram ve ihsân olmaktadır. Her mü'mine öldükten sonra böyle kerâmet veren dinimiz, ilim, irfan sâhibi olan evliyâya daha kıymetli kerâmetler de ihsân olunacağını göstermektedir.

Peygamberimiz ( aleyhisselâm ) Bakî' kabristanını ziyâret eder, mezar yanında ayakta duâ ederdi. Bu da, ölülerin kerâmet sahibi olduklarını göstermektedir. Çünkü, mü'minin kabri başında yapılan duânın kabûl olacağını bilmeseydi, orada duâ etmezdi. Mü'minin kabri başında duânın kabûl olması onun kerâmet sahibi olduğunu göstermektedir. Her mü'min için böyle kerâmet olunca, evliyâ için daha çok olacağı meydandadır.

Mü'min ölünce, onu yıkamak, kefenlemek ve defnetmek lâzımdır. Dînimiz bunu emretmektedir. Bu emir, mü'minin öldükten sonra da, kerâmet sahibi olduğunu göstermektedir. Kâfirlerin ve hayvanların ölülerinde bu kerâmet yoktur.

Mü'min ölürken necâsetlenmektedir. Onu bu necâsetten kurtarmak, temizlemek için yıkamak emrolundu. Bu emir, mü'minin öldükten sonra da kerâmet sahibi olduğunu göstermektedir.

Câmi'ul-fetâvâ kitabında âlimlerin ve seyyidlerin mezârları üzerine bina, türbe yapmak mekrûh değildir diyor. Yine bu kitapta, ölü yıkayanın temiz olması lâzımdır. Cünüb olması mekrûhdur diyor. Bu da, her mü'minin öldükten sonra kerâmet sahibi olduğunu göstermektedir.

Hâlbuki, diri iken her mü'min kerâmet sahibi olmaz. Yalnız evliyâ diri iken de kerâmet sahibidir. Abdullah Nesefî'nin "Umdet-ül-i'tikâd" kitabında; "Her mü'min uykuda da mü'min olduğu gibi, öldükten sonra da mü'mindir. Bunun gibi peygamberler öldükten sonra da peygamberdirler. Çünkü peygamber olan ve îmân sahibi olan rûhdur. İnsan ölünce, rûhunda bir değişildik olmaz" demektedir. İnsan, beden demek değildir, insan rûh demektir. Beden, rûhun konak yeridir. Kıymetli olan, ev değil, evde oturanlardır. Cebrâil aleyhisselâm, Peygamber efendimize insan şeklinde ekseriya, Dıhye ismindeki sahâbî şeklinde görünürdü. Eshâb-ı Kirâmdan ba'zıları da, Cebrâil aleyhisselâmı insan şeklinde gördüler. Cebrâil aleyhisselâm insan şeklinden çıkarak, kendi şekline girince, rûh gibi olunca, yok oluyor denilemez. Şekil değiştirdi denilir. İnsanın rûhu da, bunun gibidir. İnsan ölünce, rûhu bir âlemden başka âleme geçmektedir. Rûhun böyle değişikliğe uğraması kerâmetinin kalmıyacağını göstermez.

Evliyânın öldükten sonra da kerâmet sahibi olduklarını bildiren birçok vak'a ve hikâyeler kitaplarda yazılıdır. Meselâ, büyük velî Muhyiddîn-i Arabî'nin Rûh-ül-kuds kitabında, Ebû Abdullah İşbilî'nin çeşitli kerâmetleri yazılıdır. Bir gece, Ebü'l-Kâsım bin Hamdin ismindeki kimsenin, İmâm-ı Muhammed Gazâlî'yi reddeden, kötüleyen bir kitabı okurken, gözleri kör oldu. Hemen secde edip yalvardı. Bu bozuk kitabı hiç

okumayacağına yemîn etti. Allahü teâlâ kabûl buyurup, görmek ihsân eyledi. Bu da, İmâm-ı Gazâlî'nin öldükten sonra olan kerâmetini göstermektedir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 271

2) Silk-üd-dürer cild-3, sh. 30-38

3) Acâib-ül-âsâr cild-1, sh. 154

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 590

5) Târihu âdâb-ı lügat-il-Arab cild-3, sh. 348

6) El-A'lâm cild-4, sh. 32

7) Sefînet-ül-evliyâ cild-1, sh. 94

8) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 85

9) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3080-3083

10) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-3, sh. 125

11) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1023, 1166, 1167, 1168, 1169, 1170,

12) Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 24

13) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 8, 9, 13, 19, 20

14) Fâideli Bilgiler sh. 170

15) Kıyâmet ve Âhıret sh. 190

16) Herkese Lâzım Olan Îmân sh. 43

17) Brockelmann Sup-2, sh. 473


**NESÛHÎ**

İstanbul'da yaşayan evliyânın büyüklerinden. İsmi Muhammed bin Nesûh'dur. Kastamonulu Şeyh Şa'bân-ı Velî hazretlerinin torunlarındandır. Şa'bân-ı Velî silsilesinden "Karabaş tecvidi" adlı eserin sahibi olan Ali Efendi'nin talebesidir. On ciltlik tefsîri vardır. 1130 (m. 1718) senesinde Ramazân-ı şerîfde vefât etti. Üsküdar'ın Doğancılar semtinde Dördüncü Mehmed Hân'ın dâmâdı Hasen Paşa'nın yaptırdığı câmi yanında medfûndur. Türbesi ziyâret edilmektedir.

Muhammed bin Nesûh, küçük yaşından beri âlim ve evliyâları çok sever, onlar gibi olmayı isterdi. Bu sebeple babası onu, ilim öğrenmesi için zamanın medreselerinde okuttu. Yüksek istidâtı ile genç yaşında tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimlerde ve zamanın edebiyat ve fen ilimlerinde âlim oldu. Bu arada kalb bilgilerinde de ma'rifet sâhibi, olgun ve kâmil bir insan olmak için, "Karabaş tecvidi" adlı eserin sâhibi ve Halvetiyye yolunun şeyhlerinden olan Ali Efendi'nin hizmetine girdi. Uzun süren riyâzet ve mücâhedelerden sonra, keşf ve kerâmet sâhibi olgun bir velî oldu. Muhammed Nesûh, haramlardan şiddetle kaçar, şüpheli korkusuyla mübahları dahî terkederdi. Dünyâya hiç meyletmez, Allahü teâlânın korkusundan gözünden yaş eksik olmazdı. Uzun ömründe hep insanların âhıret kazancı için uğraştı, binlerce talebe yetiştirdi.

Nesûhî hazretleri, Allahü teâlânın izni ile, uzaklarda olan hâdiseleri yanında imiş gibi görür, darda kalmış ehl-i İslama yardım ederdi. Bu mevzûda pekçok kerâmetleri görülmüştür. Bunlardan birkaç tanesi aşağıdadır.

Sevenlerinden biri anlattı: "Daha önce fethedilen Sakız adasını, Venedikliler yeniden istilâ etmişler, oradaki müslüman halka eziyet ve işkencelerde bulunmuşlardı. Bunlara karşı Hüseyin Paşa komutasında bir donanma gönderildi. Bu donanma Sakız'ı almak üzere savaşa girdi. Osmanlı yiğitleri Sakız'da çarpıştıkları bir sırada, Nesûhî Efendi, Üsküdar'daki dergâhında kırk gün süren bir halvete çekilmişti. Kimsenin olmadığı bir odada Allahü teâlâyı zikreder, oruç tutar, namaz kılar, Kur'ân-ı kerîm okuyarak ibâdet ederdi. Birgün yakın dostlarına; "Elhamdülillah Sakız adası ehl-i İslama nasîb oldu" buyurdu. Yakın dostları bugünün târihini biryere kaydettiler. Aylar sonra Sakız adasının fethine katılan gazilerden ba'zıları Nesûhî Efendi'nin dergâhına ziyârete geldiler. Adanın fethi sırasında, Venediklilere karşı elinde kılıç olduğu hâlde asker kıyâfetinde olmayan pekçok yiğitle birlikte Nesûhi Efendi'yi çarpışırken gördüklerini söylediler. Adanın fetholunduğu günü bildirdiler. Talebeler daha önce kaydettikleri târihle

karşılaştırdıklarında bu bildirilen güne rastladığını hayretle müşâhede ettiler."

Dergâhta vazîfeli Sâkî-zâde Muhammed Ağa anlattı: "Vezir Ali Paşa, bir sebepten dolayı haksız yere kızarak Ca'fer Paşa'yı cezalandırmak istemişti. Ca'fer Paşa da zarardan korunmak için Allahü teâlânın velî kullarından birisinin duâsını almayı düşünmüş, hatırına Üsküdar'da bulunan hocamız Nesûhî Efendi gelmiş. Ca'fer Paşa, Nesûhî Efendi'nin sevdiklerinden Hazinedar Abdullah Ağa'ya giderek durumunu anlatıp yardımını talep ettiğinden, Hazinedar Abdullah Ağa Üsküdar'a gelip, hocamız Nesûhî hazretlerine hâdiseyi anlattıktan sonra; "Ca'fer Paşa himmetinizi, yardımınızı istirhâm ediyor efendim" dedi. Hocam da, top hâlinde açılmamış elbise astarı istedi. Onu getirdiler. Yatsı namazından sonra talebelere yetmişbin defa; "La ilahe illallah" diyerek Kelime-i tevhîd hatmi yapmalarını emretti. Talebeler bu vazîfeyi yaparlarken, kendisi mübârek elleriyle astarı kesip biçti, bir gömlek dikti ve Hazînedâr'a teslim etti. Sonra da; "Vezîr Ali Paşa, Ca'fer Paşa'yı cezalandırmak için yanına yaklaşmadan önce, Ca'fer Paşa bu gömleği giysin ve Allahü teâlânın velî kullarını vesile ederek duâ etsin. Biz ona yardım ederiz" buyurdular. Hazinedar sevinerek dostu Ca'fer Paşa'nın yanına gelip durumu anlattı. Ertesi gün Ca'fer Paşa, vazîfesine gitti. Biraz sonra Vezir Ali Paşa'nın ceza vermek üzere geldiği bildirilince, Ca'fer Paşa hemen gömleği giyerek hazırlandı. Herkes merakla Vezir'in ne ceza vereceğini beklerken, hırsla gelen Vezir, Ca'fer Paşa'yı görür görmez geri dönüp saraya gitti. Vazifeli nöbetçiye; "Gidip Ca'fer Paşa'yı buraya da'vet ettiğimi bildiriniz" dedi. Ca'fer Paşa saraya gittiğinde ona yüksek payeler, makamlar verdi. Bu duruma başta Ca'fer Paşa ve yanında çalışanlar hayret ettiler. Ca'fer Paşa, Nesûhi hazretlerinin himmeti bereketi ile cezadan kurtulduğu gibi, makamlar sahibi de oldu."

Abdülkerîm ve İbrâhim efendiler anlattılar "Birgün dergâha elinde bavulu ile bir kimse geldi. Bavulunu emânete verip, bize Nesûhî hazretlerinin türbesini sordu. Biz de; "Yorgunsun, birazcık dinlen, sonra ziyâret edersin" dedik. Fakat o kimse; "Önce ziyâret edeyim, sonra dinlenirim" diye cevap verdi. Bunun üzerine türbeyi gösterdik. O gidip kabrin başında bir müddet Kur'ân-ı kerîm okudu. Ziyâretten sonra yanımıza gelip oturdu ve şöyle anlatmaya başladı: "Bu fakir seyahatim esnasında bir vilâyete uğradım. Birisine; "Burada talebelerin, gariplerin kaldığı bir dergâh var mıdır?" diye sordum. O da; "Filân yerde bir dergâh var. Aradığını orada bulabilirsin" dedi. Oraya gidip misâfir oldum. Dergâhın idâresini yapan, mübârek kâmil bir zât imiş. Onunla tanıştık, o gece beraber sabaha kadar sohbet ettik. Bana seyahatimin sebebini ve nereye gideceğimi sordu. Ben de anlattım ve İstanbul'a gideceğimi bildirdim. Bana; "Oğlum, bir ricada bulunsam acaba yerine getirebilir misin?" dedi. "Elbette gücüm yeterse yaparım, emrediniz" dedim. O da; "İstanbul'a gitmek için, Üsküdar'dan geçmen lâzım. Üsküdar'ın Doğancılar semtinde Nesûhi hazretlerinin türbesi vardır. Oraya uğradığında bizim hürmetimizi bildirip, mübârek rûhuna Yâsîn-i şerîf, üç İhlâs ve bir Fâtiha okuyup sevâbını hediye eder misin?" dedi. "Peki, inşâallah emrinizi yerine getiririm" dedim. Sonra ona; "Efendim! İstanbul'da pek büyük evliyâlar, âlimler olduğu hâlde, niçin önce Nesûhî Efendi'ye gitmemi arzu ettiniz?" diye sormaktan kendimi alamadım. O da: "Babam Kâdiriyye yolunda olgun bir velî idi. O hayatta iken kıymetini bilemeyip nefsimin hevâsı peşinde koştum. O vefât ettikten sonra da huzûrum iyice kaçtı. Birgün babamın yerine bakan halîfesi bana; "Ey mübârek hocamın yâdigârı! Kıymetli ömrünüzü böyle geçirip giderseniz sonunuz hüsran olur. Mübârek hocamızın bize bir emânetisiniz. Zararın neresinden dönerseniz kârdır. Geç de olsa bir medreseye gidip ilim tahsil etseniz, bir velî kulun hizmetine girip kalb ilimlerini öğrenip buraya gelseniz ve babanızın yerine geçseniz ne güzel olur. Size elimizden geldiği kadar yardımcı oluruz. Size yakışan budur" dedi.

"Peki, nereye gideyim" diye sorduğumda da; "Edirne'de tanıdığım âlimler var. Oraya gidebilirsin" deyince hazırlığa başladım, ihtiyâçlarımı tedârik edip yola çıktım. Yolculuk uzun ve yorucu oluyordu. Vakti gelince namazlarımı kılıyor, akşamları da uygun yerlerde uyuyup dinleniyordum. Birgün dinlendiğim bir handa, önümüzdeki yolu eşkiyaların kestiğini, geçenleri soyduklarını söylediler. Ben onların bu sözlerine aldırmayıp Allahü teâlâya tevekkül ederek yoluma devam ettim. Yol kesicilerin bulunduğu mahalle yaklaştım. Karşı tepenin üzerinde ba'zı hareket eden karartılar görülüyordu. Belli ki onlardı. Gitsem mi, gitmesem mi diye tereddüt içinde yürürken, karşıdan siyah bir at üzerinde nûr yüzlü, sakallı ve heybetli bir zât göründü. Yanıma geldiğinde; "Evlâd! Korkma, gel benimle" diyerek geri döndü. Peşinden yürümeğe başladım. Eşkiyanın bulunduğu yerden geçtikten sonra bana dönerek; "Bundan ötesi selâmettir. Yolun açık olsun, Allahü

teâlâ yardımcın olsun” dedi ve kayboldu. Cenâb-ı Hak, ilim öğrenmek niyetimin bereketiyle, beni eşkiyanın şerrinden bu tanımadığım mübârek zâtın vesilesiyle kurtarmıştı. Uzun yolculuktan sonra Üsküdar’a geldim. Oradan İstanbul’a sonra da Edirne’ye gidecektim. Üsküdar’da yürürken iki kimse yanıma sokuldu; “Ey efendi! Seni üstadımız dergâhına da’vet ediyor. Lütfen oraya buyurunuz” dedi. Beni burada kimse tanımazdı. Üstelik benim de tanıdığım bir kimse yoktu. Yine Rabbimize tevekkül edip; “Peki geleyim” diyerek peşlerine düştüm. Dergâha geldik. Dinlenmemi söylediler. “Beni huzûruna da’vet eden üstadınızla görüşeyim” dediğimde; “Üzülme, vakti gelince o sizi çağırır, görüşürsünüz” dediler. O gece sabaha kadar uyuyamadım. Kur’ân-ı kerîm okuyup, namaz kıldım. Allahü teâlâya; “Yâ Rabbî! Bana ilim, amel ve ihlâs ihsân eyle” diye çok yalvardım.

Sabah namazını  kıldıktan sonra bana; “Şeyhimiz seni huzûruna bekliyor” dediler, içeri girdiğimde, beni eşkiyanın elinden kurtaran o nûr yüzlü zâ karşımda duruyor, bana tebessüm ediyordu. Hayretimden dona kalmışım. Aklım başıma geldiğinde hemen eğilip elini öptüm. Sonra da; “Muhterem efendim! Tehlikeye girdiğimde hayatımın kurtulmasına sebep oldunuz” derken sözümü kesti ve; “Oğul! Ne garip kelâm edersin. Seninle ilk defa karşılaşıyoruz. Orada senin gördüğün kimse bu vücûd değildir. Cenâb-ı Hak meleklerinden birini benim sûretimde oraya gönderip, seni tehlikeden kurtarmış” diyerek hâllerini gizledi. Üçgün dergâhta kalıp istirahat etmemi emretti. Dışarı çıktıktan sonra, bu zâtın kim olduğunu sordum. Nesûhi Efendi olduğunu söylediler. Üç gün cana can katan, kalb hastalıklarına şifâ olan sohbetleriyle şereflendim. Bereketli teveccühleri ile kalbim aydınlandı, hâller sahibi oldum. Üç gün sonra huzûruna çıktığımda buyurdular ki; “Evlâdım! Şimdi memleketine geri dön. Pederinin dergâhında makamına otur. Bu yolun âdabına uyarak talebeleri yetiştirmeye çalış. Silsile-i aliyye büyüklerinin rûhâniyetleri seni terbiye ederler. O zaman yüksek hâller, zevkler sahibi olursun. Sana duâ ediyorum. Başın dara düştüğü zaman bizi hatırla.” Bu sözleri can kulağımla dinledim. Mübârek ellerini öptükten sonra vedâlaştım. Memleketime gelip, gördüğün gibi burada talebelerin başında, onlara yardımcı olmaya çalışıyorum, işte yukarıda anlattığım sebeplerden dolayı Nesûhî Efendi’yi ziyâret edip okumanı istedim” dedi.”

Nesûhî hazretlerinin dostlarından biri anlattı: “Bülbül Deresi diye bilinen bir dağda, kimsenin işine karışmayan, haram işlememek için insanlardan uzak yaşamaya gayret eden bir zât vardı, ömrünün sonlarına doğru bir arkadaşına; “Artık dünyâ hayatım bitmek üzeredir. Vefât ettiğimde cenâzemi yıkamak, namazımı kılmak, kabre koymak ve telkinimi vermek üzere Nesûhî hazretlerinin vekîl olmasını istirhâm ediyorum. Bu vasıyyetimi unutma ki, başkaları bu işlerimi yapmak isterlerse mâni olasın. Vefâtımı ve vasıyyetimi ona bildirmene lüzum yok. Ona Allahü teâlâ bildirir” dedi. Aradan günler geçti. Bu zâhid vefât etti. Dediği gibi Nesûhî hazretleri, o vefât ettiği gün talebeleriyle geldi. Kabrini kazdırıp, cenâzesini yıkadı, namazını kıldı, kabre koydu ve telkinini verdi.”

Nesûhî Efendi’nin hanımı anlattı: “Ramazân-ı şerîf idi. Bir gece uyandığımda, yanımda Nesûhî Efendi’yi göremeyince dergâhın bahçesine çıktım. Onu bahçede gezinirken gördüm. Yanına yaklaşıp; “Muhterem efendim! Bu gece vakti bu bahçede niçin gezinip durursunuz?” diye sordum. O da; “Allahü teâlâ bilir ya, bu bayramı burada geçireceğiz. Şimdiden kendime yer hazırlıyorum” buyurdu. Ben bu haberden bîhoş oldum ve; “Niçin böyle söyleyip yüreğimizi yakıyorsun?” dediğimde de; “Takdîr-i ilâhî böyledir” diye cevap verdi. Aradan günler geçti. Ramazân-ı şerîfin sonlarında vefât edip Allahü teâlânın rahmetine gark oldu. Hakîkaten buyurduğu yere defn olunarak, bayramı orada geçirdi.”

Sarayda vazîfeli Mehmed Ağa anlattı: “Sarayda, Enderun’dan yetişmiş bir ağa, Üsküdar’daki konağında oturuyordu. Ben de önceleri onun konağında vazîfeli idim. O günlerde, Doğancılar’da Nesûhî Efendi’nin vefât ettiği duyuldu. Cenâze namazı kılınmak üzere câmiye götürülüyordu. Talebeleri mübârek tabutu omuzlarına almışlar, gözyaşları arasında ağanın evi önünden geçerken, ağa, kalabalığı görmiyeyim diye pencerelerin perdelerini kapattı. Çünkü Nesûhî hazretlerinin büyüklüğüne inanmazdı. Ağa, o gece rü’yâsında büyük bir kalabalığın Pâdişâh Sultan Ahmed Hân’ı beklediğini gördü. Halk, yolun kenarlarına dizilmişlerdi. Öyle ki, çarşının aşağı başından Ahmediyye Câmii’ne kadar yollar dolu idi. Herkes heyecanla bekleşiyordu. Ba’zılarına niçin-beklediklerini sorduğunda onlar; “Pâdişâh’ımız, Nesûhî Efendi hazretlerini ziyârete gelecek. Onun gelmesini bekliyoruz” dediler. Bu sırada Nesûhî Efendi, Pâdişâh’ın geleceği istikâmete doğru, beyaz bir ata binmiş olarak göründü. Etrâfında talebeleri vardı. Nesûhî Efendi, Ağanın önünden geçerken durdu. Ona dönüp;

“Allahü teâlânın sevdiği kulları sevmeyenler, helak olur. Bu düşmanlık, onların perişan olmalarına kâfidir. Sen acele tövbe et ki, kurtulasın!” buyurdu. O sırada uyanan Ağa, sıkıntıdan ter içinde kaldığını gördü. Hemen tövbe edip, abdest aldı. İki rek’at namaz kılıp Kur’ân-ı kerîm okudu. Sevâblarını Nesûhî hazretlerinin rûhuna bağışladı. Sabahleyin doğru Nesûhî hazretlerinin kabrine gitti ve onun sevenlerinden oldu.”

Nesûhî hazretlerinin türbesinin niyaz penceresi üzerine, Zekâi Efendi’nin şu beytini nakşettiler:

“Makamı evliyâdır, menbâı feyz-i fütûhîdir,
Edeble dâhil ol sofi, bu dergâhı Nesûhi”dir.”

Ma’nâsı: “Ey derviş! Edeb ile gir! Çünkü burası evliyâ makamı ve feyzlerin kaynağı olan Nesûhî hazretlerinin dergâhıdır.”

Nesûhî hazretlerinin söylediği beytlerden ba’zıları:

Cümle bilir sensin ayan,
Ancak cemâlindir nihân.

Oldu Nesûhi garkı ân,
Bahrı Cemâlullahı gör.

Nesûhî Efendi’nin eserleri:

1- Tefsîr-i şerîf (on cild), 2- Risâlet-ür-Rüşdiyye, 3- Risâlet-ül-Fahriyye, 4-Risâlet-ül-velediyye, 5- Şuab-ül-Îmân, 6- Şerh-ü gazel-i Mısrî-i Niyazî.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 80

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 314

3) Sefînet-ül-evliyâ cild-4, sh. 31

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 176

5) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 438

6) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1053


**NİYÂZÎ-İ MISRÎ**

Evliyânın büyüklerinden. Halvetî yolunun Mısriyye kolunun şeyhidir. Adı Muhammed bin Ali Çelebi’dir. Mahlası Niyâzî olup, uzun müddet Mısır’da kaldığı için de Mısrî denilmiştir. 1027 (m. 1618) senesinde Malatya’nın Soğanlı köyünde doğdu. 1105 (m. 1693) senesi Receb ayının yirmisekizinde Çarşamba günü kuşluk vakti Limni adasında vefât etti.

Niyâzî-i Mısrî, Malatya’da, önce İslâmî ilimlere âit temel bilgileri, sonra da medrese tahsiline başlayıp tefsîr, hadîs, fıkıh ve tasavvuf ilimlerini öğrendi. Tahsilini tamamladıktan sonra, câmilerden gayet te’sîrli va’zlar vermeye başladı. Daha sonra Malatya’da bulunan Halvetî şeyhi Hüseyn Efendi’nin sohbetinde bulunarak, ondan feyz aldı. Hüseyn Efendi’nin vefâtından sonra, onun hasretinin te’sîri ile seyahate karar verdi. Diyarbakır-Mardin yoluyla Bağdat’a gitti. Burada, büyük âlimlerin, evliyânın ve Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî’nin kabrini ziyâret ederek bereketlendi. Sonra Hazreti Hüseyn’in kabr-i şerîfini ziyâret etti. Buradan Bağdat’a dönerek, dört sene ilim tahsil etti. Tahsilini tamamlayan Niyâzî-i Mısrî, Kâhire’ye gitti. Şeyhûniyye denilen yerde, Kâdiriyye tarikatı büyüklerinden olan bir zâtın dergâhında misâfir olarak kaldı. O zâta talebe oldu. Hocasının bereket ve himmetleriyle kemâle erdi. Kerâmetleri görülmeye başladı. Câmi-ül-Ezher’de hem ders verdi hem de ilmini genişletti. Mübârek günlerde va’z ve nasihat ederdi. Gayet güzel Arabca konuşurdu. Niyâzî-i Mısrî, elde ettiği ilim ve ma’rifetlere doymuyor, daha fazlasına kavuşmak için Allahü teâlâya şöyle yalvarıyordu:

Yâ Rab bize ihsân et,
Vuslat yolunu göster.

Sûretde koma Can et,
Uzlet yolunu göster.

Nefsimi hevâdan kes,
Kalbimi riyadan kes,

Meylimi sivadan kes,
Halvet yolunu göster.

Candan sana lâtib kıl,
Her tâata râgıb kıl,

Bir pîre musâhib kıl,
Hizmet yolunu göster.

Ta’lim edip esmayı,
Bildir bize eşyayı,

Doymaya “Ev ednâyı”,
Hikmet yolunu göster.

Har içre biter gülzâr,
Zar içre doğar envâr,

Herşeye tecellîn var,
Kurbet yolunu göster.

Niyâzî-i Mısrî, devamlı ibâdet ve tâatla meşgûl olduğu sırada, bir gece rü’yâsında Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerini gördü. Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri büyük bir taht üzerinde oturmaktaydı. Etrâfına ise talebeleri toplanmıştı. Niyâzî-i Mısrî, kendisini onların arasında görünce, hayasından dışarı çıkmaya yol ve fırsat aradığı bir sırada, Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri, onu yanına çağırıp, bir kese altın hediye verdi ve; “Senin nasîbin diyâr-ı Rûm’dadır. Mısır’da değildir.” buyurdu. Ertesi gün Niyâzî-i Mısrî bu rü’yâsını hocasına anlatınca, hocası hemen ona hilâfet verdi ve duâ etti. Bunun neticesinde Niyâzî-i Mısrî 1056 (m. 1646) senesinde Mısır’dan ayrılarak İstanbul’a gitti, İstanbul’da Sultan Ahmed Câmii civârında Sokullu Mehmed Paşa dergâhında ikâmet edip, uzun süre riyâzette kaldı. Kaldığı odada çok gözyaşı döktü. Halîl Paşa, Niyâzî-i Mısrî hazretlerinin kaldığı odanın döşemelerini yenilemek için teşebbüste bulunduğu zaman Niyâzî-i Mısrî hazretlerini rü’yâsında gördü. Rü’yâda “Gözlerimin yaşı ile yıkanmış olan tahtaları muhafaza ediniz” diye emretmesi üzerine, tahtalarını muhafaza etmek sûretiyle odayı ta’mir etti. Niyâzî-i Mısrî, bir süre Uşak ve Afyon’da insanları doğru yola sevk etmeye çalıştı. Daha sonra Bursa’ya gitti. Halkın isteği üzerine, Şeker Hoca Câmii’nde Cum’a geceleri va’z verdi. Niyâzî-i Mısrî, namazını cemâatle kılmaya dikket ederdi. Ekseriyetle Ulu Câmi’de Kur’ân-ı kerîm okur ve imamlık yapardı. Ba’zan va’z ve nasihat ederdi. Dördüncü Sultan Mehmed Hân’ın da’veti üzerine İstanbul’a tekrar giden Niyâzî-i Mısrî, Ayasofya Câmii’nde va’z ve nasihat vermeye me’mur edildi. Ayasofya Câmii’nde, Sultan Dördüncü Mehmed, âlimler, tasavvuf büyükleri ve devlet erkânının da hazır bulunduğu birgün, va’z kürsüsünden tasavvuf yolunun hak olduğuna, onların yaptıkları zikirlerin İslâm dinine aykırı olmadığına dâir hakîkati gayet açık bir şekilde anlattı. Herkes izahına hayran oldular. Tasavvufun, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını seve seve yapmaya yardımcı olduğunu anladılar. Niyâzî-i Mısrî, tekrar Bursa’ya döndü. İnsanları doğru yola sevk etmek için vazîfesine devam etti.

Niyâzî-i Mısrî’nin şöhreti günden güne arttı. 1080 (m. 1669) senesinde Bursa’daki dergâhı yapıldı. Allahü teâlâya kavuşmak isteyen ilâhî aşk sahibleri bu dergâhta toplanmaya başladı. Birçok ilim taliblisi, ilim öğrenmek için dergâha koştular. Rusya ile harb başlayınca, Sadrâzam Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa, pâdişâh nâmına Niyâzî-i Mısrî’yi Edirne’ye da’vet etti. Niyâzî-i Mısrî üçyüz talebesi ile orduya katılmak için Edirne’ye gitti. Daha sonra tekrar Bursa’ya döndü. 1082 (m. 1671) senesinde Kamaniçe seferinde ikinci defa Edirne’ye gitti. Oradaki eski Câmi’de va’z ederken, yapılan muharebenin millet ve devlet üzerindeki acı te’sîrlerini anlattı. Niyâzî-i Mısrî hazretlerinin bu va’zı yanlış anlamalara sebep oldu. Kendisini çekemeyenlerin şikâyeti dolayısıyla Rodos’a gönderildi. Dokuz ay sonra mecbûrî ikâmet şartıyla Bursa’ya dönmesine izin verildi. Yine Bursa’daki va’zı sırasında ba’zı konuşmaları sebebiyle Limni adasına gönderildi. 1104 (m. 1692) senesi Şevval ayında tekrar Edirne’ye gitti. Selîmiye Câmii’nde kaldı. Ziyâretine gelen kalabalık halka va’z ve nasihat ederken, devlet işlerine dâir söylediği ba’zı sözlerden dolayı tekrar Limni’ye gönderildi. Bir sene sonra burada vefât etti.

Niyâzî-i Mısrî, ilim, irfan ve ma’rifet sahibi idi. Zaman geçtikçe, eserleri tedkik edildikçe, kadri ve kıymeti çok iyi anlaşıldı. Sâdece zâhirle meşgûl olup, bâtından haberi olmayanlar, onun ba’zı sözleri karşısında hayrette kalarak, bu mübârek zât hakkında yanlış düşüncelere kapıldılar. Ârif olanlar ise Niyâzî-i Mısrî’nin bu sözlerindeki tasavvufî incelikleri anlayarak, bu inceliklerdeki lezzeti tatmışlardır. Niyâzî-i Mısrî hazretleri şöyle buyurur:

Zât-ı Hakda mahrem-i irfan olan anlar bizi,
İlm-i sırda bahr-ı bî pâyân olan anlar bizi,

Ey Niyazi katremiz deryaya saldık bizi bugün,
Katre nice anlasın, umman olan anlar bizi.

Sezâî Gülşenî'ye, Niyâzî-i Mısrî hazretlerinin tenkid edilen bir sözü sorulunca, Gülşenî soruyu sorana; "Oğlum Niyâzî-i Mısrî'nin sözü anlaşılamamıştır. Onun burada muradı şu idi" diyerek, Niyâzî-i Mısrî hazretlerinin o sözündeki murâd ve maksadını açıkladı.

Şeyh Abdüllatîf Gazzî Efendi, Vâkiât adlı eserinde şöyle yazmaktadır "Birisi şeyhülislâmın huzûruna varıp, Niyâzî-i Mısrî hakkında tenkid mevzû olan sözü kastederek; "Efendim bu sözü söyleyenlerin cezası nedir ve dinde ne lâzım gelir" diye suâl edince, ârif ve kâmil bir zât olan şeyhülislâm; "Bu sözü Niyâzî-i Mısrî hazretlerinden başka kim söylerse, katlolunur. Fakat Niyâzî-i Mısrî söylerse, onun sözünde bir hikmet ve gizli bir sır vardır. O, zâhirî ilimlerde de kemâl mertebesindedir. Onların böyle sözleri söylemesinde bir hikmet vardır. Biz onlara dil uzatmağa kadir olamayız" diyerek, o şahsı susturdu.

Sultan Abdülmecîd Hân, Selânik'e giderken fırtına sebebi ile gemi Limni'ye sığınmak zorunda kaldığı zaman, uzaktan gördüğü türbenin kime âit olduğunu sordu. Yanında bulunanlardan birisi türbenin Niyâzî-i Mısrî'ye âit olduğunu söyledi ve onun başından geçenleri anlattı. Bunun üzerine Sultan Abdülmecîd Han, Niyâzî-i Mısrî hazretlerinin kabrini ziyâret etmek için türbeye gitti. Türbede, Niyâzî-i Mısrî'nin rûhâniyetine hitaben; "Ey Niyâzî-i Mısrî, kıymetini takdîr edemeyen kimselere bedduâ eylemişsin. Sonra gelen bizlerin bunda bir kabahati yok. Bizlere, feyzli nazarının geldiği aşikâr olmadıkça, türbenden dışarı çıkmam" diye yalvardı ve Kur'ân-ı kerîm okuyarak rûhuna hediye eyledi. Sultan Abdülmecîd Hân, Niyâzî-i Mısrî hazretlerinin feyz dolu nazarlarına kavuşunca dışarı çıktı ve türbenin ta'mir edilmesi için emir verdi.

Niyâzî-i Mısrî'nin, talebelerinden Şeyh Ahmed Gazzî'ye yazdığı mektûp şöyledir: "İzzetli, faziletli ve kıymetli oğlum! Sonsuz selâmlar ve hayır duâlar takdiminden sonra, hatır-ı şerîfleriniz suâl olunur. Ahvâlimizden suâl olunursa, elhamdülillah sıhhat ve afiyet üzereyiz. Bütün dostların hayırlı duâlarını müdavim bilip, şüphe noktalarını kovup ve hak eyleyip, tarîkat-ı aliyyenin gereğince, ameli elden bırakmayıp, dostlar ile iyi geçinmeyi en faziletli amel biliniz. Bizim yolumuzda dostlar ile iyi geçinmeden daha faziletli amel yoktur. İzzetli Tarık Çelebi'ye selâmımızı tebliğ edip, onlar ile iyi geçinmeniz matlûbumuzdur. Kâsım Çelebi-zâde'ye, birâderine ve oğluna selâm ederiz."

Niyâzî-i Mısrî'nin, başka bir talebesine yazdığı bir mektûp şöyledir: "Mısrî'nin herşeyi yağma oldu. Ancak görünür bir cesedi kaldı. Mısrî'yi şimdiden sonra isteyenler, muhabbet ehli ise, gönülde arasın. Ma'rifet ehli ise, sözlerimizde arasın. Her ne kadar uzak isek de evvelce ikrârı olanlardan biz ayrı değiliz. Ne kadar yakın olsalar da inkârı olanlar bizi göremez. Hakîkî aşinalık ise gönülde olup uzak-yakın birdir. Doğru yolda olanlara selâm olsun."

Niyâzî-i Mısrî'nin yazmış olduğu eserler şunlardır: 1- Mevâid-ül-irfân avâid-ül-ihsân, 2- Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ, 3- Risâle-i eşrâtüs-sââ', 4- Suâller ve Mısrî'nin cevapları, 5- Tefsîr-i Sûre-i Yûsuf, 6- Risâle-i Mebde' ve Me'ad, 7- Risâle-i Mısrî, 8- Tefsîr-i Fâtiha, 9- Türkçe Dîvân: Bu dîvândaki şiirler çok yanık ve akıcıdır.

Dîvân'ından seçmeler:

Tevhîd ile

Kalbini Cennet bağı yap, çesme-i tevhîd ile,
Rûh bahçeni gülsen eyle, gonca-i tevhîd ile.

Hem mekansız, hem zamansız, nihâyetsiz yollar,
Kat'ider gönül erbâbı, kuvvet-i tevhîd ile.

Her ne kadar, yüz karası, yaptıysa isyan sende.
Temizlenir her yerin, sâbûn-i tevhîd ile.

İns ve Cin âlemlerini, aşarak arşa çıkar,
Kim ki mi'râc eylediyse, cezbe-i tevnîd ile.

Ey Niyazî Ârif-i billah gönülden kaldırır.
Yetmiş bin perdeyi hep, bir lem'a-i tevhîd ile.

***

İnsan

Gel ey gurbet diyârında, esîr olup kalan insan,
Gel ey dünyâ harabında, yatıp gâfil olan insan!

Gözün aç, etrâfa bir bak, nice beğler gelip geçti,
Ne mecnûndur bu fâniye, gönül verip duran insan!

Kafesde bülbüle şeker, verirler fakat hiç durmaz,

Aceb niçin karâr eder, bu zindana giren insan!

Ne müşkil olur gafletde, kalıp hiç inanmayıp,

Ölüm vaktinde Azrail, gelince uyanan insan!

Kararmış gönlün ey gâfil, nasihat neylesin sana,

Taştan katı olmuş kalbi, öğüt kâr etmiyen insan!

Aklını başına topla, elinde var iken fırsat,

Sonsuz azâb çekecekdir, (Adam sen de) diyen insan!

Niyazî bu öğütleri, ver önce kendi nefsine,

O gün kurtulacak ancak, kulluğunu yapan insan!

Arzularsın

Nefsini terketmeden, Rabbini arzularsın,

Hayvanı sen geçmeden, insanı arzularsın!

(Men arefe nefsehü, fekad arefe rabbeh),

Kendini sen bilmeden, Sübhânı arzularsın!

Sen bu evin kapısın, henüz bulup açmadan,

Ma'şûka kavuşacak, zamanı arzularsın!

Dışarı üfürmekle, yakılır mı bu ocak?

Gönlün Hakka vermeden, ihsânı arzularsın!

Dağlar gibi kuşatmış, tenbellik, kardeş seni,

Günahını bilmeden, gufranı arzularsın!

Konuk için evin yok, hiç hazırlığın da yok,

Issız dağın başında, mihmânı arzularsın!

Bostanı, bağı geçdin; meyvesin bulamadın,

Sen söğüt ağacından, rummânı arzularsın!

Gece sayıklar gibi, anlaşılmaz söz ile,

Sen de mi ey Niyazî irfanı arzularsın?

Camı temizlemeden, aynayı arzularsın,

Zünnârını kesmeden, îmânı arzularsın!

Küçük çocuklar gibi, binersin ağaç ata,

Tecriben yok, topun yok, meydânı arzularsın!

Karıncalar gibi sen, ufak ufak yürürsün.

Meleklerden ileri, seyrânı arzularsın!

Topuğuna çıkmadan, suyu deniz sanırsın,

Sen dereyi geçmeden, ummanı arzularsın!

Haydi Niyazî yürü, atma okun ileri,

Derdiyle kul olmadan sultânı arzularsın!

***

Gerek

Ârif-i kâmil kelâmın duymağa irfan gerek,

Sırr-ı muğlakdır, gönülde zevk ile vicdan gerek!

Bir hazinedir tasavvuf, mâlik olmaz her hasis,

Bulmağa ânı cihanda, bir yeğit sultân gerek!

İnci taşıyan sadefe, kavuşmak kolay olmaz,

Bulunmaz nehr içinde, bahri bî pâyân gerek!

Ma'rifet da'vâsı eden, sahtekâr bilmez mi ki,

Kalbindeki arzuya elde, huccet-ü burhan gerek!

Ârif gezer hak içinde, herkes tanımaz onu,

Aşk ateşinde yanarak, hâl ile yeksan gerek!

Şöhretle övünen kimse, Hakdan nasîb alamaz,

Bâtının umranı için, zâhirî viran gerek!

Ölmeden önce ölerek, kabri ve haşri görüp,

Mâlik-ül-mülk huzûrunda, kalbi hem hayran gerek!

Şeri'at sıratı ile, nefs âteşinden geçip,

Kalbi habâisden ârî, Ravda-i Rıdvan gerek!

Söylediği, işittiği, her dâim fikr etdiği,

Bî-kem ve bî-keyf olarak, Hazret-i Rahmân gerek!

Ey Niyâzî, Hakka vuslat, herkese olmaz nasîb,

Güneşden ziyâ alacak ay gibi insan gerek!

Sen

Aldın mı kalb yoluyla, yekta haberini sen?

Duydun mu hem Yûsuf ve züleyhâ haberin sen?

Kalbini nice yıllar, ağlatmadı mı bu aşk?
Alsan nolur doğruca, Leylâ haberini sen?

Dağlar dahî duramaz onun yüzüne karşı,
Âlime sor Tûr ile Mûsâ haberini sen!

Sular gibi yüzünü, yere sür. Durma yüksek.
Alçaklarda bulursun, derya haberini sen!

Alemde nice yüzbin kişi aşkdan, bahseder.
Sorma o mecnûnlara, Mevlâ haberini sen!

Bülbüle bakma sakın, âşık olayım dersen,
Pervaneden al gizli, sevda haberini sen!

Uyan ey Gâfil

Uyan gafletten ey gâfil, seni aldatmasın dünyâ,
Yakanı al elinden ki, seni sonra kılar rüsvâ!

Ne sandın sen bu gaddarı ki, tâ böyle onu sevdin,
Onu her kim ki sevdiyse, dînini eyledi yağma.

Adavet kılma kimseyle, sana nefsin yeter düşman,
Ki asla senden ayrılmaz ömür âhır olunca tâ.

İşittin Hak Resûlünden nice âyet ve ahbârı,
Velî nidem ki, kâr etmez, bu öğütler sana asla.

Bu zâhir gözünü örtüp, bana tut can ile gönlün;
Ki her bir sözün içinde duyasın cevher-i ma’nâ.

Kelâm-ı Mustafâ zevkin dimağında bula gör ki,
Muâdil olmaz ol zevke hezârân men ile selva.

Kemâl-i devlet istersen oku âyât-i Kur’ân’ı
Ki her harfin içinde var Niyâzî, bin dürr-i yekta.

Seherlerde

Uyan gafletten ey nâim,
Hakka yalvar seherlerde.
Döküp acı yaşı dâim,
Hakka yalvar seherlerde.

Kapısında durup her bâr,
Yüzün dergâhına tut vur.
Yürekten kil den-â-dem zar.
Hakka yalvar seherlerde.

Seherlerde açılır gül.
Onun için zâr eder bülbül,
Uyanıp derd ile ey dîl.
Hakka yalvar seherlerde.

Gel ey bîçâre miskîn,
Dolaşma gezme âvâre,
Dilersen derdine çâre,
Hakka yalvar seherlerde.

Açılır bâb-ı sübhânî,
Çekilir hân-ı sultanî,
Dökülür feyz-i Rabbanî,
Hakka yalvar seherlerde.

Seherde kalkuban her gâh,
Yüzün yere sürüp kıl âh,
Ere lütfu sana nâgâh,
Hakka yalvar seherlerde.

Seherde uykudan uyan,
Niyâzî durma derde yân,
Ol kim irişe derman,
Hakka yalvar seherlerde.

Güzel Allahı Bul

Gel ey gönül, Hakka giden râhı bul,
Ehli derd olup, derûn-ı âhı bul,
Canın ilindeki şems-ü-mâhı bul,
Âdem isen sümme vechullâhı bul,
Kande baksan ol güzel Allahı bul.

Devlet-i dünyâya mağrur olma sen,
Lezzet-i câhına mesrûr olma sen,
İzzetim buldum diye hor olma sen,
Âdem isen sümme vechullâhı bul,
Kande baksan ol güzel Allahı bul.

Gerçi Allaha ibâdet de güzel,
Zühd-ü takvâ vü kanâat de güzel,
Halvet ehline kerâmet de güzel,

Âdem isen sümme vechullâhı bul,
Kande baksan ol güzel Allahı bul.

Ol sana açmış durur dâim gözün,
Sen yitirmişsin ha ararsın özün,
Bî-cihet göstermiş eşyada yüzün,
Âdem isen sümme vechullâhı bul,
Kande baksan ol güzel Allahı bul.

Sen de İste, Sen de Bul

İster isen bulasın cânânı sen,
Gayre bakma sen de iste sen de bul
Kendi mir'atında gözle ânı sen,
Gayre bakma, sen de iste sen de bul.

Her sıfat kim sende var izle onu,
Gör ne sırdan feyz alır gözle onu,
Erişince zâtına özle onu,
Gayre bakma, sen de iste sen de bul.

Kenz-i mahfi aşikâr hep sendedir,
Yaz ve kış, leyl ü nehâr hep sendedir,
iki âlemde ne var hep sendedir,
Gayre bakma, sen de iste sen de bul.

**"Men aref"** sırrına er, ko gafleti,
Gör ne remzeyle bu insan sûreti,
Haşr ü neşreyle Tamuyu Cenneti,
Gayre bakma, sen de iste sen de bul.

Haşr-i sûru hâlin inkâr eyleme,
Gülşen iken yerini har eyleme,
Enfûsü âfâkı bil ar eyleme,
Gayre bakma, sen de iste sen de bul.

Zât-ı Hakkı anla zâtındır senin,
Hep sıfatı, hep sıfâtındır senin,
Sen seni bilmek necâtındır senin,
Gayre bakmrı. sen de iste sen de bul.

Sûreti terk eyle, ma'nâ bula gör.
Ko sıfatı bahri zâta dala gör,
Ey Niyâzî şark u garba dola gör,
Gayre bakma sen de iste sen de bul.

Eyler

Hakkın kullarını ba'zı kul eyler,
Anı kul eylemez, yine ol eyler.

Alan veren odur, bâzâr içinde.
Kimin bây ü kimini yoksul eyler.

Kiminin bakırını eder altun.
Kiminin altunını kara pul eyler.

Kimini güldürür dâim cihanda,
Kiminin âh ü efgânın bol eyler.

Kiminin sevdiğin alır elinden,
Kiminin erini alır dul eyler.

Kimine istemezken verir evlâd,
Kimi ister ana yâd oğul eyler.

Kimi bulmaz giye çulden abayı,
Kiminin atına atlas çul eyler.

Kiminin tatlı balını eder acı,
Kiminin acısın tatlı bal eyler.

Kimin bülbül eder güle kılar zâr
Kimin pervâne veş yakıp kül eyler.

Eder ak güneşi geh kara balçık,
Kara balçığı açar gâh göl eyler.

Kimi Îsâ nefestir eder ihyâ,
Kimi deccal olup, sağa ol eyler.

Çürüğü sağ edüp, sağı çürük hem,
Solu sağ ve sağı gâhî sol eyler.

Fili gâhî karınca kursağına,
Koyup karıncayı gâhî fil eyler.

Çıkarır gâhî yoldan nice yolcu,
Gâhî yolcuyu göstermez yol eyler.

Gâhî ıssız harabı şenlik edip,
Gâhî şenliği dağıtıp yıl eyler.

Anasır ipliğin tığ iğnesinden,

Geçirip onu bu, bunu ol eyler.

Yeli gâhî letâfettle eder od,

Odu gâhî kesafetle yel eyler.

Suyu dondurup eder taş ve toprak,

Taşı toprağı akıtıp sel eyler.

Hurûf-i cerre gibi cümle eşya,

Birbirine uzanıp el eyler

İmiş

Derman aradım derdime,

Derdim bana derman imiş,

Burhan aradım aslıma,

Aslım bana burhan imiş.

Sağ u solum gözler idim,

Dost yüzünü görsem diye,

Ben taşrada arar idim,

O can içinde can imiş.

Öyle sanırdım ayrıyem,

Dost gayridir ben gayriyem,

Benden görüp işiteni,

Bildim ki, ol cânân imiş.

Savm-ı salât ü hac ile,

Sanma biter zâhid için,

İnsân-ı kâmil olmağa,

Lâzım olan irfan imiş.

Kande gelir yolun senin,

Ya kande varır menzilin,

Nerden gelip gittiğini,

Anlamayan hayvan imiş.

Mürşid gerektir bildire,

Hakkı sana Hakk-ül-yakîn,

Mürşidi olmayanların,

Bildikleri gümân imiş.

Her mürşide dil verme,

Kim yolunu sapa uğradır,

Mürşid-i kâmil olanın,

Gayet yolu asan imiş.

Anla hemen bir sözdürür,

Yokuş değildir düzdürür,

Alem kamu bir yüzdürür.

Gören onu hayran imiş.

işit Niyâzî'nin sözün,

Bir nesne örtmez Hak yüzün,

Haktan ayan bir nesne yok,

Gözsüzlere pinhân imiş.

Muhammed ( aleyhisselâm )

Bir göz ki, nazarında ibret olmasa anın,

Başının üzerinde düşmanıdır insanın.

Kulak ki öğüt almaz, her dinlediği şeyden,

Akıtsan yeri vardır, kurşunu deliğinden!

Bir el ki, onun olmaz, hayır ve hasenatı,

Verilmez ona, Cennet ehlinin derecâtı.

ibâdetin yolunu bilmeyen ayağını kes,

Görsün her geçen kimse,mescidin önüne as!

Bir kalb ki, Hakkın zikri ile olmazsa mu'tâd,

Öyle et parçasına verme sen, kalb diye ad!

Seni şerre götüren, şeytana nefsim deme,

Nefs odur ki meyleder, hep hayırlı işlere.

Kalb denir mi İblîsin yolun tutmuş olana,

Kibr, hased gibi huylar, birer şef olmuş ona.

Şu rûh ki, cismi diri tutar, ona deme can,

Hayvanda da vardır o, damarlarda dolaşan!

Can, odur ki, **“Nefahtü”** der ona Kur'ân'da Hak,

Nefha-i Rahmâniyye, odur ki bir sırr-ı mutlak.

İşte bu rûha ancak, kavuşan olur insan,

Bu neflıa ashmızdır, görünen sözde insan.

İnsan deyince kişi, rûhu anla ve bil ki,

Rûh-ı musavver odur, ondadır akıl ve bilgi.

İnsanın bu dünyâya gelmesi sebebini,
Anlayan bu rûhdur hem âhiret seferini.

Ol nefha imiş, diri tutan cümle cihanı,
Ol nefha imiş, tezyin eden, bağ-ı cinânı.

Ol nefha için etti, Âdem'e secde melek,
Ol nefha ile buldu, hayat cümle memleket.

Ol nefha ile gözü açılan, görür elbet,
Ol nefhayla çözülür, hem de ma'nâ-i hikmet.

Ol nefhadır Âdem'e, Rabbin büyük ihsânı.
Ol nefhadır ayıran, hayvanlardan insanı.

Gönül onunla eder, Hakkın zikrini mu'tâd,
Ol nefha ile eder, dâim, dost adını yâd.

El onunla vermeğe başlar mülk ile malı,
Ayak dahî bu nefha, ile doğrultur yolu.

Nefs onunla râdiyye ve hem merdiyye olur,
Emmâreliğin atıp, dahî tezkiye bulur.

Velî onunla aştı, semâvâti ey ahî,
Hem de onunla buldu, melekûta terakki.

Ol nefha ki, adem demidir ademi iste,
Ol demle Niyazî erilir menzil-i dosta

Yine dil na'tını söyler Muhammed,
Dil ü can mülkünü söyler Muhammed ( aleyhisselâm ).

Ne kâdirim seni medh etmeğe ben,
Kemâhi medhi Hak söyler Muhammed ( aleyhisselâm ).

Sen ol sultân-ı kevneynsin ki mahlûk,
Senin medhinde âcizler Muhammed ( aleyhisselâm ).

Boyuna hil'at olanı giyip sen,
Düşüptür saye serviler Muhammed ( aleyhisselâm ).

Kaşındır **"Kâ'be kavseyni ev edna",**
Derinden açılır güller Muhammed ( aleyhisselâm ).

Boyun eğmişdürür çeşmine hayran,
Çemen sahnında sünbüller Muhammed (s.a.v).

Lebîn la'lı dehânın ma'denîdir,
Lisânın vâhyi Hak söyler Muhammed ( aleyhisselâm ).

Şu vaktin ki, çıkıp gezdin semâyı,
Bulup hazrette rif'atler Muhammed ( aleyhisselâm ).

Kamu ervâh-ı peygamber hem eflâk,
Seni iclâle geldiler Muhammed ( aleyhisselâm ).

Seni şâh-ı âlem kılıp ol anda,
Kâmûsu ümmet oldular Muhammed ( aleyhisselâm ).

Niçin olmayalar ümmet ki,
Hakkın, Rızâsın sende buldular Muhammed ( aleyhisselâm ).

Ne noksan ire câhına kılarsın,
Niyâzî'ye şefaatler Muhammed ( aleyhisselâm ).

Mübârek Ramazan

Yine firkat nârına yandı cihan,
Hasretâ gitti mübârek Ramazan...
Nûr ile bulmuştu âlem yeni can,
Firkatâ gitti mübârek Ramazan...

İndi Kur'ân sende ey nûru güzel,
Leyle-i kadrinde ey kadri güzel,
Gitti ey tehlili tekbiri güzel,
Elveda gitti mübârek Ramazan...

Gah tesbih ü sena vü zikr ile,
Gâhı tahmid ü duâ vü şükr ile,
Can bulurdu mürde diller nûr ile,
Hasretâ gitti mübârek Ramazan...

Bir ay içre bağlanır dedi Resûl,
Cinn ü şeytan etmeye asla füdûl,
Hep duâlar bunda olurdu kabûl,
Firkatâ gitti mübârek Ramazan...

Cem olup Hakka münâcât edelim,
Nûr-ı Kur'ân ile doğru gidelim,
Bilmedin kadrin Niyâzî nidelim,
Dirîgâ gitti mübârek Ramazan...

Olmasa

Zerreler zâhir olmazdı, âfitâbı olmasa,
Katreler nerde yağardı, bir sehâbı olmasa,

Bahr-i zâtın mevcinin hiç, şekli ve hududu yok,
Varlığa çıkmazdı birşey, **“Kün!”** nidası olmasa.

Herkes anlar, hem görürdü, hüsn-i cemâlin O’nun,
Kibriyâyı **“Len terânî”**den nikâbı olmasa.

Kimbilirdi zât ile sıfatların ma’nâsını,
Peygamberlere inen kitâbullahı olmasa.

Ol kitâblar esrârını, kim ederdi aşikâr,
İnsan denilen O’nun son mahlûkları olmasa.

Haşri inkâr eyleyen, dinsizler susdurulur mu?
Her yıl ağaç ve yaprakda inkılâbı olmasa?

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-5, sh. 72

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 172

3) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1054

4) Niyâzî Dîvânı

5) Tezkire-i Sâlim sh. 688

**NÛREDDÎN CERRÂHÎ**

Evliyânın büyüklerinden. İsmi Muhammed bin Abdullah’tır. 1082 (m. 1671) senesi Rebî’ul-evvel ayının onikinci gecesi, Cerrahpaşa Câmii’nin karşısındaki Yağcı-zâde konağında doğdu. 1133 (m. 1720) senesi Zilhicce ayının dokuzunda Pazartesi günü İstanbul’da vefât etti. Cenâze namazı, Fâtih Câmii’nde öğle namazından sonra, kalabalık bir cemâat tarafından kılındı. Kabri Karagümrük semti civarındadır.

Nûreddîn Cerrâhî’nin soyu, Ebû Ubeyde bin Cerrâh’a ( radıyallahü anh ) ulaştığı için, Cerrâhî denilmiştir. Cerrahpaşa’lı olduğu için böyle denildiği de söylenmiştir. Çoğunluk birinci rivâyette ittifâk etmişlerdir. Nûreddîn Cerrâhî, daha küçük yaşta Kur’ân-ı kerîmi, Cerrahpaşa mektebinde öğrendi. Kur’ân-ı kerîm hocası Yûsuf Efendi’dir. Tahsilini tamamlayan Nûreddîn Cerrâhî, zâhirî ilimleri öğrenmek için Medrese’ye gitti. Medrese tahsilini tamamladıktan sonra, çok genç yaşta Mısır kadılığına ta’yin edildi.

Nûreddîn Cerrâhî Mısır’a gitmeden önce, veda etmek için Üsküdar’da bulunan dayısı Hüseyn Efendi’nin konağına gitti. Hava iyi olmadığı için dayısının konağında havanın iyi olmasını bekledi. Bir gece dayısı, onu evin karşısında bulunan Selâmi dergâhına götürdü. Yatsı namazından sonra, dergâhta ders veren Ali Efendi’nin yanına gittiler. Nûreddîn Cerrâhî, Ali Efendi’nin elini öpünce Ali Efendi; “Oğlum Nûreddîn! Safa geldiniz” diye ismini söyledi. Bunun üzerine Nûreddîn Cerrâhî’yi bir muhabbet ve cezbe hâli kapladı. Daha sonra Allahü teâlâyı zikrederken vecde geldi. Nûreddîn Cerrâhî, daha sonra Ali Efendi’den kendisini talebeliğe kabûl etmesini rica etti. Ali Efendi de, onun ricasını kabûl buyurup; “Oğlum Nûreddîn! Mâsivâdan sıyrılıp, abdestini tazele” diye uyardı. Bunun üzerine kendisine verilen Mısır kadılığı vazîfesini kabûl etmeyerek, ta’yin fermanını şeyhülislâma geri gönderdi. Nûreddîn Cerrâhî bütün dünyevî işlerini terk edip, hocası Ali Efendi’ye tam teslim oldu. Ali Efendi, Nûreddîn Cerrâhî’yi abdest aldıktan sonra halvete koydu. Erbeîn’i tamamlayınca, onda büyük bir huzûr hâli meydana geldi. Ali Efendi ona icâzet vererek, hırka giydirdi. Sonra Ali Efendi; “Oğlum Nûreddîn! İstanbul’a git. Karagümrük yakınında ve dört yol ağzında, Kethüda Canfedâ’nın yaptırdığı Câmii şerîfin yanında, Bakkâl İsmâil Efendi isminde bir zât senin için bir oda yaptırdı. O odada ibâdetle meşgûl ol. Umulur ki, senin için o civarda bir dergâh yapılır. O zaman insanlara doğru yolu göstermeğe çalış.

Süleymân Veliyyüddîn ve Muhammed Hüsâmeddîn efendiler senin yanında kemâle gelecekler” buyurdu. Nûreddîn Efendi, hocasının emri ile, Süleymân Veliyyüddîn ve Muhammed Hüsâmeddîn yanında olduğu hâlde Karagümrük’e gittiler. İsmâil Efendi, hocasının bahsettiği odanın anahtarını Nûreddîn Cerrâhî’ye teslim etti. İsmâil Efendi bu odayı Resûl-i ekremin emri ile yaptığını söyledi.

1115 (m. 1703) senesinde Kapı kethüdalarından Bekîr Efendi’nin vefât etmesi üzerine, Karagümrük civarında

bulunan konağı boş kaldı. Dâr-üs-se'âde ağası Beşir Ağa, bu konağı alacağı sırada rü'yâsında Nûreddîn Efendi'yi gördü. Konağı satın almamasını söyledi. Aynı gece Sultan Ahmed Hân'a da rü'yâsında Nûreddîn Efendi'nin ihtiyâcını gidermesi emredildi. Pâdişâh ertesi gün, boş kalan konağı satın alsınlar diye, Yahyâ Efendi'yle Nûreddîn Cerrâhî'ye üçyüz altın gönderdi. Nûreddîn Cerrâhî bu altınları kabûl etmedi. Bir dergâh yaptırsalar, daha makbûle geçeceğini söyledi. Yahya Efendi, huzûrundan ayrılırken, Nûreddîn Cerrâhî'nin ellerini öpeceği sırada, Nûreddîn Efendi'nin Ali Efendi'ye talebe olması sırasında meydana gelen ma'nevî hâlin aynısı, Yahya Efendi'de de meydana geldi. Bu sırada Yahyâ Efendi, Nûreddîn Efendi'den kendisini talebeliğe kabûl etmesini rica etti. Yahya Efendi, getirdiği paraları başka birisi vasıtasıyla Sultan'a gönderdi. Bunun üzerine Sultan o konağı aldırarak, orayı dergâh hâline getirdi ve Nûreddîn Efendi'ye tahsis etti. Nûreddîn Cerrâhî, burada ibâdet yapmak ve insanlara doğru yolu göstermek için çalıştı.

Nûreddîn Cerrâhî'nin eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Mürşid-i Dervişân Risalesi. 2- Nutk-u şerîf, 3- Nasîhat-ı âli. Ayrıca çok güzel ilâhileri vardır.

Nûreddîn Cerrâhî'nin bir ilâhisi:

Dil beytini pak eden,
Dervişi ankâ eden,
Âlem-i ilâhîye giden,
Mevlâ zikridir, zikri.

Zikreden halet olan,
Âşinâ-yı rûh olan,
Ukbâda devlet bulan,
Mevlâ zikridir, zikri.

Terk ehline karışan,
Hem zevkine erişen,
Bahri ledünle görüşen,
Mevlâ zikridir, zikri.

Erenlerin yolunu,
Sürerler hep demini,
Dervişlerin muini,
Mevlâ zikridir, zikri.

Nûreddîn'i diri kılan,
Tevhîd ile çerâğı yanan,
Bir Hamdilillâh tevfîk olan,
Mevlâ zikridir, zikri.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-5, sh. 40

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 178

## ÖMER BİN ŞÂHÎN

Haleb'de yetişen Hanefî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ömer bin Şâhin el-Halebî'dir. Babası subay idi. 1107 (m. 1695) senesinde Haleb'de doğdu. Nesebi, annesi tarafından hazret-i Hasen'e dayanmaktadır. 1183 (m. 1769) senesinde Haleb'de vefât etti.

Kendisi doğmadan beş ay evvel babası vefât eden Ömer bin Şâhîn, annesinin yanında yetişti. İlk olarak Kur'ân-ı kerîmi okumasını öğrendi. O zamandaki kırâat âlimlerinin meşhûrlarından Âmir el-Mısrî'den tecvîd ile Kur'ân-ı kerîm okumaya başladı, İbrâhim (aleyhisselâm) sûresinin sonuna geldiğinde hocası vefât edince, yine zamanın kırâat âlimlerinden olan Ömer el-Mısrî'den okumaya devam etti. Kırâat ilminin bütün inceliklerine uygun olarak hatmetti. Yine aynı zâtın huzûrunda Kur'ân-ı kerîmin hıfzına (ezberlemesine) başladı. Kısa bir müddet sonra ezberini tamamladı. Bu sırada yaşı henüz onbiri geçmemişti. Bundan sonra hocasından kırâat ilmini öğrenmeye devam etti. Bu husûsta eski âlimlerin yazdığı kitapları okudu. Daha sonra Abdüllatîf bin Abdülkâdir ez-Zevâidî'den okudu. Fıkıh ilmini Ma'mer Ka'sım en-Neccâr'dan öğrendi. Mahmûd bin Abdullah el-Antâkî'nin verdiği tefsîr derslerinde hazır bulundu. Muhammed bin Mustafa el-Basîrî ve başka âlimlerden de okuyarak yetişti. Hocalarından icâzet aldı.

1148 (m. 1735) senesinde, Haleb'de bulunan Rızâiyye ismi ile meşhûr, Vezîr Osman Câmii'nin imamlığına ta'yin edildi. Hocalarından Mahmûd el-Antâkî de o câmide ders veriyordu.

Hocası, Ömer bin Şâhîn'den sabah namazından sonra bir müddet Kur'ân-ı kerîm okumasını istedi. Böylece Kur'ân-ı kerîmi okumayı bilmiyenlerin öğrenmelerine yardımcı olunacaktı. O da sabah namazından sonra Kur'ân-ı kerîm okumaya başladı. Böyle okumakla, senede iki hatim edilir, üçüncü hatim de yarıya yaklaşırdı.

Ömer bin Şâhîn'in sesi ve Kur'ân-ı kerîmi okuması o kadar güzel idi ki, insanlar onu dinlemek için tâ uzak mahallelerden kalkıp, sabah namazına onun imamlık yaptığı câmiye akın akın gelirlerdi. Kur'ân-ı kerîm okurken, uzatmalara, tecvide ve kırâat ilminin bütün kaidelerine riâyet eder, dinleyenler adetâ kendinden geçerdi. Kur'ân-ı kerîmi okumasını bilmeyen birçok kimse, ondan bu şekilde dinlemekle, ezberden doğru olarak okumayı öğrenip, ilerletmişlerdir.

Sabah namazındaki Kur'ân-ı kerîm tilâvetinden (okumasından) sonra, evine dönen Ömer bin Şahin, orada istiyenlere Kur'ân-ı kerîm okuturdu. O beldeden gelmiş olsun, başka uzak yerlerden gelmiş olsun hiç kimseyi ayırmaz ve ders vermekten çekinmezdi. Dilleri yatkın olmayıp, harflerin mahreçlerinde zorluk çekenlere öğretirken büyük meşakkatlerle karşılaşır, bunların hepsine sabrederdi. Türklerden de onun derslerine devam edip, kırâat ilmini öğrenenler çoktu. Türklerden olan talebelere anlayamadıkları yerleri Türkçe lisânı ile anlatırdı. Bu da onların çabuk kavramalarına vesîle olurdu. O zamanda, Anadolu'nun hemen hemen her yerinde Ömer bin Şâhîn'in en az bir talebesi bulunurdu!

Vezir İsmâil Paşa, Haleb'de bir câmi yaptırmıştı. 1161 (m. 1748) senesinde câminin inşâsı tamamlanınca, Vezir, bu câminin hatîbliğine Ömer bin Şâhîn'i ta'yin etti. O da Rızâiyye'deki imamlığına ilâve olarak, yeni yapılan câminin hatîbliğini de kabûl etti. 1175 (m. 1761) senesine kadar bu vazîfelerine devam etti. Bundan sonra yaşı ilerleyip, vücûdu da zayıf düşünce câmiye gidip gelmekte zorluk çekmeye başladı. Vazifesine başkalarını vekîl edip kendisi evine çekildi. Evinde devamlı Kur'ân-ı kerîm okur, gelip okumak istiyenlere de, o hasta hâline rağmen ders verir, okuturdu. İstifâde etmek arzusunda olan hiçbir kimseye kapısını kapatmazdı. Namazlar hâricinde evinden dışarı çıkmaz, namaza da, evine en yakın olan câmiye giderdi. Faziletler sahibi, her hâli dînimizin emrine uygun, pek yüksek bir zât idi. Talebelerinden bir kısmı, şiirler söyleyerek onu medhetmişler, övmüşlerdir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Silk-üd-dürer cild-3, sh. 176

## ÖMER EL-BAĞDÂDÎ

Bağdat'ta yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi, Ömer bin Abdülcelîl bin Muhammed Cemîl bin Derviş bin Abdülmuhsin el-Bağdâdî'dir. Tasavvufta Kâdiriyye yoluna mensûb idi. 1155 (m. 1742) senesinde Bağdat'ta doğdu. 1194 (m. 1780) senesi Şevval ayının yirmisinde, Perşembe gecesi fecr doğarken Dımeşk'da, Sâlihiyye denen yerde vefât etti.

Ömer el-Bağdâdî'nin babası Abdülcelîl; takvâ sahibi, sâlih, âbid, fakîh bir zât olup, beldesinde doğruluk ve çok ibâdet etmekle tanınmış idi. Ömer el-Bağdâdî, babasının yanında, onun güzel terbiyesi altında yetişti. İlk defa ondan okumaya başladı. Bundan sonra; Muhammed bin Tâhâ el-Bağdâdî, Abdürrahmân es-Sirâcî, Muhammed el-Kürdî, Muhammed Bağdadî, Haydar el-Kürdî, onun babası Sıbgatullah el-Kürdî ve Bağdat vâlisi Ahmed Kâtib gibi zamanın meşhûr âlimlerinden ilim öğrenerek, onların ders ve sohbetlerinde bulunarak yetişti. İlimde çok ilerledi. Büyük âlimlerden oldu. Apaçık ve nurlu bir fazilet güneşi misâli meydana çıktı. Birçok fazileti, sevilen, beğenilen güzel huyları, ilim ve ma'rifetten kendinde toplanması mümkün olanları topladı. Tasavvuf yolunda da yetişip kemâle geldi.

Daha sonra Dımeşk'a gelerek orayı kendisine vatan edinen Ömer el-Bağdâdî, oranın âlimlerinden Şeyh Hasen el-Bağdâdî'nin kerîmesi ile evlendi ve o zâtın evinde kaldı.

Ömer el-Bağdâdî (r.aleyh) istikâmet sahibi, her hâli dînimizin emirlerine uygun pek yüksek bir zât idi. Çok talebe yetiştirdi. Okutmak husûsunda çok mahir idi. İfâde ve anlatmakta, güzel yazı yazmakta, müşkil mes'eleleri îzâh etmekte, anlaşılamayan ibâreleri çözmekte fevkalâde kabiliyete sâhip idi. İlimde ve anlayış istidâdının fazlalığında, fazilette, emsal ve akranından üstün ve ileride idi. Güzel ahlâkı, hâl ve gidişatının pek takdîr edilecek şekilde bulunmasıyla herkese

örnek olan kâmil bir zât idi. Herkesle güzel geçinirdi. Sohbetleri çok tatlı olup herkes tarafından beğenilirdi. Çok saf ve temiz bir kalbe sahip idi. Herkes onun yüksek bir zât olduğunu bilir, öyle i'tikâd ederdi. Kendisine bu sebepten çok hürmet gösterirlerdi.

Ömer el-Bağdâdî (r.aleyh), talebelere ders vererek, ilmî yönden fâideli olmaya gayret ederdi. Haftanın yedi gününde de ders verirdi. Derslerinde zâhirî ilimleri okuttuğu gibi, bâtınî ilimlerden de anlatırdı. Tasavvufta çok yüksek derecelere sahip idi. Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin Fütûhât-ı Mekkiyye ve Füsûs-ül-hıkem isimli eserlerini okuturdu. Kendisi ba'zı geceleri uyumaz, zikr ve ibâdetle meşgûl olurdu. Çok meşhûr oldu. Vezirler, kadılar, hâkimler ve diğer ileri gelenlerle birlikte, başka insanlar arasında sevilir, hürmet edilir oldu. İnsanlar ondan çok istifâde etti. Herkes onun ilim ve faziletinden faidelenmek, kendisiyle bereketlenmek için ziyâretine gelirdi. Yanına gelen herkesle ilgilenir, gelenler kendisinden memnun ayrılırdı. Gayet yumuşak huylu, tatlı dilli ve güler yüzlü idi. Bununla beraber, İslâmiyete ve müslümanlara düşmanlık edenlere karşı ise gayet vakûr ve heybetli idi. İlme olan düşkünlüğü sebebiyle çok güzel kitaplara sahip olmuştu, iki defa hacca gitti. Güzel huy ve davranışlarını, istikâmet sahibi olmayı vefâtına kadar hiç terketmedi. Herkes onun hakkında "Ni'mer-racûl" (Ne güzel bir kimse) diye bahsederdi.

Vefâtında onsekiz gün hasta yattı. Vefât edince, Sâlihiyye'de Beni'z-Zekî kabristanında defnedildi. Şeyh-i ekber Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin kabrinin bitişiğinde medfûndur. Buraya defnedilmesini kendisi vasıyyet etmiş idi. Bu vasıyyeti yerine getirildi. Onu çok sevenler, vefâtında üzüntülerini ifâde eden çeşitli şiirler söylemişlerdir.

Başta tefsîr, hadîs, kelâm ve fıkıh olmak üzere, edebiyat, beyân ve nahiv gibi ilimlerde çok yüksek olan Ömer el-Bağdâdî hazretleri, birçok kıymetli eserler te'lîf etmiş olup, ba'zılarının isimleri şöyledir; 1- Şerh-ül-Kudûrî, 2-Hâşiyetün alel-Mugnî, 3- Hâşiyetü şerh-in-Nûniyye, 4- Şerh-u salevât-il-Muhammediyye: Şeyh-i ekber Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin Salevât-il-Muhammediyye isimli eserine şerhidir. 5- Risâletün fil-a'lâm bit-tekbir, 6- Risâletün fil-edhıyye, 7-Risâletün fî ma'nâ Lâ ilahe illallah, 8-Hâşiyetün fil-isti'ârât, 9- Tefsîr-ül-Kur'ân: Bu eserini tamamlıyamadan vefât etmiştir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 287

2) Silk-üd-dürer cild-3, sh. 179

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 799

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 423 cild-2, sh. 382

5) El-A'lâm cild-5, sh. 49


## OSMAN EL-AKÎLÎ

Haleb'de yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Osman bin Abdürrahmân bin Osman bin Abdürrezzâk bin İbrâhim el-Ömerî el-Halebî olup, nesebi, evliyânın büyüklerinden Şeyh Akîl el-Menbeccî'ye ulaşır. Buna nisbetle Akîlî diye tanınmıştır. 1135 (m. 1722) senesinde doğdu. 1193 (m. 1779) senesi Muharrem ayının onikisinde Pazar günü vefât etti.

Küçük yaşında ders okumaya başlayan Akîlî, daha oniki yaşındayken Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Kırâat ilimlerini öğrendi. Çeşitli ilimlere dâir meşhûr ve kıymetli eserleri de ezberledi. Bunları, Muhammed Hamevî ve Muhammed Akkâd'dan okudu. Bundan sonra ilimde ilerlemek arzusuyla, başka âlimlerden okudu. Şeyh Tâhâ-el-Cibrînî, Muhammed bin Tayyib el-Magribî, Abdülkerîm eş-Şerâbâtî, Abdülkâdir ed-Deyrî ve Seyyid Ali Attâr gibi âlimlerden ilim öğrendi.

1176 (m. 1762) senesinde hacca giden Akîlî, Haremeyn'de (Mekke ve Medine'de) bulunan âlimlerin çoğu ile görüştü. Muhammed bin Abdülkerîm el-Medenî'den hadîs ilmini okudu. Tasavvuf yolunda da ondan feyz ve icâzet aldı. Daha sonra; Muhammed bin Süleymân eş-Şâfiî el-Medenî, Muhamed bin Abdullah el-Magribî, Ebü'l-Hasen es-Sindî, Yahyâ el-Habbâb el-Mekkî, Atâullah el-Ezherî ve daha başka âlimlerden ilim öğrendi. Sonra Dımeşk'a geldi. Orada, Ali Dağıstânî ve elli kadar âlimden ders aldıktan sonra memleketi olan Haleb'e döndü.

Kendilerine talebelik ettiği zâtların ilim ve edeblerinden pekçok istifâde eden Akîlî; tefsîr, hadîs, usûl, fıkıh, me'anî, beyân, sarf ve nahiv gibi ilimlerde çok ileride olup, evliyâlık yolunda da

üstün dereceler sâhibi idi. Haleb'de, mütehassıs olduğu ilimlere âit, önceki âlimler tarafından yazılmış, meşhûr, kıymetli ve mühim eserleri okuturdu. İlim âşığı birçok kimse, ondan istifâde edip ilim öğrendi.

Osman el-Akîlî, senelerini vererek ve geceli-gündüzlü gayret ederek öğrendiği faydalı ilimler ile amel eden, sâlih, âbid bir zât idi. Ahlâkı, yaşayışı pek güzel idi. Her sene bir defa talabelerinden bir kısmı ile i'tikâfa girer, bu i'tikâf kırk gün devam ederdi. Tasavvuf ehli arasında "Halvet" diye bilinen bu i'tikâf hâlinde, ihtiyâç hârincinde dışarı çıkılmaz, dışarıyla alâka olmazdı. Bu i'tikâf müddetinde, çok namaz kılmakla, oruç tutmakla, Allahü teâlâyı çok zikretmekle ve bunlar gibi şeyleri yapmakla meşgûl olurlardı.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Silk-üd-dürer cild-3, sh. 150

**OSMAN FADLI EFENDİ**

İstanbul'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Osman Fadlı bin Seyyid Fethullah'dır. 1041 (m. 1631) senesi Zilhicce ayının ondokuzunda Bulgaristan'ın Şumnu kasabasında doğdu. Fâtih'de Atpazarı denilen yerde oturduğu için; "Atpazarı Şeyhi Osman Efendi" nâmıyla meşhûr oldu. 1102 (m. 1691) senesi Zilhicce ayının ondokuzunda işrak vaktinde Kıbrıs'ın Magosa şehrinde vefât etti. Kabri Magosa'dadır.

Küçük yaşta babasını kaybeden Osman Fadlı Efendi, annesinin terbiyesinde yetişti. Tahsil çağı gelince, doğduğu yerdeki ilk mektebe gitti. Birgün evden okula giderken, çarşıda bulunan dükkânın önünden geçtiği sırada bir şâir şiir söylüyordu. Bu şiir, Seyyid Osman'a çok te'sîr etti. Kendini ilim öğrenmeğe verdi. Sonra tahsilini daha da arttırmak ve tasavvuf yolunda ilerlemek için Edirne'ye gitti. Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin halîfelerinden, Saçlı İbrâhim Efendi ismi ile meşhûr âlimin talebesi oldu. İbrâhim Efendi, Seyyid Osman Efendi'nin gayret ve kabiliyetini görerek, terbiyesinden âciz olduğunu bildirdi ve İstanbul'da bulunan büyük âlim Zâkir-zâde Abdullah Efendi'ye gönderdi, İstanbul'a gidip, Zâkir-zâde Abdullah Efendi'nin yüzünü gören Osman Fadlı, kalbinden; "İşte, ben hocamı buldum" diye geçirdi. Zâkir-zâde Abdullah Efendi'nin de kalbinden; "İşte bize hakîkî talebe geldi" diye geçti. Osman Fadlı Efendi, uzun süre Zâkir-zâde'nin derslerine devam etti. Birgün hocası, Osman Fadlı'ya; "Emîr Çelebi, sende Şeyh-i Ekber (Muhyiddîn-i Arabî (r.aleyh)) meşrebi var" dedi.

Birgün Zâkir-zâde, talebelerinden bir işin yapılmasını istedi. Talebeler, o işi yapmak husûsunda biraz isteksiz hareket ettiler. Bu durumu duyan Seyyid Osman, Zâkir-zâde'nin yanına giderek; "Emîr buyuracağınız hizmet nedir sultânım? Derhal yerine getireyim" dedi. Zâkir-zâde; "Senin dersin vardır. Bu işi yapman dersine mânidir" deyince, Osman Fadlı Efendi; "Bu zamanda önce ve sonra gelenlerin ilimlerini elde edeceğimi bilsem, yine şerefli hizmetinizi yerine getirmeyi tercih ederim" dedi. Bu söz, Zâkir-zâde Abdullah Efendi'nin çok hoşuna giderek; "Emîr Çelebi! Allahü teâlâ sana, önce ve sonra gelenlerin ilimlerini nasîb eylesin" diye duâ etti. Bu olaydan sonra Seyyid Osman Fadlı Efendi, arkadaşlarına dedi ki: "Bu duâdan sonra birgece bütün ilimler kalbime ilham olundu. Bilmediğim ilim kalmadı." O gece Zâkir-zâde, Seyyid Osman'a icâzet vermek istedi. Fakat Osman Fadlı; "Sultânım, ben sizin hizmetinizi tercih ederim" diyerek kabûl etmedi. Osman Fadlı Efendi o gece rü'yâsında: "Kullarımı bana da'vet etmek için kelâmımı al!" diye kendisine Mıshaf-ı şerîfin uzatıldığını gördü. Korkuyla uyanan Osman Fadlı; "Talebenin vazîfesi hocasına teslim olmaktır" dedi ve hocasına tam olarak teslim oldu. Hocası onu Edirne tarafında Aydos isimli kasabaya, insanları doğru yola da'vet için gönderdi. Osman Fadlı, Aydos'da birkaç sene kaldıktan sonra, ilâhî bir işâret üzerine, Filibe taraflarına gitti. Filibe'de onbeş seneden fazla insanlara doğru yolu gösterdi.

Osman Fadlı Efendi, birgün kaylûle yaparken, şu rü'yâyı gördü. Üçyüz kadar âlim gelip etrâfında halka oldular. Hep birlikte oradan İstanbul'a geldiklerinde, hocası Zâkir-zâde göründü ve; "Git şimdi senin irşâd yerin burasıdır" diyerek, Atpazarı'nda bulunan Kul Câmii'ni işâret etti ve bir sarık ile bir âsâ hediye etti. Gördüğü bu rü'yâ üzerine İstanbul'a gelen Osman Fadlı, hocasının işâret ettiği yere yerleşti. Bundan dolayı Atpazarı Emîri diye meşhûr oldu. Kul Câmii'nin hatiplik ve imamlık vazîfesi Osman Fadlı'ya verildi.

Kendisi şöyle anlatır: "İstanbul'a geldikten sonra, ba'zı talebelerim ile Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin, "Füsûs" kitabını

mütâlâa ederdik. Ba'zıları; "Emîr Efendi, Şeyh-i Ekber imiş" diye alay ettiler. O gece gaybdan şöyle bir nidâ geldi: "Ceddînin yoludur, devam et." Ben bunun üzerine hiç kimseye bir şey söylemeden, "Füsûs" kitabını anlatmaya devam ettim."

Sultan Dördüncü Mehmed Hân, Osman Fadlı Efendi'yi çok severdi. Zaman zaman Seyyid Osman'ı saraya da'vet eder, va'z ve nasihatlerinden istifâde ederdi. Sultan bilemediği takıldığı mevzûları sorar, istişâre ederdi. Hattâ Ramazân-ı şerîfte, iftarda Seyyid Osman Fadlı'nın önünden artan yemeklerinden bereketlenmek için ister, iftarını onunla yapardı.

Bir zaman İstanbul'da isyan oldu. Zorbalar her tarafı darmadağın ettiler, yağmaladılar. Seyyid Osman Fadlı, hiç çekinmeden talebeleri ile birlikte zorbaları yakalayarak adâlete teslim etti. Böylece din ve devlete büyük hizmetlerde bulundu. Sultan İkinci Süleymân pâdişâh olunca, büyük bir kargaşa oldu. Seyyid Osman bu kargaşalığın ortadan kalkması için duâ etti. Bu duânın bereketi ile Allahü teâlâ bu belâyı kaldırdı. Sadreddîn Konevî hazretlerinden sonra, devlet işlerini düzeltme husûsunda ençok şöhret sahibi Seyyid Osman oldu.

Devlet işlerindeki te'sîri gittikçe artan Seyyid Osman Fadlı'yı, devletin ileri gelenlerinden ba'zıları çekemediler. Sultana, verdiği bir va'z yüzünden şikâyet ettiler. Çeşitli entrikalar çevirerek Magosa'ya gönderilmesini sağladılar. Kendisi; "Bu hâdise dört ay önce Allahü teâlâ tarafından kalbime ilham edildi. Fakat; "Makamından ayrılma, yerinde kal. Çünkü bunda Allahü teâlânın çeşitli hikmetleri var" dendi. Biz de bu emre uyup, yerimizden ayrılmadık" dedi. Magosa'ya gidişlerinin ondördüncü ayında vefât etti. Vasıyyeti üzerine kabrinin üzeri açık bırakıldı. Vasıyyeti şöyle idi: "Kabrimin üzerine türbe yapılmasın. Başucuna bir taş dikilsin. Belki mezârım kaybolmaz da gelip-geçen bir duâ okur. Daha sonra 1246 (m. 1830) senesinde Kıbrıs'a tahsildar olarak ta'yin olan Hacı Mehmed Ağa, Osman Fadlı'nın kaybolmak üzere olan kabrini ortaya çıkarmış ve etrâfını temizletmiştir.

Talebesi İsmâil Hakkı Bursevî hazretleri, onun hakkında şöyle demektedir: "Hocam her hâlinde gizliliği tercih ederdi. Sünnete uygun olmayan birşeyi yapmazdı. Şu üç şeyi hiç terketmezdi: 1- Her farz namaz için abdestini tazelerdi. 2- Namazını dâima cemâatle kılardı. 3- Her ibâdet ve işi Kitab ve sünnete uygun olarak yapardı. Her çeşit riyâzeti yapmıştır. Ramazân-ı şerîfte, bir yumurta ile iftar ederdi. Bütün yediği bundan ibâretti. Derslerine ikiyüz kadar talebe devam ederdi. Bu talebelerin içinde; Trakya, Anadolu ve Arab Yanmadası'ndan gelenler vardı."

Bursalı İsmâil Hakkı hazretlerinin, hocası için yazmış olduğu ve hocasının vefâtını anlatan manzûmenin bir kısmı şöyledir:

Hep bilirlerdi cihan halkı onu, Cümle dilde nâmı şeyh umman idi. Reşk-i Hurşîd idi. Nûr-ı zâhiri, Bâtını bir bahr-ı bî pâyân idi. Görmedi kimse izinin tozunu, Bilmediler kimse ne kuhl-ü-cân idi. Kabri Kıbrıs'ta olursa nola kim, Terk-i şöhret itse âli-i şân idi. İsm-i resmini âhir itti bî nişan, Çünkü sırr-ı sûret-i Rahmân idi.

Osman Fadlı hazretlerinin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Misbâh-ül-kulûb: Sadreddîn Konevî'nin Miftâh-ül-gayb'ının şerhidir, İstanbul'daki Râgıb Paşa Kütüphânesi'nde bir nüshası mevcûttur. 2- Mir'ât-ı esrâr-il irfan: Sadreddîn Konevî'nin yazmış olduğu Fâtiha tefsîrinin şerhidir. 3- Tecelliyât-ı Berkiyye: Kitabın asıl ismi Risâle-i Berkiyye fî şerhi kasîde-i Işkiyye'dir. Muhyiddîn-i Arabî'nin yazmış olduğu Kasîde-i Işkiyye'nin şerhidir. 4- Hâşiye-i şerh-i Füsûs-ül-hikem, 5- Tenkih şerhi, 6- Telvîh haşiyesi, 7- Risâle-i İmâm haşiyesi, 8- Hânefiyye şerhi, 9- Hidâyet-ül-mutehayyirîn, 10- Mutavvel haşiyesi, 11- Feth-ül-bâb, 12- Risâlet-ür-rahmâniyye.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 32

2) Kitâb-ı silsile-i İsmâil Hakkı Bursevî sh. 96

3) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 421

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 15,

5) Târih-i Râşid, cild-2, sh. 147


**PAŞMAKÇI-ZÂDE SEYYİD ABDULLAH EFENDİ**

Osmanlı âlimlerinden. Ellidokuzuncu Osmanlı şeyhülislamıdır. İsmi Abdullah'dır. Şeyhülislâm Paşmakçı-zâde Ali Efendi'nin oğludur. Paşmakçı-zâde Seyyid Abdullah Efendi diye bilinir.

1091 (m. 1680) senesinde İstanbul'da doğdu. 1145 (m. 1732) senesinde Konya'da vefât etti. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî türbesi yakınındaki kabristanda defnedildi.

Eğitim ve öğrenimini babasından aldı. Zamanının diğer âlimlerinden de ilim tahsil etti. İlimde ilerleyip yetiştikten sonra, ba'zı medreselerde müderris olarak vazîfe yaptı. Kâdılık mesleğini tercih edip 33 yaşındayken Yenişehir kadılığına ta'yin edildi. Bir müddet sonra vazîfeden ayrıldı. Bir müddet sonra Mısır kadılığına ve 1127 (m. 1715) senesinde de İstanbul kadılığına getirildi. Aynı sene içinde vazîfeden alındıysa da, 1130 (m. 1718) senesinde "Nakîb-ül-eşrâf"lığa getirildi. 1132 (m. 1720) senesinde Anadolu kadıaskerliğine ta'yin edildi. 1137 (m. 1725) senesinde Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. 1143 (m. 1730) senesinde çıkan Patrona Halîl isyanından sonra, Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi'nin vazîfeden ayrılması ve yerine ta'yin edilen Mirzâ-zâde Şeyh Mehmed Efendi'nin de istifâsı üzerine boşalan şeyhülislâmlık makamına ta'yin edildi. 1144 (m. 1731) senesinde bu vazîfeden ayrıldı. Hac ibâdetini ifâ etmek için Mekke-i mükerremeye gitti. Hac ibâdetini yerine getirip sevgili Peygamberimizin ( aleyhisselâm ) mübârek kabrini ziyâret ettikten sonra, dönüsünde üç ay kadar Şam'da kaldı. Daha sonra Konya'da ikâmet edip, ilim ve ibâdetle meşgûl olduğu sırada vefât etti.

Âlim ve ileri görüşlü bir zât olan Paşmakçı-zâde Seyyid Abdullah Efendi; sert mizaçlı idi. Hak ve hakîkati söylemekten çekinmezdi. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 89

2) İlmiye salnamesi sh. 511

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 1470


**PAŞMAKÇI-ZÂDE SEYYİD ALİ EFENDİ**

Osmanlı âlimlerinden. Elliikinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Ali'dir. Paşmakçı-zâde Mehmed Efendi'nin oğludur. Bu sebepten Paşmakçı-zâde Ali Efendi diye bilinir. 1048 (m. 1638) senesinde İstanbul'da doğdu. 1124 (m. 1712) senesinde İstanbul'da vefât etti. Edirnekapı dışında defnedildi.

Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri öğrendi. Müftî Abdürrahîm Efendi'nin hizmetinde ve derslerinde bulundu. Onun yanında mülâzim (stajyer) olup, müderrislik diplomasını aldı. Daha sonra ba'zı medreselerde müderrislik yaptı. Kâdılık mesleğini seçip 1098 (m. 1686)'de Kudüs, 1101 (m. 1689) senesinde Edirne kadılıklarına ta'yin edildi. Aynı sene içinde Nakîb-ül-eşrâflığa (Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) soyundan gelen kimselerin işleriyle ilgilenen makama) getirildi. Bir müddet sonra Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. 1115 (m. 1703) senesinde meydana gelen Edirne vak'asında, yeniçeriler tarafından şehîd edilen Feyzullah Efendi'nin yerine şeyhülislâm olması teklif edildi. Fakat Paşmakçı-zâde Seyyid Ali Efendi, bu şekilde kendisine teklif edilen şeyhülislâmlığı kabûl etmedi. Altı ay sonra usûle uygun şekilde şeyhülislâmlık makamına getirildi. Yaklaşık üç sene doğruluk ve adâlet üzere bu şerefli vazîfeyi yürüttü. 1118 (m. 1706) senesinde vazîfeden alınıp Sinop kadılığına gönderildi. 1122 (m. 1710) senesinde İstanbul'a dönmesinden sonra Ebe-zâde Abdullah Efendi'nin yerine tekrar şeyhülislâmlığa getirildi. 1 yıl, 6 ay 27 gün bu şereffi vazîfeyi yürüttükten sonra, 1124 (m. 1712) senesinde vefât etti.

Paşmakçı-zâde Ali Efendi, ilmiyle amel eden, âlim ve fazilet sahibi bir zât idi. Vazifesinde adâlet ve doğruluktan ayrılmazdı. Akıllı, ileri görüşlü ve kültürlü bir kimse idi. Hak bildiğini söylemekten çekinmezdi. Fetvâlarının toplandığı "Fetâvâ" adlı bir eseri vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 79

2) İlmiye salnamesi sh. 496

3) Kâmûs-ül-A'lâm cild-2, sh. 1470


**PÎRÎ-ZÂDE MEHMED SÂHİB EFENDİ**

Osmanlı âlimlerinden. Altmışdördüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed'dir. Yeniçeri ocağı ağalarından

(subaylarından) Pîri Ağa'nın oğludur. Pîri-zâde diye şöhret bulmuştur. 1085 (m. 1674) senesinde İstanbul'da doğdu. 1162 (m. 1749) senesinde İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'da babasının kabri yanına defnedildi. Çocukluğundan i'tibâren ilim tahsiline yönelip on yaşındayken Kur'ân-ı kerîmi tecvid kaidelerine uygun olarak okumayı öğrendi. Zamanının âlimleri olan Şeyh Süleymân, Tâhir, İshak ve Ahmed efendilerden aklî ve naklî ilimleri tahsîl etti. Şeyhülislâm Mirzâ-zâde'nin hizmetinde bulunup, onun yanında ilmî üstünlüğe ulaştı. 1106 (m. 1695)'da mülâzim (stajyer) oldu. Feyzullah Efendi'nin de hizmetinde ve sohbetlerinde bulundu. Feyzullah Efendi'nin tavsiyesiyle Daltaban Mustafa Paşa ve Rami Paşa'nın yanında imamlık ve kitapçılık (kütüphâne me'muru) vazîfelerinde bulundu. 1113 (m. 1701) senesinde hâriç rütbesiyle Alicân medresesine müderris ta'yin edildi. Diğer ba'zı medreselerde de müderrislik yapıp talebe yetiştirdi. Evkâf-ı Haremeyn müfettişliğiyle vazîfelendirildi. Daha sonra Süleymâniye Dâr-ül-hadîsi'nde başmüderris oldu. 1135 (m. 1722) senesinde Selanik ve arkasından Yenişehir kadılıklarına, 1140 (m. 1727) senesinde Sultan Birinci Mahmûd Hân'ın imamlığına ve şehzâdelerin hocalığına ta'yin edildi.

Pâdişâh'ın birçok ihsân ve iltifâtlarına nail oldu. 1142 (m. 1730) senesinde Bursa kadılığına ta'yin olundu. Aynı sene içinde Mekke-i mükerreme pâyesiyle de taltif edildi. 1143 (m. 1731) senesinde Pâdişâh'ın baş imamlığına ve İstanbul kadılığına getirildi. 1146 (m. 1734) senesinde Anadolu, 1149 (m. 1736) senesinde Rumeli kadıaskerliklerine yükseltildi. 1151 (m. 1738) senesinde bu vazîfeden alındı. 1156 (m. 1743) senesinde tekrar Rumeli kadıaskerliğine iade edildi. 1158 (m. 1745) senesinde şeyhülislâmlık makamına getirildi. 1 yıl 1 ay müddetle bu vazîfeyi yürüten Pîri-zâde Mehmed Sâhib Efendi, ihtiyârlık ve hastalık sebebiyle vazîfeden ayrılıp emekli oldu. Beşiktaş'da bulunan yalısında istirahate çekildi. Bu sırada hac ibâdetini eda etmek için Hicaz'a gitti. Hac ibâdetini yerine getirip, sevgili Peygamberimizin mübârek kabrini ziyâret ettikten sonra, dönüşünde bir müddet Gelibolu'da ve Tekirdağ'da kaldı. Daha sonra İstanbul'a dönüp, Üsküdar'daki evinde istirahate çekildi ve ibâdetle meşgûl oldu. Ömrünün sonuna yakın evinde istirahat edip Allahü teâlâya ibâdet etmekle meşgûl iken, bu fânî ve geçici âlemden ebedî âleme göç etti.

Pîrî-zâde Mehmed Sâhib Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Akıllı, zekî ve ileri görüşlü olup, ilim ve teknikdeki ilerlemeleri teşvik eder idi. Beyşehir müftîsi Hâcı Mahmûd-zâde'nin ortaya çıkardığı, iki cisim arasındaki mesafenin uzaktan ölçülmesine yarayan yeni bir usûl bulup, bir âlet yapmış ve bunu Pâdişâh Sultan Birinci Mahmûd Hân'a sunmuştur. Pâdişâh'ın teşvikiyle âlet geliştirilip daha kullanışlı hâle getirilmiştir.

Pîrî-zâde Mehmed Sâhib Efendi'nin, mütâlâa ettiği eserlere yazmış olduğu ta'likâti ve haşiyeleri vardır. İbn-i Haldûn Târihi'nin mukaddimesini Türkçeye tercüme etmiştir. Ayrıca Arabça, Farsça ve Türkçe olarak yazdığı şiirlerinin toplandığı "Dîvân"ı vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 93

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 327

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 1586

## PÎRÎ-ZÂDE OSMAN SÂHİB EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Yetmişyedinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Osman'dır. Pîrî-zâde Mehmed Sâhib Efendi'nin oğludur. Pîrî-zâde Osman Sâhib Efendi diye bilinir. Şiirlerinde "Sâhib" mahlasını kullanmıştır. 1122 (m. 1710) senesinde İstanbul'da doğdu. 1183 (m. 1770) senesinde İstanbul'da vefât etti. Aksaray'da Murâd Paşa Câmii bahçesinde medfûndur.

İlk eğitim ve öğrenimini babasının yanında gördü. Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsîl etti. Yüksek ilmî dereceye ulaşınca, müderris olup birçok medreselerde ders okuttu. Kâdılık mesleğini seçip, 1151 (m. 1738) senesinde Galata mevleviyyetine (kadılığına) ta'yin edildi. 1157 (m. 1744) senesinde Mekke-i mükerreme pâyesiyle taltif edildi. 1158 (m. 1745) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. 1165 (m. 1751) senesinde Anadolu kadıaskerliğine, 1169 (m. 1755) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. Bir müddet sonra 1170 (m. 1756) senesinde bu vazîfeden ayrıldı. Birkaç sene Bursa'da ikâmet etti. 1175 (m. 1761) senesinde ikinci defa Rumeli

kadıaskerliğine getirilip, bir müddet sonra yine vazîfeden ayrıldı. 1179 (m. 1765) senesinde üçüncü defa aynı vazîfeye getirildi. Şeyhülislâm Veliyyüddîn Efendi'nin vefâtı üzerine, Pâdişâh Üçüncü Mustafa Hân tarafından, 1182 (m. 1768) senesinde şeyhülislâmlık yüksek makamına getirildi. Sultan Üçüncü Mustafa Hân zamanında meydana gelen Osmanlı-Rus savaşları sebebiyle, memleketin ve milletin içine düştüğü sıkıntılı durumlardan dolayı çok üzüldü. Şeyhülislâmlık yüksek makamında adâlet ve doğruluk üzere 1 yıl 4 ay 7 gün kaldıktan sonra, bu üzüntü sebebiyle hastalanıp vefât etti.

Uzun müddet ulemâ arasından kıymetli zâtlar yetiştiren, devlete ve millete çok faydalı hizmetler veren Pîri-zâde ailesinin bir ferdi olan Osman Sâhib Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, dînini, vatanını ve milletini çok seven, fazilet ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Cömert ve kerem sahibi olup fakir fukaraya yardım etmeyi severdi. Edib ve şâir olup, "Sâhib" mahlasıyla yazdığı kıymetli şiirleri vardır. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır. Şu beyt onun şiirlerindendir.

Gönül yap, zâhidâ, Beyt-i Hudâdır, tâat istersen, Muhakkaktır ki bâb-ı Cenneti hatirşiken açmaz.

Ma'nâsı: Eğer tâat edeyim dersen, gönül al. Zîrâ gönül, Allahü teâlânın nazargâhıdır. Şurası muhakkaktır ki, hatır, kalb ve gönül kıran Cennetin kapısını açamaz.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 103

2) İlmiye salnamesi sh. 536

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 1587


**SAÇAKLI-ZÂDE MEHMED EFENDİ**

Tefsîr, hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi Mehmed bin Ebû Bekr'dir. Bugünkü Kahramanmaraş şehrinde doğdu. Doğum yerine nisbetle Mer'âşî denildi. Saçaklı-zâde lakabıyla meşhûr oldu. 1145 (m. 1732) senesinde Maraş'ta vefât edip, şehrin kıble tarafındaki mezarlığa defnedildi.

Doğum yeri olan Maraş'ta ilim tahsiline başlayan Mehmed Efendi, tahsilini tamamladıktan sonra, Tıbyan tefsîri müellifi Muhammed bin Hamza Efendi'nin ve Dârendeli Hamza Efendi'nin derslerine devam etti. Bir müddet Maraş'ta kaldıktan sonra Şam'a gitti. Orada büyük âlim Abdülganî Nablüsî hazretlerinden tefsîr ve hadîs ilimlerini tahsil edip, tasavvufun inceliklerini öğrendi. Abdülganî Nablüsî hazretlerinden icâzet alarak memleketine döndü. Maraş'ta yerleşip, tâliblerine ilim öğretti. Bir taraftan talebe yetiştirirken, diğer taraftan kitap yazmakla meşgûl oldu. Tefsîr, kelâm, mantık, ferâiz, me'ânî ve münâzara ilimlerine dâir eserler yazdı. İlim öğrenip öğretmek, bildikleriyle amel etmekle meşgûl olurken, 1145 (m. 1732) senesinde vefât etti. Şâirler, "Eş-Şeyh Saçaklı" ve "Saçaklı-zâde dünyâdan bekâya irtihâl etti" sözleriyle vefâtına târih düşürdüler.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Hâşiye-i Tefsîr-i Keşşâf alâ sûret-il-Bekâra, 2- Ayn-ül-hayât fî beyân-il-münâsebât fî sûret-il-Fâtiha, 3- Risale fil-âyât-il-müteşâbihât, 4- Risale fî îmân-ı vâlidî Resûlullah ( aleyhisselâm ), 5-Gâyet-ül-bürhân fî tefisîr-i Ayetel-kürsî, 6- Haşiye alâ Şerh-i Dîbâce-i Tarîkat-ı Muhammediyye, 7- Teshîl-ül-ferâiz, 8-İsmet-ül-ezhân, 9-Sübhat-ül-kadr fî medh-i mülk-il-kadîr, 10- Selsebîl-ü-me'anî, 11- Tevdîhu zübdet-il-menâzır, 12-Nehr-ün-necât fî tafsîl-i Ayn-ül-hayât, 13- Andelîb-ül-menâzır, 14- Haşiye alâ Şerh-i Risâlet-ül-âdâb li Taşköprüzâde, 15- Takrir-ül-kavânîn min-el-mantık vel-münâzara, 16- Risale fî tecdîd-i îmân, 17- Risale fil-fetâvâ, 18-Câmi-ül-künûz, 19- Cehd-ül-mekâl min-et-tecvîd, 20- Tahrîr-üt-takrîr min-el-münâzara, 21- Risâle-i âdiliyye, 22-Tehzîb-ül-kırâe (otuzüç cüz), 23-Arâis fil-mantik, 24-Velediyye, 25-Hâşiye alâ şerh-i metali', 26- Haşiye alel-Hayâlî, 27- Risale fî itlâf-ül-kilâb-il-mudırra, 28- Risâlet-it-tenzîhât ma'al-hâşiye, 29- Neşr-i tevâli', 30-Tertîb-ül-ulûm.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 322

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 325

3) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 233

4) El-A'lâm cild-6, sh. 60

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 118

## SADRÜDDÎN-ZÂDE SÂDIK MEHMED EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Kırksekizinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Sâdık Muhammed'dir. Evliyânın büyüklerinden Seyyid Yahyâ Şirvânî'nin hocası olan Sadrüddîn Şirvânî'nin torunlarındandır. Müderris Feyzullah Efendi'nin oğludur. Sadrüddîn-zâde Sâdık Mehmed Efendi diye meşhûr olmuştur. Doğum yeri kesin olarak bilinmemektedir. 1040 (m. 1630) senesinde doğdu. 1121 (m. 1709) senesinde İstanbul'da vefât etti. İstanbul'da Fındıklı Câmii bahçesinde defnedildi.

İlk öğrenimini yakınlarından gördükten sonra, zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Halvetiyye yolu büyüklerinden Cihangir Hasen Efendi'ye talebe olup, feyz aldı. Hâriç rütbesiyle müderris oldu. Ba'zı medreselerde müderrislik yapıp ilim öğretti. Bu arada kendini de yetiştirip kadılık mesleğine yöneldi. 1091 (m. 1680) senesinde Haleb, arkasından Mısır kadılığıyla vazîfelendirildi. Mısır kadılığı vazîfesinden bir müddet alındıysa da tekrar iade edildi. Sultan İkinci Ahmed Hân zamanında şeyhülislam olan Ebû Saîd-zâde Feyzullah Efendi'nin tavsiye ve teşviki üzerine, 1103 (m. 1692) senesinde Anadolu kadı-askerliğine getirildi. İki yıl bu vazîfeyi yürüttükten sonra, 1105 (m. 1694) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. Aynı sene içinde Şeyhülislâm Ebû Sa'îd-zâde Feyzullah Efendi'nin vazîfeden alınması üzerine, şeyhülislâmlık makamına getirildi. Sultan İkinci Mustafa Hân pâdişâh olunca, hocası olan Câmi-ur-riyâseteyn Erzurumlu Feyzullah Efendi'yi İstanbul'a da'vet etti. Sâdık Mehmed Efendi'yi vazîfeden alıp, yerine Feyzullah Efendi'yi ta'yin etti. Sâdık Mehmed Efendi'nin şeyhülislâmlık müddeti dokuz ay kadardır.

Oniki sene kadar devlet hizmetinden uzak kalıp, Fındıklı'daki evinde ilmî mütâlâalarla ve Allahü teâlâya ibâdetle meşgûl oldu. Sultan Üçüncü Ahmed Hân tarafından 1118 (m. 1707) senesinde tekrar şeyhülislâmlık yüksek makamına getirildi. Bir sene kadar bu şerefli vazîfeyi yürüttükten sonra ihtiyârlığı ve hastalığı sebebiyle, 1119 (m. 1708) senesinde vazîfeden alındı. Fındıklı'daki evine çekilip, ibâdet ve tâatle meşgûl olduğu sırada vefât etti. Mehmed Sâdık Efendi; aklî ve naklî ilimlerde derin âlim fazilet ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Allahü teâlânın emirlerine sıkı bağlı olup, haramlardan ve şüphelilerden şiddetle kaçınırdı. Cömert ve kerem sahibi olup, tasavvuf ehlinden idi. Fıkıh ilminde ihtisas sahibi olduğu gibi, şairliği de vardır. Kıymetli eserleri şunlardır:

1- Risâle-i akâid, 2- Risâletün fî beyân-ı innen-nübüvvete efdalün min-el-vilâyeti, 3- Risâletün fî beyân-ı aksâm-iz-zikr, 4- Risâle-i mu'cize fî beyân-il-muhafaza, 5- Risâle-i mergûbe fit-tasavvuf, 6- Risale fit-tasliyye vet-tardiyye, 7- Risale fî beyân-ı fazilet-iz-zikr-il-hafi alel-cehri, 8- Risale fî isbât-is-sânî', 9- Risâle-i müntehıbe min igâset-il-lehfân fî mekâyid-iş-şeytân, 10- Risâle-i nefyi-iş-şirket.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 88

2) Hadikat-ül-cevâmi' cild-2, sh. 72

3) İlmiye salnamesi sh. 495

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 342

5) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4214


## SA'DULLAH (Hâfız)

Hindistan'da yetişen büyük İslâm âlimi ve velî. İsmi, Sa'dullah olup, Hâfız Sa'dullah diye tanınır. Doğum târihi ve hâl tercümesi hakkında fazla ma'lûmât bulunamayan Hâfız Sa'dullah, 1152 (m. 1740) senesi Şevval ayının onbirinde vefât etti. Kabri, Ecmir şehrinde Şah Cihân-âbâd kapısında, Gazzüddîn Hân Medresesi'nin arka kısmındadır.

Hâfız Sa'dullah, Müceddidiyye yolunda kemâle gelmiş çok yüksek bir velî idi. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin torunu ve İmâm-ı Muhammed Ma'sûm hazretlerinin oğlu ve halifesi olan Muhammed Sıddîk hazretlerine talebe oldu. O büyük zâtın huzûrunda, bu yolun yüksekliklerini, zâhirî ve bâtınî ilimleri tahsil ettikten sonra icâzet ve hilâfet almakla şereflendi. Muhammed Sıddîk-i Fârûkî hazretlerinin olgun talebesi idi. Otuz sene müddetle onun sohbetlerinde ve hizmetinde bulunmuş, tasavvufta çok yüksek mertebelere, Müceddidiyye yolunda nihâyete varmış idi. Böyle olduğu için, Muhammed

Sıddîk'ın hânekâhında, Hâfız Sa'dullah'a tasavvuf ehlinin reîsi, efendisi ma'nâsına gelen;

"Seyyid-üs-sûfiyye" lakabı verilmişti.

Hâfız Sa'dullah hazretleri, hocasının sohbet ve hizmetinde bulunmakla eline geçen yüksek kazançları, ma'nevî dereceleri, Allahü teâlânın ni'metini bildirmek için şükrederek şöyle anlatırdı:

"Tam otuz yıl mübârek hocamın hânekâhında hizmet etmekle şereflendim. Bu hizmette saçlarım ağardı. Hattâ mevlâmızın yolunda gözümün nûru (görme hâssası) gitti. Bu da şöyle olmuştu: Bir defasında, yazın şiddetli sıcakları sırasında, hocam beni Ahmedâbâd'a göndermişti. Güneşin hararetinin çok şiddetli olması sebebiyle gözlerim görmez oldu. Hâl böyle olunca, talebe arkadaşlarımdan birçoğu başıma toplanarak, hizmete kendilerinin devam etmesini, benim bu a'mâ hâlimde, husûsî hizmetlere devam edemiyeceğimi söylediler ise de ben, hocama olan muhabbetimin fazlalığından bu hizmeti başkalarına bırakmak istemedim ve o hâlimde de devam ettim. Hocama olan sadıkane hizmetimin bereketi ile kalb gözüm açıldı. Ma'rifet nûru ile görmeye başladım. Böylece, Allahü teâlâ bana, lüzumlu şeyleri görmeyi nasîb edip, baş gözümü ise başka şeyler ile alâkalanmaktan ve meşgûl olmaktan muhafaza eyledi. Bu alâka ve meşgûliyetten kurtulunca, her an Rabbimi düşünür, hep O'nunla meşgûl olur bir hâle geldim. Bu hâl ile, göz vasıtasıyla kalbe ulaşan ve bâtını meşgûl eden zararlı görüntülerin gelmesi engellenmiş oldu. Bu ni'metlerinden dolayı, görünür görünmez bütün ni'metlerin sahibi olan Allahü teâlâya sonsuz hamd-ü senalar şükürler olsun. Habîb-i ekrem ( aleyhisselâm ) efendimize ve O'nun Ehl-i beyt ve Eshâbının herbirine (r.anhüm) selât-ü selâmlar olsun."

Hâfız Sa'dullah, böylece yetişerek ilim ve evliyâlık yolunda çok yüksek derecelere kavuştuktan sonra, silsilesi Resûlullah efendimize varan hocaları vasıtasıyla, mübârek kalbine gelen feyz ve nûrları etrâfına yaymaya, pırlanta ve nefis cevâhir misâli olgun ve kıymetli talebeler yetiştirmeye başladı. Hindistan'da yetişen Ehl-i sünnet âlimlerinin ve tasavvuf mütehassıslarının en büyüklerinden, müslümanların gözbebeği olan Muhammed Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin, kendilerinden ilim ve feyz aldığı hocaları arasında en büyükleri olan dört zâttan biridir.

Mazhar-ı Cân-ı Cânân (r.aleyh) buyururdu ki: "Hocam Hâfız Sa'dullah hazretlerinde, tevâzu (alçak gönüllülük) ve hilm (yumuşak huylu olmak) sıfatları gâlib idi. Kendisini pek aşağı ve hiç olarak görürdü. Talebelerinden birisi bir kimseyi incitecek olsa, kabahati bizzat kendisinde görür, bizzat o incinmiş olan kimseye gidip; "Bu bizim kusurumuzdur. Affediniz" diyerek özür dilerdi. Bu husûsa çok ehemmiyet verir, o incinmiş kimseye adetâ yalvararak helâllik dilerdi."

Hâfız Sa'dullah'ın talebelerinden Nüvvâb Hân Fîrûz-cenk birgün hocasına gelerek; "Zamanın âlim ve velîlerinden Seyyid Hasen Resûl-nümâ ismindeki zâtın, talebelerinden dilediğini, bir defa Resûlullah efendimizi ziyâret ile şereflendiriyor" diye arzetti. Bunu dinleyen Sa'dullah (r.aleyh) tebessüm ederek buyurdu ki: "Öyle mi? Mâşâallah. Biz de Allahü teâlânın izni ile dilediğimizi iki defa bu ziyâret ile şereflendiririz. Bu gece Fâtiha-i şerîf okuyunuz. Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) mübârek rûhâniyetine teveccüh ediniz, hep O'nu düşünerek öylece uykuya varınız." Nüvvâb Hân, o gece, bildirilen şekilde yaparak uyudu. Allahü teâlânın bir ihsânı ve hocasının bir kerâmeti olarak rü'yâsında iki ayrı defa, Resûlullah efendimizi ( aleyhisselâm ) ziyâretle şereflendi. Bundan sonra hocasına olan muhabbet ve bağlılığı daha da arttı.

Hâfız Sa'dullah'ın halîfelerinden biri de Şeyh Sıbgatullah olup, fazilet sahibi nûr yüzlü bir zât idi.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Makâmât-ı Mazhariyye sh. 15,

## ŞAH VELİYYULLAH-I DEHLEVÎ

Hindistan'da yetişen tefsîr, hadîs, kelâm, tasavvuf ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Abdürrahîm bin Vecîhüddîn olup, künyesi Ebü'l-Feyyâz, Ebû Abdullah ve Ebû Abdül'azîz'dir. Soyu, baba tarafından Hazreti Ömer'e, anne tarafından ise Hazreti Hüseyn'e ulaşır. Lakabı Kutbüddîn, Şah Veliyyullah ve Şah Sâhib, nisbesi ise Hindi, Dehlevî ve Fârûkî'dir. Daha çok Şah Veliyyullah Ahmed Sâhib-i Dehlevî diye tanınır. 1114 (m. 1702) senesi Şevval ayında Hindistan'ın Delhi şehrinde doğdu. 1176 (m. 1762) senesi Muharrem ayının yirmidokuzuncu günü öğleden sonra

orada vefât etti. Şehrin dışında, bugün mehdiyân diye bilinen yerde, babasının yanında medfûndur. Kabri belli olup, ziyâret edilmektedir. Doğum ve vefât târihleri, 1110 (m. 1699) 1180 (m. 1766) olarak da rivâyet edilmiştir.

Şah Veliyyullah-ı Dehlevî'nin babası Şeyh Safiyyullah Abdürrahîm, Gürgâniyye Devleti'nin en büyük hükümdârı olan Âlemgîr Şah'ın hazırlattığı "Fetâvây-ı Âlemgirî"nin tashîh hey'eti a'zâlarından idi. Zamanının ulemâsı tarafından hürmet edilen, tasavvufta yüksek dereceler sahibi bir zât idi. Bu zâta rü'yâsında, Hindistan evliyâsının büyüklerinden Kutbüddîn Ahmed Bahtiyar Kâkî el-Uşî hazretleri görünüp bir oğlu olacağını, Allahü teâlânın dinine hizmet edeceğini ve ona kendi ismini vermesini bildirdi. Şeyh Abdürrahîm, başka bir rü'yâda gösterilen bir işâret üzerine de, zamanın ulemâsından Şeyh Muhammed isminde bir zâtın kızı ile evlendi. Bu hanımından Şah Veliyyullah doğdu. Onun doğduğunda, babasının, rü'yâsında Kutbüddîn-i Bahtiyar hazretlerini göreli çok zaman olmuştu ve babası bu rü'yâyı unutmuştu. Oğlu dünyâya gelince ona Veliyyullah ismini verdi. Bir müddet sonra o rü'yâyı hatırladı ve oğluna; "Kudbüddîn Ahmed" diye ikinci bir isim verdi.

O doğduğu sırada birçok kimseler Delhi'de Şeyh Safiyyullah'ın evinde bir çocuğun doğduğuna, bunun Allahü teâlânın dinine çok hizmet edeceğine dâir işâretler gördüler.

Şah Veliyyullah gün geçtikçe serpilip büyüdü. Çocukluğu bile diğer çocuklardan farklıydı. Oynamasında, gülmesinde, yiyip içmesinde bir başkalık vardı. Zekâ ve hafızası, edeb ve hayası fevkalâde idi. Birgün bahçede akranı olan çocuklarla oynayıp eve dönmüştü. Babası yanına çağırıp; "Evlâdım! Bu günden i'tibâren öyle şeylerle meşgûl ol ki, bu meşgûliyetten eline geçen şey yanında kalsın. Bunlar da, okumak, yazmak, ibâdet gibi şeylerdir" dedi.

Babasının sözlerini dikkatle ve can kulağıyla dinleyen Şah Veliyyullah; o zamana kadar geçen vakitlerine eyvâhlar edip, o günden sonra bir daha oyun oynamadı. Daha beş yaşındayken babasından Kur'ân-ı kerîmi okumayı öğrenip, temel din bilgilerini de ta'lim eyledi. Yedi yaşında ana dili olan Fârisîyi okuyup yazmayı öğrendi. On yaşında iken Arabî lisânının gramer bilgilerinde Molla Câmî'nin eserini okuyacak seviyeye geldi. Babasının nezâretinde, hadîs ilminde; Mişkât, Sahîh-i Buhârî, Şemâil-i şerîf kitaplarını okudu. Tefsîr ilminde; Şerh-i Vikâye'yi, usûl-i fıkıh ilminde; Hüsâmî, Tevdîh ve Telvîh kitaplarını okudu. Kelâm ilminde; Şerh-i Akâid, Şerh-i Hayâlî ve Şerh-i Mevâkıf ve diğer eserleri, mantık ilminde; Şerh-i Şemsiyye, tasavvuf ilminde; Avârif-ül-Meârif ve Resâil-i Nakşibendiyye'yi okudu. Nahiv ilminde, Molla Câmî'yi ve me'ânî ilminde, Mutavvel ve Muhtasar-ül-me'ânî adlı eserleri okudu. İlm-i hey'et (astronomi), hesab (aritmetik) ilimlerine âit çeşitli kitapları ve tıb ilminde El-Mu'cez fit-tıb adlı kitabı okudu. İlmin her dalında geniş araştırmalar ve incelemeler yaptı. Dört hak mezhebin fıkıh kitaplarını ta'lim edip, inceliklerine vâkıf oldu. Onbeş yaşına geldiğinde, zamanında okutulan zâhirî ilimlerdeki tahsilini tamamlayıp kemâle gelmişti. Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin yolunda mübârek bir kimse olan babasından feyz alarak, batınî hazînelere de kavuştu. Son olarak okuduğu Beydâvî tefsîrini tamamlayınca babası, ulemâ ve sâlihlerin fakir ve zenginlerin iştirâk ettiği bir yemekte, Şah Veliyyullah-ı Dehlevî hazretlerine icâzet verip, başına da âlimlere mahsûs sarığı giydirdi.

Bundan sonra üç sene daha babasının nezâretinde nefsini terbiye edip, evliyâlık yolunda ilerlemeye gayret etti. Onsekiz yaşında iken bahası Şeyh Abdürrahîm hastalandı. Zâhirî ve batını ilimlerde kemâle gelen oğlu Şah Veliyyullah'ı kendi yerine geçirip, talebelere ilim öğretmek ve hak yolu bildirmek ile vazîfelendirdi. Çok geçmeden de 1131 (m. 1719) senesinde vefât etti. Muhterem babasının vefâtından sonra, onun kürsisinden onbir sene zâhirî ve bâtınî ilimleri öğreten Şah Veliyyullah-ı Dehlevî' hazretlerinin ilmî şöhreti her tarafa yayıldı. Her beldeden akın alan talebeler geldi. Ona gelenler, arzuladıklarına kavuşup memleketlerine geri döndüler. Bu arada kendisi, durmadan okuyor, araştırıyor, inceliyordu. Dört mezhebin hükümlerindeki delîllerini tek tek araştırıp tahkîk etti. Bunların neticesinde Hanefî, Hanbelî, Mâlikî ve Şafiî mezhebi İmâm ve âlimlerinin yüksekliklerini, çalışmalarını, gayretlerini daha iyi anladı.

Her ilimde söz sâhibi olduğu hâlde, yine de başka ilim sahiplerinden birşeyler öğrenmeye gayret eden Şah Veliyyullah-ı Dehlevî, hem hac farizasını îfâ etmek, hem de Haremeyn ulemâsının ilminden istifâde etmek maksadıyla, 1143 (m. 1730) senesinde Mekke-i mükerremeye gitti. Hac vazîfesini îfâ edip, dünyânın her tarafından oraya gelen Allah dostları ile de görüştü. İlim sahiplerinin ilminden istifâde etti. Medîne-i münevverede bir sene kadar kaldı. Ders verip ilim öğrendi. Muhammed Efdal Hâcı Siyâl-kûti, Ebû Tâhir

Muhammed Medenî, Şeyh Vefdullah bin Süleymân Magribî, Mekke müftîsi Tâcüddîn Kal'i Hanefî, Şeyh Senâvî, Şeyh Kaşşâşî, Abdullah bin Sâlim Basrî, Hasen Acemî, Îsâ Ca'feri, Seyyid Abdürrahmân İdrîsî ve Şemseddîn Muhammed bin A'lâ Bâbilî gibi âlimlerden ilim öğrenip icâzet aldı. Bilhassa Ebû Tâhir Kürdî Medenî'nin ilim ve feyzinden çok istifâde etti. Tekrar hac ettikten sonra, 1145 (m. 1732) senesinde Hindistan'a döndü. Bu sırada Hindistan'da herşey karmakarışıktı. Siyâsi iktidar düzensiz ve kudretsizdi. İnsanlardan bir kısmı cahilliklerinden hindu ve diğer kâfirleri taklit eder olmuş, bir kısım müslümanlar da bid'at ehli kimselerin hâl ve hareketlerine kapılmışlardı. İlmin yerini cehâlet, faziletin yerini ise denâet (alçaklık) almıştı. Kötü din adamları ortalığı fitneye boğmuş, sâlih müslümanlar kıyıda köşede kalmışlardı. İşte böyle bir zamanda Hindistan'a dönen Şah Veliyyullah-ı Dehlevî hazretleri, Eski Delhi'de kına satıcılarının bulunduğu Mehendiyen Çarşısı civarında babasından kalan eve yerleşti. O mütevâzî evinde ders vermeye başladı. İlme susayanlar, akın akın gelip onun gönüllere ferahlık veren derslerinden, ilim deryasından istifâde ettiler. Şah Veliyyullah-ı Dehlevî hazretlerinin ilim ve feyzinin üstünlüğü bütün beldeye yayıldı. O mütevâzî ev, talebeye kâfi gelmez oldu. Zamanın Gürgâniyye Devleti hükümdârı Sultan Muhammed, Şah Veliyyullah hazretleri için bir medrese yaptırdı. 1274 (m. 1857) senesinde İngilizlerin işgaline kadar bu medresede ilim öğretildi. İnsanlığın ve İslâmiyetin en büyük düşmanı olan İngilizler, yıllarca insanlara ilim ve feyz saçan bu mümtaz mekânı yakıp yıktılar, târihe geçen zulümlerine bir yenisini daha eklediler.

Şah Veliyyullah-ı Dehlevî (rahmetullahi aleyh), istikbâlin en büyük ilim merkezlerinden biri olacak olan bu medresede ilim ve feyz saçmaya başladı. Çok kimse kendisinden istifâde etti. Talebesinin adedi, bilinmemektedir. Talebelerinin hepsine temel bilgileri öğrettikten sonra, herbirini kabiliyetli olduğu ilimde yetiştirdi. Yetişen talebelerini memleketin çeşitli yerlerine gönderdi. Medresesindeki talebelerini kendi yetiştirdiği mütehassıs âlimlerin ellerine tevdî etti. Kendisi daha çok, kitap yazmak, ibâdet etmek, müşltil mes'eleleri halletmekle meşgûl oldu. Kendisini ilme öyle verirdi ki, sabah namazını müteakip çalışmaya başlar, uzun zaman devam eder, yemek yemek bile hatırına gelmezdi. Namaz hâricinde bütün dikkatini çalışmaya verirdi. Allahü teâlânın kelâmı olan Kur'ân-ı kerîmi tilâvet ederken, tam bir edeb ve dikkat üzere bulunur, Resûlullah efendimizin mübârek hadîs-i şerîflerini mütâlâa ederken bambaşka bir şekil alırdı. Bilmeyen biri görse onun hâline acırdı. Allahü teâlâ, onun Kur'ân-ı kerîme ve hadîs-i şerîflere gösterdiği edeb ve hürmetin bereketine, kendisine yüksek dereceler ihsân etti. Fârisî olarak kısa ve özlü bir tefsîr yazdı. İlim sahibi olup, tefsîr okuyabilecek seviyeye gelen talebelerine ta'lîm ettirdi. Tefsîr okuyabilecek seviyeye gelmeyenlerin bu pek kıymetli eserden fayda yerine zarar görebileceklerini anlatırdı. Bilhassa hadîs-i şerîf ilminde çok ilerleyen Şah Veliyyullah-ı Dehlevî hazretleri, kendisi de tasavvufta yüksek derecelere erişmiş olmasına rağmen; "Allahü teâlâ, bize sahih keşfler ihsân eyledi. Bu zamanda, hiçbir yerde Mirzâ Cân-ı Cânân'ın benzeri yoktur. Makamlarda ilerlemek isteyen onun hizmetine gelsin!" buyururlar ve talebelerden istidat ve istekli olanları Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine gönderirlerdi. Ayrıca Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine yazdıkları mektûplarında; "Allahü teâlâ faziletlerin tecellî yeri olan sizlere uzun zaman selâmet versin ve bütün müslümanları bereketlerinize kavuştursun!" diye yazardı. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri de; "Şah Veliyyullah derin hadîs âlimidir. Ma'rifet esrârının tahkîkinde ve ilmin inceliklerini bildirmekte, yeni bir çığır açmıştır. Bütün bu bilgileri ve üstünlükleri ile birlikte doğru yolun âlimlerindendir" buyurur, talebelerinden istidatlı ve istekli olanları Şah Veliyyullah'a (rahmetullahi aleyh) gönderirlerdi.

Bütün ilimlerde söz sahibi olan, fakat ba'zı ilimlerde daha fazla mütehassıs olan Şah Veliyyullah-ı Dehlevî (r.aleyh), Kur'ân-ı kerîmin kırâati ve nüzûlü, tefsîr, hadîs, fıkıh, siyer, tasavvuf bilgileri gibi ilim dallarında pek kıymetli olan ikiyüz civârında eser kaleme aldı. Otuzyedi-otuzsekiz senelik bir zaman zarfında yazılan bu kıymetli eserlerden bir kısmı kütüphânelerde mevcût olup, bir kısmının ise sâdece isimleri eserlerde zikredilmektedir. Hindistan'ı İngilizlerin yağmalaması esnasında yok olduğu tahmin edilen bu kıymetli eserlerden mevcût olanların çoğu defalarca basılmış, insanlar bunlardan istifâde etmişlerdir. Şah Veliyyullah-ı Dehlevî'nin; Şah Abdül'azîz Sâhib, Şah Refi'uddîn Sâhib, Şah Abdülkâdir Sâhib ve Şah Abdülganî Sâhib isimlerinde dört oğlu olup, hepsi de fazilet ve kemâl sahibi, olgun ve yüksek zâtlar idiler.

Arabî ve Fârisî lisânlarında güzel eserler verdiği gibi, şiirler de yazan Şah Veliyyullah'ın eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Feth-ür-Rahmân fî tefsîr-il-Kur'ân: Fârisî olarak yazılan ilk Kur'ân-ı kerîm tefsîridir. 2-El-Fevz-ül-kebîr fî usûl-it-tefsîr, 3-El-

İ'tikâd-üs-sahîh. 4- Te'vîl-ül-ehâdîs fî rümûz-i kısâs-ül-Enbiyâ, 5- El-Müsevvâ min-el-Muvattâ', 6-El-Mûsâffâ fî şerh-i Muvattâ', 7- Şerh-i terâcîm-i ebvâb-i Sahîh-i Buhârî, 8- Huccetullah-il-bâliga, 9- İzâlet-ül-hafâ an hilâfet-il-hulefâ, 10- El-Büdûr-ül-bâziga, 11-Et-Tefhimât-ül-ilâhiyye, 12-El-Hayr-ül-kesîr, 13-Füyûz-ul-Haremeyn, 14-Ikd-ül-ceyyid fî beyân-ı ahkâm-il-ictihâd vet-taklîd, 15- El-Belâg-ül-müsîn, 16- Es-Sâf fî beyân-il-ihtilâf, 17-Kurret-ül-ayneyn fî tafdil-iş-Şeyhayn, 18- Ed-Dürr-üs-semîn fî mübâşşerât-in-nebiyy-il-emîn, 19- Heme'ât, 20- Eltâf-ül-kuds, 21- El-Kayl-ül-cemîl fî beyân-ı sevâ-is-sebîl, 22-Enfâs-ül-â'rifîn, 23-İnsan-ül-ayn fî meşâyih-il-Haremeyn, 24- El-İntibâh, 25- Kırk hadîs, 26- El-makâlet-ül-vad'iyye fi-nasîhati vel-vasiyye, 27- El-İnsâf fî sebeb-il-ihtilâf. Şah Veliyyullah-ı Dehlevî'nin, mezhepsiz, sapık kimselere cevap veren; "El-İnsâf fî beyân-ı sebeb-il-ihtilâf' ve "Ikd-ül-ceyyid" adlı eserleri İstanbul'da Hakîkat Kitabevi tarafından bastırılarak bütün dünyâya dağıtılmaktadır.

Şah Veliyyullah hazretlerinin eserlerinde, her müslümanın mutlaka dört hak mezhepten birine tâbi olması gerektiğine ve Ehl-i sünnet âlimlerinin üstünlüklerine dâir yazdıklarından ba'zıları aşağıdadır:

Ehl-i sünnet âlimlerine olan saygısını anlatmak için, yazdığı "İzâlet-ül-hafâ" kitabının ikinci cildinin 377. sahifesinde buyuruyor ki: "Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "Fâris'den (ya'nî İran'dan) büyük âlimler hâsıl olacaktır." Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn-i Mâce, Dârimî, Dâre-Kutnî, Hâkim ve Beyhekî ve daha nice büyük hadîs âlimleri hep Fâris'de yetiştikleri gibi, Ebü't-Tayyib Kâdı Tâhir Taberî, Ebû Hâmid İsferâînî, Ebû İshâk-ı Şirâzî ve Abdullah bin Yûsuf Cüveynî ve oğlu, İmâm-ül-Haremeyn Abdülmelik bin Abdullah Cüveynî ve İmâm-ı Muhammed Gazâlî gibi fıkıh âlimleri Fâris'de yetişmişlerdir. Hattâ İmâm-ı Ebû Hanîfe ile Mâverâünnehr ve Horasan'daki talebeleri de Fâris âlimleridir ve bu hadîs-i şerîfteki müjdeye dâhildirler. Resûlullah ( aleyhisselâm ); "Her yüz senede bir müceddid hâsıl olacaktır" buyurdu. Buyurduğu gibi her yüz senede bir müceddid hâsıl olup, dîni kuvvetlendirdiler. Birinci yüzyılda, Ömer bin Abdülazîz, meliklerin, zulmlerini kaldırıp, adâletin esâslarını kurdu. İkinci yüzyılda İmâm-ı Şafiî îmân bilgilerini açıkladı ve fıkıh bilgilerini ayırdı. Üçüncü yüzyılda Ebü'l-Hasen-i Eş'arî, Ehl-i sünnet bilgilerini şekillendirdi ve bid'at sahiplerini susturdu. Dördüncü asırda Hâkim, Beyhekî ve benzerleri, hadîs ilminin temellerini kurdular. Ebû Hâmid ve benzerleri de fıkıh bilgilerini yaydılar. Beşinci asırda İmâm-ı Gazâli yeni bir çığır açıp, fıkıh, tasavvuf ve kelâm bilgilerinin başka başka şeyler olmadıklarını bildirdi. Altıncı asırda, İmâm-ı Fahrüddîn-i Râzî, kelâm bilgilerini yaydı. İmâm-ı Nevevî de fıkıh bilgilerini yaydı. Böylece zamanımıza gelinceye kadar her asırda bir müceddid gelerek dîni kuvvetlendirdi. Yukarıdaki hadîs-i şerîfi ve benzerlerini, olacak şeyleri haber veren mu'cizedir diyerek geçmemelidir. Bildirilen şeylerin ehemmiyetini ve kıymetlerini de anlamalıdır."

Şah Veliyyullah-ı Dehlevî, "El-İntibâh" kitabının üçüncü kısmında diyor ki:

"İslâmın emirlerinden biri "Ahkâm-ı ilâhî"yi öğrenmektir. Ahkâm-ı İlâhiyyeyi bildiren ilme "Fıkıh" ilmi denir. Fıkıh âlimlerine "Fukahâ" denir. Fıkıh ilmi, fukahânın, ya'nî hakîkî İslâm âlimlerinin sırf Allah rızâsı için yazdıkları, ilmihâl kitaplarından öğrenilir."

Yine Şah Veliyyullah-ı Dehlevî hazretleri, "Ikd-ül-ceyyid" kitabında diyor ki: "Dört mezhebden birine uymak lâzımdır. Bunlardan ayrılmanın zararları çoktur. Bunu çeşitli yollarla isbât ederim. Bugün dört mezhebden (Hanefî, Şafiî, Mâlikî ve Hanbelî) başka doğru mezheb yoktur. İmâmiyye ve Zeydiyye fırkaları bozuktur. Bid'at üzeredirler. Bunlara güvenilmez. Dört mezhebden ayrılmak, Sivâd-i a'zamdan ya'nî çoğunun bildirdiği Ehl-i sünnet yolundan ayrılmaktır."

Diğer Ehl-i sünnet âlimleri gibi, Şah Veliyyullah hazretleri de, Resûlullah efendimizin ve Eshâb-ı Kirâm efendilerimizin tam bir âşığı idi. Ehl-i sünnetin temeli olan; "Eshâb-ı Kirâmın istisnasız hepsini sevip, hürmet etmek, dil uzatmaktan kaçınmak" i'tikâdı üzere, o büyüklerin hepsini çok severdi. Bunlar arasında ayırım yapanları, o büyüklere dil uzatanları hiç sevmezdi. Böyle sapık kimselerin doğruyu öğrenmeleri ve doğru yoldaki müslümanların da sapıkların yaldızlı sözlerine kanmamaları için, Eshâb-ı Kirâm içinde en yüksek olan hazret-i Ebû Bekr ve Hazret-i Ömer'in (r.anhümâ) faziletlerini bildirmek üzere "Kurret-ül-ayneyn fî tafdîl-iş-Şeyhayn" isminde bir kitap yazdı. Hindistan ve Pakistan'da defalarca basılan bu kıymetli eser; "Müslümanların iki gözbebeği" adıyla ve özetlenerek Türkçeye de tercüme edilmiş ve Hakîkat Kitabevi tarafından İstanbul'da, "Eshâb-ı Kirâm" kitabının içinde bastırılmıştır. Şah Veliyyullah-ı Dehlevî hazretleri, bu eserinde buyurdu ki:

“Şeyhayn, ya’nî Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer, Eshâb-ı Kirâmın en üstünleridir. Zamanımızda bid’at sahipleri, ya’nî sapıklar çoğaldığı için, bu üstünlükte şüpheler hâsıl olmağa başladı. Hattâ, Selef-i sâlihînin doğru inanışları unutuluyor. Hâlbuki, Şeyhayn’ın üstünlüğü, hem akıl ile, hem de nakil yolu ile meydanda olan bir gerçektir. Nakil üç yoldan gelmektedir. Allahü teâlâ, sevgili Peygamberine mü’min ve sâlih halîfeler vereceğini, dînini bunlarla kuvvetlendireceğini, Nûr sûresinin 55. âyetinde va’d buyurdu. Resûlullahın gördüğü ve Eshâb-ı Kirâmın görüp Resûlullahın açıklamış olduğu rü’yâlar da bunu bildirmiştir. Resûlullah ( aleyhisselâm ) kendinden sonra, Şeyhayn’ın halîfe olacaklarını, hem açık olarak, hem de işâret ederek, çok bildirmiştir. Hak halîfe olduklarını’bildiren bu vesîkalar, tevâtür yolu ile bizlere gelmiştir. O hâlde Şeyhayn, müslümanların en üstünleridir.

Tirmizî’nin ve Hâkim’in bildirdikleri hadîs-i şerîfde; “Benden sonra, Ebû Bekr’e ve Ömer’e iktidâ ediniz!” buyuruldu. Bu hadîs-i şerîfi, Huzeyfe ve İbn-i Mes’ûd haber verdiler. Hâkim’in kitabında, Enes bin Mâlik diyor ki; “Benî Mustalak kabilesi, beni, Resûlullaha gönderdi. “Senden sonra, zekâtlarımızı kime vereceğiz diye sor” dediler. Gelip sordum. Resûlullah ( aleyhisselâm ); “Ebû Bekr’e veriniz!” buyurdu. Tekrar gönderdiler. Gelip; “Ebû Bekr’den sonra kime verelim” dediklerini söyledim. “Ömer’e!” buyurdu. Bir daha gelip; “Ömer’den sonra kime verelim” dediklerini söyledim. “Osman’a!” buyurdu.

Resûlullah ( aleyhisselâm ) son hastalığında kendi yerine Hazreti Ebû Bekr’i İmâm yaptı. Başkasının İmâm olmasını açıkça reddeyledi. Eshâbın büyüklerinden Hazreti Ömer ve Hazreti Ali, Ebû Bekr’in halîfe olacağını buradan da anladılar. Eshâb-ı Kirâmdan hiçbiri buna karşı olmadı. Buhârî’de diyor ki: “Resûlullahın emri ile, Ebû Bekr-i Sıddîk, Eshâb-ı Kirâma sabah namazı kıldırıyordu. Resûlullah, ansızın oda kapısının perdesini aralayıp, Eshâbını namazda görünce tebessüm eyledi. Ebû Bekr-i Sıddîk, Resûlullahı namaz kıldırmağa geliyor sanarak geri çekildi. Eshâb-ı Kirâm da, anlayarak sevindiler. Mübârek eli ile işâret ederek “Namazınızı tamamlayınız!” buyurdu. Perdeyi indirdi. O gün vefât etti.”

Hadîs âlimleri sözbirliği ile bildiriyorlar ki: Bir kadın, Resûlullahdan birşey sordu. “Sonra gel, sor!” buyurdu. Yâ Resûlallah! Gelince, seni bulamazsam ne yaparım” deyince; “Gelince beni bulamazsan, Ebû Bekr’e sor!” buyurdu.

Hâkim’in kitabında Hazreti Ali’nin bildirdiği hadîs-i şerîfde; “Allahü teâlâ, Ebû Bekr’e çok rahmet eylesin! Bana kızını verdi. Hicrette beni Medine’ye götürdü” buyuruldu. Eshâb-ı Kirâmdan Nizâl bin Sebre ( radıyallahü anh ) diyor ki; “Hazreti Ali’ye neş’eli bir zamanında, kimleri arkadaş edindin diye suâl eyledim. “Resûlullahın Eshâbının hepsi benim arkadaşlarımdır” buyurdu. “Ebû Bekr için ne dersin!” dedim. “O öyle bir insandır ki, Allahü teâlâ Cebrâil (aleyhisselâm) vâsıtası ile ve peygamberi Muhammed aleyhisselâm vâsıtası ile ona Sıddîk ismini vermiştir” buyurdu.

Sa’îd bin Müseyyeb diyor ki: “Ebû Bekr-i Sıddîk, Resûlullahın veziri idi. Resûlullah ( aleyhisselâm ) bütün işlerinde onun ile meşveret ederdi. İslâmda Resûlullahın ikincisi idi. Mağarada Resûlullahın ikincisi idi. Bedr gazâsında, çardak altında Resûlullahın ikincisi idi. Kabirde de Resûlullahın ikincisi oldu. Resûlullah, hiç kimseyi onun önüne geçirmez idi.”

Abdürrahmân bin Ganem’in bildirdiği hadîs-i şerîfde; Resûlullah ( aleyhisselâm ) Hazreti Ebû Bekr’e ve Hazreti Ömer’e; “İkinizin sözbirliği ettiğiniz hiçbir işte sizden ayrılmam” buyurdu.

Allahü teâlâ, İslâm dînini hazret-i Ömer ile kuvvetlendirdi. Tirmizî, Ebû Dâvûd ve Hâkim’in bildirdikleri hadîs-i ışerîfde; “Allahü teâlâ, hakkı Ömer’in diline ve kalbine yerleştirmiştir” buyurdu. Buhârî’nin ve Müslim’in bildirdikleri hadîs-i şerîfde; “Şeytan, Ömer’in gölgesinden kaçar” buyuruldu. Buhârî’nin ve Müslim’in bildirdikleri hadîs-i şerîfde; “Mi’râcda, Ömer’e verilecek olan köşkü gördüm” buyuruldu. Makâm-ı İbrâhim, kadınların örtünmesi ve Bedr gazâsında alınan esîrler için, Allahü teâlâ Hazreti Ömer’in sözüne uygun âyet-i kerîme göndermişir. Hâkim’in bildirdiği hadîs-i şerîfde; “Allahü teâlâ kıyâmet günü evvelâ Ömer’e selâm verecektir” buyuruldu. Ebû Sa’îd-i Hudrî’nin bildirdiği hadîs-i şerîfde; “Cennette ümmetim arasında derecesi en yüksek olan budur” buyurarak, Ömer’i gösterdi. Hazreti Ömer, umre yapmak için Resûlullahdan izin isteyince, izin verdi ve “Ey kardeşim, duâ ederken bizi unutma!” buyurdu. Abdullah İbni Abbâs’ın bildirdiği hadîs-i şerîfde; “Ömer îmân ettiği gün, Cebrâil aleyhisselâm geldi ve melekler birbirlerine Ömer’in müslüman olduğunu müjdelediler” buyurdu. Tirmizî’de yazılı Akabe bin Âmir’in bildirdiği hadîs-i şerîfde; “Benden sonra peygamber gelseydi, Ömer bin Hattâb peygamber olurdu” buyuruldu. Tirmizî’de yazılı hadîs-i şerîfde, İmâm-ı Zeynel’âbidîn Ali, babası Hazreti

Hüseyn’den, o da babası Hazreti Ali’den haber veriyor Resûlullah ( aleyhisselâm ) ile birlikte oturuyordum. Ebû Bekr ile Ömer geldiler. “Bu ikisi, peygamberlerden başka, Cennette olanların en üstünleridir” buyurdu.

İbn-i Mâce’de, Enes bin Mâlik diyor ki; “En çok kimi seviyorsun yâ Resûlallah denildikte; “Âişe’yi” buyurdu. Erkeklerden kimi denilince, “Âişe’nin babasını” buyurdu.

Tirmizî’de yazılı, Huzeyfe’nin ve Abdullah İbni Mes’ûd’un bildirdikleri hadîs-i şerîfde; “Benden sonra Ebû Bekr’e ve Ömer’e iktidâ ediniz!” buyuruldu. Tirmizî de Enes bin Mâlik diyor ki: Eshâb-ı Kirâm otururlarken, Resûlullah da gelip aralarında otururdu. Ayağa kalkmalarına izin vermezdi. Hiçbiri Resûlullahın ( aleyhisselâm ) yüzüne bakamazdı. Yalnız Ebû Bekr ve Ömer bakarlardı. Resûlullah da onlara bakar, karşılıklı gülüşürlerdi.

Hâkim’in kitabında yazılı Huzeyfe-i Yemânî’nin bildirdiği hadîs-i şerîfde; “Eshâbımı her memlekete gönderip sünnetlerin ve farzların her yerde öğretilmesini istiyorum. Îsâ aleyhisselâm da Havarilerini bunun için göndermiştir” buyurdu. “Ebû Bekr’i ve Ömer’i de gönderir misin?” denilince; “Bu ikisini yanımdan ayırmam. Bunlar benim kulağım ve gözüm gibidirler” buyurdu.

Abdullah İbni Ömer’in bildirdiği ve Tirmizî ile Hâkim’de yazılı hadîs-i şerîfde, Resûlullah ( aleyhisselâm ) mescide girdi. Sağında Ebû Bekr, solunda Ömer vardı. Ellerinden tutmuştu. “Kıyâmet günü kabirden böyle kalkarız” buyurdu.

Hâkim’in bildirdiği hadîs-i şerîfde, Ebû Ervâ diyor ki, Resûlullah ( aleyhisselâm ) ile oturuyorduk. Ebû Bekr ile Ömer geldiler. Resûlullah ( aleyhisselâm ); “Allahü teâlâya hamd olsun ki, beni bu ikisi ile kuvvetlendirdi” buyurdu. Tirmizî’de ve İbn-i Mâce’de yazılı, Ebû Sa’îd-i Hudrî’nin haber verdiği hadîs-i şerîfde; “Cennette yüksek derecelerde olanlar, aşağıdan, gökdeki yıldızlar gibi görünürler. Ebû Bekr ve Ömer onlardandır” buyuruldu.

Hadîs âlimleri söz birliği ile bildiriyorlar ki, Ebû Mûse’l-Eş’arî ( radıyallahü anh ) dedi ki; Resûlullah ( aleyhisselâm ) ile bir bahçede oturuyorduk. Birisi kapıya vurdu. Resûlullah; “Kapıyı aç ve gelene Cennetlik olduğunu müjdele!” buyurdu. Kapıyı açtım. Ebû Bekr içeri girdi. Resûlullahın müjdesini kendisine söyledim. Kapı yine vuruldu. “Kapıyı aç ve gelene Cennetlik olduğunu müjdele!” buyurdu. Kapıyı açtım. Ömer içeri geldi. Ona da müjdeyi söyledim. Kapı yine vuruldu. “Kapıyı aç! Gelene Cennetlik olduğunu müjdele ve başına belâlar geleceğini de söyle!” buyurdu. Kapıyı açtım. Osman içeri girdi. Müjdeyi ve Allahü teâlânın kaderini kendisine söyledim. “Allahü teâlâya hamd olsun. Kazalarda, belâlarda ancak Allahü teâlâya sığınılır” dedi.

Hâkim’de ve İmâm-ı Ahmed’in Müsned’inde yazılı, Hazreti Ali’nin haber verdiği hadîs-i şerîfde; “Başınıza Ebû Bekr geldiği zaman, onu dünyâda zâhid ve âhırete râgib bulursunuz. Başınıza Ömer geldiği zaman, onu kuvvetli, emîn ve Allah yolunda kimseden çekinmez görürsünüz. Başınıza Ali geldiği zaman, hadi ve mühdî olur. Sizi doğru yola götürür bulursunuz” buyuruldu.

Tirmizî’de ve İbn-i Mâce’de yazılı, Saîd bin Zeyd’in haber verdiği hadîs-i şerîfde; “On kişi Cennettedir: Ebû Bekr, Ömer, Osman, Talha, Zübeyr, Abdürrahmân bin Avf, Ali bin Ebî Tâlib, Sa’d bin Ebî Vakkâs, Ebû Ubeyde bin Cerrah.” Saîd bin Zeyd bu dokuz sahabinin isimlerini saydı. Onuncusunun ismini söylemedi. Bunu sordular “Ebü’l-A’ver” diyerek kendisi olduğunu işâret eyledi.

İbn-i Mâce’de ve Tirmizî’de yazılıdır ki, İrbât bin Sâriye ( radıyallahü anh ) diyor ki: “Eshâb-ı Kirâm toplanmıştık. Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: “Allahü teâlâdan korkunuz. Başınızdaki emîr, Habeşî köle olsa bile, itaat ediniz! Benden sonra müslümanlar arasında ayrılıklar olacaktır. O karışıklık zamanlarında benim sünnetime ve Hulefa-i râşidînin sünnetlerine sarılınız. Benim halîfelerim doğru yolu gösterirler. Onların gösterdiği yolda olunuz! Sonradan çıkarılan şeylerden sakınınız! Bid’atlerin hepsi dalâlettir, sapıklıktır.” Resûlullaha senelerce hizmet etmiş olan Sefîne hazretleri diyor ki Resûlullahdan işittim: “Benden sonra halîfelerim otuz sene benim yolumu yaşatırlar. Ondan sonra, ümmetimin başına melikler gelir” buyurdu. Hazreti Ebû Bekr’in hilâfeti iki sene, Hazreti Ömer’in hilâfeti on sene, Hazreti Osman’ın hilâfeti oniki sene ve Hazreti Ali’nin hilâfeti altı sene oldu dedi.

Hazreti Ebû Bekr’in ve Hazreti Ömer’in üstünlüklerini ve Cennetlik olduklarını bildiren bunlar gibi daha nice hadîs-i şerîfler vardır. Eshâb-ı Kirâmın, Muhacirlerin, Bedr, Uhud, Bî’at-ür-rıdvân ve diğer gazâlarda bulunanların üstünlüklerini

bildiren yüzlerce hadîs-i şerîf, bu iki halîfeyi de, medh ve sena etmektedir.

Bu ümmetin en üstünü Ebû Bekr ve ondan sonra Ömer olduğunu, Eshâb-ı Kirâm ve Tâbiîn-i izam sözbirliği ile bildirmişlerdir. Hazreti Ebû Bekr halîfe seçildikten sonra, Eshâb-ı Kirâmdan hiçbiri buna karşı birşey söylemedi. Hazreti Ebû Bekr, kendisinden sonra Hazreti Ömer'in halîfe olmasını vasıyyet ettiği zaman, Eshâb-ı Kirâmdan hiçbiri buna karşı birşey söylemedi. Abdürrahmân bin Avf, Hazreti Osman'ı halîfe seçerken, Şeyhayn'ın yolunda bulunmasını şart eyledi. Hazır olanların hiçbiri buna karşı birşey söylemedi.

Hazreti Ali, halîfe iken çeşitli yerlerde, Şeyhayn'ın kendinden üstün olduklarını çok söylerdi. Bu sözüne karşı şüpheye düşenleri azarlardı. Eshâb-ı Kirâmın büyükleri bunu işitirlerdi. Hiçbiri karşı gelmezdi. Buhârî'de diyor ki: "Enes bin Mâlik; "Ebû Bekr, Resûlullahın en yakınıdır. Birçok yerde Resûlullahın ikincisi olmuştur. Başımıza onun gelmesi lâzımdır. Kalkınız ona bî'at ediniz!" dedi. Yine Buhârî'de Enes bin Mâlik diyor ki "Bir kimse, Resûlullaha ( aleyhisselâm ) kıyâmet alâmetlerini sordu. "Kıyâmet için ne hazırladın?" buyurdu. "Hiçbirşey yapmadım. Yalnız Allahü teâlâyı ve O'nun Resûlünü ( aleyhisselâm ) çok seviyorum" dedi. "Kıyâmette, sevdiklerinin yanında olursun!" buyurdu. Resûlullahın bu sözünü işitince çok sevindim. Ben de, Resûlullahı ( aleyhisselâm ), Ebû Bekr'i ve Ömer'i çok seviyorum. Onlar gibi olamadı isem de, bu sevgimin, beni onların yanında bulundurmasını istiyorum dedim."

Hazreti Ali; "Allahü teâlâ, Ebû Bekr'e rahmet eylesin. Kur'ân-ı kerîmi o topladı. Resûlullah hicret ederken, o hizmet eyledi. Ömer mescidlerimizi aydınlattığı gibi, Allahü teâlâ Ömer'in kabrini nûr ile aydınlatsın" diye duâ etti.

Sâlim bin Ebi'l-Ca'd diyor ki: "Necrân'da kırkbin kişi barınıyordu. Hazreti Ömer onları vatanlarından çıkardı. Hazreti Ali'ye gelip, şefaat etmesini yalvardılar. Hazreti Ali bunları kovdu ve; "Ömer'in her işi doğrudur" dedi. Eshâb-ı Kirâmın düşmanlarının söyledikleri gibi, Hazreti Ali, Hazreti Ömer'i kötüleyici olsaydı, Necrânlılara karşılık olarak söylerdi. Hâlbuki söylemedi. Onu övdü. Ebû Ya'lâ'nın haber verdiği rü'yâ ta'birinde Hazreti Hasen, Hazreti Ömer'i medh etmiştir."

Hâkim, kitabında diyor ki: Abdullah bin Ca'fer-i Tayyar; "Ebû Bekr bize vâli olduğu zaman, onu insanların en iyisi ve en merhametlisi bulduk" derdi. Zeyd-i Şehîd, savaşa giderken; "Babalarım, Şeyhayn'ı çok severlerdi" demiştir. Hâkim'in kitabında, Abdullah İbni Abbâs'ın Hazreti Ömer'i öven sözleri uzun yazılıdır. İmâm-ı Ahmed'in Müsned'inde, Hasen bin Zeyd diyor ki: "Babam Zeyd, babası Hasen'den işiterek dedi ki: Babam Hazreti Ali'den işittim. Dedi ki: "Resûlullah ile oturuyordum. Ebû Bekr ile Ömer geldiler. Resûlullah ( aleyhisselâm ); "Yâ Ali! Bu ikisi, Cennette bulunanların en üstünleridir. Peygamberlerden başka, bunlardan üstün kimse yoktur!" buyurdu.

Bir kimsenin başkasından efdal olması demek, birçok iyiliklerde ortak olup, birincisinde başka iyiliklerin de bulunması demektir. Bütün kemâlâtın kaynağı, Resûlullahın sohbetidir. Eshâb-ı Kirâmın hepsi, bu sohbette bulunmakla şereflendiler. Böylece, bütün ümmetten üstün oldular, "radıyallahü teâlâ anhüm ecmaîn". Ebû Bekr-i Sıddîk, sohbette hepsinden çok bulundu. Hepsinden üstün oldu. Şeyhayn'de ayrıca, hakkı anlamak ve bildirmek üstünlüğü de herkesten çok idi. Abdullah bin Mes'ûd diyor ki: "Arabistan halkının bilgileri terazinin bir kefesine, Ömer'in ilmi de öteki kefesine konsa, Ömer'in bilgisi ağır gelir." Bugün bilinen hadîs-i şerîflerin hemen hepsinde Şeyhayn'ın rivâyetleri vardır. Şeyhayn'ın bildirdiği hadîsleri, yalnız râvileri arasında Şeyhayn'ın isimleri bulunan hadîsler sanmamalıdır. Kitaplarda bulunan Merfû' hadîslerin hepsini Şeyhayn rivâyet etmiş olup, bunları başka Sahâbîler irsal eylemiştir. Şeyhayn (r.anhümâ), Eshâb-ı Kirâmı, feth olunan memleketlere gönderdiler. Hadîs-i şerîfleri yaymalarını emreylediler. Hâkim'in kitabında, Mûsâ bin Ali bin Rebâh haber veriyor: Hazret-i Ömer, hutbede dedi ki: "Kur'ân-ı kerîmde müşkili olan, Übeyy bin Kâ'b'a sorsun. Helâlı-harâmı Mu'âz'dan, ferâiz bilgisini Zeyd bin Sâbit'ten, mal kazanmak yollarını da benden sorup öğreniniz!"

Din âlimleri; kırâat, fıkıh, hadîs, tefsîr, usûl, tasavvuf, kelâm ve lisan âlimleridir. Kırâat âlimlerinden yedisi meşhûrdur. Bunların hepsinin ilmi, Hazreti Osman'ın yazdığı Kur'ân-ı kerîmden alınmıştır. Bu Kur'ân-ı kerîmi ise, Şeyhayn topladı. Bunu da Hazreti Ömer'in seçip gönderdiği âlimler, her yere ulaştırdı. Hazreti Ali'den ise, yalnız iki rivâyet gelmiştir. Fıkıh âlimlerinden, Hanefî, Şafiî ve Mâlikî mezheblerinin temelleri, Hazreti Ömer'in yaptığı icmâ' bilgilerine dayanmaktadır. Bunların ana kitaplarında, Hazreti Ali'den gelme rivâyet pek

azdır. Hadîs âlimlerine gelince, bunların bildirdikleri hadîs-i şerîflerin çoğunu, Ebû Hüreyre, Abdullah İbni Ömer, Hazreti Âişe, Abdullah bin Mes'ûd, Abdullah bin Abbâs, Enes bin Mâlik, Ebû Sa'îd-i Hudrî ve Câbir bin Abdullah ( radıyallahü anh ) haber vermişlerdir. Bunların da çoğu Şeyhayn'den rivâyet etmektedir.

Şeyhayn'ın tevâzuu pek çoktu. Meselâ, Ebû Bekr-i Sıddîk ( radıyallahü anh ) dalda bir kuş görünce; "Ne mutlu sana ey kuş! Dilediğin dala konarsın. Dilediğin meyveleri yersin. Kıyâmet günü hesaba çekilmez, azâb görmezsin. Keşki, senin gibi bir kuş olsaydım" dediği meşhûrdur. Hazreti Ömer'in de, bir avuç toprak olmak için söyledikleri, kitaplarda yazılıdır."

Şah Veliyyullah-ı Dehlevî hazretleri Fârisî olarak yazdığı, "İzâlet-ül-hafâ" adlı eserinde, Resûlullah efendimizin vahiy kâtibi ve kayınbirâderi, mü'minlerin emîri Muâviye ( radıyallahü anh ) hakkında şöyle buyurmaktadır:

"Muâviye bin Ebû Süfyân, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) eshâbından biridir. Sahabe arasında güzel faziletleri ile tanınmıştır. Onu kötü zannetmekten çok sakınınız! Ebû Davud'un bildirdiği hadîs-i şerîfte; "Eshâbıma dil uzatmayınız! Uhud dağı kadar altın sadaka verseniz, onların bir avuç arpa sadakalarının sevâbı kadar olamaz!" buyuruldu. Yine onun bildirdiği hadîs-i şerîfde, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) Hazreti Hasen'i göstererek; "Bu, benim oğlum, olgundur. Allahü teâlânın bunun vâsıtası ile, ümmetimden iki orduyu barıştırmasını umarım" buyurdu. Tirmizî'nin bildirdiği hadîs-i şerîfte, Hazreti Muâviye için; "Yâ Rabbî! Onu hadi ve mühdî eyle!" buyuruldu. Ya'nî, onu doğru yolda bulundur ve başkalarının da doğru yola kavuşmalarına vâsıta yap buyurdu. İbn-i Sa'd ve İbn-i Asâkir'in bildirdikleri hadîs-i şerîfte, Hazreti Muâviye için; "Yâ Rabbî! Ona kitap öğret ve memleketlere sâhib et ve azâbdan koru!" buyuruldu. Resûlullah ( aleyhisselâm ) onun halîfe olacağını biliyordu. Ümmetine çok acıdığı için, başlarına geçecek olanın doğru yolda bulunması ve doğru yola götürmesi için duâ etmesi îcâb edeceği meydandadır. Hazreti Hasen'in bildirdiği ve Deylemî'nin haber verdiği hadîs-i şerîfte; "Birgün gelir, Muâviye devlet reîsi olur" buyuruldu. Hazreti Muâviye buyuruyor ki: "Resûlullahın ( aleyhisselâm ) bana; "Ey Muâviye! Devlet başkanı olduğun zaman, iyilik et!" buyurduğu günden beri, halîfe olacağım zamanı bekliyordum."

Eshâb-ı Kirâmdan Ümm-i Hirâm'ın bildirdiği hadîs-i şerîfte; "Ümmetimden ilk olarak, denizde gazâ edenler, elbette Cennete girecektir" buyuruldu. Müslümanlardan ilk deniz gazâsı yapan, Hazreti Osman zamanında, Hazreti Muâviye idi. Ümm-i Hirâm da, bu müjdeye kavuşmak için, Hazreti Muâviyenin askeri arasında bulundu ve karaya çıkınca (Kıbrıs'ta) şehîd oldu. Resûlullahın bu duâları bereketi ile, Hazreti Muâviye âdil ve emîn bir halîfe oldu. Hazreti Muâviye, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) birkaç saçını sakladı. Vefât ederken, bereketlenmek için, bunların yüzüne konmasını vasıyyet eyledi."

İzâlet-ül-Hafâ kitabının 342. sahifesinde diyor ki:

"Resûlullahın ( aleyhisselâm ) irşâd vazîfesi, üç kısım idi. Birincisi, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını, güç ve kuvvet kullanarak yaptırmak idi. Buna "Saltanat" denir, ikinci vazîfesi, Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını öğretmekti. Üçüncü vazîfesi, "İhsân" olup, kalbleri temizlemekti. Hulefâ-i Râşidîn, bu üç vazîfeyi birlikte yaptı. Sonra gelenler, yalnız saltanat vazîfesini yaptılar, öğretmek vazîfesi, mezheb imamlarına, ihsân vazîfesi de tasavvuf büyüklerine verildi."

Şah Veliyyullah hazretlerinin yazdığı Hüccetullah-il-Bâliğa adlı eserden ba'zı kısımlar:

Namazın sırları: Namaz şu üç şeyden ibârettir, 1- Allahü teâlânın azametini ve büyüklüğünü düşünerek kalbin hudû' ve huşû' hâlinde olması, 2- Dilin, Allahü teâlânın azamet ve kibriyâsını (büyüklüğünü) söylemesi. Kulun hudû' ve huşû' üzere olması, Allahü teâlânın azamet ve kibriyâsını, celâlini, ifâde etmesi hâlinde en yüksek şeklidir. 3- A'zaları, bu huşû' ve hudû' hâline göre bulundurmak, ona göre hareket etmek.

Allahü teâlâya ta'zim ifâde eden işlerden ba'zısı şunlardır: Allahü teâlânın huzûrunda yalvarıp yakarırcasına durmak. Bütün varlığı ile ona yönelmek. Bundan daha üstün ta'zim şekli ise, Allahü teâlânın huzûrunda en aşağı ve muhtaç bu hâlde durmak, başını öne eğmektir. Çünkü başı yukarıya kaldırmak, tekebbür, kibirlenmek alâmetidir. Bu, insanların yaratılışında, tekebbürü ifâde eden bir harekettir. Başı yukarıya kaldırmamak ya'nî başını önüne eğmek ise hudû' ve itaat ma'nâsını ifâde eder. Bundan da daha üstün ta'zim şekli, insanın en şerefli a'zâsı olan yüzünü yere sürmesi ya'nî Allahü teâlâya secde etmesidir.

En faziletli namaz bu üç ta'zim şekliyle kılınan namazdır. Namaz, kulu Allahü teâlâya yaklaştıran amellerin en kıymetlisidir. Rükû' ve secde de, ta'zim ifâde eden fiillerdendir. Bunlardan herbiri diğerini takviye eder. Namaz mü'minin mi'râcıdır. Mü'mini uhrevî tecellîlere hazırlar.

Namaz, Allahü teâlânın sevgisini, muhabbetini ve rahmetini kazanmaya büyük vesiledir. Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ); "Çok secde etmem lâzımdır" buyurdu.

Namaz kılmak lezzeti bir mü'minde yerleşince, artık o kimse Allahü teâlânın nûruna dalar. Namaz o kimsenin hatâ ve günahlarına keffâret olur. Çünkü iyilikler, kötülükleri yok eder. Allahü teâlâyı tanımak için namazdan daha fâideli birşey yoktur. Bilhassa namaz, kalb huzûru ve ihlâsla kılınırsa çok kıymetli olur. Nefsin akl-ı selime itaat etmesi husûsunda, namazdan daha fâideli birşey yoktur.

Zekâtın sırları: Bir fakir muhtaç olduğu zaman, sözle veya lisân-ı hâl ile bu durumu Allahü teâlâya arz eder. Ba'zan Allahü teâlâ, kalbi uyanık ve basiret sahibi bir kulunun kalbine, o muhtacın ihtiyâcını gidermesini ilham eder. O kimsenin kalbinde böyle bir ilham meydana gelince, ona muvafık hareket ederse, Allahü teâlâ ondan râzı olur ve ona her tarafından bereketler akıtır. Allahü teâlânın rahmetine kavuşur.

Şah Veliyyullah-ı Dehlevî şöyle anlatır: Birgün bir fakir benden birşey istemişti. O fakir çok zarûret içerisinde idi. Kalbime gelen ilham bana, o fakire ihtiyâcı olan şeyi vermemi emrediyor, dünyâ ve âlurette bana pekçok ecir ve mükâfatı müjdeliyordu. Nihâyet, o fakire istediği şeyi verdim, ilham yoluyla bana va'dedilen şeye gerçekten şâhid oldum. O gün yaptığım bu iyiliğin karşılığını gördüm.

Mal sevgisi ve cimrilik, insana zararlı olur, onu asıl maksattan uzaklaştırır. Bu ise insanı sıkıntıya düşürür, manen rahatsız eder. İnsanın cimrilikten ve mal sevgisinden kurtulması ancak, yanında bulunan çok sevdiği şeyleri fakirlere vermeye kendini alıştırmakla olur. O zaman bu infak ya'nî Allah rızâsı için ihtiyâç sahiplerine dağıttığı, onun hakkında çok fâideli olur. Şayet fakirlere, muhtaçlara vermeye kendisini alıştırmasaydı, onda bulunan cimrilik ve mal sevgisi olduğu gibi kalırdı. Bu takdîrde infâk etmediği, muhtaçlara vermediği o mallar, onun için yılan olarak görünür ve onun hakkında zararlı olurdu.

Zekât bereketi çoğaltır. Gazâb-ı ilâhiyi söndürür. Feyz ve bereketin gelmesine sebep olur. Âhırette, cimriliğin sebep olduğu azâbı defeder.

Orucun sırları: insanın nefsi ba'zan taşkınlık yapar. Bu sebeple insan şehvetine, arzu ve isteklerine uyar. İnsan nefsini böyle işlerden muhafaza etmesi için ba'zı çârelere başvurması gerekir. Oruç bu husûsta en güzel çâredir.

İnsan şehvetini oruç tutmak sûretiyle kırar. Oruç insanın kötü isteklerini zayıflatır. Rûhun parlaması, şehvetin ve kötü arzuların kırılmasında oruçtan daha te'sîrli bir çare yoktur. Kişi oruç tutmak sûretiyle şehvet ve kötü arzularından ne kadar ayrılabilmiş ise, oruç o derece günahlarına keffâret olur. Melekler oruç tutan kimseyi severler.

Oruç tutan cemiyetlere şeytan te'sîr etmez. Çünkü o cemiyette oruç tutulduğu için şeytanlar bağlanmışlardır. Onlar için Cennetin kapıları açık, Cehennemin kapıları ise kapalıdır. Ancak ba'zan insan, oruç tuttuğu hâlde diline sahip olamayabilir. Bu durumda tövbe etmek lâzımdır.

Haccın sırları: Haccın hakîkati, müslümanlardan büyük bir topluluğun bir araya gelmesidir. Onlar öyle bir vakitte bir araya gelirler ki, o vakitte peygamberler, sıddîklar, şehîdler ve sâlihler gibi, Allahü teâlânın ni'metine kavuşmuş olanların hâllerini hatırlarlar. Onların toplandıkları bu yerler, Allahü teâlânın kudret ve azametinin, alâmet ve delîllerinin bulunduğu yerlerdir. Bütün din büyükleri buralara gelmişler, Allahü teâlâdan rahmetini istemişler, günahlarının bağışlanması için yalvarıp yakarmışlardır. Bütün himmet ve gayretler bu minval (şekil) üzere olunca, Allahü teâlânın rahmet ve mağfireti oraya iner. Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) şöyle buyurmuşlardır: "Şeytan arafe gününde olduğu kadar, başka hiçbir günde daha küçük, daha hakîr ve daha kızgın görülmemiştir."

Kâ'be-i muazzamada, Allahü teâlânın kudret ve büyüklüğünü gösteren alâmet ve delîller vardır. Onu, Allahü teâlânın emri ile İbrâhim aleyhisselâm bina etti. Ka'be-i muazzamada çok yüksek hâllere şâhid olunmuştur. Müslümanlar, Kâ'be-i muazzamaya çok kıymet vermişler ve hürmet etmişler, orada Allahü teâlâyı zikretmek sûretiyle orayı ma'mur etmişlerdir.

Hac ibâdetinin yapıldığı mukaddes yerler görülünce Allahü teâlâ hatırlanır. Hac zamanı, müslümanlar birbirlerinden istifâde eder. Aynı zamanda hac meşakkatli bir yolculuk olduğu için, büyük bir gayreti îcâbettirir. Nasıl yeni îmânla şereflenen bir kimsenin daha önceki günahları siliniyorsa, ihlâsla yapılan ve kabûl olan hac da günahlar için keffârettir."

Zamanında bulunan ve daha sonra gelen büyük âlim ve velîler, Şah Veliyyullah hazretlerini çok medhetmişler, çok övmüşlerdir. Fevâid-ül-behiyye ve başka kıymetli kitapların sahibi olan Muhammed Abdülhayy el-Lüknevî, Şah Veliyyullah'ı anlatmaya başlarken buyuruyor ki "Himmet sahibi büyük İmâm, insanlar arasında Allahü teâlânın hucceti, hidâyete kavuşanların önderi, ümmetin dayanağı, ulemânın âlimi ve öncüsü, enbiyânın vârisi, sünnet-i seniyyenin ihyâ edicisi olan Şeyhülislâm Kutbüddîn Veliyyullah bin Abdürrahîm el-Ömerî ed-Dehlevî, ilimde derya misâli, fâzıl bir zâttır..." Müftî Ahmed Kâgûri diyor ki: "Şah Veliyyullah (r.aleyh), aslı (kökü) kendi evinde, dalları ise müslümanların evlerine kadar uzanmış olan mübârek bir ağaç gibidir. İlim ve feyzi her tarafa yayılmıştır."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1134, 1166, 1169, 1170, 1175

2) Eshâb-ı Kirâm (Müslümanların iki Gözbebeği bölümü) sh. 167

3) Fâideli Bilgiler sh. 337

4) Rehber Ansiklopedisi cild-16, sh. 36

5) Hüccetullah-il-bâliga İstanbul. 1317

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4: sh. 292

7) El-A'lâm cild-1, sh. 149

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 177

9) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 212, 248, 485

10) Philosophy of shah Waliullah (Dr. A. J. Halepota), Sind Sagar Academî. Lahor (Pakistan)

11) Makâmât-ı Mazhariyye (Abdullah Müceddidî). İstanbul 1986, sh. 39

**SÂLİH EFENDİ-ZÂDE MEHMED EMÎN EFENDİ**

Osmanlı âlimlerinden. Seksenbirinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed Emîn'dir. Pâdişâh ikinci Mustafa Hân'ın baş İmâmı, yetmişüçüncü şeyhülislâm Topkapılı Sâlih Efendi'nin oğludur. "Sâlih Efendi-zâde" veya gözlük kullandığından dolayı "Cam göz" diye bilinirdi. 1117 (m. 1705) senesinde Edirne'de doğdu. 1191 (m. 1777) senesinde Bursa'da vefât etti. Emîr Sultan civarındaki kabristanda medfûndur.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsîline yönelip, zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Tahsilini tamamladıktan sonra, 15 yaşında müderris oldu. Çeşitli medreselerde uzun müddet müderrislik yapıp ders okuttu ve talebe yetiştirdi. 1160 (m. 1747) senesinde Selanik, 1166 (m. 1752) senesinde Şam, 1171 (m. 1757) senesinde Medîne-i münevvere ve 1174 (m. 1760) senesinde İstanbul kadılığı vazîfelerinde bulundu. 1181 (m. 1767) senesinde Anadolu payesine ulaştı. 1184 (m. 1770) senesinde Anadolu kadı-askeri oldu. 1188 (m. 1774) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. Şeyhülislâm İvaz-zâde İbrâhim Efendi'nin vazîfeden alınması üzerine, 1189 (m. 1775) senesinde şeyhülislâmlık makamına getirildi, 1 yıl 4 ay 4 gün sonra, yaşlılığı sebebiyle 1190 (m. 1776) senesinde vazîfeden ayrılıp, Bursa'ya gitti. Bursa'da kısa bir müddet kaldıktan sonra vefât etti.

Kâdılık ve şeyhülislâmlığı sırasında adâlet ve doğruluktan ayrılmamış olan Mehmed Emîn Efendi, âdil, cömert ve kerem sahibi idi. Şeyh Murâd Efendi dergâhındaki talebelerin iaşesi, Topkapı civarındaki Ahmed Paşa Câmii hizmetçilerinin maaşları ve medresenin bakım ve ta'miri için, gelirlerinin üçte birini vakfetmişti. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 106

2) İlmiye salnamesi sh. 543-544

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2930

## SÂLİH-ZÂDE AHMED ES'AD EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Doksanbeşinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Ahmed Es'ad olup, Sultan Üçüncü Mustafa Hân devri şeyhülislâmlarından Mehmed Sâlih Efendi'nin oğludur. Bu sebeple Sâlih-zâde diye bilinir. 1150 (m. 1737) senesinde İstanbul'da doğdu. 1230 (m. 1814) senesinde İstanbul'da vefât etti.

Zamanının âlimlerinden ilim tahsil ettikten sonra müderrislik mesleğine girdi. Çeşitli medreselerde ders okutup talebe yetiştirdi. Hâriç rütbesiyle kadı olup, Mekke-i mükerreme kadılığına ta'yin olundu. Daha sonra İstanbul kadılığına getirildi. 1205 (m. 1790) senesinde Anadolu kadıaskeri, 1208 (m. 1793) senesinde Rumeli kadıaskeri oldu. Aynı sene içinde vazîfeden ayrıldı. Beş yıl devlet hizmetinden ayrı kaldıktan sonra, 1213 (m. 1798) senesinde tekrar Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Bir müddet sonra tekrar vazîfeden ayrıldı. 1218 (m. 1803) senesinde Sümmânî-zâde Ömer Hulûsî Efendi'nin ayrılması ile boşalan şeyhülislâmlık makamına getirildi. Nizâm-ı cedîd ordusunun kurulmasına fetvâ verdi. Üç sene altı ay müddetle bu makamda kaldıktan sonra, 1221 (m. 1806) senesinde Üçüncü Selim Hân zamanında vazîfeden ayrıldı. Kendi evine çekilip, ibâdetle meşgûl oldu. Sultan İkinci Malımûd Hân pâdişâh olunca, 1223 (m. 1808) senesinde ikinci defa şeyhülislâmlık makamına getirildi. Üç ay müddetle bu makamda kaldıktan sonra, aynı sene içinde vazîfeden tekrar ayrıldı. Hayâtının son günlerini, kendi evine çekilip ibâdet ve tâatla geçirdi. İki defalık toplam şeyhülislâmlık müddeti, üç sene dokuz ay on gündür.

Sâlih-zâde Ahmed Es'ad Efendi, din ilimlerinde âlim, irfan sahibi, devlet işlerinde tecrübeli, zekî ve ileri görüşlü bir zât idi. Kaynaklarda eseri hakkında bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 119

2) İlmiye salnamesi sh. 569

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2931

## SEFERCELÂNÎ

Kelâm ve mantık âlimi. İsmi, Mustafa bin Muhammed bin Ömer'dir. Dımeşk'da (Şam'da) doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1179 (m. 1765) senesinde İstanbul'da vefât etti.

Sefercelânî, Dımeşk'da yetişti. Asrının âlimlerinden ders aldı. Çok zekî ve cesâretli idi. Arabçadan başka, Türkçe ve Farsça lisanlarını çok iyi bilirdi. İlmî tahsilini tamamladıktan sonra İstanbul'a gitti. İstanbul'da müderris olmak için müracaatta bulundu. Bunun üzerine Şeyhülislâm Seyyid Mustafa Efendi tarafından imtihana tâbi tutuldu. Sefercelânî imtihanı kazandıktan sonra müderrisliğe başladı. Birçok medresede müderrislik yaptı. Fâtih ve daha başka câmilerde ders verdi. Talebeleri ondan çok istifâde etti. Derslerinde ikiyüz kişi civârında kimse hazır bulunduğu söylenir. Sefercelâni'nin, devlet ileri gelenleri ve İstanbul âlimleri yanında çok i'tibârı vardı. Derslerini tafsilatlı ve mes'elelerin inceliklerine inerek anlatırdı.

Sefercelânî, her Ramazân-ı şerîf ayında sultânın huzûrunda ders vermek için saraya giderdi. Sefercelânî'nin mantık, kelâm ve hikmete dâir eserleri ve bir şiir dîvânı vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 281

2) Silk-üd-dürer cild-4, sh. 209

3) El-A'lâm cild-7, sh. 241

## SELÂHADDÎN UŞÂKÎ

Anadoluda yetişen büyük velîlerden. İsmi, Selâhaddîn bin Muhammed Abdülazîz'dir. 1117 (m. 1705) senesinde Rumeli'deki Kesriye kasabasında doğdu. 1197 (m. 1783)

senesi Muharrem ayının yirmidokuzunda Cum’a günü seksen yaşında iken vefât etti. Tâhir Ağa dergâhına defnolundu.

Selâhaddîn Uşâkî, yirmi yaşına kadar Kesriye’de kalıp ilim öğrendi. Sonra İstanbul’a gelerek ilim öğrenmeye devam etti. Babası kâtip olduğu için, Selâhaddîn Uşâkî yirmiyedi yaşında iken Bâb-ı âlî’de kâtipliğe başladı. Daha sonra Vezir Hekimoğlu Ali Paşa’nın dâiresinde masraf kâtibi oldu. Zekâ ve çalışkanlığı ile çevresinde sevgi ve alâka uyandıran Selâhaddîn Uşâkî, Hekimoğlu Ali Paşa’nın teveccühünü kazanarak onun mektûp işleriyle vazîfelendirildi. 1152 (m. 1739) senesinde Hekimoğlu Ali Paşa ile Mısır’a gitti. Mısır’da iken Arabçasını çok ilerletti ve Şa’bâniyye yolunun büyüklerinden Şemseddîn Muhammed Hafnî’nin sohbetlerinde bulundu. Hüseyn Demenhûri’den ba’zı ilimleri öğrendi. Ali Paşa ile birlikte İstanbul’a döndü. Rumeli’yi teftiş ile görevlendirilen Ali Paşa, yine beraberinde Selâhaddîn Uşâkî’yi de götürdü. Edirne’ye vardıklarında Cemâleddîn Uşâkî’yi ziyâret etti. Selâhaddîn Uşâkî, aradığı ma’nevî sırların Cemâleddîn Uşâkî’de bulunduğunu görerek, ona talebe oldu. Paşa’nın yanındaki mektûpçuluk vazîfesinden ayrıldı. Hocasıyla birlikte İstanbul’a gelen Selâhaddîn Uşâkî, Eyyûb’de ikâmet etti. Daha sonra hocası, kızını Selâhaddîn Uşâkî’ye verdi.

Selâhaddîn Uşâkî’nin çocuğu olduktan bir süre sonra, hocası ve kayınpederi onu evden çıkararak; “Al hanımını evimden ayrıl! Bundan sonra kendi geçimini te’min et” dedi. Selâhaddîn Uşâkî; “Peki hocam, başüstüne” diyerek hanımı ve çocuğu ile beraber, hocasının evinden ayrıldı. Eğrikapı’dan, Fâtih Câmii civarında, Âşıkpaşa mevkiinde bulunan, Horhor çeşmesine doğru yürürken bir evin kenarında durakladı. Kış günüydü ve kar yağıyordu. Yolun karşı tarafında bulunan Tâhir Ağa onları görünce evine da’vet etmek için yanlarına birini gönderdi. Selâhaddîn Uşâkî, Tâhir Ağa’nın evine gidince, Tâhir Ağa; “Siz kimlerdensiniz? Kış gününde neden bu hâle düşüp sokak kenarında kimsesiz garîbler gibi duruyorsunuz?” diye sordu. Selâhaddîn Uşâkî; “Bâtınî hükümdârın celâline tutuldum” dedi. Tâhir Ağada; “Ben de zâhirî hükümdârın celâline tutuldum” deyince, Selâhaddîn Uşâkî sebebini sordu. Tâhir Ağa; “Sarayda kıymetli bir kılıç vardı. Kılıç kayboldu. Pâdişâh, Üçüncü Sultan Mustafa bana; “Bu kılıcı kırk güne kadar bul! Bulamazsan seni öldürürüm” dedi. Bu kılıcı bulmağa imkân olmadı. Otuzbeş gün geçti. Ömrümün son günlerini yaşıyorum” dedi. Selâhaddîn Uşâkî bir süre tefekküre daldı. Sonra başını kaldırıp Tâhir Ağa’ya; “Kılıç sarayın falanca yerine düşmüş, üzerini de kâğıt parçaları örtmüş. Adamlarını gönder oraya bir baksınlar” dedi. Tâhir Ağa hemen adamlarından birini oraya gönderdi. Giden kişi ta’rîf edilen yerde kılıcı bularak, Tâhir Ağa’ya getirdi. Pâdişâh, Tâhir Ağa’nın suçu olmadığını anlayarak, ona kırk gün izin verdi. Tâhir Ağa, Selâhaddîn Uşâkî’ye; “Efendim, siz benim dar günümde Hızır gibi yetiştiniz. Siz de hâlinizi bana anlatın” diye ricada bulundu. Selâhaddîn Uşâkî de hâlini Tâhir Ağa’ya anlattı. Tâhir Ağa onları bir süre evinde misâfir etti. O semtte bir ev alarak evin bütün ihtiyâçlarını te’min etti. Birgün Selâhaddîn Uşâkî’ye; “Ailenizle filan eve gidelim” dedi. Birlikte satın aldığı eve varınca Tâhir Ağa; “Bu ev size bizim hediyemizdir” diyerek kabûl buyurmasını rica etti. Selâhaddîn Uşâkî ve hanımı bu eve yerleştiler. Daha sonra Selâhaddîn Uşâkî, Tâhir Ağa dergâhına şeyh olarak ta’yin edildi. Birgün Selâhaddîn Uşâkî, hanımını ve çocuğunu alarak hocası ve kayınpederi Cemâleddîn Uşâkî’nin evine gitti. Hocası ona; “O celâlim sebebiyle bu ikrama kavuştun.” buyurdu.

Selâhaddîn Uşâkî, ondokuz seneye yakın, insanlara ilim öğretti. 1196 (m. 1782) senesi Ramazân-ı şerîf ayının onüçünde Perşembe gecesi, dergâhın bulunduğu bölgede çıkan bir yangında dergâh yandı. Bunun üzerine ailesi ile birlikte hocasının dergâhına gitti. Dörtbuçuk ay burada ikâmet ettikten sonra bir hastalığa yakalanarak vefât etti.

Şöyle anlatılır: “Selâhaddîn Uşâkî, hocasından icâzet aldıktan bir süre sonra, onu çıkararak sakladı ve; “Ben o hırkayı giyecek gücü ve kuvveti kendimde göremiyorum” dedi. Gizlilik üzere yürüdü. Zamanında pek kıymeti bilinmedi.”

Bir gece rü’yâsında, Muhyiddîn-i Arabî, Selâhaddîn Uşâkî’ye dört satırlık bir yazı okutmuştur. Bu yazılar, şeriat, tarikat, hakîkat ve ma’rifete dâir idi. Uyanınca kendisinin bütün ilâhî sırlara kavuştuğunu görerek şöyle buyurdu:

Müşkilin kimseye zâhirde Salâhî sormaz,
Hâce-i bâtına sordu soracak esrârî

Mustafa Efendi’nin Salâhaddîn Uşâkî için yazmış olduğu medhiye şöyledir:

Muktedâ-i etkiyâ-ı cana Selâhaddîn,
Vâris-i ilm-i nebî ve vâkıf-i ilm-i Ali.

Mürde kalbi eyleyen ihyâ Selâhaddîn,
Ders-i esma ve bustân-ı meârifle bütün.

İtdi ta'lîm-i hâce-i dânâ Selâhaddîn,
Çaresiz olsa nolu bu Halet biçâreye.
Menbâ-ı lütf-u at Hakka Selâhaddîn.

Selâhaddîn Uşâkî ikiyüze yakın eser verdi. Bu eserlerin çoğu basılmıştır. Eserlerinden ba'zıları şunlardır. 1-Risâle-i esrâr-ı nihân ez-hatm-ı Hâcegân, 2- Şerh-i Kasîde-i Hazret-i Mevlânâ, 3- Terceme-i risâle-i Kudsiyye, 4- Risâle-i menâzil-i Kamer. 5-Risâle-i vahdet-i vücûd, 6- Şerh-i Ebyât-ı Mısrî 7-Tuhfet-ül-uşşâk, 8-Ceride-i tasrif, 9- Havâşî ebyât-ı müşkile, 10- Risâlei Hall-il-meâkıd, 11- Medârı mebde' ve me'âd, 12-Şerh-ı nutk-ı Nasreddîn Hoca, 13- Şerh-i kelimât-ı İmâm-ı Ali, 14- Şerh-i ebyât-ı Neccârî, 15- Şerh-ı ebyât-ı Âşık Ömer, 16-Şerh-i ebyât-ı Sünbül Sinân 17-Şerh-i ebyât-ı İsmâil Hakkı, 18- Şerh-i ebyât-ı Eşref-zâde, 19- Mevlîd-i şerîf, 20-Ellidört farz şerhi, 21- Usûl-i hadîs şerhi, 22- Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin Mevâki'-un-nücûm şerhi: Eser Sultan Bâyezîd Kütüphânesi'nde olup, Arabcadır. Şerhin ifâdeleri, Muhyiddîn-i Arabî'nin ifâdeleri gibidir. Selâhaddîn Uşâkî'nin kemâli, bu eserde açıkça görülmektedir. 23-Miftâh-ı vücûd-ıl-eşher fî tevcîh-i kelâm-i Şeyh-ül-ekber, 24- Mesnevî-i şerîf tercümesi, 25- İmâm-ı Gazâlî'nin iki risalesinin tercümesi, 26- Şeyh Ebü'l-Hasen Harkânî'nin Esrâr-ı Sülûk tercümesi, 27- Mugnî şerhi, 28- Kavâid-i Fârisî şerhi, 29- Sunûhât-ı Salâhî, 30-Aruz şerhi. 31- Dîvân-ı Arabî.

Dîvânından ba'zı bölümler:

Nice bir meyledesin bezm-i belâya nice bir.
Nakd-i ömrün versin bâd-ı hevâya nice bir.

Nefsin arzularına uydun ulaştın ey dil!
Uğradın varta-ı uzmây-ı cefâya nice bir.

Çek elin fânî cihandan yürü insaf eyle gel,
Bu kadar gaflet-ü-rağbet bu fenâya nice bir.

Şems-i ikbâlin erişmekte guraba gözünç aç,
Hâb-ı gaflette sarılmaklık gıtâya nice bir.

Gelmedin kendine bir ibret alıp âlemden,
Bu kadar dâiye bi katre-i mâye nice bir.

Hâb-ı gafletten uyanmaz mı gözün bîçâre,
İntibah ermedi bir azm-i bakaya nice bir.

Ey Salâhî yürü sen Hak kulluğuna meşgûl ol,
Nice bir kul olasın nefsi hevâya nice bir.

Ref'i ilim kaldı çün hünkâr-ı aşk,
Doldu safa mülküne envâr-ı aşk.

Bâ'is oldu âlemin icadına,
Eyledi esrârını îzhâr-ı aşk.

Mazhar-ı aşk oldu Habîb-i hüdâ,
Oldu hilâfet ile serdâr-ı aşk.

Oldu o yâr illet her düşera,
Eyledi dildârına gülizâr-ı aşk.

Hubb-ı Hudâ ile Habîb-i hudâ,
Sana yeter Salâhî esrâr-ı aşk.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-4, sh. 257

## ŞERÎF-ZÂDE SEYYİD MEHMED EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Yetmişdokuzuncu Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed'dir. Ulemâdan Yenişehirli Şerîf Efendi'nin oğlu, Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'nin kızından torunudur. Şerîf-zâde diye bilinir. 1115 (m. 1703) senesinde İstanbul'da doğdu. 1193 (m. 1779) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan civarında Şekerpare Türbesi yakınlarındaki Çivi-zâde kabristanında medfûndur.

İlk öğretim ve eğitimini babasından ve yakınlarından aldıktan sonra, zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. 18 yaşında müderris oldu. Ba'zı medreselerde müderrislik yapıp talebe yetiştirdi. 1159 (m. 1746) senesinde kadılık mesleğine geçip Âmid (Diyarbakır) kadılığında vazîfelendirildi. Arkasından Bursa ve Mekke-i mükerreme payelerine ulaştı. 1170 (m. 1756) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. 1180 (m. 1766) senesinde Anadolu, 1183 (m. 1769) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseldi. Bir müddet sonra Nakîb-ül-

eşrâflık vazîfesi de verildi. Şeyhülislâm Mehmed Sa'îd Efendi'nin istifâsı üzerine, 1187 (m. 1773) senesinde Sultan Üçüncü Mustafa Hân tarafından şeyhülislâmlık makamına getirildi. 6 ay sekiz gün bu vazîfeyi yürüttükten sonra, Birinci Abdülhamîd Hân tarafından 1188 (m. 1774) senesinde vazîfeden alındı. Kendi evine çekilip, Allahü teâlâya ibâdet etmekle kalan ömrünü kıymetlendirdi. Altı sene geçtikten sonra vefât etti.

Sevgili Peygamberimizin temiz soyundan olan Şerîf-zâde Seyyid Mehmed Efendi, âlim ve fâzıl bir zât idi. Güzel yazı yazmakta, bilhassa ta'lik yazı çeşidinde usta derecede bir san'atkârdı. Fetvâları; "Fetâvâ-yı Şerîf-zâde" adlı eserinde toplanmıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 104

2) İlmiye salnamesi sh. 541

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4186

## ŞEYH ATİYYE ECHÛRÎ

Fıkıh, hadîs, tefsîr ve nahiv âlimi. İsmi, Atiyyetullah bin Atiyye el-Echûrî'dir. Doğum târihi kaynaklarda bildirilmemektedir. Mısır'da Kalyûbiyye'nin yakınında bulunan Echûr köyündendir. Bu yüzden Echûrî denmiştir. 1190 (m. 1776) senesinde Kâhire'de vefât etti.

İbn-i Atiyye, ilim öğrenmek için Kâhire'ye gitti. Burada Şeyh Asmâvî ve Şeyh Mustafa Azîzî'nin derslerinde bulundu. Ayrıca birçok âlimlerden ders aldı. Bilhassa usûl-i fıkıh ilminde çok bilgi sahibi oldu. İlim tahsilini tamamladıktan sonra, Şeyh Mazhar Mescidi'nde, Cem-ül-cevâmî' adlı eserden ders verdi. Minhâc ve Tahrir adlı eserleri de ders olarak okuttu. Ders verirken, söylediklerini yazan talebelerin doğru yazabilmeleri için sözlerini tekrar ederdi. Şeyh Mazhar Mescidi'ni yaptıran Abdürrahmân Kethüda, ayrıca Atiyye Echûrî için bir de ev yaptırmıştı, İbn-i Atiyye çoluk-çocuğu ile bu evde ikâmet etti. Atiyye Echûrî, hergün sabah erkenden Câmi-ül-Ezher'e gidip, derse başlamadan önce Şemsüddîn Muhammed Hafnâvî'nin derslerini dinlerdi.

İbn-i Atiyye, Câmi-ül-Ezher'in önde gelen hocalarından idi. Muhtelif yerlerden talebeler ders okumak için onun yanına geldiler.

İbn-i Atiyye çok fâideli eserler yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır.

1- İrşâd-ür-Rahmân li esbâb-in-nüzûl ven-nesh vel-müteşâbih minel-Kur'ân, 2- Kitâb-ül-kevkebeyn-in-neyyireyn fî halli elfâz-il-Celâleyn, 5- Haşiyetün alâ tefsîr-il-Celâleyn, 4- Şerhu muhtasar-ıs-Sünûsî, 5- Haşiyetün alâ şerh-ül-Beykûniyye: Hadîs ıstılâhlarına dâirdir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 287

2) Acâib-ül-Âsâr cild-1, sh. 488

3) Silk-üd-dürer cild-3, sh. 265

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 665

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 60

6) El-A'lâm cild-4, sh. 238

7) Brockelmann Sup-2, sh. 456

## ŞEYH SEYYİD ABDÜRRAHÎM (İbn-i Ebi'l-Lütf el-Makdisî)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Seyyid Abdürrahîm bin Ebi'l-Lütf bin İshak bin Muhammed bin Ebi'l-Lütf el-Makdisî el-Hüseynî olup seyyiddir. 1037 (m. 1627) senesinde Kudüs'de doğdu. 1104 (m. 1692) senesi Safer ayında Edirne'de vefât etti. Orada defnedildi.

Gayretli ve çalışkan olduğu için çok iyi yetişti. Bulunduğu Kudüs şehrindeki âlimlerden okudu. Sonra Mısır'a gidip bir zaman orada kaldı, ilim tahsil etti. Sonra, aklî ve naklî ilimlerde

yükselmiş ve çeşitli faziletlerle süslenmiş olarak memleketine döndü. Memleketinde çok tanınıp meşhûr oldu.

Kendilerinden ilim ve feyz aldığı hocalarından ba'zılarının isimleri şöyledir: Şeyh Hasen Şürnblâlî, Ahmed Şevberî, Ali Şebrâmelîsî, Yâsîn el-Humsî, Şeyh Sultan elmizâhî, Şihâbüddîn Hafâcî, İbrâhim Meymûnî, Ebüssü'ûd eş-Şa'rânî, Yûsuf Halîlî, Abdülkerîm el-Hamevî, Muhammed bin Ali ed-Dımeşkî, Muhammed Bil-bâni, Zeynel'âbidîn es-Sıddîkî.

Bir taraftan Kudüs ve Mısır'da öğrendiği ilimleri talebelere öğretirken, bir taraftan kendi ilmini artırmak düşünce ve arzusu içinde bulunan Seyyid Abdürrahîm, bu arzunun şiddetinden dolayı memleketinden ayrılıp İstanbul'a geldi. İlim ve fazilet sahipleri ona kucak açtılar. Süleymâniye'de okudu. İlimde yükseldi. 1058 (m. 1648) senesi Rebî'ul-âhır ayında Rumeli kadıaskeri Molla Bâlî-zâde Mustafa Efendi'ye mülâzım (yardımcı) oldu. Ya'nî devamlı onun yanında bulunarak ilimle meşgûl oldu. Kendisinde bulunan asâlet ile, gayret ve iştiyâkının birleşmesi neticesi, ilimde üstün derecelere yükseldi. Müderrislik mesleğine yöneldi. Çeşitli medreselerde bir müddet vazîfe yaptıktan sonra, 1168 (m. 1755) senesinde kendi beldesi olan Kudüs'e müftî olarak ta'yin edildi. Aynı zamanda orada bulunan Osmâniyye Medresesi'nde müderrislik de yapacaktı. Bir ara müftîlik ve müderrislik vazîfesi ondan alınıp başka bir zâta verildi ise de, 1072 (m. 1661) senesi Receb ayında aynı vazîfeler kendisine tekrar iade olundu.

Hacca gittiği sene, hac yolunda Şeyh Ahmed el-Kuşâşî ile görüşen Seyyid Abdürrahîm ondan feyz aldı. Kuşâşî, talebelerine Kuşeyrî risalesini okutuyordu. Ondan aldığı tavsiye ile memleketine (Kudüs'e) döndüğünde, otuz sene kadar fetvâ vermeye (müftîliğe) devam etti.

Bir zaman Seyyid Abdürrahîm (r.aleyh) haksız bir muâmeleye uğradı. Bu hâlini zamanın sultânına arzedebilmek için Edirne'ye geldi. Meramını anlatmaya nail olamadan orada vefât etti.

Zamanında Kudüs'de bulunan âlimlerin reîsi, fazilet sahiplerinin önderi idi. Güzel ahlâk ve râzı olunan beğenilen hâl üzere idi. Fıkıhdan başka tefsîr, nahiv ve başka ilimlerde de mahir ve mütehassıs idi. Kendisine uyulan bir İmâm, kendisinden istifâde olunan bir âlim idi. Memleketinde, Anadolu'da ve başka yerlerde ondan ders alıp, ilim öğrenenlerden ba'zılarının isimleri şöyledir: Molla Ahmed bin Sinân el-Beyâdî, Refi'i-zâde Molla Muhammed, Çavuş-zâde Molla Ahmed, Molla Kara Halîl, Şeyhülislâm Molla Abdullah Ebe-zâde, Nakîb-ül-eşrâf Uşşâkî-zâde Molla İbrâhim, Ahmed Dakdûsî, Şeyh Şahin ed-Dımeşkî, İsmâil Yazıcı, Şeyh Sâlih el-Cebnîni, Ahmed el-Alemî, Necmeddîn bin Hayreddîn-i Remli.

İlim ve faziletinin yanında şairliği de kuvvetli olan Seyyid Abdürrahîm'in şiirlerinin toplandığı bir dîvânı vardır. Fetvâları toplanarak; "Fetâvâ-i Rahîmiyye fil-vâkıat-il-Hânefiyye" ismi verildi. Bunlardan başka, Hulâsat-ül-iştikâk isminde bir eseri ve buna yaptığı şerhi vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Silk-üd-dürer cild-3, sh. 2

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 211

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 564

4) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 156

5) Brockelmann Sup2, sh. 648

## ŞEYH SEYYİD NÛREDDÎN EFENDİ

İstanbul'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Seyyid Alâüddîn Efendi'nin torunudur. 1062 (m. 1652) senesi Receb ayında İstanbul'da doğdu. 1160 (m. 1747) senesinde İstanbul'da vefât etti. Sünbül Efendi dergâhının bahçesine defnedildi.

Nûreddîn Efendi altı yaşında iken babası vefât etti. Küçük yaşta öksüz kalan Nûreddîn Efendi, zamanın büyük velîlerinden olan Şeyh İbrâhim Nakşî Sünbülî hazretlerinin terbiyesinde yetişti. Yirmiyedi yaşında hocasından aldığı maddî ve ma'nevî ilimleri tamamlayarak hilâfet makamına yükseldi. Hocasının vefâtı üzerine Sünbül dergâhının şeyhi oldu. Bu dergâhda altmışdokuz sene yedi ay insanlara doğru yolu gösterdi ve talebe yetiştirdi. Nûreddîn Efendi zâhiren ve bâtınen kemâl üzere bulunan mübârek bir zât idi. Herkesin

hürmet ve i'tibârını kazanmıştı. Nûrânî yüzlü idi. Halk ona çok hürmet gösterirdi.

Nûreddîn Cerrâhî hazretlerinin talebelerinden birisi, birgün Sünbül Efendi dergâhına gelerek, Seyyid Nûreddîn Efendi'nin talebeleri arasına girmişti. Seyyid Nûreddîn Efendi'nin talebelerinin hâllerine imrenerek bakıyordu. Kendi kendine; "Keşke Seyyid Nûreddîn Efendi'nin talebesi olsaydım" demişti. Bunun üzerine Seyyid Nûreddîn Efendi yavaşça o talebenin yanına geldi ve; "Evlâdım! Hocanla ol, hocanla ol! O kemâl sahibidir. Ondan yüz çevirme" buyurdu. Böylece, hem onun kalbinde bulunan düşünceyi Allahü teâlânın izni ile keşf etti, hem de o talebeye hakîkat dersi verdi.

Nûreddîn Efendi, 1152 (m. 1739) senesinde Hamzeviyye tarikatı büyüklerinden Hüseyn Dede ile beraber bulunarak, yedi sene inzivâ hayâtı yaşadı.

Hüseyn Dede ile arasındaki muhabbet anlatılamaz dereceye ulaştı. Nûreddîn Efendi, talebeleri ile birgün Allahü teâlâyı zikrederken, herkesi hislendiren derin bir; "Allah" dedi. Sonra da vefât etti. Vefâtına zamanın pâdişâhı Birinci Sultan Mahmûd Hân ve bütün halk üzülerek göz yaşı döktüler. Cenâzesi, Fâtih Câmii'ne götürüldü. Cenâze namazını Şeyhülislâm Zeynel'âbidîn Efendi kıldırdı. Cenâzesi çok kalabalık oldu. Nûreddîn Efendi'yi kabre, Sadr-ı a'zam Mahmûd Paşa indirdi. Daha sonra mezarının üzerine bir türbe inşâ ettirildi.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh.299

**ŞEYH SEYYİD SA'DÎ (İbn-i Hamza)**

Hadîs ve ferâiz âlimlerinden. İsmi, Seyyid Sa'dî bin Abdürrahmân bin Muhammed el-Hüseynî ed-Dımeşkî olup, İbn-i Hamza diye tanınır. Seyyiddir. Hanefî mezhebi âlimlerindendir. 1075 (m. 1665) senesi Şevval ayının onunda Çarşamba günü Dımeşk'da doğdu. Orada yetişti. 1132 (m. 1720) senesi Şa'bân ayının onyedinci günü orada vefât etti. Benî Aclân türbesinde medfundur.

İbn-i Hamza'nın çok iyi yetişmesi için baba ve dedesi çok gayret ve hassasiyet gösterdiler. Zâten onlar da ilim ve fazilet sahibi zâtlar idi. Bu oğullarının terbiyesi ile yakından ilgilendiler.

İbn-i Hamza henüz altı yaşında iken, babası Seyyid Abdürrahmân bir rü'yâ gördü. Rü'yâsında, oğlu İbn-i Hamza önünde duruyor, etrâfta ise başka kimseler bulunmuyordu. Birden oraya Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) teşrîf ettikleri görüldü. İbn-i Hamza, yaşının küçüklüğüne rağmen hemen sağ taraflarından Resûlullah efendimizi ( aleyhisselâm ) karşılayıp, O'nu medhetmeye başladı. Bundan sonra uyanan Seyyid Abdürrahmân, oğlu İbn-i Hamza'nın Resûlullah ( aleyhisselâm ) efendimize salevât-ı şerîfe getirmekte olduğunu gördü. Bundan, onun ileride olgun ve yüksek bir zât olacağı anlaşılıyordu.

Baba ve dedesinin husûsî terbiyeleri altında yetişen İbn-i Hamza, amcası Seyyid İbrâhim'den, ayrıca; Abdülganî Nablüsî, Muhammed bin Süleymân Magribî, Muhammed Kâmili ed-Dımeşkî, Ebü'l-Mevâhib Hanbelî, Ebü'l-Fadl Abdülhayy bin Ahmed, Ebü'l-Felâh İbnü'l-Imâd el-Akri, Ahmed bin Muhammed Safdî, İlyâs Kürdî, Ebû Bekr bin Ali es-Süleymî ve diğer Dımeşk âlimlerinden ilim öğrendi. Ayrıca Mısır'da; Şeyh Muhammed bin Dâvûd Annânî, Şeyh Halîl bin İbrâhim Lekânî, Abdülbâkî bin Yûsuf Zerkânî, Şeyh Edhem Basîr, Şahin bin Mensûr el-Emnâvî, Şeyh Muhammed bin Kâsım el-Bekrî ve başkalarından, Hicaz'da; Seyyid Muhammed Berzencî, Hasen el-Acîmî el-Mekkî, Ahmed bin Muhammed en-Nahlî el-Mekkî, Abdullah bin Sâlim el-Basrî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Böylece yetişip o zamanın büyüklerinden oldu. Mârdâniyye, Cisr-ül-ebyâd, Sâlihiyye ve Cevziyye medreselerinde ders verdi.

Naklî ilimlerden başka, matematik ve haritacılık gibi aklî ilimlerde de maharet ve ihtisas sahibi olan İbn-i Hamza, birçok fazileti kendinde toplamış, asîl bir zât idi.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Silk-üd-dürer cild-2, sh. 156

## SEYYİD ABDÜLKÂDİR İBNİ GEYLÂNÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi, Seyyid Abdülkâdir bin Seyyid İbrâhim bin Şerefüddîn bin Ahmed bin Ali el-Hamevî olup, nesebi evliyânın büyüklerinden Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerine ulaşmaktadır.

Hem Seyyid, hem de şerîf idi. Ya'nî temiz nesebi hem Hazreti Hüseyn'e hem de Hazreti Hasen'e dayanmaktadır. 1080 (m. 1669) senesinde Bağdat'ta doğdu. Orada yetişti. 1157 (m. 1744) senesi Zilka'de ayında Dımeşk'da (Şam'da) vefât etti. Bâb-üs-sagîr'de İmâm-ı Zeynel'âbidîn hazretlerinin kabri yakınında defnedildi.

Anne tarafından dedesi olan Medlec el-Bağdâdî ile dayısı Şeyh Zâhir'in ve bu ikisinden başka birçok âlimlerin derslerinde okuyarak yetişti. Hattı (güzel yazı yazma kabiliyeti) pek kuvvetli idi. Allahü teâlâ ona bu husûsta kabiliyet vermiş idi. Fârisî ve Türkçe lisanlarını iyi bilirdi.

1095 (m. 1684) senesinde Hama'ya geldi. Yaşının küçük olmasına rağmen çok yükseldi. Nakîb-ül-eşrâf olarak vazîfe yaptı. Haleb, İstanbul, Kâhire ve başka yerlere gitti. En sonunda çocukları ile birlikte Dımeşk'a gelerek yerleşti. Orayı vatan edindi. Vefât edinceye kadar orada, insanlara hakkı ve hakîkati anlatarak, din ve dünyâ saadetine kavuşmaları için uğraştı. İlim ve evliyâlıkdaki üstünlük ve yüksekliği her tarafta duyulup meşhûr oldu. Orada bulunduğu zamanlarda ihtiyâç sahiplerine hesap edilemeyecek kadar çok mal dağıttı. Devamlı onların yardımlarına koştu. Kadri kıymeti çok yüksek oldu. İnsanlar ona olan muhabbetlerinin çokluğu sebebiyle, yanına gelirken çok çeşitli hediyeler getirirlerdi. O ise bunların hemen hepsini ihtiyâç sahiplerine dağıtırdı. Diğer insanlar arasında olduğu gibi devlet erkânı arasında da hürmet ve i'tibârı bulunan Seyyid Abdülkâdir İbni Geylânî, bu i'tibârını insanlara fâideli olmak yolunda kullanırdı. Dımeşk'daki ba'zı arazilerin gelirleri onun evinin ve talebelerinin ihtiyâçları için vakfedilmiş idi.

Seyyid Abdülkâdir İbni Geylânî, ilmi ve edebi ile yüksek ceddîne lâyık, sâlih bir evlâd idi. Onunla oturmak, beraber olmak, sohbetinde bulunmak gayet tatlı ve hoş idi. Şiirleri, nükteli ve latifeli sözleri, yumuşak huyu ve güzel ahlâkı ile tanınırdı. Şeyh Abdürrezzâk isminde, fazilet ve edeb timsâli bir kardeşi vardı.

Bir ara Hama'da, Asrûniyye Medresesi'nde müderrislik ve o medresenin idârecilik vazîfelerinde bulunan İbn-i Geylânî'ye, daha sonra Kudüs-ü şerîf ile birlikte Trablusşam kadılığı verildi. Burada bir müddet vazîfe yapıp ayrıldı ve daha sonra vazîfe almadı.

Devamlı olarak sâlih ameller işlemekle meşgûl olan, çok ibâdet eden bir zât idi. Haramlarla birlikte şüphelilerden de son derece sakınırdı. Dünyâ malında, mevkiinde hiç gözü yok idi. İbâdetten hiç geri durmaz ve gevşeklik göstermeden ihlâs ile ibâdet ederdi. Teheccüd namazını (gecenin üçte ikisi geçtikten sonra kılınan namazı) hiç aksatmazdı. Gayet cömert idi. İzzet ve ikram sâhibi idi. Gayet vakarlı ve heybetli idi. Ya'kûb, İshak, Muhammed ve Sâlih isimlerinde dört oğlu olup, hepsi de âlim, sâlih, takvâ sahibi mübârek zâtlar idi.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Silk-üd-dürer cild-3, sh. 46

## SEYYİD AHMED RÛFÎ

İstanbul'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) mübârek soyundandır. 1063 (m. 1653) senesinde İstanbul'da doğdu. 1170 (m. 1756) senesinde hacca giderken yolda vefât etti.

Seyyid Ahmed Efendi, asrının büyük âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri öğrendi. İlim tahsilini tamamladıktan sonra, Üsküdar Kapı Ağası Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Bu sırada kendisinde meydana gelen bir hâl, onu mürşid-i kâmil aramaya sevketti. Selâmsız semtindeki bir dergâhın şeyhi olan Ali Efendi ile karşılaşıp, ona talebe oldu. Ali Efendi'den tasavvuf yolunun edebini öğrendikten sonra, Doğancılar'da bulunan evinde talebe yetiştirmeye başladı. Yetiştirdiği talebelerden ba'zıları şunlardır: Hâfız Muhammed Efendi, Şeyh İsmâil Efendi, Şeyh Kirişçi, Şeyh Arabî İsmâil, Şeyh Hasen Halîfe, Şeyh Süleymân Halîfe.

Seyyid Ahmed Efendi Halvetiyye yolunun büyüklerindendir. İlim ve irfan bakımından pek yüksek idi. Şöhretten çok

sakınırdı. Uzleti çok severdi. Kurret-ül-uyûn isimli bir eseri ve bir dîvânı vardır.

Dîvân'ından ba'zı bölümler:

Ey şefaat âfitâbı şâh-ı kevneyn!
Kâ'be kavseyn, li me'allah oldu sana cilvegâh.

İsm-i Adem nakş-u âlemda eser nâ beved iken,
Zât-ı pâkin itmiş idi Hak cemâlini kıblegâh.

Zikrullahın her keresi gönül yüzünün sürmesi,
Âşık Murâd'a irmesi, haber tevhîd içinde gizlidir.

Deryâ-ı Umman cevheri, hem burcu irfan serveri,
Bakî hayatın kevseri, haber tevhid içinde gizlidir.

Esrâr-ı tevhîd bi kuman oldu Rûfiye uyan,
Hakk-ül-yakîn kavi burhan tevhîd içinde gizlidir.

***

Metin şerabın içmeden, canın teninden uçmadan,
Kabrin evine göçmeden, îmâna gel tevhîd ile.

İster isen bâhî ni'âm gülşende olmağa mukîm,
Hazâ sırât-ı müstekim, meydana gel tevhîd ile.

Gündüzleri sâim ol, yatma geceleri kâim ol,
Zikr ile Hakka dâim ol, uyan gel tevhîd ile.

Dünyâ evinden geçmeğe, ektiğinden vurup biçmeğe,
Nolduğun onda seçmeğe, seyrâne gel tevhîd ile.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-5, sh. 59

**SEYYİD MUHAMMED MURÂDÎ**

Dımeşk'da (Şam'da) yetişen Hanefî mezhebi âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Seyyid Muhammed bin Seyyid Murâd bin Ali bin Dâvûd el-Murâdî el-Hüseynî en-Nakşibendî el-Buhârî ed-Dımeşkî olup, daha çok Murâdî nisbesiyle tanınır. Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) temiz neslindendir. Ya'nî seyyiddir. Bunun için de Hüseynî diye nisbet edilmiştir. Silk-üd-dürer kitabının sahibi olan Seyyid Muhammed Halîl Murâdî'nin dedesidir. Aslen Buhârâlıdır. Babası vazîfeli olarak İstanbul'da bulunurken, 1094 (m. 1683) senesinde İstanbul'da dünyâya geldi. 1169 (m. 1755) senesi Safer ayında Dımeşk'da vefât etti.

Babasının yanında büyüyen Seyyid Murâdî'nin ilim tahsilinde ilk hocası da babasıdır. Önce ondan okumaya başladı. Ayrıca; Abdürrahîm el-Kâbilî el-Özbekî, Abdürrahmân el-Mücelled ed-Dımeşkî, Abdülganî Nablüsî gibi âlimlerden de okuyup, sohbetlerinde bulunarak, aklî ve naklî ilimlerle birlikte tasavvuf yolunda da yetişti. Bilhassa tasavvufta, ilim ve ma'rifette çok ince bilgilerin sahibi oldu.

Babası vefât edinceye kadar onun maddî ve ma'nevî himâyesinde bulundu. Babası vazîfeli olarak bulunduğu İstanbul'da vefât ettiğinde, o, Dımeşk'da bulunuyordu. Babasının vefâtını haber alır almaz, hemen İstanbul'a gelmek üzere yola çıktı. Yolculuk, esnasında birçok tasavvufî hâllere, üstün derecelere kavuştu. Dımeşk'a döndüğünde ilim ve ibâdet hâricinde herşeyi terk etti. Elinde bulunan malları ihtiyâç sahiplerine dağıttı. Kendini tamamen ibâdet ve tâate verdi. Elinde hiç para bulundurmadı. Fakir ve sadelik içinde yaşamayı tercih etti, dervişlik yolunu seçti. Vefâtına kadar bu hâl üzere devam etti. İstikâmet, doğruluk üzere bulunurdu. Çok talebe yetiştirdi. İnsanlara çok fâideli oldu. Şöhreti Dımeşk'da ve her tarafta duyuldu.

Seyyid Murâdî'ye talebe olup, onun vesilesiyle tasavvuf yoluna girerek, yüksek derece sahibi olanların sayısı, hesap edilmiyecek kadar çoktur. Defalarca hacca gitti ve Resûlullah efendimizin kabr-i şerîflerini ziyâret etti. Yine ziyâret maksadıyla Kudüs'e ve başka yerlere gitti. Evliyâlık yolunda bir derya olarak tanındı. Bir ara Medîne-i münevvere kadılığında bulunduktan sonra, tekrar Dımeşk'a döndü.

1165 (m. 1752) senesinde Osmanlı Sultânı, Birinci Mahmûd Hân, Seyyid Murâdî'yi İstanbul'a da'vet etti. O da kabûl edip yola çıktı. Dımeşk'dan çıkıp İstanbul'a gidinceye kadar, yolculuğu esnasında uğradığı her beldede büyük bir hürmet ve edeb ile karşılanıp uğurlandı. Bu yolculukta birçok kimse ona talebe oldu. İstanbul'a geldiğinde Sultan onu çok güzel karşıladı. Çok hürmet ve ikramda bulundu. Murâdî'nin oradaki

i'tibârı daha çok arttı. Devlet erkânı arasında da tanınıp sözü dinlenir oldu. Sultan Mahmûd Hân onu, kendisine vekîl olarak hacca gönderdi. Hacdan sonra yine İstanbul'a dönen Murâdî'yi çok güzel karşılayıp, kendisini memnun etmek üzere, birinci defâkinden daha çok hazırlıklar yapıldı. O da İstanbul'a geldiğinde kendisi için hazırlanan yerde kaldı. Bu ikinci gelişinde yanında oğlu ve yakın akrabasından birkaç kişi daha vardı. 1168 (m. 1754) senesinde. Sultan Mahmûd Hân vefât edip yerine kardeşi Osman bin Mustafa Hân geçince, o da Seyyid Murâdî'ye çok alâka ve hürmet gösterdi. Seyyid Murâdî bundan sonra Şam'a gitmeyi arzu ettiğinden müsâade edildi. Şam'a gittiğinde bir sene kadar kalıp, Safer ayında vefât etti. Sarıca Pazarı mahallesinde bulunan evinin yanında defnolundu. Cenâzesi çok kalabalık oldu. Onu sevenler şiirler söyleyerek vefâtına üzüntülerini bildirmişlerdir.

Seyyid Muhammed Murâdî hazretleri, insanlara ebedî saadet yolunu gösteren, onların doğru yolda yürümelerine rehberlik eden, âriflerin ve ilmi ile âmil olan âlimlerin önde gelenlerinden, faziletler sahibi bir zât idi. Çok ibâdet ederdi. Gece, herkes uyurken o kalkıp namaz kılar, ibâdetle meşgûl olurdu. Gayet sakin, ağırbaşlı, vekar ve heybet sahibi, güzel huyları kendinde toplamış bir zât idi. Dînimizin emirlerine çok bağlı idi. Hoş sohbet, yumuşak ve ince tabiatlı, dünyâdan yüz çevirmiş, her haliyle âhırete yönelmiş bir zât idi. Devamlı olarak Allahü teâlânın ihsân ettiği ni'metleri düşünür ve hep hamd ederdi. Arabî, Fârisî ve Türkçeyi çok iyi bilirdi. Delâil-ül-yümn vel-berekât, Tuhfet-ül-ahbâb fis-sülûkî ilâ tarik-il-eshâb, Müzîl-ül-hafâ fî şerhı tuhfet-üş-Şâhidî isimlerinde eserleri vardı.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Silk-üd-dürer cild-4, sh. 114

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 11

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 330

4) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 471

**SEYYİD NÛR MUHAMMED BEDEVÂNÎ**

Evliyânın büyüklerinden. İnsanları Hakka da'vet eden, doğru yolu gösterip hakîkî saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i aliyye" denilen büyük âlim ve velîlerin yirmialtıncısıdır. Hindistan'ın Bedevân şehrindendir. Doğum târihi bilinmemekte olup, 1135 (m. 1722) senesinde vefât etti. Türbesi Hindistan'ın Delhi şehrinin güney tarafındadır. Nizâmüddîn Evliyâ'nın türbesinin batısında olup ziyâret edilmektedir.

Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretleri, ilmini ve feyzini İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin torunu, büyük âlim ve mürşid-i kâmil Muhammed Seyfüddîn-i Fârûkî'den aldı. Ayrıca Mirzâ Hâfız Muhsin'den de ilim öğrendi. Seyfüddîn-i Fârûkî hazretlerinin derslerinde ve sohbetlerinde yetişip icâzet aldı. İlimde o kadar yükselmişti ki; sarf, nahiv, mantık, me'ânî, tefsîr, hadîs ilimlerinde ve tasavvufda zamanının yegâne âlimi ve rehberi idi. Tasavvuf ehli onunla iftihar etmişlerdir. İnsanlar ondan feyz almak için sohbetine koşmuşlardır. Bir teveccühü ile talebelerinin kalbleri zikretmeye başlardı. "Sokakda fâsıkla karşılaşmak kalbde zulmet hâsıl eder" buyururdu ve talebelerinin hangi fıskı, günahı işleyenle karşılaştığını haber verirdi. Yetiştirdiği talebelerin en meşhûru ve halîfesi, "Mazhar-ı Cân-ı Cânân" hazretleri olup, evliyânın büyüklerindendir.

Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretleri, dînin emirlerine tam uyardı. Şüpheli şeylerden ve haramlardan sakınma husûsunda gayreti son dereceye ulaşmıştı. Yiyeceği ekmeğin ununu helâlden tedârik eder, hamurunu kendi yoğurup, pişirir ve açlık ağır bastıkça azar azar yerdi. İstiğrak ve cezbe hâlleri ya'nî tasavvufda ilâhî aşk ile kendinden geçme hâli pek ziyâde idi. Onbeş sene bu hâl üzere tasavvufî hâllere gark olmuştur. Ömrünün son zamanlarında bu hâlden ayıklık hâline dönmüştür. Sünnet-i seniyyeye uymakta, edeb ve âdetlerde de Peygamber efendimize ( aleyhisselâm ) tâbi olmakta büyük bir dikkat gösterirdi. Peygamberimizin ( aleyhisselâm ) hayatını ve yüksek ahlâkını anlatan kitapları devamlı yanında bulundurur, bunları okuyup, hâllerinde ve işlerinde Resûlullaha ( aleyhisselâm ) uymaya çalışırdı.

Bir defasında helaya girerken, yanlışlıkla önce sağ ayağını içeri atmıştı. Bunun üzerine tasavvufdaki halleri bağlandı. Üç gün Allahü teâlâya yalvarıp, tazarru ve niyazda bulunduktan sonra hâlleri tekrar açıldı. Dünyâya düşkün olanlar ile

görüşmekten tamamen sakınırdı. Yiyeceklerinin helâl olması husûsunda çok dikkatli davranırdı. O kadar murâkabe yapardı ki, ya'nî Allahü teâlâdan başka herşeyi unutup, Allahü teâlâya yönelerek o kadar çok ibâdet ve tâat yapardı ki, bu sebeple beli bükülmüştü. Buyurmuştur ki: "Otuz seneden beri kalbimden insanın tabiî gıdası olan şeyleri yemek geçmedi. Ne zaman yiyeceğe ihtiyâç duysam yanımda bulduğumu yerdim. Günde yalnız bir defa yemek yer idi. Kazançları ve yemekleri şüpheli olanların yemeğini asla yemezdi.

Birgün birisi yiyecek bir şey hediye getirmişti. Kendisine takdim edilince, nâzik bir tavırla; "Bu yiyecekde bir zulmet gözüküyor, bir araştırnız!" buyurdu. Bu yiyecek helâldendir diye arzettiler. Fakat araştırınca, bu yiyeceğin gösteriş niyetiyle hazırlanıp getirildiğini anladılar. Dünyâya düşkün olan bir kimse, kendisinden emânet bir kitap istediğinde verirdi. Kitap geri getirilince o kitabı bir yere kor üç gün bekletirdi. Verdiği kimseden kitap üzerine sirayet eden zulmet, sohbeti bereketiyle dağıldıktan sonra alıp okurdu. Evliyânın büyüklerinden ve Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretlerinin en başta gelen talebesi olan Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri ondan bahsederken, gözleri yaşla dolar ve talebelerine şöyle derdi; "Sizler Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretlerine yetişemediniz, onu görmediniz. Eğer görmüş olsaydınız, îmânınız tazelenir ve Allahü teâlâ ne büyük kudret sahibidir ki, böyle mübârek bir zât yaratmış derdiniz. Onun keşfi son derece kuvvetli idi. Başkalarının baş gözüyle göremediklerini o, kalb gözüyle görür ve anlardı. Hayatı baştan sona fazilet ve kerâmetler ile doludur."

Bir defasında bir talebesi huzûruna giderken, yolda gözü yabancı bir kadına takılıp ona bakmıştı. Hocası Seyyid nûr Muhammed Bedevânî'nin huzûruna girince, sende zinâ zulmeti görüyoruz buyurarak yabancı kadına bakması sebebiyle günaha girdiğine işâret etmiştir.

Bir gün ihtiyâr bir kadın, Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretlerinin huzûruna gelip; "Cinler kızımı kaçırdılar! Ne yaptıysak bir çâre bulup onların elinden kurtaramadık. Sizden istirhâm ediyorum, kızımın cinlerin elinden kurtulması için bir çâre bulunuz!" dedi. Bunun üzerine Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretleri bir müddet oturup murâkabeye daldı. Sonra da o ihtiyâr kadına dedi ki: "İnşâallah kızın falan vakit gelecek!" Buyurduğu gibi vâki olup, cinlerin kaçırdığı kız işâret ettiği vakitte geldi. Cinlerin elinden kurtulup gelen kıza nasıl kurtulup geldin? diye sorduklarında; "Sahrada cinlerin elinde esîr idim. Birden bire mübârek bir zât gözüküp beni onların elinden kurtardı ve bir anda buraya getirdi" dedi. Bu hâdiseye şâhid olan bir zât, Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretlerine; "Neden oturup murâkabeye daldıktan sonra, kadına kızın falan vakit gelecek dediniz de murâkabeye dalmadan hemen söylemediniz?" diye sorunca; "O kızın kurtulması için himmet gösterip Allahü teâlâya duâ ettim. Sonra bana ilhamı ilâhî ile kurtulacağı bildirildi. Bu fakirin teveccühü ve himmeti bu işe te'sîr etti" buyurdu.

Bir defasında râfizî i'tikâdlı iki kişi, Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretlerinin huzûruna gelmişlerdi. Râfizî olduklarını saklayıp, kendisine tâbi olmak istediklerini söylemişlerdi. Onların sapık i'tikâdda olduklarını anlayıp; "Önce bozuk i'tikâdınızdan vazgeçin sonra tâbi olma arzusunda bulunun" buyurdu. Bu iki râfizîden biri huzûrunda tövbe edip, sapık i'tikâdından vazgeçti ve saadete erdi. Diğeri ise sapıklığında ısrar edip, saadetten mahrum oldu.

Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretlerinin evinin yakınında oturan bir kişi, bir dükkân açıp, afyon, esrâr satmaya başladı. Bunun üzerine Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretleri, "Afyonunun zulmeti bizim bâtın nisbetimizi kederlendirdi" dedi. Bunu işiten talebeleri afyon satan adamın dükkânını yıkıp harâb ettiler. Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretleri, bu işi duyunca üzülüp; "Onun dükkânını harâb etmeniz bizi daha çok kederlendirdi. Çünkü onun afyon, esrâr satmasına mâni olma işi, devletin hâkiminin vazîfesidir. Siz başkasının işine müdâhale ettiniz. Böylece dînin emrine muhalif iş yapıldı. Önce ona; haram olan bu işten vazgeçmesi yumuşak bir dil ile anlatılır. Sonra vaz geçmezse mâni olunurdu" dedi. Sonra dükkânı harâb edilen kimseye altın gönderdi. Talebelerine onunla helâllaşmalarını söyledi. Talebeleri altını verip onunla helâllaştılar. Bunun üzerine, afyon ve esrâr satmaktan vazgeçip, tövbe etti. Sonra da Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretlerinin talebesi olup, sâlih bir zât oldu.

Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretleri şöyle anlatmıştır: "Bir gün hocam Mirzâ Hâfız Muhsin'in kabrini ziyârete gitmiştim. Kabri başında murâkabeye daldım. Bu hâlde iken kendimden geçtim ve hocamı kabrinde görüp, konuştum. Kefeni ve bedeni hiç çürümemişti. Sâdece ayaklarının alt kısımlarına toprak te'sîr edip hafif dökülmüştü. Bunun sebebini

kendisinden sordum, dedi ki: “Sahibinden izinsiz, sahibi geldiği zaman geri vermek niyetiyle bir taş alıp, abdest aldığım yere koydum. Abdest alırken o taşın üzerine bastım. Ayaklarımda gördüğün toprağın te’sîri bu sebepledir.” Şu muhakkakdır ki, takvâda çok ileri giden evliyâlıkta çok yükselir.”

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1066

2) Makâmât-ı Mazharıyye sh. 10

3) Hadâik-ül-verdiyye sh. 200

4) Hadikat-ül-evliyâ sh. 115

5) İrgâm-ül-merid sh. 75

6) Reşehât zeyli sh. 49

7) Hadâik-ün-nediyye sh. 8

8) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 27

9) Behcet-üs-seniyye sh. 8

10) Rehber Ansiklopedisi cild-15, sh. 185


**SEZÂÎ GÜLŞENÎ (Hasen Sezâî Efendi)**

İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Ali, mahlası Sezâî olup, bu mahlası Niyâzî-i Mısrî’nin (r.aleyh) işâreti ile almıştır. Tasavvufta Gülşenî yoluna mensûb idi. 1080 (m. 1669) senesinde Gördes veya Gördos isimli beldede doğdu. Bu belde Anadolu’da bulunan Gördes olmayıp, Yunanistan’da bulunan ve şimdiki ismi Korent olan şehrin Osmanlı idâresinde olduğu zamanlardaki ismidir. Hasen Sezâî Efendi, aslen Mora’lıdır. 1151 (m. 1738) senesinde Edirne’de vefât edip, kendi ismi ile anılan dergâhının bahçesinde defnedildi. Tasavvufta, Gülşeniyye yoluna bağlı Sezâiyye kolunun müessisi ya’nî kurucusudur.

Hasen Sezâî Efendi, onsekiz yaşına kadar doğum yeri olan Gördes’te kaldı. 1098 (m. 1687) senesinde Venediklilerin o beldeyi istilâ etmeleri sebebiyle gemi ile Gördes’ten İstanbul’a geldi. Yolculuk esnasında, Halvetiyye yolunun büyüklerinden biri ile tanışıp sohbetinde bulundu. Hasen Sezâî, genç ve yakışıklı olmakla, zâhirî güzelliğe sahip olduğu gibi, edebi ve ahlâkının fevkalâde olması ve çok iyi terbiye edilmiş olmasıyla da bâtınî güzelliğe, kalb ve rûh temizliğine sahip idi. Anlayış ve istidâdının pekçok olması, onun ilerde pek yüksek ilmî mertebelere yükseleceğini gösteriyordu.

İstanbul’dan Edirne’ye geçen Hasen Sezâî Efendi, bir taraftan orada bulunan âlimlerden zâhirî ilimleri tahsîl etmekte iken, diğer taraftan kendisini tasavvuf yolunda yetiştirip, ma’nevî terbiye verecek bir rehber de arıyordu. Gemi yolculuğu esnasında tanıştığı zâtın te’sîri ve gördüğü bir rü’yâdaki işâret ile, Âşık Mûsâ dergâhında bulunan Şeyh Muhammed Sırrî Efendi’ye talebe olup bir müddet hizmetinde bulundu. Muhammed Sırrî’nin vefâtından sonra onun vekîli olup, yerine geçen Muhammed La’lî Fenâî Efendi’ye bağlandı. Muhammed La’lî Efendi aslen Kastamonu’lu olup, Edirne’de Şeyh Şücâ’ zaviyesinde talebe yetiştirmekle meşgûl idi. Hasen Sezai’ye dergâhın vakıflarının icârlarını toplamak vazîfesi verildi. Bunun için Sezai’ye; Câbî Dede Efendi de denilmiştir. Hasen Sezâî ondan me’zûn olup, Gülşenî Veli Dede dergâhının şeyhi oldu. Burada vazîfeye başlıyalı altı ay olmuştu ki, hocası Muhammed La’lî’nin halîfesi olan Muhammed Hamdî Efendi vefât etti. Bunun üzerine Sezâî onun yerine geçti.

Zâhirî (din ve fen) ve bâtınî ilimlerde çok yüksek olan Hasen Sezai Efendi, evliyâlık yolunda da çok üstün dereceler sahibi bir zât idi. Evliyânın büyüklerinden Niyâzî-i Mısrî ile görüşüp duâsını aldı.

Târihî kayıtlara göre Edirne’de elliüç sene kaldı. 1151 (m. 1738) senesi Ramazân-ı şerîf ayının onsekizinde, Pazartesi gecesi sabaha yakın orada vefât etti. Dergâhın bitişiğinde defnedildi. Daha sonra kabri üzerine kârgir kubbeli bir türbe yapıldı.

Hasen Sezai Efendi, vefât ettiği gece şu mısra’ları okumuştur:

“Râh-ı aşkta (aşk yolunda) canını kurbân eden,
Şüphesiz ol vâsıl-ı Yezdan olur.
Gülşenî’den bir kadeh nûş eyleyen,
Ey Sezâî! Nâil-i cânân olur.”

Türbesinin bulunduğu yer, vakti ile bir sebzeci dükkânı idi. Hasen Sezâî Efendi, kerâmet olarak oranın dergâha katılacağını ve kendisinin de oraya defnolunacağını işâret edip, haber vermiştir. Bu husûsta söylediği manzûme şöyledir:

Dost bağının gülü oldu küşâde,
Bülbülüz, o güle figâne geldik.
Yârin elinden içmişiz bade,
Anınçün bunda mestâne geldik.
Dost illerini ederken seyrân,
Bunda uğrayıp olmuşuz mihmân.
Cismimiz bunda, canımız onda,
Gevherimizin aslı ol kanda
Sezâî, şimdi biz bu dükkânda,
Biraz eylenip seyrâne geldik.

Gerçekten de durum onun bildirdiği gibi oldu. O dükkânın yeri satın alınarak dergâha ilâve edildi ve Sezâî Efendi vefât edince, o yere defnolundu.

Dergâhın mescidinde, mihrabın sağ tarafında bulunan halvethânesi, ya'nî yalnız kalıp ibâdet ettiği husûsî odası ziyâretgâhdır.

Rivâyet edilir ki: Hasen Sezâî Efendi birgün talebeleriyle sohbet ederken, kalb gözüyle hocası La'lî Efendi'nin vefât ettiğini anlayıp, şiddetli üzüntüye kapıldı ve kendinden geçerek yere düştü. Bu esnada bir dişi kırıldı ve bu dişi bir tahtaya saplandı. Günümüzde de bu dişi, mihrabın sağ tarafında bulunmakta ve ziyâret edenler tarafından görülmektedir.

Bir zaman Hasen Sezâî (r.aleyh), İstanbul'a gelmiş idi. Daha önce Edirne'de iken ismi her tarafta duyulmuş olduğundan, İstanbul'a gelince birçok kimse onu görmek arzusu ile bulunduğu yere akın etti. Fakat o, tevâzu'sunun çokluğundan dolayı, gayet sakin bir hâlde bulunuyordu. Böyle gelip sohbette bulunanlardan ba'zılarının kalbine, Hasen Sezai'yi tahmin ettikleri gibi bulamama düşüncesi geldi. O gece bu kimselerin herbiri, rü'yâlarında, Resûlullah ( aleyhisselâm ) efendimizi ziyâret için Medînei münevvere'ye gittiklerini, fakat kapıda Hasen Sezai'nin bulunduğunu ve huzûr-ı saadete girebilmek için onun yardımı gerektiğini gördüler. Ertesi gün rü'yâlarını birbirlerine anlattıklarında, hepsinin aynı rü'yâyı gördükleri anlaşıldı. Böylece Hasen Sezâî hazretlerinin, Resûlullah ( aleyhisselâm ) efendimizin vârisi olan büyük âlimlerden olduğunu yakînen anlamış oldular.

Hasen Sezâî bir ara Mısır'a gitti. Kâhire'de, Gülşenî dergâhında vazîfe yapan İbrâhim Çelebi tarafından, Gülşenî tarîkatinde ikinci pîr olarak kabûl edilip, ayrıca onun için şöyle bir icâzetname yazıldı:

"Bizi, nükebâ ve nücebâ olan büyük zâtların hizmetinde muvaffak kılan, büyük zâtlara halîfe olanların, halîfe olduklarına dâir icâzet vermeye bizi vâris kılan Allahü teâlâya hamdolsun.

Bu icâzetnameyi, kulların en aşağısı İbrâhim bin Ali bin Ahmed Hasen bin Ahmed bin Şeyh İbrâhim Gülşenî yazdı.

Bismillâhirrahmânirrahîm. Ey hakkı taleb eden mü'minler! Bilmiş olunuz ki, batılı terk ettikten sonra, bir kâmil insana (rehbere) hizmet ederek yetişip, hakkı bâtıldan ayırt etmiş ve üstadından icâzet almış bir rehber, elbette, mutlaka lâzımdır. Ancak böyle yüksek bir zât, sizi Hakkın yoluna götürebilir ve sizi yanlış yoldan alıkoyabilir. Çünkü, hiç kimse rehber olmadan önündeki yolu katedemez. Bu sebeple sizlerden biri tasavvuf yoluna girip, hakîkî bir rehbere tâbi olduktan sonra, o zâta teslimiyet ve bağlılığına göre kendisine yol açılır ve bu yolda ilerlemeye başlar. Kalbi nûrlanır.

Böyle hakîkî bir rehber, talebelerinin birçok hâllerine vâkıf olup, ameline göre talebeyi azgınlığından kurtarır. Onun doğru yola girmesine vesile olur. Talebelerinin müşkil mes'elelerini çabucak hâllediverir. Onları alçalmaktan kurtararak yükseltir. Talebesinin müşkili, kendisinin halledemeyeceği derecede ise, o zât talebesinin bu hâlini, kendisinden icâzet aldığı zâta havale eder.

Oğlumuz Hasen Çelebi (Hasen Sezâî) halifeliğe lâyık ve o mahalle münâsib olduğu için, Türkçe dilinde icâzetname yazdım. Herkim ona gönül verip bağlansa, bizim muhabbetimize kavuşur. Ona tâbi olup, elinde tövbe eden zikirle meşgûl ola. Muhabbet ile gönlünü bizden ayrı bilmeye. Zîrâ gönüle uzak (olan muhabbeti sebebiyle) yakındır. Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "Gönül kimi severse onunla haşrolunur." Kıyâmet gününde size şu lâzımdır ki, gönlünüze Allahü teâlâdan başka birşey koymayasınız. Kendinize mürşid-i kâmil (rehber) edindiğiniz hakîkî İslâm

âlimini sırf Allah için çok sevesiniz. Bir kimseye gönül verirseniz bu muhabbetiniz Allahü teâlânın rızâsı için olsun. Nefse âit bir gayeyi bu sevgiye katmamalıdır. Böyle yapan hakîkat yolunda şeytandan daha kötü bir yol ortaya koymuş olur. Nefsî bir gaye ile amel yapmak, puta tapmaktan daha şiddetlidir. İbâdet yaparken nefsin arzuları işe karışırsa o amelde ihlâs yok olur. Şirk çok gizlidir. Gayret ediniz ki, yaptığınız amellerde, nefs işe karışmasın. Amellerinde ihlâs sahibi olanlara gıbta edesiniz. İslâmiyet doğru yoldur. Hakkın yoludur. Azgınlara uyup eğri yola gitmeyesiniz. Bu nasihatleri kulağınıza küpe gibi takasınız. Hakkın sözünü kabûl edesiniz. Bâtıl söze kulak vermeyesiniz. İnkarcıların eğri sözlerine aldanarak doğru yoldan çıkmayasınız. Resûlullahın ( aleyhisselâm ) söylediklerinden başkasını söyleyenlere kulak vermeyesiniz. Böyle bozuk sözler söyleyenler su üzerinde yürüyüp, havada uçsalar da bu hâllerine aldanmayasınız ve bu hâllerini kerâmet zannetmeyesiniz. Onlardan meydana gelen böyle fevkalâde hâlleri istidrâc bilesiniz. Dînimizin zâhirî hükümlerine uymakta gevşek davrandığı, ba'zı emirleri terkettiği, alış-veriş bilgilerine uymadığı hâlde tarîkatten ve hakîkatten dem vuranlara aldanmıyasınız. Böyle kimselerin hâllerini hakîkat zannetmiyesiniz. Onların tasavvuf hâllerini iyi bilmediklerini iyi bilesiniz.

İbâdetleri tam yapmaya çok rağbet edesiniz, ibâdetleri sûret şekil olarak değil, hakîkî ma'nâ olarak yapmaya gayret ediniz.

Muhdese (sonradan yaratılanlara), kadîm (öncesi olmayan) diyerek, azıp, azdırıcı olmaktan ve böyle sapık fikirlere uyanlardan sakınmazsanız, Allahü teâlâ katında yüzünüz kara olur. Böyle fikirlere ve bunların sahiplerine uymaktan pekçok sakınınız. Onların tatlı diye sunduklarını, zehirden daha kötü biliniz. Ehl-i sünnet ve cemâat yolu hakîkat yolu olup, Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) yoludur. Bu yoldan kıl kadar da olsa ayrılmayasınız. Allahü teâlânın emrini tutup yasaklarından sakınasınız. Bâtıldan yana sapmayınız. Bu nasihatlerimi kulağınıza küpe gibi takınız."

Hasen Sezai Efendi, ilim ve evliyâlığı yanında çok kuvvetli şiir söyleme kabiliyetine de sahip idi. Hattâ o kadar ki, ona; "Osmanlıların Hâfız-ı Şirâzîsi" ünvanı verilmiştir. Şiirlerinin ekseriyeti aşk ve muhabbet ile söylenmiş olup, şu beyt Resûlullah ( aleyhisselâm ) efendimiz için söylediği şiirlerindendir:

"Hazret-i Hakkın habîbi, sevgilisi bir dânesi,
Olduğu için, oldu âlem hüsnünün dîvânesi."

**Eserleri:** 1- Dîvân: Ekserisi tasavvufî mâhiyette olmak üzere, çok güzel şiirlerinden tertip edilmiştir. 2- Mektûbât: Talebelerinden, devlet adamlarından, mevki ve ilim sahiplerinden ve başkalarından mühim şahsiyetlere yazdığı mektûplarının toplanmasından meydana gelmiştir. 3- Niyâzî-i Mısrî'nin;

"Halk içre bir âyîneyim.
Herkes bakar bir an görür."

mısra'ı ile başlayan altı beytlik bir gazelinin şerhi.

Hasen Sezâî Efendi, gayet kibar, asâlet ve heybet sahibi, iyi ahlâklı, çok zekî ve yakışıklı bir zât idi. Talebe yetiştirdiği sırada talebelerinin sayısının beşyüzbini bulduğu ve bunların yiyip içmelerinin bizzat kendisi tarafından karşılandığı bilinmektedir. İlme çok hizmet etti. Vefâtından sonra yerine oğlu Muhammed Sâdık Efendi geçti. Bundan sonra gelen torunları da, asırlar boyunca ilme hizmet etmişler, Edirne'de ilim ve feyz kaynağı olmuşlardır. Hasen Sezai'nin menkıbe ve kerâmetleri pek çoktur.

Rivâyet edilir ki: Hasen Sezâî Efendi zamanında, Edirne'de, kötü yola düşmüş bir kadın vardı. Bir zaman bu kadın halisane olarak tövbe edip, eski hâlinden vazgeçti. Sâlih ameller işlemeye başladı. Fakat, uygunsuz kimseler tarafından tedirgin ediliyor, rahat bırakılmıyordu. Bu kadın Hasen Sezai'ye gelerek yardım istedi. O da, o kadına dergâhta kadınlara mahsûs olan kısımda kalabileceğini bildirince, münâsib bir oda tahsis edilip, kadın orada kalmaya, ibâdet ve tâatla meşgûl olmaya başladı.

Bu arada boş durmayan fitneciler, Hasen Sezai hakkında çirkin iftiralar yaymaya başladılar. Daha da ileri giderek, bir gece dergâhın kapısına geyik boynuzu astılar. O ise bu hâllere sabrediyor kimseye birşey demiyordu. Geyik boynuzunu dergâhın içine aldırdı. Edirne vilâyeti günlerce bu dedikodularla çalkalandı. Hasen Sezai Efendi yine sabrediyor, hiç ses çıkarmıyordu.

Bu şayianın yayılmasından az bir zaman geçmişti ki Edirne'de müthiş bir uyuz hastalığı peydah oldu. Hasen Sezâî hakkında her kim iftira ve dedikodu etmiş ise ve her kim bu dedikoduları

dinleyip kabûl etmiş ise, bu uyuz hastalığına yakalandı. Hastalık, bu sözlere adı karışmış olanlara yayılıyor, diğer insanlara birşey olmuyordu. Hastalığa yakalananların bütün vücûtları yara bere içinde kalmış idi. Hiçbiri derdine çâre bulamadı.

Affı ve merhameti pekçok olan Hasen Sezai (r.aleyh), onların bu hastalık sebebiyle şiddetli acı ve sıkıntı çekmelerine dayanamadı. Mübârek kalbi tahammül edemeyip, bir gece kılık kıyâfetini değiştirerek çarşıya çıktı. Kahvelerden birine girdi. Hiç kimse onu tanıyâmadı. Uyuz olanlara yaklaşarak; “Sizin derdinizin ilâcı Hasen Sezai’dedir” deyip oradan ayrıldı. Ertesi gün dergâhın önü ana-baba gününe döndü. Hastalığa tutulan herkes çâre bulmak ümidiyle dergâha koşuyordu. Hasen Sezâî Efendi, gelenlerden herbirine, onların dergâhın kapısına astıkları geyik boynuzundan kazıyıp, toz hâlinde veriyordu. O tozu yarasına süren herkes Allahü teâlânın izni ile şifâ buldu. Bu arada herkes hatâsını anlayıp, yaptıkları iftira ve dedikodulara pişman oldular, tövbe ettiler. Böyle bir dertten kurtulmuş olmanın verdiği sevinçle, bir sergi açıp üzerine para attılar. Toplanan paralarla dergâhın kapısına bir çeşme yapıldı.

Rivâyet edilir ki: Zamanın Edirne vâlisi, adamlarından ikisine birer kese altın vererek; “Gidiniz. Bu altınlardan bir kesesini Güzelcebaba’daki dergâhın şeyhi Enis Dede’ye, diğerini de Bostanpazarı’ndaki Hasen Sezai’ye veriniz” dedi. Vazifeliler Enis Dede’ye gelip parayı vermek istediklerinde, Enis Dede; “Evlâdım, vâli paşaya selâmlarımı söyleyiniz. Biz birşeyimiz kalmadığı zaman sahip olduklarımıza bakarız ve Rabbimize şükrederek ne kadar çok şeye sahip olduğumuzu anlarız. Siz lütfen bunu ihtiyâcı olan birine veriniz ki ben de memnun olayım” dedi. Bunun üzerine oradan ayrılan vazîfeliler Hasen Sezai’nin dergâhına doğru yola çıktılar.

Bu sırada da Sezai Efendi’nin dergâhının esnafa olan borçları birikmiş olduğundan, ba’zı esnaf, alacaklarını istemek üzere dergâha gelmişlerdi. Hasen Sezâî alacaklıları iltifât ile karşılıyarak; “Buyurunuz. Lütfen oturunuz. Paranız gelmek üzeredir” dedi. Hasen Sezai’nin yanında para olmadığını bilen yakınları, bu alacaklıların sıkıştırmasından, bu sebeple hocalarının zor durumda kalacağından dolayı üzgün idiler. Az sonra vâlinin adamları geldiler. Hasen Sezai onları görünce; “Nerede kaldınız evlâtlarım. Bizleri beklettiniz. Şu altınları verin de alacaklıların hesaplarını kapatalım. Kendilerini bekletmeyelim” dedi. Oradakiler Sezai hazretlerinin bu kerâmeti karşısında şaşa kaldılar. Hepsi onun talebesi oldular. Vâlinin adamları gelerek, gönderilen altınlar karşısında her iki zâtın nasıl hareket ettiklerini anlattılar. Vâlinin maksadı da zâten bunu öğrenmek idi. Enis Dede ile görüştüğünde; “Siz altınları kabûl etmediniz. Ama Hasen Sezâî Efendi aldı” dedi. Enis Dede tebessüm ederek; “O öyle bir deryadır ki, ufacık kirli bir taş parçasının o deryaya düşmesiyle o derya kirlenmez. Deryanın büyüklüğü içinde erir kaybolur. Paraları, mutlaka bir ihtiyâç sebebiyle kabûl etmiştir. Yine mutlaka kendisi için değil, başkalarına fâideli olmak için kabûl etmiştir ve bunu kabûl etmesi de ihlâsına zarar vermez” dedi.

Daha sonra Hasen Sezâî ile görüşen vâli; “Altınları Enis Dede almadı ama siz aldınız” dedi. O da buna cevap olarak; “Efendim! O zât öyle yükseklerde uçan bir zümrüd-ü ankâ kuşudur ki, leşe konmağa dünyalık şeylere el sürmeğe tenezzül etmez” dedi. Vâli her iki zâhn tevâzu’ları ve birbirlerine olan edebleri karşısında hayrette kaldı. Onlara olan muhabbeti daha çok arttı.

Edirne’de devlet erkânından ba’zıları güle çok meraklı idiler. Birgün o gül yüzlü Hasen Sezâî Efendi’yi ziyârete gittiler. “Efendim, sizin güllerinizi görmeye geldik” dediler. O da; “Maddî güllerimizi mi yoksa, ma’nevî güllerimizi mi?” deyince, onlar, “Her ikisini de” dediler. Birlikte bahçeye geçtiler. Hasen Sezâî oraya bir nazar edince misâfirler kendilerini ma’nâ âleminde, fevkalâde güzel güller, sarmaşıklar arasında gördüler. Güllerin kokusundan mest oldular. Bundan sonra hepsi Hasen Sezai’nin talebelerinden oldular.

Birgün içkiye mübtelâ olan ba’zı gençler, torbalarına içki şişeleri koyarak, kıra içki içmeye gidiyorlardı. Giderken, Hasen Sezai’nin dergâhının önünden geçmeleri icabetti. Sezâî Efendi onları görerek; “Evlâtlar, nereye gidiyorsunuz. Torbaların içindeki şişelerde ne var?” diye sordu. O gençler, muziplik olsun diye ve hâllerini gizlemek için gülerek; “Efendi baba! Kıra gezmeye gidiyoruz. Şişelerimizde de şerbet var” dediler. Hasen Sezâî tebessüm edip; “Peki öyle olsun” buyurdu. Gençler ayrılıp gittiler. Kıra vardıklarında sofralarını kurdular. Şişelerindeki içkiyi içmeye başladıklarında hepsi birden çok şaşırdı. Çünkü şişelerin içindeki içkilerin hepsi şerbet olmuştu. Hepsi birden yolda Sezâî Efendi ile karşılaştıklarını ve konuşmalarını hatırladılar. Bu hâlin, o büyük zâtın bir kerâmeti

olduğunu anlayıp, hepsi tövbe etti ve ondan sonra bir daha içki içmediler.

Hasen Sezai'nin (r.aleyh) hayâtında çok kerâmetleri görüldüğü gibi vefâtından sonra da böyle fevkalâde hâlleri, kerâmetleri çok görülmüştür. Vefâtından yüz sene kadar sonra, kabrini su basmıştı. Dergâhın bulunduğu yerdeki câminin hatîbi rü'yâda birkaç defa îkâz olundu. Bunun üzerine, hürmetle ve hükümetin de ma'lûmâtı olarak, tasavvuf ehli zâtların da huzûrunda, besmele ile kabir açıldı. Bu arada Hasen Sezai'nin cesedi de göründü. Vefâtından sonra aradan yüz küsur sene geçmiş olmasına rağmen, vücûdu taptaze olarak duruyordu. Kabirden alınıp yan tarafta bir odaya kondu. Oraya konulduğu anda etrâfı çok güzel bir koku kapladı. Kabir ta'mir edilip ve su basması önlendikten sonra tekrar aynı kabre defnolundu. Bu hâli gören ve duyanların muhabbet ve bağlılıkları daha da arttı.

Sefînet-ül-evliyâ kitabının müellifi Hüseyn Vassâf Halvetî şöyle anlatır: "1324 (m. 1906) senesinde Sezâî hazretlerinin türbesini ziyâret için Edirne'ye gitmiştim. Ziyâret esnasında duyduğum, hissettiğim ma'nevî haz pek yüksektir. Başucundaki taşın üzerine kutubluk alâmeti olmak üzere siyah bir sarık sarılmıştır. Bu ziyâretim ma'nevî bir hava içerisinde geçti. Ayaklarını bastığı tahta bile teberrüken muhafaza olunmuştur.

Edirne'ye daha sonraları birkaç defa gittim. Son ziyâretim 1341 (m. 1922) senesinde oldu. Sezâî Efendi'nin güzel kokulu türbesini ziyâretle şereflendim. O sıralarda türbeye bakmakla vazîfeli olanlar her nasılsa dünyâya düşkün kimseler olduğundan, onların alâkasızlığı ve lâkayd hâlleri sebebiyle türbe bakımsız hâlde idi. İçeriyi örümcek ve tozlar kaplamış vaziyette idi. Cildleri bozulmuş, sahifeleri eskimiş Kur'ân-ı kerîmler de ortalıkta duruyordu. Bu duruma çok üzüldüm. Hattâ bir kimse içeriye kadar girmiş, sandukanın üzerinde örtülü bulunan değerli kumaşın yarısını keserek, götürüp satmış idi. Bunu öğrenince üzüntüm daha da arttı. Çok mahzûn oldum. Böyle yüksek bir zâtın türbesinin bu derece bakımsızlık içinde bulunması ne kadar acı idi. Mahallî vakıfların bozulması ve dergâha bakanların geçim derdine düşmeleri, türbeye hizmeti aksatmış idi. Hemen türbeyi temizlemek için teşebbüse geçtim. Allahü teâlânın izni ve yardımı ile türbeyi lâyık olduğu hâle getirdik."

Hasen Sezâî Efendi çok yüksek bir zât idi. Devamlı olarak Allahü teâlâyı zikrederdi. Ya'nî O'nu hiç unutmaz, hep hatırında tutardı. Etvâr-ı seb'ayı (nefsin yedi hâlini) nazm olarak ta'rîf ve sırlarını îzâh etmek üzere uzunca bir kasîdesi vardır. Buna, Şümû'u lâmi' denir. Dâmâdı Ahmed Müslim Efendi de bu kasideyi gayet ârifane olarak, çok güzel şerhedip açıklamış ve bu şerhine, "Şerh-ı kasîdet-iş-Şümû'u lâmi' bi beyânî etvâr-ı seb'a" ismini vermiştir. Bu eser 1210 (m. 1795) senesinde basılmıştır. Etvâr-ı seb'a, nefsin yedi hâli olup şunlardır: 1- Nefs-i emmâre, 2-Nefs-i levvâme, 3- Nefs-i mülhime, 4-Nefs-i mutmainne, 5- Nefs-i râdıyye, 6-Nefs-i merdıyye, 7- Nefs-i sâfiyye.

Sezai Efendi'nin kaç evlâdı olduğu kat'î olarak bilinmemekte olup, büyük oğlu Sâdık Efendi tanınmaktadır. Bundan başka bir oğlu ve iki kerîmesi (kızı) bilinmektedir. Kerîmelerinden birini Ahmed Müslim Efendi, diğerini de Hâfız Mustafa Efendi ile evlendirmiştir. Oğlu Sâdık Efendi ve her iki dâmâdı da tasavvuf yolunda yüksek derece sahibi olup her üçü de Sezâî Efendi'nin halîfelerinden idiler.

Hasen Sezai Efendi'nin Mektûbât'ından seçmeler:

Oğluna yazdığı bir mektûptan ba'zı kısımlar:

"Gözümün nûru evlâdım. Her hâlde seni cenâb-ı Hakka emânet ettim. Kalb gözüm açık olsun. Mahlûklara güzel ahlâk ile muâmele edesin ki, bütün amellerin en güzeli, güzel huylu olmaktır. Dili tatlı olanın dostu çok olur, buyurulmuştur. Dâima insanların aybını gizle. Kimsenin aybını yüzüne vurma. Gadab ve kızgınlığını yenmeye çalış. İhtiyârlara karşı hürmette bulun. Bir fakir gördüğün zaman, gücün yettiği kadar elinde bulunandan yardımda bulun. Bunlara riâyet edersen ömrün uzun olur, Hak teâlâ her yerde seni azîz eder.

Dâima affedici ol. Vasıyyetlerimi tutarsan hem dünyâda rahat ve muhterem, hem de âhirette mükerrem olursun ve rızâmı kazanmış olursun. Dâima i'tikâdı düzgün, sâlih kimselerle birlikte bulun. Dünyâ fânidir. Ne sana kalır ne de başkasına. Bakî kalacak şey Allahü teâlâ için olan muhabbettir."

Yine oğluna yazdığı başka bir mektûptan ba'zı kısımlar:

"Gözbebeğim evlâdım. Seni, her hâlde, Allahü teâlâya ve O'nun sevdiklerine emanet ettim. Hak teâlâ encamını (akıbetini, sonunu) hayreylesin (Amîn). Vaktini ganîmet bil.

Nefisini tanımaya çalış. Bedeninde feyz ve ihsân olunan kuvvetler emânettir. Fırsat elde iken, vaktini kemâl sahibi olmak için harcayasın. Dâima nefsine muhalefet et. Mahlûklardan gelen eziyet ve sıkıntıyı nefsini terbiye eden ilâçlar say ve sabreyle. Tahammül et. Böyle yaparsan rûhun kuvvet bulur.

Dünyâ hayâtı üç-beş gündür. Aldanıp da fırsatı kaçırmayasın. Tenbel kimselere uymayasın. Dinsizler ile görüşmeyesin. Ehl-i sünnet olanlar ile yâr ve kardeş ol."

Babadağlı Muhtârî-zâde Derviş Ahmed'e yazdığı mektûptan bir kısım:

"Canım oğlum. Allahü teâlâ yardımcın olsun. Varlık âleminde her sûrette selâmette olasın. Dervişlik çok kıymetli bir hâldir. O güzel sıfat herkese nasîb olmaz. Allahü teâlâ bunu sevgili kullarından ba'zılarına ihsân eder. Nefse her ne güç gelirse, iyi bil ki insana ondan hayırlısı olmaz. Mektûbun geldi. İnşâallah kalb genişliğine nail olursun. Seni her husûsta cenâb-ı Bârî'ye emânet ettim. Devamlı bizi hatırlayınız.

Ben unutmam seni ey gözümün nûru, Sen de an zaman zaman bu mehcûru (ayrı düşmüşü)."

Derviş Yûsuf Efendi'ye yazdığı bir mektûptan ba'zı kısımlar:

"Esselâmü aleyküm. Oğlum Derviş Yûsuf! Ne hâldesin, seni çok özledim. İnşâallah yakında görüşürüz. Orada bulunan sevdiklerimize hayır duâlarımı bildiriniz. Cümleniz hak yolunda gidiniz. Günlerinizi gafletle geçirmeyiniz. Ömür sermâyenizi beyhude yere sarf etmeyiniz. Birbirinize sevgi ve kardeşlikle muâmele ediniz. Bu yüksek yolda gayrılık yoktur. Muhabbet üzerine kurulmuştur. İnsanlık îcâbı meydana gelen ve kusur gibi görünen beşeri sıfatlara değil, hakîkî ma'nâya bakınız. Size, orada bulunanlara ve çocuklarınıza, bu duâcınız ve burada bulunanlar çok selâm ederler."

Yine aynı zâta yazdığı başka bir mektûptan ba'zı kısımlar:

"Esselâmü aleyküm. Oğlum Derviş Yûsuf! Hak teâlâ yardımcın olsun. Büyükler dünyâ ve âhırette elinden tutsunlar. İnşâallah. Hak teâlâ sana zâhirî ve bâtınî yükselmeler nasîb eylesin. Sûretini ma'mûr, hâl ve gidişatını pür-nûr eylesin. Her hareketinde, dînimizin emirlerine, tasavvuf yolunun edeb ve inceliklerine riâyet edesin. Allahü teâlâdan, Resûlullah efendimizden ( aleyhisselâm ) ve Resûl aleyhisselâmın vârisleri olan büyük âlimlerden başkasına gönül vermiyesin. Böyle yaparsan her işin gönül hoşluğuyla olur. Biz senden hoşnuduz. Allahü teâlâ da râzı ve hoşnûd olsun.

Allahü teâlânın mahlûkuna ibret nazarıyla bakasın. Hiç kimseye kem gözle bakmayasın. Baktıklarına merhametle bakasın. Böylece Allahü teâlânın rahmetine nail olman ümid olunur. Hak teâlâ hepinize, ma'nevî olarak ilerlemek ve yüksek derece sahibi olmak nasîb eylesin.

Size olan sevgi ve hasretimiz pekçoktur. Yanımızda olmanızı ne kadar istiyoruz. Gerçi yanımızda hizmet edecek adamımız çoktur. Lâkin sizin hizmetinizden hoşnûd ve emîn olduğumuz için sizleri hatırladıkça gönlümüz parçalanıyor. Bununla beraber orada da büyüklerin hizmetinde bulunuyorsunuz. Berhudar olasın. Ya'nî güzel hâl üzere olasın ve büyükler, hizmetinizden memnun ve mesrûr olalar."

Yine Derviş Yûsuf'a yazdığı bir mektûptan ba'zı kısımlar:

"Dâima bâtınını nûrlandırmak ve ta'mir etmekle ve zâhirini (dış görünüşünü) de dînimizin emirlerine tam uymakla süsle! Her an edebe riâyet et! Başkalarının yalan yanlış işlerine, hâllerine tâbi olma! Bilakis sen öyle güzel hâl üzere bulun ki, başkaları senin bu hâline imrenerek sana tâbi olsunlar, sana benzemeye çalışsınlar.

Herkese merhamet et! Sana iyilik edenlere olduğu gibi kötülük edenlere de iyilik etmek için gayret et! Herkese hâline göre muâmele et. İyilik yapmaya ve hayır eserleri bırakmaya çok gayret göster ki, kıyâmete kadar ismin hayırla yâd edilsin.

Devamlı olarak Allahü teâlâyı zikrediniz ve her işinizde O'nu hatırlayınız ki, bulunduğunuz yer, Allahü teâlâyı zikretmenin nûru ile nûrlansın."

Yine aynı zâta yazdığı bir mektûptan ba'zı kısımlar:

"Allahü teâlâ büyüklerin dergâhında yüzünü ak eyleyip, büyüklerin yoluna kavuştursun. Sizi dünyâda evliyâlık nûru ile azîz ve âhırette dîdârını göstermekle ikramda bulunduklarından eylesin!

Geçmiş büyüklerimizin yolu üzere bulununuz. Onlar gibi hareket ediniz. Devamlı olarak Allahü teâlâyı hatırlayınız. O'nu

hiç unutmayınız. Bir an O'ndan gâfil olmayınız. Dünyalık için hiç kimseye yaltaklık yapmayınız. Yalnız Allahü teâlâ için tevâzu ediniz. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "Allah için tevâzu edeni, Allahü teâlâ yükseltir."

"Devamlı olarak kendi hâlinle meşgûl olasın."

Yine aynı zâta yazdığı başka bir mektûptan ba'zı kısımlar:

"Oğlum Derviş Yûsuf! Hak teâlâ seni üstadın hazret-i Gülşenî'nin sırrına mazhar eylesin. Allahü teâlânın dostları olan evliyâya hizmette bütün kuvvetinle gayretli olasın ve onların her işlerini kendi işlerinden önce tutasın. Hevâsına tâbi olanlara uymayasın. Dâima başkalarını hakka da'vet edesin. Kalbini bir an Allahü teâlâdan ayırmayasın. Her ne ki seni, cenâb-ı Hak ile meşgûl olmaktan alıkoyarsa o şeyi put bilip, ondan o şekilde kaçınasın.

Talebe arkadaşlarınız ile birlik ve beraberlik içinde bulunasınız ve birbirinize karşı dâima dostluk ve muhabbet gösteresiniz. Allahü teâlânın sünneti, peygamberlerin (aleyhimüsselâm) sünneti ve evliyâ zâtların sünneti vardır. Allahü teâlânın sünneti; mahlûkâtın ayıp ve kusurlarını setretmek, gizlemektir. Peygamberlerin sünneti müdârâdır. Müdârâ, kendisine veya başkalarına zarar gelmek korkusundan dolayı iyiliği emretmek ve haramı men etmek mümkün olmazsa, böyle hâllerde fitneye sebep olmamak için, fitneye mâni olmak için susmak, idâre ederek güzel muâmelede bulunmak ve yüze gülmek demektir. Evliyânın sünneti ise, insanların eziyet ve sıkıntılarına tahammül etmektir. Bu sünnetler ile amel etmeye gayret edesin."

Başka bir mektûptan bir kısım: "Bir güçlükle karşılaştığın zaman Allahü teâlâya tevekkül et ve O'na güven. O müşkil işini büyüklere havale eyle. Böyle yaparsan her işinde galip ve muvaffak olursun.

Mektûbunu eksik etmeyesin. Hâllerini sık sık bildiresin. Her işinde Allahü teâlânın yardımı üzerine olsun.

Orada bulunanlara da selâm ederiz."

Talebelerinden Seyyid Osman'a yazdığı mektûptan bir kısım:

"Oğlum Seyyid Osman! Hazret-i Allah her husûsta yardımcın olsun. İlim ve tasavvuf erbâbına hizmet etmeyi ibâdet bilesin. Onların en aşağısına bile hizmet etmekten ar etmiyesin (utanmayasın). "Bir kavmin efendisi, onlara hizmet edendir" buyurulmuştur. Kibirlenmek, kendini var kabûl etmek, ya'nî kendini birşey zannetmek çok tehlikelidir. İnsana ne zarar gelirse hep böyle düşüncelerden gelir."

Yine Seyyid Osman'a yazdığı mektûptan bir kısım:

"Her husûsta seni cenâb-ı Hakka emânet eyledim. Zâhirî (görünen) işler ile meşgûl olmak seni hak yolunda ilerlemekten mahrûm etmesin. Bundan evvel geçen zamanı muhafaza et. Geçmiş olan zamandan elde ne var. Hiçbirşey değil mi? Geleceği de ona göre düşün. Onun da gelip geçeceğini hatırla. Vaktini ganîmet bil. Netice-i kârı bulmaya gayret eyle. Netice-i kâr nedir dersen, nefsi tanımakdır. Nefsini tanıyan onun kötülüklerine hilelerine aldanmaz. Hepinize samimî sevgi ve selâmlarımızı bildiririz."

Yine aynı zâta yazmış olduğu bir mektûptan ba'zı kısımlar:

"İnsanın söz, fiil ve fikir olarak ya'nî her haliyle hidâyete tâbi olması, nefsi her neyi emrederse ona muhalefet etmesi lâzımdır. Fikir, uygunsuz düşüncelerden uzak olmalıdır ki, bu uygunsuz düşünceler kalbi meşgûl etmesin ve o şekilde hareket etmeye sebep olmasın. Sonra nice uygunsuz düşünceler meydana gelir ve kalbi kaplar da güzel ahlâkı yok eder. Nihâyet, o bozuk düşünceler insanı aşağı derecelere düşürür ve sonunda hidâyet menzilinden ayırır. Nitekim, Peygamberimiz ( aleyhisselâm ); "İnsanın bedeninde bir et parçası vardır. Bu iyi olunca, bütün uzuvlar iyi olur. Bu kötü olunca bütün organlar bozuk olur. Bu kalbdir" buyurmuştur. Ya'nî bu, yürek denilen et parçasındaki gönüldür. Buna göre, kalbin bozuk düşüncelerden korunması en başta gelmektedir."

Dâmâdı Mustafa Efendi'ye yazdığı mektûptan bir kısım:

"İnsan, neş'e sahibidir ve fikrine ya'nî gönlündeki düşüncelerine bağlıdır. Fikri nasıl ise neş'esi de o şekilde olur. Bu vücûdun aslı sahrada yapılmış bir eve benzer ki, o ev ile güneş arasında perde yoktur. Fakat, düşünün ki bu evin bütün pencereleri kapatılmış. Bu hâlde güneşin ziyası o evin iç kısmına te'sîr eder mi? Etmez. Ama bu evin dört tarafında bulunan pencerelerin hepsi açık olsa, perde bulunmasa, güneşin ziyası evin içine girer. Güneşin ziyası girmemiş olsa bile ziyasının aksi eve girer ve ev aydınlık olur. Evde olan

görülür, İşte feyz ve hidâyete kavuşmuş olan kimse pencereli eve benzer. Kalbine hidâyet nûru akseder ve kalbine geleni gideni görür ve bilir.”

Halifesi Hacı Muhammed Dede’ye yazdığı mektûptan ba’zı kısımlar:

“Bismillâhirrahmânirrahîm. Oğlum! insanı Allahü teâlâya yaklaştıran evliyâlık hâlleri, Allahü teâlânın ihsânlarından bir ihsândır. Cenâb-ı Allah bu ni’meti dilediğine ihsân eder. Bir kulunu evliyâlığın yüksekliklerine kavuşturmayı murâd ettiğinde, göklerde bulunan meleklere; “Filân kulumu seviyorum, siz de sevin” diye nidâ eder. Bu nidaya muhâtab olan göklerdeki melekler, yeryüzünde bulunan meleklere nidâ ederek bu hali bildirirler. Yerdeki melekler de, insanların kalblerine, o bahtiyar ve şerefli zâtın muhabbetini yerleştirirler. Sevilmek kişinin kendi işi değildir. Allahü teâlânın bir ihsânıdır. Ya’nî Allahü teâlâ bir kimsenin muhabbetini kulların kalblerine yerleştirmedikçe, o kimse ne kadar isterse ve gayret etse de sevilmez.

Bütün amellerini Allahü teâlânın rızâsı için edesin. Ya’nî yaptığın bütün işler O’nun râzı olduğu işler olsun ve yalnız O’nun rızâsı için yapılmış olsun. Bir amel yaparken, sırf Allah rızâsı için değil de bir arzuya kavuşmak niyeti araya girerse, kalbine ilâhî feyzlerin gelmesine mâni olan perdeler hâsıl olur. Bu ise dünyâ ve âhıret saadetinin elden gitmesine, sonsuz felâketlere düşmeye sebep olan şeylerin başta gelenlerindendir. Sen seni sevenler için nasıl hayır dileyici, hayır isteyici isen, seni sevmiyenlere dahî aynı şekilde ol.”

Mehmed Dede isminde bir zâta yazdığı mektûptan bir kısım:

“Gözümün nûru evlâdım. Hazret-i Allah basiret nûrunuzu ziyâde eylesin.

Hakkı hakkıyla görmek nasîb etsin. Cennetine, sonsuz ni’metlere dâhil eylesin! Hak yoluna girenlerin en başta yapması îcâb eden şey, nefsin arzularını terk etmektir ve kendisinden ilim ve edeb öğrendiği, hakîkî âlim olan rehberinin, üstadının rızâsını kazanmaktır. Üstadının, sakınılmasını emrettikleri şeylerden mutlaka sakınmalıdır. Evliyâya karşı çok muhabbet etmelidir. Tohum ekilen bir yerde, mahsûl elde edilmesinin mutlak olduğu gibi, büyüklere muhabbet etmenin meyvesi de vallahi zuhur eder. Bunda hiç şüphe bulunmasın.”

Talebelerinden birine yazdığı mektûptan bir kısım:

“Hak teâlâ bâtın (kalb) gözünü açıp, kalbini ma’mûr ve mesrûr eyleye. Amîn.

Cenâb-ı Hak insân-ı kâmili kendi zâtına ayna eylemiştir. O aynanın cilâsı, parlaklığı muhabbetle olur. Nûr-u Hûda’nın gelmesi, kulun gönlündeki düşüncelerine, ihlâs ve muhabbetine göredir. Nûrun gelmesine mâni olan perde var ise bu kuldandır. Haktan değildir. Bunun misâli şuna benzer ki, güneş ışığı bütün evleri kaplamıştır. Lâkin pencerelerini kapalı tutanların, perdeliyenlerin evlerinin içleri aydınlık olur mu? Elbette olmaz. Güneşin bunda ne kusuru vardır. Allahü teâlâ gönül genişliği, ferahlığı versin. Mektûbunu eksik etme. Biz de yazıyoruz. Lâkin gönül bununla teselli bulmuyor. Dâima kavuşmak, görüşmek istiyor. İnşâallah o da nasîb olur.”

Talebelerinden birine yazdığı bir mektûptan:

“İnsan vücûdunun Hak teâlânın aynası olduğunda şüphe yoktur. Lâkin aynayı çok tozlandırıp da hakîkati görmemek de büyük bir mahrûmiyettir. İhlâs ile ibâdet ederek, o aynayı parlak tutmak lâzımdır. Bunun için çok gayret etmelidir. Hiçbir zaman nefs ile mücâdeleyi terk etmemelidir. İlerlemeye çalışmalıdır. Tarlaya tohum ekilmese mahsûl meydana gelir mi? Elbette gelmez. O hâlde ilerliyebilmek için gayret lâzımdır. Allahü teâlânın bizim amelimize hiç ihtiyâcı yoktur. Bizim amelimiz ancak yine bize âittir. Hak teâlâ hepimizi İslâmiyet yolunda dâim eylesin. Akıbetimizi hayreylesin. Görünüşte insan olan, fakat hâl ve gidişatı insanlığa yakışmayan kimselerden uzak eylesin. Her an biraz daha ilerlemek, yükselmek nasîb eylesin. Selâm ve duâ ederim.”

Başka bir talebesine yazdığı bir mektûptan:

“Allahü teâlâ ma’nevî ni’metlerden hisse almanı nasîb eylesin. Sakın ha, dünyâ i’tibârına aldanıp ma’nevî yükselmeden geri kalmayasın. Sûrete, görünüşe i’tibâr etmeyesin. Zira görünüşteki i’tibâr, olsa olsa su üzerinde meydana gelen dalgaya benzer. Su üzerindeki dalganın devamlı olması mümkün müdür ve ona bağlanıp kalmak akıl kârı mıdır? Hak teâlâ ma’nâ âlemimizi ihyâ eylesin. Bize hidâyet versin. Çeşitli

yanlışlara düşerek, ma'neviyâtımızın harâb olmasından Allahü teâlâya sığınırız."

Hasen Sezai Efendi'nin şiirlerinden seçmeler:

Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) için yazdığı şiirlerinden:

Vücûdum mülkümün sultânı sensin.
Muhakkak cânımın cânânı sensin.
Sezai vârını mahvetti şimdi.
Hemin mevcûd olan ihsânı sensin.

***

Muhammed Ma'den-i sıdk ve safadır (aleyhisselâm),
Muhammed menba'ı cûd ve atâdır (aleyhisselâm).

***

Derûnumu âteş-i aşkınla yandır yâ Resûlallah!
Dil teşnemi (susuzluğumu) mey-i vaslınla kandır yâ Resûlallah!

Ayrılık ateşin bağrımı yakıp aşkın revân etti,
iki gözüm çeşmesi dolu kandır yâ Resûlallah!

Sezai derd-i menddir (dert sahibidir) bâb-ı lütfuna iltica eyler,
Bilirim ki, dergâhın dâr-ül-emândır yâ Resûlallah!

Hazret-i Hakkın habîbi, sevgilisi, bir dânesi
Olduğu için oldu âlem hüsnünün dîvânesi.

Zât-ı pâkindir sebep bu âlemin icadına,
Olmasa teşrîfin olmazdı cihan kâşanesi.

Kenz-i aşkın mahzeni olmuş Sezai galiba,
Hiç imâret istemez bu gönlüm dîvânesi.

Gel dikensiz gül istersen gülşen irfanındadır,
Buy-ı cânânı taleb kıl gülistan canındadır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 128

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2562

3) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 15

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 84

5) Tercüme-i hâl-i hazret-i Sezâî. (Mektûbât-ı hazret-i Sezai) (Matbaa-i âmire İstanbul-1289)

6) Menâkıb-i Şeyh Sezâî-i Gülşenî (Üniversite Kütüphânesi T. Y, No: 424)

7) Tezkire-i Sâlim sh. 350

8) Tam İlmihal Se'âdet-i Ebediyye sh. 1064, 1159

## SIDDÎKÎ HALÎL

Fıkıh âlimi. İsmi, Halîl bin Es'ad bin Ahmed bin Kemâlüddîn'dir. 1098 (m. 1687) senesinde Dımeşk'da (Şam'da) doğdu. 1173 (m. 1759) senesinde İstanbul'da vefât etti. Edirnekapı dışında bulunan mezarlığa defnedildi.

Halîl Sıddîkî babasının terbiyesinde yetişti. Dımeşk'da bulunan âlimlerin derslerine devam etti. Şeyh Muhammed bin İbrâhim Kedkecî'den icâzet aldı. Büyük âlim Abdülganî Nablüsî, Abdülcelîl bin Ebû Mevâhib, Osman bin Muhammed Kettân, Ali Şum'a, Abdürrahmân el-Mücellid, Muhammed Kâmilî'den ilim öğrendi. İlim ve fazilet sahiplerinin sohbetlerinde bulundu. Dedesi Mekke-i mükerremeye kadı ta'yin edildiği zaman, babası ile beraber hacca gitti. Dedesi ondaki cevheri bildiğinden, babasına onunla ilgilenmesini, tahsil ve terbiyesi üzerinde durmasını tavsiye etti. Babası bu tavsiyeye elinden geldiği kadar uymaya çalıştı.

Halîl Sıddîkî, babasının vefâtından sonra, Vezir Recep Paşa zamanında İstanbul'a gitti. İstanbul'da bir müddet kaldıktan sonra, Şam'a geri dönerek yerleşti. 1158 (m. 1745) senesinde Kudüs kadılığına getirildi. Bir süre sonra İstanbul'a gitti. İstanbul'da 1165 (m. 1752) senesine kadar kaldı. Şam'a kadı olarak ta'yin edildi. Daha sonra Mekke-i mükerreme kadısı oldu. Bu görevde iken Anadolu kadıaskeri rütbesi verildi. İsmi her tarafta duyuldu. Onun büyüklüğünü duyan Sultan Mustafa Hân ona özel bir elbise yaptırarak, hediye etti.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Silk-üd-dürer cild-2, sh. 83

**SÜCÂÎ**

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Ahmed bin Muhammed Sücâî olup, lakabı Şihâbüddîn'dir. Doğum târihi belli değildir. Mısır'ın Sücâiyye denilen beldesinde doğduğu için, Sücâî denilmiştir. 1197 (m. 1783) senesi Safer ayının onaltısında Pazartesi gecesi Kâhire'de vefât etti. Babasının yanına defnedildi.

Sücâî, doğduğu yerde ilim öğrenmeğe başladı. Babasından ve asrın büyük âlimlerinden ilim öğrendi. Abdürrahmân Cebertî'den meşhûr Hidâye kitabını ve bu kitaba Kâdı-zâde'nin yaptığı şerhi, Lukaf-ül-cevâhir, Müceyyeb, Mukantar, Şerh-i Eşkâl-it-te'sîs ve daha başka eserleri okudu. Daha babası hayatta iken ve vefâtından sonra, babasının yerine ders verdi. Asrının önde gelen âlimlerinden idi. Lügat ve fıkıh ilminde derin bilgilere sâhib idi.

Târih-i acâib-ül-âsâr fit-terâcim el-ahbâr kitabının müellifi olan Allâme Abdürrahmân Cebertî şöyle yazmaktadır "Sücâî, bizimle beraber büyük âlim Seyyid Muhammed'den Emâlî kitabından ve Buhârî'den çok ders dinledi. Ayrıca Ahmed bin Hanbel,İmâm-ı Şafiî, Mâlik bin Enes, Nâfi ve İbn-i Ömer Tarîkî ile gelen âlî rivâyetleri ve daha başka rivâyetleri dinledi."

Kendisi şöyle anlatır: "Bir gece rü'yâmda birisinin şöyle dediğini duydum: Kim hergün; "Yâ Allah! Yâ Cebbar! Yâ Kahhâr!" mübârek lafızlarını 360 defa söylerse, tâ'ûn hastalığı ona musallat olmaz."

Sücâî, eser yazma husûsunda çok mahir idi. Dînî ilimlere, edebiyat, tasavvuf, mantık ve astronomiye dâir birçok eseri vardır. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Ed-Dürer fî i'râb-i evâil-is-süver, 2- Şerh-u muallakât-ı İmri-ül-Kays, 3- Şerh-u lâmiyet-i Semûel, 4- Haşiyetün alâ şerh-ü-katr li İbn-i Hişâm, 5- Haşiyetün alâ şerhi İbn-i Aidi lil-elfiyeti fin-nahvi, 6- Manzümetün fil-ıstiârât, 7- Şerhün alâ delâil-il-hayrât, 8- Şerhün alâ esmâ-il-hüsnâ.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 154

2) Acâib-ül-âsâr cild-1, sh. 570

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 179

4) El-A'lâm cild-1, sh. 93

5) Brockelmann Sup-2, sh. 445

**SÜLEYMÂN MEHMED NAHÎFÎ**

Evliyânın büyüklerinden. İsmi Süleymân bin Abdürrahmân bin Sâlih'tir. 1062 (m. 1652) senesinde doğdu. 1151 (m. 1738) senesinde İstanbul'da vefât etti. Mezârı, Topkapı dışında Maltepe caddesi üzerinde "Fransız Müslüman Mezarlığı" ismiyle bilinen mezarlığın yanındaki köşededir.

Süleymân Nahîfî'nin kimden ders aldığı bilinmemektedir. Kırk sene oruç tuttu. Devamlı Hızır (aleyhisselâm) ile görüşürdü. Kendisini setrederdi. Devamlı oruç tutup çok riyâzet çekti. Bu yüzden çok zayıfladığından veya yüksek dereceler vadisindeki kemâl-i aczinden dolayı, Nahîfî mahlasını kullandı.

Aynı zamanda iyi bir hattât olan Süleymân Nahîfî, yeniçeri ocağına yazıcı olarak girdi. 1100 (m. 1688) senesinde elçi olarak İran'a giden Kavuk Mehmed Paşa'nın yanında yazıcı olarak bulundu. İran'da iken, Nahîfî'nin Fars edebiyatındaki üstünlüğüne Acem edipleri hayran kaldılar. Daha sonra Şehîd Ali Paşa, Rikâb-ı kâim-i makam (Sadrâzam vekîli) iken, Nahîfî bir müddet onun yanında sadâret kâtibi olarak görev yaptı. Sonraları bu görevden ayrılarak bir müddet inzivâya çekildi. Bir süre çeşitli devlet görevlerinde bulunduktan sonra, 1138 (m. 1725)'de Mâliye bakanı yardımcısı oldu. Bu görevde uzun müddet kaldıktan sonra, kendi isteği ile emekliye ayrıldı.

Nahîfi çeşitli eserleri Türkçeye çevirdi. Yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Mesnevî-i şerîf tercümesi, 2- Hilyet-ül-envâr, 3- Mevlid-i Nebevî manzûmesi, 4- Kasîde-i Bürde'nin Arabî, Fârisî ve Türkçe lisânları ile tahmisi, 5- Bânet Suâd kasidesinin tahmisi, 6- Molla Câmî'nin meşhûr üç

na'tının tahmisi, 7- Kasîde-i Mısriyye tercümesi ve tahmisi, 8- Ravzat-üs-safâ, 9-Zühr-ül-Âhıre, 10- Enfüs-ül-Âfak, 11- Mev'izat-ün-nüfûs, 12- Nasîhat-ül-vüzerâ, 13- Tevhîd-i Hak, 14- Mi'râciyye, 15- Fazîlet-üs-siyâm, 16- Âdâb-ı tarikat ve Kavâid-i hakîkat, 17- Mübâhase-i kaza ve kader, 18- Risâle-i Hıdriyye, 19-Risâle-i Kalemiyye, 20- Kasîde-i Lâmiyye şerhi, 21- Kasîde-i Emâliyye şerhi, 22- Mecmû'â-ı Resâil, 23- Dîvân: Nahîfî'nin dîvânı basılmıştır. Şiirleri gayet güzel yazılmıştır. Dîvânı, İbn-ül-Emîn Mahmud Kemâl Bey'in kütübhânesinde vardır.

Süleymân Nahîfî'nin daha çocukken yazdığı bir na'tı:

Bu gülşende hezâr-ı bî-nevâyım yâ Resûlallah!
Velî âsurde-i cefâyım yâ Resûlallah!

No'la olsun reva cûyende-i dâru-yı ihsânın,
Esîr-i derd-i aşkım mübtelâyım yâ Resûlallah!

Beni gencine-i fazl-ı Hudâdan behreyâb eyle,
Der-i lütfunda muhtâc-ı atayım yâ Resûlallah!

Kerem kıl lütf-u ihsânınla dilşâd eyle ben zarı
Nahifiyim kapında bir gedâyım yâ Resûlallah!

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-5, sh. 144

**SÜLEYMÂN ZÂTÎ**

Anadolu evliyâsının büyüklerinden. Aslen Geliboluludur. Keşan'da ikâmet ettiğinden, Keşanlı Süleymân Zâtî diye meşhûr oldu. Doğum târihi ve yeri kesin olarak belli değildir. 1151 (m. 1738) senesinde Keşan'da vefât etti.

Süleymân Zâtî, Bursalı İsmâil Hakkı hazretlerinin talebelerindendir. Hocasından aklî ve naklî ilimleri öğrendi. Ma'nevî hocası tarafından Gelibolu'ya gönderildi. Kendisi bunu şöyle anlatır: "Hocam İsmâil Hakkı hazretleri ile 1125 (m. 1713) senesi başlarında Şam'dan Üsküdar'a geldiğimizde, Tasavvuf büyüklerinin âdeti olduğu üzere, hocam bana istihâre yapmamı emir buyurdu. O gece rü'yâmda kendimi Gelibolu'daki Yazıcı-zâde Muhammed Efendi'nin mağarasına varmış gördüm. Yazıcı-zâde bana görünüp, iltifâtta bulundu. Mübârek eli ile arkamı üç defa sığadı. Elimden tutup şehrin içine götürdü. Bundan sonra yine kendimi İstanbul'da Kâsımpaşa'da gördüm. Ertesi gün hocam bana; "Akşam rü'yânda ne gördün" deyince ben ondan ayrılmamak için Gelibolu'ya gittiğimi gizledim. Sâdece Kâsımpaşa'yı gördüğümü söyledim. Sözümü bitirince bana; "Önce Gelibolu'yu görmedin mi?" buyurdu. O anda kendimi kaybettim. Kendime gelince hemen hocamın ellerine kapandım. Hocam İsmâil Hakkı hazretleri ağlayarak; "Oğlum! Çok zamandan beri Allahü teâlâya, bizim talebelerimizden birisi Gelibolu'ya gitsin ve orada Yazıcı-zâde Muhammed Efendi'nin rûhâniyetinin bereketi ile, talibleri büyüklerin yoluna da'vet etmesi için niyazda bulundum. Elhamdülillah, duâmız kabûl oldu" buyurdu. Sonra beni Gelibolu'ya gönderdi. Yola çıkmadan önce bana şu tenbîhleri yaptı: "1137 (m. 1724) senesine kadar Gelibolu şehrinden bir adım olsun dışarı çıkma. Eğer 1137 (m. 1724) senesine kadar vefât etmezsek, bize gelmen işâret olunduğu zaman, gecikmeyip, hicreti lütuf ve ihsân bilip emre itaat edesin. Bu yolun büyüklerinin gittikleri yoldan ayrılmayasın." Daha sonra, çilemiz dolup, ziyâretlerine karar verdiğimde, hocamın vefât haberini aldım. Hasretiyle yanıp tutuştum."

Şeyh Süleymân Zâtî'nin yazmış olduğu şiirleri tasavvufî olup, çok güzeldir, İsmâil Hakkı hazretlerinin mübârek rûhâniyetlerinden istifâde ettiği şiirlerinde açıkça görülür. Süleymân Zâtî'nin bir dîvânı ve Sevânih-un-nevâdır fî ma'rifeti anâsır isimli bir eseri vardır. Ayrıca hocası İsmâil Hakkı hazretlerinin;

"Bir elif bul mekteb-i irfanda o bâ'yı sor Kad hamide eyleyip yâ gibi ondan bâ'yı sor" ma'nâlı kasidesini de mufassal bir sûrette şerh etmiştir.

Yazmış olduğu şiirlerden ba'zıları:

Geçirme ömrünü mü'min, sakın ki, kîl-ü-kâl üzre!
Sözün ma'nâsını anla, ne yürürsün hayal üzre?

Bu dünyânın süslerine, aman aldanma ey gâfil!
Buna her kim gönül verse, geçer ömür melal üzre.

Bir dikkatli nazar etsen, bu dünyâ ehli canım,
Kazanırlar para dâim, bunlar cenk ve cidal üzre,

Bu dünyâya neler geldi, ben diyenler göçüp gitti,
Bilmeli, bu fâni mülkü, yarattı Hak zeval üzre.

Kaçarsan arkandan gelir, kovalarsan yetişemezsin,
Ki, dünyâ gölgeye benzer, denildi bu misâl üzre.

Akıllı olan bir kişi, gönül vermez bu dünyâya,
Düşkün olmaz ondan yana, bilir onu kemâl üzre.

Bir kalb dünyâya bağlansa, ibâdet zevkini duyamaz,
Onunçün Zâtî bu şi'ri getirdi hasbıhâl üzre.

* * *

Senin nûr-i cemâlindir, eden âlemleri işrâk,
Senin rûy-i visalindir, eden gönülleri müştak.

Halîl'e nâr-ı Nemrudu, gülistan eyledin amma,
Benim nâr-ı muhabbetle derûnum eyle din ihrâk.

Eğerçi Nûh'a tufandan, necât irdi cenabından,
Beni deryâ-ı aşkında, tamamen eyledin igrâk.

Nihâyetsiz rahmetinden, şifâlar verdin Eyyûb'e,
Bu bî-çâreyi eyledin, yâ Rab derd ehline ilhak.

Cemâlinin sevdasıyla, bugün bu Zâtî'yi ednâ,
Emeklemekde yolunda başı açık yalın ayak.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 59

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2224

3) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 342

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 72

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 93

**SÜVEYDÎ**

Bağdat'ta yetişen âlimlerin büyüklerinden. Şafiî mezhebi fıkıh âlimidir. İsmi, Abdullah bin Hüseyn bin Mer'î bin Nâsırüddîn el-Bağdâdî es-Süveydî el-Abbâsî'dir. Otuzuncu dedesi Abbasî halîfelerinden Ebû Ca'fer Abdullah Mensûr'dur. Künyesi Ebü'l-Berekât, lakabı ise Cemâlüddîn'dir. Süveydî-zâde diye meşhûr oldu. 1104 (m. 1692) senesinde Bağdat'ın batısında Kürh mahallesinde dünyâya geldi. 1174 (m. 1760) Senesi Şevval ayının onbirinde Cumartesi günü öğle vakti, Bağdat'ta vefât etti. Evliyânın büyüklerinden Ma'rûf-i Kerhî hazretlerinin yanında medfûndur.

Süveydî altı yaşında iken babası vefât etti. Yetim olarak büyüdü. Asrının meşhûr âlimlerinden olan Şeyh Ahmed Süveydî'nin terbiyesinde yetişti. İlk tahsiline onun yanında başladı. Onun huzûrunda ilk olarak Kur'ân-ı kerîmi okumayı öğrendi. Sonra kitabet (hattâtlık) san'atında yetişti. Bağdat'ta iken, Arab edebiyatına âit ilimleri Hüseyn bin Nûh el-Hanefî'den ve Şeyh Sultan bin Nasır el-Hâbûrî'den okudu. Sonra Musul'a gidip, orada bulunan âlimlerden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Hanefî âlimlerinden Fethullah-ı Mûsulî ve Şeyh Yâsîn Efendi'nin derslerine devam ederek, onlardan çok istifâde etti. 1157 (m. 1744) senesinde, Musul, Haleb ve Şam yolu ile Mekke-i mükerremeye, orada hac vazîfesini yaptıktan sonra, Medîne-i münevvereye gitti. Ravda-i mutahherada, hadîs kitaplarını ve bilhassa "Kütüb-i sitte"yi teberrüken kırâat eyledi. Burada bulunan birçok âlim ve fâzıl zâtların ilimlerinden çok istifâde etti. Hacdan dönüşlerinde, asrının meşhûr ve büyük âlimlerinden Abdülganî Nablüsî, İstanbullu Ali Efendi, Şeyh Ahmed bin Akîl el-Mekkî, Muhammed bin Tayyib el-Medenî, Mustafa bin Kemâlüddîn el-Bekrî gibi zâtlardan ilim ve feyz aldı. Bunların herbiri, kendisine icâzet verdiler. Haleb âlimlerinden Abdülkerîm Şerâbâtî, Şerîf Muhammed bin İbrâhim Trablusî, Şeyh Tâhâ el-Cübeyrînî, Şeyh Muhammed ez-Zümmâr, Ali Debbâğ, Şeyh Muhammed el-Mevâhibî ve Şam âlimlerinden İsmâil Aclûnî el-Cerrâhî, Şihâbüddîn Ahmed bin Ali el-Münîbî, Şeyh Sâlih bin İbrâhim, Şeyh Abdülganî es-Saydâvî gibi zâtların herbirinden icâzet aldı.

Bağdat'a dönüşünde İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin ve Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'nin kabirleri yanında bulunan medreselerde yıllarca ders okuttu. Birçok kıymetli kitaplar yazdı.

Eserleri: 1- Enfa'ul-vesâil fî şerh-ıd-delâil: Delâil-il-hayrât kitabının şerhidir. 2- İthâf-ül-habîb alâ mugni'l-lebîb, 3- El-

Cemânât, 4- El-Emsâl-üs-sâire, 5- Reşf-üd-darb Şerh-u Lâmiyet-il-Arab, 6- En Nefhat-ül-miskiyye fir-rihlet-il-mekkiyye, 7- Fetvâlar: Şafiî mezhebine dâir fetvâları toplayan bir kitaptır. 8- El-Hucec-ül-kat'ıyye: İran hükümdârlarından Nâdir Şah (1099-1160) (m. 1687-1747) İran ve Buhârâ âlimlerini toplayarak, sünnî ve şiî fırkalarından hangisinin doğru olduğunun anlaşılmasını, râfizâlerle Sünnîler arasında birbirine uymayan inanışları ortadan kaldırmak, doğru olana sarılarak, iki fırkayı birleştirmek için emretmiş ve bu iş için toplanan meclisteki iki tarafın âlimlerine, Abdullah-ı Süveydî'yi reîs (başkan) yapmıştı. Hepsinin karşısında Abdullah Efendi, ilim, akıl ve senetlerle uzun konuşmalar sonunda, râfizîleri cevapsız bırakmıştı. İki tarafın soru ve cevapları, "Hucec-ül-kat'ıyye" ismi ile bir kitap hâlinde neşredildi. Bu kitap çok kıymetlidir. Bu mecliste, râfizî âlimleri ile uzun konuşma sonunda Ehl-i sünnetin haklı olduğunu isbât etmişti. Bu husûs, Şâh'ın çok hoşuna giderek, Süveydî'yi tebrik etmiştir. "Hücec-ül-kat'ıyye" kitabının Arabî olan aslı, İstanbul'da, 1323 (m. 1905) ve 1402 (m. 1981) senesinde bastırılmıştır.

Abdullah-ı Süveydî ile İran âlimleri arasındaki toplantıdan sonra, uzun bir kâğıda Fârisî olarak bir ahidnâme (sözleşme) kaleme alındı.

Türkçesi şöyledir:

"Allahü teâlânın âdeti ve hikmeti şöyledir ki, emirlerini, yasaklarını bildirmek için, insanlara peygamberler göndermiştir. Peygamberler arasında, sıra, Peygamber-i zîşânımız (Muhammed Mustafâ) ( aleyhisselâm ) hazretlerine geldi. Peygamberlerin sonuncusu olarak, Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını bildirip, vazîfesini yaptıktan sonra, vefât etti. Bundan sonra Eshâb-ı güzîn, Ebû Bekr-i Sıddîk'ın üstünlüğünü, iyiliklerini, işlerinin sâlih olduğunu düşünerek, halifeliğe en haklı olduğunda sözbirliği ederek ve birleşerek, onu seçtiler. Seçenler arasında Hazret-i Ali de vardı. Bu da, zorlanmadan, korkutulmadan, isteği ile seçti. Böylece, onun hilâfeti, Eshâb-ı Kirâmın hepsinin birleşmesi ve sözbirliği ile oldu. Onu seçen Eshâb-ı Kirâmın hepsi, âdildir. Kur'ân-ı azîm-üş-şânda; "Muhacirler ve Ensâr herkesin önünde, üstünde olanlar..." (Tövbe-100) ve "Sana ağaç altında söz veren mü'minlerden Allahü teâlâ, elbette râzı oldu" (Fetih-18) meâlindeki âyet-i kerîmeler ile medh edildiler. Bunları Fahr-i âlem de ( aleyhisselâm ); "Eshâbım gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız, hidâyete kavuşursunuz!" diye övmüşlerdir.

Ebû Bekr-i Sıddîk'dan sonra, onun ta'yin buyurduğu Ömer Fârûk hazretleri halîfe oldu. Hazret-i Ali de, bunu seçenler arasında idi. Hazret-i Ömer, vefât ederken, altı kişiyi gösterdi. Bunlar kendi aralarından birini seçsin buyurdu. Bu altı kişiden biri, hazret-i Ali idi. Beşi, sözbirliği ile hazret-i Osman'ı halîfe seçti. Hazret-i Osman, kimseyi göstermeyerek şehîd olduktan sonra, bütün Eshâb sözbirliği ile, hazret-i Ali'yi halîfe seçti. Bu dördü bir arada yaşadıkları zaman, aralarında, hiçbir geçimsizlik, hiçbir çatışma olmadı. Hep, birbirlerini severler, medh ve sena ederlerdi. Hattâ, hazret-i Ali'ye, Şeyhaynı (Hazreti Ebû Bekr ile Hazreti Ömer'i) sorduklarında; "Bu iki zât, âdil ve haklı olarak seçilmiş imamlardır" buyurmuştu. Hazret-i Ebû Bekr-i Sıddîk da, halîfe olunca: "İçinizde Ali de bulunduğu hâlde, beni seçtiniz mi?" dedi.

Ey acemler! Dört halîfenin üstünlükleri ve hilâfetleri, işte bu sıra üzeredir. Her kim bunlara söğerse, kötüler, lekelemeğe dil uzatırsa, çoluk-çocukları ve kanı Şâh'a helâl olacaktır. Öyle kimseler, Allahın, meleklerin, Kitab ve peygamberlerin la'netinde olsun! 1148 (m. 1735) senesinde Megan meydanında beni şâh yaptığınız zaman, size şartlar vermiştim. Şimdi bu şartı da ekliyorum ki, ben Şeyhaynı söğmeyi ya'nî hazret-i Ebû Bekr ile hazret-i Ömer'e dil uzatmayı, onları kötülemeği yasak ediyorum. Siz de, elbette vaz geçmelisiniz! Her kim, bu çirkin, söğme işine bulaşırsa, çoluğu-çocuğu esîr edilecek, malı ve mülkü elinden alınacaktır. Kendisi de öldürülecektir. İran memleketinde önceleri, Şeyhaynı söğmek alçaklığı yoktu. Şah İsmâil Safevî ile onun yolunda giden çocukları, bu çirkin işi meydana çıkardı. Üçyüz sene kadar sürdü."

İşte böyle hazırlanan ahidnâmeyi, ya'nî sözleşmeyi âlimlerin hepsi imzâladı ve mühürledi. Sonra Nâdir Şâh'ın bütün millete karşı çıkardığı (Fermân-ı âlî) okundu ki, Türkçesi şudur:

Fermân-ı Şâhî: Önce Allahü teâlâya sığınırım. Biliniz ki, Şah İsmâil-i Safevî, 906 (m. 1500) senesinde zuhur etti. Câhil halktan bir kısmını yanında topladı. Bu alçak dünyâyı ve nefsinin isteklerini ele geçirmek için, müslümanlar arasına fitne ve fesad soktu. Eshâb-ı Kirâmı söğmeği ve hidâyet yıldızlarına dil uzatmayı ortaya çıkardı. Böylece müslümanlar arasına büyük bir düşmanlık soktu. Münâfıklık ve saldırmak

bayraklarının açılmasına sebep oldu. Öyle oldu ki, kâfirler, rahat ve korkusuz yaşıyor, müslümanlar ise, birbirlerini yiyor, birbirlerinin kanlarını, nâmûslarını telef ediyor, işte bunun için, Megan meydanındaki toplantıda, büyük-küçük hepiniz beni Şah yapmak istediğiniz zaman, bu isteğinizi kabûl edersem, siz de, Şah İsmâil zamanından beri, İran'da yerleşmiş olan bozuk inançlardan ve boş sözlerden vazgeçeceğinizi bildirmiştiniz. Kıymetli dedelerinizin mezhebi olan ve mübârek âdetlerimiz olan, dört halîfenin hak ve doğru olduğuna kalb ile inanacağınızı ve dil ile de söyleyeceğinizi, bunları, söğmekten, kötülemekten sakınacağınızı ve dördünü de seveceğinizi söz vermiştiniz. İşte bu hayırlı işi kuvvetlendirmek için, seçilmiş âlimlerden, dînine bağlı yüksek zâtlardan soruşturdum. Hepsi dedi ki, Peygamberimizin ( aleyhisselâm ) Hak yoluna çağırdığı günden beri, Sahâbe-i râşidîn olan dört halîfenin (r.anhüm) herbiri, dîn-i mübînin yayılması için, canlarını ve mallarını feda ettiler ve bu uğurda, çoluk-çocuklarından, amca ve dayılarından ayrıldılar, her söze, iftiraya ve oka katlandılar. Bundan dolayı, Resûlullah efendimiz hazretlerinin ( aleyhisselâm ) husûsî sohbetleri ile şereflendiler. Böylece; "Muhacirlerden ve Ensârdan, ileri olanlar..." (Tevbe-100) meâlindeki âyet-i kerîme ile medh ve senaya kavuştular. İyilerin efendisi vefât ettikten sonra ümmetin işlerini gören Eshâb-ı Kirâmın büyüklerinin sözbirliği ile, hilâfete, birinci halîfe, mağara arkadaşı Ebû Bekr-i Sıddîk ( radıyallahü anh ) getirildi. Bundan sonra, halîfenin ta'yin ve Eshâb-ı Kirâmın kabûl etmesi ile hazret-i Ömer Fârûk ( radıyallahü anh ) ve ondan sonra, altı kişi arasından ve sözbirliği ile, Zinnûreyn Osman bin Affân ( radıyallahü anh ) ve bundan sonra, Allahın arslanı, şaşılacak şeylerin hazînesi, emîr-ül-mü'minîn Ali İbni Ebî Tâlib "kerremallahü vecheh" halîfe oldu. Bu dört halîfeden herbiri, kendi hilâfetleri zamanında, birbirleri ile uygun ve her türlü ayrılık lekesinden temiz idi. Kardeşlik ve birlik üzere idiler. Herbiri, İslâm memleketlerini şirkden ve müşriklerin kininden korudular. Bu dört halîfeden sonra, müslümanlar îmân ve i'tikâdda birlik idi. Her ne kadar, zaman ve asırlar geçmesi ile, İslâm âlimlerinin oruç, hac, zekât ve başka yapılacak işlerde (ictihâd) ayrılıkları oldu ise de, inanılacak şeylerde, Resûlullahı ( aleyhisselâm ) ve O'nun Eshâbını sevmekte ve hepsini hâlis olarak tanımakda hiçbir kusur, noksanlık bozukluk ve gevşeklik olmadı. Şah İsmâil'in ortaya çıkmasına kadar bütün İslâm memleketleri, böyle saf ve temiz idi. Sizler selim aklınızla ve temiz kalblerinizin irşâdı ile, sonradan çıkarılan Eshâb-ı Kirâmı söğmek yolunu, çok şükür bıraktınız. Dîn-i İslâm sarayının dört temel direği olan döt halîfenin sevgisi ile kalblerinizi süslediniz. Bunun için, ben de, bu söz verdiğimiz beş karârımızı, gökler gibi yüksek, karaların ve denizlerin hakanı, Haremeyn-i şerîfeynin hizmetçisi, yeryüzünün ikinci Zülkarneyn'i, büyük İslâm pâdişâhı, kardeşimiz, Rûm memleketlerinin sultânına bildirmeyi söz veriyorum. Bu işi arzumuza uygun olarak bitirelim. Bu yazdıklarımız, Allahü teâlânın yardımı ile, çabuk meydana çıksın!" Şimdi bu hayırlı işi kuvvetlendirmek için, allâme-i ulemâ (Molla Ali Ekber) molla başı ve başka yüksek âlimlerimiz bir tezkire yazdılar. Böylece bütün şüphe perdelerini yırttılar. İyice anlaşıldı ki, bütün bu iftiralar, bid'atler ve ayrılıklar, Şah İsmâil'in çıkardığı fitnelerden doğmuştur. Yoksa ondan önceki zamanların hiçbirinde ve İslâmın başlangıcında, bütün müslümanların îmânları, düşünceleri tek bir yolda idi. Bunun için, Allahü teâlânın yardımı ile ve O'nun kalblerimize sunması ile, bu şerefli ve yüksek kararı almış bulunuyoruz. İslâmiyetin başlangıcından, tâ Şah İsmâil'in çıkmasına kadar bütün müslümanlar, Hulefâ-i râşidîni hak, doğru halîfe bilirdi. Herbirini haklı olarak halîfe oldu bilirlerdi. Bunları söğmekten, kötülemekten çekinirlerdi. Hatîb efendiler ve büyük vâ'izler, minberlerde ve derslerde, bu halîfelerin iyiliklerini, güzel hâllerini, üstünlüklerini söylerlerdi. Mübârek isimlerini söylerken ve yazarlarken "radıyallahü anhüm" derlerdi. Derin âlim ve üstünlerin özü Mirzâ Muhammed Ali hazretlerine emir eyledim ki, bu Fermân-ı hümâyûnumuzu, bütün İran şehirlerine yaysın. Milletim de işitsin ve kabûl eylesin! Buna uymamak, karşı gelmek, Allahü teâlânın azâbına, gazâbına sebep olacaktır. Böyle bileler.

Abdullah Süveydî (r.aleyh) şöyle anlatır: Bu ferman okunup, anlaşıldıktan sonra, Şâh'ın huzûruna kabûl olundum. Çok iltifâta kavuştum. Nâdir Şah, bu başarıdan çok sevindi ve çok teşekkür etti. Cum'a namazının Kûfe Câmii'nde sahîh olarak kılınmasını emir buyurdu. İ'timâdüddevle'ye dedim ki: "Bu namaz sahîh olmaz. Çünkü Şafiî mezhebine göre şehir halkından kırk kişinin namazda bulunması lâzımdır. İ'timâdüddevle, yalnız hutbeyi dinlemek için çağrıldığını söyledi. Câmi'ye geldim. Beşbin kadar âlim, me'mûr vardı. Minber üzerinde şâhın imâmı olan Ali Meded vardı. O sırada, Molla başı ile Kerbelâ âlimleri konuşarak, Ali Meded minberden indirildi. Yerine, Kerbelâ âlimlerinden biri çıktı. Hamd ve salevâttan sonra, dört halîfenin ismini söyleyip, herbirine "radıyallahu anh" dedi ise de, hazret-i Ömer'e

gelince Arabîyi iyi bildiği hâlde, Ömer ismini münsarif olarak okudu. (Ya'nî "Ömer'e" yerine "Ömer'i" dedi). Böylece, bu ismi gayr-i münsarif kılan (adl) ve (ma'rifeti) hazret-i Ömer'den ayırmış oldu. Bunda bir hile olduğu anlaşılıyordu. Nâdir Şâh'ın emri ile, önce halîfe-i müslimîn olan Mahmûd Hân bin Mustafa Hân hazretlerinin, bundan sonra Nâdir Şâh'ın şevket ve saadetlerine duâ edildi. Birinci rek' atda, Cum'a sûresi okundu. Namazdan sonra, Nâdir Şâh'dan izin alınarak Bağdat'a döndüm. Olanı, biteni, Vâli Ahmed Paşa'ya anlattım. İki fırkanın birbirine verdiği i'timâdnâmenin sûreti ile Şah tarafından acem milletine yayılan Fermân-ı Şâhî'nin bir örneğini takdim eyledim. Bunlar ve olan bitenlerin açıklanması, İstanbul'a gönderilerek halîfeye arz olundu. Bu âciz hakkında, taraf-ı hilâfet-i âliyyeden in'âmlar, ihsânlar o kadar çok oldu ki, üzerime ölünceye kadar farz olan hayr duâları edadan âciz bulunduğumu i'tirâf ederim.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 48

2) Silk-üd-dürer cild-3, sh. 84

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 483

4) El-A'lâm cild-4, sh. 80

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1070

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 16, 17, 125, 509, cild-2, sh. 286

7) Hak Sözün Vesîkaları sh. 5, 6, 42, 43, 44, 45,


**TAKIYYÜDDÎN HISNÎ**

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Takıyyüddîn bin Seyyid Muhammed Şemsüddîn bin Seyyid Muhammed bin Muhammed Muhibbüddîn bin Ahmed bin Muhammed Hısnî'dir. Hazreti Hüseyn'in soyundan olup seyyiddir. 1053 (m. 1643) senesi Safer ayında Dımeşk'da doğdu. 1129 (m. 1717) senesi Zilhicce ayında Dımeşk'da (Şam'da) vefât etti. Baba ve dedelerinin medfûn bulunduğu dergâha defnedildi.

Takıyyüddîn Hısnî, küçük yaşta ilim öğrenmeye başladı, önce babası Seyyid Muhammed Şemsüddîn'den, sonra da zamanının büyük âlimlerinden ilim öğrendi. Fıkıh, hadîs ve usûl ilimlerini Şeyh Abdülkâdir Sufûrî'den öğrendi. Uzun zaman onun derslerine devamla, kendisinden istifâde edenlerin en üstünü oldu. Şam ve başka yerdeki âlimlerden icâzet (diploma) aldı. Şam'daki hocaları; Şeyh Abdülbâkî Hanbelî, Muhaddis Muhammed bin Ali bin Sa'düddîn Mektebi, Şeyh Muhammed Belbânî'dir. Başka beldelerde okuduğu hocaları ise; Şeyh İbrâhim bin Hasen Gürânî, Şeyh Ali Basrî Mâlikî'dir. Şeyh Muhammed bin Dâvûd Îmânî'nin derslerinde de çok bulunup ondan ilim ve edeb öğrendi.

Takıyyüddîn Hısnî tasavvuf ilmini babasından öğrenerek, üstün bir dereceye yükseldi. Ders okuttu, insanlara ilim ve edeb öğretti. Çok kimseler kendisinden istifâde ettiler. Şâgur Berânî denilen yerde baba ve dedelerinin yaptırdığı dergâhta onların makamına oturup, insanlara doğru yolu gösterdi. İnsanlar akın akın dergâha koşup, onun feyzli sohbetlerinden istifâde ettiler.

Takıyyüddîn Hısnî talebelerine ve sohbetine gelenlere çok büyük ikramlarda bulunurdu, insanlar için her bakımdan bir iyilik kaynağı idi.

Murâdî onun hakkında şöyle demektedir: "Kendi hattıyla yazdığı, "Mecâmî" adlı eserini gördüm. Bu eseri, onun târih ve neseb (soy) ilminde bilgisinin çokluğuna, güvenilir olmasına ve ilimdeki üstünlüğüne apaçık bir delîldir."

Takıyyüddîn Hısnî, nûr yüzlü, ahlâken çok güzel bir zât idi. Cömert (eli açık) olduğundan çok sadaka verirdi. Her sınıf insan arasında sözü dinlenirdi. Ecdadının âdetini ta'kip eder, Zünnûn-i Mısrî (r.aleyh) dergâhında keşkek (herise) pişirtip insanlara ikram ederdi. Söz ve hâlleri insanlar arasında şöhret buldu. Vefâtından sonra yerine yakınlarından Seyyid Şerîf Abdürrahmân Hısnî geçip, insanlara doğru yolu göstermeye gayret etti.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Silk-üd-dürer cild-2, sh. 5

2) El-A'lâm cild-2, sh. 86

**ÜNSÎ EFENDİ**

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Receb bin Şehîd Muhammed'dir. Aslen Taşköprülü'dür. 1055 (m. 1645) senesinde doğdu. 1136 (m. 1723) senesi Safer ayının üçünde Pazartesi günü akşam üzeri İstanbul'da vefât etti. Bâb-ı âlî yakınındaki Salkım Söğüt'te Aydınoğlu dergâhına defnedildi.

Karabaş Velî'nin halîfesi olan Hasen Ünsî Efendi'nin tasavvuf yoluna girmesi şöyle anlatılır: Medrese arkadaşlarından bir tanesi Üsküdar'da bulunan Karabaş Ali Efendi ile görüşmüş ve kalben ona bağlanmıştı. Bu arkadaşı, Hasen Ünsî Efendi'nin odasına girip; "Kastamonu'dan bir şeyh gelmiş, ilim ve fazilet sahibi olup, tasarruf sahibi bir zâttır. Çok eseri vardır diyorlar. Seninle ona bir kere gidelim" dedi. Hasen Efendi onun bu teklifini kabûl etti. Eski Vâlide Dergâhı'na gidip, Karabaş Ali Efendi ile görüştüler. Karabaş Ali Efendi, Hasen Ünsî Efendi'deki istidâdı görünce ona hitaben; "Sizi çoktandır, arzu ederdim. Cenâb-ı Hakka şükürler olsun ki, sizinle buluşmak nasîb oldu" dedi. Bu sırada Hasen Ünsî Efendi'de derin bir vecd hâli meydana geldi. Karabaş Ali Efendi'nin ellerine kapanarak, ona talebe oldu. Ondan sonra dergâhta kaldı. Dünyâ ile alâka ve bağlarını kesti. Nefsiyle mücâdeleye başladı. Karabaş Ali Efendi onun hakkında; "Otuzikibin kişi benden ilim öğrendi. Çok sayıda halîfelerim var. İçlerinde Hasen Ünsî gibisini görmedim" buyurdu.

Hasen Ünsî Efendi üç sene gibi bir zamanda hilâfet alarak, hocası Karabaş Ali Efendi'nin emri üzerine Sultan İbrâhim'in oğlu Sultan Mehmed'in harem-i hümâyûnunda va'z vermeye me'mûr edildi. Sonra yine hocasının işâreti üzerine, Ayasofya'da Acem Ağa Câmii'nde insanlara va'z ve nasihatte bulundu. Hasen Ünsî Efendi birkaç sene bu câmide va'z vermeye devam etti. 1095 (m. 1684) senesinde Kara Hasen oğlu Vezir Mustafa Paşa'nın vasıtasıyla Salkım Söğüt'te bulunan Aydın Dede Dergâhı denilen Saçaklı Emîr Dergâhı'nda vazîfelendirildi.

Hâfız Hüseyn Ayvansarâyî "Vefeyât"ında onun hakkında şöyle yazmaktadır "Hasen Ünsî Efendi, zâhirî ve bâtınî ilimlerde kemâle ermişti. Zühd ve takvâ sahibi idi. İnsanlardan uzak olarak, inzivâi bir hayat yaşardı. Elli seneden fazla bir zaman halkın arasına çıkmamıştı. Gecelerini ibâdet ve tâatle geçirirdi. Duâsı makbûl bir zât idi. Alay köşkü yakınında bulunan Aydınoğlu Dergâhı'nda insanlara doğru yolu gösterirdi. A'rec Hasen Efendi ismiyle meşhûr oldu. Seksenbir yaşında vefât etti."

Halîfelerinden İbrâhim Efendi, hocasının hakkında şöyle demektedir: "Efendimin yüzü gayet nurlu idi. Rengi sarışın ve beyaza çalardı. Gözleri siyah idi. Çekme burunlu idi. Fasih ve te'sîrli konuşurdu. Vücûdu zayıf idi. Elleri pek güzel idi."

Hasen Ünsî Efendi, eski elbiseleri giymeyi severdi. Gösterişli şeylere kıymet vermezdi. Dâima, Allahü teâlânın emir ve yasaklarından bahsederdi. Ma'nevî sırları açmazdı.

Yine halîfesi İbrâhim Efendi şöyle anlatır: "Hasen Ünsî Efendi, kırkbir sene dergâhta kaldı. Bu zaman zarfında sâdece üç defa dergâhtan dışarı çıktı. Bir kere, zelzele sebebiyle dergâhta hasar meydana gelince, Ahmed Paşa Câmii'ne Cum'a namazını kılmak için gitti, ikinci kere, Üsküdar'da Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin ziyâretine gitti. Üçüncü kere ise, pâdişâhın fermanı ile Okmeydanı'na da'vet olunduklarında dışarı çıktı.

Sultan Üçüncü Ahmed, Hasen Ünsî Efendi'ye çok hürmet eder, arasıra dergâha gelirdi. Hattâ Hasen Ünsî Efendi'nin dergâhına gelip gitmek için husûsî olarak, bugün mevcût bulunan Kal'a kapısını açtırdıkları, buradan gelip gittikleri nakledilir.

Hasen Ünsî Efendi'nin talebelerinden ba'zıları şunlardır: Hacı İbrâhim Efendi, Tatar Selîm Efendi, Kastamonulu Mustafa Efendi, Abdullah Kefevî, Üsküdarlı Ahmed Efendi, Giritli Ahmed Efendi, Çekmeceli Mahmûd Hilmî.

Hasen Ünsî Efendi'nin, Arabça, Farsça ve Türkçe ile yazılmış bir dîvânı vardır. Bu dîvân, İbnü'l-Emîn Mahmûd Bey tarafından muhafaza edilmiştir. Halîfelerine nasihat babından yaptığı va'z ve nasîhatları ve konuşmaları; "Kelâm-ı azîz" ismindeki kitapta toplanmıştır. Yine Arabça, Farsça ve Türkçe ile nazm ve nesir olarak buyurdukları sözlerinden bir kısmı, "Sırr-ı Ehadiyye" isimli bir eserde toplanmıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-4, sh. 22

## ÜSKÜDÂRÎ MUHAMMED EMÎN EFENDİ

Osmanlı Devleti zamanında İstanbul'da yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed Emîn bin Abdülhayy bin Muhammed el-Üsküdârî el-Kostantinî er-Rûmî'dir. Babası Seyyid Abdülhayy Efendi, evliyânın büyüklerinden Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin kızından torunudur. Doğum târihi ve hayâtı hakkında fazla bir bilgi yoktur. 1149 (m. 1736) senesinde İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'da Bülbül Deresi kabristanında medfûndur. Vefâtına;

"Ma'den-ül-fadli vel-edeb" (1149)

mısra'ı târih düşürülmüştür.

Ailesinden çok iyi terbiye görerek yetişen Üsküdârî, büluğ çağına gelince, zamanın âlimlerinden ilim öğrenmeye başladı. Derslerinde muvaffakiyet göstererek, kısa zamanda arkadaşları arasında üstün bir seviyeye ulaştı. İlim tahsilini tamamlayıp, hocalarından icâzet aldıktan sonra, zamanın usûlüne göre, medreselerde ders vermeye başladı. Bir taraftan da tasavvufta Cevleti yoluna bağlanarak feyz aldı. İlmî üstünlüğü ve faziletleri her tarafa yayıldı. Bunun için ders halkasına birçok ilim talebesi toplandı. Naklî ilimlerle birlikte, Arabî lisânın inceliklerine ve edebî ilimlere de hakkıyla vâkıf idi. Çok talebe yetiştirdi. Bir taraftan talebelere ders okuturken diğer taraftan değerli eserler de te'lîf etti. Yazdığı eserlerin sayısı otuzdan fazladır. Vefâtından sonra, kitapları, Atîk Vâlide Sultan Câmii Medresesi'nde müderris olan Emîr Hoca ismiyle tanınmış Abdülkâdir Efendi'ye intikâl etti. Onun vefâtından sonra da, adı geçen câminin dolabında, kıble tarafında bulunan kütüphânesinde muhafaza edildi.

Üsküdârî Muhammed Emîn Efendi'nin yazdığı eserlerden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1-Kâdı Beydâvî hazretlerinin Fâtiha-i şerîf tefsîrine haşiye, 2- Dürer haşiyesi, 3-Menâr şerhi (Nedret-ün-nizâr), 4-Celâlüddîn-i Devânî'nin İsbât-ı vâcib risalesi haşiyesine haşiye, 5- Kasîde-i Nûniyye şerhine haşiye, 6- Mîr Ebü'l-Feth'in Âdâb haşiyesine haşiye, 7-Akâid-i Adûdiyye'nin "İlm" bahsine şerh, 8- Birgivî Muhammed Efendi'nin Adâb risalesine şerh, 9- Usâm'ın Vad'ıyye şerhine haşiye, 10- Berâhîn-i Hams şerhi (Bu on eserin, müellifîn kendi el yazısıyla olan birer nüshaları yukarıda zikredilen kütüphânede bulunmakta idi. Daha sonra bunlar ve diğer eserleri Süleymâniye Umûmî Kütüphânesi'ne naklolunmuştur.), 11- Akâid-i Nesefiyye şerhine haşiye, 12-Cihet-i vahdet risalesi (matbûdur), 13- Eczây-ı kudsiyye risalesi (matbûdur), 14- Vahdet-i vücûd risalesi, 15- Akâid-i Nesefiyye şerhinin Hayâlî haşiyesine haşiye, 16-Kâfiye şerhi (Molla Câmî'ye haşiye), 17- Hayatî haşiyesine ta'lîkât, 18-Hesâb ilmine dâir Behâiyye'ye şerh, 19- Mirzâ Can'ın İsbât-ı vâcib risalesine haşiye, 20-Fenârî haşiyesi (Kara Halîl Efendi'ye haşiye), 21- Seyyid Şerîf-i Cürcânî'nin Mutavvel haşiyesine haşiye, 22-Mefhûmât-ı kazaya risalesi.

Bunlardan başka Allâme Aynî'nin Ikd-ül-cümân ismindeki yirmidört ciltlik meşhûr târihinin birinci cildini tercüme etmiş olup, bunun, kendi el yazısı ile olan nüshası Yıldız Kütüphânesi'nde bulunmaktadır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 74

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 323

3) El-A'lâm cild-6, sh. 41

4) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 29

## VASSAF ABDULLAH EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Osmanlı şeyhülislâmlarının yetmişincisidir. İsmi, Abdullah'dır. "Vassaf diye bilinir. Akhisarlı Şeyh Mecdüddîn soyundan Mehmed Efendi isminde bir zâtın oğludur. 1073 (m. 1662) senesinde Akhisar'da doğdu. 1174 (m. 1761) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan civarında Siyavuşpaşa türbesi yanına defnedildi.

Çocukluğundan i'tibâren ilim tahsiline yöneldi. İlk öğrenim ve eğitimini memleketinde gördükten sonra İstanbul'a geldi. Kara Halîl Efendi'nin hizmetinde ve ilim meclisinde bulundu. Aklî ve naklî ilimleri tahsil edip, onun yanında mülâzim (stajyer) olarak vazîfe yaptı. 1111 (m. 1699) senesinde yapılan imtihanı kazanıp müderrislik diplomasını aldı. Bu arada hocası Kara Halîl Efendi'nin kızıyla evlendi. Bir çok medreselerde müderrislik yapıp talebe yetiştirdi. 1137 (m. 1724) senesinde Selanik kadılığına ta'yin edildi. 1140 (m. 1727) senesinde Mısır kadılığına nakledildi. Bir sene sonra İstanbul'a da'vet edildi. 1148 (m. 1735) senesinde İran'da Şah Tahmasb'ı tahtandan indiren Nâdir Şâh'ın iki ülke arasındaki uzlaşma isteği üzerine, İran'a gönderilen Kara Mehmed Paşa-zâde Vezir Kara Mustafa Paşa başkanlığındaki elçi heyetine fetvâ emîni olarak katıldı. Bu vesileyle; İsfehan, Kandahar ve Semerkand şehirlerini de ziyâret etti. İstanbul'a döndükten sonra 1154 (m. 1741) senesinde Anadolu kadıaskerliğine getirildi. Fakat çok geçmeden 1155 (m. 1742) senesinde vazîfeden ayrıldı. Yedi yıl devlet hizmetinden uzak kaldıktan sonra 1162 (m. 1749) senesinde Rumeli kadıaskerliğine getirildi. 1168 (m. 1755) senesinde Seyyid Murtazâ Efendi'den boşalan şeyhülislâmlık makamına Pâdişâh Sultan Üçüncü Osman Hân tarafından ta'yin edildi. Bu vazîfede beş ay kadar kaldıktan sonra ihtiyârlığı ve rahatsızlığı sebebiyle vazîfeden ayrılıp emekli oldu. Bir müddet Bursa'ya gönderildi. Daha sonra dönüp Emîrgân'daki evine çekilip ilim ve ibâdetle meşgûl iken yüz yaşını geçmiş olarak vefât etti.

Vassaf Abdullah Efendi zamanın ileri gelen âlimlerinden olup, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, güzel yazı yazan fazilet ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Nasihat özelliğinde güzel şiirleri olan Abdullah Efendi, "Vassaf veya "Abdî" mahlasını kullanırdı. Fen terimlerini açıklayan risalesi vardır.

Yazmış olduğu eserlerin önemlileri: 1- Hayâl-i Behçetâbâd: Nasihat özelliğini taşıyan binbeşzüz beyti içine almıştır. 2- Zemzeme: Kelâm ilmine dâir bir eserdir. 3- İrşâd-ı Ezkiyâ: Nahiv ilminde meşhûr olan "Kâfiye" adlı eserin manzûm olarak tercümesidir. 4- Ünvân-üş-Şeref kasidesine yazdığı nazire: Hicrî dokuzuncu asırda yaşayan meşhûr âlim ve ediplerden Şerefüddîn ibn-il-makarri İsmâil Yemenî'nin "Ünvan" adlı kıymetli eserine naziredir. Arabî olarak yazılması, Abdullah Efendi'nin Arabî ilimlerdeki derecesini gösterir. Bu eserin özelliği: "Bir satırda beş ilmi toplamıştır. Ya'nî düz okunduğu hâlde düz ilim ve her satırın birinci kelimeleri dik olarak boyuna okunsa diğer bir ilim, üçüncü kelimeler bunun gibi boyuna okunsa başka bir ibâre ile diğer bir ilim ifâde eder. 5- Fetâvâ-ı Vassaf Fetvâlarının toplandığı eseridir. 6- Dîvânçe. Bir Şiiri:

Dildâde-i şevk isen rızâya,
ihramda tâbi ol Hudâya,

Âhır yine hâk olur bu tenler,
Bilmem neye kibreder edenler.

Evkâtını eyleme izâat,
Nadan ile etme akd-i sohbet,

İrfana bulunsun intisabın,
Bil kadrini kâbil-i hitabın.

Olsan O mâkûleye mülâki,
Ya meclise gelse ittifâkî,

Pend eyleyüp itme nefsin itâb,
Mesdûd-i yed-i kazadır ol bâb.

Açıklaması: Eğer Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak istiyorsan, kerem ve cömerdlikte Allahü teâlâya tâbi ol.

Ya'nî ikram edici ve cömerd ol. Sonunda bu tenler toprak olacaktır. Fakat bilmem ki kendini beğenip üstün görenler neden kibir ederler.

Vaktinin kıymetini bil, boşyere geçirme. Câhillerle de sohbet etme. İlim ve irfan ehliyle Allah adamlarıyla beraber ol. Hak ve hakîkati söyleyenin kıymetini bil.

Allah adamlarının bulunduğu o sohbet meclisine kavuşursan veya o meclis sana nasîb olursa, nasihat dinle, kendini yorma. Zira o kapı Allahü teâlânın kudretiyle kapalıdır. Ya'nî senin orada konuşman uygun değildir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 98

2) İlmiye salnamesi sh. 567

3) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 481

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3099

## VASSAF-ZÂDE MEHMED ES'AD EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Seksenikinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed Es'ad'dır. Şeyhülislâm Vassaf Abdullah Efendi'nin oğludur. 1119 (m. 1707) senesinde İstanbul'da doğdu. 1192 (m. 1778) senesinde İstanbul'da vefât etti. Cenâze namazı Fâtih Câmii'nde kalabalık bir cemâat tarafından kılındıktan sonra, Eyyûb Sultan civarında, babasının kabrinin yanına defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren babasından ve zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Birçok âlimin derslerini dinledi. Molla Refi' Mustafa Efendi'den hüsn-ü hat (güzel yazı) dersi aldı, ta'lik stilinde güzel yazı yazmayı öğrendi. İlimde akranlarından üstün olduğundan kısa zamanda meşhûr oldu. 24 yaşındayken 1143 (m. 1730) senesinde müderris oldu. Bir çok medreselerde müderrislik yapıp ilim öğretti. 1164 (m. 1750) senesinde Galata mevleviyyetine (kadılığına) getirildi. 1168 (m. 1754) senesinde babasıyla birlikte bir müddet vazîfeli olarak Bursa'ya gönderildi. Daha sonra İstanbul'a dönüp, Mekke-i mükerreme pâyesiyle taltif edildi. Bu payeye nail olduktan sonra 11 yıl müddetle İstanbul payesinde kaldı. 1182 (m. 1768) senesinde Anadolu, 1186 (m. 1772) senesinde Rumeli kadı-askerliğine getirildi. Şeyhülislâm Mehmed Emîn Efendi vazîfeden ayrıldıktan sonra 1190 (m. 1776) senesinde Birinci Abdülhamîd Hân tarafından şeyhülislâmlığa getirildi. Bir sene sekiz ay bu makamda kaldıktan sonra ihtiyârlığı ve hastalığı sebebiyle vazîfeden ayrıldı. Emîrgân'daki evinde istirahata çekildi. Hastalığının tedâvisiyle meşgûl oldu. 1192 (m. 1778) senesinde kendi evinden oğlunun evine hava değişimi için nakledildi. Orada hastalığının tedâvisi yapılmaktayken, aynı sene içinde Receb ayının üçüncü günü sabah namazı vaktinde Kelime-i şehâdet getirerek rûhunu teslim etti.

Silk-üd-dürer adlı eserin müellifi Muradı şöyle anlatır: 1192 (m. 1778) senesinde İstanbul'a geldiğimde o şeyhülislâm idi. Şam kadısı Mehmed Emîn Efendi'yle beraber onun ziyâretine gittik. Beni görünce ayağa kalktı, "Hoş geldin hocamın oğlu! Deden hocam Şeyh Murâd-ı Münzâvî Efendi ile görüştüm, elini öptüm, onu ziyâret ile şereflendim. 1132 (m. 1719) senesinde vefât edince, cenâzesi yıkanırken hazır bulundum. Onun bedeninden daha beyaz bir beden görmedim" dedi. O sırada meclisde Anadolu kadıaskeri İshak bin Murâd Molla vardı. O da dedemi medhetti.

Vassaf-zâde Mehmed Es'ad Efendi, âlim, fâzıl ve tasavvuf ehli olan bir zât idi. Güler yüzlü ve hoş sohbet idi. Güzel yazı yazar ve kıymetli şiirler söylerdi. Kaynaklarda eseri hakkında bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 106

2) Silk-üd-dürer cild-2, sh. 227

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 909

4) İlmiye salnamesi sh. 545

## YA'KÛB AFVÎ

Müfessir ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi, yüksek hâller sahibi velî. Babası Celvetiyye yolunun büyüklerinden Amasyalı Fenâî Mustafa Efendi idi. Odabaşı Şeyhi diye tanınırdı. Ya'kûb Efendi'nin doğum târihi bilinmemektedir. Ebced hesabıyla "Şeyh Râhil" terkibinin ifâde ettiği 1149 (m. 1736) senesinde İstanbul'da vefât edip, vasıyyeti üzerine Üsküdar'da Karacaahmed'e giden cadde üzerinde, annesinin yanına defnedildi.

Küçük yaşta babasından ilim tahsiline başlayan Ya'kûb Afvî Efendi, temel din bilgilerini ve âlet (yardımcı) ilimlerini öğrendi. Zamanın âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Üsküdar'da Cavuşderesi yakınlarındaki dergâhında insanlara doğru yolu anlatıp, Allahü teâlânın dînini öğretmekle meşgûl olan Bilecikli Osman Efendi'nin hizmetine girdi. Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin yolunda bulunan bu mübârek zâttan ilim öğrenip feyz aldı. Kalbini tasfiye ve nefsini tezkiye eyledi. Ahlâk ve hareketlerini Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm )

güzel ahlâk ve hâllerine uydurmaya gayret eyledi. Bu yolda bir hayli mesafe katetti. Tefsîr ilminin ve Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerinin inceliklerine vâkıf oldu. Hocası Osman Efendi'nin kızı ile evlendi. Üsküdar'da Cedîd Vâlide Sultan ve Şehzâde câmilerinde insanlara nasihat ederek, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlattı. Ömrünün sonuna doğru bu vazîfelerden ayrılıp, hocası Osman Efendi'nin yerine insanlara Celveti yolunu öğreterek, talebe yetiştirmekle meşgûl oldu. Vakitlerini ilim öğrenmek, öğrendiklerini neşretmek, ibâdet edip öğrendikleri ile amel etmekle geçiren Ya'kûb Afvî Efendi, yetiştirmiş olduğu kıymetli talebeleri yanında, pek değerli eserler de yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır:

1- "Mesâbîh" adlı hadîs-i şerîflerle ilgili kitabı, "Mefâtih" adıyla Arabca olarak şerhetti. 2- "El-Vesîlet-ül-uzmâ li hazret-in-Nebiyyi Nebiyyül müctebâ" adlı eserinde Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) hayâtını ve salevât-ı şerîfenin faziletlerini anlatmaktadır. 3- "Neticet-üt-tefâsîr'inde Yûsuf sûresini Arabca olarak pek güzel tefsîr etmektedir. 4- "Len'ay-ı Nûrâniye" adlı eserinde, Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin; "Ezelden aşkla biz yâne geldik. Hakîkat şem'ine pervane geldik" beytiyle başlayan ilâhisini şerhetmektedir. 5- "İlhâkât alet-tecelliyât" Abdülganî Nablüsî hazretlerinin "Lemaât-ül-berk-ün-necdî şerh-i Tecelliyât-ı Mahmûd Efendi" adlı eserinin mukaddimesine ilâvelerini ihtivâ etmektedir. 6- "Hülâsat-ül-beyân fî Mezheb-in-Nu'mân" adlı eserinde İmâm-ı a'zam Nu'man bin Sabit hazretlerinin menkıbelerinden, ortaya koydukları belli başlı fıkhî mes'elelerden bahsetmektedir. 7- "Kenz-ül-vâ'izîn", 8- "Hediyyet-ül-vâ'iz" adlı eserinde insanlara va'z ve nasihat etmektedir. 9- "Hediyyet-üs-sâlikin" adlı eserinde Celvetiyye yolunun esasları anlatılmaktadır.

Pek güzel şiirler de yazan Ya'kûb Afvî Efendi'nin birçok ilâhileri vardır. İlâhilerinden birinin ilk beyti şöyledir:

"Nider âşık hayâlâtı, cemâlindir münâcâti,
Nider ma'şûk münâcâtı tecellî eyle yâ Allah!"

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 201

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 547

3) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 308

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 252

## YENİŞEHİRLİ ABDULLAH EFENDİ

Osmanlılar zamanında yetişen, İstanbul'da ilk olarak matbaanın kurulmasına fetvâ veren Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Elliyedinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Abdullah olup Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'nin soyundandır. Doğum târihi bilinmemektedir. Yenişehirde doğdu. 1156 (m. 1744) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kanlıca da İskenderpaşa Câmii bahçesinde medfûndur.

İlk tahsilini memleketi olan Yenişehir'de yaptıktan sonra İstanbul'a geldi. Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti.

Yapılan imtihanı kazanarak, müderrislik ruusunu (diplomasını) aldı. Çeşitli medreselerde müderrislik yapıp talebe yetiştirdi. En sonunda Süleymâniye Dâr-ül-hadîs müderrisliğine ulaştı. Fıkıh ilminde özel ihtisas sahibi olduğundan, kadılık mesleğini seçti. Mevleviyyet derecesiyle fetvâ emîni oldu. 1116 (m. 1704) senesinde Haleb, 1123 (m. 1711) senesinde Bursa kadılıklarında bulundu. 1126 (m. 1714) senesinde Mora seferine, İstanbul pâyesiyle, ordu kadısı olarak katıldı. Sefer dönüşünde 1128 (m. 1716) senesinde Anadolu kadıaskerliğine ta'yin edildi. Bir müddet sonra bu vazîfeden alındıysa da tekrar me'mûriyete alınarak Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Bundan sonra, Sultan Üçüncü Ahmed Hân tarafından, 1130 (m. 1718) senesinde şeyhülislâmlık yüksek makamına getirildi. Oniki sene on ay kadar bu yüksek vazîfeyi doğruluk ve adâletle yürüttü. Bu müddet içinde Sultan Üçüncü Ahmed Hân ve Dâmâd İbrâhim Paşa ile iyi anlaşıp hizmette bulundu. Pâdişâhın iltifât ve ihsânlarına kavuştu. Zamanındaki bir takım kültür ve yenilik faaliyetlerine ön ayak oldu. 1143 (m. 1730) senesinde vazîfeden alınıp Bozcaada'ya gönderildi. Oradan hac farizasını îfâ etmek için Hicaz'a gitmesine müsâade edildi. Hac ibâdetini yerine getirip, sevgili Peygamberimizin mübârek kabrini ziyâret ettikten sonra İstanbul'a döndü. Hac dönüşünde uzun müddet İstanbul dışındaki çiftliğinde kaldıktan sonra, Kanlıca'daki evinde ikâmete me'mûr edildi, istirahat edip, ibâdetle meşgûl oluğu sırada vefât etti.

Yenişehirli Abdullah Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, fıkıh ilminde özel ihtisas sahibi idi. Onüç seneye yakın şeyhülislâmığı zamanında, doğruluk ve adâletle hareket etti ve zamanındaki bir takım yeni gelişmelere dâir fetvâ verdi. Matbaacılığın Türkiye'de kuruluşuyla ilgili verdiği fetvâ ile İbrâhim Müteferrika'nın matbaa kurmasına yardım etmişti. Behcet-ül-fetâvâ adlı fetvâ kitabıyla Mir'at haşiyesi vardır.

Türkiye'de ilk defa matbaa kurulmasıyla ilgili fetvâsı:

Yenişehirli Abdullah Efendi'ye matbaa açmak, kitap basmak için şöyle soruldu: "Kitap basma san'atını iyi bildiğini söyleyen bir kimse, lügat, mantık, astronomi, fizik ve benzerleri âlet ilimleri kitaplarının harflerini ve kelimelerini birer kalıba çıkarıp, buradan kâğıtların üzerine basarak, bu kitapların benzerlerini elde ederim dese, bu kimsenin böyle kitap basmasına dînimiz izin verir mi?" Şeyhülislâm Abdullah Efendi cevâbında; "Kitap basma san'atını iyi bilen bir kimse, bir kitabın harflerini ve kelimelerini birer kalıba çıkarıp, buradan kâğıtlara basmakla bu kitapdan az zamanda kolayca çok sayıda kitap elde ediyor. Böylece çok ucuz kitap yazılmasına sebep oluyor. Fâideli bir iş olduğundan dînimiz bu kimsenin bu işi yapmasına izin verir. Kitapda yazılı ilmi bilen birkaç kişi, önce kitabı tashih etmelidir. Tashih ettikten sonra basılırsa, güzel bir iş olur" buyurmuştur. Bu fetvâ, dînimizin ilme ve fenne verdiği kıymeti bildirmekte ve; "İslâmiyet bizi geri bıraktı, ilmî ve teknik gelişmelere mâni oldu" diyerek gençliği târihinden, dîninden ve îmânından soğutmak isteyen din düşmanlarının çirkin iftiralarına cevap teşkil etmektedir.

Yenişehirli Abdullah Efendi'nin Behcet-ül-fetâvâ adlı fetvâ kitabındaki ba'zı fetvâları:

"Ramazân-ı şerîf, yaz aylarından birine geldiği zaman, din adamı şekline giren birisi müslümanlara; "Oruca niyet etmeyip, oruç tutmaz iseniz ve kışın kısa günlerde kaza ederseniz, caiz olur. Ramazan'da oruca niyet etmeden, yer içersiniz, keffâret lâzım olmaz" diyerek, gençlere, talebeye, işçiye, oruç tutturmazsa, bu kimse şiddetle ta'zîr edilir. Cezalandırılır. Böyle söylemesi men' edilir."

"Gelirinin sarf edileceği cihetleri belli olan vakf paradan hâsıl olan gelirin bir kısmı bu cihetlere verilip, bir kısmı da mütevellide kalsa, bu para, aynı vakfın olsa bile, başka bir vakf câmisinin ihtiyâçlarına sarf edilemez."

"Hür çocukları aldatıp, yakalayıp, bunları esîr diyerek, köle diyerek satan kimse, şiddetle döğülür, habsolunur. Bunu huy edinmiş ise, hâkim tarafından ölüm cezası verilir."

"Kur'ân-ı kerîmi Fâtiha'dan başlayıp Fil sûresine veya İhlâs sûresine kadar okuyup, sonra olan birkaç sûreyi başkasına emredip okutsa, o da kalan sûreleri okursa, Kur'ân-ı kerîmi başından beri okumuş olan "Hatm" okumuş olmaz. Bunlardan birisini dinleyen kimseler, hatm dinlemiş olmazlar. Hiçbiri hatm sevâbına kavuşamazlar."

"Malının üçde birini hayırlı işlerde kullanması için biri vasî ta'yin edilse, vasî de bu kadar malı hayırlı işlere verse, ölünün vârisleri, bu malı nerelere verdin diye vasiye soramazlar."

"Kadınlar, câmide erkeklere verilen va'zı dinlemeğe gelirlerse, vazîfelilerin bunları men etmesi lâzım olur."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 86

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1029

3) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 377

4) İlmiye salnamesi sh. 507

5) Kâmûs-ül-A'lâm cild-4, sh. 3098

6) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 363

7) Râşid Târihi cild-4, sh. 392


**YÛSUF-ZÂDE ABDULLAH HİLMİ EFENDİ**

Osmanlı Devleti zamanında yetişen büyük kırâat âlimi. Abdullah Hilmi Efendi, Amasyalı Şeyh-ül-kurrâ Yûsuf Efendi-zâde Muhammed Efendi'nin oğludur. 1085 (m. 1674) senesinde Amasya'da doğdu. 1167 (m. 1754) senesi Zilhicce ayında İstanbul'da vefât etti. Topkapı hâricinde Maltepe Caddesindeki kabristanlığın sağ tarafında, babasının kabri yanında medfûndur.

Yûsuf-zâde Abdullah Hilmi Efendi, din ve fen ilimlerinde fazilet ve irfan hazînesi bir zât idi. Bilhassa kırâat ilminde emsalsiz idi. Kırâat vecihlerini bahasından öğrendi. Arabî ilimleri İbrâhim Efendi'den, aklî ilimleri Ali bin Süleymân Mansûri ve Kara Halîl Efendi'den tahsil etti. Abdullah Efendi, Halvetî yolunun büyüklerinden Şeyh İlyâs Sakızî'nin sohbetlerinde yetişip, tasavvuf yolundaki seyr ve sülûkunu tamamladı, icâzetname aldı. 1148 (m. 1735) senesinde Çorlulu Ali Paşa'nın sadrazamlığında Saray-ı hümâyûn hocalığına ta'yin olunup ilminden çok istifâde edildi. Sonraları eser yazmağa başladı. Gelecek nesillere yadigâr bıraktığı kitapları ilmî üstünlüğüne en büyük delîldir.

Yûsuf-zâde Abdullah Hilmi Efendi, herkesden sevgi ve i'tibâr gördü. Hacca gitmeğe niyet ettiğinde, fazilet ve kemâlinden nasîb alan eski sadrâzam Yeğen Ahmed Paşa, yolculuk ihtiyâçlarını kolaylaştırmak ve yardımcı olmak üzere bin altın hediye etti. Hicaz'a gittiğinde, Hicaz, Mısır ve Şam'daki âlimler, kendisinin tefsîr, hadîs ve kırâat ilmine dâir derslerini dinleyip, bahsi geçen ilimlerdeki ihtisasına hayran oldular. Kendisinden icâzet aldılar.

Abdullah Efendi, elli sene, câmilerde, medreselerde ders okuttu, ilme hizmet etti. Çok talebe yetiştirdi. Talebelerinin en meşhûru, Üsküdar'da medfûn olan Müftî-zâde Muhammed Sâdık Erzincânî ile Bursa'da medfûn bulunan Benderli Şeyh-ül-kurrâ Ebû Bekr efendilerdir.

Abdullah Efendi, önce Sultan Üçüncü Ahmed Hân sonra da Sultan Birinci Mahmûd Hân ile görüşüp, her ikisinden de izzet ve ikram gördü. İlmî çalışmalarından dolayı takdîr edildi. Sultan Mahmûd Hân onu saray içinde kendisinin inşâ ettirdiği Sarây-ı hümâyûn Kütüphânesi'nin hâfız-ı kütüplüğüne ta'yin etti. Vefâtına kadar burada ilmî çalışmalarda bulundu. Şiirle de alâkası olduğundan, "Hilmî" mahlâsıyla, Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler söyledi. Peygamberimize ( aleyhisselâm ) âit bir na'tı şöyledir.

Fezây-i dergâhin kân-ı atadır yâ Resûlallah!
Cenâb-ı melce-i ehl-i recâdır yâ Resûlallah!

Yûsuf-zâde Abdullah Hilmi Efendi, çok kıymetli eserler yazdı: Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Buhârî-i şerîf şerhi: Buhârî-i şerîfe yirmisekiz sene zarfında yazdığı otuz cild üzerine mufassal (geniş tafsilatlı) bir şerhdir. Eserini pâdişâha hediye ederek pek çok takdîr ve tebrike mazhar oldu. Bin altın, bir kat kıymetli elbise ile taltif edildi. Müellifîn el yazısı ile yazma bir takımı, Fâtih Kütüphânesi'nde, bir takım da Hamîdiye ile Veliyyüddîn Efendi kütüphânelerinde, bir takımı da Serez Kütüphânesi'ndedir. 2-Müslim-i şerîf şerhi İnâyet-ül-mün'im: Yedi cild üzerine yarısına kadar bir şerh olup, bir takımı Hamîdiye Kütüphânesi'ndedir. 3- Nefhat-ül-fâyıha fî tefsîr-i sûret-il-Fâtiha, 4-Hâşiye-i Beydâvî alâ sûret-il-Mülk, 5-Hâşiye alâ âdâb-i nûr Ebi'l-Feth, 6-Hâşiye alel Hayalî, 7- Haşiye alâ Kara Dâvûd min-elmantık. 8- Haşiye alâ şerh-i Kadmîr, 9 Ravdat-ül-vâ'izîn, 10-Kâfiyenâme: Her Arabca lügat, Farsça ile şerh edilmiştir, bir nüshası Nûr-i Osmaniye Kütüphânesi'ndedir, 11-Redd-ül-kırâat-i bi'ş-şevâz: Kırâat ilmine dâirdir. 12 Beyân-i merâtib-ilmeddât, 13- Tuhfet-üt-talebeti fî beyân-i meddât-ı taraf-it-tayyibe, 14- İtilâf, 15-Mehâric-ül-hurûf. 16- Zühret-ül-hayât-id-dünyâ, 17- Risâle-i harf-id-dâd-is-Sahîh 18) Kelâm-üs-senî fî mevlid il-Mustafâ.

Eserlerinin tamâmı ellibeş adet olup, yirmisekizi de diğer ilimlere dâirdir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) El-A'lâm cild-4, sh. 129

2) Silk-üd-dürer cild-3, sh. 87

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 482

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 145

5) Sefînet-ül-evliyâ cild-4, sh. 157

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 142 cild-2, sh. 626


**ZERKÂNÎ**

Mâlikî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Abdülbâkî bin Yûsuf bin Ahmed bin Alvân Zerkânî'dir. Babası gibi Zerkânî adıyle meşhûr oldu. Künyesi Ebû Abdullah'dır. 1055 (m. 1645) senesi Mısır'da Zerkân köyünde doğdu. 1122 (m. 1710) senesi Ramazân-ı şerîf ayında,

Kâhire'de vefât etti. Cenâze namazını büyük âlim Şeyh Muhammed Kûşî kıldırdı.

Muhammed Zerkânî, önce âlim bir zât olan babasından okudu. Sonra da zamanın büyük âlimlerinden Nûreddîn Ali Şebrâmelîsî, Şeyh Yasin Hımsî, Şeyh Muhammed Bâbilî, Şeyh Muhammed bin Halîl Aclûnî, Cemâleddîn Abdullah Şibrâvî ve başkalarından ilim tahsil etti. Fıkıh, hadîs ve Arabî ilimlerde üstün bir dereceye yükseldi. Bütün hocalarından icâzet (diploma) aldı. Ebi'l-İkrâm bin Vefi'den tasavvuf yolunu öğrendi. Ezher Üniversitesi'nde ders okuttu.

Zerkânî, çok kıymetli eserler yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Telhis el-Mekâsid-ül-hasene (hadîs ilmine dâir), 2- Şerh-ül-Beykûniyye, 3- Şerh-ül-Mevâhib: Bu eser, sekiz cild olarak; 1329 (m. 1911) senesinde Mısır'da ve 1393 (m. 1973)'de Lübnan'da basıldı. 4-Şerh-u Muvattâ-ı İmâm-ı Mâlik, 5-Vusûl-ül-emânî.

Zerkânî'nin Şerh-ül-Mevâhib adlı eserinden ba'zı bölümler:

Tıbb-ı Nebevi: Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ), Eshâbından bir kimse hasta olsa, onu görmeye giderdi. Hattâ kâfirlerin hastasını da ziyâret ederdi. Hadîs-i şerîfde; "Hastaları ziyâret ediniz" buyurulmuştur. İbn-i Battal; "Bu hadîs-i şerîfdeki emir, farz-ı kifâye ve ziyâret edenle ziyâret edilen arasında yakınlık, sevgi ve muhabbetin meydana gelmesine teşvik içindir" demektedir.

Taberî'den şöyle nakledilir: "Bereketi ve ma'nevî yönden fâidesi umulan kimsenin hasta ziyâreti daha mühimdir. Çünkü hasta, böyle kimselerden fâide görür."

Ka'b bin Mâlik'in ( radıyallahü anh ) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde, Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) şöyle buyurdu: "Hastayı ziyâret eden kimse (hastanın ziyâretine giderken) Allahü teâlânın rahmetine dalar. Hastanın yanına oturduğu zaman, rahmet onun (bütün vücûdunu) kaplar." Taberî eserinde bu hadîs-i şerîfden hemen sonra; "Ziyâret eden kimse hastanın yanından kalkdığı zaman, geldiği yere dönünceye kadar rahmet içerisinde bulunur" hadîs-i şerîfini de yazdı. Bu hadîs-i şerîfler hasta ziyâreti yapan kimsenin ziyârete giderken, hastanın yanında kaldığı müddet içerisinde ve dönerken Allahü teâlânın rahmeti içerisinde bulunduğunu ifâde etmektedir.

Ebû Sa'îd-i Hudrî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde, Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ) şöyle buyurdu: "(Ziyâret için) bir hastanın yanına girdiğiniz zaman, ömrünün uzun olacağına dâir ümîdlendiriniz veya eceli ile ilgili husûslarda, onun gam ve kederini gideriniz. Böyle yapmak onun gönlünü hoş tutar, rahatlamasına vesile olur."

Diğer bir hadîs-i şerîfde şöyle buyuruldu: "Hastaya yüzünün iyi göründüğünü ve buna benzer kalbini rahatlatacak şeyleri, hastalık sırasında pekçok ecir ve sevâba kavuştuğunu, hastalığın günahlara keffâret olduğunu hatırlatmalıdır." Bu hadîs-i şerîfde çok mühim ve kıymetli bir tedâvi usûlü bildirilmektedir. Bu ise hastanın gönlünü rahatlatıcı, moralini düzeltici sözlerle, hastalığın giderilmesine veya hafiflemesine yardımcı olmaktır. Hastanın gönlünü rahatlatacak, hastalık sebebiyle bozulan moralini düzeltecek, onu neş'elendirecek sözlerle hastaya yardımcı olmak pek kıymetli bir tedâvi usûlüdür. Çünkü ziyâretçilerin bu çeşit sözleri hastanın moralini düzeltir. Hastaların kendisini sevenlerin ziyâreti ile zindeleştikleri, kendilerini iyi hissettikleri çok görülmüştür.

Enes bin Mâlik ( radıyallahü anh ) şöyle rivâyet etti: "Resûlullah ( aleyhisselâm ) ölüm hâlindeki bir hastanın yanına geldi. Ona selâm verdi. "Kendini nasıl buluyorsun?" buyurdu. O da; "Hayr ile, yâ Resûlallah! Allahü teâlânın rahmetini umuyor, günahlarımdan dolayı Allahü teâlânın azâbından korkuyorum" dedi. Bunun üzerine Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ); "Bu anda bir kimsenin kalbinde bu ikisi bulunursa, Allahü teâlâ ona umduğunu verir ve onu korktuğundan emîn kılar" buyurdu.

Hastalık iki kısımdır: 1- Kalb hastalıkları, 2- Bedenin normal hâlini kaybetmesi ve bozukluğu. Herbirinin tedâvisi vardır.

Kalb hastalığının tedâvisi: Bu, Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) bildirdikleri ile olur. Bunun başka yolu yoktur. Çünkü kalblerin ıslâhı ve iyiliği ancak, Allahü teâlâyı tanımak, O'nun mübârek isimlerini, sıfatlarını, fiillerini, emir ve yasaklarını bilmekle olur. Yine kalblerin salâhı; Allahü teâlânın rızâsını ve sevgisini başkalarına tercih etmek, O'nu her şeyden önde tutmak ile olur. O'nun yasak ettiği ve gazâbına sebep olan şeylerden sakınmakla olur. Kalblerin sıhhati ve hayat sahibi olması ancak bununla mümkün olur. Bunlar ise sâdece Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) vasıtasıyla elde edilir.

Bedenin tedâvisi ile alâkalı tedâvi şekillerinin tamâmı, Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) tarafından bildirilmemiştir. Bunların bir kısmı bildirilmiştir. Böyle bildirilenlerin, hak ve doğru olduğuna i'tikâd etmek lâzımdır. Şayet şifâ elde edilmezse; bunun ya hastada, yahut ilâcda bulunan bir mâniden dolayı olduğunu kabûl etmelidir. Diğer tedâvi usûlleri ihtisas sahiplerine bırakılmıştır. Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ), insanları Allahü teâlâya da'vet eden bir hidâyet rehberi olarak gönderildi. Ümmetine, Allahü teâlânın râzı olduğu ve beğendiği şeyleri beyân edip, onların yapılmasını emretti. Gazâbına ve azâbına sebep olan şeyleri de beyân etti ve onların yapılmasını yasakladı. Ümmetine, daha önceki peygamberlerin haberlerini ve onların ümmetleri ile olan hâllerini haber verdi. Âlemin yaratılışını, insanların şakî ve sa'îd olmalarını ve bunların sebeblerini beyân eyledi. İyilerin Cennete, kötülerin Cehenneme gideceğini bildirdi.

İslâmiyette, bedenin tedâvisi, bizzat maksûd olan birşey değildir. Çünkü, bedenin tedâvisine her zaman ihtiyâç duyulmaz. İhtiyâç hâlinde bedenin tedâvisine müracaat edilir. Kalbin tedâvisi ve ıslâhına gelince: İslâmiyette maksûd olan budur. Zâten bedenin tedâvisinden maksat, kalbin ıslâhıdır. Kalbin ıslâhı olmadan bedenin ıslâhı faydasızdır. Hattâ zararlıdır bile. Fakat, kalb ıslah olduğu hâlde bedenin sıhhati yerinde olmazsa, bunun zarârı kalbin bozuk olması hâlindeki zarârından daha hafiftir. Çünkü bedende bozukluk olduğu zaman, dünyevî bir zarar meydana gelir. Bu ise geçicidir. Fakat peşinden Cennette devamlı ni'metlere kavuşulur. Kalbdeki bozukluk böyle değildir. Maazallah bu ebedî azâba sebep olabilir.

İşte günahların kalbdeki zararı, zehirlerin bedendeki zararı gibidir. Dünyâda ve âhırette ne kadar kötülük ve hastalık varsa, hepsinin sebebi, günah işlemek ve Allahü teâlânın emirlerine karşı gelmektir. Günahların dünyâda ve âhırette, kalbe ve bedene verdiği zararların büyüklüğünü ancak Allahü teâlâ bilir.

Günahların zararlarından ba'zısı şunlardır:

1- Günahlar sebebiyle ilimden mahrûm olur. Çünkü ilim bir nûrdur. Allahü teâlâ onu kulun kalbine koyar. Bu nûr, kulun Allahü teâlânın emirlerine uyup, yasaklarından sakınabilmesini te'min eder. Günahlar ise, bu ilim nûrunu söndürür. İlim nûrunun sönmesi ise, ya kulun o ilimden birşey anlamaması sûretiyle o ilimden mahrûmiyetine, yahut tahsil ettiği ilmin fâidesini görmemeye sebep olur. Hattâ tahsil ettiği ilim, her iki dünyâda da o kimse için zararlı olur.

İmâm-ı Mâlik (r.aleyh) bir gencin zekâsının ve anlayışının parlaklığını çok beğendi. Bunun üzerine ona; "Allahü teâlânın kalbine attığı nûru, günah işlemek sûretiyle söndürme!" buyurdu.

İmâm-ı a'zam hazretlerinin talebelerinden Vekî bin Cerrah'a, bir talebesi ezberlemekte zorluk çektiğinden bahsetti. O da, günahları terketmesini tavsiye ederek; "İlim bir nûrdur. Allahü teâlâ nûrunu âsî olana (günah işliyenlere) vermez" buyurdu.

2- Günah, insanı helâl rızıktan mahrûm eder. İnsan kazansa bile, günah işlemesi sebebiyle bereketini göremez.

3- Günah işleyen kimse, kalbinde bir yalnızlık hisseder. Bu sebeple o kimse ibâdetlerini yapsa bile onlardan lezzet alamaz. Vehîb İbni Verd'e; "Günah işleyen kimse, yaptığı ibâdetin tadını duyar mı?" diye sorulunca; "Hayır ne o, ne de günaha yönelen kimse, ibâdetin tadını duymaz" buyurdu.

4- Kişi işlediği günah sebebiyle, kalbinde hissettiği bir zulmet (karanlık) bulunur. Kalbindeki bu zulmet, günahlarla beslendikçe ve kuvvetlendikçe, o kimsenin şaşkınlığı da artar. Neticede bid'atleri, dalâlet olan ve onu helake götüren işleri yapmaya başlar. Fakat o kimse bunun farkında olmaz. Kalbindeki zulmet o derece kuvvet bulur ve çoğalır ki, bu durum yüzüne akseder. Bunu basiret sahibi herkes görür.

5- Günah işleyen kimse, işlerinde zorluklarla, mânilerle karşılaşır. Bir ise başladığı zaman önüne bir mâni çıkıverir veya yapacağı işler ona zor gelir. Bir işi yaparken onda yorgunluk ve isteksizlik meydana gelir. O işi yapmaya muvaffak olamaz.

6- Günah, kalbi ve bedeni zayıflatır ve kuvvetten düşürür.

7- Günah işleyen kimse, tâatları yapmaktan mahrûm olur. Ömrü kısalır. Günahlar, ömrünün bereketini yok eder. Denilir ki: "Günahların ömrü kısaltması şu ma'nâdadır Hakîkî hayat, kalbin hayâtıdır, insanın hakîkî hayatı, Allahü teâlâyı hatırlıyarak, O'nun her zaman kendisini görüp gözettiğini bilerek geçirdiği vakitlerdir. Hayatının bu anları en faydalı ve bereketli anlarıdır. Böyle vakitlerde insan iyilik, ibâdet ve tâati

çok yapar, takvâ üzere olur. Bunlarsız geçen ömür, onun için hayat sayılmaz. Hülâsa kul, cenab-ı Hakdan yüz çevirdiği, günahlarla meşgûl olduğu zaman, hem dünyâ, hem de âhıret saadetini kazanmaya vesile olan kıymetli vakitlerini zayi etmiş, boşuna harcamış olur.

8- Günah işleyen kimse, insanlar arasında zelîl (i'tibârsız) olur.

9- Günah, aklı bozar. O zaman insan doğruyu yanlış, yanlışı doğru görür, insanda aklının doğruyu bulmasına yardımcı olan bir nûr vardır. Günahlar ise insandaki bu nûru söndürür.

10- Günahlar ni'metin gitmesine, Allahü teâlânın azâbının gelmesine sebep olur. Kulda bulunan her ni'met, bir günah sebebiyle ondan ayrılır. Ona gelen her azâb ise, ona yine günah sebebiyle gelir.

Ebü'l-Hasen Kindî, bu husûsta şu ma'nâda bir şiir söylemiştir. "Ni'met içerisinde olduğun zaman, o ni'metin hakkını yerine getir! Ni'met içerisinde iken günah işleme! Çünkü günahlar, ni'meti yok eder. Allahü teâlânın sana verdiği ni'metleri, O'nun beğendiği işleri yapmakla süsle. Yoksa O'nun intikam alması, azâbını göndermesi çok sür'atlidir. Gücün yettiği zaman zulümden çok sakın. Çünkü zulüm, çok şiddetli bir hastalıktır. Zâlimlerin akıbetlerinin ne olduğunu görmek için, insanlar arasında bir dolaş, işte onlardan kalan şu gördüğün meskenleri, akıbetlerinin ne olduğuna şâhiddir. O zaman, insanların belini, zulümden daha fazla kıran birşeyin olmadığını görürsün. Onlar arkalarında ne güzel saraylar, bağlar ve bahçeler bırakıp gittiler."

Şiirin birinci kısmının ma'nâsına şu hadîs-i şerîf şâhiddir Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "Bir kul üzerine Allahü teâlânın ni'meti büyüdüğü müddetçe, insanlardan gelen sıkıntılar da büyür. Bunlara tahammül edemeyen, sabredemeyen kimseden o ni'met gider."

İbn-i Ömer'in ( radıyallahü anh ) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde şöyle buyuruldu: "Allahü teâlânın ba'zı kulları vardır ki, onlara ba'zı fâidelerinden dolayı ba'zı ni'metler verilmiştir. Onlar o ni'metlerden başkalarına verdikleri, başkalarını faydalandırdıkları müddetçe, Allahü teâlâ onların elinden o ni'metleri almaz. Fakat onlar, o ni'metlerden başkalarına vermezler, onları faydalandırmazlarsa, Allahü teâlâ o ni'metleri onların elinden alır, başkalarına verir."

Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde ise, Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ) şöyle buyurdu: "Allahü teâlâ bol ni'met verdiği kimseye, insanların muhtaç olduğu birşey verir. Şayet o kimse insanların muhtaç olduğu o şeyi insanlara vermekten rahatsız olur, sıkılırsa o ni'met onun elinden gider."

Fudayl bin Iyâd şöyle buyurdu: "Bilmez misiniz, insanların size muhtaç olması, Allahü teâlânın size bir ni'metidir. Bu ni'metler husûsunda usanma ve isteksizlik göstermekten çok sakınınız. Yoksa bu ni'metler, musibet ve azâb olur."

Günahlar, kulu, dünyâ ve âhıret helâkına sebep olan şeylerin içerisine düşürür. Günahlar iyice yerleşince, öldürücü olur. Bedenin sıhhati, bedenin kuvvetini muhafaza eden gıdayı almak, zararlı maddeleri vücûdundan atmak, bedene zarar veren şeylerden sakınmakla olur. Bunun gibi, kalbin gıdası da îmândır. Sâlih ameller de îmânı kuvvetlendirir ve parlatır. Tövbe-i nasûh, insandaki günahları dışarı atar. Günahlardan sakınmak ise, kalbin sıhhatini muhafaza eder. Bunlar da takvâ ile mümkün olur. Takvâ şu üç şeyi içerisine alır: İmân gıdası, tövbe-i nasûh ile günahları atmak ve günahlardan sakınmak. Bu üç taneden bir tanesi noksan olursa takvâ da noksan olur.

Bütün bunlardan sonra şu ortaya çıkıyor: Günahlar insanı zararlı işlere sürükler ve tövbe ile günahlardan sıyrılmaya mâni olur. Dikkat edilirse, hasta bir kimsede bunun aynısı görülür. Çünkü onda hastalık sebebi olan maddeler bulunur; hastalık sebebi olan bu şeyleri dışarı atamaz ve onlardan sakınamaz. Böyle bir kimsenin bedeni nasıl sıhhatli olur?

İnsan, Allahü teâlânın emirlerine uyup, yasaklarından tövbe-i nasûh ile temizlenirse, Allahü teâlânın rahmetine sebep olacak hiçbir şeyi tekretmez. Şerre götürecek herşeyden de uzak durur.

Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "Dikkat ediniz! Sizin hastalığınızı ve onun şifâsını size söyleyeyim mi? Dikkat ediniz! Şüphesiz sizin hastalığınız günahlardır. (Çünkü günahlar sizin Cehenneme girmenize sebep olur. Bu ise en büyük hastalıktır.) Şüphesiz sizin ilâcınız istiğfardır, (istiğfar tövbe etmek, günahlardan sıyrılmak, günahlardan dolayı pişmanlık duymak, bir daha günaha dönmemeye azmetmektir)"

Bütün bunlardan anlaşıldı ki, kalblerin tedâvisi Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) bildirdiği şeylerdedir. Bedenin tedâvisi husûsuna gelince, bu tedâvinin ekserisi tecrübeye bağlıdır.

Enes bin Mâlik'in ( radıyallahü anh ) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde ise, Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ) şöyle buyurdu: "Allahü teâlâ hastalığı yarattığı zaman onun ilâcını da yarattı, öyleyse tedâvi olunuz."

Eshâb-ı Kirâmdan Usâme bin Şüreyk şöyle anlattı: "Resûlullahın ( aleyhisselâm ) huzûrlarına varmıştım. Huzûrlarında Eshâbdan ba'zıları vardı. Sanki başlarının üzerinde kuş varmış gibi sessiz duruyorlardı. Bu sırada Resûlullah efendimize hastalık tedâvisinden soruldu. Bunun üzerine Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ); "Ey Allahın kulları! Tedâvi olunuz. Çünkü Allahü teâlâ koyduğu her hastalığın şifâsını da yaratmıştır. Ancak bir şeyin ilâcı yoktur. O da ihtiyârlıktır" buyurdu. Allahü teâlâ dileseydi hastalığı yaratmazdı. Hastalığı yarattığı zaman dileseydi ilâcını yaratmazdı. İlâcı yarattığı zaman dileseydi, onun kullanılmasına izin vermezdi. Fakat Allahü teâlâ hastalık için ilâç kullanılmasına izin vermiştir. Şifâyı ilâcın verdiğine değil, Allahü teâlânın yarattığına inanmak lâzımdır."

Câbir'in ( radıyallahü anh ) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde ise şöyle buyurulmaktadır: "Her hastalığın bir ilâcı vardır. Hasta, tecrübeyle veya bir bilenin haber vermesi ile hastalığın ilâcını bulduğu zaman, Allahü teâlânın izni ile iyileşir."

Tedâvi olmak tevekküle mâni değildir. Tedâvi de Allahü teâlânın kudretindedir. Herşeyi yaratan ve yapan Allahü teâlâdır. Haris el-Muhâsibî'ye; "Tevekkül sahibi tedâvi olur mu?" diye sorulunca; "Evet, tedâvi olur" dedi. "Sen bunu nereden biliyorsun?" diye sorulunca; "Tevekkülde derecesine hiç kimsenin erişemediği Resûl-i ekrem ( aleyhisselâm ), hem tedâvi etmiş, hem de tedâviyi emretmiştir" buyurdu.

Resûl-i ekrem'in ( aleyhisselâm ); "Her hastalığın ilâcı vardır" hadîs-i şerîfinde hasta ve onu tedâvi eden tabib için, bir moral takviyesi ve gönlü rahatlandırmak vardır. Çünkü hasta, hastalığının ilâcı olduğunu bilince, bu ümîd ondaki hastalığı giderir, Ümitsizlik ateşi için bir serinlik olur. Onun için ümîd kapısı açılır. Böylece morali düzelir. Bu ise hastanın rûhen ve bedenen kuvvetlenmesine sebep olur. Rûhen ve bedenen kuvvetli olan kimse, Allahü teâlânın izni ile yakalandığı hastalığa galip gelir.

Şüphesiz Resûl-i ekremin ( aleyhisselâm ) bildirdiği tedâvi usûlünde iyileşmek kat'îdir. Çünkü Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) bildirdiği tedâvi şekli, vahye dayanır. Başka tabiblerin tedâvisinin ekserisi, tecrübeye dayanmaktadır. Hastalığın tedâvisinde isâbetli de hatalı da olabilirler. Ba'zan Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) tavsiye buyurdukları tedâvi şeklini tatbik eden kimse de şifa bulamayabilir. Bu, tedâviyi yapan kimsenin bu tedâvi usûlünün şifa vereceğine i'tikâdının zayıf olması sebebiyle olabilir. Yoksa Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) bildirdikleri tedâvi şekli mutlaka şifâ verir. Kur'ân-ı kerîm hastalıklara şifâdır. Fakat bu tedâvi usûlünü tatbik eden ba'zı kimselerin Kur'ân-ı kerîmin şifâ olduğuna i'tikâdları zayıf olduğu için, onlara şifâ hâsıl olmuyor. Tıbb-un-Nebevî, ancak i'tikâd zayıflığından temizlenmiş olan, temiz bedenlere te'sîrli olur. Nitekim Kur'ân-ı kerîmin şifâsı, onun şifâ vereceğine tam olarak i'tikâd eden temiz rûhlara ve diri kalblere te'sîr eder.

Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) hastaya olan ilâcı üç çeşittir 1- İlâhî ilâçlarla tedâvi, 2- Tabiî ilâçlarla tedâvi, 3-Her ikisinden meydana gelen ilâçlar.

Allahü teâlâ, hastalık için, Kur'ân-ı kerîmden daha faydalı, daha büyük ve daha te'sîrli bir şifâ kaynağı yaratmamıştır. Kur'ân-ı kerîm, hastalıklar ve kalbdeki paslar (zulmet) için bir ciladır. Kur'ân-ı kerîm rûhanî hastalıklara şifâ olduğu gibi, bedenî hastalıklara da şifâdır. Rûhanî hastalıklar iki çeşittir, 1- Bâtıl i'tikâdlar, 2-Kötü ahlâk. Rûhanî hastalıkların en şiddetlisi, Allahü teâlâ hakkındaki bozuk i'tikâdlardır. Kur'ân-ı kerîm bu gruptan olan ma'nevî hastalıklara şifâdır. Kötü ahlâka gelince; Kur'ân-ı kerîm bunları da geniş olarak beyân etmekte ve onların ne kadar bozuk olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca faziletli ahlâkı ve işleri de bildirmektedir. Kur'ân-ı kerîm bu çeşit hastalığa da şifâdır.

Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) bir duâlarında Kur'ân-ı kerîm için; "Kalbimin ilkbaharı, gönlümün şifâsı" diye buyurmuşlardır. Kur'ân-ı kerîm, hastalığı kökünden kazıyıp, bedeni, sıhhate ve normal hâle kavuşturan bir ilâç mertebesindedir.

Hazreti Ali'nin ( radıyallahü anh ) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde şöyle buyurulmuştur "Devanın en hayırlısı Kur'ân-ı kerîmdir. Çünkü Kur'ân-ı kerîm kalblerin, rûhların ve bedenlerin devâsıdır."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 124

2) Acâib-ül-âsâr cild-1, sh. 116

3) Silk-üd-dürer cild-4, sh. 32

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 311

5) El-A'lâm cild-6, sh. 184

6) Brockelmann Sup-2, sh. 439

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1088

**ZEYTÛNE**

Fıkıh ve tefsîr âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdullah Zeytûne'dir. 1081 (m. 1670) senesinde Tunus'un bir köyü olan Menistir'de doğdu. 1138 (m. 1726) senesi Şevval ayında Perşembe günü sabahleyin Tunus'da vefât etti. Cenâzesine Emîr Hüseyn bin Ali de geldi. Cenâzesi çok kalabalık oldu. Şehrin bütün caddeleri insanlarla dolup taştı. Kâdı Muhammed bin Abdüsselâm'ın kabrine yakın bir yere defnedildi.

Zeytûne, doğduğu yerde Kur'ân-ı kerîmi ve muhtelif ilimlere dâir metinleri ezberledi. Sonra Kayrevân'a gitti. Orada üç seneye yakın bir zaman kaldı. Kayrevân âlimlerinden ders aldı. Ali Echûrî ve Sultan Mizzâhî'nin talebesi Şeyh Muhammed Azzûm, Ali Geryânî, Ahmed Bercînî ve başkalarından ilim öğrendi. Sonra Tunus'a gitti. Burada, aralarında Sa'îd Şerîf, Muhammed Hacîc Endelûsî'nin de bulunduğu bir grup âlimden ilim öğrendi.

Kendisi şöyle anlatır: "Muhammed Hacîc Endelûsî'den fıkıh ilmine âit Muhtasar kitabını, bir defa tamâmını, bir defa da bir kısmını okudum. Ayrıca kelâm ilmini öğrendim. Mukaddimat kısmının hâricinde, Sunûsî akaidini de okudum. Cevhere kitabını, bizzat dersinde hazır bulunarak dinledim. Ondan bu iki kitaptan başkalarını da dinledim. Muhammed Hacîc Endelûsî'den hadîs ilmini de öğrendim. Onun yanında Sahîh-i Buhârî'nin bir kısmını, hem rivâyet hem de dirayet bakımından okudum. Geri kalanı için de icâzet aldım. Tefsîr ilminden bir miktar okudum. Bunlardan başka Şemâil-üt-Tirmizi, Echûrî'nin oruca dâir olan manzûmesini ve daha başka kitapları okudum."

Zeytûne, Muhammed Hacîc Endülüsî ve Sa'îd Şerîfden vefâtlarına kadar ayrılmadı. Ayrıca Abdülkâdir Cibâlî'nin yanında ilim ile meşgûl oldu. Fıkıh ve nahiv ilmini, Muhammed Gammerî ve Muhammed Gammâd'dan öğrendi. Ayrıca, İbrâhim Cemel Şafâkî, Muhammed Şerif Hafîd, Muhaddis Sa'îd Mahcuz ve daha başka âlimlerden de ilim öğrendi.

İlim tahsilini tamamlayan Muhammed Zeytûne, Zeytûne Câmii'nde ders vermeye başladı. Derslerini sabah ve öğleden sonra olmak üzere iki vakitte verirdi. Ayrıca haftanın belirli günlerde Ebû Cebre Mescidi'nde de ders verirdi. 1114 (m. 1703) senesinde hac farizasını yerine getirmek için Hicaz'a gitti.

Hüseyn Hoca isminde bir zât şöyle anlatır "Zeytûne, İskenderiyye'ye geldiği vakit ben de yanındaydım. Receb ayının yirmiyedisinde Perşembe'yi Cum'a'ya bağlayan gece Mi'râc gecesiydi. Şehrin ileri gelenleri yanına gelip kendisinden birşeyler dinlemek sûretiyle, bu geceyi ihyâ etmek istediklerini söylediler. Fakat Zeytûne hazretleri, va'z ve nasihat için hazır değildi. İkindiden sonra İsrâ sûresinin ilk yedi âyet-i kerîmesini okudu. Meâlini ve tefsîrini geniş bir şekilde yaptı. Şehrin ileri gelen âlimleri de cemâat arasında bulunuyorlardı. Bu âlimlerden birisi de Mâlikîlerin müftîsi Allâme İbrâhim Efendi idi. Burada, ilim ve fazileti ile tanınmış bir zât idi. Zeytûne'yi çok medhetti.

Zeytûne, İskenderiyye'den Kâhire'ye gitti. Ezher'de bulunan büyük âlimlerle görüştü. Onlardan ders aldı. Burada Şeyh Muhammed Zerkânî'nin Sahîh-i Müslim ve Muhtasar-ı Halîl kitaplarından verdiği dersleri dinledi. Ayrıca Şeyh Ahmed bin Fakîh ve Şeyh Mansûr Menûfî'nin derslerini de dinledi."

Zeytûne, hacdan sonra Tunus'a döndü. Asrının önde gelen âlimleri ile ilmi mevzûlarda münâzara etti. İlminin yüksekliğini kabûl ettirdi. Sonra Muradiye Medresesi'nde müderris oldu.

1124 (m. 1712) senesinde ikinci defa hacca gitti. Kâhire'ye uğradığında, Ali Echûrî'nin talebesi Şeyh Süleymân ile görüştü. Bulak'daki Mirzâ Câmii'nde hadîs müderrisliği yapan Şeyh Ali Tûlânî ile de görüştü. Mekke-i mükerremede, hadîs âlimlerinden Muhammed Alâüddîn'in talebesi Abdullah bin Sâlim ile, Medîne-i münevverede, Şeyh Ömer Zülfâ ve daha başka âlimlerle görüştü. Bu haccında Medîne-i münevverede bir müddet kaldı. Tefsîr dersleri verdi. Ebüssü'ûd Efendi'nin, "İrşâd-ül-akl-is-selîm ilâ mezâya kitâb-illâhil Kerîm" tefsîrine yaptığı haşiyeden ders verirdi. Bu haccından dönüşte Safâkıs denilen yere uğradı. Burada, Şeyh Ali Nûri, Ali Gurâb, Şeyh Muhammed Evmî, İbrâhim Mergînî, İbrâhim Buasîde ile görüştü. Onlar Zeytûne'den icâzet istediler. O da Tunus'a vardıktan sonra icâzet verdi. Tunus'a varınca gece-gündüz ders vermek, eser hazırlamak, herkesin suâl ve müşkillerini gidermekle meşgûl oldu. Geceleyin çok az uyurdu. Tunus kapısı dışında bulunan Deniz Kapısı Câmii'nde hatiplik ve vâ'izlik yaptı. Çok te'sîrli va'zlar verdi. Herkes onun va'zlarını dinlemek için gelirdi.

Zeytûne'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Me'tak-us-su'ûd ve feth-ül-vedûd alâ tefsîr-i Ebüssü'ûd: Zeytûne'nin bu eseri yirmi cilddir. Talebelerine ezberinden yazdırırdı. Zeytûne, bu haşiyelerini yazarken, ba'zı mânilerle karşılaştığını, ancak Tunus emîrinin kendisine yardımcı olduğunu, birinci cildin sonunda yazmaktadır. Zeytûne, bu haşiyesini yazmaya 1110 (m. 1699) senesinde başladı. Zeytûne'nin bu haşiyesi gayet geniştir. Bu haşiyenin iki nüshası Tunus'ta Millî Kütüphâne'de 7227 ve 8275 numarada mevcûttur. 2- Hâşiyetün alel akîdet-il-vustâ lis-Sündûsî, 3- Şerhu hutbet-iş-şerh-il-muhtasar li Sa'düddîn-i Teftâzânî alet-telhîs fil-belâga, 4- Şerhu hutbet-il-Mutavvel, 5-Şerh-us-süllem-il-mantıkî, 6-Şerh-ül-manzûmet-il-bîkûniyye fî mustalah-il-hadîs, 7- Kitabettin alâ ebvâbin müteferrikatün min Sahîh-i Müslim, 8- Kitabettin alâ elfiyeti İbn-i Mâlik. Ayrıca Zeytûne'nin nazmı ile Buhârî ve Sahîh-i Müslim'i medheden bir kasidesi vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Terâcimü Müellifîn-et-Tûnusiyyin cild-2, sh. 437

2) El-A'lâm cild-6, sh. 132

3) Hediyyet-ül-Mehdiyyin cild-2, sh. 312

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 215

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 312

6) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 498

7) Şeceret-ün-nûr sh. 324


## HİCRİ ONÜÇÜNCÜ ASRIN ALİMLERİ

### ABDÜLAZÎZ DEHLEVÎ

Hindistan da yetişen hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Şah Abdülazîz Gulâm Halîm-i Fârûkî Dehlevî'dir. Meşhûr âlim Şah Veliyyullah Dehlevî'nin oğludur. 1159 (m. 1746) senesinde Delhi'de doğdu. 1239 (m. 1824) senesinde doğduğu yer olan Delhi'de vefât etti. Babasının yanına defnedildi.

Hindistan'da İngiliz yönetimine karşı hürriyet meş'alesini ilk yakan ve "Sirâc-ül-Hind" lakabıya tanınan Abdülazîz Dehlevî, Hindistan'ın meşhûr hadîs, kelâm âlimi ve Nakşibendiyye yolunun büyüğü olan babasından ilim öğrendi. Çok küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberleyerek tecvîd ve kırâat ilmini öğrendi. Onbir yaşında iken, babasının vazîfelendirdiği hocalardan ders aldı. Kütüb-i sitte başta olmak üzere, Muvatta', Mişkât-ül-mesâbîh, Şemâil-üt-Tirmizî gibi eserleri bizzat babasından dinledi. Hadîs ilminde babasından icâzet (diploma) aldı. Onaltı yaşında iken tefsîr, fıkıh, usûl, hadîs, akâid, kelâm, mantık, matematik, geometri, astronomi, târih ve coğrafya gibi aklî ve naklî ilimlerdeki bilgileriyle herkesin dikkatini çekti.

Abdülazîz Dehlevî, 1176 (m. 1762) senesinde babasının vefâtı üzerine, dedesinin ismini taşıyan Rahmâniyye Medresesi'nde ders vermeğe başladı. Büyük âlim Abdullah-ı Dehlevî, talebelerini hadîs ilmini tahsil etmeleri için Abdülazîz Dehlevî'ye gönderirdi. Abdullah-ı Dehlevî'nin en büyük

talebesi, maddî ve ma'nevî ilimler hazînesi Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî de Abdülazîz Dehlevî'den hadîs ilminde icâzet (diploma) aldı.

Abdülazîz Dehlevî, bir yandan medresede talebe yetiştirirken, bir yandan da eser yazıyordu. Yirmibeş yaşından sonra yakalandığı çeşitli hastalıklar yüzünden, bir süre sonra medresedeki derslerini talebelerinin ileri gelenlerinden iki kişiye bıraktı. Ömrünün son günlerini, eser yazmak. Salı ve Cum'a günleri halka va'z ve nasihat vermekle geçirdi.

Abdülazîz Dehlevî; esmer, ince uzun boylu, iri gözlü, gür sakallı bir zât idi. Atıcılık, binicilik ve hüsn-i hat (güzel yazı) husûsunda çok maharet sahibi idi. Abdülazîz Dehlevî, Hindistan'daki İngiliz idâresine karşı direnmelerde büyük bir rol oynamış, müslümanların düştüğü kötü ve zor durumların sebebinin onların Kur'ân-ı kerîmden ve Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) sünnet-i seniyyesinden ayrılmaları olduğunu bütün müslümanlara anlatmaya çalışmıştır. Va'z ve nasîhatlarında, müslümanların ancak Kur'ân-ı kerîme ve sünnet-i seniyyeye, İslâm âlimlerinin bildirdikleri şekilde uydukları zaman, rahat ve huzûr içinde yaşayacaklarını anlatmıştır.

Abdülazîz Dehlevî, elliye yakın eser yazdı. En önemlileri şunlardır: 1-Tuhfe-i isnâ aşeriyye: Bu eser Fârisî olup, bin sayfa kadardır. 1265 (m. 1849) senesinde Delhi'de basılmıştır. Nüshaları, İstanbul Üniversitesi, Süleymâniye ve Bursa kütüphânelerinde vardır. Eshâb-ı Kirâma düşman olanların yanlış sözlerine ve yazılarına vesîkalarla cevap vermektedir. 1227 (m. 1812) senesinde Hindistan'da Hâfız Muhammed bin Muhyiddîn Eslemi tarafından Arabîye tercüme edildi. Bu Arabî eseri, Irak âlimlerinden Ebü'l-Fevz Muhammed Emîn bin Ali Süveydî ve ayrıca Seyyid Mahmûd Şükrî Alûsî, 1301 (m. 1883) senesinde Arabî olarak kısaltmışlardır. Bu kıymetli eser, İstanbul'da Hakîkat Kitabevi tarafından müteaddit defalar basılarak, bütün dünyâya dağıtılmıştır. 2- Tefsîr-i Azîzi: Bekâra sûresinin 184. âyet-i kerîmesine kadarının ve Tebâreke ile Amme sûrelerinin tamâmının Fârisî tefsîridir. 1386 (m. 1966) senesinde Kabil'de basılmıştır. 3-Bustân-ül-muhaddisîn: Hadîs kitapları bibliyografyası olan bu eser Fârisîdir. Ayrıca ba'zı hadîs âlimlerinin hayâtı da anlatılmıştır. 4- Ucâle-i Nâfi'a, 5- Sırr-üş-şehâdeteyn, 6- Azîz-ül-iktibâs fî fezâili ahyâr-in-nâs: Hulefâ-i Râşidînin faziletlerine dâir hadîsleri toplayan bir eserdir. Farsça ve Urduca tercümeleriyle birlikte yayınlanmıştır, 7- Mîzân-ül-akâid, 8-Fetâvâ-ı Azîz.

Abdülazîz Dehlevî, Tefsîr-i Azîzî'de buyuruyor ki: "Birisinden yardım istenirken, yalnız ona güvenilirse, onun, Allahü teâlânın yardımına mazhar olduğu düşünülmezse haramdır. Eğer yalnız Allahü teâlâya güvenilip, o kulun Allahın yardımına mazhar olduğu, Allahü teâlânın herşeyi sebep ile yarattığı, o kulun da bir sebep olduğu düşünülürse caiz olur. Peygamberler ve evliyâ da, böyle düşünerek başkasından yardım istemişlerdir. Böyle düşünerek birisinden yardım istemek, Allahü teâlâdan istemek olur."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Nüzhet-ül-havâtır sh. 273

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 970

3) Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 23

## ABDÜLFETTÂH-I BAĞDÂDÎ AKRÎ

İstanbul'daki âlim ve evliyânın en büyüklerinden. 1192 (m. 1778) senesinde doğan Abdülfettâh Efendi, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin talebesidir. Tasavvufda pek yüksek derecelerin sahibi olduğu gibi, fıkıh ilminde de büyük âlim idi. İstanbul halkı senelerce onun feyz ve bereketlerinden istifâde etti. 1281 (m. 1864) senesinde Muharrem ayının dokuzunda Cum'a günü vefât etti.

Abdülfettâh hazretleri, küçük yaşta Bağdat'ın ileri gelen âlimlerinden ilim öğrenmeye başladı. Çok zekî idi. Kısa sürede Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Gayretli ve devamlı çalışmalarıyla hem arkadaşlarının, hem de hocalarının dikkatini çekiyordu. Genç yaşta tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerinde ve o zamanın fen ilimlerinde mütehassıs bir âlim oldu. Fıkıh ile ilgili mevzûları cevaplandırmada meşhûr idi.

Abdülfettâh-ı Bağdadî, bu zâhirî ilimlerin yanısıra, bâtın ilmi olan tasavvufta da yetişmek istiyordu. Bunun için Resûlullah efendimizden ( aleyhisselâm ) gelen feyz ve bereketleri insanların kalblerine akıtan, kendilerine silsile-i aliyye denilen âlim ve evliyânın en meşhûrlarından olan Mevlânâ Hâlid-i

Bağdadî hazretlerine talebe oldu. Abdülfettâh-ı Bağdadî, hocasının her emrini yerine getirmek için canla başla çalıştı. Verilen her vazîfeyi ânında yapardı. Nefsinin hiçbir arzusunu yapmaz, arzu etmediği şeyleri yapardı. Haramlardan şiddetle kaçar, şüpheli korkusuyla mübahların fazlasını dahî terkeder, dünyâya hiç meyletmezdi. Tek arzusu hocasından hiç ayrılmamak, onun kalblere şifâ olan kıymetli sohbetlerini dinlemek, verdiği vazîfeyi canı pahasına da olsa yerine getirmekti. Dertlere, sıkıntılara, meşakkatlere çok dayanıklı idi. Gelen sıkıntıları gülerek karşılar, verenin Allahü teâlâ olduğunu düşünerek sevinirdi. Hattâ, dert ve belâ gelmediği zaman; “Rabbimin husûsi ihsânına kavuşamadım” diye üzülürdü. Maksadı çok yüksek olup, evliyâlık makamlarından en üstün derecelere kavuşmak isterdi. Hocası Mevlânâ Hâlid hazretleri, onun bu güzel hasletlerini bildiği için, ona en zor işleri yaptırır, diğer talebeleri ile haberleşmeye bunu gönderirdi. Yolculukta herhangi bir vâsıtaya, bineğe binmesini yasaklamıştı. Yaya olarak gitmesini emrederdi. O da bunu zevk ile yapar, çok uzak yolculuklara hiçbirşeye binmeden giderdi. Yaya yürüyerek, yolculuk ânında doğan belâ ve mihnetlere katlanarak nefsini terbiye eder, rûhunun yüksek derecelere vâsıl olmasını sağlardı. Vazifeli olarak İstanbul’a iki defa yaya gitmişti. Bu tahammülü sayesinde, hocasının iltifâtlarına, feyz ve bereketli teveccühlerine mazhar oldu. Hocasının en önde gelen talebeleri arasına girdi. Hazerde ve seferde, Mevlânâ Hâlid hazretlerinden hiç ayrılmazdı. Hocasının evine girer çıkar, onun hizmetini ve işlerini görürdü. Çok hizmetlerde bulundu. Çok fâidelere kavuştu. Hilâfet-i mutlaka ile şereflendi. Şeyh Abdullah-ı Hirâti vefât edince, onun yerine geçti.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin ilminin derinliği, evliyâlığının üstünlüğü, dünyânın her tarafına yayılmıştı. Her yerden akın akın talebeler, onun ilminin bir damlasına kavuşmak için geliyordu. Saltanat şehri olan İstanbul’dan da pekçok kimse, Bağdat’a gidip, onun talebesi olmakla âhirette yüksek derecelere kavuşmak istiyorlardı. İsteklilerin hepsinin Bağdat’a gitmesi mümkün değil idi. Bu sebeple Mevlânâ Hâlid hazretleri, Hak âşıklarının yanan rûhlarını serinletmek için Abdülfettâh-ı Bağdâdî’yi İstanbul’a gönderdi.

Abdülfettâh hazretleri, İstanbul’un Üsküdar semtinde Karacaahmed Kabristanı ile Bağlarbaşı arasında, Nûh Kuyusu mevkiindeki dergâha yerleşti. Bunu işitenler bir anda dergâha akın ettiler. Abdülfettâh hazretleri, bu Hak âşıklarının hasta ve ölü rûhlarına hayat veriyor, kararan kalblerine nûr akıtarak Ahrâriyye yolunun Müceddidî ve Hâlidiyye kolunun feyzlerini sunuyordu. Kısa zamanda, devlet erkânından vezirler, komutanlar, paşalar, âlimler, velîler onun talebesi olmak için etrâfını doldurdular. O, âb-ı hayat pınarı, herkesi kabiliyetlerine göre yetiştiriyordu. Bu şekilde senelerce çalışarak, pekçok kimsenin hidâyete kavuşmasına vesile oldu.

Abdülfettâh-ı Bağdadî Akrî hazretleri, ömrünün son senelerinde, Allahü teâlâya ve otuzdokuz sene önce vefât eden mübârek hocası, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî’ye kavuşmak arzusu ile yanmaya başladı. 1281 (m. 1864) senesinde Muharrem ayının ortalarında talebeleri ve tanıdıkları ile helâlleşti, vedâlaştı. Vasıyyetini bildirdi. Muharrem’in ondukuzunda Cum’a günü talebelerinin başında okudukları Kur’ân-ı kerîmi dinleyerek son nefesini verdi.

Mezârı, Üsküdar’da, Eski Vâlide Câmii’nden Karacaahmed mezarlığına çıkan yol ile, Selîmiye-Bağlarbaşı caddesinin kesiştiği köşedeki, Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey’in kabristanındadır.

Bütün âlimler ve evliyâlar sözbirliği ile bildirdiler ki: Eyyûb Sultan’da medfûn bulunan Hâlid bin Zeyd Ebû Eyyûb-el-Ensârî ve diğer Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) hâriç, İstanbul’un en yüksek üç evliyâsından biri de Abdülfettâh-ı Akrî hazretleridir. Âşıkları onun feyz ve nûr saçan mübârek kabr-i şerîfini ziyâret etmekte, bereketlenmektedirler. Diğerleri ise Edirnekapı-Eyyûb arasındaki Murâd-ı Münzâvî ile Zeyrek’deki Mehmed Emîn Tokâdî hazretleridir.

1) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 971

2) Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 23

3) Şems-üş-şümûs

## ABDÜLHAMÎD ŞİRVÂNÎ

İslâm âlimlerinin ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Şeyh Abdülhamîd bin Hüseyn eş-Şirvânî ed-Dağıstânî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 1300 (m. 1882) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti. Vefât târihinin, 27 Zilhicce 1301 (m. 1884) oduğu da bildirilmiştir. Kalabalık bir cemâatle cenâze namazı kılınıp, Cennet-ül-Bakî' kabristanında, Ümm-ül-mü'minîn Hadîcet-ül-kübrânın ( radıyallahü anha ) kabri yanında defnolundu.

İlim tahsiline küçük yaşta başlayan Abdülhamîd Şirvânî, bu maksadla, İstanbul ve Mısır gibi, zamanın ilim merkezi olan yerlere gitti. Gittiği yerlerdeki büyük âlimlerin sohbetlerinde bulundu. Budinli Şeyh Mustafa ve pekçok fâideli eserler yazmış olan Şeyh İbrâhim Bâcûrî, onun, ilim öğrenip, kendilerinden istifâde ettiği büyük âlimlerdendir.

Abdülhamîd Şirvânî ilim öğrenmek husûsunda yüksek istidâd ve fevkalâde gayret sahibi idi. İlimde pek yüksek derecelere çıkıp, zâhirî ve bâtınî ilimlerde derin bir âlim oldu. Arabî, Fârisî ve Türkçe lisanlarını gayet iyi bilirdi. İlim tahsilini tamamladıktan sonra, Mekke-i mükerremeye gidip yerleşti. Orada talebe okutmaya başladı.

İlim tahsilinde yetişirken, bir taraftan da tasavvuf yolunda ilerlemeye, ilâhî feyz ve ma'rifetlere kavuşup yükselmeye çalışan Abdülhamîd Şirvânî, bu husûsta da çok gayretli idi. Evliyâlık yolunda ilerlemek arzu ve iştiyâkı, onda çocukluğundan beri vardı. Bu sebeple, tasavvuf yolunda bulunduğu söylenen birçok kimseye gitti ise de, hiçbirinden arzu ettiği fâideyi elde edemedi, aradığını onlarda bulamadı. Kalb susuzluğunu gideremedi.

Bu sırada Hindistan evliyâsından, Müceddidiyye yolunun büyüklerinden Muhammed Mazhar (r.aleyh), hac için Mekke-i mükerremeye gelmişti. Abdülhamîd Şirvânî ona talebe olmak istedi ise de, Muhammed Mazhar özür beyân edip, bu işe lâyık olmadığını bildirdi.

Bu sırada, 1273 (m. 1856) senesinde Muhammed Mazhar'ın babası Ahmed Sa'îd-i Fârûkî hazretleri Hindistan'dan hicret ederek Arabistan'a gelmiş idi. Bu da evliyâlık kemâlâtının, Müceddidiyye yolunun yüksek olgunluklarının sahibi, çok üstün, bir velî idi. Abdülhamîd Şirvânî, kendisinin yetişmesi için talebelere ders okutmayı terkedip, Ahmed Sa'îd'in sohbetlerine koştu, ilimdeki derin bilgisine rağmen, gidip o büyük zâta talebe oldu. Hâlis bir niyetle bu yola girip, Ahmed Saîd'in sohbetlerini hiç bırakmadı. Onun pekçok iltifât ve teveccühlerine mazhar oldu. Ahmed Sa'îd-i Fârûkî, Mekke-i mükerremeden Medîne-i münevvereye giderken, Abdülhamîd Şirvânî'yi oğlu Muhammed Mazhar'a havale etti. O da, emir babasından geldiği için kabûl edip, Abdülhamîd'in bu yolda ilerlemesi ile husûsen meşgûl oldu.

Ahmed Sa'îd-i Fârûkî gittikten sonra, Muhammed Mazhar'ın sohbetlerinden hiç ayrılmayan Abdülhamîd Şirvânî, bütün kalbi ile ona bağlandı. Ondan pekçok fâideler elde etti. Bir müddet sonra, Muhammed Mazhar da Medîne-i münevvereye giderken, Abdülhamîd Efendi de ondan ayrılmayıp onunla beraber gitti. Çünkü onu çok seviyor, muhabbet ve bağlılığı gün geçtikçe artıyordu. Medîne-i münevverede Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) kabr-i şerîfini ziyâreti sırasında, Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) ma'nevî lütuf ve ihsânlarına kavuştu. Bu ziyâretten sonra Muhammed Mazhar, Abdülhamîd Şirvânî için; "Elhamdülillah Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) onu kabûl ettiler" buyurdu. Ona icâzet ve hilâfet verip, çok duâ etti. Daha sonra da buyurdu ki: "Mevlânâ Abdülhamîd'e icâzet verdim. Ona verilmesi lâzım gelen herşeyi verdim. İnşâallah semeresi görülecektir. Fakat daha zamanı vardır. Müceddidiyye yolu büyüklerine olan muhabbet ipi sağlam ve kuvvetli olunca, kavuşulması arzulanan şeyler bir müddet sonra da kavuşulsa bunun için gam yoktur. Çünkü o büyükler, kendilerine bağlananları, yavaş yavaş çekerler. Bu sebeple yapılması lâzım gelen şey, bu büyükleri çok sevip yollarında bulunmak, her an Allahü teâlâyı unutmayıp, devamlı O'nu anmak ve diğer vazîfelere devam etmektir."

Abdülhamîd Şirvânî, hocası Muhammed Mazhar'ın bu sözlerini dikkatle dinliyordu. Ayrılacakları zaman hocasına; "Bizi duâ ve teveccühünüzden eksik etmeyiniz efendim" dedi. Bu sebeple, Muhammed Mazhar (r.aleyh), dâima, gıyabında Abdülhamîd Efendi'ye duâ ve teveccühde bulunurdu. Bundan sonra da, çeşitli zamanlarda birçok defa görüşüp sohbet ettiler, irtibâtları hiç kesilmedi. Çünkü devamlı olarak, mektûplaşır ve haberleşirlerdi.

Abdülhamîd Şirvânî, ömrünün sonuna kadar Mekke-i mükerremede ders vermekle ve tasavvuf yoluna girmiş olan talebeleri terbiye edip, ma'nevî olarak yetiştirmekle meşgûl oldu.

Abdülhamîd Şirvânî hazretleri, vekar ve heybet sahibi, ağırbaşlı bir zât idi. Gayet az konuşur, çoğu zaman sükût ederdi. Bu yolun büyüklerinin âdeti olduğu gibi, sabah ve akşam talebeleri ile birlikte hatim yapardı. Sabahleyin yapılan hatimden sonra, talebelerine İbn-i Hacer-i Heytemî hazretlerinin Tuhfe kitabından fıkıh dersi okuturdu.

Ders haricindeki zamanlarda, halveti (yalnızlığı), uzleti (insanlardan uzak kalmayı) ve kendi hâlinde ibâdet ve tâatla meşgûl olmayı severdi. Öğleden sonra Süleymâniye Medresesi'ndeki odasına gider, ikindi vaktine kadar Kur'ân-ı kerîm tilâveti ile, zikr ve murâkabe ile ve kitap okumakla meşgûl olurdu. Normal günlerde, husûsî odasına çocuklarından başka kimse giremediği hâlde, Salı ve Cum'a günleri kapı açık tutulur, bir suâli olan veya birşey arzetmek isteyenler rahatlıkla içeri girebilirlerdi.

Namazlarını, vakit girdikten sonra, hemen (ya'nî evvel vakitlerinde) kılmaya husûsen dikkat ederdi. Talebelerini terbiye edip yetiştirirken, bu yolun büyüklerinin âdetleri üzere bir yol ta'kib ederdi. Çok kitap okurdu. Bilhassa, Tuhfe kitabına yaptığı sekiz cildlik haşiyenin tashihi ile meşgûl olurdu.

Tasavvufî makam ve hâlleri, gayet açık ve anlaşılır bir şekilde anlatırdı.

Sohbetlerinde, Allah adamlarının, hakîkî evliyânın üstünlüklerini, onlara bağlanmanın ehemmiyetini izah eder, buna teşvik ederdi.

Muhammed Mazhar hazretleri, Abdülhamîd Şirvânî'yi (r.aleyh) kendisine halîfe ta'yin etti. O da hocasının yerine geçip, çok hizmet etti. Kısa bir zaman sonra o da vefât etti.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Reşehât ayn-ül-hayât zeyli sh. 131

**ABDÜLKÂDİR CEZÂYİRÎ**

İslâm mücâhidlerinden. Hadîs ve tefsîr âlimi. İsmi, Abdülkâdir bin Muhyiddîn bin Mustafa bin Muhammed bin Muhtâr bin Abdülkâdir Hasenî Cezâyirî'dir. 1222 (m. 1807) senesi Receb ayının yirmiüçünde Cezayir'in Muasker yakınındaki Kaytana çiftliğinde doğdu. 1300 (m. 1883) senesi Receb ayının ondokozunda Dımeşk'ın (Şam'ın) Demir Köyü'nde vefât etti. Naşı, Sâlihiyye'de Muhyiddîn-i Arabî türbesine defnedildi.

Emîr Abdülkâdir Cezâyiri'nin nesebi, hazret-i Hasen bin Ali'ye (r.anhümâ) dayanır. Ya'nî şerîflerdendir. Baba ve dedeleri Cezayir'in Vehrân tarafında, şerefli, âlim, fâdıl, zâhid ve takvâ sahibi, herkesin sevip saydığı kimselerdi. Cedlerinden biri olan Seyyidî Muhammed bin Abdülkâdir, Barbaros Hayreddîn Paşa'nın Cezayir'i fethine yardım etmişti. Osmanlılar zamanında, bunun oğulları ve torunları hürmet ve i'tibâr görürlerdi. Dedesi, Vehrân eyâletinin Muasker yakınında bulunan Kaytana çiftliğinde oturduğu için Abdülkâdir de orada yetişti. Üstün bir zekâya sâhib idi. Henüz çocuk iken tefsîr, hadîs ve diğer ilimlerde üstün bir dereceye yükseldi. Geniş ma'lûmâtıyla, fazilet ve takvâsıyla şöhreti heryere yayıldı. Bu ma'nevî faziletler yanında, cesâret ve kahramanlık, ata binmek, silâh kullanmak gibi husûslarda da üstün maharet sahibi idi. Abdülkâdir Cezâyirî, 1242 (m. 1826) senesinde babasıyla birlikte Cezayir'den ayrılarak Mısır'a, oradan Hicaz'a gitti. 1245 (m. 1829) senesine kadar orada kaldı. Daha sonra Cezayir'e dönen Abdülkâdir Cezâyirî ile babası, evvelâ münzevî (kendi hâlinde) bir hayat sürdüler. Fakat Cezayir'in Fransızlar tarafından işgalini ta'kib eden vak'alar, kendilerini, kabilelerin başına geçmek ve vatanlarını müdâfâ etmek mecbûriyetinde bıraktı. Vehrân ve Müstefânem bölgelerindeki halk, düşmana karşı ayaklanarak babasını emîr seçtiler. Fakat babası emirliği oğlu Abdülkâdir Cezâyirî'ye verdi. Kendisi Oran'daki Fransız kuvvetleri ile harb eden askerin kumandasını ele aldı. Bu seferler esnasında Abdülkâdir'in gösterdiği harikulade şecaat (kahramanlık), binicilikteki maharet ve soğukkanlılığı herkesi hayran bıraktı. Muhyiddîn, oğlunun, kabilelere emîr olmasını teklif etti. Abdülkâdir Cezâyirî, 1248 (m. 1832) senesi Receb ayında bütün Cezayir'e emîr olup, Fransızlan Cezayir'den çıkarmak için çalışmalara başladı.

Kuvvetli bir ordu kurarak Fransızları bir çok defalar yendi. Bu zaferlerini siyâsî sahada da sürdürerek birçok bölgeleri de bu yolla ele geçirdi. Böylece Abdülkâdir Cezâyirî, başta Muasker merkezi olmak üzere, Merakeş sınırına kadar olan bir ülkeye sâhib oldu. Âsileri yola getirdikten sonra, Fransızlan birkaç kere daha yendi. Yeni bir anlaşma yaparak zaferini perçinledi. Bunun üzerine Fransızlar, hîle ve fitne çıkararak, Abdülkâdir

Cezâyiri'nin etrâfındakileri etkilemeye başladılar. Bunun üzerine Abdülkâdir Cezâyirî, yeniden askerini toplayarak, Fransızlan denize kadar sürdü, iki yıl sonra, Fransızlarla tekrar savaş başladı. Abdülkâdir, ordusunun içindeki tefrika ve anlaşmazlıklar yüzünden Merâkeş'e çekildi. Akrabası olan Merâkeş hâkimi Abdürrahmân ile Merâkeş'in müslüman halkının yardımıyla Fransızlarla savaşmaya devam etti. Ancak yine tefrika yüzünden ordusu kendisine yüz çevirdi. Bunun üzerine, kendisine sâdık olan adamlarıyla, Büyük Sahra'ya çekildi. Orada da taraftarlarının çoğunun telef olması üzerine, 1263 (m. 1847) senesinde İskenderiyye veya Akka'da kalmak şartıyla General Lamoriciere'ye teslim olmak mecbûriyetinde kaldı. Cezayir vâlisi Duc d'Aumele tarafından Fransa'ya gönderildi. Bir müddet Toulon'da Lamalgue kalesinde, sonra Pau ve nihâyet Anboise kalesinde bulunduruldu. Napolyon İmparatorluğunu îlân ettiği zaman, Abdülkâdir Cezâyirî'ye Osmanlı ülkesinde kalması için müsâade verdi. Abdülkâdir Cezâyirî İstanbul'a geldi. Sultan Abdülmecîd Hân'ın iltifâtına kavuşup, Bursa'da kendisine tahsis edilen konakta oturdu. Bursa'da 1272 (m. 1855) senesinde büyük bir zelzele olunca Şam'a geçti.

Abdülkâdir Cezâyirî, Şam'a gidince, zamanını ilmî çalışma, ibâdet ve çocuklarının terbiyesi ile geçirdi. Kimseyle görüşmedi. Bu sırada İngiliz ve Fransızlar, Osmanlı Devleti'ni kuvvet zoruyla yıkamayacaklarını anlamışlar, işi fitne ve fesatla hâlletme yoluna gitmişlerdi. Osmanlı Devleti içerisindeki çeşitli fırka ve milletleri birbirleriyle çarpıştırmaya başlamışlardı. Lübnan ve Suriye'de Dürzileri İngilizler silâhlandırmış, Mârunîlere de Fransızlar arka çıkmışlardı. Her iki devlet, yaptıkları çalışmalarla, Osmanlı teb'asını Osmanlı topraklarında birbirine kırdırıp, kendi emellerine âlet etmeye kalkışmışlardı. Bu oyunların bir sahnesi olarak, 1277 (m. 1860) senesinde Dürzî âsileri, Hıristiyan ahâliyi öldürmeye teşebbüs ettikleri vakit, Abdülkâdir, Cezayirli muhacirlerin yardımı ile Fransa konsolosunu ve binbeşyüz kadar insanı kurtardı. Bu hareketi Osmanlı hükümeti tarafından taltif edildi. Fransa hükümeti, bu hareketin mükâfata olarak Emîr'e, legion d'honneur nişanının grand-cruix'sını verdi. Abdülkâdir Cezâyirî 1279 (m. 1862) senesinde hacca gidip iki sene Hicaz'da kaldıktan sonra İstanbul'a gelerek, Abdülazîz Hân tarafından Birinci Osmânî Nişanı'yla taltif edildi.

Peygamberimizin soyundan olan Abdülkâdir Cezâyirî, her şeyden evvel sağlam ve doğru îmân sahibi, vakarlı bir zât idi. Bu hâli, yalnız dindaşlarının değil, kendisini yakından tanımak fırsatını bulan Avrupalıların da takdîrini celbetmişti. Çok adâletli idi. Âlicenâb ve merhametli ise de, düşmanlarını yıldırmak için zarurî gördüğü anlarda şiddetli çarpışmalardan hiç çekinmezdi.

Abdülkâdir Cezâyirî, ilim ve irfana çok ehemmiyet verirdi. Âriflerin büyüklerinden idi. Dünyâ ve âhıretin kemâlâtım kendisinde toplamıştı. Kahraman bir mücâhid idi. Şân ve şöhreti doğudan batıya her yere yayıldı. Zamanının âlimleri arasındaki ihtilâfları hallederdi. Aynı zamanda kerâmet ehli idi. Çok kerâmetleri görüldü.

Kıymetli eserler yazdı. Bunlardan tasavvuf ve inceliklerine dâir yazdığı "Mevâkıf" adlı kitabının her bir bölümü ma'rifetlerle doludur. Kitabının seksenüçüncü mevkifinde (bölümünde) şöyle yazmaktadır.

"Hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: "Allahü teâlâ bir kimseye bir ni'met verdiğinde o ni'metin onun üzerinde görülmesini ister." Hulâsa budur ki, eğer ni'metin görülmesi yalnız fiil (iş) ile olursa onu fiil (iş) ile izhâr etmek ve eğer ni'metin izhârı kavl (söz) ile olursa onu da kavl (söz) ile izhâr etmek (açıklamak göstermek) lâzımdır."

Bir diğer mevkifde (bölümde) der ki: "Medîne-i münevvereye vardığımda Resûlullahın Ravda-i mutahherasına gittim. Resûlullaha ( aleyhisselâm ), Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer'e selâm verdikten sonra, Resûlullahın huzûrunda edeble durdum ve; "Yâ Resûlallah! Köleniz kapınızda durmaktadır. Yâ Resûlallah! Sizin bir nazarınız bana herşeyden daha sevgilidir ve beni zengin eder. Yâ Resûlallah! Sizin himâyeniz benim için kâfidir" dedim. O zaman Eşref-i âlem ( aleyhisselâm ) buyurdular ki: "Sen benim evlâdımsın ve yanımda makbûlsün." Bana evlâdım buyurmaları, sulbî evlâdlığı mı, yoksa kalbi evlâdlığı mı idi. Benim maksadım her ikisinde idi. Allahü teâlâya hamd ve şükr edip; "Yâ Rabbî! Bunu bana Peygamberimizin ( aleyhisselâm ) zât-ı şerîfini göstermekle tahakkuk ettir. Zîrâ Habîbin ( aleyhisselâm ) buyuruyor ki; "Beni gören hakîki görür. Zîrâ şeytan benim şeklimde kendini hiç kimseye gösteremez" diye duâ ettim. Sonra da Kademeyn-i şerîfeynin (mübârek iki ayağının tarafına) geçtim ve şark taraftaki bir duvara yaslanıp tefekkürle meşgûl oldum. O hâlde iken kendimden geçtim. Herşeyden habersiz kaldım. Mescid-i Nebevî'de kimi namaz kılar, kimi

zikreder, kimi Kur'ân-ı kerîm okur, kimi duâ ederdi. Hiç birşey duymaz ve herşeyden habersiz oldum, o esnada; "Bu seyyidimizdir" sesini işittim. Gaybet hâlimde gözlerimi açtım. Resûlullah ( aleyhisselâm ) beni ayak tarafından şebeke arasına çektiler. Heybetli ve sakin idiler. Mübârek sakalının aklığı fazla idi. Yanakları kırmızı idi. Lâkin mübârek şemaili vasfedenlerin yazdıklarından çok daha kırmızı idi. Bana yaklaştıkları vakit kendime geldim. Allahü teâlâya hamdettim. Allahü teâlânın zikrine başladım. Sonra yine eskisi gibi kendimden geçtim. O anda Allahü teâlânın Ahzâb sûresi 53. âyet-i kerîmesinin; "Fakat çağırıldığınız zaman girin. Yemeği yediğinizde de hemen (yanından) dağıtın" meâli kalbime doğdu. Kendime geldiğim vakit Allahü teâlâya şükrettim. Âyet-i kerîmenin tefsîrine baktığımda gördüm ki, bu çeşitli müjdeleri içine alır. Daha sonraları kendimden geçtiğim anlarda da bana şu âyet-i kerîmeler telkin olundu:

Yûnus sûresi 2. âyeti (mâlen): "İnsanlar arasında bir ere (peygambere); "İnsanları Allahın azâbı ile korkut ve îmân edenleri de Rableri katında yüksek dereceleri almakla müjdele."

Âl-i İmrân sûresi 73. âyeti (meâlen): Ey Resûlüm! Onlara de ki: Doğrusu fazilet ve ihsân Allahın elindedir. Onu dilediği kimseye verir."

Nahl sûresi 102. âyet-i kerîmesi (meâlen): "Onlara şöyle de; "Cebrâil, Kur'ân-ı kerîmi, îmân edenlere sebat vermek, müslümanlara bir hidâyet ve müjde olmak için Rabbinin katından hak olarak indirdi."

Mü'min sûresi 81. âyet-i kerîmesi (meâlen): "Ve size (kudretinin kemâline, rahmetinin genişliğine delâlet eden) alâmetlerini gösteriyor; artık Allahın hangi âyetlerini inkâr edersiniz, (bu Allah'tan değildir dersiniz?)"

Hâşâ Allahü teâlânın hiç bir âyeti inkâr edilmez. Yine kendime geldim. Allahü teâlâya şükredip; "Allahü teâlânın âyetlerinden hiç birini inkâr etmem. Kul mevlâsının fadlını i'tirâf edicidir" deyip yerimden kalktım. O sırada evliyâdan bir zât yanıma geldi. Bana; "Resûlullahın ( aleyhisselâm ) teveccühünü irâde ettiğin vakit kendin ve Resûlullahın ( aleyhisselâm ) arasında büyük zâtlardan birisini vâsıta et. Bu zâtlar; Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî, Muhyiddîn İbni Arabî, Şâzilî ve benzeri gibi büyüklerdir" dedi. Sonra da Allahü teâlânın zikrine devam ettim.

Abdülkâdir Cezâyirî'nin eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Zikr-il-âkıl ve tenbîh-ül-gâfil: Bursa'da ikâmeti sırasında yazdığı tasavvufa dâir bir eserdir. 2- De lâ fidelite des Musulmans a observer Leurs Traites d'alliance et autres (Müslümanların ittifâk ve sâir ahidlerine sadâkatleri) adında Fransızca bir eserdir. 3- Dîvân.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 304

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 99

3) El-A'lâm cild-4, sh. 45

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 605

5) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3084

6) Târih-ül-Halef cild-2, sh. 316

7) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 326, cild-2, sh. 545

8) Brockelmann Sup-2, sh. 886

9) Rehber Ansiklopedisi cild-1 sh. 35


**ABDÜLKÂDİR YÂFİÎ**

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdülkâdir Dücânî Yâfiî olup, künyesi Ebû Riyah'dır. Nesebi, Cennet gençlerinin seyyidi Hazreti Hüseyn'e ulaşır. 1224 (m. 1809) senesinde Beyrut'un Decin köyünde doğdu. 1294 (m. 1877) senesi Rebî'ul-evvel ayının ondokuzunda, Çarşamba günü Yafa'da vefât etti. Cenâze namazı büyük bir kalabalık tarafından kılınıp, Yafa kabristanına, amcası Şeyh Selîm'in kabri yanına defnedildi. Sonradan, kabri üzerine çok güzel bir türbe yapıldı. Kabri ziyâret mahallidir. Abdülkâdir Yâfiî, babasının terbiye ve himâyesinde yetişti. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Tecvîd ilmini öğrendi. Sonra da amcası Mevlânâ Seyyid Şeyh Selîm Dücânî'den ilim tahsil etti, duâsına kavuştu. Amcası

vefât edince zamanın büyük âlimlerinin derslerini dinledi. Aklî ve naklî ilimlerde üstün bir dereceye yükseldi. Amcasının oğlu Mevlânâ Şeyh Hüseyn ve büyük âlim Şeyh Muhammed Trablûsî, Şeyh Mahmûd Râfî ve başkalarıyla görüştü. Onlarla ilmî müzâkerelerde bulundu. Abdülkâdir Yâfiî, Allahü teâlânın sevgili bir kulu idi. Bütün ilimlerde, özellikle hadîs ve tasavvufda emsalsiz idi. Kadirî yolunu Mevlânâ Ali Geylânî'den öğrenip, kendisinden icâzet (diploma) aldı. Ayrıca Rufâî, Ahmedî, Düsûkî, Kadirî, Halvetî yolunu amcasının oğlu ve hocası Şeyh Hüseyn Selîm Dücânî'den aldı. Sâziliyyeyi de, Şeyh Muhammed Cisr'den aldı. Çok cömert idi. Yafa'daki evi misâfirlerin ve yolcuların barınağı idi. Misâfiri çok sever, tanıdık, tanımadık herkesi, yedirir, içirir, barındırırdı. Allahü teâlâ onun evine öyle bir bereket vermişti ki, az bir miktar nafaka, evine ve misâfirlerine yeterdi. Büyük himmet sahibi idi. senenin kış ve bahar aylarına tekabül eden altı ayında Yafa'daki evinde kalır, diğer altı ayda da köyleri şehirleri dolaşır, insanlara nasihat ederdi.

Oğlu İbrâhim Safiyyüddîn, eserinde, babasının kısa hâl tercümesi yanında kerâmetlerini de bildirdi. Onun vasıflarını anlatırken; "Babam Abdülkâdir, Allahü teâlânın evliyâsından olup, asrının teki, irfan ve hakîkat sahibi idi. İnsanların mürebbîsi ve mürşidi idi" diye bildirdi.

Abdülkâdir Yâfiî, nereye gitse muhakkak orada talebeleri olurdu. Allahü teâlâ ona çok büyük ma'nevî üstünlükler ihsân etmiş idi. İnsanlara hizmet için çırpınır, bu sebeple şehirleri, köyleri dolaşır, insanlara Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını öğretirdi. Aralarındaki anlaşmazlıktan hallederdi. Verdiği hükümlerden herkes râzı olur, kimse i'tirâzda bulunmazdı. Herkesin sevgi ve i'timâdını kazanmıştı. Halk onun gelmesine çok sevinir, büyük-küçük, herkes, onu karşılardı. Allahü teâlâ onun sevgisini herkesin kalbine koymuş idi. Gittiği yerlere talebelerini de götürürdü. Sözünü işiten, onun Allahü teâlânın bir evliyâsı olduğunu anlardı. Muhammed aleyhisselâmın ahlâkı üzere idi. Büyük olsun, küçük olsun herkese karşı alçak gönüllü idi.

Abdülkâdir Yâfiî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Salevât alen-Nebî ( aleyhisselâm ), 2- Fedâilü Esmâillâh-il-Hüsnâ.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 287

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 97

## ABDULLAH AHISKAVÎ

Osmanlı âlimlerinden. İsmi Abdullah, nisbesi Ahıskavî, lakabı Ziyâüddîn ve künyesi Ebû Abdullah'dır. 1146 (m. 1733) senesinde Ahıska şehrinin özgür nahiyesine bağlı Urpala köyünde dünyâya geldi. (Ahıska şimdi Gürcistan'da olup, o zamanlar Osmanlı memleketi idi.) 1228 (m. 1813) senesinde Üsküdar'da vefât etti. Karacaahmed mezârlığının Söğütlüçeşme tarafında medfûndur.

Çocukluğunda, âlim bir zât olan babasıyla birlikte Şam'a giderek, Sâlihiyye semtinde bir müddet ikâmet eden Abdullah Ahıskavî, ilk tahsilini babasının huzûrunda yaptı. Kur'ân-ı kerîmi okumasını ve tecvîd ilimlerini öğrendi. Yine babasıyla birlikte memleketlerine döndüklerinde babasından ders almaya devam edip, âlet ilimlerini öğrendi.

Babasının vefâtından sonra Kars'a gelerek, oranın fazilet sahiplerinin meşhûrlarından İsmâil bin Muhammed Berküşâdî'den usûl-i fıkıh ve hadîs ilimlerini okudu. Bu hocası tarafından kendisine icâzet ve "Ziyâüddîn" lakabı verildi. Orada bir müddet kaldıktan sonra Erzurum'a geçti.

Orada bulunan âlimlerle sohbet edip sonra Diyarbakır'a gitti. Oradaki âlimlerden, fazilet ve kemâlât yönleriyle akranından ileride olan Küçük Ahmed-zâde Ebû Bekr Efendi'den, Sahîh-i Buhârî ve Muhtasar-ı İbn-i Hâcib isimli eserleri okudu. Bozcu-zâde Ömer Efendi'den, tefsîr ve arûz ile birlikte, fen ilimlerinden; hesap, hendese, mîkât (usûl-i irtifa') ilimlerini okuyup ondan da icâzet aldı.

Ahıskavî'nin hocalarından Ömer Efendi, Mısır'ın âlim ve fâdıllarındah Abdüsselâm Erzincânî'ye bir mektûp yazmış idi. Bu mektûbu yerine ulaştırmak üzere, Ahıskavî'yi vazîfelendirdi. Mektûbu alıp Mısır'a giden Ahıskavî, Abdüsselâm Erzincânî'den, Buhârî, usûl-i hadîs, fıkıh, kırâat ve başka ilimler okuyarak ilmini ilerletti. İlim tahsîlini tamamladıktan sonra, 1175 (m. 1761) senesinde İstanbul'a gitti. Bir taraftan öğrendiği yüksek ilimleri ilim âşıklarına

öğretmeye, bir taraftan da kıymetli ve fâideli eserler te'lîf etmeye başladı.

Abdullah Ahıskavî Efendi, bir ara, Edirne yoluyla Bosna taraflarına seyahate çıktı. İki sene süren bu seyahati esnasında, "Revâmîz-ül-a'yân" isimli eserini te'lîfe başladı ki, bu kitap eserlerinin en büyüğüdür. Seyahatten sonra İstanbul'a dönünce, hac vazîfesini yerine getirmek maksadıyla yola çıktı. Şam-Kudüs yoluyla hacca gitti. Hacdan sonra İstanbul'a döndüğünde vazîfe yapmakta olduğu Ayasofya Medresesi'nde, "Revâmîz-ül-a'yân" isimli esereni tamamladı. Eserlerinden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1-Revâmîz-ül-a'yân fî beyânî mezâmîr-il-uhûdi vel-ezmân, 2- Levâmi'un-nûr Kütübü sitte denilen altı meşhûr hadîs-i şerîf kitabındaki hadîs-i şerîflerden tekrar olunanların çıkarılmasıyla hazırlanmış muhtasar bir eserdir. 3- Dürer haşiyesi, 4- Mirkât-üt-tarîkat-il-Muhammediyye ve merdât-üş-şerî'at-il-Ahmediyye, 5-Câmi'ul-füsûl, 6- Mebâhic-ül-ihvân (Îsâgûcî şerhi), 7-Risâle fî hakk-ıl-misâfir, 8-Risâle fit-tıbbi vet-kıyâfeti, 9-Rumûz-ül-hakâyik ve künûz-üd-dekâyik, 10-Bedî'un-nizâm fil-coğrafya, 11-Muhtasarı Revâmîz-ül-a'yân.

Abdullah Ahıskavî'nin en büyük eseri olan Revâmîz-ül-a'yân, Arabî olarak beş büyük cild üzere tertîb edilmiş olup, cildlerine göre ihtivâ ettiği konular (içindekiler) şöyledir.

Birinci cild: ilmin ve ilim sahiplerinin faziletleri; melek, cin ve şeytanlar ve onların sınıfları, insanın hakîkatinin açıklanması. Yerler, gökler, denizler ve bunların içlerinde olanlar v.s.

İkinci cild: Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) hayatı. Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) menkıbeleri.

Üçüncü cild: Tabiînin büyüklerinin, hadîs imamlarının, İmâm-ı a'zam (r.aleyh) ve talebelerinin menkıbeleri.

Dördüncü cild: İmâm-ı Mâlik, İmâm-ı Şafiî, İmâm-ı Ahmed bin Hanbel (r.aleyhim) ve bunların talebelerinin menkıbeleri.

Beşinci cild: Câhiliyye devrindeki hükümdârlar, İslâmiyetten sonraki hükümdârlar, hikmet sahipleri ve şâirlerin bildirilmesi. Milletlerin açıklanması v.s.

Yedi bâb üzerine tertîb edilmiş olan birinci cildin fihristi.

Birinci bâb: ilim bahislerine dâir olup üç fasıldır.

Birinci fasıl: ilmin ve ilim sahiplerinin faziletleri.

İkinci fasıl: ilmin ta'rîfi, mâhiyeti ve kısımları.

Üçüncü fasıl: ilimlerin ve fenlerin isimleri.

İkinci bâb: ilim ve akıl sahiplerine dâir olup iki fasıldır.

Birinci fasıl: Melekler ve sınıflarının açıklanması bahisleri.

İkinci fasıl: Cinlere ve şeytanlara âit bahisler.

Üçüncü bâb: insana âit bahisler olup üç fasıldır.

Birici fasıl: Nefs-i natıka ve insanın kuvvetine dâir bahisler.

İkinci fasıl: insanın bedenine, hâline, yapısına ve acâibliklerine dâir bahisler.

Üçüncü fasıl: insanların sınıflarına, yeryüzündeki dağılmalarına dâir bahisler.

Dördüncü bâb: Gökler, göklerin tabakalarına v.s. dâir olup dört fasıldır.

Birinci Fasıl: Felek, Eflâk, Arş ve Kürsî'nin açıklanması.

İkinci fasıl: Yıldızların, oniki burcun ve ayın mihverinin (yörüngesinin) açıklanması.

Üçüncü fasıl: Gezegen ve yıldızlar.

Dördüncü fasıl: Zaman ve göklerin hareketlerine dâir bahisler.

Beşinci bâb: Anâsır-ı erba'a (ateş, su toprak ve havanın) hâllerini bildirmekte olup dört fasıldır.

Birinci fasıl: Nâr (ateş) küresi.

İkinci fasıl: Hava küresi.

Üçüncü fasıl: Su küresi.

Dördüncü fasıl: Toprak küresi.

Altıncı bâb: Yeryüzüne dâir olup, iki fasıldır.

Birinci fasıl: Hatt-ı üstüvâ (Ekvator).

İkinci fasıl: Yedi iklim.

Yedinci bâb: Varlıkların asıllarına dâir olup üç fasıldır.

Birinci fasıl: Ma'denler ve ma'denlerin yaratılış hâlleri.

İkinci fasıl: Nebatat (otlar).

Üçüncü fasıl: Hayvanât (Hayvanlar).

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 370

## ABDULLAH BİN GÂNİM

Hadîs âlimi. İsmi, Abdullah bin Gânim Derrâcî'dir. Cezayir'in Kasentiniyye şehrinde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. Aslen Derrâcoğulları kabîlesindendir. 1296 (m. 1879) senesinde vefât etti. Nerede vefât ettiği kaynaklarda bildirilmemektedir.

Doğduğu yerde ilim öğrenmeye başladı. Memleketinden ilim öğrenmek için ayrılarak Tunus'a gitti. Tunus'ta Sahîh-i Buhârî'yi okumaya başladı. Buhârî'yi rivâyet ve dirayet bakımından okudu. Buhârî'nin hatim meclisinde Tunus vâlisi Ahmed Hüseynî ve şehrin ilim ve idâre bakımından ileri gelenleri bulundu.

Abdullah Derrâcî, Tunus'tan ayrılarak, Medîne-i münevvereye gitti. Kendisini ilim yaymağa adadı. Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) ziyâretine gelen âlimler onunla görüşürlerdi. Birçok âlim ondan ilim öğrendi. Hadîs ve tefsîr âlimi Ali bin Hifâf ve Muhammed Hafnâvî, ondan ders alan âlimlerdendir. Ali bin Hifâf ile ba'zı mes'eleler üzerinde müzâkerelerde bulundu. Hacdan dönüşünde, Abdullah Derrâcî'de, yüksek hâller, keşf ve kerâmetler görüldü.

Abdullah Derrâcî, vefâtına kadar sâlih amellerle meşgûl oldu. Dünyâdan ve dünyâya düşkün olanlardan uzak kaldı. Allahü teâlânın râzı olacağı bir işi yaptığı zaman, kimsenin ayıplamasına ve kınamasına i'tibâr etmezdi. Mekke-i mükerremede ve Harem-i şerîfte, ba'zı kimselerin buraların hürmetine lâyık olmayan hareketlerini görünce, bunlara mâni olurdu.

Abdullah bin Gânim'in yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- İrşâdü ehl-il-himem fî mâ yatlübu minhüm minel ediyet-in-Nebevıyyeti alâ ihtilâfi ahvâlihim-iz-zekiyyeti, 2- îthâf-ül-mürîdîn bi tahkîk-ı râbitatihim bil-hadreteyni.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Ta'rîf-ül-halef cild-2, sh. 243

## ABDULLAH EYYÛBÎ

Osmanlı Dev leti zamanında yetişen kırâat âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Muhammed Sâlih Eyyûbî'dir. Eyyûb semtinde ikâmeti sebebiyle Eyyûbî dendi. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 1252 (m. 1836) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan'da, Hazreti Hâlid'in kadem-i şerîfi cihetindeki (mübârek ayağı tarafındaki) pencere kenarına defnedildi.

Abdullah Eyyûbî, âlet ilimlerini (sarf, nahiv, mantık, vb.) devrinin meşhûr âlimlerinden, yüksek ilimleri de Şeyhülislâm Hamdi-zâde Mustafa Efendi'den okudu. Büyük âlim Gelenbevî İsmâil Efendi'den, Kirmastili Yûsuf Efendi'nin usûl-i fıkıh ilmine dâir "Veciz" adlı eserini okudu. Kırâat ilmi mütehassıslarından İbrâhim ve Sâlih efendilerden kırâat ilmini öğrendi. İstanbul'un üç büyük evliyâsından biri olan Murâd-ı Münzâvî'nin sohbetlerinde kemâle geldi. Daha sonra eser yazmaya başladı. Hâl tercümesi, oğlu Muhammed Emîn Efendi'nin "Gülşen-i meşâyîh-i Selâtîn" adlı eserinde anlatılmıştır. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Tefsîr-i sûre-i Feth, 2- Mecâlis-ül-mevâ'iz, 3- İmâm-ı Şâtıbî'nin Kur'ân-ı kerîm âyetlerinin sayısı hakkındaki, "Nâzımet-üz-Zehr" kasidesine, "Levâmi'-ül-Bedr" ismiyle şerh, 4- Minhat-ül-bârî, 5- Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) mihmandarı, Hazreti Hâlid bin Zeyd el-Ensârî'den rivâyet edilen hadîs-i şerîflerin tercüme ve şerhi, 6- Veliyyüddîn Efendi'nin 1099 (m. 1688) târihinde derlediği hadîs-i kudsîlere yaptığı şerh, 7- Faziletli âlimlerden Amasyalı Âkif-zâde'nin "Mir'at-ün-Nâzırîn" ismindeki eserine şerh, 8-Menâkib-i Ebü'l-Hasen-i Şâzilî

tercümesi, 9- Hâdimî'nin bir risalesinin tercümesi, 10- Silsilet-üz-Zeheb'in Arabî şerhinin tercümesi, 11-Müstahabî-zâde'nin, "Fezâil-il-cemâat" risalesinin tercümesi, 12- "Âdâb-ül-müsâfirîn: Hazreti Hâlid'in ( radıyallahü anh ) menkıbeleri ile ziyâretine dâir âdâbdan bahseder, 13- Hediyyet-ül-Huccâc Menâsik-i Hac, 14- Tuhfet-ül-Îmân fî fedâil-is-Sıyâm, 15- Ahkâm-i müsâfirîn fî men düfine fî civâri Ebî Eyyûb: Hazreti Hâlid'in kabri civarında medfûn olan zâtların menkıbeleri, 16- Muharrem'in tekmilesi (nahve dâir), 17- Fevâyih-il-ezkâr (izhâr şerhi), 18- Haşiye alel-Hayâlî, 19- İmtihanı ezkiyâ şerhi (tamamlanamadı), 20- Miftâh-üs-se'âdet-il-medîne Fedâilü Medîne-i münevvere, 21- Mahmûdiyye, 22-Mecmû'at-ül-fevâid, 23- Kırk hadîs şerhi, 24- Rahmâniyyetün minet-tefsîr, 25- İkâz-ül-Kurrâ, 26- Nesâyih-ül-mülûk, 27- İmâm-ı Süyûtî'nin talebelerinden Ahmed Ensârî'nin, "Nefehât-ül-âhir-is-sâri fî fedâili Ebî Eyyûb Ensârî" adlı eserinin tercümesi, 28-Şerhu Mîzân-il-Kurrâ-il-Aşerati, 29-Tezkiret-ür-Rümmât: Atıcılığın faydaları ve atıcılığı öğrenmek ve öğretmek hakkındaki kırk hadîsin tercümelerini ihtivâ eden bu eser, Sultan İkinci Mahmûd Hân'ın kahvecibaşısı Mustafa Kani Bey tarafından tertîb ve te'lîf olunup, 1263 (m. 1847) târihinde basılan, "Telhîs-i resâil-ür-rümmâti"nin mukaddimesinde yazılmıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 123

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 489

3) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 414

4) El-A'lâm cild-4, sh. 131

**ABDULLAH-I DEHLEVÎ**

Hindistan'da yaşayan âlim ve evliyânın en büyüklerinden, insanları hakka da'vet eden, onlara doğru yolu gösterip, hakîkî saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i aliyye" denilen büyük âlim ve velîlerin yirmisekizincisidir. Tasavvuf mütehassıslarının üstadı, müslümanların gözbebeğidir. Seyyid olup, Hazreti Ali efendimizin soyundandır. 1158 (m. 1745) senesinde Hindistan'ın Pencap şehrinde doğdu. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine talebe oldu. Onun sohbeti ve teveccühleri ile kemâle gelerek, zamanının bir tanesi oldu. Çok kerâmetleri görüldü. En büyük kerâmeti, kendisine gelen sâdık kimselerin kalblerine bir teveccüh ederek, feyz ve bereketle doldurmasıydı. Binlerce âşıkı bir bakışta cezbelere ve vâridât-ı ilâhiyyeye kavuştururdu. İnsanların Cehennemden kurtulması için zamanın sultanlarına, komutanlarına, beylere, âlimlere, cemiyete hükmeden kimselere mektûplar yazar, onlara nasîhatlarda bulunurdu. Çeşitli memleketlere göndermiş olduğu mektûplarından yüzyirmibeş adedi, talebelerinden Rauf Ahmed Müceddidî tarafından toplanarak, "Mekâtîb-i şerîfe" ismi verildi. Abdullah-ı Dehlevî hazretleri, 1240 (m. 1824) senesinde Delhi'de vefât eyledi. Şah Cihan Câmii yakınındaki kendi dergâhında, mermerden yapılmış mezar içinde, üstâdının yanında ve onun batı tarafında medfûndur. Binlerce âşıkı her zaman ziyârete gelmekte, onun feyz ve bereketlerinden istifâde etmektedir.

Abdullah-ı Dehlevî'nin babası Abdüllatîf Efendi, riyâzet ve mücâhede eder, nefsinin istediklerini yapmayıp, istemediklerini yaparak tasavvuf yolunda kemâle gelmeye, olgunlaşmaya çalışırdı. Hattâ insanların hazırladıklarını şüpheli korkusuyla yemez, kırlarda yetişen meyvelerle yetinirdi. Nefsini terbiye etmek için kırk gece hiç uyumadı. Sahralarda Allahü teâlânın ism-i şerîfini söyleyerek, O'nun yarattıkları hakkında tefekkür eder, bir an olsun Rabbini unutmazdı. Onun hocası Şeyh Nâsirüddîn Kadirî hazretleri idi. Çeştiyye ve Şattâriyye yolundan da pay almıştı.

Abdüllatîf Efendi, oğlunun doğumundan birgün önce rü'yâsında Hazreti Ali'yi gördü. Kendisine; "Ey Abdüllatîf! Hak teâlâ hazretleri sana bir oğul ihsân edecek. O çok yüksek bir insan olacak. Ona bizim ismimizi koyasın" diye tavsiyede bulundu. Annesi de o günlerde rü'yâsında, Gavs-ı a'zam Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerini, gördü. O da; "Yakında dünyâya gelecek mübârek oğluna bizim ismimizi koyarsın" diye tavsiye etti. Amcası büyük bir evliyâ idi. O da rü'yâsında Peygamber efendimizi ( aleyhisselâm ) gördü. Doğacak çocuğa Abdullah ismi verilmesi emrini aldı. Çocuk doğduğu zaman ismini, babası Ali, annesi Abdülkâdir, amcası da Abdullah koydu. Pencap'ın Bîtâle kasabasında dünyâya gelen Abdullah-ı Dehlevî'nin doğumu için; "Mazhar-ı cûd: Cömertlik aynası" târihini düşürdüler. Abdullah-ı Dehlevî beş-altı yaşına geldiğinde, kendisine Ali demekten haya edip; Gulâm-ı Ali ya'nî Ali'nin hizmetçisi dedi ve "Gulâm Ali" olarak tanındı.

Abdullah-ı Dehlevî, küçük yaşından i'tibâren babasının yanında ilim öğrenmeye başladı. Onüç yaşına gelince, babası onu, kendi hocası olan Nâsırüddîn hazretlerinin sohbetinde bulunup, ilim öğrenmesi için Delhi'ye götürdü. O sırada Şeyh Nâsırüddîn vefât ettiği için görüşmek mümkün olmadı. Bunun üzerine babası; "Ey oğlum! Ben seni üstadım Nâsırüddîn hazretlerinden ilim öğrenip, onun terbiyesi altında yetişmen için getirmiştim. Ne yapalım, nasip değilmiş. Şimdi serbestsin. Mübârek kalbine nereden bir ma'rifet kokusu gelir, seni yetiştirecek bir âlim ve velî bulabilirsen, ona gidip büyüklerin yolunu öğrenebilirsin" dedi. Abdullah-ı Dehlevî, bunun üzerine Delhi'de Allah adamlarının sohbetlerinde bulunmaya gayret etti. Evliyânın büyüklerinden Hâce Zübeyr, onun halîfelerinden Ziyâullah ve Abdüladl, Hâce Nâsırüddîn'in oğlu Hâce Mîr Dürer, Mevlânâ Fahreddîn, Fahr-i Cihân-ı Çeştî Dehlevî, Hâce Nânû, Hâce Gulâm-ı Çeştî gibi büyük zâtların sohbetleriyle şereflendi. Yirmiiki yaşına kadar onlardan tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimleri öğrendi. Tasavvuf yolunda yetişip büyük bir velî olmak için çalıştı. Yirmiiki yaşından sonra, zamanın bir tanesi, dünyânın en büyük âlim ve evliyâsı, insanları hakka da'vet eden, Resûlullah efendimizden ( aleyhisselâm ) gelen feyz ve bereketleri alıp başkalarına aktarabilen, velîler zincirinin halkalarından Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleriyle karşılaştı. Hâline şu beyt çok uygun idi:

"Aşk secdesi için bir eşik buldum,
Ve bir yeri göklere şerik buldum."

Seyyid Mazhar-ı Cân-ı Cânân'ın kendisini talebeliğe kabûl buyurması için yalvardı. O da; "Evlâdım! Bizim yolumuz, tuzsuz taş yalamak gibidir. Bunun için sen kendine, zevk ve şevk ile dolu olan yerler bul" buyurdu. Onun büyüklüğünü anlayan Abdullah-ı Dehlevî ise; "Ben de tuzsuz taş yalamayı arzu ediyordum. Bunu hepsinden çok seviyorum. Ne olur bu fakiri kabûl buyurunuz" dedi. Mazhar-ı Cân-ı Cânân "Peki" buyurup kabûl etti. Önce zâhirî ilimleri öğretti. Zamanın fen ilimlerinde yetiştirdi. Sonra da tasavvufta yetiştirmeye başladı. Nakşibendiyye yolunun edeblerini öğretti. Onbeş sene Mazhar-ı Cân-ı Cânân'ın şerefli sohbetinde bulundu. Huzûrunda nihâyete kavuşunca, ya'nî evliyâlık mertebelerinin sonuna ulaşınca, kendisine Nakşibendiyye, Kâdiriyye, Çeştiyye, Sühreverdiyye ve Kübreviyyede irşâd için icâzet verdi. Abdullah-ı Dehlevî anlattı ki: "Hocam tasavvufta yetişmem için Kadirî yolunu öğrettikten sonra Nakşibendî Müceddidî yolunu anlattı ve iyice öğrenmemi sağladı. Onbeş sene Allahü teâlâyı zikr ve onun yarattıkları hakkında tefekkür edip, murâkabe ettim. Nefsimin isteklerini yapmayıp, istemediklerini yaparak nefsimi terbiye ettim. Sonra bu âcize mutlak icâzet (diploma) verip, halîfesi yapmakla şereflendirdi.

İlk zamanlarda, "Nakşibendiyye yoluna girip, bu yolda çalışmamdan dolayı Gavs-ül-a'zam Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri râzı olurlar mı?" diye tereddütler geçirdim. Birgün ma'nâ âleminde gördüm ki, Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri bir makama gelip oturdu. O makamın tam karşısına da Şâh-ı Nakşibend Muhammed Behâeddîn hazretleri teşrîf etti. Şâh-ı Nakşibend'in yanına gitmek istedim. Gavs-ül-a'zam; "Maksat, Allahü teâlâya kavuşmaktır. Oraya gitmenizde hiçbir mahzur yoktur" buyurdu.

Hazret-i Abdullah-ı Dehlevî, kendi hâlini şöyle anlattı: "Cihânâbâd (Dehlî) Câmii şerîfinde aç ve uykusuz olarak Allahü teâlâyı zikretmek ile meşgûl olurdum. Çok acıksam ve susasam, Câmi'deki havuzdan biraz su içerdim. Her gün Kur'ân-ı azîmden on cüz okurdum. Ve günde onbin adet; "La ilahe illallah" derdim. Kalb ile söylerdim. İşte bu sûretle devâm-ı zikr ve huzûr ile kalb hâllerim o kadar kuvvetlendi ki, Câmi'nin içerisini nûr ile dolu görürdüm. Nereye dönsem, orası nûr ile dolardı. Gittiğim her yerde bir azîzin mezarının yanından geçsem, beni bırakmaz, geri çekerdi. Dönerdim, o büyüğe tevâzu'un gereğini yerine getirirdim. Beyt:

Şu kadar haberim var, benim dermansızlığımdan,
Gözümü alamıyorum, senin yüzüne bakmaktan.

Yine Abdullah-ı Dehlevî hazretleri anlattı ki: "İlk zamanlar geçiminde zorluklarla, güçlüklerle karşılaştım. Elimde olan ne kadar dünyâ malı varsa hepsi bitti. Allahü teâlâya tevekkülü, ahlâk edindim. Eski bir hasırı yatak, bir tuğla taşını yastık edindim. Bir elbiseyi yıllarca giydim. Bu şekilde, on beş senedir kanâat köşesinde oturdum. Bir defasında o kadar çaresiz kaldım, bitkin düştüm ki, artık bulunduğum bu hücre benim mezârım olacaktır diye düşünmeye başladım. İşte bu düşünce bende hâsıl olunca Allahü teâlânın yardımı ulaştı. O'nun ihsân denizine gark oldum. Kalb gözüm açıldı. Melekler âlemini görmeye başladım. Ondan sonraki günlerde hücreme bir kimse gelip; "Kapıyı açınız" dedi. Açmadım. Tekrar açınız dedi. Yine açmadım. Bunun üzerine pencereden bir miktar para atıp gitti."

Abdullah-ı Dehlevî hazretleri, hocasının vefâtından sonra talebe okutmağa başladı. Âlim ve sâlihlerden yüzlerce kimse, uzak yolculuklara katlanarak Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin huzûruna koştular. Onun hizmetiyle şereflenip, kalblere deva olan sohbetlerine kavuştular. Teveccühleri bereketiyle yüksek makamlar sahibi oldular. Resûlullah efendimizden ( aleyhisselâm ) i'tibâren gelen nübüvvet yolunun feyzlerine mazhar oldular. Bunların en başta geleni, Bağdat'tan gelen Mevlânâ Hâlid hazretleridir.

Abdullah-ı Dehlevî hazretleri, yüksek makamlar, dereceler sahibi olduğu hâlde, devamlı kırıklık ve tevâzu içinde yaşardı. Birgün karşıdan gelen bir köpeğe bakarak; "Yâ Rabbî! Şu mahlûkun hürmetine bana merhamet eyle. Her taraftan talebeler akın akın Allahü teâlâya kavuşmak için geliyor. Bizi vesile ve vâsıta yapıyorlar. Hâlbuki, ben o gelenlerin hatırı için Rabbimden istiyorum" buyurdu.

Abdullah-ı Dehlevî'nin dergâhında hergün ortalama ikiyüz kişi bulunurdu. Dergâha gönderilen az bir yiyeceğe veya mala Allahü teâlâ bereket verir, herkesin bütün ihtiyâçları bununla karşılanırdı.

Abdullah-ı Dehlevî, günlük hayâtını hadîs-i şerîflere uygun olarak geçirirdi. Çok az uyurdu. Teheccüd namazına kalktığında, talebelerini de uyandırırdı. Namazdan sonra yatmaz, Kur'ân-ı kerîm okur, murâkabe ve Allahü teâlâyı zikr ile meşgûl olurdu. Sabah namazını evvel vaktinde cemâatle kılar, talebeleriyle birlikte işrak vaktine kadar murâkabe ve Allahü teâlânın yüce ism-i şerîfini kalbleriyle anarlardı. Her bir talebesine ayrı ayrı teveccüh ederek, onların tasavvuf yolunda ilerlemelerini sağlardı. İşraktan sonra talebelere hadîs-i şerîf ve tefsîr dersi verirdi. Ziyâret için gelenlere ikramlarda bulunur, onlarla kısaca görüşür, sıkıntılarını giderdikten sonra gitmelerine müsâade ederdi. Makam sahibi olanlara da aynı muâmeleyi yapar, diğerlerinden ayırt etmezdi. Birgün Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin torunlarından Nevvâb Muhammed Emîr Hân kendisini ziyârete geldi. Bir müddet sohbetten sonra Abdullah-ı Dehlevî; "Kusura bakmayınız. Bugünlük bu kadar yeter" buyurup kalkmasını istedi. Emîr Hân ise, muhabbetinin çokluğundan pek kalkmak istemedi. Bunun üzerine; "Siz kalkmazsanız biz kalkarız" buyurup kalktı.

Öğleye doğru birazcık yemek yerdi. Zenginlerin gönderdikleri mükellef yemekleri kendisi yemediği gibi, talebelerine dahî yedirmez, komşulara, dergâha gelen misâfirlere verirlerdi. Birisi para gönderse ve bu paranın şüpheli yerden kazanılmadığını anlarsa, önce paranın kırkta birini ayırırdı. Çünkü İmâm-ı a'zam hazretlerine göre nisaba mâlik olunca, bir sene doldurmadan zekâtını vermek caizdir. Ayrıca zekâta nafile sevâbı da eklenmiş olur.

Sonra sevâbı, "Silsile-i aliyye" büyüklerinin rûhlarına olmak üzere, tatlı ve yemekler hazırlatır, fakirlere dağıtırdı. Dergâhta bulunan talebelerin ihtiyâçlarını giderir, borçlarını verir, arzu edene fazlasıyla dağıtıp gönüllerini alırdı.

Öğleye yakın, sünnet-i şerîfe uymak için bir müddet kaylûle yapar, ezan okunduğunda kalkıp namazını cemâatle kılardı Talebelerine "Nefahât", "Âdâb-ül-müridîn" ve benzeri kitapları okuturdu. Daha sonra ikindiye kadar hadîs ve tefsîr kitapları okuturdu. İkindi namazından sonra yine hadîs-i şerîf ve Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî, Avârif-ül-me'ârif, Risâle-i Kuşeyrîyye gibi kitaplardan okuturdu. Akşam namazını kıldıktan sonra Allahü teâlâyı zikreder ve talebelerine teveccüh ederek, evliyâlık makamlarında pay sahibi olmalarına çalışırdı. Akşam çok az, birkaç lokma hâlinde yemeğini yer, yatsı namazını kılardı. Gecenin çoğunu zikr ile geçirir, uykusu geldiğinde seccadesi üzerine sağ yanı üzere yatardı. Ayaklarını uzatarak yattığı hiç görülmedi. Çoğu zaman dizleri üzerine oturmuş hâlde iken uyurdu. Sert ve kaba elbise giyerdi. Birisi kıymetli bir elbise hediye etse onu satar, parasıyla bir kaç elbise alarak, fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Buyurdu ki: "Birkaç kişinin giyinmesi bir kişinin giyinmesinden daha iyidir." Nitekim Peygamber efendimiz de ( aleyhisselâm ) sert ve kalın elbise giyerdi. Hattâ vefâtları esnasında üzerlerinde böyle bir elbise vardı.

Cömertliği dillere destan idi. Hayası o kadar çoktu ki, insanlarla göz göze gelmemeye çalışır, aynada kendi yüzüne dahî bakmazdı. Müslümanlara o kadar şefkatli ve merhametli idi ki, kendisine kötülük yapanlara bile gece seher vakitlerinde duâ ederdi. Hâkim Kudretullah Hân, Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin komşusu idi. Çoğu zaman Abdullah-ı Dehlevî'yi gıybet eder, aleyhinde konuşurdu. Birgün hapse düştü. Abdullah-ı Dehlevî hazretleri onu hapishâneden çıkartmak için her türlü çâreye başvurdu. Hapisten çıktığında yaptıklarına utanıp, Abdullah-ı Dehlevî'nin huzûruna geldi. Tövbe ettiğini bildirdi ve ona çok bağlı talebelerinden oldu.

Abdullah-ı Dehlevî'nin meclisinde dünyâ kelâmı konuşulmazdı. Birisi gıybet etse ona; "Kötülenmeye lâyık olan benim" buyururdu. Birgün yanında, pâdişâhı kötülediler. O gün de Abdullah-ı Dehlevî oruçlu idi. O kötüleyene dönerek; "Orucumuz gitti" buyurdu. O kimse; "Siz kimseyi kötülemediniz ki" dediğinde; "Evet biz gıybet etmedik, ama dinledik. Gıybette söyleyen de dinleyen de aynıdır" buyurdu.

İnsanlara Allahü teâlânın emirlerini hatırlatır yasak ettiklerinden kaçınmaları için a'zamî gayret gösterirdi. Ya'nî emr-i ma'rûf, nehy-i anil münker ederdi. Zamanın pâdişâhına dahî çekinmeden emr-i ma'rûfda bulunurdu. Bir defasında Nevvâb Şimşir Behâdır Hân, Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin huzûruna hıristiyan kıyâfeti giyerek gelmişti. Abdullah-ı Dehlevî, onu o hâlde görünce çok üzüldü ve; "Bir daha bunu giymeyin! buyurdu. O da; "Eğer bana emr-i ma'rûf yaptıysanız bir daha buraya gelmem" deyince; "Allahü teâlâ sizi, bizim evimize getirmesin" buyurdu. Behâdır Hân, hak söze âşık olan kimselerdendi, önceki sözünden vazgeçerek hıristiyan kıyâfetini çıkarıp çöpe attı. Abdullah-ı Dehlevî'nin elini öptü ve onun en bağlı talebeleri arasına girdi.

Abdullah-ı Dehlevî, haramlardan şiddetle kaçar, mübahların bile şüpheli korkusuyla fazlasını terkeder, dünyâya hiçbir zaman meyletmezdi. Dünyâyı terk etmekte o hâle geldi ki, zamanın pâdişâhı ve diğer devlet adamları dergâhta harcanmak üzere para gönderir, kabûl buyurması için yalvarırlardı. Birgün, önde gelen talebelerinden Rauf Ahmed'e buyurdu ki; "Hediye gönderen Emîr Hân'a şu beyti cevap olarak yazınız:

Biz fakr-ü kanâati şeref biliriz,
Emîr Hân'a söyle ki, mukadderdir rızkımız.

Ve biz, Allahü teâlânın meâlen; "Semâda ise, rızkınız ve va'd olunduğunuz Cennet vardır." (Zâriyât-22) âyet-i kerîmesine güveniriz." Allahü teâlâ, Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin dergâhının ihtiyâçlarını çoğu zaman gaybdan gönderirdi.

Abdullah-ı Dehlevî'nin, Peygamber efendimize çok fazla muhabbeti vardı. Şerefli ismini duyduğu zaman, kendinden geçecek gibi olurdu. Bir defa hizmetçisi su getirdiğinde; "Resûlullahın ( aleyhisselâm ) mübârek sayesi, ya'nî feyz ve nûr gölgesi üzerinize olsun" dedi. Bu sözü duyunca birden yüzlerinin rengi değişti, kendinden geçer gibi oldu ve hizmetçinin alnından öpüp; "Biz, o şerefe lâyık bir kimse olabilir miyiz?" diyerek tevâzu ettiler ve hizmetçiye duâ ettiler. Kur'ân-ı kerîmi okumaktan ve dinlemekten çok zevk alırdı. Eğer şevk hâlinin galip olduğu zamanlar dinleseydi, düşer kalır ve; "Daha okumayınız, dayanamıyorum" buyururdu. Ekseriya, Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevî'sini okutup dinlerdi. Onunla vecd hâline kavuşur. Kendini kaybedercesine ilâhî aşka dalardı. Fakat, başkalarının yaptığı gibi dînin-emir ve yasaklarına uymayan taşkınlıklarda bulunmazdı. Onun her hali dîne uygundu. Çok nâzik ve nazîf (temiz) idiler.

Yakın talebeleri anlattılar "Mübârek hocamızın odasından zaman zaman çok güzel kokular duyardık. O zaman anlardık ki, Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) ve büyük âlim ve evliyânın rûhları ziyârete gelmişler. Hocamız; "Hâce Nakşibend'in ve İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin mübârek yüzlerini baş gözümle görüyorum. Bir defa karnım ağrıdı. Hazret-i İmâm-ı Rabbânî'nin rûhâniyetinden yardım istedim. O anda hazret-i İmâm'ın sûretini havada gördüm. Yanıma geldiler ve rahatsızlığımı ânında giderdiler" buyururdu. Hocamız, Peygamber efendimizin sünnet-i şerîflerine o kadar bağlıydı ki, birgün; "Biz muhabbet şerbetini içenlerdeniz. Bizim muhabbetimizin artmasına sebep olan, kalblerimize çeşit çeşit zevk bahşeden hadîs-i şerîfler ve salevât-ı şerîfelerdir" buyurdu.

Ba'zı kerâmetleri: Bütün âlimler, evliyâ ve sonsuz feyz talibleri bilirler ki; hiçbir kerâmet ve hârika, Allahü teâlâyı sevmek ve peygamberlerin Efendisine ( aleyhisselâm ) tâbi olmak gibi olamaz. Bu iki ana madde, Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinde kemâl üzere idi. Ya'nî kerâmetten üstün diye bildirilen istikâmet sahibi idi.

Kerâmetlerinin en büyüğü, hârikalarının en üstünü, taliblerin gönüllerine tasarruf etmeleri ve Hakkın feyz ve bereketlerini onların kalblerine akıtmaları idi. Bu büyük iş, Abdullah-ı Dehlevî'de o kadar çok oldu ki, anlatması ve misâlleri, cildlerle kitap olur. Binlerce talibin kalbini devamlı Allahü teâlâyı anar hâle getirdi. Yüzlercesini cezbelere ve ilâhî feyzlere kavuşturdu. Çoklarını yüksek makam ve hâllere eriştirdiler. Bununla beraber dünyâya âit kerâmetleri ilâhî ilhamlarla gaybdan haber vermeleri de çok idi. İnsanların müşkillerini çözer, derdleri ve istekleri için duâ ederdi. Çoklarının işleri onun duâları ile hallolurdu. Beyt:

İşlerin olması mutlak Allahdandır.
Sakın zannetmeyin Abdullahdandır.

O yüksek makamlar sahibinin her sözü hârika olup, Allahın Peygamberinin ( aleyhisselâm ) mu'cizelerinin şuaları idi.

Birçokları Abdullah-ı Dehlevî'yi rü'yâda görüp, büyüklerin yolunu anlar, içine düşen şevk ile huzûrlarına gelir, yüksek makamlara kavuşur, memleketlerine dönerlerdi. Taliblerin sayısı çok olduğu hâlde, teveccühle herbirini makamdan makama geçirir, hâlden hâle ulaştırırdı. Teveccühünün kuvvetli oluşundandır ki, senelerce sürecek işleri, günlere sığdırırlardı. Çok fâsık ve fâcirler, yüksek teveccühleri sebebiyle tövbe edip, doğru yola gelmişlerdir. Ba'zı kâfirler, küçük bir iltifâtı ile İslâmla müşerref olmuşlardır.

Abdullah-ı Dehlevî şöyle anlattı: Birgün, Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) muhabbet ateşinden dayanamaz hâle geldim. O'nun ayrılık acısıyla çok ağladım. O gece hocam Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin önde gelen talebelerinden Mîr Rûhullah'ı rü'yâda gördüm. Bana; "Resûl-i ekrem efendimiz ( aleyhisselâm ) oturmuş sizi bekliyorlar" dedi. Son derece istek ve şevkle huzûrlarına gittim. Boynuma sarıldılar. Boynuma sarılıncaya kadar kendi mübârek şekillerinde idiler. Sonra Seyyid Emîr Külâl hazretlerinin şekline girdiler.

Yine birgün, yatsı namazından önce uyumuştum. Resûlullah ( aleyhisselâm ) gelip, men'ettiler. (Ya'nî o saatte yatmaktan men'ettiler) ve bunun cezasını bildirdiler.

Bir defa rü'yâda Peygamber efendimize ( aleyhisselâm ) suâl edip; "Yâ Resûlallah; "Beni gören gerçekten beni görmüştür" sizin hadîsiniz midir?" dedim. "Evet" buyurdu. Devamlı tesbih ve tahmîd okuyup, mübârek rûhuna hediye ederdim. Bir defa okuyamadım. Rü'yâda Resûlullahı, Tirmizî'nin Şemâil'inde anlatılan şekilde gördüm. Geldi ve; "Okumamışsın" buyurdu.

Ber defa Cehennem ateşi korkusu bini kapladı. Rü'yâda Resûl-i ekremi ( aleyhisselâm ) gördüm. Geldi ve; "Bizi seven, Cehenneme girmiyecek" buyurdu.

Bir defa O yüksek hazreti ( aleyhisselâm ); gördüm "Senin ismin, Abdullah ve Abdülmüheymin'dir" buyurdu.

Bir defa gördüm ki, yüzümün şekli Sultân-ül-meşâyıh hazretlerinin (Ya'nî Nizâmeddîn Evliyâ'nın) mübârek yüzüne çok benziyor.

Bir defa gördüm ki, bir şahıs, Sultân-ül-meşâyıh hazretlerinin gömleğini getirdi ve; "Onlar, sizin üstâdınızdır" dedi. Dedim ki: "Benim üstadım Mirzâ Cân-ı Cânân hazretleridir." Birkaç defa tekrar etti. Sonunda; "Sultân-ül-meşâyıh, sizin sohbet hocanızdır" dedi.

Bir defa İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sani hazretleri teşrîf eylediler. "Sen benim halîfemsin!" buyurdular.

Bir defa hazret-i Şâh-ı Nakşibend teşrîf buyurdu. Gömleğimin içine girdiler.

Birgün Hâce Bâkî-billah hazretlerinin mezarına gittim. Teveccüh buyurmalarını arzettim. Mezardan kalktı ve teveccüh eylediler.

Birgün Hâce Kutbuddîn (Bahtiyar Kâkî) hazretlerinin kabrini ziyârete gidip; "Allah için bana bir şey verin" dedim. Su ile dolu bir havuz gördüm. Kenarından su akıyordu. Kalbime; "Senin kalbin, Müceddidî muhabbetiyle doludur. Başkasını almaz" diye bildirildi.

Birgün Sultân-ül-meşâyıh Nizâmeddîn-i Evliyâ'nın mezârına gittim. Teveccüh etmelerini arzettim. "Kemâlât-ı Ahmedî sizde hâsıl olmuştur" buyurdu. "Kendi bağlılığınızı muhabbetinizi de ihsân ediniz" diye arzettim. Teveccüh ettiler. Gördüm ki, çehresi benim yüzüm gibi olmuş. Çok memnun ve mesrûr oldum. Son derece haz duydum.

Bir defa hazret-i Hâce Muhammed Zübeyr'in vefâtının sene-i devriyesi gününde bulundum. Toplu hâlde oturmuş Hâce Muhammed hakkında sohbet ediyorduk. Bir ara kapı açıldı, içeri Hâce Muhammed Zübeyr girdi ve; "Çok ibâdet ediniz, bu yolda kulluk yapmaya çalışmak lâzımdır ki, tasarrufdan bir kapı açsınlar" dedi. "Siz bu mertebeye nasıl kavuştunuz?" diye arzettim. "Çok ibâdet etmekten" buyurdu.

Birgün şüpheli bir yemek yemiştim. Gördüm ki, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri istifra ediyor ve ardından; "Her yerde yemek yememelidir" buyuruyordu. Ben de yediklerimi istifra edip kustum.

Birgün kendi kendime “Oturduğumuz ev geniş olsaydı” diye düşündüm. “Çoluk-çocuğun yok, ne yapacaksın” diye ilham olundu. Bir gece; “Yâ Resûlallah!” dedim. “Söyle, ey sâlih kul!” diye cevap geldi.

Talebesinden Mevlevi Kerâmetullah, zâtülcenb hastalığına yakalanmışdı. Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin elini hastanın üzerine temas ettirmesiyle, hastalık Allahü teâlânın izniyle geçti.

Delhi Câmii’nin imamının çocuğu uzun zamandır hasta yatıyordu. Bir gece rü’yâda, Abdullah-ı Dehlevî hazretleri kendi evine gelip, hasta oğluna birşey içirdi. Sabah olunca oğlunun tamamen iyileştiğini gördü. Çok sevindi. Sıdk ve hâlis bir niyet ile biraz para alıp, huzûruna geldi ve; “Bunları kabûl ediniz” diye arzetti. Abdullah-ı Dehlevî tebessüm ederek; “Bu bizim geceki hizmetimizin ücreti midir?” diyerek keşf-i kerâmet buyurduğunda, Mevlevi Fadl Ahmed (Câmi’nin İmâmı); “Hayır efendim, bu ancak bu geceki, lütf ve inâyetinize şükür bile olamaz” dedi.

Talebelerinin ileri gelenlerinden Ahmed Yâr, ticâret için sefere çıkmıştı. Dönerken hocası Abdullah-ı Dehlevî’yi yanında yürüyor gördü. Ahmed Yâr’a; “Hızlı yürü, kâfile geride kalsın! Çünkü yolda, soyguncular, yol kesiciler vardır. Kâfileyi basmak istiyorlar” buyurdu ve kayboldu. Ahmed Yâr anlattı: “Acele ettim. Kervandan çok ileri geçtim. Yol kesiciler gelip, ardımdan kâfileyi bastılar. Ben kurtuldum. Sağ sâlim evime geldim.”

Hazret-i Zülf Şah anlattı: Abdullah-ı Dehlevî’yi ziyârete gidiyordum. Fakat onu hiç görmemiştim. Memleketim Delhi’den çok uzaktı. Yolu şaşırdım. Heybetli bir zât karşıma çıktı ve bana yolu gösterdi. “Sen kimsin” dedim. “Ben, ziyâreti için yola çıktığın kimseyim” buyurdu. Bu hâl, bana iki kerre oldu.

Eshâbının büyüklerinden Mîr Ekber Ali’nin akrabasından bir kadın hastalanmıştı. Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinden, hastalığının azalması için duâ etmesini rica etti. Fakat o duâ etmedi. İlle duâ etmesini istirhâm edince; “Bu kadın, onbeş günden çok yaşamaz” buyurdu. Allahü teâlânın takdîri ile onbeşinci gün vefât etti. Lâkin Mîr Ali, kadına teveccüh edip, hastalığının kalkmasına uğraşdı. Ama yaşamasına fâide vermedi. Abdullah-ı Dehlevî hazretleri cenâzesinde bulundu ve; “Mîr’in teveccühlerinin bereketleri, bu hanımın üzerinde açıkça görülmektedir” buyurdu.

Abdullah-ı Dehlevî, birgün Hakîm Nâmdâr Hân’ı ziyârete gitti. Onu sekerât hâlinde, gözlerini kapamış ve şuuru gitmiş buldu. Yakınları; “Allahü teâlâya, hastalığının gitmesi için teveccüh ediniz” dedi. O da, hastaya bir baktı. O anda hastanın şuuru yerine geldi, gözlerini açtı. Bir müddet, rahat olarak onunla konuştu. Sonra Abdullah-ı Dehlevî kalkıp mübârek adımını, kapısından dışarı atıp çıkınca hasta hemen vefât etti.

Ahmed Yâr’ın amcasını, sultan hapsetmişdi. Ahmed Yâr ağlayarak hocasının huzûruna geldi ve durumu arz etti. Abdullah-ı Dehlevî; “Birisini gönder, onu hapisten çıkarsın” buyurdu. Ahmed Yâr ise; “Bu nasıl olur, kalenin etrâfı muhafız askerler ve nöbetçilerle kuşatılmıştır” dedi. Hocası da; “Sen orasını düşünme, sözümü dinle git, onu kurtarırsın” buyurdu. Ahmed Yâr anlattı ki: “Gittik, onu hapisten kurtardık ve nöbetçilerden hiçbiri bize müdâhalede bulunmadı.”

Abdullah-ı Dehlevî’nin huzûruna bir şahıs gelip; “Ey yüksek efendim! Oğlum iki aydan beri kayıbdır: Çocuğumu bana vermesi için Allahü teâlâya duâ eder misin?” dedi. O da; “Çocuğunuz evdedir” buyurdu. Gelen çok şaşırarak; “Ben şimdi evden buraya geldim” dedi. Tekrar; “Evinize gidiniz. Çocuğunuz evdedir” buyurdu. O kimse emre uyarak evine gitti ve gerçekten çocuğunu evde buldu.

Hakîm Rükneddîn Hân başvezir olunca, Abdullah-ı Dehlevî, sevdiklerinden birini bir iş için ona gönderdi. Rükneddîn Hân onunla ilgilenmedi. Abdullah-ı Dehlevî’nin kalbi kırıldı. Kısa bir süre sonra hiçbir sebep yok iken Rükneddîn Hân azlolundu ve bir daha o yüksek makama gelemedi. Başka bir seferinde Delhi vâlisine kalbi kırıldı ve o gün o vâli de azledildi.

Abdullah-ı Dehlevî’nin talebelerinden biri, ahbâbları ile bir yolculuktan hocalarına dönüyordu. Yolda kendi aralarında konuşuyorlar ve; “Hocamızın yüksek huzûrlarına kavuştuğumuzda, bize ikram olarak ne istiyelim?” dediler. Biri; “Bana bir seccade vermesin”, öbürü; “Bana bir takke vermesini arzu ederiz” diye konuştular. Huzûrlarına varınca, Abdullah-ı Dehlevî herkese, arzu ettiği şeyi ikram etti.

Ölüm hâline yaklaşan birisini, dostlarından biri sırtına alıp, seher vaktinde Abdullah-ı Dehlevî’nin huzûruna getirdi.

Abdullah-ı Dehlevî hazretleri duâ ettikten sonra hastaya bir teveccüh buyurdu. O anda hasta iyileşti.

Abdullah-ı Dehlevi hazretlerine, hasta sahipleri gelir hastalarının iyi olması için duâ isterlerdi. O da, gelenleri boş çevirmez, sıhhate kavuşmaları için duâ buyururdu. Allahü teâlâ, böyle sevgili bir kulunun duâsını kabûl buyurduğu için, hasta ânında iyi olurdu. Bunu işiten herkes, Abdullah-ı Dehlevî'nin hâne-i saadetlerinin önünde birikirler, dertlerine derman ararlardı. Buna rağmen Abdullah-ı Dehlevî'nin mübârek vücûtlarında üçten ziyâde hastalık mevcût idi. Bu hastalıklar sebebiyle namazlarını dahî özürlü olanlar gibi kılardı. Bunu bilen dostlarından biri dayanamayıp; "Efendim! Herkes hastalıktan kurtulmak için sizden duâ istiyor. Cenâb-ı Hak da bu duâlarınızı reddetmiyor. Her gelen, şifâya kavuşmuş olarak huzûrunuzdan ayrılıyor. Hâlbuki kendi üzerinizde birden çok hastalık var. Bir duâ buyursanız da bu dertlerden kurtulsanız olmaz mı?" diye sordu. O da cevaben; "Onlar hastalıktan kurtulmak için duâ istiyorlar. Biz ise, Allahü teâlânın verdiği bu dert ve belâlardan, O gönderdiği için râzıyız. Dert ve belâlar, kemend-i mahbûbtur. Allahü teâlâ, bu dertleri sevdiği kullarına, dilediklerine verir. Bu sebeple dertlerin bizden gitmesini değil, gönderilmesini isteriz" buyurdu.

Delhi'de kıtlık, kuraklık vâki oldu. Abdullah-ı Dehlevî hazretleri mescidin avlusuna çıkıp, kızgın güneşin altında oturdu ve; "Yâ Rabbî, sen yağmur yağdırmayınca, buradan kalkıp gitmem" dedi. Bir saat geçmeden yağmur yağdı.

Bid'at sahiblerinden biri, Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin kabrinin yanında oturmuştu. O anda Abdullah-ı Dehlevî de orada idi. "Orada oturma!" buyurdu. O kimse bu sözü dinlemedi. Bunun üzerine; "Allahü teâlânın hakkı için, orada oturamazsın" buyurdu. O anda söz dinlemeyen bid'at ehli kimse, titretici bir sıtmaya yakalandı. Oradan istemeyerek kalktı gitti. Üç gün sonra öldü.

Birgün güzel, yakışıklı bir gayr-i müslim genç, Abdullah-ı Dehlevî'nin meclisine, severek gelip, sohbetini dinlemeye başladı. Mecliste olanların hepsi, onun bu hâline hayret ettiler. Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin mübârek nazarları o gence değince, gencin kalbinde bir değşiklik oldu. Hemen küfürden tövbe ederek İslama geldi. Böylece yüz güzelliğine bir de İslâmın ve îmânın güzelliği, nûru eklendi. Beyt:

Evliyâyla, onları candan severek otur,
Onlarla oturan kul, kalkınca sultan olur.

Yine Meyan Ahmed Yâr anlattı: "Birgün mübârek hocam ile birlikte, kızı vefât etmiş olan yaşlı bir hanımın evine ta'ziyeye gittik. Hazret-i Şeyh, o hanıma hitaben; "Allahü teâlâ, sana ona karşılık daha iyisini ihsân eder" dedi. Kadın; "Hocam! Ben ihtiyârım, kocam da çok ihtiyârdır. Bu durumda bizim artık çocuğumuz olmaz" diye cevap verdi. Hocam buyurdu ki: "Hak teâlâ herşeye kâdirdir." Sonra hocam ile birlikte o evden çıktık. O kadının evinin bitişiğinde olan mescide geldik. Hocam abdestini tazeledi ve iki rek'at namaz kıldı. O kadına çocuk vermesi için Allahü teâlâya duâ etti. Sonra bana dönüp; "Allahü teâlâya, o kadına bir çocuk vermesi için arz-ı hacette bulundum. Duâmın kabûl oluğuna dâir alâmetleri gördüm. İnşâallah çocuğu olacaktır" buyurdu. Daha sonra hocamın buyurduğu gibi, Allahü teâlâ, o kadına bir oğul verdi ve çok yaşadı.

Mübârek dergâhlarının yakınında, Eshâb-ı Kirâma düşman olan birinin yeri vardı. Abdullah-ı Dehlevî'nin talebesi çok olduğundan dergâh küçük geliyordu. Bunun için genişletilmesi lâzımdı. Sahibi olan kadından, o yeri istediler. Kadın vermedi. Nihâyet Delhi'nin ileri gelenlerinden olan Hâkim Şerîf Hân'ı ona gönderdiler ve; "Eğer satıp, para almaktan utanıyorsan, kıymetini gizli olarak gönderelim. Siz, nezr, hediye gibi bir isimle bize verdiğinizi söyleyin" dediler. Allahın velî kullarına düşman olan bu kadın, Hâkim'in sözünü kabûl etmedi. Ayrıca Abdullah-ı Dehlevî hakkında, râfızîlerin âdetleri olduğu üzere çirkin, kaba sözler söyledi. Hâkim kalktı. Abdullah-ı Dehlevî'nin yanına geldi ve duruma anlattı. Abdullah-ı Dehlevî hazretleri ellerini açarak; "Yâ Rabbî, söylediklerini duydun!" dedi. Allahın takdîri ile o evde bir çocuk hâriç, hepsi kısa zamanda öldü. Çocuk da hastalandı. Anladılar ki, yaptığımız kötü iş sebebiyledir. O oğlanı Abdullah-ı Dehlevî'nin huzûruna yolladılar. O yeri de hediye ettiler.

Mevlânâ Kerâmetullah Sâhib anlattı: "Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin şerefli huzûrunda bulunduğum zamanlar, acâib ve garîb şeyler müşâhede ederdim. Bir defasında sabah namazından sonra murâkabe ve zikr zamanında, kitabı koltuğumun altına alıp, okumak niyeti ile geldim. Bakışlarını bana çevirdi ve; "Otur ve meşgûl ol" buyurdu. Büyük küstahlık edip; "Sizin huzûrunuza gelmemin sebebi, zahmet ve zorluk çekmeden öğrenmek istememdendir. Sıkıntı ve zorluk

çektikten sonra her yerde mümkündür" dedim. "Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn'in hürmetine sana sıkıntısız ve zahmetsiz vereceğim, otur" buyurdu. O esnada bana teveccüh eyledi. Kendimden geçtim ve düştüm. Sanki yüreğim, göğsümden dışarı çıkmış idi. Bir zaman sonra kendime geldim. Abdullah-ı Dehlevî zikri bitirmişti. Güneş de doğmuştu. Şah Ebû Sa'îd gibi seçkin eshâbı hâlâ orada idiler. Mahcûb oldum. "Ne oldu" dediler. "Uyku bastırdı" dedim. Tebessüm ettiler."

Abdullah-ı Dehlevî, ömrünün sonlarında hastalıklardan çok güçsüz kaldı. İbâdetlerini zevkle, fakat büyük zorluklar içinde yapardı. Buyururdu ki: "Şu şiiri okuduğum zaman Allahü teâlâ, vücûduma bir güç kuvvet veriyor, gençleşiyorum:

"Gerçi ihtiyârım, kalbim hasta, dermansızım,
Yüzünü andıkça kuvvet gelir, gençleşirim."

Ya'nî; "Her ne kadar ihtiyâr, hasta ve mecalsiz olsam da, hakîkî ma'şûk, aşk ve şevkinin nûrlarını gösterdikçe gençleşirim."

Vefâtları: Abdullah-ı Dehlevî her zaman şehîd olmayı arzu ederdi. Lâkin buyururlardı ki: "Mürşidim ve üstadımın, ya'nî Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin şehîd edilmesinden insanlara çok sıkıntılar geldi. Üç sene büyük kıtlık olup, binlerce insan öldü. Yine o şehîdlik hâdisesi üzerine insanlar arasında olan kavga ve gürültülerde ölenler, herkesin bildiği gibi yazıya sığmayacak kadar fazla oldu. Onun için şehîd olmaktan vaz geçtim." Abdullah-ı Dehlevî'nin son hastalığında basur ve kaşıntısı arttı. Bu sırada Luknov'da bulunan Ebû Sa'îd Fârûkî'ye kısa zamanda birçok mektûplar yazıp; "Benden sonra yerime siz oturursunuz" dediler. Bu haberler üzerine Ebû Sa'îd çok şaşırdı. Çoluk çocuğunu Luknov'da bırakıp sür'atle geldi. Huzûrlarına gelince; "Sizinle karşılaştığım zaman içimden çok ağlayacağım diyordum. Fakat öyle bir vakitte geldiniz ki, ağlayacak gücüm de yok" buyurup, çok ihsânlarda bulundular. Âdetleri öyle idi ki, hastalandığında vasıyyetname yazdırırlardı. Şimdi de hem yazdırdılar, hem söz ile anlattılar ve buyurdular ki: "Devamlı zikrediniz. Büyüklere bağlılığımızı muhafaza ediniz. Güzel ahlâklı olup, insanlarla iyi geçininiz. Kaza ve kader husûsunda nasıl ve niçini bırakınız. Yol kardeşleri ile birlik olmayı lâzım biliniz. Fakr, kanâat, rızâ, teslim, tevekkül ve feragat üzere olunuz. Benim cenâzemi, âsâr-i nebeviyyenin bulunduğu Delhi'deki Büyük Câmi'ye götürünüz Allahın Resûlünden ( aleyhisselâm ) şefaat isteyiniz." Yine buyurdu ki: "Hazret-i Hâce Behâeddîn Nakşibend (r.aleyh); "Bizim cenâzemizin önünde;

Huzûruna müflis olarak geldim,
Yüzünün güzelliğinden birşey isterim.

Şu boş zenbilime elini uzat,
O mübârek eline güvenirim

beytlerini okuyun" buyurmuşlardı.

Ben de, bu şiirin ve ayrıca aslı Arabî olan şu şiirin güzel sesle okunmasını istiyorum:

Kerîmin huzûruna azıksız geldim,
Ne iyiliğim var, ne doğru kalbim,
Bundan daha çirkin hangi şey olur?
Azık götürürsün, O ise kerîm."

Cumartesi günü idi. Mevlevî Kerâmetullah Sâhib'e; "Çabuk Meyan Sâhib'i (ya'nî Şah Ebû Saîd'i) (rahmetullahi aleyh) çağırınız" buyurdular. Mevlevî Sâhib ecele kalkıp, Ebû Sa'îd hazretlerini çağırdı. Kapıdan içeri girince, bakışlarını ona çevirdi ve bu hâlde, 22 Safer 1240 (m. 1824) senesinde, kuşluk vakti murâkabe hâlinde iken, bu sıkıntılarla dolu dünyâdan ayrıldılar. İnsanlık için büyük üzüntü ve zarar olan vefâtı haberini duyan binlerce insan toplandı. Cenâze namazı, Büyük Câmi'de kılındı. Şah Ebû Sa'îd imâm oldu. Cenâzesı, üstâdı Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin medfûn bulunduğu kabrin sağ yanına defnolundu.

Şimdi orada bulunan üç kabirden biri de Şah Ebû Sa'îd hazretlerinindir. Hacdan dönerlerken Tunek'de vefât etti. Cenâzesini oradan getirip, Abdullah-ı Dehlevî'nin sağ yanına defnettiler. Bu duruma göre, Abdullah-ı Dehlevî'nin mezârı ortada olandır. Abdullah-ı Dehlevî'nin vefâtı için; "Nevverallahu madca'ahü: Allahü teâlâ kabrini nûrlandırsın" "Can be-Hak Nakşıbend-i sânî dâd: İkinci Nakşibend hakka can verdi" târih düşürüldü. Şâh Rauf Ahmed de pek güzel bir ruba'i söyledi ki şöyledir:

Zamanının kayyûmu Şâh Ahdullah-ı Dehlevî,
Vefât etti, açıldı ona, Cennât-i kerîm

Kalbimden vefâtına târih aradım, buldum:
Fî ravhın ve reyhânın ve Cennât-in-na'îm (1240)

Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin en büyük kerâmeti, yetiştirdiği binlerce âlim ve evliyadır. Bunların içinde en büyükleri şunlardır: Mevlanâ Hâlid Ziyâeddîn Bağdâdî, Ebû Sa'îd Fârûkî, Mevlânâ Besâretullah, Mevlânâ Pîr-zâde, Rauf Ahmed, Mevlanâ Muhammed Can, Mevlanâ Fadıl Gulâm, Mevlânâ Şeyh Sa'dullah Sahib, Mevlânâ Şeyh Abdülkerîm, Mevlânâ Şeyh Gulâm Muhammed, Mevlanâ Abdürrahmân, Mevlânâ Seyyid Ahmed, Mevlânâ Seyyid Abdullah Magribî, Mevlânâ Pîr Muhammed Mevlânâ Muhammed Münevver.

Abdullah-ı Dehlevî hazretleri, "Makâmât-ı Mazhariyye" isimli eserinde, mübârek hocası Mazhar-ı Cân-ı Cânân'ı pek güzel anlatmaktadır. "Mekâtib-ı şerîfe" isimli kitabı ise, çok fâideli bilgi ve sırları açıklayan bir hazînedir. Bu kitaptan birkaç mektûp Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye isimli eserde, Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu mektûpları okuyanlar Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin ilminin, derecesinin yüksekliğini açıkça görmektedir. Talebelerinden Rauf Ahmed Müceddidî, hocasının son bir sene içinde yaptığı sohbetleri yazarak, bir kitap hâlinde toplamıştır. Bu kitaba; "Dürr-ül-me'ârif" ismini vermiştir ki, çok fâideli bir eserdir. Bu iki kitap, Hakîkat Kitabevi tarafından neşredilmiştir.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, hocası Abdullah-ı Dehlevî hazretlerini, Dîvân'ında şöyle anlatmaktadır:

"Mübârek hocam karanlık ufukları aydınlatıp, mahlûkâtı dalâletten hidâyete kavuşturmaya vesile oldu.

Bu büyük zât, Gulâm Ali Abdullah'dır ki, bir teveccühü ile çürümüş kemikler dirilir.

Onu anlatmak kelimelerle ifâde etmek öyle kolay değildir. Ancak edibler onu anlatmak için, temsil yapıp, misâl vermekte bir beis görmediler.

O, bir fazilet denizi bir cömertlik ve kerem dağıdır. Her fazilet ve iyi hallerin kaynağı, menbaıdır.

O, hidâyet yıldızı, karanlık gecelerin dolunayı, takvâ ummanı, feyzler definesi, yüksek hâller ve kerâmetler hazinesidir.

O, hilmde yer, vekarda dağlar, ziya bakımından güneş, yükseklikte semâ gibidir.

O, dîn-i İslâmı en güzel bilen bir kaynak, irfan ma'deni, mahlûkâtın yardımcısı, iyilik ve ihsân menbaıdır.

O, Allahü teâlâya kavuşturucuların kutbu, evtâdın rehberi, mahlûkların gavsi (yardımcısı), ebdâl isimli Hak âşıklarının maksadı, hedefidir.

O, mahlûkların şeyhülislâmı, müslümanların baş tacı, büyüklerin reîsi, müşkillerde müracaat yeridir.

Gizli bir rehberlikle en iyiye götürücü, en iyi yol göstericidir. Bütün gücü ile insanları Allahü teâlâya da'vet edici, çağırıcıdır.

O, âlemlerin Rabbinin sevdiği bir kuldur. Kim onun gösterdiği doğru yoldan giderse, sen o kimseye; "Ey emsallerine rehber olan zât" diye hitâb et.

Nefsi hevasının bukağısıyla bağlanmış nice câhilleri, o, bir nazarla, teveccühle nefsinin elinden kurtarmıştır.

Nice kâmil velîler, ondan yüzçevirdiği için yüksek hâllerden ve ma'rifetlerden mahrûm kalmıştır.

Onun yüksekliğini inkâr eden nice kimseler helak olmuş, Allahü teâlânın şiddetli azâbına yakalanmıştır.

O, noksan olanların kemâle gelmesine vesile olan, bütün kemâl ehlinin de noksanını tamamlayandır.

Şânı yüce Allahü teâlâ, onu, azamet ve heybet kubbesi altında gizlemiştir."

Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin kalblere şifâ olan pek kıymetli sözlerinden ba'zıları:

"Dünyâ sevgisi bütün kötülüklerin, günahların başıdır. Günahların başı da küfürdür."

"Hizmet görmek isteyen, hocasına hizmet etsin."

"Talibin her vakit, her ibâdetten ayrı ayrı lezzet alması lâzımdır. Namazda nasıl hâllere kavuştuğunu, Kur'ân-ı kerîm okurken nasıl bir bağlılığın zuhur ettiğini, hadîs-i şerîf dersinde nasıl şevklerin hâsıl olduğunu, Kelime-i tevhîd söylerken nasıl

bir zevkin meydana geldiğini bilmelidir. Bunun gibi şüpheli lokmalardan nasıl bir zulmetin yükseldiğini ve diğer günahları da buna benzeterek te'sîrlerini bilmelidir."

"Zevk, şevk, keşf ve kerâmet peşinde olan, Allahü teâlâyı arayıcı değildir."

"Nefsinin arzularına tâbi olan, Allahü teâlâya nasıl kul olur? Ey insan! Kime tâbi isen onun kulu olursun."

"Müceddidî yolu, dört feyz denizini birlikte bulundurur: Nakşibendî, Kadirî, Çeştî ve Sühreverdî. Lâkin birincisi galiptir."

"Bu fakirin rûhâniyetine teveccüh ediniz! Yahut, Mirzâ Mazhar-ı Cân-ı Cânân'ın mezarına gidip, onun rûhâniyetine teveccüh ediniz! Ona teveccüh edince, Allahü teâlânın feyzlerine kavuşulur. O, zamânımızdaki binlerce diriden daha fâidelidir."

"Yemekde, bir nefsin rızâsı (beğenmesi), bir de nefsin hakkı vardır. Nefsin rızâsı, çok ve iyi yemekler yemektir. Nefsin hakkı ise, farzları ve sünnetleri yerine getirecek kadar kuvvet verecek gıdalardır."

"Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) bütün kemâlâtı kendinde toplamış idi. Ama o kemâllerden, her asırdaki ümmetinde o vakte uygun olanlar zuhur etmiştir ve edecektir. Feyzler hazînesi olan mübârek bedeninin kemâlleri, aç durmak, cihâd ve ibâdet etmek olup, Eshâb-ı Kirâmda göründü. Resûlullahın ( aleyhisselâm ) mübârek kalbi ile alâkalı olan kemâller, istiğrak (nurlara gömülme), kendinden geçme, zevk ve şevk, âh, feryâd ve vahdet-i vücûd sırları olup, Cüneyd-i Bağdâdî'nin (r.aleyh) dilinden evliyâya verildi. Bâtın nisbetinde kendini yok etmek ve yok olmak, Nakşibendî büyükleri ile Hâce Nakşibend Muhammed Buhârî hazretlerinde ortaya çıktı. Şerefli Muhammed ismi ile alâkalı kemâl mertebeleri ve olgunluklar, Müceddîd-i elf-i sânî zamanında zuhur etti."

"Duâ ederken nûrlar akıp gelir. Duânın kabûl olması yönünden bu bereketleri ayırmak zordur. Ba'zıları demişlerdir ki, eğer iki elde ağırlık hissedilirse, duânın kabûl alâmetidir. Biz de deriz ki, eğer sadrın inşirahı, ya'nî göğüste bir genişleme, kalbde bir açıklık hâsıl olursa, kabûl alâmetidir."

"İnsanlar dört kısımdır: "Nâmerdler, merdler, civânmerdler ve ferdlerdir. Dünyâyı isteyen nâmerd. âhıreti istiyen merd, âhıretle birlikte Hak teâlâyı isteyen civânmerd, yalnız, Hakkı isteyen ferddir."

"Resûlullahdan ( aleyhisselâm ) üveysî olmak isteyen, yatsı namazından sonra, Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) mübârek ellerini, kendi elinde imiş gibi tutup şöyle demelidir: "Ey Allahın Resûlü, sana beş şeyde bî'at ettim: Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlühü demek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan'da oruç tutmak ve gücüm olduğunda Kâ'be'ye gidip haccetmek." Birkaç gece bunu yapmalıdır. Eğer büyüklerden birine üveysî olmak istiyorsa, yalnız olarak oturup, iki rek'at namaz kılıp, sevâbını onun rûhuna göndermeli ve rûhuna müteveccihen oturmalıdır."

"Allahü teâlâ bana öyle bir idrâk, ya'nî anlama kuvveti ihsân etti ki, bedenim de, kalb gibi oldu. Önden, arkadan, sağdan, soldan kim gelirse bilirim."

"Sa'dî Şirâzî, Sühreverdî yolunda, anlayış sahibi idi. İki sözde tasavvufu ne güzel anlatır.

Âlim, mürşid, üstâd Şihâbüddîn Sühreverdî. Bana unutulmayan iki nasihat verdi.

Biri, asla kendini hiç iyi bilmemektir,
Diğeri, başkasını hiç kötü görmemektir."

"Bizden konuşan, bizim elbisemizi giyinir ve bizim tavrımızı seçmiş olur."

Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin Mekâtib-i şerîfe adında bir mektûbâtı vardır. Farsçadır. Çok hoş, çok tatlı, fâideli ve bereketli bir eserdir. Mektûplarından ba'zı bölümler aşağıdadır:

"Allahü teâlâya, çok, temiz, sevdiği ve beğendiği gibi hamd-ü sena olsun. Ni'metlerine şükretmeyi, ni'metlerini arttırması için vesile kıldı. O'na, nasıl ve ne kadar hamd ve şükredeceğimizi bilemiyoruz. Zîrâ bizi Muhammed aleyhisselâmın ümmetinden edip, Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdı ile şereflendirdi. Ehl-i sünnette, Şeyhayn'ı ya'nî Hazreti Ebû Bekr ile Hazreti Ömer'i diğer bütün ümmetten üstün tutmak, iki dâmâdı, ya'nî hazret-i Osman'la hazret-i Ali'yi sevmek, Ehl-i beyti sevmek ve ta'zim

etmek, Eshâb-ı Kirâma (r.anhüm) hürmet etmek esastır. Bu sevgi ve ta’zim, îmân ve kurtuluşun iki esâsıdır. Yine Allahü teâlâya hamd olsun ki, bize peygamberleri evliyâdan üstün tutma i’tikâdını ihsân eyledi.

Hiçbir velînin zevk, şevk, sır ve ilimleri, hiçbir peygamberin yüksek derecelerine ulaşamaz. Çünkü velîdekiler sıfatların, peygamberdekiler zâtın tecellîsinden hâsıl olmaktadır. Bunun için evliyâ, enbiyâya tâbi oldu. Hattâ Eshâb-ı Kirâmın da (r.anhüm) evliyâ üzerine üstünlüğü sabittir. Peygamberlerin en üstününün bereketli sohbetinde bulunmakla, ilâhî hikmet çeşmeleri ve nihâyetsiz feyz pınarları oldular ve Ümmet-i Muhammedin hidâyet ve saadetine çalıştılar. Resûlullahın ( aleyhisselâm ) inâyet nazarlarından, kalblerinde öyle feyz ve nûr buldular ki, sabır, kanâat, tevekkül, rızâ ve teslimiyet, hayatlarının sermâyesi oldu. Teheccüd ve nafile ibâdetler, kendilerine güzel ahlâk oldu. Allahü teâlâya ve Resûlullaha ( aleyhisselâm ) olan aşırı muhabbetlerinden, îmân etmemiş akrabâları ile muharebeyi iki dünyâ saadeti ve kurtuluşu bildiler. Canları pahasına, din ve İslâmın yücelmesi için, cihâddan hiç geri durmadılar. Ya’nî diğer insanların müslüman olması için, onlara İslâmı duyurmak için, kendi canlarını verdiler.

O hâlde hiçbir velî, en aşağı derecedeki bir sahâbînin derecesine erişemez. Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) hepsine teşekkür etmek, bütün müslümanlara lâzım oldu. Allahü teâlâ onlara en iyi karşılıklar versin. Buradan Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) mübârek ve mukaddes sohbetinin ne kadar te’sîrli, bereketli olduğu anlaşılmaktadır. Önceki âlim ve evliyâ sonrakilerden üstündür. Yakînen biliyor ve inanıyoruz ki, evvelki büyüklerin bereketli terbiye ve telkinleri ile, sonrakilerde hâller, sırlar ve ma’rifetler hâsıl oldu. Bizim büyüğümüz hazret-i Müceddîd İmâm-ı Rabbânî buyurdu ki: “Şeyh Muhyiddîn İbni Arabî (r.aleyh), ma’rifet ve sırlarda İmâm ve rehberdir. Biz sona kalanlar, onların ni’met sofrasından birşeylere kavuştuk, üzerinde durulmamış ba’zı cüz’î şeyler, mes’eleler kalmıştı, onları açıkladık. Nitekim nahiv ilminin İmâmı Sibeveyh, Ahveş ve benzerleridir, İbn-i Hâcib, Radî ve benzerleri, ba’zı incelikleri ortaya çıkardılar. Fukahâdan sonra gelen âlimler, fer’î ve cüz’î çok mes’ele açıkladılar. Ama bütün bunlara, İmâm-ı a’zam ve İmâm-ı Muhammed’den (r.aleyhimâ) ettikleri istifâdelerle kavuştular.”

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, beyân eylediği kendi yolunun ilim, ma’rifet ve tarikat ıstılâhlarının hepsi, velîlerin üstadı Hace Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin onları terbiyesi ile hâsıl olmuştur.

Onlar, ya’nî İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Müceddîd-i elf-i sâni’dir. Hicri ikinci bin yılında İslâm dîninin yenileyicisi ve kuvvetlendiricisidir. Beyân ettiği hakîkatler, incelikler, ilâhî ma’rifetler, feyzler, bereketler, kalblere feyz akıtıp ıslâh etmeler, yüksek makamlar, Allahü teâlâya yaklaştırıcı dereceler hakkında bildirdikleri ile, sofiyye-i aliyyenin ilimlerini yenilemiş, zamanına kadar hiçbir tasavvuf kitabında bulunmayan mertebe, makam, ıstılâh ve hâllerden, sır ve ma’rifetlerden bahsetmiş, müceddidlik vazîfesini yapmıştır. O hâlde, inkarcılardan olma!

Bütün bunlar, İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Hâce Ma’rûf-ı Kerhî, hazret-i Gavs-is-sekaleyn, Hâce Mu’înüddîn, Hâce Şâh-ı Nakşibend, Hâce Alâüddevle Semnânî ve hazret-i İmâm-ı Gazâlî (r.aleyhim) gibi hepsi müceddid idiler. Bunların nûrları, ilimleri, ma’rifetleri ve feyzleri, müceddid olduklarının delîlidir.”

“Yüksek makamlar ve beğenilen hâller sahibi. Allahü teâlâ size selâmet versin. Esselâmü aleyküm ve rahmetullah. Münşî Na’îmüddîn Hân, iyi hâllerinizden çok bahsettiler. Bunun için, bu birkaç satır, kırık dökük ifâdeler yığını mektûbu yazdım ki, uzakta kalmış olanları inâyet nazarınızdan unutmayasınız ve teveccüh ediniz. Zîrâ bu ihtiyârın ömrü günah işlemekle geçti. Şikâyet, gıybet, dil uzatma, ayıblama, la’net etme, büyükleri anlayamama neticesi sitemler şeklinde açık günahlar, yahut huzûr içinde olmayan, tecvide riâyet edilmeden namaz kılma, boş ve lüzumsuz şeylerden kesilmeden oruç tutma, ma’nâsını düşünmeden Kur’ân-ı kerîm okuma ve boş vakitleri Allah korkusu ve huzûru ile geçirmeme ve sayılı nefesleri gafletle harcama şeklindeki diğer günahlar o kadar çoktur ki, amel defterimi kararttılar. Binlerce teessüfler, esefler olsun ki, cihan bahçesine gül için geldik, ama diken topladık. Hasretler, ziyanlar olsun ki, bize sıhhat, afiyet ve rahatlık verildi. Hepsinin şükründe kusur ve eksiklik eyledik. Pişmanlıklar olsun ki, Kur’ân-ı kerîm ve Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) gibi eşsiz iki ni’met ihsân olundu. Biz ise onların şükründe olacak yerde hâlâ gafletteyiz. Allah korusun. Hayretteyim. Yarın ne yüzle Allahü teâlânın ve Peygamberinin ( aleyhisselâm ) huzûrunda kabûl görürüz. Bu ne anlayışsızlıktır. Bu uygunsuzluk ve liyakatsizlikle, şefaat ve

mağfiret derecesine ulaşmak çok zordur. Ancak Allahü teâlânın gadabını aşmış rahmeti, ümîdimizdir. Mücerred ihsânı ile muâmelesine güveniyoruz. Yoksa hiç özrümüz, özür dileyecek yüzümüz yoktur.

Ölüm başımızın ucunda, kıyâmet çok yakın, işe yarar hangi ameli işledik. İyiler Cennete girip, Cennet ni'metlerine ve Hakkın dîdârına kavuşurlar. Bizim gibi gafiller, ellibin senelik hesâb günü bizi hesaba çektirecek, bırakmayacak şeylerle meşgûlüz. Düşünmek lâzımdır ki, yarın hasret, ziyan elde kalmasın. Allah katında kıymetli kulların yaptıkları gibi, seher vaktinde kalkıp, gözlerden hasret gözyaşları akıtmağı, mücâhede ve can çıkarırcasına gayretle ibâdet ve kullukta bulunmayı Hak teâlâ nasîb eylesin. Hazret-i Münşî Na'îmüddîn Hân ve sevgili zât-ı âliniz, husûsî zamanlarınızda, yolda kalmış ihtiyârları hatırlayınız. Gıyabî duâ kabûle daha yakındır. Buradakiler ve bu fakîr size her zaman duâ ediyoruz. Allahü teâlâ iki dünyâ se'âdeti versin."

"Allahü teâlâya hamd ve Resûlüne salât-ü selâmdan sonra, o bereketli memleketin (Orta Doğu) âlimleri, fâdılları, hafızları, emirleri, hâkimleri, şerîfleri ve ileri gelenleri! Hepinizin ma'lûmu olsun ki, zâhir ve bâtın faziletlerini, ya'nî İslâm dîninin görünen ve görünmeyen güzellik, üstünlük ve meziyetlerini kendinde toplamış olan Mevlânâ Hâlid (r.aleyh), gaybî işâretlerle, Hindistan'da, Şâhcihânâbâd'da (Delhi) bu aşağı kulun yanına geldi. Zikr, murâkabe ve diğer vazîfeler ile meşgûl oldu. Allahü teâlânın yardımı ve meşâyıh-ı Kirâmın vâsıtası ile kendilerinde huzûr, Cem'iyyet, kendinden geçme, cezbeler, varidat, keyfiyetler, hâller, nûrlar hâsıl oldu. Nakşibendîde, kalb nisbeti denilen mertebeye kavuştu. Bu hâl ve makamlarla, talibleri yetiştirmek ve Hakka kavuşturmak için, kendilerine icâzet ve hilâfet verilip, vatanına gitti. Büyük kabûl gördü ve o diyarda Ahrâriyye yüksek yolunu yaydı. Bunun için Allahü teâlâya hamd olsun!

Mevlânâ Hâlid'in eli benim elimdir. Onu görmek beni görmektir. Onu sevmek beni sevmektir. Bunun gibi onu sevmemek, ona düşman olmak da, bana ulaşır. Onun makbûlü, benim pîrân-ı kibârımın ya'nî Şâh-ı Nakşibend, Hâce Ubeydullah-i Ahrâr, Hâce Muhammed Bâkî-billah, İmâm-ı Rabbânî'nin (r.aleyhim) makbûlüdür. Mevlânâ Hâlid'e ta'zim ve hürmet etmek, o memleketteki Müslümanlara lâzımdır. Ona hayır duâ edip, çok yaşamasına, kaza ve belâlardan korunmasına duâ etmek ise bu fakîre vâcibdir. Hadîs-i şerîfde; "İnsanların en hayırlısı, insanlara faydalı olan kimsedir" buyuruldu.

Mevlânâ'nın varlığını büyük ni'met, onu sevmeyi ve edebini gözetmeyi vâcib biliniz. Hadîs-i şerîfde; "İslâmın dört cüz'ü vardır: Tevhîd ve ameller, îmân, ihsân ve kıyâmetin tasdiki" buyuruldu. İhsân mertebesi İslâm dîninin rûhudur. Sübhânellah! Mevlânâ Hâlid'in huzûr ve sohbetinde bu mertebe ele geçiyor. Âhırete yönelme kuvvetlenip, dünyâdan yüz çevirme, soğuma hâsıl oluyor. Eshâb-ı Kirâm (aleyhimürrıdvân) zamanında, Peygamber efendimizden ( aleyhisselâm ) gelen feyzler, Eshâb-ı Kirâmın kalblerinde huzûra sebep olurdu. Peygamber efendimizden sonra, O'nu göremeyen evliyânın kalblerine gelen feyzler, dayanamayıp kendinden geçmelere, ızdırablara, velvele ve cezbelere sebep oldu. (Bu, Peygamber efendimizi ( aleyhisselâm ) görememenin, kavuşamamanın neticesi idi.)

Sübhânellahi ve bihamdihi. Allahü teâlâya hamd olsun ki, Mevlânâ Hâlid, bütün feyz ve hâl derecelerinden, nasîbini aldı ve taliblerin istidat ve kabiliyetlerine göre o feyzleri kalblerine akıtmakla meşgûldür. Böyle bulunmaz bir cevherin şimdi o memlekette olması, o ülkeler için saadet, ondan istifâde etmek istiyenler için, en büyük kurtuluş vesilesidir. Tasavvuf ehli arasında, hiçbir asırda, hiçbir devirde, onun kadar çok feyz toplamış bir başkasını bilmiyorum. Onu himâye, ona yardım, ihlâs, muhabbet ve ondan istifâde vâcibdir. Hâce Muhammed Bâkî'nin talebeleri içinde İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî'nin, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebeleri arasında, Seyyid Âdem Bennûrî'nin ve bu hiçbir işe yaramayanın talebeleri arasında Mevlânâ Hâlid hazretlerinin imtiyazları vardır. Belki bu kadar çok feyzler, o büyüklerin sohbetlerinde bile yoktu.

Elhamdülillah, tekrar elhamdülillah. Mevlânâ Hâlid'i çekemeyenlerin eziyet ve düşmanlıklarına mâni olunuz. Mübârek kalbini üzmesinler ve kılına kimseyi dokundurmasınlar ve bu hareketleri ile sevâba kavuşsunlar.

Yoksa yardımcı ve mu'în olmada Allahü teâlâ kâfidir."

Şâh-ı Dehlevî Gulâm Ali Abdullah hazretleri, talebesinin büyüklerinden Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'ye (r.aleyh) gönderdikleri bir mektûpda, Mevlânâ'nın derece ve faziletlerini uzun uzun anlattıktan sonra, İmâm-ı Rabbânî (kuddise sirruh)

hakkında şöyle buyuruyor: “Âlimler ve ârifler söylemişler ve yazmışlardır ki: “İmâm-ı Rabbânî’yi sevenler, mü’min ve müttekî olanlardır. Sevmiyenler de, münâfık ve şakilerdir. İslâm memleketleri hazret-i Müceddîd’in feyz ve nûrları ile doldu. Bütün müslümanlara, hazret-i Müceddîd’in (r.aleyh) ni’metlerine şükr ve hamd etmesi vâcib oldu.” Başka bir mektûbunda; “İnsanda bulunabilecek her kemâli, her üstünlüğü, Allahü teâlâ, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine vermiştir. Vermediği yalnız peygamberlik makamı kalmışdır” demiş ve aşağıdaki rubaiyi yazmışdır:

Her letâfett ki, nihân bûd pes-i perde-i gayb,
Heme der sûret-i hûb-i tu ıyân sahte end,

Herçi ber safha-i endîşe keşed kilk-i hıyâl,
Şekl-i matbû’i tû zîbâ-ter ezan sahte end.

Ma’nâsı:

Gayb perdesi ardında bulunan güzellikler,
Senin eşsiz simanda hepsi zuhur ettiler.

Hayal kalemi gönül sayfasına ne çizse,
Senin düzgün şeklini, ondan güzel ettiler.

“Talebe, sâdık olan tâlib demektir. Allahü teâlânın sevgisi ile ve O’nun sevgisine kavuşmak arzusu ile yanmaktadır. Bilmediği, anlıyamadığı bir aşk ile şaşkın hâldedir. Uykusu kaçar, gözyaşları dinmez. Geçmişdeki günahlarından utanarak başını kaldıramaz. Her işinde Allahdan korkar, titrer, Allahü teâlânın sevgisine kavuşduracak işleri yapmak için çırpınır. Her işinde sabreder. Her geçimsizlikde, sıkıntıda kusuru kendisinde görür. Her nefesde Allahını düşünür. Gaflet ile yaşamaz. Kimseyle münâkaşa etmez.

Bir kalbi incitmekten korkar. Kalbleri Allahü teâlânın evi bilir. Eshâb-ı Kirâmın hepsini “r.anhüm” diyerek iyi bilir. Hepsinin iyi olduğunu söyler. Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) Eshâbı Kirâm arasında olan şeyleri konuşmamağı emir buyurdu. Sâlih müslüman, bunları konuşmaz, yazmaz ve okumaz. Böylece, o büyüklere karşı bir edebsizlikde bulunmaktan kendini korur. O büyükleri sevmek, Allahın Resûlünü ( aleyhisselâm ) sevmenin nişanıdır, alâmetidir. Kendi bilgisi ile, kendi görüşü ile evliyâ-yı Kirâmı, birbirinden aşağı ve yukarı diye ayırmaz. Birinin, daha yüksek, daha üstün olduğu ancak âyet-i kerîme, hadîs-i şerîf ve Sahâbe-i Kirâmın sözbirliği ile anlaşılır. Muhabbet sarhoşluğu elbet başkadır. Aşk sahibi ma’zûrdur.

Namazı cemâat ile kılmak ve “tumânînet” (rükû’da, secdelerde, kavmede ve celsede her uzvun hareketsiz durması) ile kılmak, rükû’dan sonra “Kavme” (kalkıp, ayakta her uzv yerine yerleşecek şekilde dik durmak) yapmak ve iki secde arasında “Celse” (dik oturmak) yapmak bizlere Allahın Peygamberi ( aleyhisselâm ) tarafından bildirildi. Kavmenin ve celsenin farz olduğunu bildiren âlimler vardır. Hanefî mezhebinin müftîlerinden Kâdîhân, bu ikisinin vâcib olduğunu, ikisinden birisini unutunca secde-i sehv yapmak vâcib olduğunu ve bilerek yapmıyanın namazı tekrar kılmasını bildirmişdir. Müekked sünnet olduklarını bildirenler de, vacibe yakın sünnet demişlerdir. Sünneti hafif görerek, ehemmiyet vermiyerek terk etmek küfürdür. Namazın kıyâmında, rükû’unda, kavmesinde, celsesinde, secdelerinde ve oturulduğu zamanında, ayrı ayrı, başka başka keyfiyetler, hâller hâsıl olur. Bütün ibâdetler namaz içinde toplanmışdır. Kur’ân-ı kerîm okumak, tesbih söylemek (ya’nî sübhânallah demek), Resûlullaha ( aleyhisselâm ) salevât söylemek, günahlara istiğfar etmek ve ihtiyâçları yalnız Allahü teâlâdan istiyerek O’na duâ etmek, namaz içinde toplanmışdır. Ağaçlar, otlar, namazda durur gibi dik duruyorlar. Hayvanlar, rükû’ hâlinde, cansızlar da namazda (ka’dede) oturuyor gibi yere serilmişlerdir. Namaz kılan, bunların ibâdetlerinin hepsini yapmaktadır. Namaz kılmak, mi’râc gecesi farz oldu. O gece mi’râc yapmakla şereflenen, Allahü teâlânın sevgili Peygamberine ( aleyhisselâm ) uymağı düşünerek namaz kılan bir müslüman, O yüce peygamber ( aleyhisselâm ) gibi, Allahü teâlâya yaklaşdıran makamlarda yükselir. Allahü teâlâya ve O’nun Resûlüne karşı edebi takınarak huzûr ile namaz kılanlar, bu mertebelere yükseldiklerini anlarlar. Allahü teâlâ ve O’nun Peygamberi, bu ümmete merhamet ederek, büyük ihsânda bulunmuşlar, namaz kılmağı farz etmişlerdir. Bunun için Rabbimize hamd ve şükür olsun! O’nun sevgili Peygamberine ( aleyhisselâm ) salevât ve tehıyyât ve duâlar ederiz! Namaz kılarken hâsıl olan safa ve huzûr şaşılacak şeydir. Üstadım (Mazhar-ı Cân-ı Cânân) buyurdu ki: “Namaz kılarken, Allahü teâlâyı görmek mümkün değil ise de, görür gibi bir hâl hâsıl olmaktadır.” Bu hâlin hâsıl olduğunu tasavvuf büyükleri sözbirliği ile bildirmişlerdir. İslâmiyetin başlangıcında namaz Kudüs’e karşı kılınırdı. Beyt-ül-mukaddese karşı kılmağı bırakıp, İbrâhim aleyhisselâmın kıblesine dönmek

emîr olunduğu zaman, Medine'deki yuhudiler kızdılar. "Beyt-ül-mukaddese karşı kılmış olduğunuz namazlar ne olacak?" dediler. Bekâra sûresinin 143. âyet-i kerîmesi gelerek; "Allahü teâlâ îmânlarınızı zayi eylemez!" meâlinde buyuruldu. Namazların karşılıksız kalmayacakları bildirildi. Namaz, îmân kelimesi ile bildirildi. Bundan anlaşılıyor ki, namazı sünnete uygun olarak kılmamak, îmânı zayi etmek olur. Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) "Gözümün nûru ve lezzeti namazdadır" buyurdu. Bu hadîs-i şerîf; "Allahü teâlâ namazda zuhur ediyor, müşâhede olunuyor. Böylece gözüme rahatlık geliyor" demektir. Bir hadîs-i şerîfde; "Ya Bilâl ( radıyallahü anh ) Beni rahatlandır!" buyuruldu ki; "Ey Bilâl! Ezan okuyarak ve namazın ikâmetini söyliyerek, beni rahata kavuşdur" demekdir. Namazdan başka bir şeyde rahatlık arayan bir kimse, makbûl değildir. Namazı zayi eden, elden kaçıran, başka din işlerini daha çok kaçırır.

Faidesiz şeyler söylemek, müslümanları gıybet etmek, orucun sevâbını giderir. Gıybet etmek, ibâdetlerin sevâblarını yok eder. Gıybetden sakınmak vâcibdir. Zahmet çekerek, sıkıntılara katlanarak ibâdet yapıp da, bunun sevâbını yok etmek, ne kadar akılsızlıkdır. İbâdetler, Allahü teâlâya arz olunur. Gıybeti ve fâidesiz sözleri sahibinin huzûruna çıkarmak, O'na karşı edebsizlikdir.

Din büyüklerinin resimlerini yaparak ziyâret ediyorlar. Bunları ziyâret, Allahü teâlânın rızâsına kavuşdurur diyorlar. İslâmiyetde böyle şeyler yoktur. Görmeden uydurma yapılan resimlere büyüklerin ismini koymak iftira olur. Allahü teâlâ bunlara tövbe etmek nasîb eylesin! Medîne-i münevverenin büyük âlimlerinden, hadîs ilmi mütehassısı Seyyid İsmâil Efendi (r.aleyh), ulûm-i Müceddidî'ye kavuşmak için, Medîne-i münevvereden Hindistan'a kadar bu fakiri görmeğe geldi. Bu zâtı "Âsâr-ı şerîfi (ya'nî mukaddes emânetleri) ziyâret etmesi için Büyük Mescid'e (ya'nî Asya'nın en büyük câmii olan Delhi'deki Şah Cihan Câmii'ne) gönderdim. Hemen geri gelip, orada Resûlullahın ( aleyhisselâm ) nûrları bulunmakla beraber, putların zulmeti de duyuluyor dedi. Câmi'deki vazîfelilerden araştırdım. Odadaki bir sandıkta büyüklerin ismini taşıyan resimlerin bulunduğunu öğrendim. Seyyid İsmâil Efendi'nin, bu zulmetlerin te'sîri altında kaldığını anlamış oldum. Resûlullaha ( aleyhisselâm ), İbrâhim aleyhisselâmın resmini gösterdiklerinde, mübârek eli ile bu resmi yırtdı. Yûsuf sûresinin 106. âyet-i kerîmesinin; "Onların çoğu Allahü teâlâya îmân ediyoruz derler. Fakat imansızdırlar. Başka şeylere ibâdet ederek müşrik olmuşlardır" meâl-i şerîfi, bu hâli haber vermekdedir. Horoz döğüştürmek, güvercinle oynamak gibi her oyun haramdır. Bir taşı yontarak, "Kadem-i şerîf adını takıp, Peygamberin ayağının izidir demek de resimlere, putlara tapınmak gibidir.

Nevruz günü (ve Noel gecesi), mecûsîler gibi bayram yapmak, kâfirlere teşebbüh (benzemek) olur. Tarikatçılar, şeyhler bu çirkin işleri yapınca talebelerine nümûne olur) sened olur. Onlar da bu felâkete, bu akıntıya kapılırlar. Hocalık ve talebelik, takvâ ile olur. Şirkden ve haramlardan sakınmakla olur. Kalbde hâllerin hâsıl olması ve ba'zı şeylerin keşf olunması, görülmesi ve fen bilgilerinin dışında, akılları şaşırtacak işlerin yapılması, kâfirlerde de hâsıl olur. Riyâzetler çekmek, belli şeyleri ibâdet olarak yapmak, muska yazmağı, hastaları, büyülenmiş olanları okumağı, üflemeyi, san'at hâline getirmek din işleri değildir. Câhilleri, ahmakları toplamak ve dünyâlık ele geçirmek için yapılmaktadır. İslâmiyetde bunların kıymeti ve ehemmiyeti yokdur. İslâmiyetde kıymeti olan ve ehemmiyeti olan ve insanı Allahü teâlâya yaklaştıran şey, ancak, O'nun Peygamberine ( aleyhisselâm ) uymak, o yüce Peygamberin ( aleyhisselâm ) izinde bulunmakdır. Eshâb-ı Kirâmın ve Ehl-i beyt-i izamın (r.anhüm) yolu budur. Kur'ân-ı kerîm bu yolu göstermek için gönderilmiştir. Allahü teâlâ, hepimizi sevgili Peygamberinin ( aleyhisselâm ), Eshâb-ı Kirâmın ve Ehl-i beyt-i izamın yolunda bulundursun! Âmîn.

Îmânı olmayan kimsenin sonsuz olarak Cehennem ateşinde yanacağını Peygamber efendimiz haber verdi. Bu haber elbette doğrudur. Buna inanmak, Allahü teâlânın var olduğuna, bir olduğuna inanmak gibi lâzımdır. Sonsuz olarak ateşde yanmak ne demekdir? Herhangi bir insan sonsuz olarak ateşde yanmak felâketini düşünürse, korkudan aklını kaçırması lâzım gelir. Bu korkunç felâketden kurtulmak çâresini arar. Bunun çâresi ise, çok kolaydır. "Allahü teâlânın var ve bir olduğuna ve Muhammed aleyhisselâmın O'nun son peygamberi olduğuna ve O'nun haber verdiği şeylerin hepsinin doğru olduğuna inanmak" insanı bu sonsuz felâketten kurtarmaktadır. Bir kimse ben bu sonsuz yanmaya inanmıyorum, bunun için böyle bir felâketten korkmuyorum, bu felâketden kurtulmak çâresini aramıyorum derse, buna deriz ki: "İnanmamak için elinde senedin, vesîkan var mı? Hangi ilim, hangi fen inanmana mâni oluyor?" Elbet vesîka gösteremeyecekdir) senedi, vesîkası olmayan söze ilim, fen denir mi? Buna zan ve ihtimâl denir. Milyonda, milyarda bir

ihtimâli olsa da, “Sonsuz olarak ateşde yanmak” felâketinden sakınmak lâzım olmaz mı? Az bir aklı olan kimse bile böyle felâketden sakınmaz mı? Sonsuz ateşte yanmak ihtimâlinden kurtulmak çâresini aramaz mı? Görülüyor ki, her akıl sahibinin îmân etmesi lâzımdır. İmân etmek için vergi vermek, mal ödemek, yük taşımak, ibâdet zahmeti çekmek, zevkli, tatlı şeylerden kaçınmak gibi sıkıntılara katlanmak lâzım değildir. Yalnız kalb ile, ihlâs ile, samimî olarak inanmak kâfidir. Bu inancını, inanmayanlara bildirmek de şart değildir. İmâm-ı Rabbânî (r.aleyh) yetmişüçüncü mektûpda buyuruyor ki: “Sonsuz ateşde yanmaya inanmayanın, buna çok az da bir ihtimâl vermesi, zannetmesi akıl icâbıdır.” Sonsuz olarak ateşde yanmak ihtimâli karşısında, bunun yegâne ve kat’î çâresi olan “Îmân” ni’metinden kaçınmak, akılsızlık, hem de çok büyük şaşkınlık olmaz mı?”

“Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ), bütün peygamberlerin efendisi olup, kemâlât-ı ilâhiyyeyi, ya’nî Allahü teâlânın ihsân ettiği kemâlâtın cümlesini kendinde toplamıştır. Âlimlerin ve velîlerin gıpta ettiği ilimler ve feyzler, O hazretin ( aleyhisselâm ) kemâlâtından bir nûr zerresidir. Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ), kendinde toplanan bu kemâlâtı, Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) gönüllerine akıtarak, onları, Allahü teâlâya olan yakınlık mertebelerinin en üstününe ulaştırdı. Böylece Eshâb, ihsân, iyilik, yakîn, muhabbet ve ma’rifet derecelerinde en büyük mertebeye yükseldiler. Dünyâdan yüz çevirmeyi, âhırete dönmeyi ve Peygamber efendimizin bütün sünnetlerine uymayı âdet edindiler. Mü’minin mi’râcı olan ve sünnet üzere (Peygamber efendimize tam uyarak) kıldıkları namazdan, Kur’ân-ı kerîm okumaktan, zikirlerden nasîbdâr oldular. Vatanlarını, mal ve mülklerini terk ederek, kâfirlerle muharebe edip, Allah yolunda şehîd olmayı arzu ettiler. Sekîne ve itminanda öyle idiler ki, Resûlullahın huzûrunda iken, onları taş sanarak başlarına kuş konardı. Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) sohbeti ile öyle yüksek derecelere kavuşurlardı ki, O’nun ( aleyhisselâm ) şereflendiği rü’yet, sanki bunlara da nasîb olurdu. Bu sebeple Eshâb, sohbetten sonra; “Cenâb-ı Hakkın şühûdunda idik” derlerdi.”

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 77

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 490

3) Makamât-ı Mazhariyye sh. 159

4) Hadâik-ül-verdiyye sh. 209

5) İrgâm-ül-merid sh. 70

6) Adâb sh. 10

7) Behcet-üs-seniyye sh. 8

8) Hadîkat-ül-evliyâ sh. 122

9) Reşehat, zeyli sh. 72

10) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 431, 690, 701, 734, 920, 957, 979, 1081

11) Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 18


**ABDURRAHMÂN ARVÂSÎ**

Osmanlılar zamanında Anadolu’da yaşayan evliyânın en büyüklerinden. Seyyid olup: “Âlim-i Arvâsî”, “Kutb-i Arvâsî” lakabları ile meşhûr oldu. Seyyid Fehîm hazretlerinin dedesi, Seyyid Abdülhakim-i Arvâsî hazretlerinin de dedesinin dedesidir. Zamanının kutbu idi. Onüçüncü asrın başlarında vefât etti. Hoşâb’da medfûndur.

Annesi, küçük yaşta babasız kalan Seyyid Abdürrahmân’ın üzerine titredi, okuyup büyük âlim olması için husûsî bir itinâ gösterdi. Daha küçük yaşta âlimlerin huzûruna gönderip, ilim öğrenmesini sağladı. Abdürrahmân, yedi-sekiz yaşlarında Arabî ilimleri öğrenmeye başladı. Kısa zamanda; tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimlerde ve zamanın fen ilimlerinde büyük bir âlim oldu. Bülûğ çağına gelince, Arvâsîler hânedanının devam etmesi için annesi onu zorla evlendirdi. Her çocuğu dünyâya geldikçe, kendisinden çok annesi seviniyordu. Tâhir, Lütfî, Abdülhamîd, Muhammed isminde dört oğlu oldu. Bugünden sonra Arvâsî ailesinden gelen seyyidler silsilesi, Seyyid Abdürrahmân hazretlerinin vasıtasıyla olduğu için, ona, Nûh aleyhisselâmın ünvanı gibi ikinci peder dediler.

Seyyid Abdürrahmân hazretleri, tasavvuf yolunda da yetişerek büyük bir velî oldu. Zamanının mürşid-i kâmili idi. Medresesinde talebe yetiştirmeğe başladığında, her taraftan akın akın yüzlerce Hak âşığı huzûruna koştular. Sohbetleriyle şereflenip bereketli feyzlerine kavuştular. Seyyid Abdürrahmân'ın ömrü, zâhir ve bâtın ilimlerini yaymakla geçti. İstanbul, Hicaz, Mısır, Irak gibi memleketlerde çözülemeyen mes'eleler Abdürrahmân hazretlerine getirilirdi. Çevredeki bütün bölgeler, onun irşâd nûruyla aydınlanmıştı. Bu sebeple Sultan İkinci Mahmûd Hân ona çok hürmet gösterir, duâsını istirhâm eder, husûsî hediyeler ve selâmlarını gönderirdi.

Seyyid Abdürrahmân, çok cömert ve ihsân sahibiydi. Mal ve canını Allahü teâlânın dînini yaymak için ortaya koydu. Uzak yerlerde Allah yolunda cihâd edenlerin yardımına koşardı. Hanımı şöyle anlattı: "Efendim, arada-sırada silâhlarını kuşanır, evden çıkar, sabahtan önce yine eve gelirdi. Geldiğinde üstünde-başında kan lekeleri olurdu. Elbiselerini yıkar sesimi çıkarmazdım. Yine elbiseleri kan içinde kaldığı birgün kendisine; "Efendi! Sık sık gidip, sabaha bu vaziyette geliyorsun. Nereye gidiyorsun ve elbisen niçin kan içinde olarak dönüyorsun?" diye sordum. O da; "Hanım, sağlığımda iken kimseye söylemez isen, bu sırrı sana söylerim" dedi. Ben de; "Söylemem" dedim. Bunun üzerine; "Biz vazîfemiz îcâbı zaman zaman dünyânın neresinde müslümânlarla kâfirlerin harbi varsa oraya gideriz. Müslümanlara yardım eder, küffâr ile harbederiz. Ayrıca darda kalmış müslümanların da yardımına yetişiriz" buyurdu. Ben bu sırrı hiç kimseye söylemedim, sakladım."

Seyyid Abdürrahmân, zamanın beylerine, paşalarına mektûplar yazarak nasihat eder, uzak memleketlere dahî mektûplar gönderirdi. İrisân beylerinden Emîr Şerefüddîn Abbasî'ye yazdığı Fârisî mektûplar çok kıymetlidir. Bu mektûplardan birinde Muhammed Kerîm Hân, Mustafa ve Feyzullah beylere selâm ve duâ etmektedir. Şerefüddîn Hân, Seyyid Abdürrahmân'dan gelen başka bir mektûbun sonuna şu satırları eklemiştir "Mevlânâ hazretleri bu mektûbu bu fakire 1192 (m. 1778) senesinde göndermiştir. Musibete sabretmek lazım olduğu ve sabrın kıymetini bildirmiştir. Birkaç ay sonra pederim Abdullah Hân vefât etmiştir. Mevlânâ'nın kerâmetini buradan anlamalıdır."

Seyyid Abdürrahmân, yakınlarından birini dünyâ malına muhabbeti sebebiyle yanından uzaklaştırmıştı. O zât da Beyrut'a gidip, zekâsıyla vâli olmuştu. Birgün kendisine; "Efendim! O yakınınız Beyrut'ta vâli oldu" dediklerinde, onlara; "O, ateşte yanmadı mı?" buyurdu. O günün târihini bir yere kaydettiler. Sonradan haber geldi ki, Beyrut Vâlisi bir gece konağında çıkan bir yangın sebebiyle çocuklarıyla birlikte yanmıştı. Târihini sordular, Seyyid Abdürrahmân hazretlerinin onun hakkında söylediği günün târihini tutuyordu.

Seyyid Tâhâ hazretleri onun hakkında; "Seyyid Abdürrahmân Kutb" diye bahsederdi.

Abdürrahmân Tâgî, babasının tövbe etmesinin sebebini şöyle anlattı: "Babam, Budağ Hân'ın yanında çalışırdı. Hân, askerleriyle beraber Seyyid Abdürrahmân Kutb hazretlerinin kabrinin yakınlarına gelmişti. Mola verdikleri bir yerdi', babam Yûsuf Efendi askerlerden ayrılıp, Seyyid Abdürrahmân'ın kabri başına geldi. Bir de gördü ki, Seyyid hazretleri kabrin üzerinde oturuyor. Kendini görünce, yüzünü babamdan çevirdi, başka yere bakmaya başladı, hiç iltifât etmedi. Babam, yüz bulamayınca, doğru askerin yanına gelip komutana silâhını ve elbiselerini çıkararak teslim etti. Silâhını teslim ettiğini gören Hân, babam Yûsuf Efendi'yi tehdit ederek; "Bizden vaz geçersen seni Nirib nahiye müdürlüğünden azlederim, evini oradan çıkarır, seni de öldürürüm" dedi. Babam aldırış etmedi. Doğru Abdürrahmân hazretlerinin kabri başına geldi. Bu defa kabrinin üzerinde oturduğu hâlde babama güleryüzle bakıyordu ve; "Mevlânâ Yûsuf! ilk geldiğinde senden yüz çevirmiştim. Şimdi ise yüzümü sana döndüm, tövbe et!" buyurdu. Babam da şimdiye kadar yaptıklarına tövbe edip Abdürrahmân hazretlerinin elini öptü. Ondan nasîhat alarak ayrıldı. O nasîhatlara uyarak mutlu bir hayat yaşadı. Hân ise ona hiçbir kötülük yapamadı."

Torunlarından Muhammed Emîn anlattı: "Van'da, yaz ayları çok kurak geçer. Halk yağmur yağmasını arzu ettikleri zaman, dedem Seyyid Abdürrahmân hazretlerinin mezârı başındaki taşı alırlar, alt taraflarda akan derenin suyuna sokarlar. O zaman yağmur yağmaya başlar. Bu taş zaman zaman alınıp suya sokulduğu için incelmiş durumdadır. Bu, dedemin Allahü teâlâ katında ne kadar makbûl bir zât olduğunu gösterir."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Eshâb-ı Kirâm sh. 288

## ABDÜRREŞÎD SÂHİB FÂRÛKÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdürreşid bin Ahmed Sa'îd bin Ebî Sa'îd bin Şafi bin Azîz bin Muhammed Îsâ bin Seyfeddîn-i Fârûkî Serhendî'dir. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin torunlarındandır. 1237 (m. 1821) senesinde Hindistan'ın Luknov şehrinde doğdu. 1287 (m. 1870) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti.

Daha yedi yaşında iken, evliyânın büyüklerinden olan dedesi Ebû Sa'îd Müceddidî hazretlerinden ilim öğrenmeye başladı. On yaşında iken Kur'ân-ı kerîmin tamâmını ezberledi. Molla Habîbullah'tan hadîs ilmini, sarf ve nahiv bilgilerini, Ahmed Dehlevî'den aklî ilimleri öğrendiler. Yirmi yaşında iken dedesinin sohbetinde yetişip, Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin yolunda icâzet aldı. Daha sonra yüksek babaları Ahmed Sa'îd Sâhib hazretlerinin sohbetlerine devam etti. Bu sohbetlerde Kâdiriyye, Sühreverdiyye, Çeştiyye ve Kübreverdiyye yollarında yetişip icâzetle şereflendi. Fıkıh, hadîs ve tefsîr ilimlerini öğrendi. Yine babalarından Risâle-i Kuşeyrîye, Füsûs-ül-hikem ve Mesnevî-yi şerîf gibi tasavvufa dâir eserleri ve Usûl-i Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî dersini okudu. Çeşitli ilimlerde ve tasavvufun inceliklerinde kemâle geldi. Babasının birçok ince bilgilerle dolu Fârisî, "Enhâr-ü erba'zı" adlı eserini Arabçaya tercüme etti. Mekke-i mükerremeyi ziyâret etmek arzusunun dayanılmaz hâle gelmesi üzerine, 1256 (m. 1840) senesinde doğruca Mekke-i mükerremeye gitti. Hacdan sonra Medîne-i münevvereye giderek, Resûl-i ekremi ( aleyhisselâm ) ziyâretle şereflendi. Orada birçok ikram ve ihsânlara kavuşarak Delhi'ye geri döndü. Bir müddet Delhi'de ikâmet ettikten sonra, yüksek babaları Ahmed Sa'îd Fârûkî ve diğer aile fertleri ile birlikte Mekke-i mükerremeye hicret etti. Bir müddet Mekke-i mükerremede, bir müddet Medîne-i münevverede, bir müddet de Tâif'te ikâmet etti. Babaları Ahmed Sa'îd Fârûkî'nin (r.aleyh) vefâtı üzerine Mekke-i mükerremede yerleşerek, babasının yerine insanlara doğru yolu göstermekle vazîfelendirildi. Sağlığında babası Ahmed Sa'îd Fârûkî (r.aleyh), kendi teveccühlerinden istifâde edemeyen talebelerini, oğlu Abdürreşîd Sâhib'e (r.aleyh) havale ederdi. O da onları çok güzel bir şekilde yetiştirirdi. Babasının vefâtından sonra onun ziyâretine gelenler, sohbetleri ile müşerref olurlar, kalblerini feyzle doldurarak geri dönerlerdi. Hâl ve hareketlerinde, baba ve dedelerine çok benzerdi. Ömrünün sonuna kadar, onların yolunda ve onlardan duyduklarını insanlara anlatmakla meşgûl oldu.

Abdürreşîd Sâhib (r.aleyh), Ramazân-ı şerîfte Buhârî-yi şerîf okumak, teravihlerde her gece üçer cüz Kur'ân-ı kerîm okumakla, on gecede bir hatm-i şerîf etmek, Muharrem-ül-haram ayının onunda Müslim-i şerîfi hatmetmek, Muharremin ilk on günü ile, Pazartesi, Perşembe ve her ayın onüç, ondört ve onbeşinci günleri oruç tutmak, hergün öğle namazından sonra tefsîr, hadîs ve Mekûbât-ı İmâm-ı Rabbânî ve diğer tasavvuf kitaplarını okutmak âdetri şerîfeleri idi.

Mekke-i mükerremede kaldığı sırada pekçok talebe yetiştirdi. Oğlu Şah Muhammed Ma'sûm-i Ömerî (r.aleyh), en ileri gelen talebelerindendi.

Şah Muhammed Ma'sûm Ömerî, 1263 (m. 1847) senesinde Delhi'de, Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin dergâhında doğdu. 1274 (m. 1858) senesinde zâlim İngiliz ordularının Hindistan'ı gaddarca işgali esnasında milyonlarca müslüman hunharca katledildi. Milyonlarca insan kasıtlı olarak aç bırakılıp ölüme terkedildi. İngilizlerin ellerinden kaçıp kurtulabilen müslümanlardan bir kısmı, Medîne-i münevvereye hicret etti. Bunlar arasında Şah Muhammed Ma'sûm-i Ömerî de vardı. Babası Abdürreşid Sâhib'in (r.aleyh) vefâtından sonra, 1290 (m. 1873) senesinde Hindistan'a döndü. Otuzüç sene sonra akrabâları ve talebelerinden altmış kişi ile beraber, 1323 (m. 1905) senesinde Medine'ye tekrar hicret etti. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin, "Mebde' ve me'âd" kitabını Arabîye tercüme etti ve çok kitap yazdı. Bunlardan, "Ahsen-ül-kelâm fi-isbât-i mevlid-i vel-kıyâm" kitabı, Hindistan'da konuşulan Urdu dilinde olup, Eshâb-ı Kirâm düşmanlarını, kabir ehline ve evliyâya dil uzatan mezhebsizleri red ve rezîl etmektedir. Hindistan'da basılmış ve Arabîye tercüme edilmiştir. "Es-sebe'ul-esrâr fî medâric-il-ahyâr" kitabı, tasavvufu çok açık anlatmaktadır. Urdu dilindedir. Oğlu Muhammed Abdülkâdir Medenî tarafından 1329 (m. 1911) senesinde Arabîye tercüme edilmiş, 1331 (m. 1913) senesinde İstanbul'da basılmıştır, ikinci oğlu Ebü'l-Feyz Muhammed Abdürrahmân'ın kitabının başına yazdığı takriz çok istifâdelidir. Kitabın önsözünde buyuruyor ki: "Şah Veliyyullah Dehlevî, "Mukaddimet-üs-

seniyye fî isbât-i mezheb-is-sünniyye" kitabında, İmâm-ı Rabbânî'yi uzun uzun övmekte ve; "Mü'minler onu sever, münâfıklar, şakîler ise kötüler" demektedir. Şah Muhammed Ma'sûm, 1341 (m. 1923) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Hadîkat-ül-evliyâ sh. 144

2) Makâmât-ı ahyâr sh. 86

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1034

**AHMED BİN İDRÎS**

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin İdrîs Hasenî'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs'dır. Hazreti Hasen soyundan ya'nî şerîflerdendir. 1172 (m. 1758) senesinde Fas'ta doğdu. 1253 (m. 1837) senesinde Yemen'de vefât etti. Subye köyüne defnedildi. Kabri ziyâret mahallidir.

Ahmed bin İdrîs; uzun boylu, beyaz yüzlü, bedenen zarif, iri gözlü bir zât idi. Memleketi olan Fas'ta ilim tahsil etti. İlimde üstün bir dereceye yükseldi. Ders okuduğu hocalarından icâzet (diploma) aldı. Ders okutmaya başladı. Abdülvehhâb Tâzî'nin derslerinde bulundu. Bu zât yaşlı ve insanların, üstünlüğünü anlayamadığı bir kimse idi. Yaşlı olması sebebiyle hürmet görürdü. Ahmed bin İdrîs'in, bu zâtın büyüklüğünü anlayıp, ona talebe olması şöyle oldu: Ahmed bin İdrîs'in, Şenkît âlimlerinden Allâme Müceydirî isminde bir hocası vardı. Bu zât zaman zaman Fas'a gelirdi. Fas'ta ikâmeti esnasında, Ahmed bin İdrîs onun yanına gider, ba'zı hadîs-i şerîf ve fıkıh kitaplarını mütâlâa ederdi. Bir zaman Müceydirî yine Fas'a geldi. Ders okuttu. Ba'zı kitaplar tamamlanmadı. Şenkît'e döneceği zaman Ahmed bin İdrîs ona; "Efendim! izin verirseniz zât-ı âliniz ile birlikte geleyim. Geri kalan okuyamadığım yerleri okumuş olurum" dedi. Müceydirî o zaman; "Hocamdan senin için izin alıncaya kadar sabret. O zaman olur" buyurdu. Ahmed bin İdrîs hayretle; "Efendim siz büyük bir âlimsiniz. Bu hâlinizle hocanız mı var?" dedi. Müceydirî de; "Evet, hocam Abdülvehhâb Tâzi'dir" buyurdu. Ahmed bin İdrîs, söylenen bu zâtın büyük bir âlimin hocası olabileceğine çok şaştı. Çünkü onu kendi hâlinde, zikr ehli, yaşından dolayı hürmet gören bir zât olarak tanımıştı. Aradan az bir zaman geçtikten sonra Müceydirî: "Hocam sizin benimle Şenkît'e gitmenize izin vermedi. Bana; "Onu getir, Resûlullah ( aleyhisselâm ) ile görüştüreyim" diye buyurdu" dedi. O zaman Ahmed bin İdrîs'in hayreti daha da arttı. Beraberce Abdülvehhâb Tâzî'nin huzûruna gittiler. Ahmed bin İdrîs o zaman onun evliyâ bir zât olduğunu anladı. Ona talebe oldu. Huzûrunda edeble durdu. Abdülvehhâb Tâzî ona; "Nerede o boşa geçen günlerin" buyurup, ders okuttuğu zamanlarını hatırlattı. Daha sonra da kendisine tasavvuf yolunun edebini öğretti. Bir süre sonra, Abdülvehhâb Tâzî; "Şimdi hocan Müceydirî vefât etti" buyurdu. Ahmed bin İdrîs; "Nereden anladınız efendim?" diye sorduğunda Abdülvehhâb; "Falan zamanda Şenkît'ten bir kâfile çıktı. O onun vefât haberini getirir" buyurdu. Dediği gibi gelen kâfile Müceydirî'nin vefât haberini getirdi.

Ahmed bin İdrîs, Magrib'de yetişen âlimlerin ve evliyânın en büyüklerinden oldu. Çok kerâmetleri görüldü. Her taraftan insanlar gelip sohbetine katıldılar. Âlimler ve fazilet sahipleri dersini dinlediler. İlim ve irfandaki şöhreti her yere yayıldı. 1213 (m. 1798) senesinde Mısır'a, oradan da Mekke-i mükerremeye gitti. Otuz sene kadar orada ikâmet etti. Medîne-i münevvere ve Tâif de bulundu. Bulunduğu yerde, derslerine devam eden insanlara ilim ve edeb öğretti. Onlara dünyâ ve âhıret saadetinin yolunu gösterdi. Daha sonra Yemen'e gitti. Zebîd, Maha ve meşhûr bir köy olan Subye'de ikâmet etti. Vefâtına kadar orada dokuz sene, gece-gündüz durmadan Allahü teâlânın emir ve yasaklarını insanlara öğretmekle meşgûl oldu. Zamanında zâhirî ve bâtınî ilimlerde emsalsiz idi. Birçok âlimler, onun üstünlüğünü bildirdiler. Yüzlerce talebe yetiştirdi. İçlerinden birçoğu zamanın büyük âlimlerinden oldular. Yetiştirdiği âlimlerden ba'zıları şunlardır: Zebîd müftîsi Seyyid Abdürrahmân bin Süleymân Ehdel. Medîne-i münevverede zamanının büyük hadîs âlimi Şeyh Muhammed Âbid Sindî, din ve fen âlimi Muhammed Senûsî, Magrib evliyâsından Şeyh Arabî Derkâvî, Seyyid Ebi'l-Abbâs Ahmed Tlcânî, Şeyh Muhammed Meczûb Sevâkinî, Şeyh İbrâhim Reşîd'dir. İbrâhim Reşîd, hocası vefât edene kadar onun yanından ayrılmadı. Onun feyz ve bereketlerinden devamlı istifâde etti.

İbrâhim Reşîd anlatır: "Hocamın ilim meclislerinde bulundum. Hergün, biri sabah namazından sonra öğleye kadar, diğeri

ikindiden sonra olmak üzere iki meclis teşekkül ederdi. Hocam âyet-i kerîmelerdeki esrâr ve incelikleri anlatır, akılları hayrette bırakırdı. Âlimler, müftîler, eşraf ve çok kimseler dersini dinlerdi. Ba'zan kısa bir âyet-i kerîmenin tefsîri günlerce sürerdi. Hocam; "Nûh aleyhisselâmın ömrü kadar ömrüm olsa, bu âyet-i kerîmenin tefsîrini yine bitiremem" buyururdu.

Ahmed bin İdrîs'in en büyük kerâmeti uyanık hâlde iken Resûlullahı ( aleyhisselâm ) görmesi ve Resûlullahdan ( aleyhisselâm ) şifahen salevât-ı şerîfeleri öğrenmesi idi. Kendisi şöyle anlatır: "Resûlullahı ( aleyhisselâm ) gördüm. Yanında Hızır aleyhisselâm da vardı. Resûlullah ( aleyhisselâm ) Hızır aleyhisselâma benim için Şâziliyye yolunun dersini (edebini) öğretmesini emrettiler. O da bana Resûlullahın ( aleyhisselâm ) huzûrunda nasıl olacağını öğrettiler. Daha sonra Resûlullah ( aleyhisselâm ), Hızır aleyhisselâma sevâbı daha çok olan zikr, salevât ve istiğfarları öğretmesini buyurdu. O zaman Hızır aleyhisselâm; "Onlar hangileridir yâ Resûlallah?" diye suâl etti. Resûlullah ( aleyhisselâm ); "La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah fî külli lemhatin ve nefesin adede mâ vese'ahü ilmüllah..." diye üç defa, sonra da; "Külillâhümme innî es'elüke bi nûr-i vechillah-il-azîm" sonra da; "Estağfurullah el-azîm el-kerîm ellezî lâ ilahe illâ hüvel hayyül kayyûm Gaffâr-üz-zünûb. Yâ zel-celâli vel-ikrâm" diye buyurdular. Sonra da Resûlullah ( aleyhisselâm ) bana; "Ey Ahmed! Yer ve göğün hazînelerini sana verdim. O da bu zikr salevât ve istiğfardır" buyurdular. Çok iltifât ve teveccühlere mazhar oldum."

Talebelerinin en büyüklerinden olan Şeyh İbrâhim Reşîd, hocasının ba'zı kerâmetlerini Ikd'üd-dürer-in-nefîs adlı eserde bildirdi. Ba'zı kerâmetlerini İbrâhim Reşid şöyle anlatır: "Ahmed bin İdrîs, Yemen'in Zebîd şehrine geldiğinde, Zebid müftîsi Seyyid Abdürrahmân ve şehrin ileri gelen âlimleri, sabah ve akşam onun kurmuş olduğu ilim meclisine gidip gelmeye başladılar. Sohbetini dinleyip, çeşitli mes'eleler sordular. Ahmed bin İdrîs, kendisine sorulan sorulara, gönüllere ferahlık verecek şekilde cevaplar verdi. Seyyid Abdürrahmân ve iki âlim arkadaşı, onu imtihan etmek üzere aralarında anlaşıp, tefsîr ve hadîs ilminden zor sorular tesbit edip bir kâğıda yazdılar. "Eğer suâllerimize cevap verirse, onun büyük olduğunu anlarız" dediler. Hep birlikte Ahmed bin İdrîs'in ilim meclislerine gittiler. Ahmed bin İdrîs onları karşıladı ve o daha birşey söylemeden, Seyyid Abdürrahmân'a; "Yanındaki suâller yazılı kâğıdı çıkar. Birinci suâl falanın, ikinci suâl falanın, üçüncü suâl senindir" buyurarak, herbirine hiç zorlanmadan birbirinden güzel ve akılları hayrette bırakan cevaplar verdi. Hepsi onun keşfine şaştılar. Sanki Ahmed bin İdrîs soruları hazırlarken yanlarında bulunmuştu. O zaman onun fazilet ehli, Allahü teâlânın velî bir kulu olduğunu anladılar ve ona teslim oldular."

"Birgün meclisine, başlarında reîsleri Kâdı Hasen Ahmed olduğu hâlde bir kısım âlimler geldiler. Ahmed bin İdrîs'e çeşitli ilimlerde çeşitli mes'eleler sordular. O da her birine akla hayâle gelmeyen çok güzel cevaplar verdi. Daha sonra o âlimler meclisten ayrıldılar ve Ahmed bin İdrîs'in sözlerini beğendiklerini ifâde ettiler. Lâkin biz bu konuda falan âlimin sözünü tercih ediyorduk dediler. Reîsleri Kâdı Hasen onlara; "Gelin hep birlikte duâ edelim ve Allahü teâlâ Ahmed bin İdrîs'in söylediklerinin mi yoksa falan âlimin dediklerinin mi hak olduğunu bize bildirsin" dedi. Hepsi bunu kabûl edip, Allahü teâlâya duâ ettiler. O gece içlerinden biri, rü'yâsında Resûlullahı ( aleyhisselâm ) gördü, ihtilaf ettikleri mes'eleleri arzedip; "Yâ Resûlallah ( aleyhisselâm )! Falan âlimin sözlerine tâbi olayım mı?" diye sordu. Resûlullah da; "Onun sözlerinden Kitaba ve sünnetime uyan sözlerine tâbi ol" buyurup sözlerinden hangilerine uyacağımı tek tek saydı. Daha sonra da; "Yâ Resûlallah ( aleyhisselâm )! Seyyid Ahmed İdrîs hakkında ne buyurursunuz? Onun dediğine tâbi olayım mı?" dedi. O zaman Resûlullah ( aleyhisselâm ); "Sübhânallah. O benim sünnetime uygun konuşur. Ona tâbi ol" buyurdu. O âlim sevinçle uyandı. Gidip diğer arkadaşlarına rü'yâsındakileri anlattı. Hep birlikte Ahmed bin İdrîs'e gidip rü'yâyı anlattılar. O zaman Ahmed" bin İdrîs; "Sizin için hakîkati ortaya çıkaran Allahü teâlâya hamd ederim" buyurdu.

"Hocam ve birkaç kişi, birgün Magrib sokaklarından birinde yürürken, sultânın adamlarının, bir mazlûmu yakalayıp, ellerini ve kollarını bağlayarak götürdüğünü gördük. Mazlûmun kurtulması mümkün değildi. Hocam Ahmed bin İdrîs bize dönüp; "Sizde bunun kurtuluşu için bir yol var mıdır?" diye sordu. Biz de olmadığını söyledik. O zaman; "Şimdi Allahü teâlâ bakalım ne gösterecek" buyurdu ve sultânın adamlarına dönüp; "Bağlarını çözünüz" buyurdu. O esnada o adamcağızın ellerindeki ve boynundaki bağlar çözülüp yere düştü. Sultânın adamları da öteye beriye dağılıp gittiler. Mazlûm da böylece kurtulmuş oldu."

“Birgün Ahmed bin İdrîs, Fas şehrinin kapısına gelmişti. O esnada sultânın adamlarının, gelen geçen fakirlerin sebze ve meyvelerinden, haksız yere vergi aldıklarını gördü. Fakir fukara çaresizlikle; “İnşâallah Allahü teâlâ bize bir yardımcı gönderir” dediler. O zaman Ahmed bin İdrîs, hiçbir menfaat gözetmeden, sâdece Allahü teâlânın rızâsı için duruma müdâhele edip, yanlarına vardı ve; “İçinizden cesur birisini bana getirin” buyurdular. Ortaya birisi çıktı. Ona; “Şimdi sen sultânın yanına git. Ona Müslüman fakirlere yapılan bu zulmü kaldırmasını söyle ve; “Bunda senin için hayır vardır. Eğer böyle yapmaz isen başına geleceklere râzı ol” de. Yalnız benim ismimi söyleme” diye tenbîh etti. O kişi de sultâna gidip, onun söylediklerinin aynısını iletti. Sultan bunları duyunca başını önüne eğip bir müddet düşündü. Daha sonra başını kaldırıp; “Seni kim gönderdi?” diye sordu. O haberci de; “Bunu söyliyemem. Zîrâ bana ismini gizli tutmamı söyledi” dedi. Sultan; “İsmini söyle, istediğin herşeyi vereceğim ve malları alınan fakirlerin mallarını iade edeceğim. Yalnız benim de bir isteğim var. Ba’zı kabileler bana isyan ettiler. Onları itaat altına almak için bir ordu hazırladım. Onların ıslâhı ancak itaatim altına girmeleriyledir” dedi. Haberci gidip durumu Ahmed bin İdrîs’e anlattı. O, haberciyi tekrar gönderdi ve sultâna; “İstediğin olacak duâ ediyoruz” diye dediğini bildirmesini söyledi. Çok geçmeden, âsîler sultâna itaat ettiler. Her taraf huzûra kavuştu.”

“Sudan’da idim. Daha o zamanlar babam, Kâdı Sâlih Reşîdî’nin terbiye ve himâyesinde idi. Büyük kardeşim benim yanıma gelip, gördüğü bir rü’yâyı anlattı: “Vefât eden hanımımı rü’yâmda gördüm. Ona; “Allahü teâlâ sana ne muâmele yaptı” diye sordum. O da; “Allahü teâlâ biz mevtaları bir yere topladı ve bize; “Siz sevdiğim bir zât olan Ahmed bin İdrîs’in zamanında yaşadınız. Onun sebebi ile sizleri mağfiret ettim” buyurdu” dedi. Biz o zamanlar Sudan topraklarında, Ahmed bin İdrîs de Yemen’de idi. Aramızda uzun mesafeler vardı. Üstelik biz kendisini tanımıyor ve ona talebe de olmuş değildik. Sâdece ismini duymuştuk. Çok sonraları kendilerini tanımak ve talebesi olmakla şereflendik. O zaman bu rü’yâyı kendilerine arzettim. Mahcubiyetle; “Doğrudur” buyurdu.

İbrâhim Reşîd, bir arkadaşından şöyle anlattı: “Seyahate çıkmıştım. Bir çölde mahsur kaldım. Suyum tükendi. Hava da çok sıcaktı. Güneş her tarafı kavuruyordu. Açlık ve susuzluktan öleceğimi anladım. Çaresizlikle yol kenarındaki bir ağaca yaslandım. Orada kendim için bir yer hazırladım ve; “Herhalde burası kabrim olacak” dedim. Sonra Hocam Ahmed bin İdrîs’in şu sözünü hatırladım: “Bizim bir talebemiz garbta olsa, biz de şarkta olsak ve bizden yardım istese, yardımına koşarız.” Bu hâlimle ona sığınıp yardım istedim. Ağaç kenarında sırt üstü yatmış ve yüzümü elbisemin bir parçasıyla örtmüş idim. O esnada bir ses duydum. Yüzümü açım. Ağacın bir dalında, bir torbada iki çörek ve bir karpuz gördüm. Kendi kendime hayal görüyorum deyip, örtüyü yüzüme çektim. Bu yerde bana kim ekmek ve karpuz verecekti, ölüme iyice yaklaştığımı anladım. O zaman içimden; “Gördüğüm hakîkat olmasın?” diye geçti. Tekrar örtüyü açtım. Karpuz ve çörekler aynen duruyordu. Derhal kalkıp torbayı aldım. Çörekler fırından yeni çıkmış gibiydi. Karpuz serin ve tatlı idi. Çörekleri ve karpuzu yedim. Doydum ve karpuzun suyuyla, suya kandım. Yeni bir enerji ve kuvvet bularak yoluma devam edip memleketime vardım. Hocam Ahmed bin İdrîs’in maddî ve ma’nevî yardımları ile kurtuldum.”

“Ahmed bin İdrîs bir kısım talebelerine bir yere gitmelerini emretti. İçlerinden birini de, sünnet üzere, emîr yaptı. Onlar da yola çıktılar. Cidde’ye yaklaştıklarında azıksız ve parasız kaldılar. Onların emîri gece rü’yâsında Ahmed bin İdrîs’i gördü. Ahmed bin İdrîs kendisine bir mektûp verip; “Bunu al, Allahü teâlânın izniyle yoluna devam et” buyurdu. O da alıp cebine koydu. Sabahleyin emîr olan kişi rü’yâsını hatırlayıp arkadaşlarına anlattı. Elini de cebine soktu. Oradan bir mektûp çıkardı. Mektûbun üzerinde zorluk ve sıkıntı zamanlarında okunup da faydası görülen “Rabbi yessir velâ tüassir Rabbi temmim bilhayr. Yâ Kerîm” duâsı yazılı idi. Hepsi buna çok sevindiler. Sonra da okuyup yollarına devam ettiler. Hiçbir sıkıntı görmeyip arzu ettiklerine de kavuştular.”

“Mekke-i mükerremede hac farizasını eda ettikten sonra, şiddetli bir hastalığa tutuldum. İhtiyâcımı görecek kadar bile ayağa kalkamıyordum. Bu hâl üzere öleceğimden çok korktum. O hâlde Allahü teâlâya duâ edip; “Yâ Rabbî! Bana sevdiğin bir kulunu tanıt. Ondan senin ve Resûlünün sevgisini ve rızâna kavuşturan işleri öğrenip; tam bir sâlih müslüman olarak yaşayıp, sonra da vefât etmeyi isterim” diye yalvardım ve Ahmed bin İdrîs’in rûhâniyetinden yardım istedim. O anda uyudum. Karşımda Ahmed bin İdrîs’i gördüm. Ben bir divanda sırt üstü yatıyordum. O yanımda durdu. Bana; “Senin ilâcın Zemzem suyu ve ameliyat” buyurdu. Takatim hiç yoktu. Beni ameliyat etti. Çok terledim. Hattâ divandan yerlere terler damladı. O esnada uyandım. Kendimi yokladığımda bir dinçlik

hissettim. Ayağa kalkıp yürümeğe başladım. Hocamın bereketiyle şifâ buldum. Günler sonra tekrar hastalandım. Tekrar hocamı vesile ederek yardım istedim. Rü'yâmda onu yüksek bir mekânda, büyük bir çadır içinde tek başına otururken gördüm. Selâm verdim. Bana: "Otur" buyurdu. Huzûrunda oturdum. Bana; "Sen ölümden korkuyorsun değil mi?" buyurunca; "Evet efendim" dedim. Bir kâğıt alıp üzerine iki satır hâlinde, birinci satırda ömrün seksen seneye ulaşmadan ölmezsin, ikinci satıra da inşâallah âriflerden bir zât olursun diye yazdı. Sonra o kâğıdı bana verdi ve "Oku" buyurdu. Ben de okudum. Bu husûsta Allahü teâlâya şükrettim. Sonra da Resûlullahı ( aleyhisselâm ) göremediğimi hatırlayıp, görmekle şereflenmek istediğimi arzettim. O zaman; "Otur, görmene yardımcı olayım" buyurdu. O esnada karşımda sırasıyla; Hazreti Ali, Hazreti Osman, Hazreti Ömer, Hazreti Ebû Bekr ve Resûlullahı ( aleyhisselâm ) gördüm. Sonra uyandım. Gördüğüm rü'yâ sebebiyle çok sevinçli idim. Daha sonra Mekke-i mükerremeden Yemen'e gittim. Subye şehrinde hocam Ahmed bin İdrîs'e kavuştum. Birinci günün gecesi, rü'yâmda nûrlara gark olduğumu gördüm. Nûrun çokluğu sebebiyle kendimden geçtim. Uyandığımda vücûdum titriyordu. Daha sonra hocamdan İdrîsiyye yolunun edebini öğrendim. Bana: "Bizim yolumuza giren, yüce maksada kavuşur. Allahü teâlâyı tanır" buyurdu.

"Birgün Medîne-i münevverede bir yerde oturmuştuk. O esnada başımızın üzerinde bir grup kuş uçmaya başladı. Hâl sahibi bir arkadaş; "Bu kuşlara hocamızın ismini söyleyerek çağırsak, hepsi yanımıza gelirler" dedi. Öyle söylediler. Kuşların tamâmı orada bulunanların ellerine kondular."

"Ahmed bin İdrîs birgün katarına binerken, üzengi demiri kırılıverdi. Hizmetçisine emredip, onu ta'mir için demirciye gönderdi. Demirci o parçayı yumuşaması için ateşe attı. Bir müddet ateşte kaldıktan sonra demiri çıkardı. Demire, ateşin hiç te'sîr etmediğini gördü. Ne yaptı ise de bir fayda etmedi. Hizmetçi gidip durumu Ahmed bin İdrîs'e anlattı. O da; "Ben, Allahü teâlânın zaîf bir kuluyum. Allahü teâlâ bana komşu olandan ateşin yakıcılığını kaldırdı. Şu emîn mübârek beldelerdeki komşularım elbette kurtulurlar" buyurdu. O mecliste onun yakınında olanların bir fayda görmeyeceğine inanan biri vardı. O, bu hâdiseden ibret alıp, ona yakın olanların kurtulacağını anladı ve komşu hukukunu öğrenmiş oldu."

Ahmed bin İdrîs'in talebelerinden biri, Mekke-i mükerremede vefât etti. Onu Muallâ kabristanlığına defnettiler. Defn esnasında orada bulunan keşf sahibi bir talebe, Azrail aleyhisselâmın Cennetten bir yaygı ve büyük kandiller getirdiğini ve kabri göz alabildiğine genişlettiğini gördü. Bu hâle gıpta edip; "Keşke, öldüğümde benim için de Rabbim böyle bir ikramda bulunsa" dedi. O zaman Azrail aleyhisselâm da; "Sizden herbiriniz, Allahü teâlânın sevgili kulu olan hocanız Ahmed bin İdrîs'in devamlı okumuş olduğu salevât-ı şerîfeler bereketiyle böyle ikram ve ihsânlara kavuşacaksınız" buyurdu. O büyük salevât da şöyledir: "Allahümme innî es'elüke bi nûri vechillahil azîm. Ellezî melee erkân'el azîm bi kadri azameti zâtıllahil azîm fî külli lemhatin ve nefesin adede mâfi ilmillahil azîm salaten dâimeten bi devâmillahil azîm, Ta'zîmen li hakkıke yâ Mevlânâ yâ Muhammed yâ zel hulukil azîm ve sellim aleyhi ve alâ âlihî mislü zâlike vecma' beynî ve beynehû kemâ Cema'te beyner'rûh-ı ven-nefsi zâhiren ve bâtınen yakazaten ve menâmen. Vec'alhü yâ Rabbi rûhan lezzâtı min cemî'il vücûhi fid-dünyâ kablel âhıra yâ Azîm."

Ahmed bin İdrîs'in yazmış olduğu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Risâlet-ül-esâs, 2- Risâlet-ül-Kavâ'id, 3-Rûh-üs-Sünne, 4- El-Ikd-ün-nefîs fî nazm-i Cevâhir-it-tedrîs, 5- Es-Sülûk, 6- Kitâb-ül-ahzâb, 7- Kimyâ-ül-yakîn.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 158

2) El-A'lâm cild-1 sh. 95

3) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 341

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 186

5) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 111, 263, 396


**AHMED DERDÎRÎ**

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi ve Halvetiyye yolunun büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin

Ebî Hâmid Advî Halvetî olup, dedesinin mensûb olduğu kabileden dolayı, Derdîrî lakabıyla meşhûr oldu. Künyesi Ebü'l-Berekât'tır. 1127 (m. 1715) senesinde Mısır'da doğdu. 1201 (m. 1786) senesi Rebî'ul-evvel ayının altısında Kâhire'de vefât etti. Ezher Câmii'nde büyük bir kalabalık tarafından cenâze namazı kılınıp, Seyyidî Yahyâ bin Akab'ın kabri civarındaki, kendisinin yaptırdığı dergâhının bahçesine defnedildi.

Ahmed Derdîrî, küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Câmi-ül-Ezher'de ilim tahsîl etti. Zamanının en büyük âlimlerinin dersini dinledi. Fıkıh ilmini Şeyh Ali Sa'dî'den, hadîs ilmini, Ahmed Sıbâg ve Şemsüddîn Havnâfî'den öğrendi. Şeyh Muhammed Dakri'den de ilim öğrendi. Uzun zaman Şeyh Ali Sa'dî'nin derslerini ta'kib etti. Şeyh Melevî ve Şeyh Cevherî'nin derslerini de dinledi. Bağlılığı daha ziyâde Şeyh Hafnâvî ve Şeyh Sa'dî'ye oldu. İlimde üstün bir dereceye yükseldi. Şeyh Hafnâvî'den Halvetiyye yolunun edebini de öğrendi. Onun en büyük ve en önde gelen talebelerinden oldu. Hocalarının hepsinden icâzet (diploma) aldı. Daha hocaları hayatta iken fetvâ vermeye başladı, ilim, amel, irşâd ve fazîletleriyle şöhret buldu.

Ahmed Derdîrî, zühd, iffet ve kuvvetli îmân sahibi idi. Ahlâkı güzel ve âriflerin güneşi idi. İnsanlara Allahü teâlânın emirlerini anlatır, iki dünyâ saadetinin O'nun emirlerini yapmak ve yasak ettiklerinden kaçınmakta olduğunu bildirirdi. Dâima doğruyu söyler, hak olan bir işte kimsenin kınamasından kızmasından çekinmezdi. Talebelerine, fakirlere, kimsesizlere çok iyilik ve yardımda bulunurdu. Büyük bir dergâh yaptırdı. Dergâhı yaptırma sebebi şöyle anlatılır: Magrib sultânı Mevlâye Muhammed, âlimlere, Haremeyn ehline, ilim yuvalarına zaman zaman yardımda bulunurdu. Sultan, âdeti üzere, 1198 (m. 1784) senesinde bir mikdar yardımı da Ahmed Derdîrî'ye gönderdi. Sultânın oğlu hac sonrası memleketine dönerken bir müddet Mısır'da kaldı. Yanındaki parası tükendi. O da babasının dağıtması için gönderdiği paraları alıp sahiplerine vermedi. Bu haber Mısır'da yayıldı. Halk gidip bu durumu Şeyh Ahmed Derdîrî'ye bildirdiler. O da; "Vallahi o bizden daha fazla paraya muhtaçtır. Gönderilen o yardım paraları onlara âittir. O hâlde bize gönderilen kısmı da ona veriniz" buyurdu. Parayı verdiler. Sultan daha sonra durumdan haberdâr oldu. Şeyh Ahmed Derdîri'nin, oğluna gösterdiği alâkayı beğenip, ona hediyeler gönderdi. Ahmed Derdîrî de bu hediyelerle bahsi geçen büyük dergâhı yaptırdı.

Şeyh Hasen Advî, "Nefehât-üş-Şâziliyye, fî Şerh-il-Bürdet-il-Bûsırıyye" adlı eserinde Ahmed Derdîrî'den bahsederek şunları yazmaktadır: "İlk hocam Muhammed Sibâî bana müjde verdi ve buyurdu ki: "Vallahi ve izzeti Rabbî. Sen Derdîrî'nin mahbûbusun (sevdiğisin)." Hocamın bu müjdesi sebebiyle kalbimi ona bağladım. Derdîri'nin kabrini ziyârete çok fazla giderdim. Onu kendim ile Allahü teâlâ arasında vesile eder ve duâda bulunurdum. Ben Halvetiyye yolunun âdabını Hocam Sibâî'den öğrendim. O da büyük velî olan babası Şeyh Sâlih Sibâî'den, o da Kutb-i Derdîrî'den öğrenmiş. Hocam Sibâî vefât ettikten sonra, zamanın bir tanesi ve ârifi billah olan diğer Hocam Şeyh Fethullah'ın kapısına varıp ona talebe oldum. O da Şeyh Ahmed Sâvî'den, o da Kutb-i Derdîrî'den tasavvuf yolunu öğrenmişti. Birara Mısır hükümeti ile aramızda bir hâdise oldu. Çok endişe verici idi. Bütün ahbâb ve din kardeşlerim bu hâdiseden dolayı bana zarar geleceğinden korktular. Birgün Ahmed Derdîrî'ye tevessül ettikten sonra uyuyunca bir rü'yâ gördüm. Baktım ki tek başıma bir köşkteyim. Lâkin köşkün kapıları kapalı, her taraf ejderha ve yılanlarla dolu idi. Onları öldürmek istedim. Fakat onlarla başa çıkmak mümkün değildi. Köşkten bir çıkış yolu aradım. Köşkün üstünde açık bir pencere gördüm. Orada başka bir köşk daha gördüm. İsmi, kurtuluş ve emniyet köşkü idi. O köşk bulunduğum köşkten çok uzak idi. İki köşk arasında bir dere ve içinde de çeşitli inci ve mücevherler vardı. O mücevherler yer ve göğü aydınlatmış idi. O esnada Derdîri'nin rûhundan imdat istedim. O anda; "Bismillâhillezî lâ yedurru me'asmihî şey'ün fil-erdi velâ fis-semâi ve hüves-semî'-ül-alîm" duâsını okumak aklıma geldi. Duâyı okuyunca çok rahatladım. Sonra uyandım. Mısır hükümeti ile olan hâdiseden dolayı kalbimde mevcût olan korkudan eser kalmadığını gördüm. Bunu Allahü teâlânın ni'metini açıklamak ve Derdîrî'ye tevessül edilmesi için anlattım. Allahü teâlâ ondan râzı olsun. Hepimizi onun feyzi ile feyzlendirsin. Onu muhabbet ehlinden kılsın."

Ahmed Derdîrî çok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Akrab-ül-mesâlik ilâ mezheb-i Mâlik, 2-Tuhfet-ül-ihvân fî âdabı ehl-il-irfân (tasavvufa dâir), 3- Et-Teveccüh-ül-esmâ, 4- El-Harîdet-ül-Behiyye, 5-Risâle fî müteşâbihât-i âyât-il-Kur'ân, 6- Risale fil me'ânî vel-Beyân, 7- Şerhu âdâb-il-bahs, 8- Şerhu Risâlet-üt-Tevhîd min kelâmı Demirtâş, 9- Şerhu Risâlet-ül-Kâdî Abdullah Tatar fil-âyât-il-Kur'âniyye, 10- Şerhu Salevât es-Seyyid Ahmed Bedevî, 11- Şerhu virdü Kerîmüddîn Halveti, 12- El-Mevrid-ül-Bârik fis-Salât alâ efdâl-il-Halâik

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Târih-i Cebertî cild-2, sh. 32

2) Mu’cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 67

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 181

4) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 340

**AHMED KUDDÛSÎ**

Anadolu’da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Hâcı İbrâhim’dir. 1183 (m. 1769) senesi Rebî’ul-evvel ayının onbirinci gecesi, Niğde’nin Bor kazasında doğdu. 1265 (m. 1849) senesi Cemâzil-âhır ayında Bor’da vefât etti. Vasıyyeti üzerine Eski Mezarlık’a defnedildi.

Ahmed Kuddûsî’nin babası büyük bir velî idi. Babası bir gece rü’yâsında üç ay gördü. Ortadaki ay diğer aylardan daha büyük ve parlaktı. Bu rü’yânın ta’birinde kendisinin üç oğlu olacağını ve ortanca oğlunun büyük bir velî ve âlim olacağını anladı. Ahmed Kuddûsî, bu sâdık rü’yânın zuhur ettiğini Dîvân’ında şöyle anlatır:

Rü’yâda hem görmüş peder, üç ay semâda hoş kamu,
Ortadaki ayda çoğimiş behcet-ü nûr-u ziya.

Ana demişler Bil, bu ay, oğlun ana rahmindeki,
Halk-ı cihanın ekserin irşâda olısar seza.

Ona muhabbet eyleyen âşıkları Mevlâ sever,
Bulmaz felah kim ki ider ise ana buğzu cefâ.

Telkîn-i zikr eyle ona ersin makama küçük iken,
Hem eyle telkin ki, hemen zikr eylesin ol dâima.

Vakt-ı sahavette bana Tevhîdi, telkin eyledi,
Der idi: Kuddûsî! Verdim icâzeti ben sana.

Ahmed Kuddûsî, küçük yaşta babasından ders almaya başladı. Ahrâriyye yolunun edebini babasından öğrenen Ahmed Kuddûsî, zâhirî ilimleri öğrenmek için de uzun müddet medrese tahsili gördü. 1201 (m. 1786) senesinde babası vefât edince, ilâhî bir emir üzerine Turhal’a gitti. Turhal’da bulunan ve Turhal Şeyhi denilen zâtın sohbetlerinde bulunarak kemâle erdi. Oradan bir arkadaşı ile ayrılıp Erzincan’a geldi. Sert geçen kış mevsimi yüzünden Erzincan’da birkaç ay kaldı. Yaz mevsimi gelince, Erzincan’dan ayrılarak, önce Şam’a sonra Mısır’a gitti. Daha sonra hac farizasını yerine getirmek için Mekke-i mükerremeye gitti. Bu ilk Hicaz seferinde Hira ve Uhud dağında, Hazreti Hamza ve Uhud harbinin diğer şehîdlerinin medfûn bulunduğu sahada ve dağın kayalıkları arasındaki mağaralarda uzun günler uzlette kaldı. Mescid-i Nebî çevresinde riyâzetler çekti. Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) lütuf ve hitaplarına kavuşarak, üstün derecelere yükseltildi. Bu sırada; “Anadolu’ya git, orada evlen. Senin için üstün derece ve makamlar ve aile kadrosu içinde hâsıl olacaktır” îkâz ve işâreti üzerine, bir dahaki hac mevsiminde tekrar hac ederek Bor’a geri döndü. Bu süre içerisinde, Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) yüksek hürmetlerine nail olduğunu bir şiirde şöyle ifâde eder:

Da’vet etti köyüne çünkü bizi ol şahımız,
Pes icabet eyledik bugün açıldı rahımız.

Etti ta’lim hem bize seyr-i sülûkin tarzını,
Pîşüvâ-i sâlikîn olan Resûlullahımız.

Doldu ışk-u-cezbe dil iklimine derya misâl,
Bu sebeple mürtefi’ oldu begâyet câhımız.

Bakmanız hışm-ı-hakâretle bize ey zâhidân.
Dost yanında mu’teber hor görünen gümrâhımız.

Yanarız ışk oduna Kuddûsîyâ leyl-ü-nehâr,
Kıldı âlem halkını âciz figân-ü âhımız.

Ahmed Kuddûsî, ilki 1222 (m. 1807) ve 1225 (m. 1810) senelerinde olan Osmanlı-Rus savaşlarına katıldı. Kuddûsî böylece sünnete uyarak, nefsini ıslâh etmek için yaptığı halvet (yalnızlık), çile ve riyâzetleri ya’nî cihâd-ı ekberi cihâd-ı asgarla da tamamladı.

Bir süre Anadolu’da kalan Kuddûsî hazretleri tekrar Hicaz’a gitti. Uzun süre Mekke ve Medine arasındaki ıssız çöllerde, dağlarda nefsini safiyyete ulaştırmak için çektiği çileler, onun

derecesini bir kat daha yükseltti. Bu sırada günlük yiyeceği, hergün belli saatte kendiliğinden gelen bir ceylanın verdiği süt idi. Hicaz'da geçen günlerini Dîvân'ında şöyle anlatır:

Çıktım vatandan gittim Hicaz'a,
Dağ-ü çöl bana gülîzâr oldu.

Yalınız yayan râh'a azm itdim,
Köşküm sarayım kûhisâr oldu.

Vahşî ahular gibi insandan.
Kaçmak bana bir hoşça kâr oldu.

Susuz azıksız ulu dağlarda,
Rûz-u şeb rızkım tatlı nâr oklu.

Görmedim açlık hem susuzluk hiç,
Her ne istersem çün o var oldu.

Tevhîd ile bu devleti buldum,
Çok diyen ânı bahtiyar oldu.

Düşdü Kuddûsî damına ışkın,
istemez çıkmak hoş şikâr oldu.

Ahmed Kuddûsî, Hicaz'dan Bor'a döndükten sonra, birçok din düşmanının düşmanlıkları sebebiyle, onüç yıl kadar evinde inzivâ hayatı yaşadı. Bu arada, birgün Cum'a vaktinden önce bir tanıdığı, misâfir olarak onun evine geldi. Cum'a vakti yaklaştığı hâlde Ahmed Kuddûsî hiçbir acelecilik göstermedi. O zât Cum'a'ya gitmek için izin istedi. Ahmed Kuddûsî; "Biraz daha beklesen iyi olacaktı. Namazdan sonra seni beklerim" buyurarak misâfirini uğurladı. Cum'a'dan sonra biraz gecikerek gelen misâfir zât, yemekle beraber taze hurma ve o mevsimde Bor'da olmayan taze sebzeler ikram edilince, çok şaşırdı ve; "Efendim, hurma ve sebzeler buranın olamaz. Siz Cum'ayı nerede kıldınız?" diye sorunca, Kuddûsî hazretleri; "Evlâdım söz dinleyip, biraz daha beklesen, ihlâsının karşılığını görecek, bizimle birlikte sen de Cum'a'yı Kâ'be-i muazzamada kılacaktın" buyurdu.

O devrin ileri gelenlerinden makam sahibi biri, bir sohbette; "Zamanımızın büyük velîsi kim ise onunla görüşmek istiyorum" diye yakınlarına bildirir. Bunun üzerine orada Kuddûsî hazretlerini tanıyan biri; "Zamanımızın büyük velîsi Ahmed Kuddûsî'dir" deyince, kendisini İstanbul'a da'vet ederler. Ahmed Kuddûsî, İstanbul'a gelip huzûra girince, orada bulunan kimseler, onun taşralı kıyâfeti ile huzûra girmesini pek beğenmeyip, ona yukardan bakıcı bir tavır takındılar. Ahmed Kuddusi sohbet sırasında hiç konuşmayınca, o makam sahibi kimse; "Şeyh efendi! Siz de bir beyân buyursanız" deyince; "Efendim! Bendeniz ilmi olmayan bir kişiyim. Huzûrunuzda konuşmaya haya ederim. Ancak emrinize uyarak başımdan geçen bir hâdiseyi anlatayım" diyerek şu hikâyeyi anlattı: "Birgün bendeniz Sarayburnu'nda sahil boyunca gezerken, çok güzel bir hanım sandala bindi. Gönlümü cezbeden bu güzelin peşinden başka bir sandala binerek, onu ta'kip ettim. Üsküdar iskelesinde karaya çıkıp, falan sokaktaki büyük bahçeli konağa giren bu hanımı bir daha göremedimse de asla unutmadım. Gönlüm onun hicranı ile rahatsızdır efendim." O makam sahibi kimse, bu hikâyeyi duyar duymaz, yanında bulunanların hepsini dışarı çıkararak, Ahmed Kuddûsî'ye; "Efendi, anlattığınız benim hâlen içinde yaşadığım elemli hâlimin ifadesiydi. Şu anda ise o dertten kurtuldum. O hanım gönlümden silindi" dedi. Sonra Kuddûsî hazretlerine görülmemiş ihsânda bulundu.

Yine birgün sultan, huzûrunda bulunanlara; "Şu avucumda gizlediğim şeyi tahmin etmenizi istiyorum" dedi. Herkes birşey söylemişse de kimse bilememiştir. Bir köşede oturan Ahmed Kuddûsî'ye; "Siz de bir tahminde bulunun" dediler. Ahmed Kuddûsî de; "Yedi iklim ve yedi deryayı gezdim. Bir balığı, yavrusunu arar gördüm" dedi. Meğerse pâdişâhın avucunda küçük bir balık varmış. Bunun üzerine Ahmed Kuddûsî'ye ta" zim ve ikramda bulunularak, sarayda kalması teklif edildi. Fakat o; "Ben âciz bir kulum, burada kalsam dünyâ imtihanından berât edemem" buyurdu ve kalmayı kabûl etmedi.

Bir süre İstanbul'da kalan Ahmed Kuddûsî, Bor'a döndü. Bor'da iken birgün sultan, Bor'a iki me'mûr gönderip, onun durumunu öğrenmek istedi. Gelen me'mûrlar onu bahçesini bellerken buldular. Ahmed Kuddûsî hazretleri onlar daha birşey söylemeden; "Siz İstanbul'dan geldiniz. Bizim birşeye ihtiyâcımız yok" buyurdu. Onlar; "Pâdişâhımız bizi me'mûren gönderdi. Size tahsisat bağlayacağız" dediler. Ahmed Kuddûsî onlara; "Açın eteğinizi" diyerek her ikisinin eteğine birer kürek toprak döktü. İki me'mur bu toprakların altın olduğuna şâhid

oldular. Bu sefer Ahmed Kuddûsî; “Eteklerinizdekileri dökün” deyince hemen yere döktüler. Bu defâ toprakların yılan-çiyan olduğuna şâhid oldular. Ahmed Kuddûsî; “Evlâtlarım! Allahü teâlânın keremi ile bizim pâdişâhımızın tahsisatına ihtiyâcımız yoksa da, fukara ve âcizlere dağıtmak için bırakın” diyerek bu tahsisata bir müddet alıp yoksullara dağıttı.

Ahmed Kuddûsî, birgün Konya’ya giderek, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin kabrini ziyâret etmek istedi. Türbenin önüne vardığı zaman, türbedâr kapıları kilitleyip gidiyordu. Ahmed Kuddûsî türbedâra ne kadar açması için rica edip yalvardı ise de türbedâr: “Akşam oldu, açma müsâdesi yoktur” diyerek kesin bir şekilde reddetti. Bunun üzerine Ahmed Kuddûsî şu medhiyeyi okumaya başladı;

Sensin velîler şahı,
Yâ hazret-i Mevlânâ!
Af et şu ben gümrâhı,
Yâ hazret-i Mevlânâ!

Bed-kâr-u âvâreyim,
Pür-zenb bir bî-çâreyim,
Âsî yüzü kareyim,
Yâ hazret-i Mevlânâ!

Gayet azîmdir câhın,
Mahbûbısın Allahın,
Dâr-ül-emân dergâhın,
Yâ hazret-i Mevlânâ!

Sen şol ulu sultânsın,
Ki server-i merdânsın,
Hem ma’den-i irfansın,
Yâ hazret-i Mevlânâ!

Çün tıfl iken ey Sultân,
Eflâki etdin seyrân,
Oldu melâik hayran,
Yâ hazret-i Mevlânâ!

Muhtâcınam in’âm et,
Mihmânınam ikram et,
İhsânını itmam et,
Yâ hazret-i Mevlânâ!

Kapunda çok muhtâcân,
Erer murada her ân,
Devrinde sürer devrân,
Yâ hazret-i Mevlânâ!

Bencileyin yok gümrah,
Lâkin dedim eyvallah,
Geldim sana şey’en lillah,
Yâ hazret-i Mevlânâ!

Âriflerin sultânı,
Dertlilerin dermanı,
Kuddûsî’nin cânânı,
Yâ hazret-i Mevlânâ!

Ahmed Kuddûsî son dörtlüğü söylediği anda, kapılar kendiliğinden açıldı. Ahmed Kuddûsî, türbedârın şaşkın bakışlarından habersiz, ziyâretini yaparak oradan ayrıldı. Ertesi gün bu hâdiseyi duyan Mevlevi şeyhleri ile bir kısım ulemâ; “Bu mutlaka Bor’lu Kuddûsî’dir” dediler.

Medîne-i münevverede saatçilik yapmakta olan Ali Osman isimli İzmirli bir Türk vardı. Bu zât Medîne-i münevvereye hicret ettikten bir müddet sonra, mesleği olan işi yapmak üzere bir dükkân açmak için izin almaya çalıştı. Uzun süre bunu sağlayamadı. Yanında bulunan bütün parası bitti. Bir gece Allahü teâlâya iltica ile yalvardı. O gece rü’yâsında esmer, kır sakallı, uzunca boylu bir zât “Evlâdım, resmî dâireye girdiğinde sağ tarafında gördüğün şu üçüncü şahsa müracaat et. Gerisine karışma buyurdu. Ali Osman Efendi sabahleyin doğruca denilen şahsın yanına gitti. O şahıs, Ali Osman Efendi’ye; “Seni Kuddûsî hazretleri mi gönderdi? Git hemen dükkânını aç, işine başla” dedi. Ali Osman hemen gidip dükkânı izin almış gibi açtı. O şahıs izin belgesini sonradan gönderdi. Bir müddet sonra rü’yâsında aynı zâtı gördü. O zât; “Oğlum bana Kuddûsî derler. Cebine bir hediye koydum, onu al ve amel et” dedi. Ali Osman Efendi uyandığında cebinde Kuddûsî hazretlerinin şu şiirinin yazılmış olduğu kâğıdı buldu:

Ey rahmeti bol pâdişâh,
Cürmüm ile geldim sana.
Ben eyledim hadsiz günâh,

Cürmüm ile geldim sana.

Hadden tecâvüz eyledim,
Deryayı zenb'i boyladım,
Ma'lum sana ki neyledim,
Cürmüm ile geldim sana.

Senden utanmayup hemân.
Ettim hatâ gizlü-âyân,
Urma yüzüme el-emân,
Cürmüm ile geldim sana.

Aslım çü bi katre menî,
Halk eyledin andan benî,
Aslım denî, fer'îm denî,
Cürmüm ile geldim sana.

Gerçi kesel fısk-ü-fücûr,
Ayb-u zelel çok hem kusur,
Lâkin senin adın Gafûr,
Cürmüm ile geldim sana.

Zenbim ile doldu cihan,
Sana ayan zâhir nihân,
Ey lütfu bî-had Müste'ân,
Cürmüm ile geldim sana.

Adın senin Gaffar iken,
Ayb örtücü Settâr iken,
Kime gidem sen var iken,
Cürmüm ile geldim sana.

Hiç sana kulluk etmedim,
Rah-ı rızâna gitmedim,
Hem buyruğunu tutmadım,
Cürmüm ile geldim sana.

Bin kerre bin ol pâdişâh.
Etsem dahî böyle günâh.
Lâ-taknetû yeter penâh
Cürmüm ile geldim ma
İsyanda Kuddûsî şedîd,
Kullukda bir battal pelîd,
Der kesmeyûp senden ümîd.
Cürmüm ile geldim sana.

Ali Osman Efendi, o günden sonra bu şiiri okumadan işine gitmedi ve verilen vazîfeleri devamlı yaptı.

Ahmed Kuddûsî hazretleri, gerek şiirlerinde, gerekse mektûp ve sâir yazılarında, hak yolundaki tehlikelere dikkatleri çekerek, bu yoldaki sâdıklarla, sapıkların hâl ve durumlarını tekrar tekrar anlatmaktadır. Ehl-i dünyâ ile mülhîde yaklaşmamayı, câhil ve inatçı sofulardan kaçınmayı, küfür ehli ile münâfıklardan şiddetle sakınmayı, hased, kin, istihzâ ve nemime ehlinden uzaklaşıp onlarla beraber olmamayı tavsiye ederek, şöyle buyurmaktadır:

Nâr-ı ışk ile yanub kül olmayan nâdân'e yuf,
Ölmeden evvel ölüp dirilmeyen bî-cân'e yuf.

Kadrini uşşâk-ı Hakkın bilmeyup ta'n eyleyen,
Bed-kelâm-u bed-likâ-u bed-nefes hayvân'e yuf.

Zu'm eder ki özi yahşî tâgiyândır ehl-i ışk,
Yuf o tâgî'nin özine ettiği tuğyân'e yuf.

Mü'minin budur nişanı ki seve mü'minleri,
Ehl-i îmâne adavet eyleyen insân'e yuf.

Zemm-u istihzâ-ı kazf-u ıfk-u gaybet âdeti,
Ana insan deyû rağbet eyleyen insân'e yuf.

Söyleyub elfâz-ı küfr-i güldürür nâs-ı müdâm,
Dinleyub ânın kelâmın gülüşen yârân'e yuf.

Ger gazâb eylersen kalmaz anda asla akl-udîn,
Bî-vefâ-u akl-u hem bî dîn-ü-bî-Îmân'e yuf.

Kârıdır gamz u nemîme kizb-ü-sebb-ü-ifk-ü-zem,
Hak içinde fitne iykâz edici fettan'e yuf.

İ'tirâzı cenâb-ı Hakka hem Cebrâile,
Şeyhime etmez mi ya ol âsî-i Rahmân'e yuf.

Asdıkâ'yı fırka fırka eyleyûb iblîs kişi,
Ara yerde ceng-i gavga buğz-u kin koyana yuf.

Nân-ı-ni'met ıyş-u sohbet hakkını nisyân edip,
Sol kuduz hayvan gibi her gördüğün kapana yuf.

Çün ayan oldu bu yüzden, dostumuz düşmanımız,
Bize dostluk gösterip gizlü aduv olana yuf.

İsteyen bizim rızâmız varmasun hiç yanına,
Bize rağmen ol sefihin yanına varana yuf.

Etmeniz anınla ülfet, ey bizim ahbabımız,
Pes dedik ol münkire yuf, hem ana uyana yuf."

Hâsılı anda vefa yok, neyleriz lâkin ana,
Taş verüp -Kuddûsî'ye ur deyûben salana yuf.

Yine birçok şiirinde Allahü teâlâyı taleb etmeyi, mal ve mevkî ile şöhret, dünyâya ve maddeye âit herşeyin sevgisini kalbden çıkarmayı tavsiye etmekte, kalbde yerleşmiş sevgisi olmayan; mal, mülk, makam ve mevkînin de bir mahzuru olmadığını belirtmektedir. Ahmed Kuddûsî, İslâmı tek bir bütün olarak görür. İslâmiyete uyanı ve İslâmın yüceliğini anlatmak için, devrindeki sağlam idârecilerle pâdişâhları birçok defa medhetmiş ve onlara itaati, tavsiye etmiştir. Müslümanların eğer fitneye uyup, din ve devletine ihânet etmezse, yer ve gök ehlinden duâ ve yardım alacaklarını, şayet din ve devletine ihânet ederlerse zulüm ve belâlara uğrayacaklarını belirterek şöyle buyurmaktadır:

Zulm eylemez nâsa zerrece Huda,
Lâyık olduk geldi bize bu şifâ,
Amele göredir herkese ceza,
Taksir iden lâ-bud cezasını bulur.

Kalbinde adâlet merhamet gitti,
Pâdişâhı bize musallat etti,
Emr-i Hallâk ile halkı incitti,
Anlayamayan onu kul itti sanır.

Uzattın kat'î sözün Kuddûsî,
Uyandırmak kasdın pend idip nâsî,
Vir nefsine öğüt ey kalbi kâsî,
Gözsüzleri nice edebilir kör.

Ahmed Kuddûsî, farz, vâcib ve sünnet olan ilimleri bilip, kendisine kâfi olanını öğrendikten sonra, ilmi ile amel ederek, Allahü teâlâyı anmaya devam etmeyi bütün eserlerinde tekrarlamaktadır. Baş olmak, dünyâlık elde etmek veya halkı başına toplayıp, onların hürmet ve hizmetlerini celbetmenin, insanı şeytana oyuncak edeceğini tekrar tekrar anlatan Ahmed Kuddûsî; Azâzil'i, Belâm bin Baûrâ'yı, Bersisa'yı ve sahabeden iken dünyalıklara mağlûb olan Sa'lebe'yi anlatmaktadır. Allahü teâlâya kulluğu, Allahü teâlânın emri için yapmayı, yeterince ilim ve bilgiyi kazanıp farz-ı ayn olan bilgileri edinmeyi, bu şartların kazanılmasından sonra da ihlâs ile zikr, fikr ve şükr ibâdetlerini gücü yettiği nisbette yerine getirmeyi tavsiye etmektedir.

Ahmed Kuddûsî, Kuddûsî mahlasını almasını şöyle anlatmaktadır. "Ben, daha doğmadan önce ana karnında iken, Kuddûs Kuddûs diye Allahü teâlâyı zikr ediyormuşum. Birgün annem babama bu durumu söyleyince, babam; "Kimseye söyleme bu oğlumuz kemâl sahibi olur inşâallah" demiş." Ahmed Kuddûsî bu durumu şu şiirinde de şöyle anlatır:

Kuddûs'a mensûb olmuşam,
Kuddûsî'yem! Kuddûsî'yem!
Hem O'na meczûb olmuşam,
Kuddûsî'yem! Kuddûsî'yem!

Bil ana rahminde beni,
Ki etmişem takdîs O'nu,
Anam işitmiştir bunu,
Kuddûsî'yem! Kuddûsî'yem!

Onikiye erdi yaşım,
Işk oldu yâru yoldaşım,
Takdîs-i Hakk idi. İşim,
Kuddûsî'yem! Kuddûsî'yem!

Yiğirmide ettim hereb,
Gezdim Hicaz'ı, Şam'ı heb,
Kuddûs'e çektim çün nasab,
Kuddûsî'yem! Kuddûsî'yem!

Şevkiyle oldum bî karar,
İçimde ışk odu yanar,
Kuddûs'e etmişem firar,

Kuddûsî'yem! Kuddûsî'yem!

Çektim sıvasından eli,
Buldum O'na giden yolu,
Varsun desün münkir, deli!
Kuddûsî'yem! Kuddûsî'yem!

Yetmiş, dahî üç oldu sin,
Hayran bana hep ins'ü cin,
Kuddûs'e kalbim mutma'în,
Kuddûsî'yem! Kuddûsî'yem!

Tedbîr-i dünyâ bilmezsem,
Arzû-i Cennet kılmazsam,
Ağyara mensûb olmazsam,
Kuddûsî'yem! Kuddûsî'yem!

Kuddûsî'yi cezb etti ol,
İster O'na her dem vusul,
Der bilmeyip iz'an usûl,
Kuddûsî'yem! Kuddûsî'yem!

Ahmed Kuddûsî hazretlerinin vasıyyetnamesi şöyledir: "Ey evlâdım, eşim, akrabâ-ı tâlükâtım! Size vasıyyet ederim ki: Allahü teâlâya ve Resûlüne ( aleyhisselâm ) itaat edesiniz, benim için ağlamayasınız. Gece vefât edersem, gasl edip sabah namazının akabinde birkaç komşu ile cenâze namazımı kılıp, Eski Mezâr'da uygun bir yere defnedin. Halka zahmet olmasın. Beni medhetmeyin. Zîrâ kabirde bu söylenilen sıfatlar sende var mıydı diye melekler sorarlarmış. Hemen duâ ve istiğfar edin. Kur'ân-ı kerîm ve tevhîd okuyup, rûhuma hediye edersiniz. Nasihat kitaplarımı okuyup, nasihat alasınız, inşâallah bana ve size fâideli olur. Beni seven talebelerim; evlâdıma nasihat, hüsn-i nazar ve terbiye etsinler. Nasîhatta esrâr ve çok faydalar vardır. Zikr ederken Allahü teâlânın emrine yapışmak niyeti ile etmelidir. Kefenimi Niğde bezinden yapın. Cesedime ve kefenime yazı yazmayın. Kabristanda tegannî ile Kur'ân-ı kerîm okuyarak, oradaki müslümanları bıktırmayın. Allahü teâlâ benden râzı olur ise, tegannîsiz üç İhlâs-ı şerîf yeter. Allah korusun râzı her biri bir hatm-i şerîf okusalar fâide vermez, ilmi, taliplerine ve fukaranın sâlihlerine verin. Dostlarınız ne kadar kusurları olursa da, onlara muhabbet besleyin ve ihsân edin. Dervişlerin İslâm dînine uymayanlarından uzaklaşınız. Ekseri sihir ve simya kullanarak herkesi aldatıp, mürşid-i kâmiliz derler. Kıyâmet, yeryüzünde âlim var iken kopmayıp, câhil üzerine ve Allahü teâlânın ism-i şerîfini bilip söylemeyen kimselerin üzerine kopacakdır. Siz bu durum karşısında mağrur olup, nefsin hevâsına tâbi ve Allahü teâlânın mekrinden emîn olmayasınız. İblîs ve emsalini düşünesiniz. Sâlih amel işledikten sonra hamd ve şükür etmeli. Beşeriyet sebebiyle günah sâdır olur ise hemen istiğfar etmeli, Allahü teâlânın rahmetinden ümîd kesmemeli. Bu vasıyyetnamemi mü'min kardeşlere gösteresiniz."

Ahmed Kuddûsî'nin yazmış olduğu eserler şunlardır: 1- Hazâ Dîvân-ı Kuddûsî, 2- Külliyât-ı Kuddûsî Efendi: Bu külliyât, şu eserlerden meydana gelmiştir 1- Dîvân, 2- Pendnâme, 3- Vasıyyetnâme, 4- İcâzetname, 5-Nesâyıh-ı Ahmed Kuddûsî, 6-Hazînet-ül-esrâr ve Ganîmet-ül-ebrâr, 7- Medâyıh risalesi, 8- Muhtasar Tıbb-ı Nebevî, 9- Mektûplar, 10- Çeşitli konularda Arabça risaleler.

Dîvân'ından ba'zı şiirler:

Gönlüm

Aradım, bulamadım Rum'da Hicaz'da,
Kandedir ey gönlüm! Bilmem durağın.
Eylenüben kaldı ışk-ı mecazda,
Hakîkat râhına gitmez ayağın.

Kalbin bünyâdı buldu vehânet,
Etmedin sen, onu asla sıyânet,
Ben, seni eyledim Hakka emânet,
Söyünmesûn her ki nûr-ı çerâğın.

Mecnûn olup sahralarda gidersin,
Dâima Leylâ'nın izin güdersin,
Bekleyüp bir dem, feryâd idersin,
Yerin oldu başı pes yüce dağın.

Aceb niçün gelmez uyku gözüne?
Bir kimse de, mahrem olmaz râzına,
İnanmazam şimden sonra sözine,
Bellisizdir zira sol ile sağın.

Coşkun sular gibi akup çağlarsın,
Kendini odlara yakup dağlarsın,

Gice-gündüz efgân idüp ağlarsın,
Eridi, kalmadı yürekte yağın.

Meyil verme derdim naks-ı cihâna,
Tutmadın sözümü atan yabancı,
Işk derdini eyledin sen behâne,
Duymadı pendimi asla kulağın.

Gel geç mecaziden divâne gönlüm,
Tâlib ol ilm ile irfana gönlüm,
Dost elinden nûş et peymâne gönlüm,
Dersen yakın olsun eğer ırağın.

Kuddûsî'ye cefâ etme ey gönül!
Hem ömrünü heba etme ey gönül!
Gel meyl-i mâsivâ etme ey gönül!
Bakî kalur sanma, geçer bu çağın.

* * *

Taşlanmayınca

Velî olmaz kişi taşlanmayınca,
Sivâ endişesi boşlanmayınca.

Kemâle iremez sâlik dirîga,
Bu ışkın oduna haşlanmayınca.

Söğütte hiç biter mi tatlu elma,
Yarılup, sarılup aşlanmayınca.

Yiyemez körpe kuzu dürlü otu,
Büyüyüp gün be gün dişlenmeyince.

Ne denlü aklı olsa da, kişinin,
Okumaz hocaya başlanmayınca.

Dahî başlanmağıle âlim olmaz,
Çalışup dersine düşlenmeyince.

Sabî, baliğ, hemen âkıl olur mu,
Nice yıllar geçüp yaşlanmayınca?

Amel çokluğuna yok i'tibâr hiç,
Kulundan, Halıkı, hoşlanmayınca.

Bu Kuddûsî'leyin sen olma tenbel,
Vücûd bulmaz bir iş, işlenmeyince.

* * *

Çekerler

Merdim deme zinhar, seni meydâna çekerler,
Dâva edeni bahsile, burhana çekerler.

Kaldırma sakın başını kibr ile semâya,
Müstekbir olan serkeşi, Nîrâna çekerler.

Suçunu bilüb tevbe iden, buldu selâmet,
Kibr eyleyeni, adl ile mîzâna çekerler.

Sen nefsini alçakta gözet, etme tereffu'.
Fir'avn gibi, ben! diyeni, ummana çekerler.

Tur dağı tevâzu edüben buldu tecellî,
Yükseklik eden dağları, hırmâna çekerler.

İlmü amele etme gurûr misl-i Azâzil,
Mağrur olanı, vâdî-i hızlâna çekerler.

Dûr olma heman meclis-i uşşâk-ı Hüdâdan,
Ân'lar, nice fâcirleri, Yezdâna çekerler.

Dünyâyı sevenlerden ırağ ol, sözümü tut,
Karun'a karîn olanı, yeksana çekerler.

Doymaz gözü çok olsa dahî, malı harisin,
Geldikte ecel, cismini, dîdâna çekerler.

Vârislere kalup nesi var ise, kamusu,
Cem' ettiği sîm'ü zeri yabana çekerler.

Müflis ona derler ki, yârın rûz-i cezada,
Eshâb-ı hukuk hak diye dîvâna çekerler.

Kuddûsî'yedir hep bu nesâyıh, dahî sana,
Kim tutar ise, bil, onu Rıdvâna çekerler.

* * *

Geldim

Arz-ı hâl içün sultâna geldim,
Sâilim lütf-ü-ihsâna geldim.

Derd-i firaka derman aradım,
Ben ol tabibe dermana geldim.

Can kulağıyla hüsnünü duyup,
Cem’-i Cemâle pervane geldim.

Işkına oldum O’nun giriftar,
Kalmadı aklım dîvâne geldim.

Amade olmuş çün Hamr-ı safi,
Nûş eyleyüben mestâne geldim.

Yağmaladı ışk, zühd-ü-takvâmı,
İlmü amelden bî-gâne geldim.

Hükmünü icra etti ışk bende,
Yanmağa nâr-ı sûzâna geldim.

Mahv’u fenâda buldum safâyı,
Yokluk ile râh-ı merdâna geldim.

Bildim ki varlık, perdedir Hakka,
Ref edip ânı, Cânâna geldim.

Eyledi Tevhîd, hoş beni irşâd,
Bir katre iken ummana geldim.

Der ki Kuddûsî, Elhamdü lillâh,
Kaçtım sivâdan, Yezdan’a geldim.

* *.*

Namaz

Ol Hüdânın kullarına, ulu ihsânı namaz;
Menzîl-i a’lâya insanı ref eyleyen namaz.

Var ibâdetlerin pekçok gerçi envâ’ı fakat
Onların hep cümlesinin şems-i tabanı namaz.

Onda topladı ibâdetleri, Cebbâru Celîl,
Bil muhakkak ki hepsinin oldu sultânı namaz.

Halık buyurdu. (İsteînû!) sabr ile namazla,
Çaresiz dertlilerin te’sîrli dermanı namaz.
Dedi. nebiler şahı, (Dînin direğidir) ona,
Şüphesiz dimdik tutuyor, dîni, îmânı, namaz.
İslâmiyet bir kal’adır, giren elbet kurtulur,
Bil ki, bu kal’anın temel ve duvarları namaz.

Pes onu, abdest alarak, şartlarına uyarak,
Kılanları elbet korur, kötülüklerden namaz.

Eyle Kudsî sen namaza gece-gündüz hep devam,
Arttırır gönül içinde nûr-ı irfanı namaz.

Olunmaz

Bugün, ışk ile ki, nâlân olunmaz,
Yârın vasle erüb handan olunmaz.

Temelluk eyleyüb yalvar Hûda’ya,
O’nun babında hiç hırman olunmaz..

Tefekkür eyle masnûunu Hakkın,
Ne var âlemde ki, burhan olunmaz?

Hüdâdan gâfil olma tarfat-ül-ayn,
Huzûrsuz bendelik bir an olunmaz.

Tama’dan ictinâb edib ganî ol,
Kanâat kenzi hiç talan olunmaz.

Elin aybını görme kendine bak,
Suçunu bilene hızlan olunmaz.

Sana kemlik edene eyle ihsân,
Af olmasa, âlîşân olunmaz.

Ne derlerse desinler, kıl tahammül,

Sabırsızlıkla dervîşân olunmaz.

Demâdem tokluğu âdet edinme,
Karın aç oluncak tuğyan olunmaz.

Zamane halkına keşf etme râzı,
Ki, a'dâya silâh ihsân olunmaz.

Yüzüne her gülen, zan eyleme dost,
Nifak ehli ile yaran olunmaz.

Eder bir aybını gördükte ifşa,
Karin-i sûe itmi'nân olunmaz.

Bu halkdan uzlet et, Hakkı, bulasın,
Ki, hiltât ile yol asan olunmaz.

Halâık fitnesinden kurtulana,
Kıyâmette hisâb, mîzân olunmaz.

Mücâhid ol! Mücâhid ol! Mücâhid,
Cihâdsız nâil-i ferzân olunmaz.

Revamı subhadek yatub uyuman,
Dûn'u gün hâb ile merdân olunmaz.

Taleb kıl sen de Kuddûsî! bu ışkı,
Ki, ansız sâhib-i irfan olunmaz.

İster

Cânân ise gönlüm, O'na râm olmayı ister,
Gönlüm ise O'nunla müdâm olmayı ister.

Cânân ise ister, ola gönlüm O'na bende,
Gönlüm ise kullukda devam olmayı ister.

Cânân ise ister ki, vere gönlüme ışkın,
Gönlüm ise ışkıyla kıyâm olmayı ister.

Cânân ise der, gönlüme kim nûş-u şarab et,
Gönlüm ise mestâne İmâm olmayı ister.

Cânân ise der, gönlüme ko ârı ol âşık,
Gönlüm ise rüsvâyı enam olmayı ister.

Cânân ise der gönlüme geç nâm-u nişândan,
Gönlüm ise bi-şöhret-i nâm olmayı ister.

Cânân ise der gönlüme Kuddûsî'ye yâr ol!
Gönlüm ise uşşâka gulâm olmayı ister.

Muhammed Mustafâ

Allahın Habîbidir Muhammed Mustafâ,
Beni dûr etmesin rahmetle ışkdan ol Hüdâ.

Teşerrüf eylerem ism-i şerîfin yâd ile,
Sevâb olur anı yâd edene bî-had şehâ.

Cemâli nûrunun bir zerresidür âfitâb,
Hayât-ı câvidân bulur olan âşık O'na.

Halîlidir Hüdânın hem resûl-i bî-gümân,
Dedi Peygamberimdür ol Habîb-i bâ-safâ.

Zelîl olmaz O'na her kim ki eyler ittibâ'
Risâlet tahtının sultânı Fahr-ı enbiyâ.

Zeval yok şer'ine O'nun ilâ yevmi'l-kıyâm,
Se'âdet bulur ol Şaha eden iktidâ.

Şefaatin tâcını başına giydirdi Hüdâ,
Salât ile selâm üstüne olsun bi-inkizâ.

Dalâlet üzre etmez ümmeti hiç içtimâ'
Taparlar Hakka ancak dileyip vasl-ü-likâ.

Zuhur ettikde nûru gitti küfrün zulmeti,
Âlemlere rahmet geldi ol Hayr-ül-Verâ.

Gârât eyledi ışkı bu gönlüm şehrini,
Firâkıyle tutuşup yanarım subh-u mesâ.

Kudûmiyle teşerrüf eyledi halkı cihan,
Kerîmdür sâiline bî-hisâb eyler ata.

Livâ-ül-Hamd-ı ihsân etti Yezdan hem O'na,

Muhabbet eyleyen bulur o Sultâna ulâ.

Nebiler Hâtemîdir hem kamunın efdalî,
Vücûda geldi anınçün bu arz ile semâ.

Hidâyet bulmuşuz O'nunla biz Hak râhına,
Elif-lâ lâ-Yezâlın dostudur ol tâ-u-hâ.

Yaraşır Hâlık-u mahlûk O'nu medh etmeğe,
Sen de Kuddûsî O'nun meddahı ol-gıl dâima.

Yıkar

Zâhid-i meşhûru, ancak zühd ile şöhret yıkar,
Âbid-i Cennet-peresti, gayriye rağbet yıkar.

Eylemez hüzn-ü-keder ârif kıyâmet kopsa da,
Ma'rifetsiz müdde'inin, gönlünü kurbet yıkar.

Rızk-ı maksûma kanâ'at eyleyen olur aziz,
Şol tamâhkârı harisi, hırs ile şöhret yıkar.

Gece-gündüz iştigâl et zikr-i Hakka sâlika,
Sa'y eden erer murada, gâfili gaflet yıkar.

Bir kişi kimi severse ismini çok yâd eder,
Yârini yâd etmeyen battalı gam-kasvet yıkar.

Ehl-i dünyâ ehl-i ukbâ oldular Hakdan cüda,
Kimini dünyâ yıkar nâsın, kimin ukbâ yıkar.

Çok ibâdet çok kerâmet etmesin mağrur seni,
Kimini dünyâ yıkar, halkın kimin kesret yıkar.

Işkdan özge nesneyi, etme taleb Kuddûsî'yâ!
Aşıkı irşâd eder ışk, münkiri reybet yıkar.

Ölüm var
Cem' eyleme bu cîfe-i murdarı ölüm var,
Kenz etme sakın dirhem-ü-dînarı ölüm var.

Şeddâd ile Nemrûd'i ölüm neyledi fikr et,
Mahv oldu kamu asker-ü câhları ölüm var.

Karun ile Fir'avn'ı düşün var ise aklın,
Kurtaramadı kenzleri anları ölüm var,

Zikr eylese çok ölümü insan uyanır hemâ,
Der nefsine hiç işleme evzârı ölüm var.

Kuddûs-i miskin sözünü tut, sana der ki,
Hak isteyelim nidelim ağyârı ölüm var.

Âhır zaman

Ey mü'min-i mü'minân âhır zamandır bu zaman!
Oldu alâmetler ayan, âhır zamandır bu zaman!

Hem tövbe istigfâre, meşgûl olalım leyl-ü-nehâr,
Sa'y edelim zikre hemân, âhır zamandır bu zaman.

Mevlâ celisi zâkirin, bulmaz O'na düşman zafer,
Zikre çalış ol şâdumân, âhır zamandır bu zaman.

Kuddûsî'yâ işit sözü, dünyâ evin çok yapmagil,
Olur harab işbu cihan, âhır zamandır bu zaman.

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 150

2) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 58

3) Kuddûsi Divânı

**AHMED SA'ÎD-İ FÂRÛKÎ**

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. Seyyid Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin talebelerinin üstünlerindendir. İsmi, Ahmed Saîd bin Ebî Saîd bin Safi bin Azîz bin Muhammed Îsâ bin Muhtesib-ül-ümme Şeyh Seyfeddîn-i Fârûkî bin Muhammed Ma'sûm bin İmâm-ı Rabbânî Müceddid-i elf-i sânî Ahmed Fârûkî Serhendî'dir (r.aleyhim). Künyesi Ebü'l-Mekârim, lakabı Sirâc-ül-evliyâ (evliyânın ışığı) olup, nisbesi Fârûkî, Müceddidî ve Serhendî'dir. İkinci halîfe Hazreti Ömer-

ül-Fârûk soyundandır. Bunun için Fârûkî diye nisbet edilmiştir. 1217 (m. 1802) senesi Rebî'ul-âhır ayında, Hindistan'da Rampûr şehrine bağlı Mustafa âbâd beldesinde dünyâya geldi. 1277 (m. 1861) senesi Rebî'ul-evvel ayının ikinci günü öğle ile ikindi arası vefât etti. Vefâtında, Medîne-i münevverede Resûlullah efendimizin mübârek mihrabının yanında bulunuyordu. Yüksek ceddi Hazreti Ömer'in cenâze namazının kılındığı yerde namazı kılınıp, Bakî' kabristanında defnolundu. Kabri, Hazreti Osmân-ı zinnûreynin kabri yakınındadır.

Ahmed Sa'îd-i Fârûkî, yüksek babası Ebû Sa'îd'in en büyük oğlu idi. Ebû Saîd, kıymetli cevher misâli olan bu oğlunu çok güzel terbiye edip yetiştirdi. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi.

Ebû Sa'îd, Seyyid Abdullah-ı Dehlevî'nin sohbet ve hizmetlerinde bulunmakta idi. Ahmed Sa'îd de babası ile birlikte o vilâyet güneşinin sohbetlerine devam etmeye başladı. Bu sırada henüz on yaşında idi.

Abdullah-ı Dehlevî (rahmetullahi aleyh), onun evliyâlık yolundaki istidâd ve kabiliyetinin fevkalâde olduğunu keşf yolu ile anladığından, onu çok sever ve iltifât ederdi. Onun terbiyesi ve yetişmesi ile bizzat alâkadar olup, onu kendi evlâdı yerinde tutardı. Çok defa; "İnsanlardan bir çocuk istedim. Şeyh Ebû Sa'îd'den başkası, çocuğunun işlerini bana havale etmedi. Ya'nî, çocuğunu yetiştirmem için bana teslim etmedi. Ben de onun çocuğunu (Ahmed Saîd'i) kendi evlâdım yerinde tutuyorum" buyurmuştur.

Bir cevher misâli olan Ahmed Sa'îd'i, hocası Abdullah-ı Dehlevî o kadar severdi ki, sohbet esnasında, insanların çokluğundan oturacak yer bulunmadığı zamanlarda bile, onu görünce hemen yanında yer açar, oturtur ve ona uzun müddet teveccühde bulunurdu. Ahmed Sa'îd-i Fârûkî, hocasının yanında ma'nevî kemâlâta kavuştuktan sonra, onun emir ve işâretleri ile, o zamanda bulunan âlimlerden zâhirî ilimlerdeki tahsilini de tamamladı. Böylece, aklî ve naklî zâhirî ve bâtınî ilimlerde pek derin ve çok ileri bir âlim, olgun ve yüksek bir velî oldu. Devamlı olarak, ilim, ibâdet, zikr ve tâat ile meşgûl olur, bir ânını boş ve beyhude yere harcamaz idi. Diğer hocalarından tam bir icâzetle me'zûn olup hilâfet aldığında, daha yirmi yaşına girmemiş idi. Otuziki yaşında iken de Abdullah-ı Dehlevî'den me'zûn olarak, talebeleri ma'nevî olarak terbiye edip, yetiştirmek üzere vazîfelendirildi.

Abdullah-ı Dehlevî hazretleri bir defasında buyurdu ki: "Mevlânâ Şeyh Ahmed-i Saîd; ilim, amel ve Kur'ân-ı kerîmi ezberleme bakımından, babası Ebû Saîd'e benzemektedir." Başka bir defasında da buyurdu ki: "Bu oğlu (Ahmed Sa'îd), babasından (Ebû Sa'îd'den) daha faziletlidir."

Ebû Saîd, hacca gittiğinde, yerine vekîl olarak bu oğlunu bıraktı. Babasının vefâtından sonra da yerine geçip vekîli oldu. O da hocalarının yolu olan Müceddidiyye yolunu yaymak, bu büyüklerin temiz kalblerinden nehirler misâli gelmekte olan feyz ve bereketleri, Hak âşıklarının kalblerine akıtmak husûsunda çok büyük hizmette bulundu. Talebelerine, başka hocalardan yıllarca, uzun zamanlarda öğrenemeyecekleri husûsları, büyük bir maharetle çok kısa zamanda öğretir, hiçbirini mahrûm bırakmazdı. Talebelerine olan şefkat ve merhameti, bir annenin çocuklarına olan şefkatinden az değildi. Talebelerinin geçimlerini, maddî ihtiyâçlarını, bizzat kendisi karşılardı. Talebelerine; tefsîr, hadîs, fıkıh, Mektûbât-ı şerîf ve Mesnevî okuturdu.

Delhi'de uzun müddet kalıp talebe yetiştirdikten sonra, orada büyük bir fitne meydana geleceği ilham yoluyla kendisine bildirildiğinden, 1273 (m. 1856) senesinde çoluk-çocuğu ve yakınları ile birlikte hicret ederek Hicaz'a gitti. Orada yerleşti. Bu yüksek yolun ince bilgilerini, kalbe âid yüksek ma'rifetleri ilim ve edeb âşıklarına sunmaya devam etti. Ömrünün sonuna kadar orada bu hizmeti sürdürdü.

Ahmed Sa'îd-i Fârûkî hazretleri, Delhi'den ayrıldıktan bir sene sonra, İngilizler Hindistan'da büyük bir fitne çıkardılar. Bu fitne büyük-küçük herkesi kuşattı. Müslümanların çoğu Medîne-i münevvereye hicret etti. Kalanların çoğu da şehîd edildi. Sultan İkinci Behâdır Şah, iki zevcesi ve iki oğlu ile birlikte Kalkute'ye götürülüp hapsedildi. Büyük zâtlarla ma'mûr olan Delhi şehri harabe hâline geldi. Allahü teâlâ, Ahmed Sa'îd hazretlerine, yakınlarıyla birlikte o memleketten hicret etmesini ilham ederek, onu bu fitneden muhafaza eyledi. İngilizler onu da yakalayıp şehîd etmek istediler ise de, Allahü teâlâ onlara fırsat ve imkân vermedi.

Ba'zı kaynaklarda Ahmed Saîd hazretlerinin, İngiliz fitnesi başladığında Hindistan'da bulunduğunu, fitne esnasında hicret

ettiğini, fitnecilerin ona zarar veremediklerini, hattâ heybetinden korkarak yardımda bile bulunduklarını bildirmektedir.

Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevverede ilim talibleri Ahmed Sa'îd hazretlerinden çok istifâde edip, feyz ve ma'rifetler elde ettiler. Kendisi bir taraftan talebe yetiştirirken, bir taraftan bu yüksek yolda daha çok ilerlemeye ve çalışmaya gayret ediyordu. Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) kabr-i şerîflerini ziyâret ettikçe, daha yüksek feyz ve ma'rifetlere sâhib oldu. Bu sırada kendisine; "Seni ve kıyâmete kadar seni tevessül edenleri (seni vesile ederek bana duâ edenleri) af ve mağfiret eyledim" ilhamı geldi. Kendisinden önce, üstâdlarının ve dedelerinin seçilmişlerinden sâdece birkaçına nasîb olan bu müjdeyi almakla çok sevindi. Allahü teâlâya, O'nun Resûlüne ve bu yolun büyüklerine olan muhabbet ve bağlılığı daha da arttı.

Ahmed Sa'îd-i Fârûkî'nin, Abdülganî ve Hâfız Abdülmugnî isimlerinde kardeşleri olup, onlar da tasavvuf yolunda çok ilerlemiş, ilim, irfan sahibi olmuş, çok mübârek zâtlar idiler.

Ahmed Saîd hazretlerinin üç oğlu vardı. Birincisi Muhammed Mazhar olup, 1248 (m. 1832) senesinde doğdu. 1301 (m. 1883) senesi Muharrem ayının onbirinde Medîne-i münevverede vefât etti. Kabri, mübârek babasının yanındadır. Fârisî olarak, babasının ve hocalarının hâllerini ve yüksek makamlarını anlatan Makâmât-ı sa'îdiyye kitabını yazmıştır.

Daha çocuk yaşta iken dedesi Ebû Saîd hazretleri bu torununu çok sever; "Bu çocukta yüksek ilim kokusu var. Yakında şânı her tarafta duyulacak ve herkes feyzinden istifâde edecektir" buyururdu. Hakîkaten de Muhammed Mazhar çok kısa zamanda yetişti. Dokuz yaşında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Babasından zâhirî ve bâtınî ilimleri öğrenerek, az zamanda tahsilini tamamladı. Peygamber efendimize tam bir muhabbetle bağlı, sâdık bir âşık idi. Medîne-i münevverede babasının vefâtından sonra yerine geçip hizmete devam etti. Orada üç katlı bir bina yaptırıp, birinci katını kütüphâne, ikinci katını medrese, üçüncü katını da sohbethâne olarak kullandı.

Babaları ve hocaları gibi Muhammed Mazhar da, kerâmetler ve faziletler hazînesi, ilim ve evliyâlıkta çok yüksek derecelerin sahibi, sohbetleri çok tatlı ve te'sîrli, olgun ve yüksek bir velî idi. Devamlı ibâdet ve tâat ile meşgûl olur, Kur'ân-ı kerîmi haftada bir defa hatmederdi. Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutardı. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Mektûbât-ı şerîfini çok okurdu. Dünyâya düşkün olmaktan, hattâ dünyâ ile ilgilenmekten çok çekinen ve uzak duran, eline geçeni ihtiyâç sahiplerine dağıtan, gayet cömert, eli açık ve çok tevekkül sahibi, makbûl bir zât idi.

Muhammed Mazhar (r.aleyh) Medîne-i münevverede ilim neşretmekte iken, bir hac mevsiminde, İslâm âlimlerinin ve evliyânın gözbebeği, zamanın bir tanesi, Silsile-i aliyye büyüklerinin otuzüçüncüsü olan Seyyid Fehîm bin Abdülhamîd Arvâsî (r.aleyh) ile buluştu. Bu iki büyük zât muhabbetle birbirlerine sarıldılar. Sohbet ettiler.

Ahmed Sa'îd hazretlerinin ikinci oğlu Mevlânâ Ebü's-Se'âdet Muhammed Ömer, 1244 (m. 1828) senesinde doğup, 1298 (m. 1881) senesinde Rampûr'da vefât etti. Oğlu Ebü'l-Hayr'ın hocası idi. Ebü'l-Hayr, 1341 (m. 1922) senesinde Delhi'de vefât etti. Kabri, Abdullah-ı Dehlevî dergâhında, büyükdedesi Ebû Sa'îd'in yanındadır. Ebü'l-Hayr'ın oğlu Ebü'l-Hasen Zeyd-i Fârûkî, 1324 (m. 1906) senesinde, Delhi'de Abdullah-ı Dehlevî dergâhında doğdu. Bu dergâhda senelerce ilim ve feyz neşretti. Câmi'ul-Ezher'de okuduğunu, Mısır'da Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi ile çok sohbet ettiğini de söylerdi. 1394 (m. 1974) senesinde Kandihâr'da bastırdığı, Fârisî Makâmât-ı ahyâr kitabında dedelerini uzun anlatmaktadır.

Diğer oğlu Mevlânâ Abdürreşîd, 1237 (m. 1821) senesinde Luknov'da doğdu. 1287 (m. 1870) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti. Bu da, oğlu Şah Muhammed Ma'sûm-i Ömerî'nin hocası idi. Şah Muhammed Ma'sûm-i Ömeri 1263 (m. 1847) senesinde Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin dergâhında doğdu. 1274 (m. 1858)'de İngilizler'in Delhi'de çıkardıkları (çıkaracakları) büyük fitne sebebiyle o da babası ve diğer yakınlarıyla birlikte Medîne-i münevvereye hicret etmiş idi. 1290 (m. 1873) senesinde Hindistan'a döndü. Bundan otuzüç sene sonra akraba ve talebesinden altmış kişi ile birlikte tekrar Medîne-i münevvereye gitti. 1341 (m. 1923) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti.

Ahmed Sa'îd hazretlerinin üç oğlunun da hâl tercümeleri, kendi maddelerinde ayrıca verilmiştir.

Bunlardan başka, Abdülhamîd ve Rûşen-ârâ isimlerinde bir erkek ve bir kız evlâdı daha olup, bu ikisi küçük yaşta vefât ettiler.

Ahmed Sa'îd hazretlerinin, kıymetli eserleri olup, ba'zılarının isimleri şöyledir, 1- Saîd-ül-beyân fî mevlid-i seyyid-il-insü vel-cân, 2- Ez-zikr-uş-şerîf fî isbâtı mevlid-ül-münîf, 3- İsbât-ül-mevlidi vel-kıyâm, 4- El-fevâid-üz-zâbıta fî isbât-ir-râbıta, 5-El-Enhâr-ül-erbe'a, 6- Tahkîk-ül-hakk-ül-mübîn fî ecvibet-il-mesâil-il-erbe'în, 7- El-Hakk-ül-mübîn fî reddi ale'l-vehhâbîn, 8- Mektûbât-ı Ahmediyye.

Ahmed Sa'îd hazretlerinin Tahkik-ül-hakk-ül-mübîn kitabından ba'zı kısımlar:

Kabir ziyâret eden kimse kabre varınca; "Esselâmü aleyküm yâ ehle dara kavmin mü'minîn. Ve innâ inşâallahü an karibün biküm lâhıkûn" der. Yâsîn-i şerîf okur.

Bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "Bir kimse, kabristandan geçerken, onbir kerre İhlâs sûresi okuyup, sevâbını meyyitlere hediye ederse, kendisine ölüler adedince sevâb verilir."

Meyyiti ziyâret, onu hayâtında iken ziyâret gibidir. Ziyâret eden yüzünü meyyitin yüzüne döner. Ziyâret ettiği zât büyük bir zât olup, dünyâda iken kendisini ziyâret ettiğinde huzûrunda nasıl duruyorsa o edeb ile durur. Hayâtında iken, huzûrunda bulunduğunda edebe riâyetle biraz uzakça oturuyorsa, kabrini ziyâret ederken, yine aynı şekilde hareket eder.

Ziyâret ettiği kimse ile, ünsiyeti, yakınlığı çok olup, beraber oturuyor, yakınında bulunuyor idiyse ziyâret ânında da o şekilde yakın oturabilir.

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "Bir kimse tanıdığının kabri yanından geçerken selâm verirse, meyyit bunu tanır ve selâmına cevap verir."

Tavâli'ul-envâr kitabında diyor ki: "Tefekkür ile ve kendinden evvel vefât etmiş olan akraba ve dostlarının hâlinden ibret alarak kabir ziyâreti yapmak, katı kalbleri yumuşatmakta pek fâidelidir. Bu sebeple kabir ziyâretini çok yapmak lâzımdır.

Enes ( radıyallahü anh ), Resûlullah efendimize; "Yâ Resûlallah! Biz mevtalarımız (ölülerimiz) için sadaka veriyoruz. Onlar nâmına (sevâbı onlara olmak üzere) hac yapıyoruz. Onlara duâ ediyoruz. Bu yaptıklarımız onlara ulaşır mı?" diye suâl edince, Resûlullah ( aleyhisselâm ); "Evet. Onlara ulaşır ve bunlardan dolayı sevinirler" buyurdu.

Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiklerine göre, bir kimse amelinin sevâbını, ölü veya diri başka bir kimseye hattâ birçok kimseye verebilir. Bu sevâblar taksim edilmeksizin kendilerine hediye olunanların hepsine ayrı ayrı olarak gider ve hediye edenin sevâbında da bir eksilme olmaz. İnsanın; namaz, oruç, hac, sadaka, Kur'ân-ı kerîm okumak, zikr ve daha başka iyiliklerini meyyitlere hediye etmesi çok fâidelidir. Bu iyilikler meyyite ulaşır ve ona fâide verir.

Çok kimse kabir ehlinden istifâde edildiğine inanmıyor. "Kabir ziyâreti, ölülere okumak ve onlara duâ etmek için yapılır" diyorlar. Tasavvuf büyükleri ve fıkıh âlimlerinden çoğu ise, kabirdekilerden yardım görüldüğünü bildirdiler. Keşf sahibi olan evliyâ da, bunu sözbirliği ile bildirdiler. Hattâ, bunlardan çoğu, rûhlardan feyz alarak olgunlaştıklarını haber vermişlerdir. Böyle olgunlaşıp, yetişenlere üveysî denilmiştir. Abdülhakîm-i Siyâlkûti hazretleri buyuruyor ki: "Ölü, yardım yapamaz diyenlerin, ne demek istediklerini anlıyamıyorum. Duâ eden, Allahü teâlâdan istemektedir. Duâsının kabûl olması için, Allahü teâlânın sevdiği bir kulunu vâsıta yapmaktadır. Yâ Rabbî! Kendisine bol bol ihsânda bulunduğun bu sevgili kulunun hatırı ve hürmeti için bana da ver demektedir. Yahut, Allahü teâlânın çok sevdiğine inandığı bir kuluna seslenerek; "Ey Allahın velîsi! Bana şefaat et' Benim için duâ et! Allahü teâlânın, dileğimi ihsân etmesi için vesile, vâsıta ol!" demektedir. Dileği veren ve kendisinden istenilen, yalnız Allahü teâlâdır. Velî, yalnız vesiledir, sebeptir. O da fânidir. Yok olacaktır. Hiçbirşey yapamaz. Tasarrufa, gücü, kuvveti yoktur. Bu şekilde söylemek, böyle inanmak şirk olsaydı, Allahdan başkasına güvenmek olsaydı, diriden de duâ istemek, birşey istemek yasak olurdu. Diriden duâ istemek, birşey istemek, dînimizde yasak edilmemiştir. Hattâ müstehab olduğu bildirilmiştir. Her zaman yapılmıştır. Buna inanmayanlar, öldükten sonra kerâmet kalmaz diyorlarsa, bu sözlerini isbat etmeleri lâzımdır. Evet, evliyânın bir kısmı öldükten sonra, âlem-i kudse yükseltilir. Huzûr-u ilâhîde herşeyi unuturlar. Dünyâdan ve dünyâda olanlardan haberleri olmaz. Duâları duymazlar. Birşeye vâsıta, sebep olmazlar. Dünyâda olan, diri olan evliyâ arasında da böyle meczûblar bulunur. Bir kimse, kerâmete hiç inanmıyor ise, hiç ehemmiyeti yoktur. Sözlerini isbat edemez, Kur'ân-ı kerîm,

hadîs-i şerîfler ve asırlarca görülen, bilinen olaylar, onu haksız çıkarmaktadır. Bir câhil, bir ahmak, dileğini Allahü teâlânın kudretinden beklemeyip, velî yaratır, yapar derse, bu düşünce ile ondan isterse, bunu elbet yasak etmeli, ceza da yapmalıdır. Bunu ileri sürerek, İslâm âlimlerine, âriflere dil uzatılamaz. Çünkü, Resûlullah ( aleyhisselâm ) kabir ziyâret ederken, mevtaya selâm verirdi. Mevtadan birşey istemeği yasak etmedi. Ziyâret edenin ve ziyâret olunanın hâllerine göre, kimine duâ edilir, kiminden yardım istenir. Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) kabirlerinde diri olduklarını her müslüman biliyor. Buna karşı kimse birşey diyemiyor. Fakat, evliyânın kabirde yardım yapacaklarına, onlardan yardım istenmesine inanmayanları işitiyoruz."

Resûlullahın ( aleyhisselâm ) kabr-i şerîfini ziyâret: Resûlullah efendimizin kabrini ziyâret eden kimse, dünyâ işlerini ve bu ziyâretle alâkalı olmayan herşeyi kalbinden çıkarır. Bunun için gayret gösterir. Bu gayrete, kalbinde, Resûl aleyhisselâmdan istimdâd (yardım isteme) hâli meydana gelinceye kadar devam eder.

Dünyâ sevgisi ve nefsin arzu ve istekleri gibi kirli düşüncelerle meşgûl olan bir kalb, Resûlullah efendimizin yardımlarına kavuşmaktan mahrûmdur. Hattâ o huzûrda böyle bir kalb ile bulunmak bile uygun değildir. Mümkün olan nisbette kalbini uygunsuz düşüncelerden temizlemeye gayret ederek ve o huzûrda bulunmaya lâyık olmadığını düşünerek, mahzûn bir gönülle, Resûlullah efendimizin af ve merhametlerinin genişliğinde ümitli olarak O'nun ( aleyhisselâm ) kabr-i şerîfinde bizim bilmediğimiz bir hayat ile diri olduğunu, ziyâretine gelenleri, ziyâretçinin derecesi, hâli ve kalbine göre tanıyıp, yardım ettiğini ve daha bunun gibi şeyleri düşünerek ziyâret eder. Muhabbet ve bağlılığı nisbetinde o deryadan feyz alır. İki cihan saadetine kavuşmanın, ancak ve yalnız dünyâ ve âhıretin efendisi olan Muhammed aleyhisselâma tâbi olmaya bağlı olduğunu düşünerek, her hâlinde O'nun ( aleyhisselâm ) sünnet-i seniyyesine uymağa çalışır.

İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretleri, İbn-i Ömer'den ( radıyallahü anh ) rivâyet ederek buyurdu ki: "Resûlullahın ( aleyhisselâm ) kabr-i saadetini ziyâret eden, kıble tarafından yaklaşır. Sırtını kıbleye verip, yüzünü kabr-i şerîfe döner. Sonra; "Esselâmü aleyke eyyühen-Nebiyyü ve rahmetullahi ve berekâtühü" der. Ayakta ziyâret etmenin, oturarak ziyâretten efdal olduğunu, İbn-i Hacer-i Mekkî bildiriyor. Hanefî fıkıh âlimlerinden, Rüknüddîn Ebû Bekr Muhammed Kirmanî buyuruyor ki: "Ziyâret ederken, namazda olduğu gibi sağ el sol elin üstüne konur."

Ziyâret sırasında kabr-i şerîfe dört zrâ' (iki metre kadar) yaklaşılır. Müstehâb olan bu şekilde olmasıdır. Daha fazla yaklaşmak büyüklerin, sâlih kimselerin âdetlerinden değildir. Âlimlerimiz böyle bildirmişlerdir.

Resûlullah efedimizin ( aleyhisselâm ) mübârek yüzüne karşı, iki metre kadar uzakta edeble durup, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) kendisini gördüğünü, selâmını ve duâlarını işittiğini, cevap verdiğini ve âmîn dediğini düşünerek ziyâretini yapan kimse, üzerinde emânet selâmlar varsa onları da söyler. Bundan sonra, Allahü teâlânın, kendisini, dünyâ husûsunda, ibâdet ve tâata muvaffak kılması, âhıret husûsunda da günahlarını af ve mağfiret etmesi için Resûlullah efendimizden şefaat ister. Ya'nî bunların nasîb olması için, O'nu vesile eder. Yaptığı duâların, O'nun hatırı ve hürmeti için kabûl olunmasını Allahü teâlâdan diler. "Yâ Resûlallah! Senden şefaat istiyorum" der. Bunu üç defa söyler.

Bundan sonra yarım metre sağa gelip; "Esselâmü aleyküm yâ halîfete Resûlullah (Ey resûlullahın halîfesi)" diyerek Hazreti Ebû Bekr'e selâm verir. Yarım metre daha sağa gelerek Hazreti Ömer'e de selâm verip, ziyâret eder. Bildirilen duâları okur. Sonra Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer'e hitâb edip; "Allahü teâlânın, işlerimizi (amellerimizi) kabûl etmesi, bizi müslüman olarak öldürüp, müslüman olarak diriltmesi, bizleri rahmeti ile kendi zümresi (olan sâlihler zümresi) içinde haşretmesi husûslarında, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) Allahü teâlânın katında bize şefaatçi olması için, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) katında sizi vesile ediyoruz" der.

Nezr (Adak):

Ahmed Sa'îd hazretleri, "Tahkîk-ül-hakk-ül-mübîn" kitabında, Kâdı Beydâvî'nin (r.aleyh), "Tavâli'ül-envâr" kitabından alarak buyuruyor ki: "Nezr; "Allahım, eğer hastamı iyi edersen veya kaybettiğim şeyi bana tekrar kavuşturursan veya şu hacetimi yerine getirirsen, falanca velînin kapısında (türbesinde hizmet eden ve o civarda) bulunan fakirleri senin için doyuracağım veya onların mescidine bir hasır alacağım veya lâmbalarını yakmaları için yağ satın alacağım ve sevâbını o velînin rûhuna

hediye edeceğim" gibi fakirlere fâidesi bulunan birşeyi adamak, bunu ifâde eden bir sözü söylemektir." Nezr bu demektir. Burada nezr, Allah içindir. O velî veya fakirler için değildir. Fakirlere verilen sadaka sevâbını velînin rûhuna hediye edip ve o velîyi vesile, vâsıta ederek Allahü teâlâdan istemekdir."

Ahmed Sa'îd-i Müceddidî hazretlerinin yazdığı, "İsbât-ül-mevlidi vel-kıyâm" kitabından ba'zı kısımlar:

"İmâm Ebû Abd bin el-Hâc (r.aleyh), Resûlullah efendimizin dünyâya teşrîf buyurdukları Rebî'ul-evvel ayı hakkında buyurdu ki: "Resûlullah efendimizin bu ayda dünyâya gelmeleri sebebiyle, Allahü teâlâ bu ayı, faziletli ve üstün kıldı. Bu ayda bize O'nu ( aleyhisselâm ) ihsân eyledi. Onun için, bu ayda, Allahü teâlânın bize olan bu büyük ni'metine karşılık, ibâdet ve hayır işlerini daha fazla yapmamız lâzımdır."

Resûlullah efendimize, Pazartesi günleri oruç tutmalarının hikmeti suâl olunduğunda, bu ayın faziletine işâret ederek; "Bu (Pazartesi günü), benim doğum günümdür" buyurmuştur. Bir ayın içerisindeki bir günün faziletini söylemek aynı zamanda bu ayın faziletini söylemek demektir. Bu bakımdan bu aya, lâyık olduğu hürmeti yapmak, Allahü teâlânın bu ayı üstün tuttuğu için üstün tutmak lâzımdır.

Zamanlar ve mekanların faziletli olmaları ancak, taşıdıkları ba'zı husûsiyetleri sebebiyledir. Meselâ, Pazartesi günü oruç tutmak çok faziletlidir. Çünkü, Resûlullah efendimiz o gün dünyâya teşrîf etmiştir. Bu sebeple Rebî'ul-evvel ayı girince O'na uyarak, bu aya lâzım gelen hürmeti göstermek lâzımdır. Resûl aleyhisselâm efendimiz, faziletli zamanlarda iyilik ve hayr işlerini daha çok yapardı."

İmâm-ı Kastalânî hazretleri Mevâhib-i ledünniyye kitabında diyor ki: "Allahü teâlâ, Adem aleyhisselâmı Cum'a günü yarattı. Cum'a gününde öyle bir saat (vakit) vardır ki, bir müslüman o saatte Allahü teâlâdan birşey istese, Allahü teâlâ o müslümanın isteğini red etmez, duâsını geri çevirmez. Buna göre, kâinatı O'nun hürmetine yarattığı, sevgili habîbi Muhammed aleyhisselâmın doğduğu saatin (vaktin) kıymetinin, Allahü teâlâ katında ne derece olduğu kolayca anlaşılır. Nitekim yukarıda da zikredildiği gibi, Katâde ( radıyallahü anh ) Resûlullahdan ( aleyhisselâm ) Pazartesi orucunu suâl edince; "Ben bu günde doğdum ve nübüvvetimin gelmesi (Peygamber olduğumun bildirilmesi) de o gün oldu" buyurmuştur."

İmâm-ı Müslim'in Müsned'inde Abdullah İbni Abbâs'dan (r.anhümâ) rivâyet, edilerek buyuruldu ki: "Resûlullah ( aleyhisselâm ) Pazartesi günü doğdu. Peygamber olduğunun bildirilmesi, hicrette Mekke-i mükerremeden (Sevr dağındaki mağaradan) çıkması, Medîne-i münevverede Kûba köyüne varması hep Pazartesi günlerinde olmuştur.

Ebû Muhammed Abdürrahmân bin İsmâil dedi ki: "Zamanımızda ortaya çıkan en güzel işlerden birisi de, her sene Resûlullahın ( aleyhisselâm ) dünyâya teşrîf ettiği gün sadaka verilmesi, iyilikler yapılması, güzel giyinilmesi, neş' eli ve sevinçli olunmasıdır. Bu günde bunları yapmak, kalbinde, Resûlullah efendimize olan sevinci, hürmeti ve Resûlullahın ( aleyhisselâm ) ümmeti olmayı nasîb eden Allahü teâlâya şükrü ifâde eder. Bu ve buna benzer rivâyetlerin çoğu Sîret-üş-Şâmiyye'de yazılıdır. İmâm-ı Rabbânî hazretleri, âdabına uygun olarak güzel sesle mevlid okumağı değil, tegannî yapılmasını, mevlid cemiyetlerine karıştırılmasını yasak etmiştir. Bunları, nağme yapmadan, (ya'nî sesi mûsikî perdelerine uydurarak, şarkı söyler gibi yapmadan) okumanın caiz olduğunu bildirip; "Fakat dinlerini kayıramayanlar bu şartları gözetemeyeceklerinden, buna da müsâade etmemek bu fakire daha uygun geliyor" buyurmaktadır. Mevlid cemiyetlerinde, kadın, erkek bir arada bulunmamak da şarttır."

Şafiî müftîlerinden Osman Hasen Dimyâtî (rahmetullahi aleyh) buyurdu ki: "Mevlid-i şerîfde, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) dünyâya teşrîflerinden (doğumlarından) bahseden kısmı okurken, O'na hürmet için ayağa kalkmanın güzel bir iş olduğunda şüphe yoktur. Böyle yapan kimse çok sevâba kavuşur. Çünkü, Resûlullaha ( aleyhisselâm ) hürmet ve ta'zim, Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya vesiledir ve O'na ta'zim ve hürmet, dinde yerine getirilmesi lâzım olan en büyük vazîfelerdendir. Dînimizin emrettiği şeylere kıymet vermek ve onları yapmak kalbdeki takvâdandır."

Âlimlerimiz, mevliddeki velâdet (doğum) bahsini okurken ayağa kalkılmasını çok güzel görmüşler, o sırada, Resûlullah efendimizin mübârek rûhâniyetlerinin orada hazır bulunacağını bildirmişlerdir.

Müslümanların, sâdece Resûlullah efendimizin dünyâya teşrîf buyurdukları gecede değil, Rebî'ul-evvel ayının bütün gecelerinde bayram yapmaları lâzımdır. Nitekim büyük hadîs âlimi Ahmed bin Muhammed Kastalânî hazretleri de, Mevâhib-i ledünniyye'de bu husûsu zikretmiştir.

Hâfız İbni Cezri diyor ki: "Ebû Leheb rü'yâda görülüp, ne hâlde olduğu soruldukta, kabir azâbı çekiyorum. Ancak, her sene, Rebî'ul-evvel ayının onikinci geceleri, azâbım hafifliyor. İki parmağım arasından çıkan serin suyu emerek ferahlıyorum. Bu gece, Resûlullah dünyâya gelince; Süveybe ismindeki câriyem, bunu bana müjdelemişti. Ben de, sevincimden, onu azâd etmiş ve ona süt annelik yapmasını emretmiştim. Bunun için, bu gecelerde azâbım hafifliyor" dedi. Âyet-i kerîme ile kötülenmiş olan, Ebû Leheb gibi azgın kâfirin azâbı hafifleyince, O yüce peygamberin ümmetinden olan bir mü'min, bu gece sevinir, malını dağıtır, (ya'nî gücünün yettiği kadar ihtiyâç sahiplerine yardımda bulunur, sadaka verir) böylece, Peygamberine olan sevgisini gösterirse, Allahü teâlâ ihsân ederek, onu Cennetine sokar. Mevlid cemiyeti yaparak, Kur'ân-ı kerîm ve mevlid-in-Nebî okumak, sonra yiyecek ikram etmek, sonra dağılmak, iyidir. Bunu yapana ve orada bulunanlara sevâb verilir. Bunun için, müslümanların mevlid gecelerinde toplanarak, mevlid kasidesi okumaları, tatlı şeyler yedirmeleri, hayrat ve hasenat yapmaları, böylece, o gecenin şükrünü yerine getirmeleri, müstehâb oldu. Sünen-i İbn-i Mâce şerhinde, haram, yasak şeyler karıştırmadan mevlid cemiyeti yapmanın zararlı olmadığı ve müstehâb olduğu bildirildi.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Hadîkat-ül-evliyâ 1, kısım sh. 139

2) Makâmât-ı ahyâr sh. 76

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1034, 1166, 1171, 1174

4) Makâmât-ı Mazhariyye

5) Makâmât-ı Saîdiyye

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 190

7) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 232


**AHMED TİCÂNÎ**

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Muhtâr Ticânî Magribî olup, künyesi Ebü'l-Abbâs'dır. 1150 (m. 1737) senesinde Cezayir'in güneyinde Ayn-ı Mâdî denilen yerde doğdu. Dedelerinden Seyyid Muhammed, Ayn-ı Mâdî kasabasına gelerek yerleşmiş, Berberî kabilelerinden biri olan Ticân ehlinden bir kadınla evlenmişti. Onun soyundan olan Ebü'l-Abbâs Ahmed'e, bu yüzden Ticânî nisbet edildi. 1230 (m. 1815) senesinde Fas'ta vefât etti. Kabri oradadır.

Küçük yaşta ilim tahsiline başlayan Ebü'l-Abbâs Ahmed Ticânî, doğum yeri olan Ayn-ı Mâdî kasabasında tahsilini tamamladıktan sonra, Fas, Evyâd ve Tilmsân'a gitti. Oradaki âlimlerden istifâde ettikten sonra Kâhire'ye, oradan da Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereye gitti. Bu sırada bütün ilimlerde kemâl derecesine ulaşmış, yaşı da otuzaltıya varmıştı. 1186 (m. 1772) senesinde hac etmek ve Resûl-i ekremi ( aleyhisselâm ) ziyâret etmekle şereflendi. Ayrıca Hindistan'dan gelip, Mekke-i mükerremede insanlara Allahü teâlânın yolunu göstermekle meşgûl olan Ahmed bin Abdullah'dan ilim öğrenerek çok istifâde etti. O mübârek zâtın, kısa bir zaman sonra vefâtı üzerine Kâhire'ye gitti. Gördüğü her büyükten istifâde etmeye çalıştı. Kâdiriyye ve Halvetiyye büyüklerinden feyz ve icâzet aldı. Üveysî olarak yetiştirildi. Evliyânın büyüklerinden Ahmed bin İdrîs'le görüştü. Ondan ilim öğrenip feyz aldı. Hilâfeti ile şereflendi. Âriflerin İmâmı, evliyânın önderi, âlimlerin rehberi, insanların baş tacı oldu.

Ebü'l-Abbâs Ahmed Ticânî (r.aleyh), Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymakta, Resûlullah efendimizin sünnet-i şerîfine tâbi olmakta çok titiz idi. Devamlı ilim ve ibâdetle meşgûl olur, Allah adamları ile sohbet etmekten ve Allahü teâlânın kullarına, dînimizin emir ve yasaklarını anlatmaktan çok hoşlanırdı. İnsanlar ilim ve feyzinden kolayca istifâde eder, onun vasıtasıyla kısa zamanda kalblerini temizlerler a'zâlarını Allahü teâlânın emir ve yasaklarına tâbi olmakla süslerlerdi. Birçok kerâmetleri görüldü. En büyük kerâmeti, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına tam uyması ve insanları İslâmiyetin emir ve yasaklarına uygun yaşamaya da'vet etmesi idi.

Ebü'l-Abbâs Ahmed Ticânî, yetiştirmiş olduğu pekçok talebesi vasıtasıyla, Afrika içlerinde İslâmiyetin yayılmasına, Kuzey Afrika ülkelerinde de insanların sünnet-i şerîfe uygun bir şekilde yaşamalarına vesile oldu. Onun gösterdiği yolda ilerleyen talebeleri, hocalarından öğrendikleri bilgileri belde belde, köy köy yaydılar. Talebelerinden Ali Arabî Magribî Fâsî, hocasının yüksek hâllerini ve kerâmetlerini anlatan; "Cevâhir-ül-me'ânî" isimli bir eser yazdı. Yine talebesinin talebesi olan Ömer Fûlî de; "Kitab-ür-remah" isimli eserinde, Ahmed Ticânî hazretlerinin yolunu ve üstünlüklerini anlattı. Bu eserlerin ikisi de 1344 senesinde Mısır'da yayınlanarak daha çok kimsenin istifâde etmesi sağlandı.

Ahmed Ticânî (r.aleyh), yetiştirmiş olduğu üstün talebeleri yanında pek kıymetli eserler de yazdı. Bu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Es-Sırrul ebhur fî evrâd-il-Kutb-il-Ekber, 2-Cevheret-ül-Hakâik fis-salâti alâ Hayr-ü-halâik, 3- Cevheret-ül-Kemâl fis-salât alâ Seyyid-il-İrsâl, 4- Hızb-ül-mügnî.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Cevâhir-ül-me'ânî. Kâhire 1345

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 349

3) Târih-ul-halef cild-2, sh. 38

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 183

5) El-A'lâm cild-1, sh. 248

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 143

7) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 386

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1077


**ALİ BİN SADREDDÎN KONEVÎ**

Hânefî mezhebi fıkıh âlimi olup, tasavvuf büyüklerindendir. Bedreddîn lakabı verilip, Konevî nisbet edildi, İmâm-ı Muhammed Birgivî'nin (rahmetüllahi aleyh), Birgivî vasıyyetnamesi ve Tarikat-ı Muhammediyye adlı eserlerini şerhetti. Ömrü boyunca ilim ve ibâdetle meşgûl olup, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirerek vakitlerini kıymetlendirdi. 1216 (m. 1801) senesinde vefât etti.

Ali bin Sadreddîn Konevî (rahmetüllahi aleyh), Birgivî vasıyyetnamesini şerhederken buyurdu ki:

"İmâm-ı Birgivî (rahmetüllahi aleyh), eserini yazmaya hamd ile başladı. Bunun sebepleri şunlardır: Birinci sebebi, Allahü teâlânın kitabına uymak içindir. Çünkü, ona hamd ile başlamak emrolunmuştur. İkincisi, Resûlullaha ( aleyhisselâm ) uymak içindir. Çünkü, Resûlullah ( aleyhisselâm ), hutbe ve va'zlarına hamd ile başlardı. Üçüncüsü, bu kitabı te'lîf etme saadetine erişmekten başka, üzerinde olan ni'metlerden dolayı edası vâcib olan şükürleri eda etmek içindir. Çünkü, ni'met verene şükretmek vâcibdir. Ahmed bin Abdullah Cerir; "Biz, insanın zâtına verilen seksenikibin ni'met saydık" buyurmuştur. Dördüncü sebep de, İslâm âdabı ile edeblenmek içindir. Zîrâ Allahü teâlâ, insanlara ve cinlere hamd etmelerini emreyledi. "Kulilhamdülillahi" buyurdu. Beşinci sebep, bir emr-i şerîfe hamd ile başlanmazsa o iş eksiktir. Onun faydası az olur.

Hamd dörttür: Kuldan Allahü teâlâya hamd, halktan devletin başındaki kimseye hamd, talebelerden hocaya hamd, fakirlerden zenginlere hamd. Bunlardan biri hakîkî hamd olup, diğer üçü mecazîdir. Hakîkî olanı, kulun Allahü teâlâya hamdetmesidir. Bütün hamdedicilerin hamdi, Allahü teâlâya mahsûstur.

Besmele: Misk-i anberden daha güzel kokulu, gün ve aydan daha nurludur. Cehennemden kurtuluş onunla, Cennette yüksek derecelere kavuşmak onunla, yine Cennette cemâlullahla şereflenmek onunladır. Besmele yazılı kâğıdı yerden kaldıranı, Allahü teâlâ sıddîklardan eyler. Nitekim Lokman Hakîm böyle bir ameli işlediği için hikmet ve nasîhata kavuştu. Cennette; bal, süt, su ve sâir içeceklerin ırmakları, büyük bir inciden yapılmış kubbenin içinde yazılı olan Besmelenin bir "he" ve üç "mim" harfinden akar. Besmele okuyan kimselerin o ırmaklardan içeceği bildirilmiştir. Beypazarî buyurdu ki: Allahü teâlânın üçbin ism-i şerîfi vardır. Binini melekler bilir, binini Peygamberler (aleyhisselâm) bilir, başkaları bilmez. Üçyüzü Tevrat'ta, üçyüzü İncîl'de, üçyüzü Zebur'da, doksandokuzu Kur'ân-ı azîmüşşândadır. Bir ismini, Allahü teâlâdan başka kimse bilmez. Bu üçbin esmâ-i şerîfenin ma'nâ-yı latifesi, Besmelede zikrolunan üç esmâ-i

latifenin içine yerleştirilmiştir. Bir kimse bu Besmele-i şerîfeyi yerli yerince okusa, Allahü teâlâyı bütün isimleri ile zikretmiş gibi olur. Hazreti Ali'nin evlâdlarından nakledildi ki: Allahü teâlâ kalemi yaratınca "Bismillah" yazmasını emreyledi. Kalem, Allahü teâlânın ism-i şerîfini işitince mütehayyir (hayrette kalıp) olup iki parça oldu. Parçalanmış hâlde başını Levh üzerine koyup bin yıl yattı. Sonra Allahü teâlâ, kaleme; "Rahmânirrahîm" ism-i şerîfini işittirdi. Hemen iki parça bir araya gelip eski hâlini aldı.

Besmele-i şerîfe hakkında daha birçok faziletler vardır. Lisanlar onların hepsini anlatmaktan ve kalemler onları yazmaktan âcizdir. Bu faziletlerinden biri şudur. Îsâ (aleyhisselâm) birgün, bir kabrin yanından geçerken, azâb meleklerinin kabirdeki ölüye azâb ettiklerini gördü. Geçip işine gitti. İşinden dönerken yine o kabrin yanından geçti. Kabirdeki meyyitin başında rahmet meleklerinin toplandığını ve ona çeşitli ni'metleri ikram ettiklerini gördü, iki rek'at namaz kılıp, Allahü teâlâya bu işin sırrından suâl eyledi. Allahü teâlâ; "O meyyit âsî idi. Azâbımda mahbûs idi. Hayatta olan oğlancığı bugün hocaya başlayıp; "Bismillâhirrahmânirrahîm" dedi. Ben de, çocuğu dünyâda benim ismimi zikrederken, kabirde babasına azâb etmeyi keremime lâyık görmedim. Ona azâb etmekten haya edip, azâbımı kaldırarak rahmet ve ihsânım ile muâmele eyledim" buyurdu.

Besmele-i şerîfe ondokuz harftir. Azâb meleklerinin sayısı da ondokuzdur. Besmele-i şerîfeyi okuyan kimseyi, Allahü teâlâ, Besmele-i şerîfe hareketiyle bu ondokuz meleğin azâbından muhafaza eyler.

Gün ile gece (birgün) yirmidört saattir. Besmelenin ondokuz harfi beş vakit namaz ile yirmidört eder. Yirmidört saat içinde işlenen günahlara Besmele keffâret olur.

Abdullah İbni Abbâs ( radıyallahü anh ) şöyle rivâyet etti: Peygamberimiz ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "Hoca çocuğa, Besmele okur, çocuk da söyleyince, Allahü teâlâ, çocuğun, anasının, babasının ve hocasının Cehenneme girmemesi için senet yazdırır." Allahü teâlâ bu ni'metini cümlemize müyesser eylesin (Âmîn).

Hak teâlâ kullarına ba'zı şeyleri emretmiş ve ba'zı şeyleri de nehyetmiş, yasaklamıştır. Emîr ve nehyettiği şeylerin ba'zısını Kur'ân-ı kerîmde bildirerek, ba'zısını Resûlullahın ( aleyhisselâm ) dilinden hadîs-i kudsî veya hadîs-i şerîf şeklinde beyân ederek bildirmiştir. Hakîkatte emir ve nehyedici Allahü teâlâdır. Muhammed aleyhisselâm tebliğ edicidir.

Ba'zı şeyleri farz, ba'zı şeyleri vâcib, ba'zı şeyleri haram, ba'zısını tahrimen veya tenzîhen mekrûh, ba'zı şeyleri de mübah kılmıştır. Resûlullah efendimiz de ba'zı şeyleri sünnet ve ba'zı şeyleri müstehâb buyurmuştur.

Farz: Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde yapılmasını açıkça emrettiği şeylere, ya'nî bu emirlere farz denir.

Farz üç kısma ayrılır: Bunlar da farzdan evvel farz, farz içinde farz, farzdan sonra farzdır. Farzdan evvel farz; Allahü teâlâyı bilmek, farz olan şeylerin ilmini bilmek, ya'nî ilmihâlini bilmektir. Farz içinde farz; bildikleri ile amel ederken ihlâs sahibi olmaktır. Farzdan sonra farz ise şirkten sakınmaktır. Bunları böyle bilmek ve inanmak herkese farz-ı ayndır.

Farzın i'tikâdı (farz olduğuna inanmak) farz, ilmi farz, miktarı farz, vakti farz, vaktinde edası farz, kazaya bırakırsa kazası farz, keffâreti lâzım olan farzların keffâreti farz, edada ve kazada niyeti farz, inkârı küfürdür. Riyası haram, ucbu haram, sum'ası (başkalarının işitmelerini istemek) haram, cehli haram, ya'nî bu bildirilen farzları bilmemek haramdır.

Farzı ehemmiyet vermediği için veya hafife aldığı için terketmemişse imansız olmaz. Fakat Cehennem azâbına lâyık olur. İnanmayan, ehemmiyet vermeyerek ve hafife alarak terkeden imansız olur. Bu farzlardan biri îmândır. İmânın altı şartına kalb ile inanıp, dil ile söylemek, âkil ve baliğ olan herkes üzerine farzdır. Bu altı şarttan birini inkâr eylese veya şüphe etse veya tereddüt eylese veya hâli-i zihn olsa (inanmak veya inanmamaktan birini bile düşünmese) mü'min olmaz. Abdest almak, cünüblükten gusletmek, beş vakit namaz kılmak, Ramazan orucunu tutmak, zenginlerin zekât vermeleri ve Kâ'be-i muazzamayı hac etmeleri gibi husûslar da, Allahü teâlânın kullarına farz kıldığı husûslardandır.

Vâcib: Vâcib oldur ki, onu Allahü teâlâ buyurmuş ola, buyurduğu şüpheli delîl ile belli olmuş ola. Ya'nî o delîlin delâleti kat'î olmaz ve başka birşeye delâlet etmesi ihtimâli olması. Vacibi işlemeyen, fâsık ve azâba müstehak olur. Allahü teâlânın muradı başka birşey olmak ihtimâli olduğu için vâcib olduğuna inanmayan imansız olmaz. Vitr namazı,

zenginlerin Kurban bayramında kurban kesmeleri ve Ramazan bayramında fıtra vermek gibi...

Mübâh: işlenmesinde sevâb ve günah olmavan şeylerdir. Helâlliği sabit, nehyi de olmayan sevâb ve ceza beyân olunmayan şeylerdir. Oturmak, yatmak ve yürümek gibi. Eğer niyetsiz olursa mübah olur. Zira amel cisim gibi, niyet rûh gibidir. Ameller aynı olsa da niyetler değişik olur. Eğer yatmaktan maksat; "Vücûdumda olan yorgunluk gitsin de ibâdete kuvvet kazanayım, yahut teheccüd namazı kılmak için akşamdan uyuyayım, yahut dilimden mü'minler eziyet çekmesinler" olursa ibâdettir, sevâbtır.

Haram: Allahü teâlânın, "Yapmayınız" diye açıkça men ve yasak ettiği şeylerdir. Haramı işleyen Cehennem azâbına lâyıktır. Harama helâl diyen imansız olur. Haksız yere adam öldürmek, zinâ etmek ve köpek artığını yemek-içmek gibi. Köpek arttığı necistir, zarûret hâli müstesnadır.

Mekrûh: Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) beğenmediği ve ibâdetlerin sevâbını gideren şeylere denir. Onu işleyen azâba müstehak olmaz. Helâl diyen kâfir olmaz. Lâkin itaba, ya'nî azarlanmaya ve şefaatten mahrûmiyete lâyık olur. At etini yemek gibi. Ba'zı âlimler, bunun tenzîhen mekrûh olduğunu söylediler, sahih olanı da budur. Peygamberimizden ( aleyhisselâm ); "At etini yemek bizim için caiz midir?" diye suâl edildi. "Caizdir ve temizdir" buyurdu. Bu esnada müslümanların yiyeceğe ihtiyâçları vardı.

Daha sonra bir gazâda tekrar suâl edildi, at etini yemeye izin vermediler. Bu sırada yiyeceğe ihtiyâçları yok idi. Önceki hadîs-i şerîfi İmâm-ı Şafiî, sonraki hadîs-i şerîfi Ebû Hanîfe delîl aldı. Evlâ olan yememektir.

Sünnet: Allahü teâlânın açıkça bildirmeyip, yalnız Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) yapılmasını övdüğü, yahut devam üzere yaptığı, yahut yapılırken görüp de mâni olmadığı şeylere sünnet denir. Sünneti terk edene azâb olmaz. Lâkin ıtâba (azarlanmaya) müstehak olur. Misvak kullanmamak gibi. Dişi sararınca, ağız kokusu değişince, uykudan kalkınca, namaza durmadan önce misvak kullanmak mekrûhtur diyenlerin sözleri mu'teber değildir Eğer dişinin kanama korkusu varsa yavaş yavaş sürmeli, dişe ve dile de olsa sürüp, misvak kullanmayı terketmemelidir. Peygamberimiz ( aleyhisselâm ) dişleri misvâklayarak kılınan bir namazın, misvâksız kılınan yetmiş vakit namazdan efdal olduğunu beyân buyurmuşlardır. Oğlan çocuklarına da misvak kullanmayı âdet ettirmek müstehâbdır. Kadınların dişleri zayıftır. Onlar için sakız, misvak yerine geçer. Ezan ve ikâmet okumak, cemâatle namaz kılmak, oğlan çocuklarını sünnet ettirmek ve evlendiği vakitte yemek yedirmek sünnettir.

Sünnet ikidir. Biri sünnet-i müekkededir. Buna sünnet-i hüdâ da denilir, işlemesi vâcib hükmünde olup, terki de vacibin terki gibi tahrîmen mekrûh olduğu için, vâcib mesabesinde görüldü. Ba'zı ulemâ, sünnetin terki tenzîhen mekrûhtur dedi. Sabah namazının sünneti, yatsı namazının iki rek'at son sünneti, Cum'a namazının ilk ve iki rek'at son sünneti, akşam namazının sünneti, Cum'a namazının dört rek'at ilk sünneti ve dört rek'at son sünneti, müekked sünnetlerdendir. Biri de sünnet-i gayr-i müekkededir. İkindi ve yatsı namazının ilk sünneti gibi. Biri de sünnet-i kifâyedir. Ezan ve ikâmet sünneti gibi ki, bir müslüman okuyunca diğerinden sakıt olur. Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) dört halîfesinin de sünnetleri vardır. Hazreti Ebû Bekr'in sünneti, Kur'ân-ı kerîmi mıshaf hâline getirip toplamak. Hazreti Ömer'in sünneti Ramazan'ın başından sonuna kadar teravihi cemâatle kılmak. Hazreti Osman'ın sünneti, Cum'a günü hutbeden önce ezan okumak. Hazreti Ali'nin sünneti, her hafta, başını traş etmektir.

Müstehâb: Resûlullahın ( aleyhisselâm ) ömründe bir iki kere veya daha fazla işlemiş olduğu, fakat çok kere terk eylediği şeylere denir, işlemeyene ıtâb (azarlama), azâb ve şefaatten mahrûmiyet yoktur, işleyene ise, sevâb çoktur. Nafile namaz kılmak, nafile sadaka vermek, nafile oruç tutmak gibi.

Müstehâb da iki çeşittir. Biri Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) ümmetine öğretmek için ba'zı kere işlediği şeylerdir. İkincisi ulemânın müstehâb gördüğü şeylerdir. Hutbenin sonunda; "İnnallahe ye'müru bil-adli... "âyetini okumak ve Cum'a gününde zuhr-i âhır namazı kılmak gibi. Zuhr-i âhır namazını Resûlullah ( aleyhisselâm ) ve Eshâbı (radıyallahu anhüm.) kılmamış, sonra gelen ulemâ kılmışlardır. İmâm-ı Yûsuf, zuhr-i âhırdan sonra iki rek'at namaz daha kılmıştır. Peygamberimizin doğduğu günün yıl dönümünde sevinmek, mevlid okumak müstehâbdır, bunlara sevâb vardır. Sekiz rek'at teheccüd namazı, altı rek'at evvâbin namazı, iki rek'at abdestten sonra kılınan şükr-i vüdû' namazı, dört rek'at tesbih namazı, iki rek'at husuf (ay ve güneş tutulması) namazı, Kur'ân-ı kerîmi ezberlemek için kılınan iki

rek’at namaz, nikâh etmek için kılınan iki rek’at namaz, iki rek’at tövbe namazı, rüzgârın defi ve kar çokluğuna karşı kılınan iki rek’at namaz gibi, bunları kılmak müstehâbdır.

**Ahlâk-ı zemîme (Kötü ahlâk):**

“Mü’minler kalblerini temizleyip arıtsınlar. Mü’minlere sû-i zan etmekten sakınsınlar. Azıcık bir alâmet ile, şüphe ile onun günah işlediğine, kötü bir iş yaptığına hükmetmesinler. Mümkün oldukça onun sâlih olduğunu düşünsünler. Sû-i zan (mü’min kardeşini kötü bilmek) haramdır. Ama, namazı terk etmek, şarap içmek, zulüm etmek, yalan yere yemîn etmek, zinâ etmek gibi günahları işlerse, veyahut da galip zan ifâde eden; meyhâneye girmek, fâsıklarla ve zâlimlerle konuşmak gibi kuvvetli delîller bulunursa, böyle kimselere Allah için buğzetmek lâzım olur. Bu sû-i zan olmaz.”

İmâm-ı Birgivî (rahmetüllahi aleyh), ilk önce ahlâk-ı zemîmeyi anlattı. Çünkü bir yer bina edildikten sonra, ilk önce silinip süpürülür, sonra ipeklerle süslenir. Sehl bin Abdullah (rahmetüllahi aleyh); “Kerâmet, kötü bir huyu, güzel ahlâk hâline getirebilmektir” buyurdu. Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ); “Ümmetimden bir taife, kötü ahlâkları sebebiyle sırat köprüsü üzerinden yağmur gibi Cehenneme dökülecektir” buyurdu.

Kalb bütün a’zâların başıdır. O iyi olursa bütün a’zâlar iyi olur. Allahü teâlâ; “Yâ eyyühellezîne âmenû” buyurdu. “Yâ” ile kalbe, “Eyyû” ile rûh’a. “Ha” ile nefse buyurur. Sanki; “Ey kalb huzûra gel, ey rûh rü’yete gel, ey nefs hizmete gel” buyurur.

Kalb hastalıklarından biri riyadır. Riya, âhıret amellerini yaparak, âhıret yolunda olduğunu göstererek, dünyâ arzularına kavuşmak demektir. Bunun üstünde küfür ve i’tikâdda bid’at vardır. Bunlar diğer kalb âfetlerinin en kötüleridir. Onun için riyaya şirk-i asgar (küçük şirk) denilmiştir. Bilhassa ücret karşılığı Kur’ân-ı kerîm okumaktan çok sakınmalıdır. Aldığı ücret haram olduğu gibi, dünyâ için okuduğu için de âsî, günahkâr olur. Riya sahibi, ameli ile halkın meylini kendisine çekmeye çalışır. “Oruç bizi zayıflattı”, “Çok az yemek yedim” gibi sözlerle, dünyâya meyletmediğini, ibâdete düşkün olup, zühd ve takvâ sahibi olduğunu söylemeye çalışır. “Sofi” desinler diye, onların giydiği kalın elbiselerden giyer, kısa, yamalı ve eski elbise giyer. Başkalarının onu bu haliyle sevmelerini ister. Ba’zıları da, başkasına gösteriş için güzel elbiseler giyer, evinde giydiği elbise ile başkalarının yanına çıkmaz. Va’z edenler, Kur’ân-ı kerîm okuyanlar, seslerini insanlara beğendirmek için ince ve hazîn bir şekilde çıkarırlar. “Kur’ân ezberledim” demek ve başkalarının doğru sözünü reddetmek de riyadır.

Kalb hastalıklarından biri de haseddir. Hased; kıskanmak, çekememek demektir. Allahü teâlânın ihsân ettiği ni’metin bir kimseden çıkmasını istemektir. Bu; sıhhat, mal, evlâd, ilim, reîslik, makam ve mansıp gibi şeylerde olur. Faydası olmayan, zararlı olan birşeyin, din kardeşinden ayrılmasını istemek hased olmaz, gayret olur. İlmini, mal-mevki ele geçirmek, günah işlemek için kullanan din adamından, ilmin gitmesini istemek gayret olur. Malını haram işlemek zulüm etmek, İslâmiyeti yıkmak için, bid’ati ve günahları yaymak için kullananın malının yok olmasını istemek de hased olmaz, din gayreti olur. Din kardeşindeki ni’metlerin onda olduğu gibi kendisinde de olmasını istemek hased olmaz, gıpta, imrenmek olur. Gıpta güzel bir huydur. İslâmiyetin ahkâmına, ya’nî farzları yapmağa ve haramlardan sakınmağa riâyet eden, gözeten sâlih kimseye gıpta edilmesi vâcibdir. Dünyâ ni’metleri için gıpta etmek tenzîhen mekrûh olur.

Kibir: Kalb hastalıklarından biri de kibirdir. Kendisini başkalarından üstün görmek demektir ki, haramdır. Hadîs-i şerîfde Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: “Allahü teâlâ buyuruyor ki, kibriyâ, üstünlük ve azamet bana mahsûstur. Bu ikisinde bana ortak olanı Cehenneme atarım, hiç acımam.” Allahü teâlânın emrine muhalefet edip de ilk defa kibirlenen şeytan oldu. Şeytan, Hazreti Âdem’e secde etmekle emrolununca; “Ben ondan üstünüm. Toprağa karşı niçin secde edeyim” diyerek kibirlendi. “Beni ateşten, onu çamurdan yarattın” deyip Rabbine karşı geldi. Ateşin alevini, latîfliğini ve ışık yaydığını görünce, onu sudan ve topraktan üstün sandı. Hâlbuki üstünlük, kendini üstün görmekte değil, tevâzu göstermekle olur. Kibirden çok sakınmak lâzımdır. Fakirlerin da’vetine gitmemek, iki parmak ile yemek yemek (üç parmakla yemek lâzımdır), sofraya düşen yiyecekleri yememek, uzun elbise giymek, kibrinden elbisesinin söküğünü dikmemek, yemek pişirmemek, evinin hizmetini görmemek, hizmetkârı ile beraber yemek yememek, fakirlerin yanına oturmamak kibirdir. Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ), koyun sağar, merkebe biner ve ev hizmetini görürdü.

Ucb: Kalb hastalıklarından biri de ucbdur. Ucb, yaptığı ibâdetleri ve iyilikleri kendinden bilip, onlarla övünmek demektir. Ni'meti ulu görüp, ni'meti göndereni unutmak ve ni'mete meyletmek de ucbdur. Ucb, ni'meti verenle aradaki bağı unutup, amelin ve ibâdetinin de Allahü teâlânın tevfik ve ihsanıyla olduğundan gâfil olmaktır. Ucbun sebebi, cehâlettir, ilâcı, herşeyin Allahü teâlâdan olduğunu bilmektir.

Hıkd: Kalb hastalıklarından biridir. Kin tutmak demektir. Bir dünyâ mes'elesi için kalbiyle sevmemek, o kimseden nefret ederek ona düşman olmak, başkasını aşağı görmek, o kimse hakkında kötülük düşünmektir. Ama bir kimseyi başkalarına ve kendisine zulmettiği için sevmemek veya fısk ve günâhından dolayı sevmemek hıkd olmaz. Bu gadab-ı fillah, Allahü teâlânın rızâsı için sevmemektir.

Hubb-ı dünyâ: Kalp hastalıklarından biridir. Kişinin dünvâda zevk etmek istemesidir. Eğer, haram ile zevk etmek isterse haram olur. Eğer helâl ile zevk etmek isterse haram değildir. Ama mezmûmdur, kötülenmiştir. Gönül verip çoğalmasına çalışmamak lâzımdır. Peygamberimiz ( aleyhisselâm ); "Dünyâyı sevmek bütün günahların başıdır" buyurdu. Dünyâ mel'ûndur. Allahü teâlânın düşmanıdır, ibâdetlerin yapılmasına mâni olur. Günah işlemeye ve Cennette derecelerin düşmesine sebep olur. Dünyâ belâ ve mihnet yeridir. Buradan zevk almak istemek ahmaklıktır. Zîrâ zevk Cennettedir. Akıllı kimse dünyâya gönlünü bağlamaz.

Bakma bunun karasına akına,
Gönül verme bostanına bağına.

Dâr-ı dünyâ bir misâfirhânedir,
Göç bayrağın kurmayan divânedir.

Dünyâ, hevâ, şeytan, nefsin; almak diler îmânını,
Al ibret, lütf et, uyan, ısmarla Hakka canını.

Şayet öğüt tutmaz isen, fikr-i kefen etmez isen,
Doğru yola gitmez isen, anmazlar adın sânını.

Abdullah İbni Abbâs ( radıyallahü anh ) şöyle rivâyet etti: Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki: "Kıyâmet gününde dünyâyı, kötü kokulu bir kocakarı sûretinde mahşer yerine getirirler. Mahşer ehli; "Bu kimdir?" diye sorduklarında, melekler; "Bu sizin muhabbet edip öğünerek kıskandığınız, birbirinize buğz edip küstüğünüz dünyâdır" derler. Sonra dünyânın Cehenneme atılması murâd olununca dünyâ; "Yâ Rabbî bana tâbi olanlar vardı" der. Hak teâlâ dünyâyı ehli ile birlikte Cehenneme atar."

Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) buyurdular ki: "Dünyalık olan şeylerin Allah indinde sivrisinek kanadı kadar kıymeti olsaydı, kâfire bir yudum su vermezdi. Allahü teâlâ dünyâya rahmet nazarı ile nazar etmedi. Siz de nazar etmeyip ikrah ediniz." Dünyâyı taleb edenin âhıretten nasîbi olmaz.

Hubb-ür-riyâset: Hubb-ür-riyâset; başkan olmak sevgisi ve herkes tarafından bilinip tanınan bir adam olmayı sevmektir. İnsanlara hükmetmek, ders vermek, va'z vermek gibi kendisini insanlara tanıtacak mevkilerde bulunmayı sevmektir. Hubb-ür-riyâset, her halükârda mislinin bol olmamasını istemektir. Bu işte hırslı olanlar, ilmi ve malı kendisine eşit bir adam, onun yaptığı işi yapsa bundan hoşlanmazlar. Hubb-ür-riyâsetin, insanın dînine zararı sürüye salınmış aç kurdun zararından daha çoktur. Köpeği ve çobanı olmayan bir sürüye bir kurt girdiği zaman, o koyunlardan birini bile sağ koymaz. Bir makama bir mevkiye geçmek, başkan olmak arzusunun, dünyâ zevkleri, geçici lezzetler için olması kötülenmiştir. Allahü teâlânın dînine hizmet için olanı ise kötülenmemiş, bilâkis övülmüştür.

Makam, mansıp üzerine hırslı olmayan, ilim ve fazilet sahibi kimseye böyle bir vazîfe teklif edildiği zaman kabûl etmesi lâzımdır. Kabûl etmemek daha iyidir. Zîrâ İmâm-ı a'zam (rahmetüllahi aleyh) kadılığı bile kabûl etmemiştir.

Tûl-i emel: Kalb hastalıklarından biri de, tûl-i emel sahibi olmak olup, zevk ve safa sürmek için çok yaşamağı istemektir. Allahü teâlâya daha çok ibâdet etmek için uzun ömür istemek caiz ve mendûbtur. Peygamberimize ( aleyhisselâm ); "İnsanların en iyisi kimdir?" diye sorulunca; "İnsanların en iyisi, ömrü uzun ve ameli güzel olan kimsedir" buyurdu. "İnsanların en kötüsü kimdir?" denilince de; "İnsanların en kötüsü, ömrü uzun ameli kötü olandır" buyurdu.

Kalb hastalıklarından biri de, nefs-i emmârenin arzusuna tâbi olmaktır. Nefsi, yiyecekten, giyecekten, binadan, kadından ve başka türlü lezzetlerden neyi isterse, onları helâl ve haram demeden toplamaya çalışmaktır.

Kalb hastalıklarından biri de fakirlikten korkmaktır. Fakirlikten korkmak, Allahü teâlâya sû-i zanda bulunmaktır. Allahü teâlânın takdîrinden incinmek demektir. Allahü teâlânın takdîrine râzı olmak vâcibdir. O'nun takdîrine incinen kimse, râzı olmamış olur ve günahkâr olur.

Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) zamanında, Sa'lebe bin Ebî Hâtib isminde bir kimse vardı. Çok fakir idi. Her gece hücre-i saadete gider, Resûlullah efendimizden bir hadîs-i şerîf duyabilmek için çırpınırdı. Kendisine birazcık dünyalık verilmesi için duâ etmesini Resûlullaha ( aleyhisselâm ) rica etti. Resûlullah da ( aleyhisselâm ) ona duâ etti. Allahü teâlâ ona koyun verdi. Kısa zamanda sürü sahibi oldu. Sonra işinin çokluğundan namaza gelmez oldu. Zekât nisâbına mâlik olunca, Resûlullahın zekât istemek için gönderdiği me'mûra zekâtını vermedi. “Ben yahudi değilim, cizyeyi yahudiler verir” demek küstahlığında bulundu. Bir müddet sonra Resûlullaha ( aleyhisselâm ) zekâtını gönderdi. Kabûl buyurulmadı. Sonraları Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer de kabûl etmediler. Hazreti Osman'ın halifeliği zamanında öldü. Belinde hıristiyanlık alâmeti olan zünnârın bağlı olduğunu gördüler.

Fakirliğin sebepleri çeşitlidir: Dünyâ malı toplamakta çok hırslı olmak, günahta ısrarlı olmak, işlerinde hîle yapmak, zekâtını vermemek, namazda ta'dîl-i erkânı terk etmek, seher vaktinde uyumak, eli arkasında yemek yemek, dişi ile tırnağım kesmek, ekmek ufağına basmak ve sabah namazında mescidden erken çıkmak.

Kalb hastalıklarından biri de övülmeyi sevmektir. Elin alkışlamasını sevmek ve arzu etmek, şirk-i asgar olan riyanın alâmeti ve delîlidir.

Nefsinin garazından dolayı hiddetlenip gadaba gelmek de kalb hastalıklarındandır. Sakınmak lâzımdır. Ama Allah için gadaba gelmek güzeldir, övülmüştür. Allahü teâlânın yasaklamış olduğu bir kötülüğü görünce gadab etmek böyledir.

Kalb hastalıklarından biri de, hak sözü kabûl etmemekte inâd etmektir. Hakkı bildiği hâlde inkâr etmek ve doğruyu kabûl etmekten ar eylemek kibir alâmetidir. Resûlullah efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem): “Kalbinde zerre kadar kibir bulunun kimse Cennete girmez” buyurdu.

Hiçbir kıymeti olmayan dünyalık şeylere karşı haris olmaktan, ya'nî başkasının elinde olan malda gözü olmaktan sakınmalıdır. Tama' ve bahlden de (cimrilikten de) sakınmak lâzımdır. Resûlullah ( aleyhisselâm ); “Dikkat ediniz! Allahü teâlânın Cennetine koymayı va'dettiği ve benim de kefil olduğum kimseler cömertlerdir. Allahü teâlânın Cehennemine koyacağını bildirdiği kimseler cimrilerdir” buyurunca, Eshâb-ı Kirâm (radıyallahu anhüm); “Cömert ve bahîl kimdir?” diye suâl ettiler. Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ); “Cömert, malında bulunan Allahü teâlânın hakkında cömertlik edendir. Bahîl, Allahü teâlânın hakkını men edendir ve Rabbine cimrilik edendir. Haramdan kazandığını isrâf ederek dağıtmak cömertlik değildir” buyurdular.

Tamah sahibi, ağzında kemik bulunan köpeğe benzer ki, bu köpek bir su üzerine varınca, suda görünen kendi şeklini başka bir köpek zanneder. Onun ağzındaki kemiği alacağım derken kendi ağzındaki kemiği de kaybeder.

Hazreti Âdem bir kimse gördü. “Sen kimsin?” dedi. “Ben akılım” dedi. Hazreti Âdem; “Makamın nerdedir?” dedi. “Makamım dimağdır” dedi. Sonra güzel bir kimse daha gördü. “Sen kimsin?” dedi. “Ben hayayım” dedi. Hazreti Âdem; “Makamın nerdedir?” dedi. “Makamım gözdür” dedi. Sonra pis suratlı bir kimse daha gördü. “Sen kimsin?” dedi. “Ben İblîsin oğluyum” dedi. Hazreti Âdem; “Makamın nerdedir?” dedi. “Makamım dimağdır” dedi. Âdem (aleyhisselâm); “Dimağ aklın makamıdır” dedi. “Ben varınca akıl çıkar” dedi. Sonra bir kimse daha gördü. “Sen kimsin?” dedi. “Ben hışım'ım” dedi. “Makamın nerdedir?” dedi. “Makamım gözdür” dedi. Adem (aleyhisselâm); “Göz hayanın makamıdır” dedi. “Ben varınca o çıkar” dedi. Bir kimse gadaba gelse, şeytan beynine, hışım gözüne girer, Allah korusun belki selâmet bulmaz.

Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ); “Bir kimse gadaplandığı zaman abdeat alsın. Zira gadap ateştir, onu su söndürür” buyurdu. Bir hadîs-i şerîflerinde de; “Bir kimse intikama gücü yeterken gadabını yenerse, Allahü teâlâ onun kalbini îmân ile doldurur” buyurdu.

Hazreti Ömer ( radıyallahü anh ) halîfe iken, üzerinde bir gömleği vardı. Gömleğin oniki yerinde yaması vardı. Hazreti Fâtıma; “Beş yıldan beri Hazreti Ali ve benim döşeğimiz bir koç postudur. Gündüz üzerinde devemize yem veririz, gece yere döşeriz” buyurdu.

Sabreden fakirler, Allahü teâlânın sevgili kullarıdırlar. Mü'mine yakışan Allahü teâlânın sevdiği bu insanları mahbûb edinip, onları hakîr görüp horlamaktan uzak olmaktır.

Başkasının aybını araştırmamalıdır. Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ); "Bir kimse mü'min kardeşinin aybını araştırırsa, Allahü teâlâ da onun aybını araştırır. Allahü teâlâ, aybını araştırdığı kimseyi evi içinde de olsa rüsvây eder" buyurdu.

Yine buyurdu ki: "Bir kimse bir mü'min kardeşini, bir fâsıkın ayıbından ve mekrinden kurtarırsa, Hak teâlâ kıyâmet gününde ona bir melek müvekkel kılar, vücûdunu Cehennem ateşinden korur."

Emânete hıyânet etmemelidir. Resûlullah ( aleyhisselâm ) emânete hıyânet eden kimse için; "İmânı olmayandır" buyurdu. Bu hadîs-i şerîfi açıklayan Ehl-i sünnet âlimleri; "Îmân-ı kâmili yoktur" şeklinde te'vîl etmişlerdir. Gerek Hak teâlânın hakkını, gerekse kullarının hakkını yerine getirmek vâcibdir. Ademoğluna emânet çoktur, imân, akıl, haya, dil, göz, el, ayak, kulak, vücûd, evlâd, hanım, mal ve başkaları hep emânettir.

Peygamberimiz ( aleyhisselâm ) "Din kardeşini aldatmak ona hıyânettir" buyurdu. Kıyâmet günü hâinler ve gaddarlar için zulümleri miktârı rüsvây bayrağı dikilecektir. Mahşer halkı içinde rüsvây olacaklar; "Yâ Rabbî! Bu rüsvâylığı ben görmeden Cehenneme ulaşmayı kolaylaştır" diye yalvaracaklardır.

**Ahlâk-ı hamide (Güzel ahlâk):**

Evlâdıma, arkadaşlarıma ve cümle din kardeşlerime vasıyyetim, kalblerini güzel ahlâkla donatmaları, belâlara, mihnet ve sıkıntılara, hastalık ve diğer musibetlere sabırla katlanmaları, metanetsizlik göstermemeleridir.

Kalblerini güzel ahlâkla bezesinler, donatsınlar. Ya'nî ahlâk nûru ile yıkasınlar, Cennet ipekleri ile döşesinler, takvâ yorganı ile örtünsünler, helâl yastığı ile yaslansınlar, sabır sofrasını yaysınlar. Nitekim Resûlullah ( aleyhisselâm ); "Cümle ilmin başı sabır, yarısı îmândır" buyurmuştur. İnsan, mübtelâ olduğu belâya sabretmeli, tövbe ve istiğfarda bulunmalıdır. Musibete uğrayan kişi, uğradığı musibet yüzünden kahırlansa, yüzü değişip ağlasa bile, kimseye şikâyet etmeyip saçını sakalını yolmazsa, yine sabır sevâbına kavuşur.

Hazreti Ebû Bekr'in dişi tam bir sene boyunca bütün şiddeti ile ağrıdı. Sıkıntısını Allahü teâlânın hiçbir kuluna bildirmedi. Bir yıldan sonra Allahü teâlâ, Cebrâil (aleyhisselâm) vasıtasıyla Muhammed aleyhisselâma bildirdi. Peygamberimiz ( aleyhisselâm ) Hazreti Ebû Bekr'e; "Sen bir yıldır diş ağrısı çekermişsin. Şimdi Rabbim bana bildirdi. Niçin bana bildirmedin? Sana bir ilâç yapsa idik" buyurdu. Ebû Bekr ( radıyallahü anh ); "O'ndan gelen birşeyi başkasına söylemeğe utandım" dedi.

Musibete düçâr olunca, hâlini başkasına şikâyet etmeyip, kendisini bundan men edenlere, sevâbları, âhırette sayısız olarak verilir. Resûlullah ( aleyhisselâm ); "Bir kimsenin malına veya canına bir belâ isâbet etse, onu gizleyip kimseye şikâyet etmese, o kimseyi bağışlamak, Allahü teâlânın üzerine vâcib mertebesinde olur" buyurdu. Sabır, her ibâdetin ve her günahdan kaçınmanın aslıdır. Hâsseten günâha başlamaktan alıkoyar.

Evlâdım ve din kardeşlerim tevfîz eyleyip, bütün işlerini Allahü teâlâya ısmarlayalar. Herkesin işlerini gören, arzu ettikleri murâdlarına kavuşturan O'dur. Onlara birşeyi veren de vermeyen de ancak O'dur. Allahü teâlâdan sonu belirli olmayan birşey istendiği zaman; "Yâ Rabbî! Hayır ise müyesser et" demelidir. Zira hayrı olmayan birşeyin yokluğu, varlığından hayırlıdır.

Karun, Mûsâ'nın (aleyhisselâm) amca çocuğu ve kızkardeşinin de kocası idi. Allahü teâlâ Mûsâ'ya (aleyhisselâm) Tevrat'ı altın ile yazmasını emredince; "Yâ Rabbî! Altını nerede bulayım?" dedi. Hak teâlâ, Cebrâil'i (aleyhisselâm) gönderdi.

Mûsâ'ya (aleyhisselâm) kimyayı öğretti. O sıralarda Karun gayet fakir ve çoluk-çocuk sahibi idi. İbâdete de çok düşkün idi. Gündüzleri birşey yemez, oruç tutar, geceleri uyku uyumaz, ibâdetle meşgûl olurdu. Ailesinin nafakasını te'min etmek telâşından kurtulup da Allahü teâlâya ibâdetini arttırması için Mûsâ (aleyhisselâm), ona kimyayı öğretti. Karun'un o kadar malı oldu ki, hazînelerinin anahtarlarını develer taşırdı. Atına bindiği zaman bin köle ve bin câriyesi de atlarına binerlerdi. Herbirinin atlarının eğerleri ve giydikleri

altın idi. Ama, malı arttıkça ibâdet etmez oldu. Allahü teâlâ Mûsâ'ya (aleyhisselâm) vahyedip, Karun'un malından zekât almasını emretti. Karun hesâb etti. Malının zekâtı gözüne çok geldi. Vermeğe râzı olmadı. Mûsâ (aleyhisselâm) vermesi için ısrar etti. Karun, zekâtını vermediği gibi Mûsâ'ya da (aleyhisselâm) düşman oldu. İsrâiloğulları içinde cemâl sahibi (güzel) bir kadın vardı. Karun bunu evine çağırıp çok mal verdi. "Mûsâ (aleyhisselâm) (Hâşâ!) benimle zinâ etti" diye iftira etmesini istedi. Birgün Mûsâ (aleyhisselâm), İsrâiloğullarını başına toplamış nasihat ediyordu. "Bir kimse hırsızlık etse elini kesmek gerek, eğer yol kesse başını kesmek gerek, eğer zinâ etse taş ile taşlamak gerek" buyurunca, Karun; "Yâ Mûsâ! Sen de zinâ edince (Hâşâ!) hüküm yine böyle midir?" dedi. Mûsâ (aleyhisselâm); "Evet böyledir" buyurdu. Karun; "Benim şahidim vardır. Sen filan kadına zinâ ettin (Hâşâ!)" dedi. Kadın ortaya geldi. İftira atmağa yeltendi.

Hak teâlâ kadının kalbine korku verdi. Doğruyu söyledi. "Mûsâ (aleyhisselâm) benim yanıma gelmedi. Benden haberi yoktur. Ama Karun, Mûsâ'ya (aleyhisselâm) iftira etmem için bana çok mal verdi. Ben Allahtan korkarım, Kelîm'i olan Mûsâ'ya (aleyhisselâm) iftira etmem" dedi. Mûsâ (aleyhisselâm), Karun'dan Allahü teâlâya şikâyet eyledi. Hak teâlâ; "Onu helak etmekte yeri senin hükmünde kıldım" buyurdu. Mûsâ (aleyhisselâm), asasını yere vurdu. Karun'un tahtına işâret eyledi. Karun'un tahtını yer yuttu. Karun ayaklarına kadar yere battı ve yalvarmaya başladı. Mûsâ (aleyhisselâm) iltifât etmedi. "Yâ yer! Yut!" buyurdu. Karun tepesine kadar yere battı. Sonra İsrâiloğulları, Mûsâ (aleyhisselâm) için; "Malının kendisine kalması için Karun'u yere yutturdu" dediler. Mûsâ (aleyhisselâm) da, duâ etti. Karun'un mallarını, hazînelerini, neyi varsa hepsini yer yuttu.

Ey kardeşim! Karun'un helak olmasına üç şey sebep oldu: 1- Dünyâyı sevmek. 2- Zekâtını vermemek. 3- İftira etmek. Bu üç şeyi sen de terk eyle, yoksa helak olursun.

Evlâdıma ve din kardeşlerime vasıyyetim, Allahü teâlânın ni'metlerini bilip, karşılığında Allahü teâlâya ta'zim, kulluk ve ibâdet etmeleridir. Kur'ân-ı kerîmde, İbrâhim sûresi 7. âyet-i kerîmede meâlen "Ni'metlerime şükrederseniz, elbette arttırırım" buyuruldu. Ni'mete şükür ni'meti arttırdığı gibi, ni'mete şükrün terki, hem ni'metin elden gitmesine, hem de azâba sebep olur. Allahü teâlâ yine İbrâhim sûresi 7. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Eğer siz şükrü terk ederseniz, muhakkak benim azâbım şiddetlidir" buyurdu. Asıl şükür, şükürden âciz olduğunu i'tirâf etmektir.

Mü'minler, kalblerini Allah korkusu ile bezeyip donatsınlar. Hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ; "İzzetim hakkı için bir kulumda iki havfı (korkuyu) ve iki emni (güveni) bir araya getirmem. Eğer dünyâda benden korkarsa kıyâmette onu emîn ederim. Eğer dünyâda benden emîn olursa kıyâmette onu korkuturum" buyurdu.

Mü'minler, dâima Allahü teâlânın rahmetini ummalıdırlar. Ne kadar âsî ve günahkâr olursa olsun, Allahü teâlâdan ümidini kesmemelidir. Nitekim hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ; "Ey Âdemoğlu! Sen duâ edip rahmetimi umduğun müddetçe, senden olan şey üzerine senin için mağfiret etmekten kaçınmam. Ey Âdemoğlu! Sen yeri doldurmaya yakın hatâ ile bana gelsen, şirk koşmuş olmadığın müddetçe, ben de sana yer dolmağa yakın mağfiret ve ihsân ederim. Ey Âdemoğlu! Senin günâhın semânın safhasına yetişse, bundan sonra benden mağfiret taleb etsen, mağfiret ederim" buyurdu.

Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "Eğer mü'minler, Hak teâlânın gadabının ne kadar olduğunu bilselerdi, Cennete girmekten kat'i olarak ümit keserlerdi. Eğer kâfirler, Hak teâlânın rahmetinin miktarını bilselerdi, Cennete girmeğe tamah ederlerdi" buyurdu. Allahü teâlâ birçok şeyi saklayıp gizledi. Rahmetini tâat içinde, gadabını günahlar içinde, evliyâyı kulları içinde gizleyerek, kullarının beyn-el-havf ver-recâ içinde olmalarını istedi. Beyn-el-havf ver-recâ: "Mahşer ehlinden biri ehl-i Cehennemdir" deseler; "Acaba o ben miyim?" diye düşünmektir. Yine; "Mahşer ehlinden biri ehl-i Cennettir" deseler yine; "Acaba ben miyim?" diyerek, kişinin kalbinin sakin olmaması, ümîd ve korku içinde olması demektir.

Dünyâdan ya'nî haram, mekrûh ve şüpheli şeylerden yüz çevirmelidir. Resûlullah ( aleyhisselâm ); "Dünyâ mel'ûndur ve içinde olanlar da mel'ûndur. Yalnız Allahü teâlânın zikrine tâbi olan, ilim öğreten ve ilim tahsil eden hâriçtir" buyurdu.

Birgün Îsâ (aleyhisselâm), üç kişi ile beraber giderken yolda iki kerpiç altın gördüler. Îsâ (aleyhisselâm); "Bırakın gidelim. Bu fitnedir" buyurdu. Fakat onlar tamah edip aldılar, Îsâ (aleyhisselâm), onlardan ayrılıp gitti. Onlar da arkadaşlarından

birini; “Balta getir de, bu altın kerpiçleri parçalayıp pay edelim ve hem de yiyecek getir, yiyelim” diyerek pazara gönderdiler. O kimse pazara varınca yiyeceğin içine zehir koydu. Onları öldürüp altınların hepsine sahip olmayı düşündü. Onlar da, onu pazardan gelince, öldürüp altını aralarında paylaşmayı plânladılar. Arkadaşları pazardan gelince, onu öldürdüler. Malı aralarında pay ettiler. Sonra da arkadaşlarının getirdiği yiyecekleri yediler. O ikisi de, zehirlenip öldüler. Îsâ (aleyhisselâm), işini bitirip tekrar oraya gelince, üç adamın da ölmüş olduğunu, altın kerpicin de, çamur kerpiçler arasında durduğunu gördü, Îsâ (aleyhisselâm), o altına ayağı ile vurup yuvarladı ve; “İnsanlar, birbirlerini senin yüzünden katlederler” buyurdu.

Maişeti düşük de olsa, kanâat etmelidir. Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ); “Allahü teâlânın başkasına muhtaç olmaktan kurtulacak kadar şeyle rızıklandırdığı ve Allahü teâlânın verdiği şeye kanâat etmeyi ihsân ettiği kimse, muhakkak kurtuluşa erdi” buyurdu.

Cömert olmalıdır. Cömertliğin en yüksek derecesi, kendisi muhtaç iken malını başkasına vermektir. Resûlullah ( aleyhisselâm ); “Allahü teâlânın velî kulları, cömertlik ve güzel huy üzere yaratıldılar” buyurdu.

Cömertlik dört türlüdür: Birincisi can cömertliği olup, şehîdliktir. İkincisi ten cömertliğidir ki, âşıklara mahsûstur. Onlar güç ve kuvvetlerini Allah yolunda harcarlar. Üçüncüsü, cömertlere mahsûs olan mal cömertliğidir. Dördüncüsü, zâhidlere mahsûs olan gönül cömertliğidir. Zâhidler, dünyâda hiçbir şeye bağlanmazlar, hep âhıret ile meşgûl olurlar.

Allahü teâlâya olan minnetini zikretmek de güzel huylardandır. Her tâat ve ibâdetin Allahü teâlânın tevfîki ve lütfu ile olduğunu iyi bilmeli, ucba düşmemelidir. Yapılan ibâdet ve tâatın sevâbını çoğaltıp büyülten şey, ucbtan kaçınarak Allahü teâlâya olan minnetini ortaya koymaktır. Ucb (ya’nî yaptığı ibâdetleri ve iyilikleri beğenerek bunlarla övünmek) tehlikesi ortaya çıkarsa, minnetini ya’nî Allahü teâlânın kendisine yaptığı lütuf ve ihsânı düşünmek vâcibdir. Ya’nî herşey Allahü teâlânın kerem ve ihsânıyladır. İmân, ilim, amel, evlâd, hanım ve kendisine verilen diğer ni’metler, hep Allahü teâlânın kerem ve ihsânıyladır.

Evliyânın birine; “Kerâmete ne ile kavuşulur?” diye sordular. Buyurdu ki: “1- Sükût ile, 2-Açlık ile, 3- Uykusuzluk ile, 4- Halktan ayrılmak ile, 5- Devamlı Allahü teâlâyı zikretmek ile kerâmete kavuşulur.”

İhlâs ile ibâdet etmek de güzel huylardandır. İhlâs, ibâdeti yalnız Allahü teâlâya yaklaşmak için yapmaya denir. Nefsânî ve dünyevî şeyler için ibâdet etmeyip, yalnız Allahü teâlânın rızâsı için yapmaktır. Resûlullah ( aleyhisselâm ); “Bir kimse dünyâda, şeriki olmayan Allahü teâlâ için ihlâs üzere beş vakit namazı kılmak ve zekâtı vermek sûretiyle dünyâdan uzak olsa, o kimse Allahü teâlâ kendisinden râzı olduğu hâlde vefât eder” buyurdu.

Bana vasıyyet eyle” dedi. Resûlullah ( aleyhisselâm ); “İhlâs ile az amel sana yeter” buyurdu. İhlâsın meyvesi ihsândır. İhsân da, Allahü teâlâyı görür gibi ibâdet etmektir.

İsrâiloğullarından âbid (çok ibâdet eden) bir kimse vardı. Allahü teâlâya nice yıllar ibâdet eylemişti. Birgün Hak teâlâ, onun hâlini ve ihlâsını meleklere bildirmeyi diledi. Bir meleğe emredip; “Filan âbide var; bu yaptığın ibâdetlerden sana fayda yoktur. Niye bu kadar çalışırsın? de” buyurdu. Melek de, varıp âbide bunları söyledi. Âbid; “Biz ibâdet için yaratıldık. Öyle olunca, bize lâyık olan; bize faydası olsun veya olmasın ibâdetimizde olmaktır” diye cevap verdi. Melek; “İlâhî! Sana malûmdur ki; âbid bana bu cevâbı verdi” dedi. Allahü teâlâ hitâb buyurup; “Ben ona azâb edeceğimi haber verdim. Rahmetimden ümîdsiz eyledim. Hâlâ ibâdetten yüz çevirmedi. Ondan yüz çevirmek benim keremime lâyık mıdır? Ey meleklerim! Cümleniz şâhid olsun ki: ben bu kulumun her ne miktarda günâhı varsa, cümlesini affedip rahmet eyledim” buyurdu.

Allahü teâlâya tevekkül etmelidir. Tevekkül, rızık ve sâir işleri husûsunda Allahü teâlâya dayanmaktır. Sebeplere yapışmak, tevekküle zarar vermez. Onun için muhtaç olanlara çalışarak kesb (kazanmak) farz kılındı. San’atına, malına, kuvvetine, beye, kadıya, kadıaskere ve başkalarına güvenmemelidir. Bunların hepsi âciz birer kuldur. Allahü teâlâ murâd etmeyince onlar, hiçbirşey yapamazlar.

Tevâzu sahibi olmalıdır. Tevâzu, kendisini herkesten aşağı görmektir. Bu, kullar için büyük fazilettir. Kişinin tevâzu göstermesi güzeldir. Ancak kendini çok çok aşağı kılmak,

tabasbus, yaltaklanmak kötüdür. İlim talibinin dînini öğrendiği hocasına ve bu ilmi birlikte tahsil eden arkadaşlarına aşırı tevâzu'u kötü değildir.

İnsanlara nasihat edip, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirmelidir. Nasihat etmek, başkalarının iyi yolda olmasını istemektir, vâcibdir. Peygamberimiz ( aleyhisselâm ); "Din nasihattir" buyurdu.

Allahü teâlâya hüsn-i zan etmek vâcibdir. Salah ve fesâd ihtimâli olan işlerinde mü'minlere hüsn-i zan etmek mendûbdur. Günah işlediği görülmeyen (âdil olan) mü'minlere hüsn-i zan vâcibdir. Sû-i zan haramdır. Mümkün oldukça sâlih olduğunu düşünmek lâzımdır Başkalarının kendisi hakkında ettikleri hatâ ve kusurları affetmelidir Nitekim Bekâra sûresi 237. âyet-i kerîmede meâlen; "Sizin affetmeniz, takvâca daha yakındır. Af, intikam almaktan efdaldir" buyuruldu.

Resûlullah ( aleyhisselâm ); "Ey Eshâbım! Cennette derecenin ziyâde olmasına sebep olan şeyi sizlere haber vereyim mi?" buyurunca, Eshâb-ı Kirâm (radıyallahu anhüm); "Evet, yâ Resûlallah ( aleyhisselâm )" dediler. Resûlullah ( aleyhisselâm ); "Sana cahillik edene sen yumuşaklık göster. Sana zulmedeni, sen affeyle. Sana vermeyene, sen ver. Sana gelmeyene sen git" buyurdu.

İbn-i Kays anlatır: "Bir câriyem var idi. Birgün ocakta pişirdiği yemeği getirirken elindeki tencereyi düşürüp, kızgın yemeği kucağımdaki çocuğun üstüne döktü. Çocuk öldü. Câriyenin korkudan beti-benzi attı. "Korkma ey câriye! Seni azâd eyledim" dedim." İşte bu iş müttekîlerin (Allahü teâlâdan korkanların) işidir. Bu hikâyedeki gibi, günde yüz kerre affetmek caizdir. Allahü teâlâ, o kimsenin yüz türlü günâhını affeder.

Nefsin arzu ve isteklerine muhalefet etmelidir. Zîrâ nefsin arzu ettiği şeylerin hepsi zararlıdır. Hiçbir faydası yoktur. Nitekim Kur'ân-ı kerîmde Yûsuf sûresi 53. âyet-i kerîmede meâlen; "Nefs, gerçekten kötülüğü şiddetle emreder" buyuruldu.

Birkaç çeşit nefs vardır: Nefs-i emmârenin özellikleri: Bahl, hırs, cehl, kibir. Nefs-i mühmelenin özellikleri: Kanâat, tevâzu, tövbedir. Nefs-i râdiyenin özellikleri: Kerâmet, ihlâs, riyâzettir. "Kıyâmet günü iyi nefs de kötü nefs de pişman olacaktır. İyiler, daha fazla iyilik etmediklerine; kötüler, kötülüklerinin daha az olmadığına pişman olacaklar" buyurulmuştur.

Kendi ayıbını görmeli, başkalarının ayıblarını araştırmamalıdır. Mü'mine en uygun olanı, kendi ayıbları ile meşgul olup, onları mümkün olduğu kadar gidermeye çalışmaktır. Çünkü bir kimse, kendi ayıbı ve günâhı ile Allahü teâlâya karşı edebsizlik ettiğini ve cenâb-ı Hakkın yarattıklarındaki hikmetleri düşünse, sekerât-ül-mevt (ölüm hâli), kabir, kıyâmet ve hesâb hâllerini hatırlasa, başkalarının ayıbına bakmaz. Nitekim Hasen-i Basrî (r.aleyh); "Ben hiçbir kimsenin ayıbıyla meşgûl olup, onun ayıbından haberdâr olmadım. Çünkü kendi ayıbım her tarafımı sarmış iken başkasının ayıbını görmem doğru değildir" buyurdu. Resûlullah da ( aleyhisselâm ); "Kim mü'min kardeşinin ayıbını dünyâda gizlerse, Allahü teâlâ da dünyâda ve âhırette onun ayıbını gizler" buyurdu.

İnsan; 1- Acaba ibâdet ve tâatimiz kabûl olur mu, olmaz mı? 2- Acaba, Allahü teâlâ günâhımızı affeder mi, etmez mi? 3- Acaba Resûlullahı ( aleyhisselâm ) görür müyüz, görmez miyiz? diye düşünmeli, başkalarının ayıbları ile meşgûl olmamalıdır.

Söyleyen kim olursa olsun hakkı, doğru sözü kabûl etmelidir. Her ne kadar hak acı ise de hatâsını i'tirâf etmekten ar etmemeli, hemen doğruya yönelmelidir.

Bütün günahlarına vakit geçirmeden tövbe etmelidir. Resûlullah ( aleyhisselâm ); "Tövbe eden hiç günah işlememiş gibi olur" buyurdu. Tövbe; haram işledikten sonra pişman olup, Allahü teâlâdan korkmak, bir daha yapmamağa azmetmek, karar vermektir. Ya'nî tövbe etmeye sebep, yalnız Allah korkusu olmalıdır. Dünyâda zarar hâsıl olmasından korkarak pişman olmak tövbe olmaz. Kazası ve istihlâli (helâlleşmesi) lâzım olmayanlarda tövbe, kalb ile pişman olup, bir daha işlememek için tövbe etmek ve dil ile istiğfar etmekle olur. Eğer üzerinde kul hakkı varsa sahibi veya vârisi ile helâlleşmelidir. Eğer hiçbir şekilde hak sahibini bulup hakkını ödeyemezse ve hak sahibi mü'min ise, ona hayr duâ etmeli, onun günahlarının affı için Allahü teâlâdan mağfiret dilemeli, onun için sadaka vermelidir. Sevâblarını hak sahibine bağışlamalı, âhırete borçlu gitmemeye çalışmalıdır.

Eğer Allahü teâlâ ile ilgili ise; kazası lâzım olan ibâdetleri kaza etmeli, keffâreti lâzım olanların keffâretini yerine getirmelidir.

Meselâ oruç keffâretinde, kaza için birgün keffâret için altmış gün oruç tutmalıdır.

Allahü teâlâ sevdiği kulunu derde mübtelâ eder. Çektiği eziyet ve sıkıntılar, günahlarının affolmasına ve derecesinin yükselmesine vesile olur. Başkalarının da ibret almasına sebep olur.

Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: “Kâmil tövbe yedi şeyden yedi şeye dönmektir. Biri, cehâletten ilme dönmektir. Ya’nî ilm-i hâlini öğrenmektir. İkincisi, günah işlemekten tâate dönmektir. Üçüncüsü, haramdan helâle dönmektir. Dördüncünü, yalandan doğruya dönmektir. Beşincisi, riyadan ihlâsa dönmektir. Altıncısı, kibirlenmekten alçak gönüllülüğe dönmektir. Yedincisi, bütün gece uyumaktan bir miktar namaz kılmaya dönmektir.”

Takvâ sahibi olmalı, Allahü teâlâdan çok korkmalıdır. Bütün evlâdıma ve din kardeşlerime vasıyyetim, takvâya sıkı sarılmalarıdır. Çünkü, ondan faziletli birşey yoktur. Allah indinde insanların en iyisi, takvâsı en fazla olanıdır. Kur’ân-ı kerîmde Allahü teâlâ takvâ sahiblerini medhettiği kadar, hiçbir şeyi medhetmedi. Başka ameller, takvâsız kabûl olmaz. Nitekim Mâide sûresi 27. âyet-i kerîmesinde meâlen; “Allahü teâlâ ancak, takvâ sahiplerinin kurbanını kabûl eder” buyuruldu. Kabûlden murâd sevâbı noksan olur, sâlih amel için söz verilmiş olan mertebeye, dereceye kavuşamaz, bu derecelere ancak takvâ ile kavuşulur demektir. Yoksa sahih olmaz demek değildir.

Takvâ sahibi olmayanların amelleri bâtıl ve fâsid olmaz ve kazası lâzım gelmediği gibi, terk eden için bildirilen azâba da müstehak olmaz. Ancak, yapılan amelin karşılığı olan sevâb, müttekîlere verilen gibi olmaz. Takvâ, Allahü teâlâdan korkarak günahlardan kat’î olarak kaçınmağa denir. Takvâ sahibi olabilmek için; büyük ve küçük bütün günahlardan sakınmak, kalbini ve uzuvlarını takvâyı yok edici şeylerden korumak lâzımdır. Kalb, göz, kulak, dil, el, ayak, karın gibi uzuvları Allahü teâlânın yasaklamış olduğu şeylerden korumalı, emirleri ile süslemelidir.

Hazreti Ali bir gazâda, kâfirlerden biri ile vuruşup onu alta düşürdü, göğsüne bastı, öldüreceği sırada, kâfir yattığı yerden Hazreti Ali’nin mübârek yüzüne tükürdü. Hazreti Ali onu katletmekten vaz geçip ayağa kalktı. Kâfiri serbest bıraktı. Adam bu işe hayret etti. “Yâ Ali! Beni katletmeye yatırdın. Yüzüne tükürdüğüm için, bana daha çok eziyet ederek öldüreceğin yerde, beni serbest bıraktın. Sebebi nedir?” dedi. Hazreti Ali; “Seni katletmeye azmettiğimde, azmim Allah rızâsı içindi. Yüzüme tükürünce kalbime gadab geldi, sana kızdım. Derhal hatırıma; gadabını def edip yutanlar için Allahü teâlânın Cennet va’deylediği geldi. Bu yüzden seni salıverdim” buyurdu. Kâfir, bu hâlden ibret alıp îmânla şereflendi.

Şimdi ey mü’min kardeşim! Kalbini güzel ahlâkla donatmak böyle olur. Yoksa bir kimseden bir miktar sıkıntı görünce, mukâbele edip, ona iki misli kötülük etmek, güzel ahlâk sahibinin husûsiyeti değildir. Böyle yapmak kötülenmiştir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Şerh-i Vasıyyetnâme-i Birgivî

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 772

## ALİ GÂLİP VASFÎ EFENDİ

Nâzilli’de yetişen büyük velîlerden. İsmi, Ali Galip bin Şeyh Muhammed Zühdî’dir. 1146 (m. 1733) senesinde Nâzilli’de doğdu. 1266 (m. 1849) senesinde Nâzilli’de vefât etti. Nâzilli Büyük Kabristanı’nın ortasına defnedildi.

Ali Galip Efendi, ilmi ve edebi, evliyânın büyüklerinden olan babasından öğrendi. Kırkdört sene müftîlik hizmetinde bulunan Ali Galip Efendi, rü’yâsında Peygamber efendimizi çok sık görürdü. Vereceği fetvâları rü’yâsında devamlı Peygamber efendimize ( aleyhisselâm ) arzeder, Resûl-i ekremden müsâade alınca o fetvâyı verirdi.

Şöyle anlatılır: Ali Galip Efendi, birgün Nâzilli’de iken oğlu Tevfîk Efendi’ye; “Eşyamızı hazırlayın, Hicaz’a gideceğiz” diye emir verir.

Bunun üzerine eşyası hazırlanır. Memleketin âdeti üzerine Ali Vasfi Efendi’nin Hicaz’a gideceği halka duyurulur. Diğer hacıların yaptığı gibi, şehrin dışında bir yerde şehir halkına ziyâfet verilir. Herkesle veda eder. Bu sırada Ali Galip Efendi oğluna; “Eşyamızı al Hicaz’a gitmeyeceğiz. Kasabaya geri

döneceğiz" der. Bunun üzerine oğlu; "Aman babacığım nasıl olur? Bu durumu halka nasıl anlatırız, ne deriz? Vazgeçmezsek çok iyi olacak" deyince, Ali Galip Efendi; "Oğlum, halkın ne diyeceğine kulak asma. Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) yüksek emirleri böyledir" buyurup kasabaya döndü.

Galip Bey adında, Ali Galip Vasfi Efendi'yi seven bir zât şöyle anlatır: "Ali Galip Vasfî Efendi'nin talebelerinden Mehmed Dede isminde bir zât, Hicaz'a gitti. Medîne-i münevvereye gelince, Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) kabr-i şerîfini ziyâret ederken, bir zât, Mehmed Dede'nin Nâzilli'den geldiğini haber alınca, Ali Galip Vasfî'ye verilmek üzere bir mektûp verir. Mehmed Dede; "Benim efendim Nâzilli'den dışarıya çıkmış bir kimse değildir. Siz onunla nerede görüştünüz?" diye sorar. O zât şöyle cevap verir: "Ali Galip Efendi haftada iki kere Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) kabr-i şerîfini ziyâret eder. Oradan tanışıyoruz." Mehmed Dede hacdan dönünce, Ali Galip Efendi'ye mektûbu verir. Ali Galip Efendi gülümseyerek, Mehmed Dede'ye, bu işi sır olarak saklamasını söyler. Mehmed Dede ancak Ali Galip Vasfî Efendi'nin vefâtından sonra bunu başkalarına anlattı.

Gâlip Efendi vefât ettikten sonra, birgün başka kasabadan bir zât Nâzilli'ye gelirken kabristanlığa uğradı. Galip Vasfî Efendi'yi kabrinin ortasında oturmuş vaziyette buldu. Yanına giderek elini öpüp kasabaya gitti. Bu durumu oradakilere anlattı. Hâlbuki o şahıs, Ali Galip Efendi'nin vefât ettiğini bilmiyordu. Onun bu haberi üzerine herkes hayrette kaldı. Ali Galip Vasfî Efendi'nin bu şekilde çok kerâmetleri vardır.

Ali Vasfî Efendi'nin, Arabî, Fârisî ve Türkçe şiirleri ile bir dîvânı vardır. Külliyâtını Şeyh Muhammed Emîn Efendi toplayıp yazmıştır. Vasfi Efendi'nin bir beyti:

Feylesofun kendisi nâ-kâbil-i ıslâh iken,
Kalkar ıslâh etmeğe zu'munca hâl-i âlemi.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-4, sh. 262

**ALİ NECCÂRÎ**

Şafiî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ali bin Ahmed bin Takıyyüddîn olup, nesebi Eshâb-ı Kirâmdan Ebî Sa'îd Hudrî'ye ( radıyallahü anh ) ulaşır. Kubânî diye meşhûr oldu. 1134 (m. 1722) senesinde Mekke-i mükerremede doğdu. 1221 (m. 1806) senesi Receb ayının yirmiyedinci gecesi Mısır'da vefât etti. Câmi-ül-Ezher'de cenâze namazı kılınıp, Vezirkapı'da kardeşinin medfûn olduğu kabristanlığa defnedildi.

Ali Neccâri. 1171 (m. 1757) senesinde babası ve kardeşi Seyyid Hasen ile birlikte Mısır'a gitti. Bir müddet sonra kardeşi vefât etti. Vefâtına çok üzüldüler. Babası ile birlikte Mekke-i mükerremeye döndüler. Ali Neccâri, bundan sonra ilim tahsiline başladı. Pekçok ilim kitabı satın aldı. Zamanın büyük âlimlerinden istifâde etmeye başladı. Aynı zamanda ticâretle de meşgûl oldu. Âlim bir zât olan babasından ve Mekke-i mükerremede asrının önde gelen âlimlerinden olan Şeyh Uşmâvî, Şeyh Hafnî, Şeyh Adevî ve başkalarından çok istifâde etti. Edebî ilimleri babasından, Şeyh Ali bin Tâcüddîn Mekkî, Şeyh Abdullah el-İtkâvî ve başka zâtlardan öğrendi.

Ali Neccâri, kendini ilme verince ticâret işlerini oğluna bıraktı. Kendisi evinde ilmî çalışmalarla meşgûl oldu. İlminden istifâde için, evine gelip giden çok olurdu. Yazmış olduğu kitaplardan ba'zıları şunlardır: 1- Nefhul ikmâm alâ manzûmetihî fî ilm-il-kelâm, 2- "Remlî" üzerine takriri, 3- Dîvân-ı şi'r.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Acâib-ül-âsâr cild-3, sh. 45

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 17

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 772

**ARAB-ZÂDE MEHMED ÂRİF EFENDİ**

Osmanlı âlimlerinden. Doksanyedinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed Ârifdir. Seksenaltıncı şeyhülislâm Arab-zâde Mehmed Atâullah Efendi'nin oğludur. Arab-zâde diye bilinir. 1151 (m. 1738) senesinde İstanbul'da doğdu. 1241 (m. 1825) senesinde İstanbul'da vefât etti. Sedefçiler Çarşısı'nda medfûndur.

Çocukluğundan i'tibâren ilim tahsiline yönelip, babasından ve zamanının diğer âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Tahsilini tamamladıktan sonra, ba'zı kadı vekîlliklerinde bulundu. Hâriç rütbesine ulaştı. Daha sonra Mekke-i mükerreme kadısı oldu Hac ibâdetini îfâ edip, sevgili Peygamberimizin ( aleyhisselâm ) mübârek kabrini ziyâret ettikten sonra, 1208 (m. 1793) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. 1210 (m. 1795) senesinde Anadolu, 1215 (m. 1800) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. Bir ara vazîfeden alındıysa da, 1222 (m. 1807) senesinde tekrar Rumeli kadıaskerliğine iade edildi. Bu sırada Üçüncü Sultan Selim Hân'ın saltanatının son seneleriydi. Kabakçı Mustafa isyanı İstanbul'un huzûr ve emniyetini bozmuştu. Devleti ve milleti bu âsinin tasallutundan kurtarmak ve ayaklanmayı bastırmak için, Alemdar Mustafa Paşa kumandasındaki 15.000 kişilik ordu İstanbul'a geldi. Bu sırada Üçüncü Sultan Selim Hân tahttan indirilmiş, yerine Dördüncü Sultan Mustafa Hân pâdişâh olmuştu. Pâdişâh olan Dördüncü Mustafa Hân, Arab-zâde Mehmed Ârif Efendi'yi 1223 (m. 1808) senesinde şeyhülislâmlık makamına getirdi. Yedigün sonra Sultan Dördüncü Mustafa Hân tahttan indirilip, yerine ikinci Mahmûd Hân pâdişâh oldu. 7 gün Dördüncü Mustafa Hân, 18 gün ikinci Mahmûd Hân zamanında olmak üzere, toplam 25 gün şeyhülislâmlık vazîfesinde bulunan Arab-zâde Mehmed Ârif Efendi, Sultan İkinci Mahmûd Hân tarafından vazîfeden alındı, yerine Sâlih-zâde Ahmed Es'ad Efendi getirildi. Mehmed Ârif Efendi evinde, ilim, ibâdet ve güzel yazı yazmakla meşgûl iken vefât etti.

Arab-zâde Mehmed Ârif Efendi, âlim ve fazilet sahibi bir zât idi. Ta'lik çeşidinde güzel yazı yazmakda üstâd idi. Her sene yeni bir Kur'ân-ı kerîmi yazar, Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) Ravza-i mütahherasına hediye edilmek üzere gönderirdi. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 120

2) İlmiye salnamesi sh. 573

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3140


**ÂRİF HİKMET BEY**

Osmanlı âlimlerinden. Yüzbeşinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Ahmed Ârif Hikmet'tir. Sultan Üçüncü Selim Hân zamanı kadıaskerlerinden İbrâhim ismet Bey'in oğlu, Birinci Abdülhamîd Hân zamanı Mısır beylerbeyi Vezîr Râif İsmâil Paşa'nın torunudur. 1201 (m. 1786) senesinde İstanbul'da doğdu. 1275 (m. 1858) senesinde İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'da Nûhkuyusu civarında defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsiline yönelip, zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri öğrendi. Tahsilini tamamladıktan sonra, çeşitli imtihanlarda başarı gösterdi. 1229 (m. 1813) senesinde hac ibâdetini îfâ edip, Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) mübârek kabrini ziyâret etti. 1231 (m. 1815) senesinde, 30 yaşında iken Kudüs kadılığına ta'yin edildi. 1236 (m. 1820) senesinde Mısır kadılığına nakledilerek mevleviyyet payesine ulaştı. 1246 (m. 1830)'da İstanbul kadılığına yükseltildi. 1247 (m. 1831) senesinde Nakib-ül-eşrâflık vazîfesi de verildi. 1248 (m. 1832) senesinde Anadolu kadıaskerliğine getirildi. 1250 (m. 1834) senesinde Nakîb-ül-eşrâflık vazîfesinden ve Anadolu kadıaskerliği vazîfesinden ayrıldı. Kendi evine çekilip, ilim ve ibâdetle meşgûl oldu. 1254 (m. 1838) senesinde Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Arkasından, "Meclis-i Vâlây-i Ahkâm-ı Adliye" (idâri, adlî ve mâlî işlerin görüşüldüğü üst meclis) üyeliğine seçildi. 1256 (m. 1840) senesinde Rumeli müfettişliğiyle vazîfelendirildi. Dönüşünde Dâr-ı Şûrây-ı Askerî (Askeri şûra) üyeliğine getirildi. 1262 (m. 1845) senesinde Mekkî-zâde Mustafa Efendi'nin yerine şeyhülislâmlık yüksek makamına getirildi. 7 sene 4 ay müddetle bu vazîfeyi doğruluk, adâlet ve hakkaniyet üzere yürüttükten sonra, 1270 (m. 1853) senesinde şeyhülislâmlıktan ayrıldı. Evine çekilip, ilim ve ibâdetle meşgûl oldu. Hacca gitmek üzere hazırlanırken vefât etti. Cenâze namazında; şeyhülislâm, âlimler ve devlet erkânı hazır bulundu.

Ârif Hikmet Bey, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, fıkıh ilminde özel ihtisas sahibi idi. Fazilet ve güzel ahlâk sahibi idi. Asîl, olgun ve bilgili bir kişiliğe sahipti. Herkes tarafından sevilip sayılırdı. Hattâ Sultan Abdülmecîd Hân onu şeyhülislâmlığa ta'yin ettiği zaman, hakkında sadrâzama; "İnsanlıktaki fazileti ve iyi huylarını, kısaca, olgunluğunu, herkesin bildiği Ârif Hikmet Beyefendi..." diye yazmış ve medhetmişti. Hayır hasenat sahibi olup, Medîne-i münevverede 7000 ciltlik

kütüphâne kurmuş ve vakfetmiştir. Arab dili ve edebiyatına vâkıf olan Ârif Hikmet Bey, Farsça lisânını da öğrenmişdi. Türkçe, Farsça ve Arabça dillerinde şiirleri vardır. 1268 (m. 1851) senesinde Türk dilinin geliştirilmesi için kurulan “Encümen-i Dâniş”e üye olmuştu.

Şeyhülislâm olduğu zaman şu beyti söylemişdir:

Hikmetinden Ârifâ olmaz suâl,
Şeyhülislâm eyledi Yezdan beni.

Ârif Hikmet Bey’in kıymetli eserleri şunlardır: 1- Dîvân: 997 adet Arabça, 621 adet Farsça, 2032 adet Türkçe beyti ihtivâ etmektedir. Bu eserde; na’tlar, mesnevîler, gazeller, kıt’alar, târihler ve Şâh-ı Nakşibend hazretleri hakkında iki medhiye bulunmaktadır. 2-Mecmûat-üt-Terâcim: Meşhûr kişilerin hâl tercümelerini ihtivâ edecek şekilde hazırlamağa başladığı fakat bitirmeye muvaffak olamadığı eseridir. Basılmamıştır. 3- Zeyl-i Keşf-üz-zünûn: Kâtib Çelebi’nin meşhûr eserini tamamlar mâhiyettedir. Bu zeylin müsveddeleri Bağdatlı İsmâil Paşa’ya geçmiş. O da bundan istifâde ederek, İzâh-ül-meknûn adlı “Keşf-üz-zünûn zeyli”ni yazmıştır. 4- Tezkire-i şu’arâ: 1250 (m. 1834) senesine kadar olan 210 şâirin hâl tercümesini açıklayan bir eserdir. 5-El-Ahkâm-ül-mer’iyye fil-arâdıyy-il-emîriyye: Araziye âit fetvâları toplayan eseridir. 6- Hulâsat-ül-makâlât fî mecâlis-il-mükâlemât, 7- Tezkirei Ârif Hikmet.

İstanbul’da bulunan ve her sene Ramazan ayının onbeşinde ziyârete açılan sevgili Peygamberimizin ( aleyhisselâm ) Hırka-i şerîfini muhafaza eden mendilin üzerinde yazılı;

“Hırka-i Hazret-i Fahr-i resûle,
Atlas çarh olamaz pây-endâz.

Yüz sürüp zeyline takbîl ederek,
Kıl Şefi-i ümeme arz-ı niyaz.”

kıt’ası Ârif Hikmet Bey’e âittir.

Ma’nâsı: Atlas, Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) hırkasının yanında, ayak altına serilen serginin süsü bile olamaz. O’nun eteğini öpüp yüz sürerek, Peygamber efendimize ( aleyhisselâm ) hâlini arzet, O’nun şefaatini dile!

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 129

2) İlmiye salnamesi sh. 590

3) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 327

4) Kâmûs-ül-a’lâm cild-4, sh. 327

5) Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 347

6) Mir’ât-ül-Haremeyn kısım-2, sh. 888


**ÂSIM EFENDİ (Mütercim Seyyid Ahmed Âsım)**

Lügat, kelâm, hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. Onikinci asrın ikinci yarısında Antep’de doğdu. Babası Antep şer’iyye mahkemesi başkâtiplerinden Seyyid Mehmed Cenânî idi. Onun babası da Maraş’ın Pazarcık kasabasında medfûn Seyyid Osman Semerkandî soyundan âlim bir zât olan Seyyid Husûlî Efendi idi. Âsım Efendi 1236 (m. 1820) senesinde Üsküdar’da vefât edip, Nûh-kuyusu kabristanına defnedildi.

Aile çevresinde, âlimlerin çoğunlukta olması sebebiyle, küçük yaşta ilim öğrenmeye başladı. Ömer-zâde Hâfız Efendi ve Hâcı-zâde Efendi’den âlet (yardımcı) ilimleri öğrendi. Zamanında Antep’in ileri gelen âlimlerinden olan Hoca Necîb Abdullah Efendi’den, Hacı Mehmed ve Ahmed efendilerden fıkıh, kelâm, tefsîr, hadîs gibi yüksek ilimleri tahsil etti. Devrinin güçlü ilim merkezlerinden biri olan Antep’de, daha birçok âlimin ilminden istifâde ederek kendisini yetiştirdi. Kilisli şâir Rûhî Mustafa Efendi’den ve babasından Farsça’yı öğrenip, edebiyat bilgilerini genişletti. Bir müddet şer’iyye mahkemesi kâtipliği yaptı. Zekâ ve hafızası, bitmez-tükenmez çalışma azmi ve kabiliyetleri ile, kısa zamanda Antep’in ileri gelenlerinin takdîrine mazhar oldu. Antep mutasarrıfı Battal Paşa-zâde Seyyid Mehmed Paşa’nın dîvân kâtibi oldu. Bir isyan neticesinde Antep’in ileri gelen otuz-kırk âlimi ile birlikte Kilis’e gitti. Baba ve dedelerinden gelen pekçok kıymetli kitaplarının bulunduğu kütüphânesi isyancılar tarafından yağmalandı. Bir müddet Kilis’te kaldıktan sonra, ailesini tekrar Antep’e bırakıp, 1204 (m. 1789) senesinde İstanbul’a gitti.

İstanbul'da ulemâ arasına karıştı. Ancak müderrislik için sıra bekleyen medrese me'zûnlarının çokluğu, Âsım Efendi'nin işini bir hayli zorlaştırdı. Kadıasker Tatarcık Abdullah Efendi ile tanışıp takdîrlerine mazhar oldu.

1211 (m. 1796) senesinde müderrislik imtihanını kazanıp, rü'ûs adı verilen berâtı aldı. Bu arada hem ilim sahiplerinin ilminden istifâdeye çalışıyor, hem de Farsçadan, Farsçaya en meşhûr lügat kitabı olan "Burhân-ı kâtı'"ı Türkçeye tercüme ediyordu. Bu tercümenin ilk bölümünü bir vesile ile Sultan Üçüncü Selim Hân'a takdim etti. İlim ve ilim ehline düşkün olan Pâdişâh, Âsım Efendi'yi takdîr ve taltif ederek, sefâret hâdiselerinin kaydı, resmî mektûpların yazılması gibi münâsip hizmetlerde bulunmasına, kendisine bir ev ve ücyüz kuruş maaş verilmesine dâir emir verdi. Ailesini İstanbul'a getirip yerleştirmesi için de, yüksekçe bir meblağ tutan atiyye (hediye para) verdi. Daha sonra sıkıştığı anlarda, devamlı şekilde Pâdişâh'ın yardımlarını gördü. Bu arada "Burhân-ı katı'"ı tercümesini tamamladı. Arabça öğrenenlere yardımcı olmak için manzûm "Tuhfe-i Âsım" adlı eseri yazdı. Râgıb Paşa Hocası nâmıyla bilinen İbrâhim Halebî'nin "Siyer-i Halebî" isimli Arabça manzûm eserini Türkçeye tercüme ve şerhederek, Pâdişâh'a takdim edip, hacca gitmek ve dönüşte ailesini getirmek için izin aldı. Gemiyle Mısır'a oradan Mekke-i mükerremeye gitti. Hac vazîfesini ifâ ettikten sonra Medîne-i münevvereye gidip, Resûlullah efendimizi ( aleyhisselâm ) ziyâret etmekle şereflendi. Orada Antep'deki hocası Necîb Efendi ile görüştü. Hocası Fîrûz-âbâdî'nin "Kâmûs" unu tercüme etmesini tavsiye etti. Resûlullah efendimizin huzûrunda murâkabe yapıp, bu hizmetinde muvaffakiyeti ve eserinin Allahü teâlânın dînine hizmette kullanılması için duâ etti. Resûlullahın ( aleyhisselâm ) şefaatini taleb etti. Şam ve Haleb'e uğrayan Âsım Efendi, Antep'deki ailesini alıp İstanbul'a döndü. 1220 (m. 1805) senesinde "Kâmûs"un tercümesine başladı. 1222 (m. 1807) senesinde istifâ eden Âmiri Efendi yerine, Osmanlı Devleti'nde geçen, günlük mühim hâdiseleri kaydetmek ve geçmiş olayların târihini yazmakla ya'nî "Vak'anüvislik"le vazîfelendirildi. Kendinden önceki vak'anüvislerin eserlerini ve vesîkaları görüp inceledi. Sultan Üçüncü Selim Hân'ın tahttan indirilmesi üzerine, büyük bir hamisini kaybetti ve ilk zamanlar bir hayli sıkıntı çekti. Sultan Dördüncü Mustafa Hân'ın bir yıllık saltanatı sırasında da Pâdişâh'ın huzûrunda dersler verdi. Bu arada İstanbul'a, Osmanlı elçisi Seyyid Refi Efendi ile birlikte, İran'dan bir elçilik hey'eti geldi. Elçi, Hoy'daki din adamlarının başı olan Ali İbrâhim adında Eshâb-ı Kirâm düşmanı azgın bir sapıktı. Acemlere yakışır bir yüksekten bakma edasıyla, Osmanlı diyarında âlim bulunmadığı iddiasında bulundu. Fakat Seyyid Refî Efendi'den Âsım Efendi'nin Kâmûs'u tercüme ettiğini duyunca adamcağız küçük dilini yutacak, olmayan aklını kaçıracak oldu.

Âsım Efendi ile görüşmek istedi. Âsım Efendi de, tercümesinin bir kısmını çantasına alıp, Refi Efendi'yle beraber Ali İbrâhim'in yanına gitti. Yapılan görüşme ve ilmî sohbetler sonunda Âsım Efendi'nin ilmini takdîr etti. Bu hâdiseden çok duygulanan Osmanlı elçisi Refi Efendi, dışarı çıkar çıkmaz ilminin yüksekliğini gördüğü ve oradaki sohbetinden çok istifâde ettiği Âsım Efendi'nin ellerini öptü. Elçi, şeyhülislâmı ziyâreti esnasında, fevkalâde beğendiği Âsım Efendi'nin lügatı basıldığında, Bağdat vâlisi vâsıtasıyla hiç olmazsa bir nüshasının gönderilmesini istirhâm etti.

Sultan İkinci Mahmûd'un tahta çıkmasından bir müddet sonra tekrar i'tibârı artan Âsım Efendi, Süleymâniye Medresesi müderrisliğine ta'yin edilip, büyükçe de bir ev verildi. 1225 (m. 1810) senesinde Kâmûs'un tercümesini bitiren Âsım Efendi, pâdişâha takdim etti. Tekrar gözden geçirildiği tahmin edilen eser, daha sonra 1229 (m. 1814) senesinde zamanın şeyhülislâmı tarafından pâdişâha arzedilip kitap hâlinde basılması tavsiye edildi. Bu arada Âsım Efendi'ye mühim me'mûriyetlerden olan Selanik kadılığı verildi. Kâmûs'un basılması isteği derhal kabûl edilerek, bu işle Abdürrahîm Muhib Efendi vazîfelendirildi. Eser 1230 (m. 1815) - 1233 (m. 1818) seneleri arasında basıldı. Pâdişâhın emriyle her kütüphâneye birer nüsha dağıtıldı. 1235 (m. 1820) senesinde Selanik'teki me'mûriyet müddeti biten Âsım Efendi, İstanbul'a döndü. Çok geçmeden Üsküdar'daki evinde vefât etti.

"El-Okyanus-ül-basît fî tercümet-il-Kâmûs-il-muhît", "Burhân-ı kâtı' tercümesi", "Siyer-i Halebî", "Emâlî şerhi", "Tuhfe-i Âsım", Abdürrahmân Cebertî'nin Mısır'ın Fransızlarca işgali ile ilgili olarak yazdığı "Muzhîr-it-takdîs bi-hurûc-i tâifet-ül-Fransîs adındaki Arabca risalenin Türkçeye tercümesi, "Târih-i Âsım" adlı eserleri ve şiirleri ile Allahü teâlânın dînine ve Türk kültürüne büyük hizmetlerde bulunan Âsım Efendi, çok zekî ve çalışkan bir şahsiyetti. Vakitlerini hep faydalı işlerle değerlendirir, ya öğrenici, ya da öğretici olurdu. İlim ve ibâdetten arta kalan zamanı olmaz, uykuyu daha iyi ibâdet

edebilmek için, uyur, yemeği Allahü teâlânın dînine hizmet için, kuvvet kazanmak niyetiyle yerdi. Osmanlı Devleti içinde yeni başlayan Avrupa hayranlığına şiddetle karşı çıkar, Fransa'ya gidenlerin onların tekniklerinden önce dînimize, yaşayışımıza uygun olmayan örf ve âdetlerini aldıklarını söylerdi. Bilhassa devletin dış münâsebetlerinde, Fransızca bilen gayr-i müslim tercüman kullanmasını şiddetle tenkid ederdi. Onlara güvenilemiyeceğini söylerdi. Bilhassa Rum beylerinden bir kısmının Fransız, bir kısmının da Rus taraftarı olduğunu ifâde ederdi.

Kendisi ilmi ile âmil bir zât-ı muhterem olan Seyyid Ahmed Âsım Efendi, mühim işlerinde, sünnet-i şerîfe uyarak ehil kimselerle istişâre yapar, istihârede bulunurdu. Âsım Efendi, pâdişâh ve devlet adamlarına emr-i ma'rûfta bulunur, işlere ehil kimselerin getirilmesini, ilim ve irfan sahiplerine gereken alâkanın gösterilmesini, sahte din adamlarına iltifât edilmemesini sık sık anlatırdı. Bilhassa büyüklerin yolunda olduğunu iddia edip, İslâmiyetin emir ve yasaklarına uymayan sahte şeyhleri şiddetle tenkid eder, onlara yüz verilmemesini arzu ederdi.

Bilhassa tarihçiler tarafından çok ehemmiyet verilen "Târih"inde, İbn-i Haldûn ve Nâimâ'nın te'sîri görülür. Eserinde devletin düzelip, nizâm ve intizâmın sağlanması için ba'zı tavsiyelerde bulunur, şöyle derdi.

Pâdişâh ve onun emrindeki teşkilât, bütün kuvvet ve kudretiyle selâhiyyeti elinde bulundurmalı, İslâmiyetin emir ve yasaklarına uyarak kesin bir adâlet tatbik edilmelidir. Devletin varlığına ve müslümanların huzûruna kasteden, zorba ve eşkiyaya, rüşvetçi ve dalkavuklara asla fırsat verilmemelidir. Avrupalılara ve gayr-i müslim vatandaşlara asla güvenilmemelidir. Hele ahlâk, örf ve âdetlerde onlara benzemeye çalışmak, memleket için çok kötü neticelerin ortaya çıkmasına sebep olur. Emr-i ma'rûf ve nehy-i anil-münker yapıp, Allahü teâlânın emir ve yasaklarının yayılmasıyla meşgûl olmadan geçen zengin bir hayat, toplumun cihâd ve cengâverlik duygularını körletir, isrâf ve sefâhata yol açar. Osmanlı Devleti'ndeki duraklama ve gerileme bundan dolayıdır."

Ahmed Âsım Efendi'nin "Emâli kasidesi" üzerine yazmış olduğu "Merâh-ül-me'âlî fî şerh-il-Emâlî" adlı eserinden seçmeler:

Allahü teâlâ vâcib-ül-vücûd ve hakîkî ma'bûd ve bütün varlıkların yaratıcısıdır. Vücûdu kendindendir (zâtı ile kâimdir). Ya'nî varlığının devamı için başka bir varlığa muhtaç değildir. Her üstünlük, her kemâl sıfat O'nundur. O'nda hiçbir kusur, hiçbir noksan sıfat yoktur. Dilediğini yapabilir. Yaptıkları, kendine veya başkasına fâideli olmak için değildir. Bir karşılık için yapmaz. Bununla beraber, her işinde hikmetler, fâideler, lütuflar, ihsânlar vardır. Dünyâ âleminde ve âhıret âleminde bulunan herşeyi maddesiz, zamansız ve benzersiz olarak yoktan var eden ancak Allahü teâlâdır.

Hiçbirinde hiçbir değişiklik olmaz. Fakat mahlûklara ta'alluk bakımından herbiri çoktur. Bir sıfatın mahlûklara ta'alluku, etkisi bakımından çok olması, bunun basit olmasına zarar vermez.

Allahü teâlânın sıfât-ı zâtıyyesi altıdır. Bunlar, Vücûd, Kıdem, Bekâ, Vahdâniyyet, Muhalefetün lil-havâdis ve Kıyâm-binefsihî'dir. Subûti sıfatları ise sekiz tane olup, Hayat, ilim, Semi', Basar, Kudret, Kelâm, irâde ve Tekvîn'dir. Allahü teâlâ dilemezse kimse kâfir olamaz ve kimse isyan edemez. Küfrü ve günahları diler ise de bunlardan râzı değildir.

Allahü teâlânın zâti sıfatları, zâtı gibi ezelî ve ebedîdir. Ya'nî sonsuz olarak vardırlar. Mukaddestirler. Mahlûkların sıfatları gibi değildirler. Akıl ile, zan ile, dünyâdakilere benzetilerek anlaşılamazlar. Allahü teâlânın sekiz sıfât-ı subûtiyesi, zâtının aynı da değildir, gayrı da değildir. Ya'nî sıfatları kendisi değildir. Kendisinden başka da değildir. Allahü teâlânın sekiz sıfatından herbiri basittir, bir hâldedir.

Allahü teâlâ madde değildir. Cisim değildir. Sayılı değildir, ölçülemez. Hesâb edilmez. O'nda değişiklik olmaz. Mekânlı değildir. Zamanlı değildir. Öncesi sonrası, önü arkası, altı üstü, sağı solu yoktur. Bunun için insan düşüncesi, insan bilgisi, insan aklı, O'nun hiçbir şeyini anlayamaz.

Kur'ân-ı kerîm Allahü teâlânın kelâmıdır. Hadîs (sonradan olmuş) ve mahlûk (yaratılmış) değildir. Allahü teâlânın zâtı ile kâimdir.

Allahü teâlâ zâtında ve sıfatlarında, yaratmış olduğu şeylere benzemez.

Allahü teâlâ zevce edinmekten, oğul ve kız doğurmaktan münezzehtir. Yahudiler, (Hâşâ) Uzeyr aleyhisselâm Allahü

teâlânın oğludur; Hıristiyanlar, Îsâ aleyhisselâm Allahü teâlânın oğludur; Melihoğulları kabilesi de, melekler Allahın kızlarıdır dediler. Bu sözlerin hepsi aklî ve naklî delîllerle reddedilmiştir.

Naklî delîl; “Yahudiler, Üzeyr aleyhisselâm Allahın oğludur” dediler. Hıristiyanlar da; “Mesih (Îsâ) aleyhisselâm Allahın oğludur” dediler. Bu onların ağızlarıyla uydurdukları sözlerdir ki, daha önce küfr edenlerin (melekler Allahın kızlarıdır diyenlerin) sözlerine benziyor. Allah onları kahretsin, hakdan bâtıla nasıl çeviriyorlar” meâlindeki Tevbe sûresi 30. âyet-i kerîmesi ve; “Yahudi ve Hıristiyan müşrikler; “Allah çocuk edindi” dediler. Allah o zâlimlerin bu sözünden münezzehtir” meâlindeki Bekâra sûresi 116. âyet-i kerîmesi ve İhlâs suresidir.

Aklî delîl ise şöyledir: Allahü teâlâ için oğul olsa parçalanmak gerekir. Allahü teâlânın parçalanması muhaldir. Allahü teâlâ kadın edinse şehveti olması gerekir. Şehvet ise yaratılanların sıfatlarındandır. Bu ise Allahü teâlâ için noksanlıktır.

Allahü teâlâ bütün mahlûkâtı yok eder. Daha sonra hepsini tekrar diriltir ve Kıyâmet günü Mahşer meydanında toplar. Amellerine uygun karşılık verir. Amelleri hayır ise hayır ile, şer ise şer ile karşılık verir.

Allahü teâlâ güzel işler yapıp sâlih amel işleyen mü’minleri Cennet ve ni’metleriyle ni’metlendirecek, kâfirleri ise Cehennem azâbıyla azâblandıracaktir. “Şüphe yok ki Allahü teâlâ sâlih amel işleyenleri, (ağaç ve evlerinin) altından ırmaklar akan Cennetlere koyacak. Muhakkak ki Allah dilediğini yapar” meâlindeki Hac sûresi 14. ve; “Rabbimizin mağfiretine ve genişliği göklerle yer kadar olan Cennete koşuşun, O Cennet takvâ sahipleri için hazırlanmıştır” meâlindeki Âl-i İmrân sûresi 133. âyet-i kerîmeleri ve başka birçok açık ve kesin delîller, Allahü teâlânın mü’min ve müttekî kulları için Cennette; hûrîler, gılmanlar ve hiçbir gözün görmediği ve kulağın işitmediği sayısız ni’metler ihsân edeceğini bildirmektedir.

“Kâfirler için hazırlanan ateşten korkun” meâlindeki Âl-i İmrân sûresi 131. ve; “Doğrusu Allah kâfirleri rahmetinden koğmuş ve onlara şiddetli bir ateş hazırlamıştır” meâlindeki Ahzâb sûresi 64. âyet-i kerîmeleri de Allahü teâlânın kâfirler için Cehennem ve çeşitli azâblar hazırladığını bildirmektedir.

Cennet ve Cehennemin yerleri konusunda açık nass (delîl) vârid olmadı. Âlimlerin çoğu; “Sidret-ül-müntehânın (yedinci göğün) yanında... Takvâ sahiplerinin barınağı olan Me’vâ Cenneti onun (sidrenin) yanındadır” meâlindeki Necm sûresi 14 ve 15. âyet-i kerîmelerinden ve; “Cennetin tavanı Rahmânın arşında, Cehennem yerlerin altındadır” hadîs-i şerîfinden Cennetin yedi kat semâvâtın üstünde ve Arşın altında, Cehennemin ise yedi kat yerin altında olduğunu bildirdiler.

Cennet ve Cehennem hâlen mevcûddurlar. Üzerlerinde değişiklikler olmaktadır. Cennet, Cehennem ve sakinleri fenâ (yok) olmazlar. Başka bir yere gitmezler. Ebedî olarak kalıcıdırlar. Cennet ve Cehennemin yaratılmış ve var olduğuna, Âdem aleyhisselâm ve Havva vâlidemizin kıssası delîldir.

Mü’minler Cennete, kâfirler Cehenneme gideceklerdir. Gerek Cennet gerekse Cehennem ehli yok olmazlar, başka yerlere nakledilmezler. Ehl-i Cehennemden murâd kâfirlerdir. Zîrâ günahkâr mü’min yer değiştirir. Mü’minlerin çocukları Cennet ehlindendir, anne ve babalarına şefaat edeceklerdir. Bu husûsda; “Mü’minlerin çocukları Cennetin kapısına gelir, annemi ve babamı almadan Cennete girmem der” hadîs-i şerîfi buna delîldir. Kâfirlerin çocukları husûsunda ihtilâf edildi. Ba’zıları; “Her çocuk İslâm fıtratı üzere doğar. Sonra annesi ve babası onu yahudi, hıristiyan ve mecûsî yapar” hadîs-i şerîfini delîl gösterdiler. Ba’zıları da; “Sen onları bırakırsan, senin kullarını sapıtırlar ve ancak bir nankör fâcir doğururlar” meâlindeki Nûh sûresi 27. âyet-i kerîmesini ve Hazreti Hadîce’den ( radıyallahü anha ) rivâyet edilen; “Resûlullaha ( aleyhisselâm ) câhiliyye devrinde ölen çocuklar hakında sordum; “Onlar Cehennemdedir” buyurdu” hâdîs-i şerîfini delîl gösterdiler. Ba’zıları da bülûğa erdikten sonra îmân ve itaat sahibi olacağını Allahü teâlânın bildiği çocuklar Cennete, küfür ve isyan edeceğini bildiği çocuklar Cehenneme dâhil olur dediler. İmâm-ı Nevevî Sahîh-i Müslim şerhinde; “Müşrik çocukları Cennete girer diye açıklamıştır. Şeyh Lakânî (r.aleyh); “Müşrik çocukları azâba dâhil değildir” dedi. Kâdı Iyâd ve Kurtubî de bu kavli tercih ettiler. Çünkü azâb, mükellef olma ve peygamber gönderilmekle olur. İmâm-ı Buhârî de böyle söyledi. (İmâm-ı Rabbânî hazretleri de 1. cild 259. mektûbunda; “.... Kâfirlerin çocukları mahşer günü hesapları görüldükten sonra yok olacaklar (toprak olacaklardır). Çünkü Cennete girmek îmân iledir. Ya kendisi îmân etmiş olacak

veya imanlının çocuğu olduğu için, yahut ana-babası birlikde mürted olunca kendisi dâr-ül-İslâmda kaldığı için îmânlı sayılmış olacaktır. Dâr-ül-İslâmda bulunan müşriklerin ve zımmîlerin çocukları da dâr-ül-harbdeki kâfirlerin çocukları gibidir. Çünkü bu çocuklarda îmân yoktur. Bunlar Cennete giremez. Cehennemde sonsuz kalmak da teklifden sonra inanmamanın cezasıdır. Çocuk ise mükellef değildir. Bunlar hayvanlar gibi diriltilip hesapları görüldükten sonra yok edileceklerdir" buyurdu.)

Allahü teâlâ Cennette mü'minlere cemâlini gösterecekdir. Mü'minler de keyfiyetsiz, nasıl olacağı idrâk edilemeyen bir şekilde, hiçbir mahlûka benzemeksizin Cemâl-i ilâhî'yi göreceklerdir.

Şerh-i Mevâkıf da bildirildi ki: Ehl-i sünnet İmâmları ittifâk ettiler ki, dünyâ ve âhırette Allahü teâlânın cemâlini görmek aklen caizdir. Dünyâda görülmesi husûsunda ihtilâf ettiler. İmâm-ı Beydâvî dahi, dünyâda rü'yetin caiz olduğunu bildirmiştir. Allahü teâlâyı dünyâda baş gözü ile görmek caizdir. Fakat kimse görmemiştir. Kıyâmet günü mahşer yerinde kâfirlere ve günahı olan mü'minlere kahr ve celâl ile, sâlih olan mü'minlere lütf ve cemâl ile görünecektir. Mü'minler Cennette cemâl sıfatıyla görecekdir. Melekler ve kadınlar da görecekdir. Kâfirler bundan mahrûm kalacaklardır. Cinnîlerin de mahrûm kalacaklarını bildiren haber kuvvetlidir. Âlimlerin çoğuna göre, mü'minlerin makbûl olanları her sabah ve akşam, derecesi aşağı olanlar ise her Cum'a günü ve kadınlar dünyâ bayramı gibi yılda birkaç kerre, tecellî-i cemâl ile ve rü'yetle müşerref olacaklardır. Allahü teâlânın görüleceğine inanmalı, nasıl görüleceği düşünülmemelidir. Çünkü Allahü teâlânın işleri akl ile anlaşılmaz.

Muhammed aleyhisselâm, Allahü teâlâyı mi'râcda gördü. Bu görmesi dünyâdaki baş gözü ile görmek gibi değildi. Evliyânın görmesi dünyâ ve âhıret görmeleri gibi değildir. Ya'nî (rü'yet) değildir. Onlara "Şühûd" hâsıl olmaktadır.

Mü'minler Allahü teâlânın cemâlini görmekle şereflendikleri zaman, sevinçlerinden Cennetin türlü türlü ni'metlerini unuturlar. Çünkü Cennet ni'metleri, Allahü teâlânın cemâlini görmek şerefi yanında, denize nazaran zerre mesabesindedir.

Âkil baliğ olan her mükellefe, Allahü teâlânın birliğine, peygamberlere ve meleklere îmân etmesi farzdır. Muhammed aleyhisselâm Hâtem-ül-enbiyâ (peygamberlerin sonuncusu) olup, nübüvvet (nebîlik) ve risâlet (resûllük) O'nunla son bulmuştur. O'ndan sonra nebî ve resûl gelmeyecektir. Muhammed aleyhisselâm enbiyânın (peygamberlerin) önde gideni, seçilmişlerin en ilerisidir.

Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) getirmiş olduğu yüce İslâm dîni nesh olmaksızın (yürürlükten kaldırılmadan) ve değiştirilmeden kıyâmete kadar devam edecektir.

Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) mi'râc mu'cizesi hakdır. Vukû' bulması husûsu mütevâtir haberle sabit olmuştur. Bütün Ehl-i sünnet âlimleri mi'râcın vukû' bulduğu husûsunda ittifâk ettiler. Dinde mütehassıs âlimler, hicretten bir sene evvel Receb ayında, uyanık iken, rûh ve beden ile mi'râca yükseldiğini bildirdiler. Nitekim İsrâ sûresi 1. âyet-i kerîmesinde meâlen: Her türlü noksanlıktan münezzeh olan O Allahdır ki, kulunu (Hazreti Muhammed aleyhisselâmı) gece Mescid-i Haram'dan (Mekke'den alıp) o etrâfını mübârek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya kadar götürdü. O'na âyetlerimizden (kudretimize delâlet eden acâibliklerden) gösterelim diye yaptık" buyuruldu. Âyât'dan maksad, İsrâ gecesinde Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) müşâhede ettikleri husûslardır. Peygamberlerle karşılaşması, Sidre-i müntehâ, Beyt-i ma'mur ve başka hâdiselerdir.

Bütün peygamberler küfür ve günahtan ma'sûm (korunmuş) durlar. Peygamberlik vazîfesinden azledilmezler (vazîfeden alınmazlar). Kadınlar peygamber olamazlar. Kadın cinsinden peygamber gelmemiştir. Hür kimseler peygamber olur.

Kıyâmet alâmetlerinden olmak üzere Muhammed Mehdî zuhur edip, ondan sonra Deccâl ortaya çıkacak. Kırk gün doğuda ve batıda fesâd ve kötülük tohumlarını saçtıktan sonra, Hazreti Îsâaleyhisselâm gökyüzünden inip. Deccâl'i ortadan kaldıracaktır.

Ehl-i sünnet âlimleri sözbirliği ile bildirdiler ki, âhır zamanda Deccâl zuhur edip, doğu ve batı arasında kırk gün hayat sürecek. Her milletten özellikle yahudi milletinden çok kimse ona tâbi olacaktır. Onun emriyle; bulut yağmur yağdıracak, yeryüzü bitki bitirecektir. İnsanlar arasından bir kimseyi öldürüp diriltecek. Harab yerlere uğrayıp gizli hazînelerini ortaya çıkaracaktır. İlâhlık iddiasında bulunup insanları kendine ibâdet etmeye çağıracaktır. Bu sırada Îsâ

aleyhisselâm yere inecek, Deccâl'i öldürecektir. Yahudi milleti perişan olacak, müslümanlar onları buldukları yerde kılıçla öldüreceklerdir. Hattâ arkasına gizlendikleri taşlar; "Ey Allahın kulları, işte burada yahudi vardır" diye nidâ edecek ve müslümanlar varıp onları öldüreceklerdir. Mişkât-ül-Mesâbih'de yazılı bulunan Abdullah bin Ömer'den rivâyet edilen hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: "Îsâ bin Meryem yere inip evlenecek ve evlâdı olacaktır. Yeryüzünde kırkbeş sene kaldıktan sonra vefât edip benim kabrime defn olunacaktır. Ben ve Îsâ bin Meryem, Ebû Bekr ( radıyallahü anh ) ve Ömer ( radıyallahü anh ) arasında kıyâm edeceğiz."

Rivâyet olunur ki Îsâ aleyhisselâm Muhammed aleyhisselâmın ümmetinin evliyâsından olup, O'nun şeriatı üzere hükmedecektir. O'nun ilk askerleri Eshâb-ı Kehf olacaktır. O zaman yeryüzünde öyle bir huzûr ve güven olacak ki, koyun kurt ile birlikte yaşayıp, çocuklar yılanlarla oynayacaktır. Hazreti Îsâ'ya Mesih de denilir.

Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk, Resûlullah ( aleyhisselâm ) efendimizin ilk halîfesi ve Sahâbe-i Kirâmın en fazîletlisidir. Onun fazilet ve üstünlüğünde şüphe yoktur. Peygamberlerden sonra insanların en üstünü Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk'dır. "Eğer Ebû Bekr'in ( radıyallahü anh ) îmânı ile yeryüzünde bulunan kimselerin îmânı tartılsaydı, Ebû Bekr'in îmânı ağır gelirdi" hadîs-i şerîfi onun yüksekliğinin delîlidir.

Ebü'd-Derdâ ( radıyallahü anh ), birgün Hazreti Ebû Bekr'in önünde gitmekteyken, Resûlullah efendimiz ( aleyhisselâm ) onu görünce; "Senden daha hayırlı bir kimsenin önünden mi yürüyorsun' Allaha yemîn olsun ki, peygamberlerden sonra Ebû Bekrîden ( radıyallahü anh ) daha üstün bir kimse üzerine güneş doğmamış ve batmamıştır" buyurdu. Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) hastalandığı sırada Hazreti Ebû Bekr'i imamete vekîl etmişdi. Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) techîz, tekfin ve defnedilmesinden önce, Hazreti Ebû Bekr'in halifeliği husûsunda İcmâ'ı ümmet vukû' bulmuşdu.

Fârûk-ı a'zam Ömer bin Hattâb da ( radıyallahü anh ), Hazreti Osman'dan daha yüksek ve faziletlidir. Hazreti Ömer müslüman olunca, küfür ile îmânın arasını veya Hak ile batılın arasını ayırdığı için, "Fârûk" denilmiştir. Hazreti Osman'a da, Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) Rukayye ve Ümmü Gülsüm ismindeki kızlarıyla evlendiği için, iki nûr sahibi ma'nâsına, "Zinnûreyn" denilmiştir. Ehl-i sünnet âlimleri sözbirliği ile bildirdiler ki, Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk'dan sonra Eshâb-ı Kirâmın en faziletlisi Hazreti Ömer'dir. Şu hadîs-i şerîf onun yüksekliğine işâret etmektedir. "Ümmetimin en hayırlısı Ebû Bekr'dir. Ondan sonra Ömer'dir, Benden sonra peygamber gelmeyececektir. Eğer benden sonra peygamber gelseydi Ömer bin Hattâb olurdu. Şeytan Ömer'in ( radıyallahü anh ) gölgesinden kaçar. Ömer nerede bulunursa hak (doğru) oradadır."

Birgün Cebrâil aleyhisselâm gelip; "Yâ Muhammed! Allahü teâlâ Hazreti Ömer'e selâm gönderip, "Benim kendinden râzı olduğum gibi kendi de benden râzı mıdır?" diye suâl etmenizi emr ediyor" buyurdu. Hazreti Ömer'in yüksekliğini ve faziletini anlatan birçok hadîs-i şerîf ve haberler vardır.

Hazreti Osman da, Hazreti Ali'den efdaldir. Hazreti Osman'ın faziletiyle ilgili birçok hadîs-i şerîf ve haber vârid olmuştur. Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "Eğer kırk tane kızım olsaydı bir tanesi kalmayıncaya kadar Osman'la evlendirirdim." Başka bir hadîs-i şerîfde; "Yâ Osman! Sen benim dünyâda ve âhırette dostumsun. Beni hak peygamber olarak gönderen Rabbime yemîn olsun ki, Osman bin Affân'ın şefaati ile, Cehennemi hak etmiş yetmiş bin kişi hesâbsız Cennete girecektir" buyurarak Hazreti Osman'ın üstünlüğünü bildirdi.

Tebük gazâsından önce; "Ey îmân edenler! Gerek hafif (süvari), gerek ağırlıklı (piyade) olarak seferber olun ve mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihâd edin. Eğer bilirseniz bu sizin için pek hayırlıdır" meâlideki Tevbe sûresi: 41. âyet-i kerîmesi nâzil oldu. O sırada Hazreti Osman-ı Zinnûreyn ticâret için ikiyüz deve yükü mal hazırlamıştı. Hepsini yükleriyle getirip Allah yolunda cihâd için sarf edilmek üzere sevgili Peygamberimize ( aleyhisselâm ) teslim etti. Hilâfeti esnasında birçok beldeler fethedilip, İslâm ülkesine katıldı ve islam sancağı çok uzak yerlere ulaştırıldı. Hazreti Ömer yaralanınca hilâfet konusunu Hazreti Ali, Abdürrahmân bin Avf, Talha, Zübeyr ve Sa'd bin Ebî Vakkas'ın (radıyallahü anhüm) aralarında istişâre etmelerini tavsiye buyurdu. Onların hepsi Hazreti Osman'ı halîfe seçip bî'at ettiler, tâbi olduklarını bildirdiler. Hilâfet müddeti oniki senedir.

Hazreti Ali de diğer Sahâbe-i Kirâmdan efdaldir. Eshâb-ı Kirâmın hepsi Hazreti Ali'nin Hazreti Osman'dan sonra en

faziletli kimse olduğu husûsunda ittifâk ettiler. Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) onun üstünlüğüyle ilgili olarak hadîs-i şerîflerinde buyurdu ki: “Ali’ye ( radıyallahü anh ) muhabbet bana muhabbettir. Bana muhabbet Allahü teâlâya muhabbettir: Ali’ye düşmanlık bana düşmanlıktır. Bana düşmanlık ise Allahü teâlâya düşmanlıktır” ve “Ali’nin ( radıyallahü anh ) bana olan yakınlığı, Hârûn peygamberin Mûsâ aleyhisselâma olan yakınlığı gibidir.” Hârûn aleyhisselâm Mûsâ aleyhisselâmın kardeşi, veziri ve muavini idi. Başka bir hadîs-i şerîfde; “Cennete girdiğimde Cennetin kapısı üzerinde; “Allahtan başka ilâh yoktur. Muhammed (aleyhisselâm) O’nun resûlüdür. Ali, Resûlullahın kardeşidir” yazılı olduğunu gördüm” buyuruldu.

Hazreti Osman âsîler tarafından şehîd edilince, Eshâb-ı Kirâm toplanıp Hazreti Ali’den halifeliği kabûl etmesini istediler. Hazreti Ali üç gün müddetle kabûl etmedi. Daha sonra Muhacirînin ileri gelenleri Hazreti Ali’ye gelip ikinci defa ısrar ettiler. Bunun üzerine Hazreti Ali halifeliği kabûl etti. Orada bulunan bütün Eshâb-ı Kirâm ona bî’at edip halîfeliğini kabûl ettiler.

Akıl ve baliğ olan kimse, cehli sebebiyle Allahü teâlâyı tanımaktan mahrûm olsa Allahü teâlânın huzûrunda özrü kabûl olmaz.

Bir kişinin korku hâlindeki îmânı (ya’nî Cehennemi ve azâblarını gördüğü zaman ölüm hâlindeki îmânı) makbûl değildir. Ya’nî o kimse Allah indinde mü’min değildir. Çünkü daha önce Allahü teâlânın emrine uyup îmâna gelmedi. Hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: “Bir kişi Cennetteki veya Cehennemdeki yerini görmeden ölmez,” Bu hadîs-i şerîfde bildirildiği gibi gerek mü’min, gerekse kâfir, vefât etmeden önce Cennet ve Cehennemdeki gidecekleri yerleri ve makamlarını görürler. Ömrünü küfür ve sapıklıkla geçirmiş olan bir kâfir ölürken, yukarıda zikredilen hadîs-i şerîfde bildirildiği üzere gideceği yeri, kendisi için hazırlanan azâbları ve cezayı görerek îmân etse, bu îmân Allahü teâlâ indinde makbûl olmaz. Çünkü Allahü teâlâ Mü’min sûresi 85. âyet-i kerîmesinde meâlen; “Fakat azâbımızı gördükleri vakit, îmânları kendilerine fayda verecek değildir. Allahın kulları hakkında olagelen sünneti (nizâmı) budur. İşte kâfirler burada aldanmışlar, ziyana uğramışlardır” buyuruyor. “O kimseler ki, kötü işlerde ısrar ederken, onlardan birine ölüm gelip hayattan ümidini kesince; “Ben şimdi tövbe ettim” der. O kimseler için tövbe kabûl değildir. Kâfir oldukları hâlde ölenlere de tövbe yok. İşte biz onlar için âhırette acıklı bir azâb hazırlamışızdır” meâlindeki Nisa sûresi 18. âyet-i kerîmesinde bildirildiği üzere, kâfirin îmânı makbûl değildir. Fakat günahkâr mü’minin ye’s hâlindeki tövbesi makbûldür. Zîrâ Allahü teâlâ Şûra sûresi 25. âyetinde meâlen; “O’dur ki, kullarından tövbeyi kabûl buyuruyor, günahlardan affediyor. O bütün yaptıklarınızı bilir” buyuruyor. Bu âyet-i kerîme umûmîdir husûsi değildir.

Yapılması farz olan, namaz ve oruç gibi ibâdetler îmândan parça değildir. Her ne kadar bu iyi işler cenâb-ı Hakkın rızâsına kavuştursa da, îmân olmadıktan sonra yapılan hayır işler yok gibidir. Îmânda eksilme veya artma olmaz. Îmânın kalbdeki nûru itâat ve tâatle artar, günahlar ile noksanlaşır.

Bir kimsenin, İslâm dininin haram kıldığı zinâ, adam öldürme gibi işleri yapmasından dolayı dinden çıktığına hükmetmek caiz değildir.

Küfür, îmân edilmesi vâcib olan şeyleri inkâr etmek demektir. Küfür dört nevidir. Birincisi “Küfr-i inkârî”dir. Kalb ve lisanla bir şeyin inkâr edilmesidir. Ebû Cehl’in küfrü gibi. İkincisi “Küfr-i cuhûdî”dir. Kalbiyle bilip diliyle ikrâr etmemektir. İblîsin ve yahudilerin küfrü gibi. Çünkü, yahudiler Peygamber efendimizin ( aleyhisselâm ) hak peygamber olduğunu bildikleri hâlde îmân etmemişlerdir. Üçüncüsü “Küfr-i ârî”dir. Kalbiyle bilip, îmân eder, ancak başkalarından ar edip çekindiği için diliyle söyleyemez. Ba’zıları, buna küfr-i inâdî dediler. Dördüncüsü “Küfr-i Nifakı”dır. Diliyle kabûl ettiğini söyleyip kalbiyle tasdik etmemektir. İbn-i Ubey bin Selûl’ün küfrü gibi. En şiddetli küfür de budur.

Günahlar da iki kısımdır. Büyük günahlar ve küçük günahlar.

Büyük günahlar: İbn-i Ömer’den ( radıyallahü anh ) rivâyet edildiği üzere dokuz tanedir: 1- Allahü teâlâya şirk (ortak) koşmak, 2- Haksız yere adam öldürmek, 3-Nâmuslu ve iffet sahibi kadına zinâ isnâd etmek, 4- Zinâ, 5- Cihâddan, cephedeki düşman karşısından firar etmek, 6- Sihir yapmak, 7- Yetim malı yemek, 8- Müslüman olan anne ve babasının haklarına riâyet etmemek, 9- İlhad: Allahü teâlânın haram kıldığı husûslarda dinin emrinden çıkmak. Bunlara Ebû Hüreyre ( radıyallahü anh ); faiz yemeyi, Ali ( radıyallahü anh ) da hırsızlık ve içki içmeyi ilâve ettiler.

Ba'zıları ısrar olunan günah, büyük, ısrar olunmayan günah, küçüktür dediler.

Ehl-i sünnet âlimleri sözbirliği ile bildirdiler ki: Şirkten (Allahü teâlâya ortak koşmaktan) başka büyük günahlar mü'mini îmândan çıkartmaz. Ancak o kimse îmânı sebebiyle itaatkâr, günâhı sebebiyle âsîdir. Çünkü îmânın asıl mâhiyeti olan kalb ile tasdik mevcûddur. Allahü teâlâ Nisa sûresi 48. âyetinde meâlen: "Doğrusu Allah kendine eş koşulmasını (eş koşanın günahını) bağışlamaz. Ondan başkasını dilediği kimse için bağışlar ve mağfiret buyurur. Kim de Allaha eş koşarsa gerçekten pek büyük bir günah işlemiş olur" buyuruyor. Bu âyet-i kerîme; büyük günah işleyen kimselerden tövbe etmeksizin ölenlerin Allahü teâlânın affına ve bağışlamasına mazhar olacağına, şirk işleyenin af ve mağfiretten mahrûm kalacağına delâlet etmektedir.

Bir kimse cehâleti sebebiyle, küfür olduğunu bilmeyerek, istek ve ihtiyârıyla bir küfür sözünü söylese dinden çıkar İmânsız olur. O kimseye istiğfar, tecdîd-i îmân (îmân tazelemek) ve tecdîd-i nikâh (nikâh tazelemek) vâcib olur. Ancak bilmeyerek ve hatâ ile küfür sözü söylerse kâfir olmaz. Mü'mine yakışan ise bu çeşit sözlere lisânını alıstırmamaktır. Eğer bir kimse, ikrahla (ya'nî ölüm tehdidi veya herhangi bir uzvunun kesileceği tehdidi ile) küfür olan bir sözü söylerse, îmândan çıkmaz.

Küfre giren kimsenin yapmış olduğu iyi amellerinin sevâbı gider. Zevcesiyle (hanımıyla) arasındaki nikâhı bozulur. İmâm-ı Şafiî hazretleri; "Amelleri ancak küfür üzere devam ederse bâtıl olur" buyurdu. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretleri ise; "O vakitteki amelleri gider. Hac ibâdeti varsa iade etmesi gerekir. Zîrâ haccın vakti ömrün sonuna kadardır. Bunun gibi o vakite namaz kıldıktan sonra vaktin sonunda îmâna gelse, o namazın iadesi vâcibdir. Fakat irtidat ettiği (dinden çıktığı) günlerdeki geçmiş namazlarının kazası lâzım değildir" buyurmuştur. Kaldı ki mü'minin her sabah ve akşam tazarru ve niyaz ile; "Allahümme innî e'ûzü bike min en üşrike bike şey'en ve ene a'lemühû ve estegfiruke mimmâ lâ a'lemühû ve ente ta'lemü" duâsını okumalıdır.

Bir kimse şarap içip sarhoş olunca küfür sözünü söylese imansız olmaz. Ancak sarhoş iken talak ile ilgili sözünden dolayı talâkı vâki olur. (nikâhı gider). Köle azâd edeceğini söylemişse kölesi serbest olur. Yaptığı alış-veriş akdi sahih olur.

Âlem, bütün parçaları ile birlikde hâdisdir. Ya'nî, yok iken, sonradan var olmuşlardır. Yerler, gökler, herşey yok idi. Hıristiyanlar, yahudiler ve mecûsîler de, böyle inanmakdadırlar. Aristo, Fârâbî ve İbn-i Sînâ, madde kadîmdir dediler. İslâm âlimleri diyor ki: "Ezelî olan şey değişmez. Maddenin (elementlerin) fizik ve kimya özellikleri, hep değişmektedir. Maddeler, ezelde değişmemiş olsalardı, ebedî olarak, şimdi de, değişmezlerdi. Önceden değişmek yokdu. Sonradan değişmeler hâsıl oldu da denilemez. Çünkü değişmek için, bir kuvvetin te'sîr etmesi lâzımdır. Değişmek sonradan başlayınca, kuvvetin de sonradan var olduğu, ezelî olmadığı anlaşılır." Görülüyor ki, maddenin ezelî olduğunu söylemek, tabiat kuvvetlerinin hadîs olduklarını, ezelî olmadıklarını ortaya koymaktadır.

Ahmed Âsım Efendi, yine diyor ki: "Allahü teâlâ, kadîm olmasaydı, hadîs olsaydı, onu yaratan bir yaratıcı bulunurdu. Bu yaratıcı kadîm ise, Allah O'dur. Hadîs ise, onu da yaratan biri lâzım olur. Böylece, kadîm olmayan yaratıcılar zinciri mevcûd olur. Bu zincire, "Teselsül" denir. Teselsül ise, muhaldir, olacak şey değildir. Teselsülün muhal olduğu, Burhân-ı tatbik ile isbât olunur: Birşeyin sonsuz yaratıcılarını birinciden başlayarak, sonsuz olarak yanyana dizelim. İkinci yaratıcıdan başlayarak ikinci bir sıra daha düşünelim. Sonsuza giden ikinci sıra, birinci sıradan bir noksan olduğu için, kısadır. Kısa olana sonsuz denilemez. İkinci sıra, sonsuz olamadığı için, bundan bir fazla olan birinci sıra da, sonsuz olamaz. Ya'nî, bir ucu sonsuza giden yarım doğru düşünülebilir. Fakat böyle birşey mevcûd olamaz. Teselsül olamaz. Sonsuz sayıda yaratıcılar olamaz. Sonsuz var olan bir yaratıcı olur. Bu tek yaratıcı, ezelîdir, ebedîdir, sonsuz olarak vardır. Varlığı kendindendir, başkasından değildir. Akıl ve baliğ olan kimse Allahü teâlânın sonsuz var olduğunu ve başka herşeyin yokdan var edildiklerini işittikten sonra, aklını kullanmayıp, düşünmeyip, buna inanmazsa veya aklını kullanıp, düşünüp de, bunu akıl kabûl etmez, fenne uygun değildir diyerek inanmazsa imansız olur. Cehennemde sonsuz azâb görür, yanar." (İnsan, işitmediği için düşünmezse ve düşünmediği için de, anlamaz, îmân etmez ise, yine imansız olur. Cennete girmez. Fakat, Cehenneme de girmez. Kâfirlere yapılan azâb, buna yapılmaz. Hesabı görüldükten sonra, hayvanlar gibi, toprak olur, yok olur. Allahü teâlâ, İsrâ

sûresinin 15. âyetinde meâlen; “Peygamber göndermedikçe azâb yapmayız!” buyurdu. Bu âyet-i kerîmeden anlaşılıyor ki, Allahü teâlânın var olduğunu, bir olduğunu anlamak için, tabiatdaki nizâmı, düzeni incelemek, peygamberlerin (aleyhisselâm) haber vermelerinden ve bu haberleri işiterek, okuyarak öğrendikten sonra farz olmaktadır. İbn-i Âbidîn mürted babında buyuruyor ki: Buhârâ âlimleri dediler ki: Peygamber gönderilmeden, tebliğ yapılmadan önce teklif yapılmaz. Eş’arî mezhebi böyledir. Muhtâr olan kavl de budur. Bu âlimler, “Yerleri, gökleri ve kendini gören, aklı başında bir kimsenin Allahü teâlânın varlığını anlamaması özür olmaz” sözünden murâd ve maksad, peygamberlerden (aleyhisselâm) işitdikten sonra, anlamaması özür olmaz demektir dediler.)

Sâlihlerin, velîlerin ve bütün mü’minlerin ölü ve diri olan kimseler hakkında yaptıkları duâlar te’sîrlidir ve faydaları duâ edilene ulaşır.

Ehl-i sünnet âlimleri sözbirliği ile bildirdiler ki: Hayatta olan ve ölmüş olan kimseler için mü’minlerin etmiş olduğu duâlar makbûl ve müessirdir.

Allahü teâlâ, Bekâra sûresi 186. âyet-i kerîmesinde meâlen; “(Ey resûlüm) kullarım sana benden sordularsa, muhakkak ki ben çok yakınımdır. Bana duâ edince duâ edenin duâsını kabûl ederim. O hâlde onlar da benim da’vetime koşsunlar ve bana hakkıyla îmân etsinler ki, doğru yola ulaşmış olsunlar” ve Mü’min sûresi 60. âyetinde meâlen; “Rabbiniz buyurdu ki: “Bana duâ edin size karşılığını vereyim” buyurdu. Bu âyet-i kerîmeler hayatta olan kimseler hakkında yapılan duânın te’sîrli olduğuna delîldir. Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ); “Ölülerinize hediye gönderiniz” buyurdu. Sahâbe-i Kirâm (r.anhüm); “Hediye nedir yâ Resûlallah?” diye sorunca; “Onlar için duâdır” buyurdu. Başka bir hadîs-i şerîfde de; “Ölünün mezardaki hâli imdâd diye bağıran denize düşmüş kimseye benzer. Boğulmak üzere olan kimse, kendisini kurtaracak birisini beklediği gibi, meyyit de babasından, anasından, kardeşinden, arkadaşından gelecek bir duâyı gözler. Kendisine bir duâ gelince, dünyânın hepsi kendine verilmiş gibi sevinmekten daha çok sevinir. Allahü teâlâ yaşayanların duâları sebebiyle ölülere dağlar gibi çok rahmet verir. Dirilerin de ölülere hediyesi, onlar için duâ ve istiğfar etmektir” buyurdu. Bu hadîs-i şerîfler, ölmüş bir kimse için yapılan duânın te’sîrli olduğuna delâlet etmektedir.

İmâm-ı Cezerî (r.aleyh), duânın kabûl olması için şu şartların olması gerektiğini bildirdi: Duâ eden kimsenin yedikleri, içtikleri, giydikleri ve kazancı helâl olmalı. Duâ ihlâsla yapılmalı, temiz elbiseli ve abdestli olarak kıbleye yönelmeli ve diz üstü oturarak elleri göğüs hizasında semâya kaldırmalıdır. Nafile namazdan veya sâlih bir âmel işledikten sonra hamd, sena ve salevât-ı şerîfe getirerek duâya başlamalıdır. Edeb, huşû’ ve kırık kalb ile Allahü teâlânın güzel isimlerini, peygamberleri ve sâlih kimseleri vesile ederek alçak sesle, günahlarını i’tirâf edip tövbe ve istiğfar ederek, hazır kalble, hayırlı ve güzel şeyleri cenab-ı Hakdan istemeli, sonunda tekrar hamd ve salevât-ı şerîfe okuyarak ellerini yüzüne sürmelidir.

Her insan vefât ettikten sonra, kabre defnedilince, Allahü teâlânın birliğinden suâl olunacaktır. Kabir suâli hakdır. Kabir suâliyle ilgili haberler tevâtür derecesindedir. “Allah îmân edenleri hem dünyâda hem âhırette (kabirde) sabit söz olan şehâdet kelimesi ile tesbit eder, tevhîde bağlı kılar. Allah zâlimleri (kafirleri) şaşırtır ve Allah dilediğini yapar” meâlindeki İbrâhim sûresi 27. âyeti, kabir azâbı ile ilgili olarak nâzil olmuştur. “Üzerinize idrar sıçratmayınız! Çok kimseye kabir azâbı bundan olacaktır” ve İbn-i Mes’ûd’dan rivâyet olundu ki: “Yâ Resûlallah ( aleyhisselâm )! ölü, kabre konduğu vakit ilk karşılaştığı şey nedir?” diye suâl eyledi. Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: “Yâ İbn-i Mes’ûd! Bunu bana senden başka kimse suâl etmedi. Ancak sen suâl ettin. Ölü kabre konulduğu vakit önce bir melek nidâ eder. O meleğin ismi “Rûmân”dır. Kabirlerin arasına girer der ki: “Yâ Abdellah! Amelini yaz!” O kimse der ki: “Benim burada ne kâğıdım var ne divitim var. Ne yazayım?” O melek der ki; “Bu söz kabûl edilmez. Senin kefenin kağıdındır. Tükrüğün mürekkebindir. Parmakların kalemindir. Melek kefeninden bir parça kesip verir. O kul dünyâda her ne kadar yazı yazmak bilmese de, orada sevâbını ve günâhını adetâ bir günde işlemiş gibi yazar. Bundan sonra melek o yazdığı kefen parçasını dürer, o ölünün boynuna asar” hadîs-i şerîfi ve başka hadîs-i şerîfler kabir suâlinin ve azâbının hak olduğuna delîldir.

İmâm-ı Süyûtî kabir suâlini görmeyecek kimseleri şöyle bildiriyor: Bunlar; şehîdler, Allah rızâsı için sınırda nöbet bekleyenler, Ebû Bekr-i Sıddîk ( radıyallahü anh ), müslümanların âkil baliğ olmadan ölen çocukları, Cum’a gününde ve gecesinde vefât edenler, her gece uyumadan önce Mülk sûresini okumaya devam edenlerdir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Tercümet-il-kâmûs (Ahmed Âsım Efendi mukaddimesi.)

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 374

3) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 283

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 183

5) Son asır Türk şâirleri (İbn-ül-Emin Mahmûd Kemâl) İstanbul 1330, cild-1, sh. 66

6) Ayine-i zurefâ (Cemâleddîn Efendi) sh. 65

7) Eshâb-ı Kirâm sh. 309

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 980

9) Târih-i Âsım, İstanbul, baskı târihi yok, muhtelif sayfalar.

10) Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 120

**ÂTIF-ZÂDE ÖMER HÜSÂMEDDÎN EFENDİ**

Son devir Osmanlı âlimlerinden. Yüzsekizinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Ömer Hüsâmeddîn'dir. Reîs-ül-küttâb Âtıf-zâde Mehmed Celâleddîn Efendi'nin torunu, Üçüncü Selim Hân zamanı ulemâsından Cemâl Efendi'nin oğludur. Âtıf-zâde diye bilinir. 1214 (m. 1799) senesinde İstanbul'da doğdu. 1288 (m. 1871) senesinde İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'da dedelerinin kabrinin bulunduğu yere defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsiline yönelip, zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri öğrendi. 1229 (m. 1814) senesinde onbeş yaşında iken müderrislik ruûsunu (diplomasını) aldı. Birçok medreselerde ders okutup talebe yetiştirdi. Bu ara iki defa İzmit kadılığı yaptı. 1264 (m. 1847) senesinde Selanik kadılığına ta'yin edildi. Aynı sene içinde Mekke-i mükerreme payesine nail oldu. Bir müddet Evkâf-ı hümâyûn müfettiş vekîlliği yaptı. 1265 (m. 1848) senesinde Edirne'de kurulan, "Meclis-i kebîr-i Eyâlet" üyeliğinde vazîfelendirildi. 1266 (m. 1849) senesinde İstanbul pâyesiyle taltif edildi. Daha sonra Bursa "Meclis-i kebîr" üyeliğine nakledildi. İstanbul'a dönüşünde, "Encümen-i Dâniş" ve bir müddet sonra "Meclis-i maârif üyeliğine getirildi. 1272 (m. 1855) senesinde Anadolu kadıaskerliğine ve Meclis-i maârif başkanlığına ta'yin edildi. Bir müddet sonra da şeyhülislâm vekîllerini seçme meclisi başkanı, 1276 (m. 1859) senesinde Anadolu kadıaskeri oldu. 1278 (m. 1861) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. 1280 (m. 1863) senesinde Şeyhülislâm Mehmed Sa'deddîn Efendi'nin ayrılmasıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına getirildi. İki sene 9 ay 10 gün müddetle, bu şerefli vazîfeyi adâlet ve doğrulukla yürüttükten sonra, 1282 (m. 1865) senesinde vazîfeden alındı. Kendi evine çekilip, istirahat edip, ibâdet ve tâatle meşgûl olduğu sırada vefât etti.

Âtıf-zâde Ömer Hüsâmeddîn Efendi, aklî ve naklî ilimlerde âlim olup, birçok ilim ve fenlerde husûsî çalışmaları var idi. Maârif ile ilgili husûslarda yetkili, vazîfesinde âdil ve dürüst idi. İnşâ ve imlâsı düzgün idi. Soyu temiz, güzel ahlâk sahibi, cömert ve kerem sahibi idi. Za'îf ve güçsüzlere karşı merhametli ve yardımsever idi. Allahü teâlânın dîninin emirlerini uygulamada çok gayretli olup, bir fetvâyı hazırlayacağı zaman gece gündüz demeyip araştırır, en sonunda cevâbını yazardı. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 134

2) İlmiye salnamesi sh. 594

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 1939

**ÇELEBİ-ZÂDE SEYYİD MEHMED ZEYNEL'ÂBİDÎN EFENDİ**

Osmanlı âlimlerinden. Doksandokuzuncu Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mehmed Zeynel'âbidîn olup, eski Halep kadılarından Mehmed Sa'îd Efendi'nin oğlu, yetmişdördüncü şeyhülislâm Çelebi-zâde İsmâil Âsım Efendi'nin, Kızından torunudur. Sevgili Peygamberimizin temiz soyundandır. "Çelebi-zâde" diye bilinir. 1163 (m. 1750) senesinde İstanbul'da doğdu. 1239 (m. 1823) senesinde İstanbul'da vefât

etti. Molla Gürânî Câmii karşısında, dedesi Çelebi-zâde Âsım Efendi'nin kabri yanında defnedildi.

Babasından ve zamanının âlimlerinden ilim öğrendi. 24 yaşındayken ruûs (diploma) alıp müderris oldu. Birçok medreselerde müderrislik yapıp talebe yetiştirdikten sonra, Süleymâniye Dâr-ül-hadîsi'nde baş müderris olarak vazîfe yaptı. Daha sonra kadılık mesleğini tercih edip, 1215 (m. 1800) senesinde Üsküdar mevleviyyetine (kadılığına) ta'yin edildi. 1221 (m. 1806) senesinde Edirne, 1222 (m. 1807) senesinde Mekke-i mükerreme ve İstanbul payelerine ulaştı. 1223 (m. 1808) senesinde "Nakîb-ül-eşrâflık" makamına getirildi. 1228 (m. 1813) senesinde bu vazîfeden ayrıldı. 1229 (m. 1814) senesinde Anadolu payesine nail oldu. 1230 (m. 1815) senesinde şeyhülislâmlık makamına yükseltildi. İki sene onbir ay dokuz gün bu şerefli vazîfeyi yürüttükten sonra, 1233 (m. 1818) senesinde vazîfeden alındı ve Bursa'ya gönderildi. Bir yıl sonra İstanbul'a döndü. Üsküdar'daki evinde istirahat edip ibâdetle meşgûl olduğu sırada vefât etti.

Çelebi-zâde Zeynel'âbidîn Efendi, birçok ilimlerde âlim, güzel ahlâk ve fazilet sahibi bir zât idi. Güler yüzlü, hazır cevap ve nükteli söz konuşurdu. Şeyhülislâm olduğu sırada birgün, Sultan İkinci Mahmûd Hân'la beraber faytonla giderken Pâdişâh ona; "Hoca Efendi niçin sahilde bir yalı edinmediniz?" diye sorunca; "Pâdişâh'ım sahile muhtaç değilim. Zaten vazîfeden alınır alınmaz her tarafım deniz olur" diye cevap verdi. Sözleri Pâdişâh'ın hoşuna gitmişti. Ta'lik stilinde güzel yazı yazan Zeynel'âbidîn Efendi'nin eserleriyle ilgili bilgiye kaynaklarda rastlanmamıştır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 127

2) İlmiye salnamesi sh. 578

**DÂVÛD-İ BAĞDÂDÎ (İbn-i Circîs)**

Bağdat'ta yetişen Hanefî mezhebi âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Ziyâüddîn Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin talebelerindendir. İsmi, Seyyid Dâvûd bin Süleymân el-Bağdâdî en-Nakşibendî el-Hâlidî olup, seyyiddir. İbn-i Circîs diye tanınır. 1222 (m. 1807) senesinde Bağdat'ta doğdu. Doğum târihinin 1231 (m. 1816) olduğu da rivâyet edilmiştir. 1299 (m. 1882) senesinde Ramazân-ı şerîf ayında orada vefât etti.

Hâl tercümesi hakkında kaynaklarda fazla ma'lûmât bulunamayan Dâvûd-i Bağdadî, ilk tahsilini babasından yaptı. İlim öğrenmek için, Şam, Musul ve başka yerlere gitti. Mekke-i mükerremede on sene kadar kaldı. Bağdat'ta, zamanın en büyük evliyâsı olan Hâlid-i Bağdadî hazretlerine talebe oldu. Evliyâlık yolunda çok yüksek derecelere kavuştu. Kıymetli eserler te'lîf etti. Eserlerinden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1- El-Minhat-ül-vehbiyye fî redd-il-vehhâbiyye, 2-Eşedd-ül-cihâd, 3- Risâletün fî reddi alâ Mahmûd Alûsî: Bu üç kitap bir arada olarak İstanbul'da Hakîkat Kitabevi tarafından bastırılmıştır. 4- El-Fevâid-ül-celiyye fî nazm-ir-risâlet-il-vad'ıyye, 5- Sulh-ül-ihvân min ehl-il-Îmân, 6-Devhat-üt-tevhîd: Kelâm ilmine dâirdir. 7- Ravd-us-safâ fi-ba'dı menâkıb-i vâlid-il-Mustafâ.

Seyyid Dâvûd bin Süleymân Bağdâdî'nin yazdığı "Minhat-ül-vehbiyye" kitabından ba'zı kısımlar:

Ehl-i sünnet i'tikâdından ve hak mezheblerden ayrılarak sapık bir yol tutanlar, gün geçtikçe çoğalmaktadır. Bu sapıklar, Muhammed aleyhisselâmın ümmetine müşrik diyorlar. Bu mübârek ümmeti öldürmeli, mallarını almalı diyorlar. Bunlar böylece, felâkete sürükleniyorlar. Allahü teâlânın yardımı ile, bu sapıkları, şu küçük kitabımla reddetmeğe, yazılarının, sözlerinin ve i'tikâdlarının bozukluğunu isbât etmeğe kalkıştım. Bunu okuyarak, belki yanıldıklarını anlar, hidâyete kavuşurlar. Böylece, büyük bir hizmet etmiş olurum.

Bu sapıklar, peygamberleri ve sâlih kullardan evliyâyı vâsıta yaparak, onları şefaatçi kılarak, Allahü teâlâdan dilekte bulunmağa ve Allahü teâlânın kerâmet olarak onlara verdiği kuvvet ile sıkıntıdan kurtarmalarını istemeğe ve Allahü teâlânın bir dileğe kavuşdurması veyâ bir sıkıntıdan kurtarması için, mezarlarına gidip, onlardan şefaat istemeğe inanmıyorlar. Onlara göre, insan ölüp toprak olunca, işitmez, görmez. Kabir hayâtı diye birşey yoktur derler. Dünyâda birşeye kavuşmak için, diriler sebep yapıldığı gibi, ölülerin de, birşeye kavuşmak için sebep yapılmasına bir türlü inanmazlar. Bunlar eğer, ölülerin kabir hayatı denilen bir hayat ile diri olduklarına, bu hayatlarından dolayı bildiklerine, işittiklerine, gördüklerine, kendilerini ziyâret edenleri tanıdıklarına, selâm

verenlere karşılık selâm verdiklerine, birbirlerini ziyâret ettiklerine, kabirde ni'met veya azâb içinde olduklarına, ni'met ile azâbın rûh ile bedene birlikte olduğuna, tanıdıkları dirilerin yaptıkları işlerin kendilerine bildirildiğine, iyi işler öğrenince, Allahü teâlâya hamd edip, birbirlerine müjde verdiklerine ve işi yapana duâ ettiklerine, kötü işleri öğrenince, bunları yapanlara duâ ederek; "Yâ Rabbî! Bunlara iyi işler yapmak nasîb et! Bize yaptığın gibi, onlara da hidâyet nasîb eyle" dediklerine inansalardı, böyle inkâr etmezlerdi. Çünkü ölmek, bir evden başka bir eve göç etmektir. Bu bildirdiklerimizin hepsinin doğru olduklarını, Kur'ân-ı kerîm, hadîs-i şerîfler ve icmâ'ı ümmet bildirmektedir. Bunlara inanmayan, îmân edilmesi vâcib olan birşeye inanmamış olup, bid'at fırkalarından olur. Resûlullahın ( aleyhisselâm ) sünnetinden ayrılmış olur. Çünkü, Mahşer yerinde toplanmak için, dirilip, mezardan çıkmağa inanmak, îmânın altı şartından biridir. Buna inanmayan imansız olur. Ölüler için kabir hayatı olduğuna, ni'meti ve azâbı duyduklarına inanmamak, küçük kıyâmete inanmamaktır. Küçük kıyâmet, büyük kıyâmetin misâlidir. Bunu ümmet-i Muhammed, sözbirliği ile bildirmiştir.

Bu sapık kimseler: "Mezarda bedenler çürümüştür. Organlar kalmamıştır. Duymazlar, görmezler. Bedene azâb ve ni'met olmaz" diyorlar. Bunlara deriz ki: "Rûhun ölmediğine siz de inanıyorsunuz. Bunun için onun duyduğuna, işittiğine, gördüğüne de inanmalısınız. Böyle olunca, rûhdan şefaat dilemek, ondan yardım istemek gibi, Allahü teâlânın yaratmasına, vâsıta olmasını beklemeğe, karşı olmamanız îcâb eder. Çünkü, bütün dinler, insan ölünce, rûhun diri kaldığını bildirmektedir. Diri insanlar, Allahü teâlânın yaratmasına vâsıta, sebep oldukları gibi diri rûhların da Allahü teâlânın yaratmasına sebep olacağı reddedilmez."

O zavallılar bunu iyi düşünemedikleri için; "Ölüden bir yardım beklenemez. Allahü teâlânın birşeyi yaratması için, Allahü teâlânın sevdiği kullarının rûhlarından yardım bekleyen, onlardan şefaat isteyen kâfir olur, müşrik olur" diyorlar.

Kabirde, hem rûha, hem de bedene ni'met ve azâb vardır. Buna böylece inanmak lâzımdır. İmâm-ı Muhammed bin Hasen Şeybânî hazretleri, "Akâ'id-i Şeybâniyye manzûmesi"nde; "Kabir azâbı vardır. Kabir azâbı hem rûha, hem de bedene olacaktır" buyurdu. Ya'nî kabirde ni'metler ve azâblar rûha ve cesede birlikte olacaktır. Diriler bunu görmezse de, inanmak lâzımdır. Gaybe îmân etmek lâzımdır. Buna inanmamak, kıyâmet günü olan "Ba's"a ya'nî, mezardan kalkmağa inanmamağa yol açar. Çünkü, ikisi de, Allahü teâlânın kudreti ile olmaktadır. Birine inananın ötekine inanması akla uygundur. İnsan kabir azâbını, diri iken anlayamıyor ise de, âyet-i kerîmeler, hadîs-i şerîfler ve bu ümmetin önce gelenleri, kabir azâbı olacağını haber vermişlerdir. Bu haberleri aşağıda ayrı ayrı bildireceğiz. Sonra, Allahü teâlânın sevdiği kullarının mezarlarından şefaat ve Allahü teâlânın yaratması için vâsıta, vesile olmalarını istemek caiz olduğunu gösteren hadîs-i şerîfleri bildireceğiz. Bunları okuyup anlayanlar, ölülerin kendilerinin birşey yapmadıklarını, onlardan birşey yapmalarının istenilmediğini göreceklerdir. Ba'zıları dirilerin hareket ettiklerini, iş yaptıklarını görerek, bunlardan yardım, şefaat isteyenlerin bunların kendilerinden istediklerini sanıyorlar. Hâlbuki, dirilerden istemek de, bunların, Allahü teâlânın yaratmasına sebep olmalarını istemektir. Herşeyi yaratan, yapan, yalnız Allahü teâlâdır. Diri de, ölü de, canlı da, cansız da O'nun yaratmasına sebep olmaktadır. O'nun yaratmasına, mahlûkların sebep olmalarını, yine O dilemiştir. Âlemin nizamlı, düzenli olması için birçok şeyi, sebep ile yaratmak istemiştir. Dilediği birçok şeyi de, sebepsiz yaratmaktadır.

Peygamberler ve evliyâ, mezarlarında, kabir hayatı denilen, bilmediğimiz bir hayat ile diridirler. Kendiliklerinden birşey yapamazlar. Allahü teâlâ, onlara sebep olacak kadar kuvvet ve kıymet vermişdir. Onları sevdiği için, onlara, âdeti dışında olarak ikram, ihsân yapmaktadır. Onların hürmeti için, istenileni yaratır, istenilenin yaratılmasına sebep olmaları onlardan istenir. Ba'zı sapıkların; "Ehl-i sünnet, mezarlara tapınıyorlar, müşrik oluyorlar" demeleri yalandır. Müslümanlara iftiradır. Birkaç câhil veya dinsiz, saf köylüleri soymak, dünyâ menfaati sağlamak için, İslâmiyete uymayan, kötü iş yapabilir. İslâm bilgileri, İslâm ahlâkı, bir memlekette azalırsa, böyle zındıkların, sapıkların türeyecekleri belli bir şeydir. Bunları bahâne ederek, sapıklığı savunmak yerine, bu bozuk işleri düzeltmek, yıkıcı değil, yapıcı olmak îcâb eder. Müslümanlar arasında, kabir hayâtına, kabirde ni'met ve azâblar olduğuna inanıp da, peygamberlerin ve evliyânın, öldükten sonra, Allahü teâlânın yaratmasına sebep olacaklarına inanmayanlar var. Yâhud; "Allahü teâlânın yaratmasını düşünmeden yalnız onlardan isteniliyor, onlardan şefaat istenmesi, dileklerin onlar vâsıtası ile elde edilmesi, İslâmiyette bildirilmemiştir" diyenler de var. Böyle söyleyenler,

kabir hayâtına inanmayanlar kadar zararlı değildir. Bunlar, Kur'ân-ı kerîmi ve hadîs-i şerîfleri bilmedikleri için yâhud inâd ederek böyle söylüyorlar. Müslümanların inadcı olmaması, doğru sözü kabûl etmesi lâzımdır. Cevaplarımızı sekiz kısım hâlinde bildireceğiz.

Birinci kısım: Peygamberler (aleyhisselâm) kabirlerinde diridirler. Diri olmaları, sözde değildir. Tam diridirler. Kur'ân-ı herimde, İmrân sûresinin 169. âyetinde meâlen; "Allah yolunda öldürülenleri ölü sanmayınız! Onlar, Rablerinin yanında diridirler. Rızıklandırılmaktadırlar" buyuruldu. Bu âyet-i kerîme, şehîdlerin diri olduklarını bildiriyor. Şehîdler, başka müslümanlar gibidirler. Onlardan bir üstünlükleri yoktur. Peygamberler, şehîdlerden elbet daha ileride ve daha üstündür. İslâm âlimlerine göre her peygamber, şehîd olarak ölmüştür. Bunu bilmiyen yoktur. Halebî, "Siyer" kitabında, derecesi aşağı olanda, derecesi yukarı olanda bulunmayan bir üstünlük bulunabilir diyor ise de, bu sözün burada yeri yoktur. Çünkü bu söz, âyet-i kerîmede veya hadîs-i şerîfde açıkça bildirilmemiş olan üstünlük içindir. Peygamberlerin şehîd oldukları, hadîs-i şerîfler ile bildirilmiş olduğu için, Halebî'nin sözü, burada düşünülemez. Buhârî'de ve Müslim'de bildirilen hadîs-i şerîfte; "Mi'râc gecesinde, Mûsâ aleyhisselâmın kabri yanından geçirildim. Mezarında, ayakda namaz kılıyordu" buyuruldu. Beyhekî'nin ve başkalarının bildirdikleri bir hadîs-i şerîfte; "Peygamberler, mezarlarında diridirler. Namaz kılarlar" buyuruldu. Başka bir hadîs-i şerîfte; "Allahü teâlâ toprağın peygamberleri çürütmesini haram etmiştir" buyuruldu. Bunun doğru olduğunu, âlimler sözbirliği ile bildirmektedirler. Buhârî'de ve Müslim'de; "Allahü teâlâ Mi'râc gecesinde bütün peygamberleri (aleyhisselâm), Peygamberimize ( aleyhisselâm ) gönderdi. Peygamber efendimiz ( aleyhisselâm ) onlara İmâm olup, iki rek'at namaz kıldılar" yazılıdır. Namaz kılmak, rükû' ve secde yapmakla olur. Bu haber, diri olarak, cesed ile, beden ile kıldıklarını gösteriyor. Mûsâ aleyhisselâmın, kabrinde namaz kılması da, bunu göstermektedir. "Mişkât" kitabının son cildinde Mi'râc babının birinci faslı sonunda Müslim'den alarak, Ebû Hüreyre'nin ( radıyallahü anh ) rivâyet ettiği; "Kâ'be'nin yanında, Kureyş kâfirleri, bana Beyt-ül-mukaddesin nasıl olduğunu sordular. Oralara dikkat etmemiştim. Çok sıkıldım. Allahü teâlâ, bana gösterdi. Kendimi peygamberler arasında gördüm. Mûsâ aleyhisselâm, ayakta namaz kılıyordu, zaîf idi. Saçları dağınık ve sarkık değildi. Şen'e kabilesinden bir yiğit gibi idi. Îsâ aleyhisselâm, Urve bin Mes'ûd Sekafî'ye benziyordu" hadîs-i şerîf bildirilmektedir. Şen'e, Yemen'de bulunan bir kabilenin ismidir. Bu hadîs-i şerîfler, peygamberlerin, Rableri yanında diri olduklarını gösteriyor. Onların cesedleri, bedenleri, rûhları gibi latif olmuştur. Kesîf, katî değildir. Madde ve rûh âleminde görünebilirler. Bunun için, peygamberler, rûhları ve bedenleri ile görünebilirler. Hadîs-i şerîfte, Mûsâ ve Îsâ aleyhimesselâmın, namaz kıldıkları bildiriliyor. Namaz kılmak, çeşitli hareketler yapmaktır. Bu hareketler, beden ile olur. Rûh ile olmaz. Mûsâ aleyhisselâmı, orta boylu, eti az, za'îf, saçları toplu gördüm buyurması, rûhunu değil, bedenini gördüğünü gösteriyor. Peygamberler, başka insanlar gibi ölmez. Geçici olan dünyâdan, sonsuz kalıcı olan âhırete göç ederler. İmâm-ı Beyhekî "İ'tikâd" kitabında buyuruyor ki: "Peygamberler, mezara konduktan sonra, rûhları bedenlerine geri verilir. Biz onları göremeyiz. Melekler gibi, görünmez olurlar. Yalnız, Allahü teâlânın kerâmet olarak ihsân ettiği seçilmiş kimseler görebilir. İmâm-ı Süyûtî de böyle bildirmiştir. İmâm-ı Nevevî, Sübkî ve İmâm-ı Kurtubî üstadından ve daha birçok âlimler, böyle olduğunu bildirmişlerdir. Sa'îd bin Müseyyib diyor ki: Fitneler sebebiyle Mescid-i Nebî'de ezan okunamaz, namaz kılınamaz olunca, Hücre-i Nebeviyye'den ezan ve ikâmet sesi işitildi. Bunu, İbn-i Teymiyye de, "îktizâ-üs-Sırât-il-müstekîm" kitabında yazmaktadır. Çok kimseler, selâmlara, kabr-i seâdetten cevap verildiğini, çok zaman işitmişlerdir. Bunu ileride, bildireceğiz.

Peygamberlerin mezarlarında diri oldukları sözbirliği ile bildirilmiş olduğu anlaşıldı. Sahîh bir hadîs-i şerîfde; "Bana selâm verilince, Allahü teâlâ, rûhumu geri gönderir, selâm verene cevap veririm" buyuruldu. Bu hadîs-i şerîf, yukarıda bildirilenlere uygun olmuyor denilemez. Ya'nî mübârek rûhunun cesed-i şerîfinden ayrıldığını, selâm verilince geri verildiğini gösteriyor denilemez. Böyle söyleyenlere karşı, âlimler çeşitli cevaplar vermişlerdir, İmâm-ı Süyûtî hazretleri, bu cevaplardan onyedisini bildiriyor. Bu cevapların en güzeli, Resûlullah ( aleyhisselâm ), cemâl-i ilâhîyi görmeğe dalmıştır. Bedendeki duyguları unutmuştur. Bir müslüman selâm verince, mübârek rûhu, bu dalgınlıktan ayrılıp, beden duygularını alır. Dünyâda böyle olanlar da az değildir. Bir dünyâ işi veya âhıret işi, aşırı düşünülürken, insan yanında konuşulanı duymaz. Cemâl-i ilâhîye dalan kimse, bir sesi işitebilir mi?

Resûlullah ( aleyhisselâm ) uykuda ve uyanık iken görülebilir mi? Görülebilirse, görünen, kendisi midir, benzeri midir? Âlimlerimiz, buna çeşitli cevaplar verdiler. Kabirde diri olduğunu sözbirliği ile bildirdikten sonra, kendisinin görüldüğünü çoğunlukla beyân buyurmuşlardır. Böyle olduğu, hadîs-i şerîflerden de anlaşılmaktadır. Bir hadîs-i şerîfte; "Beni rü'yâda gören, uyanık iken görmüş gibidir" buyuruldu. Bunun için, İmâm-ı Nevevî hazretleri; "Onu rü'yâda görmek, tam kendisini görmektir" dedi. Nitekim, İmâm-ı Münâvî'nin, "Künûz-üd-dekâik" kitabında yazdığı ve Buhârî'de ve Müslim'de bulunduğunu bildirdiği hadîs-i şerîfte; "Beni rü'yâda gören doğru görmüştür. Çünkü şeytan, benim şeklime giremez" buyuruldu. Rü'yâda benzeri görülmüş olsaydı, doğru olarak görülmüş olmazdı. İbrâhim Lekânî, "Cevheret-üt-tevhîd" kitabında diyor ki: "Hadîs âlimleri, Resûlullahın uyanık iken de, rü'yâda da görülebileceğini, sözbirliği ile bildirmişlerdir. Görülen kendisi midir, benzeri midir, bunda ayrılmışlardır. Çokları, kendisidir dedi. İmâm-ı Gazâlî, Karâfî ve başka birkaç âlim ise, benzeridir dedi. Kendisi görülür diyenler çoğunluktadır. Bunların içlerinde otuzdan çok hadîs İmâmı ve büyük âlimler vardır. Herbirinin senedlerini vesîkalarını, ayrı bir kitapta bildirdim."

İkinci kısım: ölülerin işitmelerine ve görmelerine gelince, şehîdlerin kabirlerinde diri oldukları, Kur'ân-ı kerîmde açıkça bildirilmiştir. Velîler, Allahü teâlânın, kerâmet olarak ihsân etmesi ile, işitir ve görürler. Allahü teâlâ, sevdiği kulları için, âdetinin, kânunlarının dışında şeyler yaratır. Önce peygamberlerin ve hele bunların en yükseği olan Muhammed aleyhisselâmın, şehîdlerin ve velîlerin, mezârlarında işittiklerine ve gördüklerine inanmıyan câhilleri susturmak için, kâfirlerin bile mezarda duyduklarını, işittiklerini bildireceğiz. Buhârî'nin bildirdiği hadîs-i şerîfte; "Meyyit mezara konup, mezar başındakiler dağılırken, onların ayak seslerini işitir" buyuruldu. Buhârî'de ve Müslim'de yazılı olan hadîs-i şerîfte, Bedr'de öldürülen kâfirlerin, birkaç gün sonra, bir çukura konulması emrolundu. Bundan da birkaç gün sonra, Resûlullah ( aleyhisselâm ) çukurun başına gelip durdu. Çukurdakilere, isimlerini ve babalarının isimlerini birer birer söyleyerek; "Rabbinizin, size söz verdiğine kavuşdunuz mu? Ben Rabbimin söz verdiği zafere kavuşdum" buyurdu. Hazret-i Ömer ( radıyallahü anh ) bunu işitip; "Yâ Resûlallah! Leş olmuş kimselere mi söylüyorsun?" deyince, Resûlullah ( aleyhisselâm ); "Beni doğru peygamber olarak gönderen Rabbim hakkı için söylüyorum ki, siz beni onlardan daha çok işitmiyorsunuz. Fakat cevap veremezler" buyurdu. Buhârî'nin ve Müslim'in bildirdikleri hadîs-i şerîfte; "Meyyit, yakınlarının kendisine bağırarak ağlamasından azâb duyar" buyuruldu. İmâm-ı Nevevî, Müslim kitabını açıklarken, bu hadîs-i şerîf için; "Meyyit, yakınlarının bağırarak ağlamasından azâb duyar ve onlara gücenir" dedi. Muhammed bin Cerîr et-Taberî de böyle söyledi. Kâdı Iyâd da, en iyi söz budur diyerek, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) oğlu için yüksek sesle ağlayan bir kadını susturduğunu ve; "Ey müslümanlar! Mezardaki kardeşlerinize yüksek sesle ağlayarak onları incitmeyiniz" dediğini bildirdi. Bu hadîs-i şerîf gösteriyor ki, meyyit, yakınlarının ağlamalarını işitmektedir. Bununla incinmekte ve azâb duymaktadır.

Resûlullah ( aleyhisselâm ) buyurdu ki: "Mezarda olanlara selâm vereceğiniz zaman, esselâmü aleyküm deyiniz!" Bunun için; "Esselâmü aleyküm! Yâ ehle dâril-kavmil mü'minîn" denir. Böyle selâmın da, işiten ve anlayan kimseye söyleneceği belli bir şeydir. İşitmeselerdi, yokluğa ve taşa selâm vermek olurdu. Selef, ya'nî, İslâmın büyük âlimleri, böyle selâm verileceğini, sözbirliği ile bildirdiler.

Üçüncü kısım: Meyyit, kendini ziyârete gelenleri tanır. Ebû Bekr Abdullah bin Ebiddünyâ, "Kitâb-ül-kubûr"da diyor ki: "Hazret-i Aişe'nin haber verdiği hadîs-i şerîfde: "Bir kimse, din kardeşinin kabrini ziyârete gider ve mezârı başında oturursa onu tanır ve selâmına cevap verir" buyuruldu. Ebû Hüreyre'nin ( radıyallahü anh ) bildirdiği hadîs-i şerîfte; "Bir kimse, tanıdığının mezarı başına gidip selâm verince, meyyit onu tanır ve selâmına cevap verir. Tanımadığı kimsenin kabrine gidip selâm verince, meyyit selâmına cevap verir" buyuruldu. Yûsuf İbni Abdü'l-Berr ve Ahkâm kitabının sahibi olan Abdülhak, bu hadîs-i şerîf için sahîhdir dediler. Hadîs-i şerîflerde ziyâret kelimesi kullanılmaktadır. Meyyit, kabre geleni tanımasaydı, ziyâret kelimesi kullanılmazdı. Her dilde ve her lügatta, ziyâret kelimesi tanıyan ve anlayan kimselerin buluşmasında kullanılır. "Selâmün aleyküm" sözü de anlayan kimseye söylenir. Bir kimse, kabre yakın bir yerde namaz kılarsa, meyyitler bunu görür. Namaz kıldığını anlar ve imrenirler. Yezîd bin Hârûn diyor ki: "İbn-i Sâseb, bir cenâzede bulundu. Üzerinde hafif elbise vardı. Bir mezar yanında iki rek'at namaz kıldı. Sonra kabre dayandı. Diyor ki: "Vallahi uyanıktım. Kabirden bir ses işittim. "Beni incitme! Siz ibâdet yaparsınız, fakat işitmezsiniz, bilmezsiniz. Biz ise biliriz, fakat

hareket edemeyiz. Buna göre, şu kıldığın iki rek'atden daha kıymetli birşey yoktur" dedi." Meyyit, İbn-i Sâseb'in kabre dayandığını ve namaz kıldığını anlamıştı. Önceleri Hanbelî mezhebi âlimlerinden iken, hocası İbn-i Teymiyye'nin bozuk fikirlerine kapılarak Ehl-i sünnetten ayrılan İbn-i Kayyım-i Cevziyye de, "Kitâb-ür-Rûh"da yukarıdaki; "Bir kimse, tanıdığının mezârı başına gidip selâm verince..." hadîs-i şerîfini ve bu menkıbeyi bildirip, bundan sonra da Eshâb-ı Kirâmdan gelen ve meyyitin işittiğini gösteren çeşitli haberleri yazmıştır.

Yukarıda bildirilen sapık kimseler, kendileri gibi olan İbn-i Kayyım için, müctehid diyorlar. Onu aşırı övüyorlar. Fakat, İbn-i Kayyım'ın bu yazılarına inanmıyorlar, inananlara da müşrik diyorlar. Bu hâlleri, İslâm âlimlerine kıymet verdiklerini değil, işlerine geldiği zaman övdüklerini, hiçbir âlimi beğenmediklerini göstermektedir. Ba'zı kimseler, hiçbir mevta, hattâ mü'minler bile mezarda işitmez sandı. Ba'zı câhiller, şehîdlerin hattâ Resûlullahın ( aleyhisselâm ) bile işitmeyeceklerini söylediler. Meyyitin işitmesine inanmayanlar aldandılar. Mezardaki kâfirlerin işitmelerini, Fâtır sûresinin 22. âyetinde; meâlen; "Sen ölüye duyuramazsın. Sen mezarlarda olanlara işittiremezsin!" şeklinde bildirilen işitmek gibi olduğunu sandılar. Hâlbuki, böyle değildir. Büyük âlimler bildiriyor ki: Âyet-i kerîmedeki işittirememek, işitip kabûl etmek ve îmân etmek demektir. Allahü teâlâ, bunun gibi âyet-i kerîmelerde, diri olan, kulakları, gözleri ve beyinleri olan kâfirleri, mezardaki, ölülere benzetmektedir. Bu benzetiş, duymak ve anlamak bakımından değil, duygusuzluk ve anlayışsızlık, ya'nî kabûl etmemek ve inanmamak bakımındandır. Hastanın rûhu gargaraya gelince, ya'nî âhıretteki yerini görmeğe başlayınca, îmâna gelmesi fâide vermez. Allahü teâlâ buyuruyor ki "Ecelde şaki olarak yazılmış olanları îmâna çağırman, onlara fâide vermez." Bunların îmâna çağrılması, mezârdakilerin îmân etmeleri gibi, kendilerine fâide vermez. Çünkü mezârdakiler görmeden inanmaları lâzım gelen şeyleri, gördükten sonra îmân etmişlerdir. Böyle îmânları kabûl olmaz. Buradaki işitmek, kabûl etmek demektir. Filân kimse şöyledir, hiç söz duymaz denir. Böyle söylemek, işittiği hâlde kabûl etmez demektir. Kâfirler için gelmiş olan iki âyet de böyledir. Onlar diridirler, gözleri ve kulakları vardır. Fakat, Allahü teâlâ, onları şaki yaptığı için, kalblerini mühürlediği için, Peygamberine diyor ki: "Sen onlara duyuramazsın." Ya'nî senin sözünle îmânı kabûl etmezler. Mezarda olanların îmânları, kabûl olmadığı gibi, onlar da îmânı kabûl etmezler demektir. Hadîs-i şerîflerde, ölülerin işittikleri bildiriliyor. Bu işitmek kulakla olan işitmektir, iki âyet-i kerîmede bildirilen işittirememek ise kabûl ettirememek demektir. Aklı olan, iyi düşünebilen bir kimse, bu iki işitmeği birbirinden kolay ayırabilir. Allahü teâlâ; "Sen ölüye işittiremezsin" buyurduktan sonra; "Sen ancak îmân edenlere işittirebilirsin" buyurdu. Mü'minlerin işittiğini bildirdi. İşitmek, kabûl etmek demek olduğu buradan da anlaşılmaktadır. Âyet-i kerîmede işittiremezsin buyurulması, kulaklarıyla duymazlar demektir denilse, Allahü teâlâ kabirdeki mü'minlerin işittiklerini bildirmiş olur ki, bizim anlatmak istediğimiz de budur. Kabirdeki mü'minlerin işittikleri, Kur'ân-ı kerîm ile açıkça bildirilince, buna kimse inanmamazlık yapamaz. Kur'ân-ı kerîmden sonra müslümanların en sağlam kaynağı olan hadîs-i şerîfe inanmayanın da, buna inanması îcâb eder. Çünkü yukarıda yazdığımız hâdis-i şerîfte; "Bir kimse mü'min kardeşinin kabrini ziyâret eder, kabir yanında oturursa ve selâm verirse, meyyit onu tanır ve selâmına cevap verir" buyuruldu. Onu tanıması ve selâm vermesi, meyyitin onu gördüğünü ve selâmını duyduğunu göstermektedir.

Âişe ( radıyallahü anha ) kâfirlerin bildiklerini de haber vermektedir. Kendisinin bildirdiği bir hadîs-i şerîfte; "Benim doğru söylemiş olduğumu, onlar şimdi bilirler" buyurulmaktadır. Âlimler buyuruyor ki: "Bilmek işitmekle olur. Abdürrahmân İbni Receb, İmâm-ı Süyûtî ve daha birçok âlimler, böyle olduğunu bildirmişlerdir. Çünkü ölmek, ba'zı câhillerin dedikleri gibi, yok olmak olsa idi, onun bütün duygularının yok olması lâzım gelirdi. Hazret-i Âişe'nin bildirdiği, Buhârî'de yazılı olan hadîs-i şerîfte, meyyitin bildiği haber verildiği için, duygularının gitmediği anlaşılmaktadır. Diğer sahâbîlerin haber verdikleri hadîs-i şerîflerde ölülerin işittikleri bildirilmiştir."

İbn-i Hümâm (r.aleyh), Hidâye şerhi olan "Feth-ül-kadîr" kitabında diyor ki: "Hanefî mezhebinin âlimleri yemîn bilgilerini anlatırken; "Meyyit işitmez. Bir kimse ile konuşmak için yemîn eden bir kişi, onun ölüsü ile konuşsa, yemîni bozulmaz" diyorlar. Hanefî âlimlerinin yemîn için olan sözleri, örf ve âdetlere dayanmaktadır. Bu sözler, ölünün işitmediğini göstermez. Hanefî âlimleri, yemîn üzerinde bilgi verirken; "Bir kimse et yememek için yemîn etse, sonra balık yese, yemîni bozulmaz. Hâlbuki, Allahü teâlâ balığa güzel et demiştir. Fakat âdette balık eti başkadır. Bunun gibi bir kimse, birisi ile

konuşmamağa yemîn etse, öldükten sonra ona söylese yemîni bozulmaz. Çünkü, âdetde konuşmak demek, karşılıklı konuşmak demektir. “Meyyit işitir, fakat işitecek gibi konuşamadığı için âdete göre konuşulmuş olmaz. Bunun için o kimsenin yemîni bozulmaz” denilmiştir. Meyyit işitmediği için, yemîni bozulmaz demek değildir.” “Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, anlamazlar” âyet-i kerîmesi de böyledir. Ya’nî kulakları vardır. Gözleri vardır. Fakat îmâna ve doğru yola çağıranı, da’veti işitmedikleri ve görmedikleri için, Allahü teâlâ, onlara sağır gibi, kör gibi buyurmuştur. “Sen ölüye işittiremezsin” âyet-i kerîmesi için, İmâm-ı Beydâvî hazretleri; “Onlar doğru söze karşı kulaklarını tıkayanlar gibidir. Allahü teâlâ dilediğine işittirerek hidâyete kavuşturur” diyor. Küfürde inâd edenleri, Allahü teâlâ, ölülere benzetiyor. Bu âyet-i kerîme; “Sen sevdiğini îmâna getiremezsin. Fakat Allahü teâlâ, dilediğini îmâna kavuşturur” meâlindeki âyet-i kerîmeye benzemektedir. Ba’zıları; “Ölülere duyurmak yalnız Resûlullah içindir” demektedir. Bunlara karşılık, bir şeyin Resûlullaha mahsûs olduğunu söyleyebilmek için, delîl, sened lâzımdır deriz. Burada böyle bir sened yoktur. Hazreti Ömer’in suâli ve verilen cevap da, husûsî olmadığını göstermektedir. Yine ba’zıları; “Müslim kitabındaki, meyyitlerin cenâzede bulunanların dönüşlerindeki, ayaklarının seslerini işiteceklerini bildiren hadîs-i şerîf, meyyitin, kabre konulduğu zaman, suâl ve cevap için işitmesini göstermektedir. Ondan sonra, artık hiç işitmeyeceğini bildirmektedir. Çünkü, âyet-i kerîmeden, meyyitin işitmediği anlaşılmaktadır. Allahü teâlâ, kâfirlerin işitmediğini bildirmek için onları ölüye benzetmiştir” diyorlar. Bunlara cevap verilir ki: “Bu söz kendi kendini çürütmektedir. Çünkü, meyyitin kabre konduğu zaman işiteceğini söyleyenin her zaman işiteceğine de inanması lâzımdır. Başka zamanlarda işitmez denilmemiştir. Şayet onların dedikleri gibi olsaydı kabre konulduğu zaman işiteceğini söylemenin de, âyet-i kerîmeye uygun olmaması lâzım gelirdi.

Kabirde bulunan meyyitlere selâm vermenin sünnet olduğunu, Ehl-i sünnet âlimleri söz birliği ile bildirmişlerdir. Büyük âlim İbn-i Melek, “Mesâbîh” kitabını şerh ederken, kabirde bulunanlara selâm vermek hadîsini açıkladıktan sonra; “Bu hadîs-i şerîf, meyyitin işitmeyeceğini söyleyenlerin yanıldıklarını gösterdiği gibi, İmâm-ı Ahmed’in ve Ebû Dâvûd’un “Sünen” kitaplarında ve Hâkim’in “Müstedrek” kitabında ve İbn-i Ebî Şeybe’nin “El-Mûsânnef” kitabında ve Beyhekî’nin “Azâb-ül-kabr” kitabında ve Tayâlisî ile Abd bin Hamîd’in “Müsned” kitaplarında ve Hennâd İbni Seri’nin “Ez-Zühd” kitabında ve İbn-i Cerîr ve İbn-i Ebî Hâtem’in ve başka âlimlerin sahih yollarla bildirdikleri Bera’ bin Âzîb’in ( radıyallahü anh ) rivâyet ettiği “Kabirdeki fitne ve suâl” hadîsinin sonunda: “Mü’min olan meyyit için; “Kulum doğru söyledi” sesi işitilir. Kabre Cennetten yaygı serilir. Cennet elbiseleri giydirilir. Meyyit için Cennetten bir kapı açılır. Kabre Cennet kokuları yayılır. Görebildiği yerlere kadar yayılır. Güzel yüzlü, güzel elbiseli, güzel kokular saçan birisi gelir. Buna; “Sen kimsin? Senin o hayırlı yüzün nedir?” der. O da; “Ben, senin sâlih amelinim” der. Bunu işitince; “Yâ Rabbî! Kıyâmet çabuk kopsa! Yâ Rabbî kıyâmet çabuk kopsa da, çoluk çocuğuma ve mallarıma kavuşsam” der” buyurulmuştur. Kâfir olan meyyit için, bunların tersi, sıkıntılar olur. Bu hadîs-i şerîf, meyyitin işittiğini, gördüğünü, konuştuğunu, koku aldığını, anlayışı olduğunu, düşündüğünü ve cevap verdiğini göstermektedir. Bu işlerin hepsi, kabir suâlinden sonra olmaktadır. Böyle olduğunu, âlimler sözbirliği ile söylemişlerdir. İmâm-ı Süyûtî gibi hadîs İmâmları bu hadîsin “Mütevâtir”, ya’nî en doğru hadîslerden olduğunu bildirmişlerdir. Bu hadîs-i şerîf, ölülere selâm vermenin, dirilere selâm vermek gibi olduğunu ve onların da işittiklerini göstermektedir” demektedir.

“Fetâvâ-yı Hindiyye” kitabında; “Kabir ziyâretinin yasak olmadığını İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe bildirmiştir. Kendilerine cevap verdiğimiz sapık kimselerin kitabı da kabir ziyâretinin caiz olduğunu yazmaktadır. İmâm-ı Muhammed’in sözünden, kabir ziyâretinin, kadınlar için de caiz olduğu anlaşılmaktadır” diyor. “Tehzîb” kitabında; “Kabir ziyâreti müstehâbdır. Meyyiti ziyâret etmek, yakın ve uzaklığına göre onu diri iken ziyâret etmek gibidir” diyor. “Hazânet-ül-müftin” kitabında da böyle yazılıdır. Kabirleri ziyâret ederken meyyitin yüzüne karşı, kıbleye arka verilerek durulur. “Esselâmü aleyküm yâ ehlel-kubûr! Allahü teâlâ sizi ve bizi mağfiret eylesin! Siz, bizim öncülerimizsiniz. Biz de sizin eserleriniziz!” denir. Garâib kitabında da böyle yazılıdır. Kabristanda yüksek sesle veya yavaşça sûre-i Mülk (Tebâreke) okunabilir. Diğer sûrelerin de okunacağı, “Zâhire” kitabında, kabirlerin yanında Kur’ân-ı kerîm okumanın fazileti anlatılırken bildirilmektedir. Kâdı-Hân fetvâlarında yazılı olduğu gibi, meyyitin Kur’ân-ı kerîm sesini duyarak rahatlamasını niyet eden kimse yüksek sesle okur. Böyle niyet etmeyen kimse, yavaş okur. Çünkü, Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmi nasıl okunursa okunsun işitir. Bezzâziyye’de

diyor ki: “Kabristandaki yeşil otları koparmak mekrûhtur. Çünkü, bu otlar, tesbih eder. Bu tesbihler meyyitin azâbdan kurtulmasına yarar. Meyyit bu tesbihlerle rahat eder.” Şürnblâlî’nin “İmdâd-ül-fettâh” kitabında ve Hanefî âlimlerinden başkalarının kitaplarında da böyle olduğu yazılıdır. Fetvâ vermek derecesine yükselmiş olan böyle büyük âlimlerin bildirdiklerine göre, meyyit, dirilerin işitemediği, yeşil otların tesbihi gibi sesleri işitince kendisine seslenen insanın sesini işitmez olur mu? işitmez diyenler, belki dünyâda kulakla işitildiği gibi işitemezler demek istemişlerdir. Böyle olunca, fıkıh kitaplarında yemîn bahsinde yemîni anlatırken, söylediklerinin araları bulunmuş olur. Resûlullahın ( aleyhisselâm ) hadîs-i şerîfine de inanılmış olur. Âlimler arasında sözbirliği hâsıl olur. Mezhebin reîsi olan İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe buna inanmadığını bildirdi denilirse bu yüce İmâm da, diğer mezheb imamları gibi: “Sahih hadîsler benim mezhebimdir” buyurmuştur. Hattâ, Resûlullaha ( aleyhisselâm ) pek fazla uyduğu için, “Mürsel” hattâ “Za’îf’ olan hadîs-i şerîfleri bile mezhebine sened olarak almıştır. Böyle bir İmâmın, sahîh hadîslere uymayacağı düşünülebilir mi? Buradan da anlaşılıyor ki, meyyitin işitmiyeceğini söyleyen birkaç âlim dünyâda işitildiği gibi işitmek demek istemişlerdir. Çünkü, sahîh hadîsi bırakıp da, başkasının sözüne uymak, hiç bir âlim için caiz olmaz.

Resûlullah efendimizin ( aleyhisselâm ) ve iki kabir arkadaşının mübârek mezarlarını ziyâret etmenin, onlara selâm vermenin ve şefaat istemenin sünnet olduğunu, Hanefî mezhebinin âlimleri sözbirliği ile bildirmişlerdir. Resûlullahın ve iki arkadaşının işittiklerine inanmamış olsalardı bu sözleri birbirini tutmazdı. Hattâ; “Her kabri ziyâret etmek sünnettir” sözlerine uymazdı. Bunların yemîn üzerindeki sözlerinin, dünyâda dirilerin işitmesi için olduğu söylenince sözlerinin arasında uygunsuzluk hiç kalmamaktadır.

Fâide: … İbn-i Teymiyye, ölülerin diriltilmesi üzerindeki fetvâlarında; “Ölüler, kendilerini ziyâret edenleri bilirler mi? Tanıdıklarından veya tanımadıklarından biri kabre geldiği zaman, geldiğini anlarlar mı?” suâline cevâbında; “Evet bilirler ve anlarlar” diyor. Ölülerin buluştuklarını ve soruştuklarını ve dirilerin yaptığı işlerin onlara gösterildiğini bildiren haberleri yazıyor. Ebû Eyyûb Ensârî hazretlerinin haber verdiği hadîs-i şerîfi, Abdullah İbni Mübârek nakletmektedir. Bu hadîs-i şerîfte; “Bir mü’min vefât ederken, bir rahmet meleği, bunun rûhunu alır. Meyyitler, dünyâda müjde isteyenlerin toplandığı gibi, bunun etrâfında toplanırlar. Ona sormağa başlarlar. İçlerinden birkaçı da, kardeşinizi bırakınız dinlensin! Çok sıkıntılı yerden geliyor derler. Etrâfına üşüşürler. Dünyâdaki tanıdıklarını sorarlar. Filân adam ne yapıyor? Filânca kadın evlendi mi? derler” buyurulduğunu bildiriyor.

Allahü teâlâ, şehîdlerin diri olduğunu ve rızıklandırıldıklarını bildirdi. Bir hadîs-i şerîfte, şehîd rûhlarının Cennete girdikleri haber veriliyor. Âlimlerden birkaçı, bu ni’metlerin yalnız şehîdler için olduğunu, sıddîkların böyle olmadıklarını söylüyorlar ise de, imamlarımızın ve Ehl-i sünnet âlimlerinin çoğunun söylediği doğrudur. Bunlar, diri olmak ve rızıklandırılmak ve rûhların Cennete girmesi, yalnız şehîdler için değildir dediler. Âyet-i kerîmelerden ve hadîs-i şerîflerden böyle anlaşılmaktadır buyurdular. Bunların yalnız şehîdler için bildirilmesi, şehîdlerin ölüp yok oldukları sanılarak, cihâddan korkulmasını, önlemek içindir. Cihâda gitmeğe ve şehîd olmağa mâni olan şüpheyi gidermek içindir. Kur’ân-ı kerîmde İsrâ sûresinin 31. âyet-i kerîmesinde meâlen; “Fakirlik korkusu, ile evlâdlarınızı öldürmeyiniz!” buyurulması da, bunun gibidir. Fakirlik korkusu olmadan da öldürmek, caiz olmadığı hâlde, fakirlik korkusu ile öldürenler çok olduğu için âyet-i kerîme vak’alara göre gönderilmiştir.

Buraya kadar yukarıdaki iki paragrafta, Ahmed İbni Teymiyye-i Harrânî’nin kitabındaki vesîkaları bildirdik. Yukarıda, bozuk düşüncelerine cevaplar verilen sapık kimseler, İbn-i Teymiyye’nin yolunda olduklarını, onun büyük âlim olduğunu söylüyorlar. Kendisine şeyhülislâm diyorlar. Hâlbuki, onun kitaplarını ve fikirlerini anlamakta insanların en câhili, onun yolunda olduklarını söyleyen bozuk kimselerdir. O, bütün meyyitlerin, şehîdler gibi diri olduklarını ve şehîdler gibi rızıklandırıldıklarını bildiriyor. Onun sözüne uymayan ve onun sözüne uyanlara kâfir ve müşrik damgası basanların, onun yolunda olduklarına hiç inanılır mı? Resûlullah ( aleyhisselâm ) işitmez ve ziyârete gelenleri, kendisine yalvaranları görmez, bilmez ve tanımaz diyenler, İbn-i Teymiyye’nin ve hiçbir kimsenin yolunda değildirler. Kendi nefsleri, keyfleri arkasındadırlar. Allahü teâlâ, bunlara akıl versin ve doğru yolu göstersin. Âmin!

Meyyitlerin, dirileri gördüklerini bildiren vesîkalardan biri Buhârî’deki; “Her meyyite, her sabah ve her akşam kıyâmetteki yeri gösterilir. Cennetlik olana, Cennetteki yeri, Cehennemlik olana Cehennemdeki yeri gösterilir” hadîs-i

şerîfidir. Gösterilir sözü, gördüklerini bildirmektedir. Allahü teâlâ, Fir'avn'ın adamları için, Mü'min sûresinin 46. âyetinde meâlen; "Onlara sabah akşam ateş gösterilir" buyurdu. Meyyit görmeseydi, gösterilir demek fâidesiz olurdu. Ebû Nu'aym'ın; Amr bin Dinar'dan alarak bildirdiği hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "Bir kimse ölünce, rûhunu bir melek tutar. Rûh, bedenin yıkanmasına, kefenlenmesine bakar. Kendisine; "İnsanlar, seni nasıl övüyorlar işit" denir." İbn-i Ebiddünyâ'nın, Amr bin Dinar'dan alarak bildirdiği hadîs-i şerîfte; "Bir kimse, öldükten sonra çoluk-çocuğunun başına gelenleri bilir. Kendisini yıkayanlara ve kefenleyenlere bakar" buyuruldu. Buhârî'deki sahîh hadîsde; "Münker ve Nekîr melekleri, suâl ve cevapdan sonra meyyite, Cehennemdeki yerine bak. Allahü teâlâ, değiştirerek sana Cennetteki yeri ihsân eyledi derler. Bakar, ikisini birlikte görür" buyuruldu.

İbn-i Ebiddünyâ ve Beyhekî "Şu'b" kitabında, Ebû Hüreyre'den bildirdikleri hadîs-i şerîfte; "Bir kimse tanıdığı kabir yanına gelip selâm verirse, meyyit de onu tanır ve selâmına cevap verir. Tanımadığı kabrin başına gelip selâm verirse, selâmına cevap verir" buyuruldu. Bu hadîs-i şerîfden anlaşılıyor ki, meyyit kendini ziyâret edeni, kabri başına geleni görmektedir. Görmeseydi, dünyâda tanımamış olduğunu tanımaması bildirilmezdi. Birincisini tanıyarak cevâbı veriyor, ikincisinin selâmına, tanımayarak cevap veriyor.

"Erbe'în-üt-tâiyye" kitabında bildirilen hadîs-i şerîfte; "Bir meyyit, dünyâda sevdiği kimse, kendisini ziyârete geldiği zaman sevinir" buyuruldu. Bu hadîs-i şerîf, meyyitin, ziyârete geleni gördüğünü bildiriyor. Görmeseydi, tanımaz ve sevinmezdi. Sahîh-i Müslim'de, Amr bin Âs'ın ( radıyallahü anh ) vefât edeceği zaman şöyle buyurduğu haber veriliyor: "Beni defnedince, üzerime toprak atınız! Sonra bir hayvan kesilerek etleri parçalanacak zaman kadar, kabrimin başında bekleyiniz. Sizinle kabrime alışayım ve sizi göreyim. Böylece Rabbimin gönderdiği suâl meleklerine rahat cevap vereyim." Kabirdeki meyyitlerin duyduklarını ve gördüklerini bildiren böyle sağlam haberler çoktur. Lüzumu kadar bildirdik. Uzatmağa hacet olmasa gerektir. Dirilerin yaptığı işlerin ölülere gösterildiğini yukarıda bildirmiştik. Onlarda görmek olmasaydı, işlerin onlara gösterilmesi doğru olmazdı. Çünkü, işlerin gösterilmesi demek, iki omuzda bulunan "Kirâmen kâtibîn" meleklerinin yazdığı şeylerin gösterilmesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu da, ölülerin gördüğünü bildirmektedir. Bunun için biz de, ölülerin görmesini anladıktan sonra, dirilerin işlerinin onlara gösterilmesini bildiren hadîs-i şerîfleri yazmağı uygun bulduk.

Ba'zı hakîkatleri göremeyen sapık kimseler, bu bilgileri anlamıyorlar. Çünkü, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) sünnet-i seniyyesini ve bu konudaki hadîs-i şerîfleri işitmemişlerdir. Kendilerini âlim sanan bu adamlar, o kadar câhil ve o kadar anlayışsızlar ki, mezarda olan peygamberler ve velîler, kabir başına gelip, kendilerinden şefaat isteyenleri ve yalvaranları nasıl bilirler diyorlar? Bunlara deriz ki, o büyüklere dünyâda iken birçok şeyler bildiriliyor öldükten sonra da, niçin bildirilmesin? Yâhud deriz ki, Allahü teâlâ, âdet-i ilâhiyyesinin dışında olarak bunlara ikram ve ihsân ederek, işitiyorlar ve biliyorlar. Dirilerin işlerinin ölülere gösterildiği, hadîs-i şerîflerde bildirilmiştir. Buna inanmayanlara karşı, vesîka olan hadîs-i şerîfleri yukarıda bildirdik. Bu hadîs-i şerîfleri okuyup anlamayan biri; "Ölü, yalnız dünyâda iken tanımış olduğu kimseleri görüp işitir" derse, ona deriz ki, hadîs-i şerîfler, meyyitin, kendisini ziyâret edip selâm veren kimseyi gördüğünü ve cevap verdiğini bildiriyor. Bunda, tanıdık ve tanımadık diye ayırmıyor. Şu kadar var ki, meyyit, ziyâret eden kimseyi dünyâda iken tanıyorsa, orada da tanıyor ve seviniyor. Tanımıyorsa sâdece selâmına cevap veriyor. Hakîkati anlayamayanlar inâd ediyorlar, ölüp de, başlarına gelinceye kadar inanmazlar.

Ümmetin amellerinin Resûlullaha gösterildiğini bildiren pekçok hadîs-i şerîf vardır. Bezzâz'ın, Abdullah İbni Mes'ûd hazretlerinden haber verdiği hadîs-i şerîfde; "Hayâtım, sizin için hayırlıdır. Bana anlatırsınız. Ben de size anlatırım, öldükten sonra, vefâtım da, sizin için hayırlı olur. Amelleriniz bana gösterilir. İyi işlerinizi gördüğüm zaman, Allahü teâlâya hamd ederim. Kötü işlerinizi gördüğüm zaman, sizin için af ve mağfiret dilerim" buyuruldu. Bu hadîs-i şerîf, Resûlullahdan işittim denilerek bildirildi. Başka sağlam kimseler, bunu mürsel olarak da bildirmişlerdir. Amellerin, işlerin, tanıdıklara gösterildiğini bildiren hadîs-i şerîfe gelince, İmâm-ı Ahmed ve Hakîm-i Tirmizî, "Nevâdir-ül-usûl" kitabında ve Muhammed bin İshâk İbni Mende adındaki meşhûr hadîs âliminin bildirdikleri hadîs-i şerîfde; "Yaptığınız işler, kabirde olan yakınlarınıza ve tanıdıklarınıza bildirilir, iyi işlerinizi görünce sevinirler. Böyle olmıyan işleriniz için; "Yâ Rabbî! Bizi doğru yola kavuşturduğun gibi, bu kardeşimizi de kavuştur. Ondan sonra rûhunu al!" derler" buyuruldu. Büyük hadîs âlimi Süleymân Ebû Dâvûd Tayâlisî "Müsned" kitabında, Câbir bin

Abdullah'dan gelen hadîs-i şerîfi şöyle bildiriyor "Yaptığınız işler, mezardaki yakınlarınıza ve tanıdıklarınıza gösterilir. İşleriniz iyi ise, sevinirler. İyi değil ise; "Yâ Rabbî! Bunlara iyi iş yapmaları için kalblerine ilham eyle!" derler."

Yine Hakîm-i Tirmizî'nin "Nevadir" kitabında bildirdiği hadîs-i şerîfde; "İnsanların yaptıkları işler, Pazartesi ve Perşembe günleri, Allahü teâlâya arzolunur. Peygamberlere, evliyâya ve ana-babaya Cum'a günleri gösterilir, iyi işleri görünce sevinirler. Yüzlerinin parlaklığı artar. Allahdan korkunuz! ölülerinizi incitmeyiniz!" buyuruldu. İnsanların yaptıkları işler, mezardaki tanımadıkları ölülere de bildirilir. Abdullah İbni Mübârek ve İbn-i Ebiddünyâ'nın, Ebû Eyyûb el-Ensârî'den bildirdikleri hadîs-i şerîfde; "Yaptığınız işler, ölülere bildirilir, İyi işlerinizi görünce sevinirler, kötü işlerinizi görünce üzülürler" buyuruldu. Hakîm-i Tirmizî'nin, İbn-i Ebiddünyâ'nın ve Beyhekî'nin "Şu'ab-ül-Îmân" kitabında Nu'mân bin Beşîr'den bildirdikleri hadîs-i şerîfde; "Mezardaki kardeşleriniz için Allahü teâlâdan korkunuz! Yaptığınız işler, onlara gösterilir" buyuruldu. Bu iki hadîs-i şerîf, bütün ölüler içindir. Ebüdderdâ hazretleri buyuruyor ki: "Yaptığınız işler, ölülerinize gösterilir. Bununla sevinirler veya üzülürler." İbn-i Ebiddünyâ, Sadaka bin Süleymân Ca'ferî'den bildiriyor ki: "Bir kötü huyum vardı. Babamın ölümünden sonra, pişman oldum. Bu taşkınlıklarımdan vaz geçtim. Bir aralık bir kabahat yaptım. Babamı rü'yâda gördüm. Bana; "Ey oğlum! Senin güzel işlerinle, kabrimde rahat ediyordum. Yaptığın işler bize gösteriliyor. İşlerin, sâlihlerin amellerine benziyor. Fakat, son yaptığından dolayı çok üzüldüm, utandım. Yanımdaki mevtalar arasında beni utandırma" dedi." Bu haber, yabancı mevtaların da, dünyâdaki işleri anladıklarını gösteriyor. Çünkü, çocuğun işleri babasına gösterildiği zaman, babası oğluna, beni yanımdaki ölülere utandırma demektedir. Yabancı ölüler, çocuğun işlerinin babasına gösterildiğini anlamasalardı, babası rü'yâda böyle söylemezdi. Hazret-i Hâlid bin Zeyd Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin bildirdiği hadîs-i şerîfde de, tanıdık ve tanımadık bütün ölülere dünyâdaki işlerin gösterildiğini, yukarıda bildirmiştik.

Dördüncü kısım: Meyyitlerin birbirini ziyâret etmeleri ve buluşmaları da, sahîh haberlerle bildirilmiştir. Haris bin Ebû Üsâme ve Ubeydullah bin Sa'îd Vâyilî, "İbâne" kitabında ve Ukaylî, Câbir bin Abdullah'dan haber verdikleri hadîs-i şerîfde; "Ölülerinizin kefenini güzel yapınız! Onlar, kabirlerinde birbirlerini ziyâret ederler ve övünürler" buyuruldu. Müslim'deki hadîs-i şerîfde; "Kardeşinin cenâze işini görenleriniz, kefenini güzel yapsın" buyuruldu. Çünkü, meyyitler birbirini ziyâret ederler ve övünürler. Ebû Hüreyre'nin bildirdiği hadîs-i şerîfde; "Ölülerinizin kefenlerini güzel yapınız! Çünkü, birbirlerini kefenleri içinde olarak ziyâret ederler" buyuruldu. Tirmizî, İbn-i Mâce ve Muhammed bin Yahyâ Hemedânî "Sahîh" kitabında, İbn-i Ebiddünyâ ve Beyhekî "Şu'ab-ül-Îmân" kitabında, Ebû Katâde'den bildirdikleri hadîs-i şerîfde; "Biriniz din kardeşinin cenâze işlerini görürse, kefenini güzel yapsın! Çünkü onlar, kabirleri içinde birbirlerini ziyâret ederler" buyuruldu.

Beşinci kısım: ölüler, dünyâda iken diri olanların yaptıkları işleri, kendilerine gösterilmeksizin de bilmektedirler. Ehl-i sünnet düşmanlarının allâme dedikleri, çok büyük bildikleri İbn-ül-Kayyım-i Cevziyye "Kitâb-ür-rûh" kitabında şöyle yazmaktadır:

"Fasl: Hâfız, ya'nî hadîs âlimi, Ebû Muhammed Abdülhak Eşbîlî, burada uzun şeyler bildirmektedir. Ölüler, dirilerin işlerinden haber sorarlar. Dirilerin sözlerini ve işlerini anlarlar, (İbn-i Kayyım kitabında, bir sahife sonra) Amr bin Dînâr diyor ki: "İnsan ölünce, geride bıraktıklarındaki olan bitenleri bilir. Kendisini yıkadıklarını ve kefenlediklerini görür. Onlara bakar." İbn-i Kayyım-i Cevziyye, kitabında (bir sahife daha sonra) diyor ki: "Sa'b bin Cüsâme ile Avf bin Mâlik, birbiri ile âhıret kardeşi oldular. Hangimiz önce ölürsek, rü'yâda görünelim dediler. Sa'b önce öldü. Avf'a rü'yâsında göründü. Avf sordu: "Allahü teâlâ sana ne yapn?" O da; "Af eyledi" dedi. Konuşmalarının sonunda, Sa'b; "Kardeşim! Ben öldükten sonra, bana yakın olanların yaptığı herşey bana bildiriliyor. Hattâ kedimizin, şu kadar gün önce öldüğünü haber aldım. Kızım, altı güne kadar ölecektir. Ona vasî ol" dedi. Rü'yâda söylediği gibi oldu."

Altıncı Kısım: Bu kısım, dirilerin yaptıkları işleri haber alınca, ölülerin incindiklerini beyân eder. İmâm-ı Süyûtî'nin "Şerh-us-sudûr" kitabında Deylemî'nin Âişe vâlidemizden ( radıyallahü anha ) bildirdiği hadîs-i şerîfi yazıyor. Bu hadîs-i şerîfde; "İnsan, evinde iken nelerden incinirse, kabrinde de onlardan incinir" buyuruldu. İmâm-ı Kurtubî "Tezkire" kitabında diyor ki: "Dünyâda olanların yaptıkları şeyleri Allahü teâlâ bir melek ile yâhud alâmet ile, işâretle veya başka bir yoldan, ölülere bildirir. İbn-ül-Kayyım-i Cevziyye "Kitâb-ür-rûh" kitabında diyor ki: "Dirilerin rûhları ile ölülerin rûhlarının buluştuklarını bildirenlerden biri de şudur: Diri, ölüyü, rü'yâda görerek, ondan

birşeyler soruyor. Meyyit dirinin bilmediklerini ona haber veriyor. Verdiği, olmuş veya olacak haberler doğru çıkıyor. Çok defa, diri iken gömmüş olduğu ve kimseye bildirmediği malın yerini haber veriyor. Alacağı olduğunu ve şâhidlerini bildirmesi, kimsenin bilmediği, kendinin gizli yaptığı bir işi haber vermesi ve bildirdiği gibi çıkması çok görülmüştür. Çok şaşılacak birşey de, şu zamanda öleceksin dediği kimsenin, o zamanda öldüğü görülmüştür. Bir dirinin gizlice yaptığı bir işin, bir ölü tarafından başka bir diriye bildirilmesi de çok görülmüşdür." İmâm-ı Süyûtî, "Şerh-us-sudûr" kitabında, Muhammed bin Sîrin'den ( radıyallahü anh ) bildiriyor ki: "Meyyitin bildirdiği şeyler, hep doğrudur. Çünkü meyyit, hiç yalan ve yanlışlık olmayan bir âlemdedir. O âlemde olanlar, hep doğru söyler. Gördüklerimiz ve anladıklarımız, bu sözümüzü kuvvetlendirmektedir. Rûh, latif olduğu için, duygu organları ile anlaşılamayan şeyleri anlamaktadır."

Hâkim ve Beyhekî "Delâil" kitabında Selmân'ın ( radıyallahü anh ) şöyle anlattığını haber veriyorlar "Ümm-i Seleme hazretlerinin yanına gittim. Ağlıyordu. Niçin ağladığını sordum. Resûlullahı ( aleyhisselâm ) rü'yâmda gördüm. Ağlıyordu. Mübârek başında ve mübârek sakallarında toprak vardı. "Mübârek yüzünüz niye böyle?" diye sordum. "Oğlum Hüseyn'in şehîd edildiğini gördüm" buyurdu. Bunu, Hatîb-i Tebrîzî "Mişkât-ül-mesâbîh" kitabında da yazmaktadır.

İbn-i Ebiddünyâ, Benî Esed kabilesinden bir mezârcının şöyle anlattığını bildiriyor "Bir gece, kabristanda idim. Bir kabirden şöyle bir konuşma sesi geldi: "Ey Abdullah" dedi. "Ne istiyorsun yâ Câbir?" cevâbı verildi. "Yarın bizim yanımıza kardeşimiz gelecek" dedi. "Onun bize fâidesi olmaz. Bize duâ olunmaz. Babam ona kızmıştı. Duâ etmemek için yemîn etmişti" cevâbı verildi. Sabah olunca, bir kimse geldi. Gece ses işitmiş olduğum iki kabri gösterdi. Bu iki kabir arasına bir mezar kazmamı söyledi. "Bu kabirdekilerin ismi nedir?" dedim. "Bunun ismi Câbir, şunun ismi Abdullah'dır" diyerek gösterdi. Gece işittiklerimi, ona söyledim. "Evet, onun için duâ etmemeğe yemîn etmiştim. Şimdi yemînimi bozup duâ edeceğim ve keffâret vereceğim" dedi."

Yedinci kısım: ölülerin iş yaptıkları, Allahü teâlânın izni ile, onlardan birçok şeyler görüldüğü sahih kitaplarda bildirilmektedir. Hadîs âlimi, İmâm-ı Süyûtî "El-Mütekaddim" kitabında ve Hâfız İbni Hacer, fetvâlarında buyuruyorlar ki: "Mü'minlerin rûhları "İlliyyîn" denilen makamda, kâfirlerin rûhları ise "Siccîn" denilen yerdedir. Her rûh, cesedine, bilinmeyen bir hâlde bağlıdır. Bu bağlılıkları, dünyâdaki bağlılıkları gibi değildir. Rü'yâ gören kimsenin gördüğü şeylere olan bağlılığı gibidir. Fakat, ölülerin cesedlerine ve başka şeylere bağlılıkları, rü'yâ görenin bağlılığından pekçok kuvvetlidir. Bunun içindir ki, İbn-i Abdülberr'in; "Rûhlar kabirlerinin yanındadır" sözü ile yukarıdaki sözün arasını bulmak güç olmaz. Rûhların kendi cesedlerine te'sîr ve tasarruf etmelerine ve kabirde bulunmalarına izin verilmiştir. Meyyit kabirden çıkarılıp başka kabre konursa, rûhun bedenle olan bağlılığı bozulmaz. Beden çürüyüp, toprak maddeleri, sıvıları ve hâsıl olan gazları dağılınca, bu bağlılık yine bozulmaz." İmâm-ı Süyûtî buyuruyor ki: "Rûhun İlliyyînde olduğu hâlde, bedene bağlanmasına ve tasarruf yapmasına izin verildiğini İbn-i Asâkîr'in, Abdullah İbni Abbâs'dan haber verdiği şu hadîs-i şerîf göstermektedir. Resûlullah ( aleyhisselâm ), Ca'fer-i Tayyar hazretleri şehîd olduktan sonra buyurdu ki: "Bir gece Cafer-i Tayyar yanıma geldi. Yanında melek vardı, iki kanatlı idi. Kanatlarının uçları kana boyanmış idi. Yemen'deki Bîşe denilen vadiye gidiyorlardı." İbn-i Adî'nin hazret-i Ali bin Ebî Tâlib'den haber verdiği hadîs-i şerîfte; "Ca'fer bin Ebî Tâlib'i meleklerin arasında gördüm. Bîşe ahâlisine yağmur geleceğini müjdeliyorlardı" buyuruldu. Hadîs âlimlerinden Hakîm (r.aleyh), Abdullah İbni Abbâs'ın şöyle anlattığını haber veriyor "Resûlullahın ( aleyhisselâm ) yanında oturuyordum. Mûte gazâsında şehîd olan Ca'fer-i Tayyâr'ın ( radıyallahü anh ) zevcesi Esma binti Umeys de orada idi. Resûlullah efendimiz; "Aleyküm selâm" dedi ve sonra; "Yâ Esma! Şimdi, zevcin Ca'fer, Cebrâil ve Mikâil ile birlikte yanıma geldiler. Bana selâm verdiler. Selâmlarına cevap verdim. Bana: "Mûte gazâsında kâfirler ile birkaç gün savaştım. Vücûdumun her tarafında yetmişüç yerimden yaralandım. Bayrağı, sağ elime aldım. Sağ kolum kesildi. Sol elime aldım, sol kolum kesildi. Allahü teâlâ, iki kolum yerine bana iki kanat verdi. Cebrâil ve Mikâil ile birlikte uçuyorum, istediğim zaman Cennetten çıkıyorum, istediğim zaman girip meyvelerini yiyorum" dedi" buyurdu. Esma, bunları işitince; "Allahü teâlânın ni'metleri Ca'fer'e afiyet olsun. Fakat, herkes bunu benden işitince inanmazlar diye korkuyorum. Minbere çıkıp siz söyleseniz. Size inanırlar" dedi. Resûlullah ( aleyhisselâm ) mescide teşrîf edip, minbere çıktı. Allahü teâlâya hamd ve sena eyledikten sonra; "Ca'fer İbni Ebî Tâlib, Cebrâil ve Mikâil ile birlikte yanıma geldiler. Allahü teâlâ, ona iki kanat vermiş. Bana selâm verdi" buyurdu. Sonra, Esmâ'ya

haber verdiklerini bir bir söyledi. Bu hadîs-i şerîfler gösteriyor ki, Allahü teâlâ, şehîd olan ve sâlih olan kullarına, insanlara fâideli olan işleri yapmak için izin vermektedir. Bunu bildiren, daha nice haberleri hadîs âlimleri yazmışlardır. Bunlardan birini, İmâm-ı Celâleddîn Süyûtî şöyle bildiriyor:

"İbn-i Ebiddünyâ diyor ki: Ebû Abdullah Şâmî, Rumlarla gazâya gitmişti. Düşmanı kovalıyorlardı. İki kişi askerden uzaklaştılar. Bu askerlerden birisi şöyle anlattı: "Düşman kumandanına rastladık. Üzerine hücum ettik. Çok savaştık. Arkadaşım şehîd oldu. Geri döndüm. Askerlerimizi aradım. Sonra kendi kendime dedim ki: "Sana yazıklar olsun! Ne için geriliyorsun?" Geri döndüm. Düşman kumandanına saldırdım. Kılıcım boşa gitti. O, bana saldırdı. Beni devirdi. Göğsümün üstüne oturdu. Beni öldürmek için eline birşey aldı. Tam o sırada, şehîd olmuş olan arkadaşım yerinden fırladı. Ensesinden saçlarını yakaladı. Üstümden çekti. Birlikte kâfiri öldürdük. Uzaktaki bir ağaca kadar birlikte konuşarak yürüdük. Orada ölü olarak yattı. Sonra gidip diğer arkadaşlarıma olanları haber verdim."

Hanefî mezhebi âlimlerinden "Ravdat-ül-ahyâr" kitabının sahibi Zendûsî ve "Zübdet-ül-fükahâ" kitabının sahibi de, bu vak'ayı bildirmişlerdir. Hadîs âlimlerinden Mehâmilî "Emâliyy-ül-İsfehâniyye" kitabında bildiriyor ki: "Abdül'azîz bin Abdullah dedi ki: "Bir arkadaşla Şam'da idik. Yanında zevcesi de vardı. Bunların oğlunun şehîd olduğunu daha önceden biliyordum. Yanımıza bir süvari geldi. Arkadaşım, bunu karşıladı. Zevcesine dönerek, bu bizim oğlumuz dedi. Zevcesi; "Şeytan senden uzak olsun, sen aldanıyorsun. Oğlunun çoktan şehîd olduğunu unuttun mu?" dedi. Adam, söylediğine pişman oldu. Fakat, süvariye yaklaştı. Dikkat ile bakarak; "Vallahi bu bizim oğlumuz" dedi. Kadın da bakmak zorunda kaldı. "Vallahi o" diye bağırmağa başladı. Babası; "Oğlum sen şehîd olmuştun değil mi?" dedi. "Evet babacığım. Fakat, Ömer bin Abdül'azîz şimdi vefât etti. Şehîdler, onu ziyâret etmek için Rabbimizden izin istedik. Ben ayrıca size selâm vermek için de izin istedim" dedi veda edip yanlarından ayrıldı. Az zaman sonra, Ömer bin Abdül'azîz'in vefât ettiği işitildi." İmâm-ı Süyûtî buyuruyor ki: "Bu haberler, sağlamdır, doğrudur." Hadîs âlimleri, vesîkaları ile birlikte bunları yazmışlardır. Bunu, İmâm-ı Yâfi'î yazmıştır. Onun yazısını kuvvetlendirmek için, ben de bildirdim. Böyle vak'alar, İmâm-ı Süyûtî'nin kitabında çok yazılıdır. Anlamak isteyenler oradan okuyabilirler."

İmâm-ı Yâfi'î buyuruyor ki: "Ölüleri iyi veya kötü hâlde görmek, cenâb-ı Hakkın ba'zı kullarına ihsân ettiği bir keşfdir, kerâmettir. Dirilere müjde vermek, va'z olmak, yâhud ölüler için hayırlı bir iş yapılmasına, borçlarının ödenmesine yaraması içindir. Ölüleri görmek daha çok rü'yâda olmaktadır. Uyanık iken görenler de vardır. Evliyâ için, hâl sahipleri için kerâmettir."

Kitabının başka bir yerinde diyor ki: "Ehl-i sünnet mezhebinin âlimleri buyuruyor ki, ölülerin İlliyyîndeki veya Siccîndeki rûhları, arasıra ya'nî Allahü teâlâ dileyince, mezârlarındaki cesedlerine red olunurlar, gönderilirler. En çok Cum'a geceleri böyle olur. Birbirleri ile buluşurlar, konuşurlar. Cennetlik olanlar, ni'metlere kavuşur. Azâb görecekler, azâb olunurlar. Rûhlar, İlliyyînde veya Siccînde iken, cesed olmaksızın da, ni'metlenir ve azâb çekerler. Kabirde ise, rûh ve cesed birlikte ni'metlenir. Yahut azâblanır." Kitâb-ür-rûh kitabında diyor ki "Bu yazılardan anlaşılıyor ki, rûhun hali kuvvetli ve za'îf, büyük ve küçük olduğuna göre değişmektedir. Büyük rûhlar için olanlar, başka rûhlar için olmaz. Dünyâda da rûhların; kuvvetli, za'îf sür'atli olduklarına göre, başka başka hâlleri olduğu bilinmektedir. Bedenin esâretinden ve bağlılığından kurtulan rûhların kuvvetleri, nüfuzları, himmetleri, sür'atleri ve Allahü teâlâya ve madde âlemine ta'allukları, bedene bağlı olan rûhlar gibi elbet değildir. Rûhun kendisi yüksektir, temizdir, büyüktür, yüksek himmet sahibidir. Bedenden ayrıldıktan sonra, daha başka olur. Başka şeyler yapabilir. İnsanlar öldükten sonra, rûhları, rü'yâda görülüp öyle şeyler yapmışlardır ki, diri, iken, bedene bağlı oldukları zaman bunları yaptıkları görülmemiştir. Bir kişi veya iki kişi veya birkaç kişinin, büyük bir orduyu mağlub etmesi çok görülmüştür. Resûlullah ( aleyhisselâm ), Ebû Bekr ve Ömer (r.anhümâ), çok defa rü'yâda görülmüş ve rûhları, kâfir ve zâlim askerleri dağıtmış, kaçırmıştır. Bu yazdıklarımız, Nâzi'ât sûresinin 5. âyetinin tefsîrinde, ba'zı müfessirlerin meselâ Beydâvî'nin; "Evliyânın rûhu bedenden ayrılınca, melekler âlemine gider. Oradan Cennet bahçelerinde dolaşır. Bedenine de bağlılığı kalıp, te'sîr eder" demelerine uygun olmaktadır.

Sekizinci kısım: Dirilerin, mezardaki ni'metleri ve azâbları anlaması ve baş gözü ile görmesi caiz olduğu, Allahü teâlâ ve Resûlü tarafından haber verilmiştir. Ehl-i sünnet ve cemâat âlimleri, kabirde ni'met ve azâb olduğunu, bunun hem rûha hem de bedene birlikte olduğuna inanmak lâzım geldiğini sözbirliği ile bildirmişlerdir. Akâid kitapları, bunları uzun uzun

bildirmektedir. Kabir azâbının doğru olduğu hadîs-i şerîflerle ve Eshâb-ı Kirâmın eserleri (sözleri) ile ve Selef-i sâlihînin yazıları ile bildirilmektedir. Ba'zı câhillerin kabir azâbına inanmamaları, bu vesîkalardan haberleri olmadığı içindir. Onların îmânını kuvetlendirmek için, vesîkalardan birkaçını bildirmek uygun görüldü.

Peygamberlerin kabirlerinde, bilmediğimiz bir hayat ile diri olduklarını, namaz kıldıklarını yukarıda bildirmiştik. Peygamberlerin, vefâtlarından sonra, hac ettikleri, Buhârî'de ve Müslim'de bildirilmektedir. Peygamber olmayanlara gelince, Ebû Nu'aym bildiriyor ki: Sâbit-ül-Benânî diyor ki: "Hamîd-i Tavîl'e sordum: "Mezarda yalnız peygamberler mi namaz kılar?" "Hayır başkaları da kılabilir" dedi." Sabit; "Yâ Rabbî! Bir kimsenin mezarda namaz kılmasına izin veriyor isen, Sâbit'in de kabirde namaz kılmasını nasîb eyle" dedi. Ebû Nü'aym, yine bildiriyor ki: Cübeyr dedi ki: "Kendinden başka ilâh bulunmayan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Sâbit-i Benânî'yi mezara koydum. Hamîd-i Tavîl de yanımda idi. Üzerine toprak örttük. Toprak, bir yerinden çöktü. Kabre baktım, namaz kıldığını gördüm." İbn-i Cerir "Tehzîb-ül-âsâr" kitabında ve Ebû Nü'aym, İbrâhim bin Sâmit'den haber veriyorlar ki: "Seher vakitlerinde kabristandan geçenler, Sâbit-i Benânî'nin kabrinden Kur'ân-ı kerîm sesi duyduklarını söylerlerdi." İbn-ül-Cevzî "Safvet-üs-Safve" kitabında da bunu bildirmek tedir.

Zeyneddîn bin Receb "Ehvâl-ül-kubûr" kitabında diyor ki: "Allahü teâlâ dilediği kuluna kabirde sâlih işler yapmağı ihsân eder. İnsan ölünce, amel, ibâdet yapmak vazîfesi biter. Kabirdeki ibâdete sevâb verilmez. Fakat, Allahü teâlânın ismini söylemekle ve ibâdet etmekle zevklenir. Melekler ve Cennette olanlar da böyledirler. İbâdet yapmaktan lezzet duyarlar. Çünkü zikr ve ibâdet rûhu temiz olanlar için, en tatlı şeydir. Rûhu hasta olanlar, bunun tadını duyamaz." İmâm-ı Süyûtî "Şerh-us-sudûr" kitabında ve daha birçok âlimler bunu bildirmektedirler. Ebü'l-Hasen bin Berâ "Ravda" kitabında bildiriyor ki: "İbrâhim-i Haffâr isminde bir mezarcı; "Bir mezar kazmıştım. Mezardan ve kerpiç parçalarından misk kokusu duydum. Meğer orası eski bir kabir imiş. Kabre baktım. Bir de ne göreyim. Bir ihtiyâr oturmuş Kur'ân-ı kerîm okuyordu" dedi.

Muhammed bin İshâk İbni Mende, Âsım-ı Sekatî'den haber veriyor ki: "Belh şehrinde bir kabir kazdık. Yanındaki kabrin içi göründü, içeride yeşil kefenli bir ihtiyâr, kıbleye dönmüş, elinde Kur'ân-ı kerîm okuyordu." Bu kitapta, bunun gibi çok şeyler yazılıdır.

Hadîs âlimlerinden Ebû Muhammed Halâl "Kerâmât-ül-evliyâ" kitabında, Ebû Yûsuf Gasûlî'den şöyle haber veriyor "Şam'da İbrâhim bin Edhem hazretlerinin yanına gittim. "Bugün şaşılacak birşey gördüm" dedi. "O nedir?" dedim. "Karşıdaki kabristanda bir kabir yanında idim. Kabir yarıldı. Yeşil kefenli bir ihtiyâr göründü. "Yâ İbrâhim! Allahü teâlâ beni, senin için diriltti. Dilediğini benden sor" dedi. "Allahü teâlâ seni nasıl karşıladı?" dedim. "Etrâfımı kötü amellerim sarmıştı. Allahü teâlâ bana; "Seni üç şey için affettim. Benim sevdiklerimi severdin, dünyâda hiç içki içmezdin, ak sakalınla huzûruma geldin. Böyle huzûruma gelen mü'minlere azâb yapmaktan utanırım" buyurdu" dedi. İhtiyâr bunları söyledikten sonra kabirde kayboldu.

Kabir azâbını görenler de vardır. Allahü teâlâ, Mü'min sûresinin 46. âyetinde meâlen; "Fir'avn'a ve adamlarına her sabah ve akşam gidecekleri Cehennem ateşi gösterilir" buyurdu. Buhârî ve Müslim'deki hadîs-i şerîfde; "Eğer, gizli tutabilseydiniz, kabir azâbını, benim işittiğim gibi size de işittirmesi için Allahü teâlâya duâ ederdim" buyuruldu. Kabir azâbı, rûha ve cesede birlikte olmaktadır. Çünkü, küfrü ve günahları ikisi birlikte yapmaktadır. Yalnız rûha azâb yapılması, hikmete ve ilâhî adâlete uygun değildir. Âlimler buyuruyor ki: Beden kabirde çürüyüp yok olmakta görülüyor ise de, Allahü teâlânın ilminde vardır. Eshâb-ı Kirâmdan birçoğu, ölülerin rûhlarına bedenleri ile birlikte azâb yapıldığını görmüş ve haber vermişlerdir.

Bir kimse, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) yanında; "Topraktan birinin çıktığını, bir adamın buna sopa ile vurarak yerde gâib olduğunu, böylece toprağa girip çıktığını gördüm" dedi. Resûlullah ( aleyhisselâm ) bunu işitince; "O gördüğün Ebû Cehl'dir. Kıyâmete kadar böyle azâb çeker" buyurdu. Bu ve bunun gibi haberler, peygamberlerin ve evliyânın gördükleri gibi, başkalarının da kabirdekileri görebileceğini bildirmektedirler. Evliyânın görmesi, hiç inkâr edilemez. Allahü teâlânın kudreti ile görmektedirler.

Buraya kadar yazdıklarımız, ölülerin mezarda, kabir hayatı denilen bilmediğimiz bir hayat ile diri olduklarını göstermektedir. İslâm âlimlerinin hepsi diyor ki: "Ölmek, yok olmak değildir. Bir evden bir eve göç etmek demektir.

Peygamberler ve velîler de, İslâmiyeti yaymak için çalışmışlardır. Hepsi şehîdlik derecesine kavuşmuşlardır. Şehîdlerin diri oldukları, Kur'ân-ı kerîmde açıkça bildirilmektedir. Böyle olunca, onlardan tesebbüb, teşeffu' ve tevessül etmek şaşılacak bir şey midir? Tesebbüb demek, onları sebep yapmak, ya'nî Allahü teâlâ katında yardım etmelerini dilemektir. Tevessül demek, bizim için duâ etmelerini dilemektir. Çünkü onlar, Allahü teâlânın dünyâda da, âhıretde de sevgili kullarıdır. Onların istediklerine kavuşacaklarını, her dilediklerinin verileceğini, Kur'ân-ı kerîm bildirmektedir. Böyle olan meyyitlerden, dirilerden beklenen şeyleri bekleyen bir kimse kötülenebilir mi? Bunlardan beklenen şeyleri, Allahü teâlânın yaratacağına, Allahtan başka yaratıcı bulunmadığına inanan bir kimsenin mezardaki peygamberleri, velîleri sebep kılması, vesîle yapması, hiç inkâr olunabilir mi? Bunları; onlar çürüdü, toprak oldu, yok oldu zannedenler inkâr eder. İslâmiyeti bilmeyenler ve onların büyüklüğünü, yüksekliğini anlayamayanlar inanmaz. Peygamberlerin ve evliyânın yüksekliklerini ve üstünlüklerini anlamayan kimseler, din câhilleridir. İslâmiyeti anlamamışlardır. Onların câhil dedikleri müslümanlar, onlardan daha bilgili ve daha anlayışlıdırlar. Evliyânın ve peygamberlerin mezârlarına gidip, onların vâsıtası ile, onları sebep kılarak, Allahü teâlâdan birşey istemenin ve kıyâmet günü bize şefaat etmeleri için, kendilerine yalvarmanın caiz olduğu, hadîs-i şerîflerde bildirilmiştir ve İslâm âlimleri sözbirliği ile haber vermişlerdir. Bu kuvvetli vesîkalar karşısında, buna inanmayan ve bu yüzden müslümanları kötüleyen kimselerin, kötü düşünceli oldukları, İslâmiyeti bozmak, değiştirmek yolunu tuttukları anlaşılır. İnsanların en üstünü olan Muhammed aleyhisselâmın hadîs-i şerîflerine ve O'nun yolunda giden seçilmişlerin, sevilmişlerin kitaplarına inanmak ni'metini bize ihsân eden Allahü teâlâya, hamd ve şükürler olsun! Bu büyük ni'meti Rabbimiz bize ihsân etmeseydi, kendimiz anlıyamaz, bulamaz, helak olurduk.

Peygamberlerin ve evliyânın vâsıtası ile, ya'nî onları sebep yaparak, vesîle ederek, Allahü teâlânın yaratmasını istemek caiz olduğunu gösteren âyet-i kerîmelerden ba'zılarını bildirelim: Mâide sûresinin 38. âyetinde meâlen; "Ey îmân edenler! Allahü teâlâdan korkunuz! O'na yaklaşmak için vesîle arayınız" buyuruldu. İsrâ sûresinin 57. âyetinde meâlen; "Ol kimseler ki, duâ ve ibâdet ederler. Rablerine yaklaşmak için, vesîle ve sebep ararlar. Sebeplerin Allahü teâlâya en çok yaklaştıranını isterler" buyuruldu. Bu âyet-i kerîmelerde Allahü teâlâ, sebebe, vesileye yapışmağı emretmektedir. Vesîlenin belli bir şey olduğu bildirilmedi. Bunun için, Allahü teâlânın rızâsına kavuşturan herşey hep vesiledir.

Ehl-i sünnet, âlimleri ise, peygamberlerin ve onlara tâbi olanların gittikleri yol, ya'nî îmân, ibâdet ve ihlâs vesîle olduğu gibi, o büyüklerin şefaatleri, makamları, kerâmetleri, duâları ve kendileri de vesiledir dedi. Kendileri vesîle olamaz diyenler Kur'ân-ı kerîme ve hadîs-i şerîflere ve peygamberlere ve evliyâya iftira ediyorlar. Peygamberlerin ve evliyânın kendilerinin vesîle edilmesi, Kur'ân-ı kerîmde ve hadîs-i şerîflerde açıkça bildirilmektedir.

Enfâl sûresinin 33. âyetinde meâlen; "Sen aralarında bulundukça, o kâfirlere azâb etmem" buyuruldu. Tefsîr kitaplarında ve Buhârî'de bildirildiği gibi, kâfirler alay ediyorlardı. "Rabbine söyle de, bize çabuk azâb göndersin" diyorlardı. Bu sözleri üzerine, yukarıdaki âyet-i kerîme nâzil oldu. Resûlullahın ( aleyhisselâm ) mübârek cesed-i şerîfinin kâfirler arasında bulunması, onlara azâb gelmesini önlemektedir buyuruldu. Resûlullah ( aleyhisselâm ), peygamberlik makamı ile, yahut duâ ederek, yahut şefaat ederek azâb gelmesini önlüyordu denilemez. Çünkü, kâfirlere duâ ve şefaat edilmediği gibi, inanmadıkları peygamberliğin onlara fâidesi olamaz.

Müslim kitabındaki sahîh hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "Zemzem suyu, içenin niyetine göre fâide verir." Zemzem suyu, dünyâ ve âhıret iyiliklerinden herhangi bir fâide için niyet ederek içilirse, istenilen fâide hâsıl olur. Böyle olduğu çok görülmüştür. Herkes bilir ki, zemzem suyu zâtdır, maddedir. Şifâ, fâide vermek için, rütbesi ile te'sîr etmesi, yahut duâ ve şefaat etmesi düşünülemez.

Sahîh olan hadîs-i şerîfte ve bütün fıkıh âlimlerinin sözbirliği ile bildirdikleri gibi, Kâ'be kapısı ile Hacer-ül-esved taşının arasındaki tavaf yerine "Mültezem" denir. Bir kimse, burada karnını Kâ'be duvarına değdirip, Mültezem'i vesile ederek, Allahü teâlâya yalvarırsa, Allahü teâlâ onu zarardan, kusurdan korur. Böyle olduğu çok tecrübe edilmiştir. Herkesin bildiği gibi, Mültezem Kâ'be duvarında birkaç taştır. Bu taşlar zâtdır. Ya'nî maddedir. Allahü teâlâ, her maddeye belli özellikler verdiği gibi, bu taşlara da, hayra, fâideye vesile olmak özelliğini vermiştir.

Kâ’be’nin kuzey tarafında bulunan su oluğunun altındaki tavaf yerine ve Mescid-i Haram içindeki, Kâ’be kapısı karşısında bulunan Makâm-ı İbrâhim denilen yere ve Hacer-ül-esved denilen Kâ’be köşesindeki taşı öpmeğe ve elini, yüzünü sürmeğe de, böyle fâideli hâssalar, özellikler verilmiştir. Bunlara tevessül edenlerin, ya’nî bunları vâsıta kılarak duâ edenlerin, duâlarının kabûl olmak hâssasını, kıymetini, Allahü teâlâ bu maddelere vermiştir. Bu maddelerin, duâların kabûl olmasına vesile oldukları biliniyor, görülüyor ve inanılıyor da, Resûlullahı ve O’nun yolunda olan, Allahü teâlânın sevgili kullarını vesile ederek yapılan duâlar hiç kabûl olmaz mı? Eğer bir kimse, zemzem suyunun, Mültezem’deki taşların, İbrâhim aleyhisselâmın mübârek ayaklarının izi bulunan Makâm-ı İbrâhim’in ve Hacer-ül-esved taşının, ya’nî bu maddelerin hepsinin fâideli şeyler için vesile, sebep olmaları, peygamberlerin ve evliyânın mezarlarının da vesile olacağını göstermez derse, bu kimsenin din câhili olduğunu, Allahdan, Resûlullahdan ve müslümanlardan utanmadığını gösterir. Çünkü, Eshâb-ı Kirâm “aleyhimürrıdvân”, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) zât-ı şerîfini çok yüksek bilirler, pek saygı gösterirlerdi.

Peygamberleri ve onların yolunda olan seçilmiş, sevilmiş velîleri vâsıta kılarak, Allahü teâlâdan dilekte bulunmanın caiz olduğunu gösteren hadîs-i şerîfler o kadar çoktur ki, bunlara kötü düşmanlarımız hiç cevap veremiyor. Şaşırıp kalıyorlar. Buhârî ve Müslim kitaplarında yazılı olduğu üzere, Esma binti Ebî Bekr, yanındakilere yeşil bir cübbe gösterdi. “Bu palto, hazret-i Âişe’nin yanında idi. O vefât edince, ben aldım. Bu cübbeyi hastalarımıza giydirerek, tedâvi etmekteyiz. Hastalarımız bununla iyi oluyorlar” dedi. Görülüyor ki, Allahü teâlânın sevgili Peygamberi ve bütün üstünlüklerin sahibi giymiş olduğu için, Eshâb-ı Kirâm, bu cübbeyi şifâ bulmak için vesile etmektedirler.

Buhârî kitabında, İbn-i Sîrîn’den haber veriyor: İbn-i Sîrîn diyor ki: “Resûlullah efendimizin sakal-ı şerîfinden bir parça elime geçti. Bunu Ubeyde’ye söyledim. O da; “bende bir sakal-ı şerîf bulunmasını, dünyâda olan herşeydan daha çok severim” dedi.”

Buhârî-i şerîfte diyor ki, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) çok zaman hizmetinde bulunmakla şereflenmiş olan Enes bin Mâlik, kendisi ile beraber bir sakal-ı şerîfin defnolunmasını vasıyyet etti. Kabirde, Allahü teâlânın huzûruna sakal-ı şerîf ile birlikte çıkmak istedi. “Şifâ” kitabında diyor ki: Resûlullahın ( aleyhisselâm ) faziletlerinden, kerâmetlerinden ve bereketlerinden birisi de şudur ki, Hâlid bin Velîd ( radıyallahü anh ), başında, sarığı arasında bir sakal-ı şerîf taşırdı. Bunu taşıdığı her muharebede zafer kazanırdı. Hazreti Hâlid, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) mübârek bir kılı sebebi ile muradına kavuşuyor da, O’nun mübârek sât-ı şerîfini vesîle ederek Allahü teâlâdan dilekte bulunanlar kavuşmaz olur mu? Büyük İslâm âlimi, Resûllahın âşıkı olan İmâm-ı Busayrî, “Kasîde-i bürde”de bu inceliği çok güzel anlatmaktadır.

Allahü teâlânın sevgilisi ve peygamberlerin en üstünü için; vesîle edilmez, Allahü teâlânın yaratmasına sebep olmaz diyen bir kimse, o yüce Peygamberin ümmetinden midir, yoksa düşmanlarından mıdır? Kâfirlere bile rahmet olduğu, âyet-i kerîmelerde bildirilmiştir. Müslümanlar için ve O’na âşık olan Ehl-i sünnet ve cemâat için, rahmete, vesîle ve sebep olmaz mı?

“Vesîle arayınız.” âyet-i kerîmesinin emr ettiği vesîle, hem ibâdetlerdir, hem duâlardır, hem de mübârek kıymetli zâtların kendileridir. Yukarıda bildirdiğimiz hadîs-i şerîfler ve olaylar bunu açıkça göstermektedir.

Mahlûklardan herşeyi, hattâ insanın yapamayacağı, fakat kerâmet olarak Allahü teâlânın evliyâsına ihsân ettiği şeyleri istemek caiz olduğunu gösteren çeşitli âyet-i kerîmeler vardır.

Peygamberlerin birincisi olan Âdem aleyhisselâm da, O’nu vesîle yaparak duâ edince, duâsı kabûl olmuş idi. Tefsîrler ve hadîs kitapları, bunu uzun bildirmektedir. Bunları anlayanlar, O’nu vesîle etmeğe inanmayanların nasıl kimseler olduklarını iyi anlarlar.

Ehl-i sünnet âlimleri sözbirliği ile bildiriyor ki, peygamberlerin mu’cizeleri olduğu gibi, evliyânın da kerâmetleri vardır. Çünkü, peygamberlere tâbi olanları, onlara uyanları Allahü teâlâ çok sever. Onlara diri iken de, öldükten sonra da, kerâmetleri ihsân eder. Peygamberlerin ve evliyânın öldükten sonra da, mu’cize ve kerâmet göstermeleri, onların doğru söylediklerini daha iyi bildirmektedir. Çünkü, diri iken olan mu’cizeleri ve kerâmetleri gören düşmanlar, kâfirler, bunları başkasından öğrenerek yapıyorlar sanırlar. Fakat öldükten sonra hâsıl olan mu’cize ve kerâmetler için, böyle sanmak ve söylemek olamaz. Mu’cizeleri ve kerâmetleri, Allahü teâlâ yaratmaktadır.

Yalnız O'nun kudreti ile olmaktadır. Peygamberlerine ve velîlerine ihsân ederek, ikram ederek, onların sebebi ile, onların şefaatleri ile yaratmaktadır. Mu'cize; peygamberden, kerâmet ise, peygamberin yolunda olduğu bilinen sâlih mü'minden hâsıl olmaktadır. Peygamberler ma'sûmdur. Hiç günah işlemezler. Şeytan, peygamberin şekline giremez. Evliyâ da, peygamberlerin vârisleridir. Şeytan, onlara da yaklaşamaz. Ömer ( radıyallahü anh ) ve Abdullah İbni Mes'ûd ( radıyallahü anh ) ve daha birçok sahâbîden şeytanın kaçtığı kitaplarda yazılıdır.

Velîlerin, vefâtlarından sonra da kerâmetleri görülmüştür. Bunun misâlleri sayılamayacak kadar çoktur.

Seyyid Dâvûd bin Süleymân'ın yazdığı "Eşedd-ül-cihâd" kitabından ba'zı kısımlar: Şeyhzâde, Beydâvî tefsîri haşiyesinde, Ebi'l-Vefâ'dan alarak bildiriyor ki: Ba'zı fetvâlarda gördüm ki, Ebû Bekr-i Sıddîk, ezan okunurken, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) ismini işitince, iki baş parmağının tırnağını öptü. Sonra, gözlerine sürdü. Niye böyle yaptın buyurulunca; "Sizin mübârek isminizle bereketlenmek için yâ Resûlallah!" dedi. "Güzel yaptın. Böyle yapan, göz ağrısı çekmez" buyuruldu. Tırnakları göze koyunca; "Allahümmahfaz ayneyye ve nevvirhümâ" ya'nî "Yâ Rabbî gözlerimi muhafaza eyle ve nûrlandır" demelidir. Deylemî, "Firdevs" kitabında, Ebû Bekr-i Sıddîk'ın ( radıyallahü anh ) haber verdiği hadîs-i şerîfi yazıyor. Bu hadîs-i şerîfde; "Müezzin "Muhammeden Resûlullah" deyince, bir kimse, iki baş parmağını öper, sonra gözlerine sürer ve; "Eşhedü enne Muhammeden abdühû ve Resûlüh, radîytü billahi rabben ve bil-İslâmi dînen ve bi-Muhammedin sallallahü aleyhi ve selleme nebiyyen" derse, şefaatim ona helâl olur" buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde; "Ezan okunurken ismimi işitince, iki baş parmağını gözüne koyanı, kıyâmet günü arar, bulur ve Cennete götürürüm" buyuruldu. Kuhistânî, "Kenz-ül-ibâd" kitabından alarak diyor ki: "Ezan okunurken, Resûlullahın ( aleyhisselâm ) ismini ilk işitince; "Sallallahü ve selleme aleyke yâ Resûlallah!" demek ve ikinci işitmekte; "Kurret ayneyye bike yâ Resûlallah" demek, sonra, iki baş parmağını gözleri üstüne koyup, çekmeden;

"Allahümme metti'ni bissem'î vel-basari" demek, müstehâbdır. Resûlullah ( aleyhisselâm ) efendimiz bu kimseyi Cennete götürür"

Suâl: Bir kimse, çeşitli din kitaplarını okuyup, bilgilerini kısa görüşü ile ve noksan aklı ile tartarak, bu ümmetin hepsinin, dînin özünden ve Resûlullahın ( aleyhisselâm ) yolundan ayrıldıklarını, sapıttıklarını söylese ve kendisinin müctehid olduğunu, Allah kelâmından ve Resûlullahın hadîslerinden bilgiler çıkardığım ileri sürse, hâlbuki âlimlerin, bir müctehidde bulunması lâzım dedikleri şartlardan hiçbiri bunda bulunmasa, bu sözleri yaymasına izin verilir mi? Yoksa, vazgeçip, İslâm âlimlerine uyması lâzım mıdır? Kendisinin İmâm olduğunu, her müslümanın ona uyması vâcib olduğunu, mezhebinin lâzım olduğunu söylese, müslümanları mezhebine sokmağa zorlasa, kendisine uymayanlara kâfir dese, bunları öldürmeli, mallarını paylaşmalı dese, bu adamın söyledikleri yanlış bozuk değil midir? Bir kimsede, ictihâd için lâzım olan şartların hepsi bulunsa; ve bir mezheb kursa bile herkesi bu mezhebe girmeğe zorlaması caiz olur mu? Belli bir mezhebe girmek lâzım mıdır? Yoksa herkes dilediği mezhebi seçmekte serbest midir? Sâlih bir kulun veya sahâbînin kabrini ziyâret eden, buna adak yapan, kabir yanında hayvan kesen, onu vesile ederek duâ eden, toprağından alıp bereketlenmek için saklayan, tehlikeden kurtulmak için, Resûlullahdan veya sahâbîden yardım isteyen bir müslüman, dinden çıkar mı? Ben bu kabrin sahibine tapınmıyorum, onun birşey yapacak güçte olduğuna inanmıyorum. Onun Allahü teâlânın sevgili kulu olduğuna inandığım için, Allahü teâlânın dileğime kavuşturması için, onu vesile, sebep yapıyorum dediği hâlde, böyle yapanı öldürmek helâl olur mu? Allahdan başka birşey ile yemîn eden kimse dinden, îmândan çıkar mı?

Cevap: iyi anlamalıdır ki, ilim üstâddan öğrenilir. İlmi, dîni, kendi kendine kitaptan öğrenenler çok yanılır. Yanlışı, doğrusundan çok olur. Bugün, ictihâd edecek kimse yoktur. İmâm-ı Râfi'î ve İmâm-ı Nevevî ve Fahreddîn Râzî dediler ki, bugün hiç müctehid kalmadığında âlimler sözbirliğine varmışdır. İmâm-ı Süyûtî gibi her ilimde deniz gibi olan derin bir âlim; nisbî müctehid, ya'nî mezheb içinde müctehid olduğunu bildirince, hiçbir âlim bu sözünü kabûl etmedi. Hâlbuki, mutlak müctehid olduğunu, mezheb sahibi olduğunu söylememişti. Beşyüzden fazla kitap yazdı. Her kitabı, tefsîr ve hadîs ilimlerinde ve din bilgilerinin her birinde çok yüksek derecede olduğunu göstermektedir. İmâm-ı Süyûtî gibi bir âlimin nisbî müctehid olduğu kabûl edilmeyince, onun yüksek derecesinden çok uzak olanların böyle sözlerine inanılır mı? Hiç dinlenmez bile. Hele İslâm âlimlerinin kitaplarının bozuk

olduğunu da söylerse, bunun aklından ve dininden şüphe olunur. Çünkü bu kimse Resûlullahı ( aleyhisselâm ) ve Eshâb-ı Kirâmdan hiçbirini görmediğine göre, ilmini nereden öğrendi? Birşeyler öğrendi ise, İslâm âlimlerinin kitaplarından öğrenmiştir. O âlimlerin kitaplarına bozuk derse, kendisi doğru yolu nereden bulmuştur? Bunu bize açıklasın! Dört mezhebin imamları ve bunların mezheblerinde yetişmiş olan büyük âlimler, bütün bilgilerini âyet-i kerîmelerden ve hadîs-i şerîflerden çıkarmışlardır. Bu adam onlara uymayan bilgilerini nereden çıkarmıştır? Onun ictihâd derecesine varamamış olduğu meydandadır. Bu adama düşen iş, sahih bir hadîs görüp, anlamadığı zaman, müctehidlerin bu hadîs-i şerîfden anlayıp bildirdiklerini araştırmalıdır. Bunlar arasında beğendiğine uymalıdır. Böyle yapmak lâzım geldiğini, derin âlim İmâm-ı Nevevî "Ravda" kitabında bildirmektedir. Âyet-i kerîmeleri ve hadîs-i şerîfleri, ancak ictihâd derecesine yükselmiş olan derin âlimler anlayabilir. Müctehid olmayanların, âyet-i kerîmeleri ve hadîs-i şerifleri anlamağa kalkışmaları caiz değildir. Abdülvehhâb oğlunun ve ona aldanmış olan zavallıların doğru yola gelmeleri bozuk sözlerinden vaz geçmeleri lâzımdır.

Onların, müslümanlara kâfir demelerine gelince, hadîs-i şerîfte; "Bir kimse bir müslümana kâfir dese, ikisinden biri kâfir olur. Söylediği kimse müslüman ise, kendisi kâfir olur" buyuruldu. İmâm-ı Râfi'î "Şerh-ül-kebîr" kitabında "Tuhfe"den alarak diyor ki: "Müslümana kâfir diyen ve te'vil edemiyen kimse, kâfir olur. Çünkü, İslama küfür demektedir." İmâm-ı Nevevî de, "Ravda" kitabında bunu bildiriyor. Birçok âlimler, te'vil etse de etmese de, imansız olur diyorlar.

Müslümanların kanı ve malı helâl olur demesine gelince, hadîs-i şerîfte; "Kâfirlere Lâ ilahe illallah dedirtinceye kadar, harb etmekle emrolundum" buyuruldu. Bu hadîs-i şerîf gösteriyor ki, müslümanı öldürmek caiz değildir. Bu hadîs-i şerîf, Tevbe sûresinin 6. âyeti olan meâlen; "Tövbe edenleri ve namaz kılıp zekât verenleri serbest bırakınız"dan alınmıştır. Tevbe sûresinin 12. âyetinde; "Onlar din kardeşlerinizdir" buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde; "Biz görünüşe göre anlarız. Gizli olanları Allahü teâlâ bilir" buyuruldu. Başka bir hadîs-i şerîfde; "İnsanların kalblerini yarmak gizli şeylerini anlamak için emrolunmadım" buyuruldu.

Bir müctehidin insanları kendi mezhebine girmek için zorlaması caiz değildir. Müctehid olan zât, mahkemede kadı ise, o zaman kendi ictihâdı ile karar verir ve bu kararın yapılmasını emreder.

Evliyâ için adak yapmağa gelince, âlimler bunu uzun bildirmektedir. "Hibe" kitabı, "Tuhfe" kitabından alarak bildiriyor ki: ölmüş bir velî için nezr eder ve adak ettiği malın ölünün olmasını niyet ederse, bu nezr sahîh olmaz. Ölünün olmasını niyet etmezse, nezri sahîh olup, nezr olunan mal, hizmetçilere, türbe yanındaki mektep, talebe ve hocalarına, fakirlere verilir. Türbe yanında adak malını almağa alışık kimseler toplanmış ise ve velîye nezr olunan malın bunlara verilmesi âdet olmuş ise, bunlara verilir. Böyle bir âdet yoksa, nezr bâtıl olur. Herkes bilir ki, evliyâ için adak yapanlar arasında hiç kimse yoktur ki, adak olunan malın ölüye verilmesini düşünmüş olsun. Çünkü, ölünün birşey almayacağını, birşey kullanmıyacağını herkes bilir. Bu malların fakirlere veya türbede hizmet edenlere verileceğini bilmeyen yoktur. Bunun için ibâdet olmaktadır. Çünkü Şâfi'î mezhebinde mübah olan, mekrûh ve haram olan şeylerin nezr edilmesi sahîh olmaz.

Yapması zâten farz ve vâcib olmayan ibâdetler ve sünnetler nezr olunur.

Mezarları öpmek, yüzünü gözünü sürmek için, caiz olur da denildi. Olmaz da denildi. Caiz olmaz diyenler mekrûh dedi. Haramdır diyen olmadı. Peygamberleri ve sâlih kulları tevessül etmek, onları vesîle ederek Allahü teâlâya yalvarmak caizdir. Hadîs-i şerîflerle bildirilmiştir. Sâlih ameller ile tevessül etmek caiz olduğunu bildiren çok hadîs-i şerîf vardır. İyi işlerle tevessül caiz olunca, iyi insanlarla tevessül daha çok caiz olur. Allahü teâlâdan başka şeylere yemîn etmeğe gelince, yemîn olunan şey, ta'zim olunursa, Allahü teâlâya şerik ortak tutulursa, ancak o zaman küfür olur. Hâkim'in ve İmâm-ı Ahmed'in bildirdiği ve Münâvî'de yazılı; "Allahdan başkası ile yemîn eden kâfir olur" hadîs-i şerîfi de bunu bildirmektedir. Fakat İmâm-ı Nevevî âlimlerin çoğundan alarak, mekrûh olduğunu bildirmekte ve müslümanların icmâ'ı huccettir demektedir.

Nisa sûresinin 114. âyetinde meâlen; "Kendisine tevhîd ve doğru yol bildirildikten sonra, Resûlullahın doğru yolundan sapan, i'tikâd ve amelde mü'minlerden ayrılan kimseyi, âhırette kâfirlerle birlikte Cehenneme sokarız" buyuruldu. Her mü'minin Ehl-i sünnet ve cemâat mezhebine uyması lâzım geldiği, bu âyet-i kerîmeden de anlaşılmaktadır. "Sürüden

ayrılan koyunu kurt kapar” sözünü unutmamalıdır. Ehl-i sünnet ve cemâatden ayrılan da Cehenneme gider.

Derin âlim Muhammed bin Süleymân Medenî’nin “Eşedd-ül-cihâd” kitabında bildirilen bu fetvâsı uzundur. Biz kısaltarak bildirdik. Allahü teâlânın hidâyet nasîb ettiği kimseye bu kadar yetişir. Bu âlim 1195 (m. 1781) senesinde vefât etmiştir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾


1) El-A’lâm cild-2, sh. 332

2) Mu’cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 136

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 363

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 263

5) Brockelmann Sup-2 sh. 789

6) El-Müncid 2. kısım, sh. 201

7) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1050, 1167, 1172

8) Kıyâmet ve Ahıret (Müslümanlara nasihat kısmı. Madde 24, 30, 31)